

ODNOSI JUGOSLAVIJE I SOVJETSKOGA SAVEZA OD 1947. DO 1953. U KONTEKSTU INFORMBIROA PREMA VODEĆIM JUGOSLAVENSKIM TISKOVINAMA

Jurković, Danijel

Doctoral thesis / Doktorski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:766097>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Danijel Jurković

**ODNOSI JUGOSLAVIJE I
SOVJETSKOGA SAVEZA OD 1947.
DO 1953. U KONTEKSTU
INFORMBIROA PREMA VODEĆIM
JUGOSLAVENSKIM TISKOVINAMA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Danijel Jurković

**ODNOSI JUGOSLAVIJE I
SOVJETSKOGA SAVEZA OD 1947.
DO 1953. U KONTEKSTU
INFORMBIROA PREMA VODEĆIM
JUGOSLAVENSKIM TISKOVINAMA**

DOKTORSKI RAD

Mentor:

Doc. dr. sc. Wollfy Krašić

Zagreb, 2023.

University of Zagreb

Faculty of Croatian Studies

Danijel Jurković

**RELATIONS BETWEEN
YUGOSLAVIA AND THE SOVIET
UNION FROM 1947 TO 1953 IN
THE CONTEXT OF THE
INFORMBIRO ON THE BASIS OF
LEADING YUGOSLAV
NEWSPAPERS**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:

Doc. dr. sc. Wollfy Krašić

Zagreb, 2023.

INFORMACIJE O MENTORU

Doc. dr. sc. Wollfy Krašić rođen je 12. srpnja 1988. u Rijeci. Osnovnu školu pohađao je u Mrkoplju i završio je s uspjehom 5,00. Potom je završio Prvu riječku hrvatsku gimnaziju u Rijeci (5,00 uspjeh, učenik naraštaja, dva puta državni prvak iz povijesti, stipendist Grada Rijeke). Godine 2007. upisao je preddiplomski dvopredmetni studij arheologije i povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, koji je završio 30. rujna 2010. s težinskim prosjekom ocjena 4,831. Godine 2010. kao stipendist Grada Rijeke upisao je diplomski studij moderne i suvremene povijesti, istraživački smjer, na istom fakultetu i na njem je 12. rujna 2012. diplomirao s temom „Djelovanje dr. Ante Cilige u Kraljevini Jugoslaviji i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od 1936. do 1944.“ i težinskim prosjekom ocjena 4,923. Poslijediplomski studij moderne i suvremene povijesti započeo je 2012. godine na istom fakultetu, završivši ga 4. srpnja 2016. godine obranom doktorskog rada naslova „Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija“ (stipendist udruge FOHS).

U znanstveno zvanje znanstvenoga suradnika u polju povijesti izabran je odlukom Matičnoga odbora za polje povijesti, povijesti umjetnosti, arheologije, znanosti o umjetnosti, etnologije i antropologije 21. ožujka 2019. Od kolovoza 2013. godine bio je zaposlen u uredu Genealozi d.o.o. u Zagrebu. Odlukom privremenog Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu s elektroničke sjednice održane 3. – 7. listopada 2019. godine izabran je u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto docenta na neodređeno radno vrijeme u punom radnom vremenu na Odsjeku za demografiju i hrvatsko iseljništvo.

U Upisniku znanstvenika Ministarstva znanosti i obrazovanja upisan je pod matičnim brojem 366135. Od 1. listopada 2021. preuzima funkciju prodekana za međunarodnu suradnju na Fakultetu hrvatskih studija. Autor je više knjiga, a objavio je i više od 10 znanstvenih radova te više desetaka publicističkih i novinarskih članaka s područja povijesti i hrvatskoga iseljništva te prikaza knjiga u monografijama i časopisima. Sudjelovao je na više desetaka domaćih i međunarodnih znanstvenih simpozija te stručnih skupova.

SAŽETAK

Od osnutka Informacionoga biroa komunističkih i radničkih partija (Informbiroa) 1947. pa sve do smrti sovjetskoga čelnika Josifa Visarionoviča Staljina 1953. odnosi Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ; dalje: Jugoslavije) i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR; dalje: Sovjetskoga Saveza) bili su složeni. Početni iznimno dobri odnosi tijekom kojih se središte spomenute međunarodne komunističke organizacije nalazilo u Beogradu izmijenili su se do neprepoznatljivosti te su doveli do isključenja Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) iz Informbiroa u lipnju 1948., odnosno nepunih godinu dana nakon osnutka te organizacije. Isključenje KPJ iz navedene zajednice komunističkih partija uzrokovalo je prekid međupartijskih odnosa. Međudržavni odnosi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza nastavljeni su kroz čitavu 1948. i veći dio 1949. Tek raskidom Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i suradnji između dviju država, protjerivanjem jugoslavenskoga veleposlanika iz Moskve te donošenjem druge rezolucije Informbiroa, bili su prekinuti odnosi između dviju država. Sva tri čina potaknuo je Sovjetski Savez. Ključna godina za razumijevanje odnosa između dviju država bila je 1949., a ne 1948., kako je uvriježeno mišljenje. Razdoblje uzajamnih napetih odnosa promijenilo se nakon smrti sovjetskoga državnika Josifa Staljina 1953. Nakon Staljinove smrti, ubrzo se u rujnu 1953. zbilila obnova diplomatskih odnosa između dvije zemlje. Tada je, nakon četiri godine izbjivanja, ponovno u Moskvu stigao jugoslavenski veleposlanik. Nakon toga su i ostale zemlje pod sovjetskim nadzorom obnovile diplomatsku suradnju s Jugoslavijom, koja je bila narušena kao što je bio slučaj i sa Sovjetskim Savezom. U razdoblju od isključenja KPJ iz Informbiroa do Staljinove smrti napeti međusobni odnosi očitovali su se poglavito sovjetskim političkim napadima putem medija, posredstvom montiranih sudskih procesa i kontroliranoga tiska, zatim sovjetska ekonomska blokada prema Jugoslaviji i graničnim incidentima Jugoslavije sa susjednim državama pod sovjetskim patronatom. Unatoč iznimno napetim odnosima između država tijekom cijele 1948. i dio 1949. jugoslavensko vodstvo je u važnijim vanjskopolitičkim događajima zauzimalo prosovjetsko stajalište, neovisno o tome što su Sovjeti usporedno s time vodili političku kampanju protiv tog istoga vodstva. Taj nesklad između konfrontacije dviju država na jednoj razini, uz istodobnu istovjetnost političkih stajališta (različita gledanja na građanski rat u Grčkoj, na pitanje Trsta i Koruške, pitanje federacije s Bugarskom i Albanijom) na drugoj razini, ukazuje na to da se, suprotno dosadašnjim historiografskim tvrdnjama, odnos Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza u navedenom razdoblju ne može pojednostavljeno definirati kao „sukob“. Njihov odnos može se definirati kao „razmimoilaženje” u stavovima koje se tek krajem 1949. izrazito produbilo prekidom diplomatskih odnosa i smanjenim opsegom ekonomskih ugovora te sučeljavanjem na političkoj pozornici Organizacije Ujedinjenih naroda (OUN), što se može okarakterizirati kao svojevrsni “sukob nižega intenziteta”.

Ključne riječi: Jugoslavija, Sovjetski Savez, međupartijski odnosi, međunarodni odnosi, Informbiro, prva i druga rezolucija, jugoslavenski tisak, kontrola tiska, veleposlanik, diplomatska obnova.

SUMMARY

From founding of the Information Bureau of the Communist and Workers' Parties (Informbiro) in 1947 until the death of the Soviet leader Joseph Vissarionovich Stalin in 1953, the relations between the Federal People's Republic of Yugoslavia (FPRY) and Union of Soviet Socialist Republics (USSR) were complex. The initial very good relations, where Belgrade was the centre of the said international communist organization, changed beyond recognition and resulted with the expulsion of Communist Party of Yugoslavia (CPY) from the Informbiro in June 1948, only a year after the organization was founded. Expulsion of the CPY from that community of communist parties caused the severance of relations between the parties. Interstate relations between Yugoslavia and the Soviet Union were continued throughout 1948 and most of 1949. Relations between the two countries were interrupted by the termination of the Agreement on Friendship, Mutual Assistance and Cooperation between the two countries, the expulsion of the Yugoslav ambassador from Moscow, and the adoption of the second resolution of the Informbiro. All three actions were initiated by the Soviet Union. The key year for understanding the relationship between the two countries was 1949, not 1948, as is the popular opinion. The period of mutually tense relations changed after the death of the Soviet statesman Joseph Stalin in 1953. Soon after Stalin's death, in September 1953, the restoration of diplomatic relations between the two countries took place. Then, after four years of absence, the Yugoslav ambassador returned to Moscow again. After that, other countries under Soviet control renewed diplomatic cooperation with Yugoslavia, which had been disrupted, as was the case with the Soviet Union. In the period from exclusion of the CPY from the Informbiro until Stalin's death, strained mutual relations were manifested mainly in Soviet political attacks through the media, through staged trials and controlled press, then the Soviet economic blockade of Yugoslavia and border incidents between Yugoslavia and neighboring countries under Soviet patronage. Despite the extremely tense relations between the countries during the whole of 1948 and part of 1949, the Yugoslav leadership took a pro-Soviet position in major foreign policy events, regardless of the fact that the Soviets simultaneously conducted a political campaign against that same leadership. This discrepancy between the confrontation of the two countries on one hand, with the simultaneous identity of political positions (different views on the civil war in Greece, question of Trieste and Carinthia, question of the federation with Bulgaria and Albania) on the other, indicates that, contrary to historiographical views on this topic, the relationship between Yugoslavia and the Soviet Union in the mentioned period cannot be simply defined as a "conflict". Their relationship can be defined as a "divergence" in attitudes which significantly deepened in 1949 by the break of diplomatic relations and the reduced scope of economic objections, as well as confrontation on the political stage of the United Nations Organization (UN),

which can be characterized as a kind of "conflict of lower intensity".

Key words: Yugoslavia, Soviet Union, inter-party relations, international relations, Informbiro, first and second resolution, Yugoslav press, press control, ambassador, diplomatic renewal.

This work has been supported by the City of Zagreb.

Ovaj je rad podupro Grad Zagreb.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. METODOLOŠKI OKVIR I POSTAVKE ISTRAŽIVANJA	18
2.1 PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	22
3. USTROJ INFORMATIVNOGA APARATA U JUGOSLAVIJI	25
3.1. INFORMATIVNI SUSTAV ZA VRIJEME POGORŠAVANJA ODNOSA SA SVESAVEZONOM KOMUNISTIČKOM PARTIJOM (BOLJŠEVIKA)	37
4. ODNOSI JUGOSLAVIJE I SOVJETSKOGA SAVEZA TE ZEMALJA POD SOVJETSKIM NADZOROM OD 1945. DO 1947. U KONTEKSTU REZOLUCIJE INFORMBIROA	48
5. OSNUTAK INFORMBIROA U JUGOSLAVENSKOM TISKU	63
5.1. OD OSNIVANJA INFORMBIROA DO IZBACIVANJA KPJ IZ INFORMBIROA	73
6. PRVA REZOLUCIJA INFORMBIROA U JUGOSLAVENSKOM TISKU	95
7. PETI KONGRES KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE	105
8. DUNAVSKA KONFERENCIJA 1948.	126
8.1. AMERIČKO-JUGOSLAVENSKI KONTAKTI 1948. GODINE	145
9. SOVJETSKO SMANJIVANJE SOVJETSKO-JUGOSLAVENSKOGA TRGOVAČKOGA SPORAZUMA OD 31. PROSINCA 1948.	149
10. PRIJEPORI JUGOSLAVIJE SA ZEMLJAMA POD SOVJETSKIM NADZOROM 1948. ...	152
11. ODNOSI JUGOSLAVIJE S DRŽAVAMA POD SOVJETSKIM NADZOROM 1949.	162
12. POZITIVNO PROPAGANDNO IZVJEŠTAVANJE JUGOSLAVENSKOGA TISKA O SOVJETSKOM SAVEZU KROZ DRUGU POLOVICU 1948. I PRVU POLOVICU 1949.	177
12.1. PRIMJENA SOVJETSKOGA POLJOPRIVREDNOGA MODELA KAO DOKAZ „VJERNOSTI.	189
13. PREKID MEĐUDRŽAVNIH-DIPLOMATSKIH ODNOSA JUGOSLAVIJE I SOVJETSKOGA SAVEZA	196
13.1. SOVJETSKO OTKAZIVANJE UGOVORA O PRIJATELJSTVU, UZAJAMNOJ POMOĆI I POSLIJERATNOJ SURADNJI IZMEĐU SOVJETSKOGA SAVEZA I JUGOSLAVIJE	204
13.2. PROTJERIVANJE JUGOSLAVENSKOGA VELEPOSLANIKA IZ MOSKVE	210
13.3. DRUGA REZOLUCIJA INFORMBIROA U JUGOSLAVENSKOM TISKU	213
13.4. PROTJERIVANJE JUGOSLAVENSKE VOJNE MISIJE IZ SOVJETSKE ZONE ISTOČNE NJEMAČKE	217
14. IZBOR JUGOSLAVIJE U VIJEĆE SIGURNOSTI U ORGANIZACIJI UJEDINJENIH NARODA PUTEM PODRŠKE SJEDINJENIH DRŽAVA	218
15. AMERIČKA EKONOMSKA I VOJNA POMOĆ JUGOSLAVIJI	232
16. PROMJENE IMENA JAVNIH INSTITUCIJA	241
16.1. PREIMENOVANJE JUGOSLAVENSKE ARMIIJE U JUGOSLAVENSKU NARODNU ARMIJU	242
16.2. PREIMENOVANJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE U SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE	252
17. OBNOVA DIPLOMATSKIH ODNOSA JUGOSLAVIJE SA SOVJETSKIM SAVEZOM I ZEMLJAMA POD SOVJETSKIM NADZOROM	261

18. ODRAZ ODNOSA SOVJETSKOGA SAVEZA I JUGOSLAVIJE NA UNUTARNJE PRILIKE U JUGOSLAVENSKOM TISKU	268
18.1. OBRAČUN S DOMAĆIM INFORMBIROOVcima U JUGOSLAVENSKOM TISKU – PRIMJER SREtenA ŽUJOVIĆA	269
18.2. STALJIN – OD OBOŽAVANJA DO MRŽNJE	276
18.3. VELIKE OBLJETNICE	282
18.3.1. OBLJETNICE 27. OŽUJKA	284
18.3.2. OBLJETNICE CRVENE ARMije	285
18.3.4. OBLJETNICE PRAZNIKA RADA	293
18.4. SOVJETSKI SAVEZ – OD SREDIŠTA SVJETSKE REVOLUCIJE DO GLAVNOGA IZVORA RATA U SVIJETU	308
19. ODRAZ ODNOSA SOVJETSKOGA SAVEZA I JUGOSLAVIJE NA PRIKAZ VANJSKOPOLITIČKIH DOGAĐAJA U JUGOSLAVENSKOM TISKU	316
19.1. PRIKAZ NJEMAČKO-SOVJETSKOGA PAKTA	317
19.2. PRIKAZ BRITANSKO-SOVJETSKOGA DOGOVORA IZ 1944.	321
19.3. JUGOSLAVENSKA INFERIORNOST PRED SOVJETSKIM SAVEZOM NA PRIMJERU SOVJETSKO-JUGOSLAVENSKIH DRUŠTAVA <i>JUSTA</i> i <i>JUSPAD</i>	324
19.4. JUGOSLAVENSKI DIPLOMATSKI PORAZ U DUNAVSKOJ KOMISIJI	330
19.5. PAKT PET VELIKIH SILA	336
19.6. STALJINOVA SMRT	342
20. ZAKLJUČAK	348
BIBLIOGRAFIJA:	363
ŽIVOTOPIS AUTORA	377

1. UVOD

Završetkom Drugoga svjetskog rata povijesni razvoj Jugoslavije¹ bio je u nizu stvari specifičan u odnosu na ostale države u Europi koje su svrstane pod pojam „socijalističkih“ i „komunističkih“. Taj stav temeljim na dvije ključne činjenice. Prva je uvjetovana ratnim, odnosno poslijeratnim odnosom sila pobjednica prema ostalim državama, a druga je odnosom Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (dalje: Sovjetskoga Saveza). Jugoslavija je bila jedina socijalistička i komunistička država u Europi, izvan onoga što se nazivalo „istočni blok“ ili „socijalistički lager“, ako se zanemari Albanija. Nazivi „istočni blok“ i „socijalistički lager“ bili su neslužbeni geopolitički termini kojima se označavao skup država koje su se 1955. udružile u vojni savez sa središtem u Varšavi te time dobile legitimni status, iako je i dalje neformalno središte toga saveza bila Moskva.² U takvom razvoju događaja, skup država pod kontrolom Sovjetskoga Saveza sačinjavao je političku skupinu koja je kolokvijalno nazivana „istočnim blokom“. Socijalizam u Poljskoj, slično kao i u preostalih šest članica vojnog saveza, ne računajući Sovjetski Savez, bio je uspostavljen sovjetskim vojnim pohodom, koji je uslijedio kao posljedica sovjetske vojne pobjede nad njemačkim jedinicama na Istočnom frontu u Drugome svjetskome ratu. Sovjetski oružani pohod obuhvatio je i Jugoslaviju. S druge strane, preostale dvije pobjedničke države iz Drugoga svjetskog rata, Sjedinjene Američke Države (dalje: Sjedinjene Države) i Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske (dalje: Velika Britanija) označavale su „zapad“. Prema tome, u takvom označavanju „Zapad“ i „Istok“ bili su, ne geografski pojmovi, nego vrlo precizni geopolitički termini koji su imali točno određeno značenje. Kada se govori o istočnom bloku, u radu se posebno izdvajaju zemlje koje se nalaze neposredno pod sovjetskim utjecajem. Autor svrstava Bugarsku, Rumunjsku, Poljsku, Čehoslovačku, Mađarsku i Albaniju u termin *zemlje pod sovjetskim nadzorom*, budući da su svi navedeni termini nisu u dovoljnoj mjeri precizni s obzirom na to da je u slučaju Jugoslavije bitna Albanija, a njen status je tada neodređen.

Kada se govori o uvjetovanom odnosom sila pobjednica prema ostalim državama, treba se osvrnuti na posljednje godine rata, a time i na dogovore o kreiranju poslijeratne Europe. Naime, 1944. obilježilo je povlačenje njemačke vojske na svim ratištima, iako je još početkom te godine njemačka

¹ S obzirom na to da tema doktorske disertacije govori o kontekstu rezolucije Informbiroa sasvim je jasno da se radi o Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNRJ), čije se ime mijenjalo tri puta u nepunih 47 godina postojanja države. Naime, država je osnovana pod nazivom Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ) 7. ožujka 1945. te se naziv koristio do 29. studenoga 1945., čime se ime promijenilo u FNRJ, a taj naziv obuhvaća godine koje se obrađuju u navedenoj disertaciji. Usvajanjem Ustava od 7. travnja 1963. naziv države postaje Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ), čiji je naziv potrajao i najduže do raspada države, punih 30 godina. S druge strane, zbog mijenjanja naziva države i njegove dužine često su se koristili kolokvijalni nazivi – „Druga Jugoslavija“, „Titova Jugoslavija“, „socijalistička Jugoslavija“ ili samo „Jugoslavija“. U nastavku rada koristit će se samo naziv – Jugoslavija.

² Sporazum o prijateljstvu, suradnji i međusobnoj pomoći ili kolokvijalno „Varšavski pakt“ ili „Varšavski ugovor“ bio je vojni savez država istočnoga bloka u koji su ušle sljedeće države: Sovjetski Savez, Rumunjska, Bugarska, Poljska, Mađarska, Čehoslovačka, Demokratska republika (DR) Njemačka i Albanija koja je naknadno istupila.

vojska pokušavala zauzeti tadašnji Lenjingrad (današnji Sankt Petersburg). U sklopu sovjetskoga protunapada, već je krajem 1944. sovjetska vojska blokirala njemački garnizon u Budimpešti.³ S druge strane, na zapadnom bojištu je 6. lipnja došlo do najvećega iskrcavanja u povijesti ratovanja poznatijem kao *Dan D*, čime je ujedno označen prekid njemačkoga mirovanja na tom području, no preokret rata dogodio se na istoku. Naime, do tada se najmanje 80 % njemačkih jedinica, uključujući sve one najkvalitetnije, nalazilo na istočnom bojištu. Preciznije rečeno, u bitci sa sovjetskim jedinicama bilo je angažirano čak 260 divizija, dok je njemačko vodstvo čuvalo Atlantik s 59 drugorazrednih divizija.⁴ Ta činjenica ukazuje na okolnost da je snaga sovjetske vojske odlučila ishod rata, a ne anglo-američko iskrcavanje u Normandiji. Unatoč tome, bilo bi pogrešno zaključiti da je Njemačka usprkos uzastopnim porazima na svim bojištima, bila slaba. Tome u prilog ide činjenica da je njemačko vojno vodstvo raspolagalo visokokvalitetnom, te i dalje velikom vojnom silom koja je, prema sovjetskim podacima, brojala oko 7.500,000 ljudi, od kojih se 5.300,000 nalazilo u operativnim postrojbama.⁵ Sovjetski državnik Josif Visarionovič Džugašvili *Staljin*, na prvom susretu s britanskim premijerom Winstonom Churchillom i američkim predsjednikom Franklinom Delanom Rooseveltom, održanim u Teheranu u jesen 1943. godine, izjavio je da sovjetska strana „zapravo ima samo šezdeset divizija veće nego Nijemci, i da ih mora brzo prebacivati s jednog sektora bojišta na drugi da bi na izabranom mjestu i u izabranom odlučnom trenutku imao[la] veću udarnu snagu nego protivnik.“⁶ Sovjetska kvantitativna prednost u odnosu na Njemačku bila je jasno vidljiva godinu dana poslije. Sovjetski Savez je, premda se to nije službeno navodilo, iz rata izašao u ruševinama, ali i s vidljivim nepovjerenjem državnoga vodstva prema velikom broju svojih ne-ruskih građana.⁷ Osim oslabiljenosti i iscrpljenosti proizašle iz Drugoga svjetskog rata, pobjednička strana imala je u posjedu razorno naoružanje – atomsku bombu, koja će biti nova odrednica u geopolitičkim gibanjima.

Upravo 1944., u predzadnjoj godini rata, činilo se vrlo vjerojatnim da će čitava Istočna Europa postati dio sovjetske „interesne sfere“. Britanski premijer Churchill bio je impresioniran sovjetskom proljetnom ofenzivom u lipnju te godine. Stoga je prvi ponudio pregovore o tzv. zonama utjecaja.⁸ Temeljni dokument za pregovore bio je sastavljen 7. lipnja 1944. u britanskom ministarstvu vanjskih poslova, u kojem je osnovna premisa glasila: „Naš utjecaj na Balkanu usredotočiti na to da učvrstimo naše položaje u Grčkoj i Turskoj te, izbjegavajući svaki izravan izazov ruskome utjecaju u Jugoslaviji, Albaniji, Rumunjskoj i Bugarskoj, iskoristiti svaku mogućnost da se britanski utjecaj u tim zemljama proširi.“⁹ Ponuđenom britanskom strategijom ocrtat će se i kasnija događanja u tim zemljama, što je

³ Isaac Deutscher, *Staljin: Politička biografija* (Zagreb: Globus, 1977.), 440.

⁴ Deutscher, *Staljin*, 430.

⁵ Georgij Konstantinovič Žukov, *Uspomene i razmišljanja* (Beograd: Prosveta, 1969.), 628.

⁶ Deutscher, *Staljin*, 429.

⁷ Eric Hobsbawm, *Doba ekstreme: Kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.* (Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009.), 203.

⁸ Deutscher, *Staljin*, 443.

⁹ Elisabeth Barker, *Britanska politika na Balkanu u Drugom svjetskom ratu*, (Zagreb: Globus, 1978.), 143.

značilo da su u britanskim razmišljanjima i pogledima temelj za osiguravanje vlastitih interesa bile Grčka i Turska, dok ostale istočnoeuropske zemlje, uključujući i Jugoslaviju, nisu imale toliku strategijsku važnost za britanske interese.

Izvjestaj ministra vanjskih poslova sir Anthonyja Edena od 18. ožujka 1945. upućen premijeru Churchillu ocrtao je britansku percepciju vezanu za Jugoslaviju: „Naša sadašnja politika prema Jugoslaviji je, smatram, realistična i nije pretjerano ambiciozna. Ona uvažava činjenicu da za nas Jugoslavija nema isti dugoročni strateški i politički značaj kao Grčka, ili, što se toga tiče, Italija, i da se Jugoslavija nalazi izvan, ili, bolje rečeno, na rubu područja našeg najvećeg interesa. Naša politika se zasniva na »fifty-fifty« sporazumu, čije načelo je, u biti, da bi Jugoslavija trebala biti neka vrsta neutralnog područja između britanske i ruske sfere utjecaja.“¹⁰ Sukladno takvom dogovoru o postotcima, jednak vojni utjecaj dviju strana unutar obnovljene jugoslavenske države interpretirao se tako da je sovjetska vojska participirala pri obuci jugoslavenskoga pješništva, dok bi britanska strana bila zadužena za ustroj mornarice i zrakoplovstva.¹¹ Prema memoarskome zapisu Edvarda Kardelja, jugoslavensko je vodstvo za postojanje britansko-sovjetskoga dogovora o zajedničkoj politici prema Jugoslaviji saznalo na sastanku s Josifom Staljinom 22. studenoga 1944. Tada je Staljin Kardelju i ostalim jugoslavenskim dužnosnicima naveo da je s Churchillom postigao dogovor pri čemu je naveo kako „Jugoslaveni nisu sami na svijetu i da se ne mogu ponašati kao da su stvarno sami“.¹² Ta je izjava bila sovjetsko upozorenje jugoslavenskomu vodstvu da Jugoslavija ne smije voditi vanjsku politiku koja bi izlazila iz okvira prethodno sklopljenoga britansko-sovjetskoga dogovora. Unatoč dogovoru o zonama utjecaja, nadolazeća zbivanja promijenila su britansko raspoloženje prema Jugoslaviji. Plan naoružavanja postupno je bio odbačen. Razvojem prilika u posljednjim mjesecima rata, odnosno nakon ulaska sovjetske vojske u Beograd u listopadu 1944. Churchill se protivio naoružavanju države koja je „u potpunosti u ruskoj vlasti“.¹³

S druge strane, predstavnici jugoslavenske vojske prema britanskim su se predstavnicima ponašali izuzetno nediplomatski.¹⁴ Churchillov protestni izvještaj od 2. prosinca 1944. bio je poslan Titu i Staljinu.¹⁵ Fitzroy Maclean, Churchillov predstavnik u Beogradu, istaknuo je u jednom izvještaju

¹⁰ Izvjestaj ministra vanjskih poslova sir Anthonyja Edena od 18. ožujka 1945. godine upućen premijeru Churchillu: *Tito-Churchill: Strogo tajno*, (ur.) Dušan Biber (Beograd: Arhiv Jugoslavije /Zagreb: Globus, 1981.), 496.

¹¹ Biber, *Tito-Churchill*, 496.; Vladimir Velebit, *Sećanja*, (Zagreb: Globus, 1983.), 343. Velebitovi zapisi su za spomenutu temu izuzetno važni iz razloga što je on bio glavni jugoslavenski pregovarač sa britanskom stranom te je radi toga, kao predstavnik jugoslavenske vojne misije, krajem rata boravio u Londonu.

¹² Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 29 – 30.

¹³ Churchillova poruka od 14. svibnja 1945. godine sir Ormeu Sargentu. Vidjeti u: Biber, *Tito-Churchill*, 548., Usp: Danijel Jurković, „Hrvatska politička emigracija: nastanak, podjela, kontroverze“, *Zbornik radova s međunarodne konferencije, Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću, 21. i 22. veljače 2019.*, ur. Marin Sopta, Vlatka Lemić, Marija Benić Penava (Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljništva, 2020.) 43.

¹⁴ Biber, *Tito-Churchill*, 380 – 381., 384 – 385.

¹⁵ Cjelovit izvještaj Churchillovog teksta od 2. prosinca 1944. godine koji je poslan Titu i Staljinu objavljen je u: Biber, *Tito-Churchill*, 384.-385. Izvještaj se djelomično navodi i u: Barker, *Britanska politika*, 469.; Nada Kisić-Kolanović, *Andrija Hebrang: Iluzije i otrežnjenja* (Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1996.), 133.

kako je, unatoč krajnje protubritanskim reakcijama nove jugoslavenske vojske na koje je upozoravao Churchill,¹⁶ nova Jugoslavija u specifičnom položaju u odnosu na druge istočnoeuropske države koje su, poput nje, pod sovjetskim nadzorom. Macleanov zapis glasio je: „Osim Jugoslavije, sovjetski blok u jugoistočnoj i južnoj Evropi već uključuje Poljsku, Mađarsku, Čehoslovačku, Bugarsku, Rumunjsku i Albaniju. Čini se da je među njima Jugoslavija, pod spretnim vodstvom maršala Tita, izdvojena da bi igrala važnu ulogu kao bedem sovjetske moći. Bilo da je uspostavljen neki tješnji savez između nekih ili svih ovih zemalja ili ne, čini se vjerojatnim da će njihovi uzajamni odnosi biti u sve većoj mjeri regulirani, i problemi koji se pojave između njih rješavani, u skladu sa željama Moskve.“¹⁷ Preciznije rečeno, Maclean je konstatirao da se Staljin, barem prividno, drži pogodbe o postotcima potpisane s Churchillom nekoliko mjeseci ranije. Time je Jugoslavija „izdvojena“, da će s vremenom problemi koji se pokažu između nje i Sovjetskoga Saveza, biti rješavani po volji i modelu Moskve. Maclean je u izvještaju tumačio sovjetski utjecaj u Jugoslaviji smatrajući da Jugoslavija za britanske interese nije bila važna kao Grčka. Uostalom, sama nazočnost sovjetskih vojnih jedinica na jugoslavenskom teritoriju onemogućavala je samostalno djelovanje jugoslavenske vlade u odnosu na Sovjetski Savez.¹⁸

Britanska vlada je glede Jugoslavije bila u neugodnom položaju prema američkom savezniku čije vodstvo i prije britansko-sovjetskoga dogovora o postotcima utjecaja u Istočnoj Europi nije odobravalo britansku „pro-partizansku politiku“ koju je nakon „dosta teškoća nevoljko slijedilo“.¹⁹ Roosevelt je još u svibnju 1944. savjetovao Churchillu da ne obnavljaju Jugoslaviju. Zamisao je bila da se uspostave tri države (srpska, hrvatska i slovenska) u okviru „Balkanske konfederacije“.²⁰ Sovjetskim ulaskom na srpski teritorij ta je ideja, kao načelno protusovjetska, u potpunosti odbačena. Kako je zapisao Maclean, unatoč dogovoru o jednakom utjecaju Sovjeta i Britanaca, faktički je Jugoslavija postala dio „sovjetskoga bloka“. Od toga trenutka, moglo se pretpostaviti da je pitanje sovjetske dobre volje u kojoj mjeri i hoće li se uopće držati dogovora o jednakom utjecaju.²¹

Međunarodna pozicija Jugoslavije u svijetu nakon Drugoga svjetskog rata bila je određena dogovorom sovjetskih i britanskih predstavnika. Amerikanci su se u ovoj fazi u većoj mjeri držali po strani, pristajući uz Britance, kojima Jugoslavija nije bila u toj mjeri važna kao što je bila, primjerice, Grčka. Reakcije jugoslavenskoga vodstva usmjerene protiv Velike Britanije nisu uznemiravale

¹⁶ Biber, *Tito-Churchill*, 497.

¹⁷ Macleanov izvještaj Churchillu datiran je na veljaču 1945. godine. (Biber, *Tito-Churchill*, 465.)

¹⁸ Biber, *Tito-Churchill*, 465.

¹⁹ Navedeni izvještaj Edena Churchilla. (Biber, *Tito-Churchill*, 496.)

²⁰ Cjelovit Rooseveltov izvještaj Churchillu, datiran na 19. svibnja 1944. godine, objavljen je u: D. Biber, *Tito-Churchill*, 155. Isti izvještaj djelomično je objavljen u: Kisić-Kolanović, *Andrija Hebrang*, 133.

²¹ Jugoslavija je bila država između dva bloka, a to svjedoči i kasnija izjava Hruščova u sklopu hladnoratovskih napetosti: „Ako SAD postavi svoje rakete u Grčkoj i Italiji, onda ćemo mi postaviti svoje u Albaniji i Bugarskoj“, u: Jevgenij Primakov, *Minsko polje politike* (Zagreb: CEMA – centar za političke analize, 2011.), 21.

Britance do trenutka dok nisu smatrali da iza tih reakcija stoje Sovjeti. Tada bi ih, nesumnjivo, smatrali opasnim i štetnim za svoje interese. Gotovo identično, ni Sovjeti nisu pomišljali na sukob s Britancima, a pogotovo što je bilo očigledno da su Britanci imali američku podršku. Američko posjedovanje atomske bombe uzrokovalo je da su Sovjeti na traženje američkih predstavnika odustali od potraživanja pomorskih baza u Hormuškom tjesnacu, ali i „prilagođavanju“ graničnih crta u istočnom dijelu Turske.²² Nakon poraza njemačko-japanske koalicije, poslijeratni svijet bio je u mnogočemu drugačiji, a neugodnost za Staljina bila je time veća što za svijet nije više vrijedilo da je tako (lako) moguće „jednu imperijalističku silu uvlačiti u igru protiv neke druge“.²³ Grčka, kao i Turska, ali i Njemačka, bile su Britancima, koje su podupirali Amerikanci, ključne strateške točke u Europi. Na tim je područjima počelo najizrazitije hlađenje međusobnih odnosa između bivših ratnih saveznika.

U uvjetima u kojima je britansko kolonijalno carstvo bilo još uvijek cjelovito, ali održavano s pomoću američke snage koja je raspolagala oružjem strateške prednosti, sovjetsko vodstvo nije se željelo konfrontirati, barem ne izravno. U skladu s trenutnom situacijom, Sovjeti su odlučili preuzeti potpunu kontrolu samo nad onim europskim državama za koje su dobili britanski pristanak da to mogu učiniti. Tu okolnost potvrdio je i Churchill izjavivši: „Staljin nije nikad prekršio riječ što mi ju je dao. Složili smo se o Balkanu. Ja sam rekao da on može dobiti Rumunjsku i Bugarsku; on je pak rekao da mi možemo dobiti Grčku (naravno, samo kao dio naše sfere). Potpisao se na komadiću papira. I nikad nije prekršio riječ. Na taj smo način spasili Grčku. Kad smo ušli u tu zemlju 1944. godine. Staljin nije intervenirao.“²⁴ Osim o Balkanu, Staljin se s britanskim i američkim predstavnicima dogovorio i o drugim državama. Time je Švedska proglašena neutralnom državom, a sovjetska vojska povukla se iz Austrije 1945. godine²⁵, kao i iz Irana 1946. godine.²⁶ Na dijelove japanskoga otočja koji su Sovjetima obećani prije njemačke kapitulacije,²⁷ sovjetska vojska se – na inzistiranje Amerikanaca – nije iskrcala.²⁸ Sovjetske jedinice ostale su samo u neposrednoj blizini svojih granica: u istočnoeuropskim državama te u Kini, nadzirući, sukladno američko-sovjetskom dogovoru, kinesku pokrajinu Mandžuriju.²⁹ Amerikanci su prisilili kinesko vodstvo da prihvati granicu sa Sovjetskim Savezom koja je iznosila čak 800 kilometara pri tom poštujući sovjetske želje u vezi Kine.³⁰

²² Odd Arne Westad, *Globalni hladni rat: Velike sile i Treći svijet* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009.), 76.; Deutscher, *Staljin*, 468., 500.

²³ Westad, *Globalni hladni rat*, 75.

²⁴ Churchillova izjava dana američkom novinaru Cyrusu Sulzbergeru 10. srpnja 1956. godine, tri godine nakon Staljinove smrti., u: C. L. Sulzberger, *Memoari: Sedam kontinenata i četrdeset godina* (Zagreb: Globus, 1980.), 172.

²⁵ Charles E. Bohlen, *Svjedok povijesti 1929.-1969.* (Zagreb: Globus, 1979.), 226., 356.

²⁶ Bohlen, *Svjedok povijesti*, 245.

²⁷ Deutscher, *Staljin*, 454., Bohlen, *Svjedok povijesti*, 194 – 195.

²⁸ Bohlen, *Svjedok povijesti*, 284.

²⁹ Deutscher, *Staljin*, 512.

³⁰ Deutscher, *Staljin*, 454., 455., Bohlen, *Svjedok povijesti*, 194 – 195.

Sovjetska pozicija nesumnjivo slabije strane u svijetu nakon Drugoga svjetskog rata trajala je sve do druge polovice 1949. godine. U drugoj polovici 1949. dogodila su se dva ključna događaja koja su gotovo u potpunosti izmijenila svjetsku ravnotežu snaga. Prvo, 24. rujna u Kini je komunistička partija pod vodstvom Mao Ce Tunga i službeno, putem stvaranja Narodne Republike Kine, preuzela vlast.³¹ I drugo, u istom tjednu, svijet je upoznat s detonacijom prve sovjetske atomske bombe.³² Američko-britanska strana proglasila je još u travnju iste godine stvaranje svog vojno-političkog saveza. Dakle, 1949. je godina u kojoj se Sovjetski Savez izjednačio, barem formalno, sa snagom zapadnih sila, institucionaliziranom kroz North Atlantic Treaty Organization (NATO). Ubrzo je Sovjetski Savez s novom kineskom vladom službeno potpisao 14. veljače 1950. godine međudržavni ugovor o vojnom savezu. Četiri mjeseca nakon sovjetsko-kineskog sporazuma, jedinice sjevernokorejske vojske „u potpunosti obučavane u Sovjetskom Savezu, sa sovjetskim savjetnicima na svim razinama i potpuno ovisne o Moskvi za materijalnu opremu“³³ napale su južnokorejski teritorij. Bio je to „prvi slučaj otvorenog korištenja vojnih snaga od strane komunista da bi proširili svoj sistem“.³⁴ Do tada se Staljin klonio bilo kakvog izravnog konfrontiranja s „imperijalistima“, odnosno britansko-američkom stranom.

Sve navedene činjenice upućivale su prvenstveno na Staljinov oprez i nevoljkost za izravnu konfrontaciju sa stranom koju je smatrao jačom. No, ni američko-britanska strana nije željela sukob sa Sovjetima. Bila je svjesna sovjetske snage, poglavito njezine „sjajne obavještajne službe“³⁵ i „Staljinovog državničkog genija“.³⁶ Čak i tijekom Korejskog rata – premda, tek u njegovog kasnijoj fazi – britanski i američki vojni stručnjaci smatrali su da ne postoji mogućnost da se ponovi da lokalni rat postane svjetski. Svoj stav temeljili su na Staljinovoj opreznosti: „Staljin je ne samo nesumnjivo svjestan američke atomske nadmoći već zna i kakva je strahovita razorna moć te bombe, a zna i to da mi posjedujemo sredstva da je bacimo. Nijedan čovjek od sedamdeset i tri godine neće se upustiti u rat i izložiti opasnosti da bude uništeno sve što je izgradio.“³⁷ U svojim razmišljanjima za pokretanje korejskoga rata američka diplomacija smatrala je da je tome bio cilj uvlačenje Kine u konfrontaciju s Amerikancima i Britancima, a time bi bila ovisna o Sovjetima.³⁸

³¹ Deutscher, *Staljin*, 508.

³² Deutscher, *Staljin*, 508., Bohlen, *Svjedok povijesti*, 231. Premda su postrojbe Maove komunističke vojske još 22. siječnja te godine ušle u kineski glavni grad Peking, borbe su se između njegovih i službenih kineskih snaga vodile još nekoliko mjeseci. Štoviše, Mao nije proglasio službeno preuzimanje vlasti sve do trenutka dok sovjetska strana nije proglasila da posjeduje atomsko naoružanje., u: Deutscher, *Staljin*, 507.

³³ Bohlen, *Svjedok povijesti*, 284.

³⁴ Isto, 283.

³⁵ Sulzberger, *Memoari*, 116.

³⁶ Američki diplomat Averell Harriman nazvao je Staljina u razgovoru vođenom sa Sulzbergerom 11. veljače 1950. godine „najvećim“ živućim državljanom i „stručnjakom za mnoga pitanja, uključujući vojna“, u: Sulzberger, *Memoari*, 85.

³⁷ Sulzberger, *Memoari*, 127. Sulzberger je ovaj razgovor vodio u Londonu 3. ožujka 1953. godine.

³⁸ Sulzberger, *Memoari*, 122., Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu: Odnosi s velikim silama 1949-1955.* (Zagreb: Globus, 1988.), 188., 401.

Procjena američkih i britanskih *sovjetologa* bila je da će Staljin izbjegavati izravno konfrontiranje, a da će se revolucionarni ciljevi smanjiti ili biti u najmanju ruku – realistični. Navedena tvrdnja imala je uporište u stvarnim činjenicama i potvrdila se gotovo u svim primjerima britansko-sovjetskoga ili, nešto kasnije, američko-sovjetskoga neslaganja. Do trenutka dok nije Kinu stavio pod svoj nadzor i dok nije posjedovao vlastitu atomsku bombu – dakle, do jeseni 1949. godine – Staljin je popuštao „imperijalistima“ u svim prilikama u kojima je došlo do otvorenih pitanja.

Jedan od ključnih primjera te vrste bio je slučaj Jugoslavije koja je, prema ranije utvrđenom britansko-sovjetskom dogovoru, trebala biti država podjednakoga utjecaja Londona i Moskve. Problem vezan uz provedbu ranije utvrđenoga britansko-sovjetskoga dogovora pojavio se tek mjesec dana nakon što su sovjetske jedinice zauzele Beograd i time olakšale put do vlasti maršalu Josipu Brozu Titu, glavnom tajniku (generalnom sekretaru), Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). Specifičnost ovog problema očitovao se u činjenici što je u trenutku kada je postao akutan, još polovica jugoslavenske države u nastajanju bila pod njemačkim nadzorom. Drugim riječima, sovjetski pouzdanik, Tito, započeo je sukob s Britancima još prije nego što je rat protiv zajedničkoga neprijatelja, Njemačke, završio. Zbog toga je Churchill Titu 2. prosinca 1944. godine uputio pismo u kojem ga je upozorio: „Kopiju ovog telegrama šaljem maršalu Staljinu. Kako Vam je poznato, mi smo se s Maršalom i sovjetskom vladom dogovorili, da koliko god je moguće nastavimo zajedničku politiku prema Jugoslaviji i da naš utjecaj treba tamo biti ujednačen. Izgleda, međutim, da Vi nas tretirate na pojačano nepravičan način. Možda se bojite zbog svojih ambicija da okupirate talijanske teritorije na sjevernom Jadranu, te sa sumnjom i odbojnošću gledate na svaku vojnu operaciju na Vašoj obali koju poduzimamo protiv Nijemaca.“³⁹

Churchillovo upozorenje Titu temeljilo se na, kako je naveo i Churchill, njegovom dogovoru sa Staljinom u koji se Tito ne bi trebao miješati – premda se radi o državi kojoj je on formalno na čelu, nego bi dogovor trebao jednostavno prihvatiti. Tito se na ovu Churchillovu poruku preko posrednika, britanskoga predstavnika Macleana, ispričao naglasivši kako je za nesporazum kriv jedan jugoslavenski časnik u dubrovačkom području koji je radio na svoju ruku.⁴⁰ Nakon ove izmjene poruka, spor na razini Churchill-Tito je izglađen, a novi sukob, vezan uz pitanje jugoslavensko-talijanske granice, doći će do izražaja i nakon njega, odnosno zadnjim danima rata. U zapadnim očima, Jugoslavija će već prije završetka rata slovit za najfanatičniji Staljinov satelit.⁴¹ Iz britanske perspektive, u međusobnom sovjetsko-britanskom nadzoru nad Jugoslavijom koji je trebao biti

³⁹ Cjelovit izvještaj Churchillovog teksta od 2. prosinca 1944. godine koji je poslan Titu i Staljinu objavljen je u: Biber, *Tito-Churchill*, 384.-385. Izvještaj se djelomično navodi i u: Barker, *Britanska politika*, 469.; Kisić-Kolanović, *Andrija Hebrang*, 133. Vidi više o razlogu Churchillovoga slanja spomenute poruke u: Jurković, „Hrvatska politička emigracija: nastanak, podjela, kontroverze“, 43. – 44.

⁴⁰ Biber, *Tito-Churchill*, 391.

⁴¹ Deutscher, *Staljin*, 509., Bekić, *Jugoslavija*, 24.

ravnopravan, Tito je bio problem, a ne Staljin. No, ni jednim ni drugima nije bio cilj uvlačenje u novi sukob.

Unatoč ranijem dogovoru, u prvim poratnim godinama Staljin je postignutim kompromisima s Churchillom koje nije prekršio – ostvario stopostotni utjecaj u Jugoslaviji, a vodstvo KPJ je u tome odigralo ključnu ulogu. Sukladno svemu tome, Beograd je postao središte nove Kominterne, odnosno Informacionoga biroa komunističkih i radničkih partija (dalje Informbiroa), a osnovan je u Poljskoj, budućem središtu sovjetskoga vojno-političkoga saveza Varšavskoga pakta.

Drugi dokaz jugoslavenske specifičnosti je odnos sa Sovjetskim Savezom. Naime, zahlađenje odnosa između Moskve i Beograda koji su se u jugoslavenskoj interpretaciji događaja prikazivali kao „sukob sa Staljinom“, određeni povjesničari objašnjavali su kao Staljinovo izbacivanje Tita iz Informbiroa,⁴² iako se kasnije nastojalo prikazati kao „Titovo ‘ne’ Staljinu“. U lipnju 1948. KPJ je izbačena iz savjetodavnoga organa komunističkih partija okupljenih oko sovjetske partije, dok je u drugoj polovici 1949. raskinut Ugovor između dviju zemlje, prekinuti su diplomatski odnosi, protjeran je jugoslavenski veleposlanik, a drugom rezolucijom Informbiroa KPJ je proglašena neprijateljskom i fašističkom partijom. Prekid veza i izbacivanje KPJ inicirala je Sovjetska KP. Preciznije gledano, prvom rezolucijom Informbiroa prekinute su veze na partijskoj, a drugom na državnoj razini.

Jugoslavensko vodstvo mjesec dana nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa snažno je ostalo na prosovjetskoj liniji. Jednako tako, ondašnje tvrdnje zapadnjačkoga tiska da su odnosi Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije pogoršani od jugoslavenskoga vodstva odbačene su kao klevete.⁴³ Tito je još 30. kolovoza 1949. godine odbijao bilo kakav kontakt s britansko-američkom stranom, „jer to ne odgovara liniji oslonca na napredne snage.“⁴⁴ Sve u svemu, u jugoslavenskoj naknadnoj interpretaciji događaja vezanoj uz Titov navodni „obračun“ sa Staljinom priznato je kako „na početku 1949. godine jugoslavenska vanjska politika nije bila samo izrazito prosovjetska i »antiimperijalistička«, već se, dosljedno primjenjujući doktrinu o »dva tabora«, distancirala i od novooslobođenih zemalja Azije, poglavito Indije.“⁴⁵

Gledano u globalnom kontekstu sovjetskoga sukobljavanja s američko-britanskom stranom, Jugoslavija je bila samo jedna u nizu država iz koje su se Sovjeti, u situaciji kada su se osjećali slabiji, povukli na američko ili britansko traženje te su zapravo Sovjeti „prekidanjem“ odnosa s Jugoslavijom krenuli na ispunjenje navedenoga dogovora iz 1944. Radikalnost komunističke revolucije u Jugoslaviji Staljin nije gledao blagonaklono i sa simpatijama kada su u pitanju bili incidenti sa Zapadom (rušenje

⁴² Westad, *Globalni hladni rat*, 123., David Owen, *Balkanska odiseja* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada / Hrvatski institut za povijest, 1998.), 44.-45., Martin Previšić, *Povijest Golog otoka* (Zagreb: Fraktura, 2019.), 53.

⁴³ Bekić, *Jugoslavija*, 37.

⁴⁴ Isto, 77.

⁴⁵ Isto, 30.

američkih aviona, potonuće britanskog broda zbog jugoslavenske mine, pomoć grčkim komunistima) te planova o Balkanskoj federaciji s Titom na čelu.⁴⁶

Jedina razlika između Jugoslavije i drugih država iz kojih su se Sovjeti povukli bila je u tome što je u Jugoslaviji vodstvo, za razliku od drugih država, bilo izrazito prosovjetsko. Iz tog razloga, Staljinovo izbacivanje KPJ iz Informbiroa može se usporediti sa sovjetskim uskraćivanjem pomoći grčkim komunistima. U oba slučaja radilo se – premda je situacija bila različita jer je Tito bio na vlasti, a grčki komunisti nisu – o sovjetskom popuštanju britansko-američkoj strani. Tek u situaciji, kada je Tito shvatio da je definitivno isključen iz „bratske socijalističke zajednice“, počelo je jugoslavensko okretanje Zapadu i, susljedno tome, konstrukcija mita o „obračunu sa Staljinom“.

2. METODOLOŠKI OKVIR I POSTAVKE ISTRAŽIVANJA

Glavni cilj ove disertacije pod nazivom „Odnosi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza od 1947. do 1953. u kontekstu Informbiroa prema vodećim jugoslavenskim tiskovinama“ je redefiniranje narativa o sovjetsko-jugoslavenskom državnom i partijskom razlazu. U radu se analiziraju odnosi između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza od nastanka Informbiroa u jesen 1947. pa sve do ponovne obnove diplomatskih odnosa između dvije države u jesen 1953. Rad se temelji na primjeni više metoda od kojih je potrebno istaknuti povijesnu analizu i sintezu, a njihovom daljnjom raščlambom konzumirale su se metode dokazivanjem, opovrgavanje te zatim klasifikacijom i deskripcijom. Navedenim metodama razlučili su se odnosi između dviju država na primjeru vodećih jugoslavenskih tiskovina. Svaka pojedina metoda pridonijela je znanstvenom doprinosu i redefiniciji dosadašnjega historiografskoga konstrukta. Primjenom nabrojanih metoda poslužit će u daljnjoj konkretizaciji i kontekstualizaciji navedene teme. Za potrebe rada pregledano je preko 12.000 brojeva novina *Borba*, *Vjesnik*, *Politika*, *Oslobođenje* i *Naprijed* kroz sedam godina izlaženja, svakoga dana, izuzev tjednika *Naprijed*, od 1947. do 1953. Uz analizu novina, konzultirana je dostupna literatura te je pregledano arhivsko gradivo pobrojano u idućem poglavlju.

Odnosi između država bili su promjenjivi te su varirali od položaja najuže suradnje preko postupnoga zaoštavanja pa potom javnoga isključivanja KPJ iz Informbiroa, dovevši do ekonomske blokade Jugoslavije i prekida međudržavnih diplomatskih odnosa. Međutim, usprkos takvome obliku međusobnih odnosa, razina međusobne suprotstavljenosti nikada nije prešla na razinu otvorenoga vojnoga sukoba, nego se radilo o svojevrsnom „sukobu nižega intenziteta“. To je važno naglasiti,

⁴⁶ Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 25 – 34.

budući da je u znatnom dijelu dosadašnjega historiografskoga opusa objavljenoga na ovu temu stvorena posve nedokazana slika, kako je sukob bio toliko intenzivan da je da je planiran sovjetski vojni napad na Jugoslaviju premda za to nema ni jednoga povijesnoga izvora koji bi to potvrđivao.⁴⁷ U skladu s time, ciljevi ovoga rada jesu odgovori na dva ključna pitanja. Prvo, kako se razdoblje odnosa dviju država, uzimajući u obzir konkretne i jasno utvrđene činjenice, uopće može definirati, odnosno o kakvom obliku „sukoba“ se radilo i što se pojam „sukob“ u ovom kontekstu konkretno znači. U radu će se odrediti intenzitet sukoba koji nije isti 1948. ili 1949. uzimajući u obzir da se radilo o nekoliko razina odnosa jer se partije međusobno napadaju, a na vanjskopolitičkom polju Jugoslavija je prosovjetski orijentirana, a to se preslikavalo i na unutarnji društveni kontekst. Drugo, na koji način jugoslavenski tisak omogućuje uvid u odnose tih dviju država u navedenome povijesnom razdoblju, odnosno pojednostavljeno rečeno, koje nove spoznaje donosi.

Osim zamršene geopolitičke pozadine koja je vidljiva iz uvoda, tome je pridonijela i unutarnja situacija u Jugoslaviji koja je bila određena jednopartijskim sustavom, koji je podrazumijevao medijsku i nakladničku cenzuru. Jugoslavenski se tisak za razumijevanje navedenoga razdoblja može smatrati prvorazrednim povijesnim izvorom iz tri temeljna razloga. Prvo, s obzirom na to da je Jugoslavija bila ogledni primjer totalitarnoga ustrojstva vlasti,⁴⁸ njezin tisak je bio jasan odraz stajališta partijskoga vodstva o svim važnim pitanjima, odnosno u ovome slučaju o Sovjetskom Savezu. Drugo, važnost jugoslavenskoga tiska kao izvora za razumijevanje ove teme povećava činjenica da je arhivsko gradivo (sovjetski i jugoslavenski dokumenti) iz razdoblja koje opisuje ovaj rad još uvijek u najvećoj mjeri nedostupno.⁴⁹ Stoga, ovu temu uopće nije moguće istraživati bez korištenja jugoslavenskih tiskovina. I treće, novine postaju i autorizirani tonski zapis za koji možemo smatrati da je autentičan. Novine su ključno glasilo partijskoga vrha, a posebnu vrijednost za istraživače imaju govori pojedinih osoba iz najužega političkog vrha, bilo jugoslavenskoga ili u ovom slučaju sovjetskoga. Govori koji se šalju u obliku okružnica te se vjerno prenose u svim tadašnjim relevantnim jugoslavenskim

⁴⁷ Jedini „povijesni dokaz“ koji se navodi za to je svjedočanstvo Bela K. Királyja. Bio je 1949. zapovjednik mađarskih pješačkih jedinica. Radilo se o imenovanom zapovjedniku mađarskoga kontingenta invazijskih armija, a poslije rukovoditelja mađarske generalštabne akademije. Kasnije je 1956. emigrirao u Sjedinjene Države. Prema njegovim zapisima, bio je upoznat sa sovjetskim strateškim planovima koji su predviđali napad na Jugoslaviju. Plan je bio zamišljen tako da prvi napad izvedu sovjetske jedinice, dok bi se zatim priključile mađarske i rumunjske jedinice. Király je smatrao da je plan povezan s otvaranjem korejskoga problema (1950.) pa se zato odustalo, stoga su ga Sovjeti i napustili., u: Banac, *Sa Staljin protiv Tita*, 131. Ovu tezu demantira više povjesničara kao lažnu. Vidi više: Mark Kramer, „Stalin, Soviet Policy, and the Consolidation of a Communist Bloc in Eastern Europe, 1944-1953“, *Divinatio*, 31, Sofia: Maison des Sciences de l’Homme et de la Société, 2010., 83 – 84., Robert Edward Niebuhr, *The Search for a Communist Legitimacy: Tito’s Yugoslavia*, doktorska disertacija (Boston: Boston College University Libraries, 2008), 42 – 43. Uostalom, povjesničar Aleksej Timofejev tvrdi: „istoričari su aktivno proučili arhive mađarske vojske i došli su do zanimljivog zaključka da nema nijednog traga, kojeg su kasnije potvrdili i sovjetski istoričari. Nijednog traga realne pripreme ofanzive na Jugoslaviju od 1948. do 1953. godine nije bilo“, u: *Tito-Staljin, dve nijanse crvene - 2. deo*, <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=MgDKnTDCo0M&t=838s> (stranica posjećena: 20. ožujka 2023.). Pogledati na 15.45.

⁴⁸ Mirjana Kasapović, (2023). „Zbogom postjugoslovenstvu!“, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 20 (1), 2023., 1 – 4.

⁴⁹ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 345.

tiskovinama. Subjektivni članci odraz su ondašnjega vremena i projiciranja medijske slike tadašnje jugoslavenske elite. Time novine postaju arhivsko-tonski izvor za proučavanje povijesti. To se u većoj mjeri odnosi na totalitarne i autoritarne vlasti s obzirom na to da su oni ujedno kreatori društvene slike u javnom mnijenju. Novine projiciraju ili ne projiciraju, u znatnoj mjeri ističu ili sporednim crtama spominju, a nerijetko i potpuno prešućuju događaje. No, i takvim načinom izvještavanja mogu se odrediti odnosi. Naime, analiziranjem ključnih činjenica moguće je rekonstrukcijom prošlih događaja na određena pitanja naći odgovor. U svakom slučaju vijesti koje izlaze nisu na štetu KPJ, ali istovremeno su odraz unutarnjih prilika u njenom ustroju. Kao primjer za potonje može se navesti prosovjetsko izvještavanje sve do druge polovice 1949. ili prosovjetski stavovi u kontekstu geopolitičke situacije u određenim ratnim područjima poput uspostave Ho Ši Minova komunističkoga režima u Vijetnamu 1950., pri čemu jugoslavenski vrh podupire Hoa nasuprot stavu Zapada. Nadalje, zanemarivanje Korejskoga rata u tisku u vanjskopolitičkoj sekciji ili potpuno prešućivanje otvaranja i rada Gologa otoka 1949. kada je riječ o unutarnjoj situaciji ponovno su odraz projicirane politike tadašnjega jugoslavenskoga vodstva. Dakle, rezultati istraživanja prikupljeni su mahom iz novinskih izvora, koji dostatno pokrivaju nedostatak arhivskih izvora.

U tom kontekstu, naglasak istraživanja bit će stavljen na razlike u izvještavanju vodećih jugoslavenskih novina o tada aktualnim temama i pokušaj odgovora na pitanja iz kojih su razloga vodeći jugoslavenski listovi određenoj temi pristupili na drugačiji način. U radu će se omogućiti uvid u svakodnevne političke događaje, narušene antagonizmom Zapada i Istoka, odnosno dat će se pregled jugoslavenskoga stajališta o tadašnjim bitnim temama iz domaće i međunarodne politike. U pogledu hipoteza ključno je kako je jugoslavenski tisak i nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa u izvještavanju o bitnim vanjsko-političkim događajima ostao i dalje iznimno sklon promatrati događaje iz sovjetske perspektive, odnosno načinom koji je odgovarao sovjetskom kutu gledanja. Taj je pogled bio uvjetovan stajalištem jugoslavenskoga partijskoga i državnoga vrha prema kojem je izbacivanje KPJ iz Informbiroa posljedica uzajamnoga nesporazuma, odnosno razmimoilaženjima u pogledu vođenja komunističke politike, a ne načelno negativnoga stava Sovjetskoga Saveza prema KPJ i Jugoslaviji.

Ovaj će rad na osnovi dostupnih arhivskih izvora i detaljnom analizom tiska nastojati pokazati kako je sukob Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza uglavnom bio deklarativne naravi, odnosno da je on bio sukob u pravom smislu riječi do razine do koje je Jugoslavija, zbog pritiska Zapada, bila prisiljena promijeniti svoju dotadašnju politiku, koja je bila posve prosovjetska. U tekstu će se pokazati američki utjecaj kroz ekonomsku pomoć čime je Jugoslavija kroz vanjsku politiku, ali i deklarativnu unutarnju politiku pokazala više „demokratičnosti“ kroz promjene imena institucija.

U radu će se opisati ključni politički događaji tijekom razdoblja kojega se jugoslavenski politički vrh u velikoj mjeri razmimoilazio sa stavovima Sovjetskoga Saveza. Pri tome će u radu biti objašnjeno

do koje je razine takav razvoj događaja ovisio o odluci jugoslavenskoga političkog vodstva, odnosno Josipa Broza Tita i skupine njegovih najbližih suradnika. S druge strane, istaknut će se do koje mjere su opisani događaji bili iznuđeni razvojem događaja na višoj razini, na koju kreatori jugoslavenske politike nisu mogli izravno utjecati.

Za analizu sadržaja medija korištene su novine iz razdoblja od listopada 1947. do listopada 1953., što obuhvaća razdoblje od osnivačke sjednice Informbiroa do Staljinove smrti, odnosno ponovne uspostave diplomatskih odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom.⁵⁰ Korišteno je pet novina, četiri dnevne i jedan tjednik. Analiza i komparacija sadržaja tiskovina omogućile su uvid u način djelovanja i utjecaja komunističke vlasti, odnosno Agitaciono-propagandnoga odjeljenja (Agitprop) Centralnoga komiteta (CK) KPJ. Jasno je vidljiva potpuno ujednačena uređivačka politika svih konzultiranih novina. Ideološke komisije općenito su radile na izvještavanju javnosti od unutarnje do vanjske politike i rada novina. Primjerice, kasnije će i karikaturisti preuzeti dodatni utjecaj na javno mnijenje putem svojih crteža, kao i prezentaciju službene politike u širim društvenim slojevima koja će biti ujednačena s uređivačkom politikom novina. Zagrebački *Vjesnik* bio je vodeći list u Narodnoj Republici Hrvatskoj (NRH). *Borba* je izabrana kao primjer novina nastalih u centru moći i novina koje su glasilo nositelja vlasti - Komunističke partije/Saveza komunista Jugoslavije (KP/SKJ). Od 1948. izlazilo je i zagrebačko izdanje *Borbe*, koje je u velikoj mjeri bilo istovjetno beogradskim. Zatim je konzultirana beogradska *Politika*, sarajevsko *Oslobođenje* te zagrebački list *Naprijed*.⁵¹

Ključna organizacija za kontrolu plasiranja vijesti bila je Telegrafaska agencija nove Jugoslavije (*Tanjug*). Agencija je osnovana 4. studenoga 1943. u Jajcu. Bila je u državnom vlasništvu, kao i cjelokupni tisak te će imati monopol nad objavom i kontrolom vijesti, budući da se radilo o jedinoj agenciji Jugoslavije.⁵² Autori Sparks i Reading zaključuju da se u komunističkim zemljama kroz medije ne mogu iščitati promjene u društvu ili pronaći rasprave o aktualnim događajima.⁵³ S druge strane, povjesničarka Lidija Bencetić tvrdi da „navedena tvrdnja nije sasvim točna ni u slučaju komunističkih zemalja Istočnog bloka ni u slučaju Jugoslavije. Naime, u jugoslavenskim novinama moguće je vidjeti ograničenu društvenu kritiku, ali i raspravu i dijalog“.⁵⁴ Dakle, ograničenu društvenu

⁵⁰ Uzimajući u obzir prethodno navedene termine istočni blok“ ili „socijalistički lager“, a koji se u većoj mjeri odnose na kasnije uspostavljen Varšavski pakt, autor je za navedene države uključujući i Albaniju koristio u radu jedinstveni naziv – zemlje pod sovjetskim nadzorom.

⁵¹ Prvi broj izašao je 21. travnja 1943. godine na teritoriju Like te je bio prvi list na hrvatsko-srpskom jeziku., u: „Pet godina“, *Naprijed*, br. 17., 23. travnja 1948., 1.

⁵² Stjepan Malović, *Novine* (Zagreb: Sveučilišna tiskara, 2004.), 105-106; Bjelica, *Štampa i društvo*, 200., Više o novinskim agencijama i njihovu razvoju u Hrvatskoj vidi: Fjodor Polojac, *Novinske agencije i agencijsko novinarstvo* (Zagreb: Plejada, 2010.).

⁵³ Colin Sparks, Anna Reading, *Communism, Capitalism and the Mass Media* (London, Sage, 1998.); 39 – 41.

⁵⁴ Lidija Bencetić, *Komunizam u slici, Društveni i politički život Jugoslavije u karikaturama Vjesnika i Borbe (1945. – 1962.)* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.), 33.

kritiku nije moguće vidjeti u pravom smislu kritike, već kada vlast to dopusti kao u slučaju kolektivizacije ili zadrugarstva, kada je kasniji očit odmak od Sovjetskoga Saveza, a time i *njegove poljoprivredne politike*, što će se kasnije prezentirati u radu. Ujedno je više poticaj, a ne kritika kada se poticalo stanovništvo da pojača napore kako bi se sustigla zadana norma, a istovremeno se shvaćalo da sustav nije produktivan, kako se *navijalo* prošlih godina prije samoga *otrežnjenja*. Rasprave se teško mogu pronaći u novinama, već se radilo jednopartijskom mišljenju. Promjene uređivačke politike novine su itekako vidljive pogotovo jer su mediji djelovali po zadanom smjeru partije. Štoviše, u novinama se mogu utvrditi odstupanja od dotadašnje proklamirane politike, odnosno uočiti *lomovi* koji su se tada događali između dva vodstva.

Odabirom tiskovina i analizom sadržaja teksta, naglasak istraživanja bit će stavljen na ključne vijesti i događaje tijekom navedenoga razdoblja te način oblikovanja vijesti, kao i pitanje razlika u izvještavanju. Štoviše, kada je riječ o okružnicama ili govorima istaknutih osoba političkoga jugoslavenskoga vrha bilo je osim istoga naslova, potpunoga izvatka govora ili prijenos cijeloga, čak i prenošenje istih vanjskopolitičkih vijesti na preslikan način. Okružnice koje su pristizale iz središnjice doslovno su se preuzimale i objavljivale bez popratnih komentara. To se osobito odnosilo na jugoslavensko-sovjetske odnose. Samim time, odstupanja u pogledu izvještavanja bila su minimalna. Dakle, izvještavanje je bilo potpuno usklađeno, vijesti se nisu razlikovale, a često se radilo o prijenosu lokalnih tema, pogotovo iz glavnoga grada Beograda, ali i ostalih većih središta (Sarajeva, Zagreba). Ujedno, naslov i sadržaj odgovorali su svim tiskovinama, što je i logično s obzirom na to da se u prvim godinama jugoslavenskoga tiska pokušalo pisati potpuno na temelju isticanja *bratstva i jedinstva*, odnosno *utapanja* u pojam jugoslavenskih naroda. U radu su se predočile pojedine teme poput osnivanja Informbiroa, rezolucije Informbiro, Petoga kongresa KPJ, Dunavske konferencije ili obljetnice raznih prigoda da se radilo o jednoj usklađenoj uredničkoj politici svih jugoslavenskih tiskovina. To ne treba čuditi kada se uzmu u obzir radni model Agitpropa koji će biti objašnjen u idućim poglavljima.

2.1. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

U prethodnom poglavlju predstavljena je važnost tiskovina kao izvora, dok je arhivska dokumentacija koja bi zaokružila rad još nedostupna. Postoje neobjavljeni arhivski izvori koji se usputno ili marginalno dotiču navedene teme. Analizom onodobnih objavljenih dokumenata mogu se ustanoviti prilike i događaji koji su vladali, a ujedno preko njih otkriti strujanja i promjene u tadašnjoj politici. U prvom redu tu se nalazi fond Agitpropa iz Hrvatskog državnog arhiva (HDA)

iz Zagreba kao i fond Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske. Autor je konzultirao i Arhiv Sveučilišta u Zagrebu. Osim navedenoga, autor je koristio fondove iz Državnoga arhiva Republike Makedonije, posebno one dijelove vezane za TANJUG. Ujedno je autor konzultirao i istražio arhivsku diplomatsku dokumentaciju iz Londona, a posebno je istaknuta korespondencija između britanskoga ministra vanjskih poslova i britanske administracije s jedne strane te britanskoga veleposlanstva u Beogradu s druge strane, koja se nalazi u Nacionalnom arhivu u Londonu.

Kada je riječ o objavljenim arhivskim izvorima, osobitu važnost imaju stenogrami Petoga i Šestoga kongresa KPJ, koji su objavljeni 1949. i 1952. godine. U analiziranoj dokumentaciji nalaze se i Zapisnici Politbiroa Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske (CK KPH) objavljen u izdanju Hrvatskoga državnog arhiva (HDA). Osim navedena dva ključna kongresa za spomenuto razdoblje, bitno je i izdvojiti *Izvore za istoriju SKJ* objavljene u Beogradu 1983. kao i *Osmo redovno zasjedanje Saveznog veća i Veća naroda: 16-28 decembra 1949: stenografske beleške*, koje su bile otisnute već 1949. U ovu grupu sjednica treba spomenuti i zapisnike sjednica CK KPJ od 1948. do 1952., kao i zbirke dokumenata Jugoslavije koju su priredili Branko Petranović i Momčilo Zečević. Zatim je tu *Bela knjiga o agresivnim postupcima vlada SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije prema Jugoslaviji* objavljena 1951. u nakladi Ministarstva vanjskih poslova Jugoslavije. U Dedijerovoj dokumentaciji nalazi se pregršt ključnih dokumenata poput korespondencije dviju partija ili potpisanih ugovora dviju država prije isključenja KPJ iz Informbiroa. Uz dokumente knjige prve i druge, vrijedni su i prilozi za Titovu biografiju. Dokumenti koji se u širem opsegu odnose na zbivanja poglavito 1948. i 1949., su oni koje je uredio Čedomir Štrbac – *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije : 1948.* kao i *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom* urednika Tomislava Badovinca, koji su napravljeni za džepno izdanje s redukcijom dokumenata. Tu spada i dokumentacija koja je objavljena na kraju knjige Čedomira Štrbca, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*. U cijelom opusu objavljenih izvora konzultirani su i Titovi govori i članci, kao i intervjui. Arhivski dokumenti *Tito-strogo povjerljivo* objavljeni 2010. pregledani su isto za potrebe rada.

Važan izvor za proučavanje teme, posebno onaj koji se odnosi na jugoslavenske pozicije prema Sjedinjenim Državama su dokumenti Central Intelligence Agency (CIA) o Jugoslaviji koji omeđuju razdoblje upravo od 1948. do 1983., a priredio ih je za tisak Momčilo Pavlović. Što se tiče Armije, konzultirana je knjiga *Glavna politička uprava Jugoslavenske armije* iz 1949., ali i noviji zbornik dokumenata iz 2015. *Informbiro i jugoslavenska (narodna) armija*, urednika Milana Terzića, Mihajla Basare i Dmitara Tasića. Kako je dio rada posvećen borbama u OUN-u, tako je i

korišten izvor *Stav Jugoslavije na IV zasedanju Organizacije ujedinjenih nacija* iz 1950., kao i dokumenti i članci službene stranice OUN-a.

Autori koji zastupaju tezu o sukobu Staljin-Tito u ljeto 1948. nabrajaju sve okolnosti koje su prethodile sovjetskom izbacivanju Jugoslavije iz Informbiroa, odnosno kako je u historiografiju ušlo povijesno *Titovo ne Staljinu*. U većoj mjeri se miješaju međupartijski i međudržavni odnosi, a time se i poistovjećuje Jugoslavija i KPJ. , što je samo djelomično točno s obzirom na to da su državni odnosi s Grčkom, Bugarskom i Albanijom zaista bili isprepleteni na partijskoj i državnoj razini. Također, o događajima prije i poslije izbacivanja KPJ iz Informbiroa pišu akteri koji su izravno ili neizravno sudjelovali u tadašnjim zbivanjima, poput Kardelja, Đilasa ili Svetozara Vukmanovića Tempa. Naime, u tadašnjem tisku se ne pojavljuju članci koji opisuju izbacivanje KPJ iz Informbiroa. Ne pojavljuje se ni usvojeni konstrukt o *Titovom ne Staljinu* ni u tisku, a ni literaturi. Konstrukt će se pojaviti tek krajem 1970-ih godina u literarnom opusu, što se može ustanoviti i iz popisa bibliografije.⁵⁵

Dosadašnja najistaknutija historiografska djela o toj temi nisu u većoj mjeri koristila jugoslavenski tisak kao izvor. Iako tisak nema nominalnu važnost kao izvorno arhivsko gradivo, on je za ovu temu iznimno bitan. Naime, zbog totalitarnoga karaktera jugoslavenskoga političkog sustava u kojemu su najvažniji povijesni izvori (arhivski dokumenti) bili ili skrivani ili sustavno uništavani, tisak dobiva veliku važnost kao povijesni izvor, jer predstavlja jedini onodobni pisani trag koji nije naknadno „prilagođen” političkim potrebama jugoslavenske politike. Glede historiografskih djela, treba u prvom redu istaknuti knjige Iva Banca *Sa Staljinom protiv Tita: Informbiroovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu* i Darka Bekića *Jugoslavija u hladnom ratu: Odnosi s velikim silama 1949-1955.*, jer predstavljaju najistaknutije i najsadržajnije cjeline u kojima su obrađene početne godine Hladnoga rata i položaj jugoslavenske države u tom razdoblju. Međutim, ti su radovi, unatoč svojoj kvaliteti – obradili samo neke dimenzije onodobne jugoslavenske stvarnosti. Banac je obrađivao temu Informbiroa u kontekstu jugoslavenskoga komunističkoga pokreta. U spomenutoj knjizi analizirao je frakcijske borbe te podjele u KPJ kroz ratne i poslijeratne crtice. S druge strane, Bekić je opisao najvažnije značajke jugoslavenske vanjske politike u razdoblju od 1949. do 1955. Iz toga razloga, cilj ovog rada je nadopuniti tu prazninu korištenjem jugoslavenskoga tiska kao ključnoga izvora pri rekonstrukciji tog povijesnoga

⁵⁵ Kako navode u predgovoru svoga Zbornika povjesničari Tvrtko Jakovina i Martin Previšić da jugoslavenska historiografija nikada de facto nije ni postojala., u: *The Tito-Stalin split 70 years after*, Predgovor, ur. Tvrtko Jakovina, Martin Previšić, *Historia 31*, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (Zagreb: University of Zagreb, Faculty of humanities and social sciences – Department of history: FF press; Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2020.), 10. Kada se pregleda katalog Nacionalne i sveučilišne knjige i Knjižnica grada Zagreba knjige povijesne tematike koje su izdane u Jugoslaviji od 1945. do 1955., odnosno one koje bi pripadale općenito *historiografskom opusu* ima svega oko 25 naslova u prvih deset godina postojanja države.

razdoblja. Tema koju će ovaj rad obraditi je način kako su događaji predstavljeni u tisku između 1947. i 1953. Time je obuhvaćeno provođenje tadašnjih donesenih odluka jugoslavenskoga političkog vrha.

Dosadašnja navedena objavljena literatura koja će se koristiti u radu je obilna. Kada je riječ o Informbiroovskom razlazu, iako postoji veliki broj objavljenih radova na ovu temu, one ili rubno zahvaćaju navedenu tematiku ili su plod instrumentalizirane ideologije, a određeni broj ili podatci koji se nalaze u njima su korisni, no potrebno je reinterpretirati sadržaj.

3. USTROJ INFORMATIVNOGA APARATA U JUGOSLAVIJI

Nepunih pet mjeseci od uspostave države, jugoslavenske vlasti objavile su 24. kolovoza 1945. *Prvi zakon o štampi*, dok u Federalnoj Državi Hrvatskoj (FDH) tekst je objavljen mjesec dana poslije, točnije 20. rujna 1945.⁵⁶ Istaknuti prvi članak navedenoga zakona glasio je: „U Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji štampa je slobodna.⁵⁷ Nitko ne može biti spriječen u slobodnom izražavanju svojih misli putem štampe, osim u slučajevima koje ovaj Zakon predviđa“. ⁵⁸ Upravo je ovim člankom uspostavljena kontrola nad objavljivanjem medija, a tadašnji za vlasti „sporni“ katolički tisak obuzdan je uskratim papira i oduzimanjem tiskarskih strojeva, budući da listove koje su izdavale crkvene institucije nije bilo toliko lako preuzeti, odnosno ovladati njima. Iz izvještaja Agitpropa⁵⁹ iz 1948. navedeno je da su „svi listovi i časopisi u Hrvatskoj, osim jednog katoličkog, pod

⁵⁶ „Zakon o štampi“, *Narodne Novine*, 1 (107) 23., 23. rujna 1945., 2 – 3., Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. - Od zajedništva do razlaza* (Zagreb, Školska knjiga, 2006.), 155., Ivana Hebrang Grgić, „Zakon o tisku u Hrvatskoj 1945. do danas“, *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske*, sv. 43 (3), 2000., 119.

⁵⁷ O oduzimanju slobode i represije nad tadašnjim novinarima novostvorene vlasti je posebna tema koja iziskuje detaljniju analizu. Pojedini autori donose nepotpune podatke ili ograničene za pojedino područje ili godine pri čemu Radelić navodi: „partizani su streljali 38 novinara, a od 332 novinara akreditiranih pri vladi NDH u inozemstvo ih je pobjeglo 129, u završnim borbama ubijeno ih je 9, a umrlo 13 novinara. Zabranjeno je pisati stotini novinara, a dopušteno tek dvadesetsedmorici“, u: Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 154; Josip Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu: 1945.-1990.* (Zagreb: Naklada Jurčić, 1998.), 67., 71., 81.

⁵⁸ „Zakon o štampi“, *Narodne Novine*, 23. rujna 1945., 2. – 3., Inače, tadašnji Zakon o štampi od ukupno 27 članaka, četiri su bila posvećena zabranama, a 11 kaznenim odredbama te je šesti članak onaj koji je zabranjivao prodaju novina koje su poticale vjersku, nacionalnu i rasnu netrpeljivost, pozivale pobunu protiv države, vrijeđale ili klevetale prijateljske zemlje, odobravale djelovanje vanjskih neprijatelja države, pozivale na neispunjenje vojne dužnosti, objave vojne tajne i klevetale tijela vlasti. U tom kompletu zabranjivanja, popularna je bila „mjera“ nestašica papira koja je dodatno ograničavala slobodu tiska, a pogotovo nakon prekida odnosa s Jugoslavijom i ekonomske blokade države., u: Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu*, 107.

⁵⁹ Već od sredine 1945. pod nadležnošću Agitpropa nalazilo se cjelokupno područje medija, javnog informiranja i izdavaštva, što će biti vidljivo u daljnjem tekstu., u: Magdalena Najbar Agičić, „Agitprop među novinarima, Uspostava komunističke vlasti i nadzor nad medijima“, u: *Stvaranje socijalističkoga čovjeka, Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda (Zagreb-Pula, Srednja Europa – Sveučilište Jurja Dobrile, 2017.), 177 – 182; Katarina Spehnjak, „Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945. – 1952.“, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 25 (2-3), 1993., 168 – 173., Katarina Spehnjak, *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet, 2002.), 90 – 102.

rukovodstvom Partije“.⁶⁰ Đilas je tvrdio da „postoji neznatan broj (crkveni i drugi) koji nijesu pod rukovodstvom Partije“⁶¹, što bi značilo da se ipak radi više od jednoga crkvenog lista. Đilas je iznosio podatke za cijelu Jugoslaviju u odnosu na gornji izvještaj Agitpropa koji se ograđuje samo za područje Narodne Republike Hrvatske (NRH). S druge strane, Đilas je zahtijevao pokretanje velikoga broja novih listova, časopisa kao i informativnih publikacija. Podatci za Jugoslaviju bili su sljedeći: „u 1945. godini u Jugoslaviji je bilo svega 97 listova, u 1946. godini 146 listova, a u 1947. godini 216 listova“.⁶² Privatna izdavačka djelatnost tada je bila ugašena.⁶³ Prema izvještaju Komunističke partije Hrvatske (KPH) Agitpropa⁶⁴ u Hrvatskoj je 1949. „izlazilo 128 raznih listova i časopisa: šest dnevnika, jedan list koji je izlazio dva puta tjedno, 25 tjednika i 17 polumjesečnika, 17 mjesečnika i 6 povremenih listova te 57 raznih časopisa“.⁶⁵ Pozicije koje je zauzeo jugoslavenski politički vrh, Tito je slikovito označio na predizbornom zboru u tadašnjim *Titovim* Užicama. Na zboru je, godinu dana nakon preuzimanja vlasti, govorio o oporbi koja se javila pred izbore, životari i pita hoće li netko drugi biti zastupljen na izborima. Tito je odbacio pomisao da sudjeluje netko izvan partije i Narodnoga fronta Jugoslavije (NFJ) jer su u njemu svi okupljeni da provode jedan program. Ujedno, poslao je poruku drugima riječima: „A ako neko hoće da ostvari drugi program van Narodnog fronta, onda to nije socijalistički program, već program neprijateljski socijalizmu i mi takvog razumije se, nećemo pustiti na izbore“.⁶⁶ Tito je u govoru istaknuo da ima onih koji svjesno rade greške i sabotiraju, ali da se s njima tada drugačije postupa: „Prema štetočinama mi nemamo nikakvog milosrđa. Mi sa njima bijemo bezobzirnu bitku“⁶⁷. Ovo nije bio jedini poziv zabrani slobode govora i djelovanja ili prijetnje, već se to učestalo događalo. Tako je Tito nastupao na Drugom kongresu NFJ u rujnu 1947.⁶⁸, pri čemu se nisu birali instrumenti provedbe. Posebnost je što su na Kongresu

⁶⁰ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Teze, upute, referati, općenito o agitaciji i organizaciji Agitpropa odjeljenja 1945/1950, Agitacija i propaganda (III. dio); Najbar-Agičić, „Agitprop među novinarima, Uspostava komunističke vlasti i nadzor nad medijima“, 184.

⁶¹ „V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 21.-28. jula 1948., stenografske bilješke (Zagreb: Kultura, 1949.), 203., Izvještaj Centralnog komiteta o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VI., br. 30., 24. srpnja 1948., 8.

⁶² Isto.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Puni naziv Odjeljenja za agitaciju i propagandu

⁶⁵ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Izvještaj Odjeljenja za agitaciju i štampu upravi za propagandu i agitaciju (kraj 1949.); Najbar-Agičić, „Agitprop među novinarima, Uspostava komunističke vlasti i nadzor nad medijima“, 185.

⁶⁶ „Govor maršala Tita u Užicu povodom 7 jula *Mi smo mogli da izdržimo i da postignemo pobjedu zato je naša borba imala dubokog korijena u našin narodima*“, *Borba organ Komunističke partije Jugoslavije*, Beograd, god. XI., br. 163., 9. srpnja 1946., 1., Stjepan S. Gredelj, *S onu strana ogledala, Istraživanje promena modela komunikacije u jugoslavenskom društvu na osnovu analize sadržaja pisanja listova Borbe i Politike u periodu od 1945. do 1975.* (Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, 1986.), 35.

⁶⁷ „Govor maršala Tita u Užicu povodom 7 jula *Mi smo mogli da izdržimo i da postignemo pobjedu zato je naša borba imala dubokog korijena u našin narodima*“, *Borba*, Beograd, god. XI., br. 163., 9. srpnja 1946., 1.

⁶⁸ Drugi kongres NFJ otvoren je 26. rujna 1947. i trajao je do 28. rujna 1947. u Beogradu te je posljednjeg dana bilo doneseno osam zaključaka. Donesene su bile sljedeće odredbe: potrebno je razviti široku djelatnost radi daljnjeg razvijanja i učvršćenja frontovskih organizacija, razviti posebne mreže organa za agitaciju i propagandu, zatim razviti i poboljšati frontovsku štampu, zalaganje za miroljubivom vanjskom politikom i osuđivanje imperijalista koji kroz tribine OUN provode svoju provokatorsku politiku, slanje i podržavanje svim simpatizerima narodno-oslobodilačkih pokreta i njihovim

prisustvovala delegacije iz Sovjetskoga Saveza, Poljske, Čehoslovačke, Bugarske, Albanije, Francuske, Grčke, Rumunjske, Mađarske, Koruške i Trsta.⁶⁹ Nakon dvije godine vlasti, Tito je i javno izdao *dekret* o političkom pluralizmu u Jugoslaviji riječima: „Sve predratne buržoaske stranke su diskreditirane i izgubile su pravo danas govoriti u ime naroda. Pokazale su se nesposobnima voditi zemlju i u novom društvenom poretku njihovo postojanje nije opravdano i postalo je suvišnim“.⁷⁰ Ovime je politički pluralizam pretrpio dugoročni udarac. Time su medijske kuće prenijele govor bez suvišnih pitanja, demantiranja, a kamoli negacije ili napada na slobodu govora i djelovanja čitave oporbe ili nezadovoljnih u tadašnjem jugoslavenskom vodstvu. Štoviše, reagirale su na pozitivan način u prenašanju Titovih misli koje su se već ostvarivale u zatiranju slobode, a istovremeno u pozivanju na ušutkavanje. Zapravo, mediji su postali glasilo Partije i stavili su se potpuno u službu nove vlasti, čija je prvenstvena zadaća u projiciranju i oblikovanju pozitivne kampanje Jugoslavije i ostalih socijalističkih zemalja na čelu sa Sovjetskim Savezom, kako u unutrašnjem, tako i na vanjskom planu. Uz prenošenje govora jugoslavenskih političara, prenosili su se i sovjetski i to bez ikakvih komentara. Naglasak je bio da su i jednima i drugima ugroženi mir i razvoj.⁷¹ S druge strane negativna promocija zapadnih sila na čelu sa Sjedinjenim Državama bila je konstanta tih godina.⁷²

Iz Izvještaja Uprave za agitaciju i propagandu CK KPH o radu kroz 1949. ustanovljeno je da je od 19 ljudi koji su potkraj 1949. radili u Agitpropu, samo je četvero bilo iz starog sustava.⁷³ Uz povjesničarku Snježanu Koren i Čedomir Višnjić tvrdi da su zagrebačke redakcije doživjele novi

herojskim borcima, pozdravljanje Istre i slovenskog Primorja koji su ušli u sastav države te žaljenje za onim dijelovima jugoslavenskog etnografskoga teritorija koji su ostali izvan granica., u: „Rezolucija Drugog kongresa Narodnog fronta Jugoslavije“, *Oslobođenje, organ Narodnog fronta Bosne i Hercegovine*, god. V., br. 290., 30. rujna 1947., 1. U rezoluciji se spominjala brojka od 7 milijuna članova u NFJ. Naime, dan ranije Josip Broz Tito održao je podulji referat u kojem je opširno elaborirao ulogu i značaj Narodnog fronta u kojem je istaknuo. „Iako je NF na čelu sa KP Jugoslavije, još od prvih dana Oslobođilačke borbe odabrao oblik narodne vlasti poznat zbog toga jer su ga čekali, čeznuli za njim već odavno i nosili ga u srcu. To je bio baš onaj oblik vlasti koji je narodima naše zemlje najbolje odgovarao. Zaželjeli su taj oblik vlasti naši narodi zbog toga, jer ima izvjesne sličnosti s oblikom vlasti u Sovjetskom Savezu“. Nakon ovoga uslijedio je standarni pljesak., u: „Narodni front kao opštenarodna politička organizacija“, *Oslobođenje*, god. V., br. 288., 28. rujna 1947., 1 – 3.

⁶⁹ „Jučer je svečano otvoren Drugi kongres Narodnog fronta Jugoslavije“, *Borba*, god. XII., br. 230., 27. rujna 1947., 1. Pozivanjem delegacija iz Koruške i Trsta htjelo se na taj način implicirati da su neovisne jedinice za koje se smatralo da se trebaju naći u novoj jugoslavenskoj državi.

⁷⁰ Sabrina Pedro Ramet, *Tri Jugoslavije, Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009.), 225.

⁷¹ „Govor Višinskog povodom sovjetskog predloga o merama koje treba preduzeti protiv propagande i poticanja protiv rata“, *Politika*, god. XLIV., br. 12750., 25. listopada 1947., 1 – 2., „Prijedlog za stvaranje „Privremenog komiteta“ – nov manevar delegacije USA za potkopavanje Ujedinjenih naroda“, *Vjesnik, Narodne fronte Hrvatske/ Socijalističkog saveza radnog naroda, Zagreb*, god. VII., br. 765., 17. listopada 1947., 1 – 2.

⁷² „Provokacija dolarskih satelita“, *Politika*, god. XLIV., br. 12749., 24. listopada 1947., 1.

⁷³ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Rad komisije za agitaciju i propagandu, 1950., Izvještaj Uprave za agitaciju i propagandu CK KPH o radu kroz 1949. godinu. Inače, Snježana Koren se poziva na ovaj dokument kada ustanovljuje da je „pod utjecajem sukoba sa SSSR-om, u Politbirou CK KPH je tijekom 1949. bila posvećena značajnija pažnja konsolidaciji Uprave za agitaciju i propagandu“, u: Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960), Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti i historiografija*, (Zagreb: Srednja Europa, 2012.), 38. Ovaj zaključak je itekako točan kada se u nastavku rada izlože potkrepljujući dodatni podatci koji potvrđuju tezu da se istinski lom između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza dogodio 1949., a ne 1948. Promjena u kadrovskom pogledu nije napravljena 1948., nego je obavljena godinu dana poslije.

snažan udarac 1949. te je došlo do čistke iste godine pod dežurnom optužbom za pristajanje uz Informbiro. Partijsku istragu i čistke nad čitavim republičkim Agitpropom provodio je Jure Franičević, tajnik Agitprop odjeljenja i ujedno urednik novina *Naprijed*. Ono na što ne ukazuje Višnjić, ali ukazuju zapisnici Politbiroa jest činjenica da je bila rasprava u veljači 1949. u Politbirou CK KPH. Nakon pritužbe o slabom radu Agitpropa, Franičević je bio uklonjen s mjesta načelnika Uprave.⁷⁴ Najviše se zamjeralo što su „prišli uglavnom sa stručne strane. Ukratko, njihovi kontakti su uglavnom išli po stručnoj liniji, pri čemu je trpjela ona partijska, zaboravili su da su u prvom redu organi Partije i njenog rukovodstva“.⁷⁵ Dakle, Agitprop je provodio istrage, ali istovremeno se događala istraga nad Agitpropom i to u proljeće 1949. Jedna od žalbi tadašnjih redakcija u Zagrebu bila je da beogradski listovi primaju u neograničenim količinama dvostruko jeftiniji, ali kvalitetniji uvozni papir. Iz tog razloga bilo je istaknuto da su, stoga, novine *Politika* imale veću tiražu.⁷⁶ Prosječna naklada *Vjesnika Narodne fronte Hrvatske*⁷⁷ za 1950. godinu bila je 60.000 listova, dok su novine *Naprijed: organ Komunističke partije Hrvatske* u istoj godine imale nakladu od 50.000 primjeraka.⁷⁸ Iako je Berislav Jandrić naveo brojku u tom razdoblju od oko 40.000 primjeraka s izuzetkom 1952. godine kada izlazi 11.000 primjeraka⁷⁹, no ostat ćemo skloniji ipak službenim podacima. Novine *Naprijed* bile su utemeljene 1943. u Bijelim Potocima na Plješivici te su izlazile do 1953. godine, a nakon toga još godinu dana izlaze kao tjednik za društveno-politička pitanja, a urednici su bili Josip (Joža) Horvat, Ivo Sarajčić⁸⁰, Stjepan Šeparović, Jure Franičević i Milan Nožinić.⁸¹

⁷⁴ *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 2., 88 – 89.

⁷⁵ Višnjić, *Partizansko ljetovanje*, 135.

⁷⁶ Isto, 136. Na istoj stranici Višnjić nabraja uvažena novinarska imena koja su došla pod lupu tadašnje vlasti.

⁷⁷ *Vjesnik* izlazi pod imenom *Vjesnik Jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte Hrvatske* do 29. rujna 1945., a od tada postaje glasilo *Vjesnik Narodne fronte Hrvatske*. U broju od 18. studenoga 1945. prvi put u impressumu je odštampano ime glavnoga i odgovornoga urednika Šerifa Šehovića, koje je do tada i uređivao list. Redakcija je tada već imala oko osamdeset članova., u: Božidar Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.), 431 – 432. Na naslovnici *Vjesnika* od kolovoza 1941. stoji parola „Smrt fašizmu – Sloboda narodu“, koja je bila općeprihvaćena za cijeli jugoslavenski komunistički pokret, a kasnije i kao službeni pozdrav u dokumentaciji pri samom pozdravljanju.

⁷⁸ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Prikaz rada Odjeljenja za agitaciju i štampu, 3. lipnja 1950., Najbar-Agičić, „Agitprop među novinarima. Uspostava komunističke vlasti i nadzor nad medijima“, 185. U Agitpropovom izvještaju nalaze se i podatci za ostale tiskovine koje su tada izlazile.

⁷⁹ Berislav Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom, Komunistička partija Hrvatske, 1945.-1952.* (Zagreb, Srednja Europa, 2005.), 203.

⁸⁰ Osim ove važne funkcije, bit će istovremeno i tajnik Agitpropa CK SKH pri čemu će vjerojatno kao tajnik kontrole medija i glavni urednik novina *Naprijed* raditi autocenzuru. Kašić donosi podatke s početka 1947. gdje navodi u piramidalnoj ljestvici: „A. S. Maštrović, sekretar Agitpropa Oblasnog komiteta Dalmacija, M. Kukoč, sekretar Agitpropa MK Split, D. Zlatić, sekretar Agitpropa Oblasnog komiteta Istra i Julijska krajina, E. Derossi, sekretar Agitpropa odjeljenja MK Pula, A. Badurina, sekretar Agitprop odjeljenja OK Banija – Sisak, M. Križnil, sekretar Agitpropa OK Varaždin, I. Šegović, sekretar Agitpropa Osijek, S. Vojvodić, sekretar Agitpropa OK Daruvar, I. Perkišić, sekretar Agitpropa PK Brod, B. Majer, sekretar Agitpropa MK Zagreb“, u: Biljana Kašić, „Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 23 (1-3), 1991., 247 – 248.

⁸¹ Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 202 – 203. Koliko je snažan upliv u stanje tadašnjega jugoslavenskoga medijskog sustava imao Sovjetski Savez govori i sama za sebe činjenica da je potkraj 1945. uz stalne rubrike tekstova o Sovjetskom Savezu koje su se prevodile, novine *Naprijed* dobilo predstavnika Sovinformbiroa, a potpisivao se s N.

Politički nepodobne ljude trebalo je što više potisnuti iz medija⁸², dok je unutar redakcija bila izrazito slaba stručnost i formalno obrazovanje, pogotovo jer su rijetki imali fakultetsku naobrazbu.⁸³ Kolika je snažna bila medijska agitacija i indoktrinacija u početnim godinama svjedoči i direktiva CK KPJ, donesena već u proljeće 1945. godine. Ona je sadržavala buduću bazu za učinkovitost sustava: „Slaba agitacija i propaganda jedna je od najkrupnijih smetnji zašto te parole nisu često jasne masama i zašto ne mogu da se sprovedu u život. Dalje, naše partijske organizacije nemaju nikakvog ozbiljnijeg plana za ideološko podizanje partijskog članstva i za pravilno ideološko i političko odgajanje širokih narodnih masa“.⁸⁴ Nadalje je bilo navedeno da se treba pristupiti što organiziranije te da se neposredno rukovodi iz partijskih centara, koji vode preko centralnih i pokrajinskih vodstava pa sve do nižih partijskih foruma. Sukladno navedenom, formiran je Agitprop sustav u KPH. Uspostavljena je Direktiva o reorganizaciji 1. lipnja 1945. godine te su nautci stizali kroz osnovne političke smjernice na području agitacije i propagande koje su dolazile od odgovarajuće komisije CK KPJ kojoj je na čelu bio Milovan Đilas.⁸⁵ Ljudi unutar Agitpropa bili su zaduženi za potrebne mehanizme kontrole novinarskoga stvaralaštva te su stoga imali posebno povjerenje partijskoga vrha. Tako se navelo u uputama za proširenje Agitpropa da je predviđeno da drug Valter iz redakcija novina *Naprijed* bude drugi sekretar Agitpropa.⁸⁶ Indikativno je da su iste osobe uz obnašanje funkcija u Agitpropu bili zaduženi za rukovodeće pozicije unutar medijskoga sustava. Bilo je potrebno reorganizirati agitaciju i propagandu na način koji odgovara tadašnjim potrebama, iako se upozoravalo da je agitacija i propaganda jedan od krupnijih problema u sustavu.⁸⁷ Osim preklapanja navedenih funkcija, bilo je često i preklapanje funkcija sa sveučilišnim nastavnim kadrom.⁸⁸ Tako je primjerice, Josip Lukatela, predratni komunist i fizičar, pomoćnik ministra Ive Babića ujedno bio prisutan na sjednicama Agitpropa, a kasnije je postao ključna osoba u sektoru školstva u Agitpropu.⁸⁹ On je naveden u ovoj

Tjapkin. Zamisao je bila da tu rubriku vode sami sovjetski autori., u: Kašić, „Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)“, 250.

⁸² Najbar-Agičić, „Agitprop među novinarima, Uspostava komunističke vlasti i nadzor nad medijima“, 187.

⁸³ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Prikaz rada Odjeljenja za agitaciju i štampu, 3. lipnja 1950.

⁸⁴ Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 162.

⁸⁵ Isto, 162.

⁸⁶ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Direktive, upute CK KPJ za rad 1945-1951, Izvještaj i prijedlozi za sad Agitpropa, koji su diskutovani sa drugom Džilasom i na posljednjem sastanku našeg Agitpropa, 1945/1946., 1. Više o kadrovskoj politici u *Naprijed* pogledati prijedloge Agitpropa., u: HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Direktive, upute CK KPJ za rad 1945-1951, Izvještaj i prijedlozi za sad Agitpropa, koji su diskutovani sa drugom Džilasom i na posljednjem sastanku našeg Agitpropa, 1945/1946., 1. – 3.

⁸⁷ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Direktive, upute CK KPJ za rad 1945-1951, Svim CK-ima i PK-ima o reorganizaciji agitacije i propagande, 1945., 1.

⁸⁸ Preklapanja funkcija u Agitpropu s drugim javnim funkcijama bit će raznolikoga spektra pa će i članovi Inicijativnoga odbora Slavenskog komiteta Hrvatske biti vezani za mrežu Agitpropa kao društveno-politička elita. Vidi više: Magdalena Najbar-Agičić, *Kultura, znanost, ideologija : prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i znanosti* (Zagreb: Matica hrvatska, 2013.), 32 – 70., Tomislav Ražnjević, „O Slavenskom komitetu Hrvatske kao instrumentu prosovjetske propagande 1946. – 1948.“, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 54 (1), 2022., 115 – 116.

⁸⁹ *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 1., 416.

priči s obzirom na to da je 1948. pala sumnja da nije *na liniji CK KPJ*, po pitanju Informbiroa⁹⁰, ali mu se nakon toga nije ništa dogodilo. Već će se 1949. zaključilo kako jedan od pomoćnika ministra nije u stanju potpuno ovladati poslom u Ministarstvu prosvjete. Na račun toga, zaposlio se veći broj pomoćnika. Među njima bili su Mladen Koritnik i Vlado Kabol.⁹¹ Unatoč sumnji, Lukatelu se nije ništa dogodilo, nego je nastavio obavljati istaknute javne funkcije poput pomoćnika u Ministarstvu znanosti i Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu. Kasnije je i postao i direktor saveznoga zavoda za školstvo te predsjednik Savjeta za prosvjetu NR Hrvatske.⁹²

Đilas je putem Centralnoga komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ) 1945. izdao nalog da treba stvarati agitacijsko-propagandne komisije te da je potrebno izvršavati pravilnu raspodjelu rada po sektorima: sektor za štampu i agitaciju, teoretsko-predavački sektor, kulturni sektor, organizacijski-tehnički sektor i pedagoški sektor. U nalogu se dalje detaljno navode dužnosti rukovoditelja sektora. Tako je rukovoditelj za štampu i agitaciju pratio cjelokupnu štampu. Osoba je bila zadužena za vođenje računa kakav profil ljudi ulazi u redakciju partijskih i drugih novina te časopisa, a po potrebi je mogla i stupiti u redakciju pojedinih važnijih novina. Rukovoditelj teoretsko-predavačkog sektora brinuo je o tome da tisak i propaganda budu pravilno tumačene s gledišta opće partijske linije i to za sva pitanja koja se pojave. Ujedno, u partiji i oko partije nije se smjelo dolaziti do nagrđivanja teorije marksizma i lenjinizma. Zadatak je bio između ostaloga da se planski pristupi organiziranju pravilnoga odgajanja i opredjeljenja masa u duhu učenja Marxa, Engelsa, Lenjina, Staljina. Zatim, rukovoditelj kulturnoga sektora imao je zadatak da radi na inicijativi za organiziranje i razvijanje čitavog kulturnoga života. Rukovoditelj organizacijsko-tehničkoga sektora bio je zadužen za brigu oko sredstva propagande, a ujedno i za njihovu raspodjelu kao i kontrolu raspodjele materijala. Rukovoditelj pedagoškoga sektora u CK-ima dobio je zadatak da se brine oko izbora udžbenika za škole, zadanim partijskim pravcem u nastavi, izdvajanjem pedagoških časopisa i slično. U nižim komitetima bilo je potrebno pravilno provoditi direktive koje dolaze iz centra i zatim dalje proširuju na terenu.⁹³ Ujedno, negativno su ocijenjeni dopisna služba i TANJUG te se tražilo da službe upotpune postupno samo s komunistima.⁹⁴ Naime, kako je Agitprop djelovao u svrhu potpune kontrole medija, dobivao je upute od CK KPJ pa je time ubrzo postao ključan čimbenik u rješavanju oblikovanja medija

⁹⁰ *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 2., 45.

⁹¹ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7 Podaci o radu na području školstva – Zbirni izvještaji, Organizacija prosvjetne službe: HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop 7, Podaci o radu na području školstva – Podaci Ministarstava prosvjete, Zapisnik savjetovanja sa povjerenicima i načelnicima povjereništava za prosvjetu i kulturu oblasnih NO-a, 21.–23. veljače 1950.

⁹² Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 57.

⁹³ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Direktive, upute CK KPJ za rad 1945-1951, Svim CK-ima i PK-ima o reorganizaciji agitacije i propagande, 1945., 2 – 3.

⁹⁴ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Izvještaji o radu Agitpropa CK KPH 1947./1954., Centralnom komitetu KPJ za Agit-prop, 7. siječnja 1946., 1. – 3. Jasno je da je Agitprop CK KPH konzultirala se i tražila odobrenja od CK KPJ. Ovu reorganizaciju CK KPJ spominje i Biljana Kašić, „Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)“, 245.

i krajnjega produkta. Uz to su članovi Agitpropa bile osobe koje su obavljale više političkih funkcija istodobno i to se najčešće radilo o višim partijskim, frontovskim, sindikalnim ili državnim funkcijama, kao i upravljačkim ili političkim funkcijama u izdavačkim poduzećima, kulturnim institucijama i udruženjima. Primjerice, istodobno je bilo moguće te vrlo često i poželjno da je član Agitpropa bio ujedno i direktor novina poput *Vjesnika* ili Ureda za informacije pri Predsjedništvu Vlade NRH. Sustav se odvijao putem direktiva, okružnica, telegrama, a niži organi su slali periodično izvještaje Agitpropu o svome radu. Slobodno se može ustanoviti da je Agitprop bio posrednik između vlasti CK KPJ i nižih partijskih instanci.⁹⁵ To je ujedno značilo piramidalnu strukturu: vlast – Agitprop – mediji – javnost. Time su nalozi Agitpropa došli od vlasti čime je dalje vijest projicirana putem medija, koji su u kontroli i strukturi vlasti, što je pojednostavljeno značilo vlast jednako mediji. Također, kao što je gore navedeno u slučaju Lukatela, često se znalo događati da su sveučilišni profesori bili na raznim funkcijama unutar tadašnjega komunističkoga sustava.

Početkom lipnja 1945. na sastanku CK KPH Agitprop bili su izabrani: Ivo Senjanović za tisak, Milo Popović za predavački sektor, Josip Horvat za kulturni, a Marin Franičević za prosvjetni sektor. Biljana Kašić pri tom radi tipografsku grešku pri čemu je navela da je za tisak bio zadužen Ivo Senjanović, a radi se o Ivi Sarajčiću.⁹⁶

Početkom 1946., točnije sa sjednice od 7. siječnja 1948. bio je složen Izvještaj o radu Agitpropa CK SKH, upućen Centralnom komitetu KPH za Agitprop. Sastav Agitpropa CK KPH bio je nešto izmijenjen te osim Duška Brkića koji je odgovoran za rad Agitpropa, Ivo Sarajčić postaje tajnik Agitpropa, Stevo Tomić voditelj agitacije i propagande, a suradnici su mu bili Nina Rupčić, Milan Despot i Branko Priselac. Milo Popović bio je postavljen za voditelja teoretsko-predavačkoga sektora, dok je unutar sektora Gušte Šprljan ujedno bio i upravitelj Partijske škole, kao i članica Soka Krajačić. Marin Franičević bio je voditelj kulturno-umjetničkoga odsjeka, a članovi su: Vjekoslav Kaleb, Natko Devčić, Franjo Mraz, Zlatko Munko i Ivan Dončević. Voditelj organizacijsko-tehničkoga sektora postao je Hubert Kruljac, dok su suradnici Deneš Weiss, Viktor Kunštek i Mića Gledić. Naime, jedan član iz Politbiroa CK KPH uvijek je bio zadužen za nadzor nad radom Agitpropa. Redom od srpnja do prosinca izmjenjivali su se na toj poziciji Karlo Mrazović Gašpar i Marko Belinić, pa zatim Duško Brkić koji je bio do prosinca 1946. Potom je do svibnja 1949. preuzeo Nikola Sekulić, kojega je zamijenio Zvonko Brkić do travnja 1950., a naslijedio ga je Mile Počuča.⁹⁷ Dakle, nadzornik iz redova Politbiroa bio je Karlo Mrazović, kasniji veleposlanik u Sovjetskom Savezu, koji će biti protjeran i

⁹⁵ Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 163., Kašić, „Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)“, 245.

⁹⁶ Kašić, „Marksizam-lenjinizam i KPJ 1945-1950. (Između programatskog htijenja i ideološke funkcije)“, 158.

⁹⁷ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 2012., 37., Tatjana Šarić, „Djelovanje Agitpropa prema književnom radu i izdavaštvu u NRH, 1945-1952.“, *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 42. (1), 2010., 390., Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 162., Biljana Kašić, „Marksizam-lenjinizam i KPJ 1945.-1950.“, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 6 (1), 1993., 160. Vidi više o sastavu: *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 2., 47 – 48., 51., 58.

što će biti naknadno opisano u tekstu. Također, ni u teoretskom-predavačkom sektoru nije bilo dovoljno ljudi pa time nije bio obuhvaćen potreban broj ljudi ni u umjetničkom sektoru, ni organizacijsko-tehničkom sektoru.⁹⁸ U 1947. u Izvještaju o radu Agitpropa CK KPH od 8. rujna 1947. stigle su kadrovske promjene i nova zaduženja i to za osmero osoba.⁹⁹

Ključno za razumijevanje rada Agitpropa su *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije* čiji članovi raspravljaju o radu Agitpropa. Sa zapisnika sjednice Politbiroa CK KPH održane 18. veljače 1949. Anka Berus kritizirala je rad redakcije *Naprijed* da se ne vrši dovoljna kontrola, a da glavni urednik lista Jure Franičević ne pregledava list prije tiska. Iznijela je opasku da su drugovi u Agitpropu potkapacitirani, ali da je Milo Popović najbolji te da se osjeća da u redakcijama ima informbiraša. Na istoj sjednici Mika Špiljak tvrdio je da je kulturno-prosvjetni rad slab kojim rukovodi Stevo Tomić te da na njega loše utječu Natko Devičić i Slavko Zlatić, a to se dalje prenosilo na ostale kulturne radnike čime mu slabi autoritet.¹⁰⁰ Na raspravu se nadovezao Antun Biber koji je istaknuo: „treba smijeniti Juru Franičevića i postaviti Gretića (Ivica Gretić) za sekretara agit-propa. (...) Drug Bakarić navodi da Ivicu Gretića treba odrediti da pomogne u radu agit-propa kroz vrijeme od 4 mjeseca. Poslije toga uzeti Todu Ćuruviju“.¹⁰¹ Na kraju sjednice bili su doneseni zaključci o tome da se u Agitpropu trebaju izvršiti izmjene u rukovodećem kadru tako da će Gretić biti privremeno na čelu uprave za agitaciju i propagandu, dok se Tode Ćuruvije ne vrati iz škole. Planirano je da Gretić dobije dopust u Ministarstvu. Zaključilo se da treba ažurno poboljšati rad propagande, dok se ustanovilo da je i dalje kroničan problem kadrova.¹⁰² Na istoj sjednici Politbiroa od 18. veljače 1949. bile su određene promjene u Agitprop pa je tako Jure Franičević bio postavljen za načelnika Uprave uzimajući u obzir to kako se naglasilo u zapisniku, da je karakteristika njegovoga rada poznata. Zatim za Odjeljenje agitacije i štampe ušli su: „Piero Šegvić, načelnik odjelenja i šef ureda za informacije, Uzelac Ilija, referent za štampu, Mišćević Luka, instruktor, nema uslova za rad u agit-propu. Potrebno je popuniti mjesto jednog referenta za provincijsku štampu o dvojicu drugova kao posebnu grupu za agitaciju i štampu za selo. Babić Mato, referent za agitaciju, bolje bi odgovarao za neku dužnost izvan agit-propa. Odjelenje za kulturno-prosvjetni rad: Tomić, Stevo, načelnik odjelenja, Božić Mirko, referent za kulturno-masovni rad, Kaštelan Jure, referent za izdavačku djelatnost. Potrebno je popuniti:

⁹⁸ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Izvještaji o radu Agitpropa CK KPH 1947./1954., Centralnom komitetu KPJ za Agit-prop, 7. siječnja 1946., 4 – 6.

⁹⁹ Vidi više: HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Izvještaji o radu Agitpropa CK KPH 1947./1954., Popis članova Agit-prop odjeljenja Centralnog, oblasnih i okružnih komiteta Komunističke partije Hrvatske, Zagreb, 31. siječnja 1947., 1 – 2., Kašić, „Marksizam-lenjinizam i KPJ 1945.-1950.“, 164., Kašić, „Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)“, 247.

¹⁰⁰ „Zapisnik sa sjednice Politbiroa CK KPH, održane 18. februara 1949.“, br. 4/49., Marina Štambuk-Škalić, ur., Branislava Vojnović, prir., *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.* (Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2006.), 47.

¹⁰¹ Isto, 48.

¹⁰² Isto, 51 – 55.

mjesto referenta za kulturno-umjetnički sektor, mjesto referenta za radio i film. Vidjeti s Bunkom i Vajom – Nikola Skulić – Bunko i Vajo Skendić. Odjeljenje za ideološki-odgojni rad: Popović Mile, načelnik odjelenja, Treba popuniti: mjesto referenta za ideološki rad u Partiji, mjesto referenta za ideološko masovni rad, mjesto referenta za škole i univerzitete, za naučna društva i slično, mjesto referenta za praćenje pisanja časopisa, kontrolu članaka u štampi, praćenje udžbenika, itd., i tri do četiri instruktora za teren“.¹⁰³ Kao što je vidljivo, članovi Politbiroa kreiraju kadrovsku politiku unutar Agitpropa.¹⁰⁴ Ujedno, bilo je vrlo teško ući u strukturu Agitpropa, kao i iz nje izaći, a ulazak je bio na nečiju preporuku unutar Politbiroa.

Prema Božidaru Novaku, djelovanje Agitpropa dijeli se u četiri područja: ideološko obrazovanje komunista i propaganda marksizma-lenjinizma, zatim odsjek koje prati intelektualno stvaralaštvo, posebno u kulturi, odjeljenje za propagandu i tisak te odjeljenje za vanjskopolitičku propagandu.¹⁰⁵ Petranović je naveo da su od 1950. četiri odjela i to: Ideološki-odgojni, Kulturno-prosvjetni, Kulturno-masovni, Agitacija i štampa.¹⁰⁶ Četvrti je odjel ustrojen tek 1950., dvije godine od izbacivanja KPJ iz Informbiroa. Podjelu Agitpropa ponudila je i Branka Doknić koja navodi da se dijeli na tri sektora i to Sektor za agitaciju i štampu, Teoretski sektor i Kulturni sektor. Nadalje navodi da unutar svakoga sektora postoje četiri odsjeka. Tako se u Sektoru za agitaciju i štampu nalaze odsjeci: informacije, štampa, agitacija i borba protiv vanjskog neprijatelja. U Teoretskom sektoru su odsjeci poput partijske škole i tečajevi, marksističko-lenjističko obrazovanje, zatim teoretsko-pedagoški odsjek te propagandni. I u Kulturnom sektoru nalaze se odsjeci vezani uz film, kazalište i muziku, zatim književnost, za likovnu umjetnost te kulturni rad u masovnim organizacijama.¹⁰⁷ U izvještaju o radu Agitpropa CK KPJ od 7. siječnja 1946. postoji shema odjeljenja Agitpropa pa proizlazi da su odjeljenja Agitpropa na kojem je na čelu rukovoditelj: Odsjek teoretsko-predavački te se grana na ideološki rad u partijskim i omladinskim organizacijama te ideološki rad u masovnim organizacijama, Odsjek za štampu i agitaciju koja sačinjava – agitaciju i štampu, Odsjek za kulturni masovni rad koji obuhvaća Kulturno-prosvjetni rad i Umjetnički sektor. Svi skupa zajedno potpadaju pod administraciju.¹⁰⁸ Iz jasne sheme proizlazi da je riječ ipak o tri Odsjeka. Očito je kako se Agitprop

¹⁰³ Zapisnik sa sjednice politbiroa CK KPH, održane 18. februara 1949.“, br. 4/49., Marina Štambuk-Škalić, ur., Branislava Vojnović, prir., *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.*, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2006., 57 – 58.

¹⁰⁴ Uži Politburo bio je u sastavu: Tito, Kardelj, Ranković, Đilas, dok je „prošireni“ činio: Pijade, Gošnjak, Žujović, Nešković, Vukmanović -Tempo, Vlado Popović, Kidrič, Popivoda. Đilas je tvrdio da je „prošireni“ saziv Politburoa bio kada su bili važniji sastanci, ma da oni nisu bili izabrani pa samim time nisu bili ni članovi Politburoa., u: Milovan Đilas, *Vlast i pobuna* (Zagreb: Europapress holding, 2009.), 209.

¹⁰⁵ Božidar Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.), 448 – 449.

¹⁰⁶ Opširnije vidi u: Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918.-1988.*, treća knjiga, *Socijalistička Jugoslavija 1945.-1988.* (Beograd: Nolit, 1988.), 120.

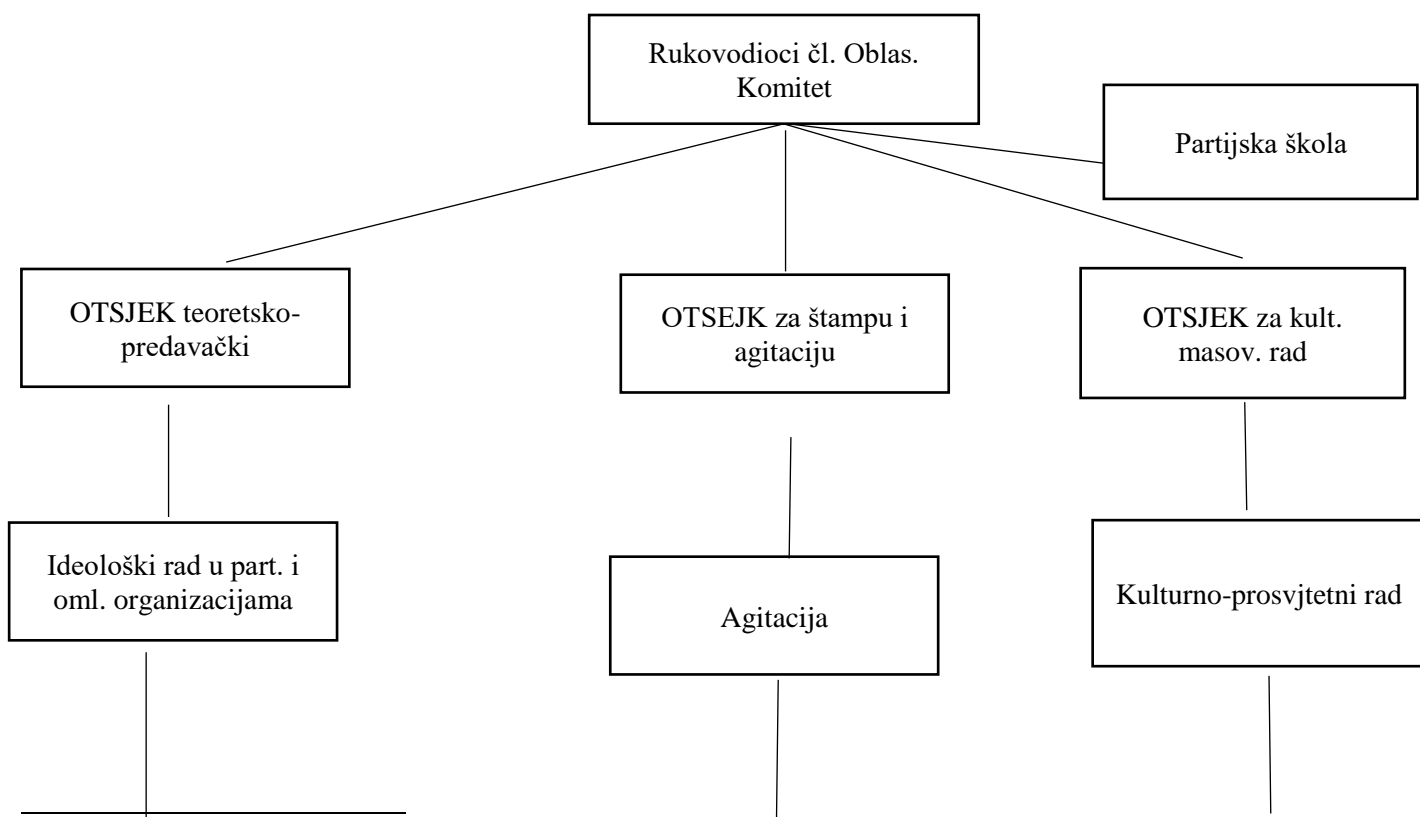
¹⁰⁷ Branka Doknić, *Kulturna politika Jugoslavije 1946-1963* (Beograd: Službeni glasnik, 2013.), 70 – 71.

¹⁰⁸ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Izvještaji o radu Agitpropa CK KPH 1947./1954., Centralnom komitetu KPJ za Agit-prop, 7. siječnja 1946., 7.

mijenjao i širio ovisno o okolnostima. Jandrić navodi da je 1950. Agitpropov partijski aparat sastavljen od pet odjela i to teoretski rad, agitacija i štampa, kulturno-umjetnička djelatnost, školstvo i vanjska agitacija, od kojih je posebnu važnost imalo odjeljenje za vanjsku agitaciju i propagandu. Na čelu je bio Zvonko Brkić, a u odjelu za vanjsku agitaciju bili su: Milo Popović, M. Stojaković i Lucija Bilić. Odjel je dobio zadaću objašnjavati sovjetsko-jugoslavenske odnose kao i u mobilizirati stanovništvo protuinformbiroovskoj kampanji.¹⁰⁹ Opet je riječ tek o 1950., a ne 1948. godini, o čemu će biti više riječi u idućim poglavljima. Osim nabrojanih funkcija te referenata zaduženih za svako odjeljenje, postojali su još početkom 1946. činovnik, bibliotekar po jedno radno mjesto te u Upravi partijske škole po dva nastavnika i dva asistenta.¹¹⁰

Shema 1.¹¹¹

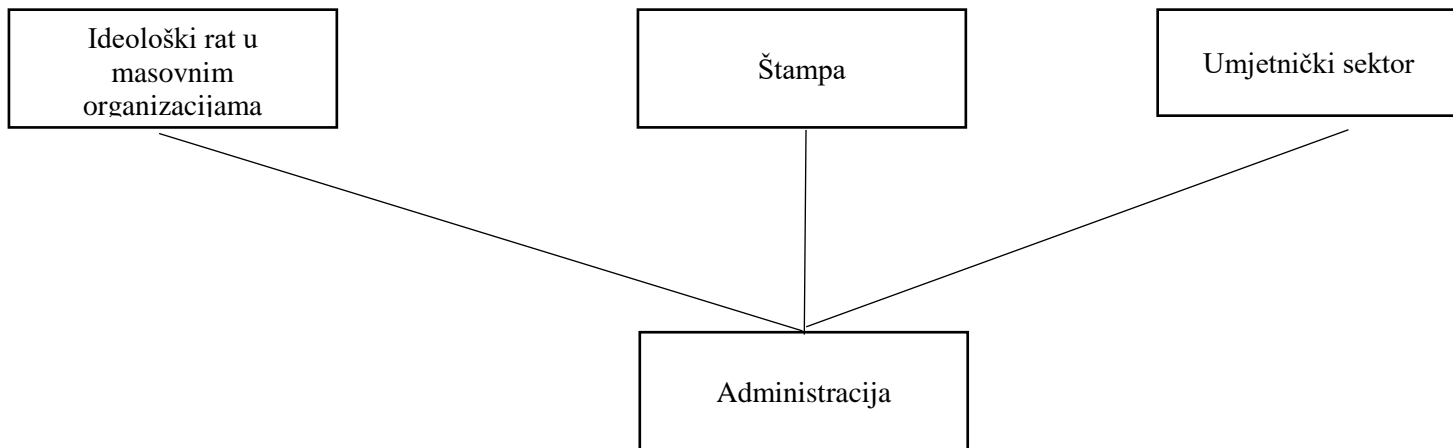
Odjeljenje Agitprop

¹⁰⁹ Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 166.

¹¹⁰ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Izvještaji o radu Agitpropa CK KPH 1947./1954., Centralnom komitetu KPJ za Agit-prop, 7. siječnja 1946., 7.

¹¹¹ Isto, 7.

Organizacija Agitpropa bila je razgranata. Postojali su i djelovali pri centralnim komitetima KPJ i KP republika, pokrajinama i oblastima te većim gradovima. U direktivama i uputama CK KPJ koje su upućene CK KPH ti se nalozi spuštaju po vertikali, a traži se da se izvrši pravilna raspodjela rada po sektorima. Sustav je djelovao tako da je čitavom komisijom rukovodio jedan član, partijskoga rukovodstva, koji inače sam ne rukovodi ni jednim određenim sektorom, ali su mu podređeni svi ostali sektori te je imao zaduženje sazivanja sastanaka i savjetovanja rukovoditeljima. Sastanci su se predviđali redovno jednom tjedno, a po potrebi i češće. Između ostaloga, rukovoditelj za tisak i agitaciju pratio je cjelokupni tisak na svom teritoriju, kao i centralnu partijsku štampu te je vodio računa o tome kakvi članci izlaze kao i profil ljudi koji trebaju biti zaposleni u redakciji. Praktički, radio je kao urednik s velikim ovlaštenjima za čitavo područje, a i zaposlen je u jednoj od redakcija koja je detaljnije nadgledala cjelokupni proces rada. Rukovoditelj teoretsko-predavačkoga sektora brinuo se o zastupljenosti opće partijske linije te da pravilno obrazuje ljude u vezi učenja Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljina. Zaduženja rukovoditelja kulturnoga sektora vezana su za djelokrug kulturno-umjetničkoga života. Za brigu o sredstvima propagande i njihovu primjenu zadužen je bio rukovoditelj organizacijskog-tehničkoga sektora, dok o izboru udžbenika za škole, teorijske pravce u nastavi, pedagoške časopise i slično bio je zadužen rukovoditelj pedagoškoga sektora. Jedan od zadataka svakom rukovoditelju bila je izgradnja partijskoga aparata. Uz Agitprop komisije, pri svim partijskim forumima, potrebno je bilo uvesti aktive agitatora i aktive predavača. Također se isticalo da je po potrebi neophodno formirati grupe agitatora koji se ubacuju u pojedina područja na određeno vrijeme s pripremljenim planom.¹¹² Pismo upućeno CK KPH koje je potpisao Milovan Đilas, govorilo je da „partijske organizacije moraju podupirati i razvijati dopisništvo i predlagati stalne dopisnike – sa

¹¹² HR-HDA-1220, kutija 1, Agitprop CK KPJ CK KPH-u, Direktive, upute CK KPJ za rad 1945-1950, Svim OK-ima i PK-ima, O reorganizaciji agitacije i propagande, 1945., 5 – 7.

sela i iz preduzeća – za centralnu partijsku i JNOF-ovsku štampu“.¹¹³ Uzimajući u obzir sve navedeno, kvantitativno Agitprop CK KPH brzo se povećavao te je 1947. brojio oko 100 ljudi, a već 1950. brojio je 600 zaposlenih osoba na svim razinama uz sva otpuštanja i čistke koje su se konstantno događale.¹¹⁴ Dilas je opisao ulogu i zadatke Agitprop pa je tumačio da je potrebno voditi računa o jedinstvu Partije, kolektivnosti u radu, dodatno razvijati rad, a prvenstveno se to odnosilo na tisak.¹¹⁵

Razina obračuna s nepoćudnim knjigama bila je na visokom nivou. Naime, nepune dvije godine nakon preuzimanja vlasti, 10. travnja 1947. jugoslavensko javno tužilaštvo poslalo je javnim tužiteljima republika svojevrzni *index librorum prohibitorum*. U privatnim knjižnicama to je već bilo učinjeno, iz kojih su se morale izbaciti sve knjige koje nisu bile u skladu s politikom vrha države pa su se tako na udaru našla i djela, primjerice, Friedricha Nietzschea.¹¹⁶ Iz izvještaja Agitpropa tek od prosinca 1948. nazirala su se predviđanja za proširenje djelokruga poslova za sektor medija. Tadašnjoj vlasti bilo je bitno da se dodatno postroži kontrola za protok informacija s evidencijom i provjerom dopisničke službe, zatim praćenje centralnoga i provincijskoga tiska te ispitivanje krajem godine rada svih redakcija. Također, bilo je zadano da do 10. u mjesecu redakcije moraju dostaviti planove listova, održavanje konferencije s novinarima kao i ispitivanje mreže dopisnika. Između ostaloga, za *Naprijed* je bilo ključno da potiče partijsku praksu. Zaduživanje rukovoditelja Agitpropa kotarskih i gradskih komiteta bila su pisanje o novinama, ispitivanje lokalnih listova te održavanju svakih 15 dana savjetovanja s novinarima radi kontrole i pomoći.¹¹⁷ Zatražen je dodatni oprez prema nacionalnim manjinama, posebno onima čije su susjedne zemlje zaoštrile stav prema Jugoslaviji. Primjerice, zaključeno je da se ukine list češke manjinske organizacije.¹¹⁸ 1952. bili su raspušteni odjeli Agitpropa.¹¹⁹ Time se može ustanoviti da su i na simboličkoj razini tenzije između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza splasnule.

¹¹³ Isto, 8.

¹¹⁴ Biljana Kašić, “Idejna strujanja u Hrvatskoj 1948. – 1952.,” *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 25., (1), 1993., 102.

¹¹⁵ „Izvještaj Centralnog komiteta o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije“, *Naprijed*, organ *Komunističke partije Hrvatske/Saveza komunista Hrvatske*, god. VI., br. 30., 24. srpnja 1948., 8

¹¹⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 156.

¹¹⁷ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1. Direktive, upute CK KPJ za rad 1945-1951, Zapisnik sa sastanka Agitpropa, 4. prosinca 1948.

¹¹⁸ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1. Direktive, upute CK KPJ za rad 1945-1951, Zapisnik sa sastanka Agitpropa, 4. prosinca 1948., Više pogledati u knjizi Ondřeja Vojtěchovský, *Iz Praga protiv Tita! : jugoslavenska informbiroovska emigracija u Čehoslovačkoj* (Zagreb: Srednja Europa, 2016.).

¹¹⁹ Andrew Baruch Watchel, *Making a Nation, Breaking a Nation, Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*, (Stanford: Stanford University Press, 1998.), 147., Stefano Petrunaro, *Pisati povijest iznova, Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine* (Zagreb: Srednja Europa, 2009.), 85.

3.1. INFORMATIVNI SUSTAV ZA VRIJEME POGORŠAVANJA ODNOSA SA SVESAVEZONOM KOMUNISTIČKOM PARTIJOM (BOLJŠEVIKA)

Dva mjeseca prije izbacivanja Jugoslavije iz Informbiroa održan je u Beogradu sastanak Agitpropa o pitanju rada na ideološkom obrazovanju članova Partije. Preciznije, 17. travnja 1948. doneseno je jedanaest zaključaka među kojima treba istaknuti onaj kojim je izabrana ideološka komisija za okvirni plan rada u tzv. *kružocima* pri čemu su bile sljedeće osobe zadužene za kreiranje i predlaganje tema u sastavu: Radovan Zogović, Boris Zihlerl i Drago Vučinić. Zaključak za ideološko obrazovanje bilo je potrebno izraditi minimalni program od nekoliko tema za članove Partije i kandidate, a obuhvaćale bi pitanja o Partiji, jugoslavenskom Ustavu, Narodno-oslobodilačkoj borbi (NOB) te izgradnje Jugoslavije kroz proces Petogodišnjega plana. Zatim je bilo potrebno organizirati tečajeve koji bi imali stalnoga predavača, a sudionici tečajeva su ujedno članovi raznih ćelija te tečaj obuhvaća veći broj ljudi, nego li kružok. Po ugledu na Srbiju, bilo je preporučeno da se organizira i održava od 10-15 dnevnih tečajeva za seosko partijsko članstvo u kotaru, kao i dati mogućnost večernjega tečajeva te uvjerenje članovima Partije za završeni tečaj. U slučaju da prođu tečaj po svim predmetima niže partijske škole trebalo im je dati pravo polaganja ispita u nižoj partijskoj školi. Razgovori koji su se vodili u manjim skupinama trebali su polučiti minimalni program teoretskoga znanja. Za komuniste nije bilo potrebno forsirati posebna predavanja, no zaključak je bio da se treba uvesti evidencija predavačkoga kadra. Aktualnu propagandu trebalo je pojačati, a ujedno u *Borbi* bila je pokrenuta stalna rubrika gdje bi se jasnije i jače naglašavala razna iskustva, dok su predavanja u Beogradu trebala obavezno organizirati, koja bi se zatim kopirala i slala dalje. Što se tiče rada u republičkim CK i Pokrajinskoga komiteta (PK), bilo je potrebno pojačati teoretski sektor u Agitpropu. U dopisnim partijskim školama također je bilo potrebno podići napor, kao i polaganje ispita po pojedinim predmetima te uvođenje završnoga rada, ali i češćega uvođenja konzultacija te unošenje ocjena. Ujedno je bilo potrebno i sa sindikatima raspraviti o pitanjima ideološkoga rada partijskoga članstva u poduzećima, dok s osobama iz Uprave državne sigurnosti (UDBE; Uprava državne bezbednosti) i Armije diskutirati o teoretskom radu kod njih.¹²⁰ Ono što je ključno u izvještaju je činjenica da nema spominjanja Sovjetskoga Saveza premda se intenzivna korespondencija između dviju partija događala, a ujedno se tražio nastavak aktivne dosadašnje propagande. Čak ni kroz veći dio 1949. nema jasnoga

¹²⁰ Državni arhiv Republike Makedonije (DARM), fond: 1101 kutija br.: 0021, Centralnog komitet na Komunistička partija na Jugoslavija, godina: 1929.-1951., „Zaključci sa sastanka Agitpropa o pitanju rada ideološkom vaspitanju članova Partije“, 17. travnja 1948., 1 – 2.

spominjanja Sovjetskoga Saveza u pogledu *sukoba* ili izbacivanja KPJ iz Informbiroa, odnosno ne događa se promjena načina pisanja. Za 1949. vezale su se tri točke u nedostacima pogleda planova za navedenu godinu pa se isticala sporost u obradi pojedinih pitanja, slaba veza između odjeljenja s odjeljenjima republika. Ono što se pozitivno ocjenjivalo u izvještaju za 1949. bila je činjenica da su ključna pitanja razlamala na niz manjih pitanja, zatim za kvalitetnu inicijativu Kulturnoga odjeljenja u pogledu izrade dvogodišnjega plana, no da za pojedina pitanja treba ipak angažirati veći broj ljudi. Isticalo se da se treba boriti za kvalitetu novina, smanjiti tiskarske greške, a ujedno razraditi više informacija i članaka o unutrašnjosti zemlje poput raznih reportaža. Štoviše, trebalo je istaknuti i aktualne probleme kao što je nedostatak svakodnevnih stvari poput sapuna, češljeva... Nadalje, trebalo je provoditi Rezoluciju Trećega plenuma te da bude angažiran svaki sektor u provođenju linije u kojoj je potrebno lomiti otpor. Također, niz pitanja bilo je potrebno pretesti u republičkim Agitpropovima.¹²¹ Iako dva odvojena izvještaja u razmaku od 18 mjeseci, ono što je ključno za oba što se ne ističe promjena i traženje pisanja protiv Sovjetskoga Saveza, ni u bilo kakvom obliku, a radilo se o izvještajima poslanim za Zagreb i Skopje. Do 1949. o Sovjetskom Savezu izvještavalo se putem službenih nota ili govora te će drugačiji oblik *negativnoga* izvještavanja biti izostavljen.

Primjerice, Novak je prepoznao dva razdoblja djelovanja Agitpropa i to jedno razdoblje od završetka Drugoga svjetskoga rata pa do proljeća 1949., a drugo se događa nakon „raskida sa Sovjetskim Savezom.“¹²² Prvo razdoblje je oblikovano boljševizacijom države, dok je drugo razdoblje „kada Agitprop djeluje na ideološko-političkom konceptu i propagira boljševičku ideologiju“.¹²³ Nijedna teza od gornjih nije potpuno točna. Štoviše, u prvoj fazi na djelu je bila potpuna primjena sovjetskoga medijskog sustava i kulturnih sadržaja.¹²⁴ U drugoj fazi primjena je bila i dalje djelomično intenzivna što će pokazati analiza sadržaja jugoslavenskih tiskovina, no umanjenoj varijanti s naglaskom na kritiziranje Sovjetskoga Saveza na vanjskom planu. S druge strane, unutarnje ustrojstvo i dalje je bilo uzor jugoslavenskom modelu koji će se svojski truditi primjenjivati. U prvoj fazi organizacijskoga preslagivanja unutar Agitpropa CK KPH završeno je 1947. kada je do kraja oformljen s osam članova te petoricom na centralnoj razini za djelovanje Agitpropa koji su bili angažirani i to redom: Ivo Sarajčić, Stevo Tomić, Marin Franičević, Tiho Cvrlje i Pero Šegvić.¹²⁵ Nakon pogoršavanja odnosa sa Sovjetskim Savezom, Agitprop sustavu dodan je još jedan sektor i to

¹²¹ Državni arhiv Republike Makedonije (DARM), fond: 1101 kutija br.: 0021, Centralnog komiteta na Komunistička partija na Jugoslavija, godina: 1929.-1951., „Nedostaci u pogledu planova u 1949 god“, 31. prosinca 1949., 1 – 2.

¹²² Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, 448 – 449.

¹²³ Isto, 448 – 449.

¹²⁴ Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, 428 – 430., Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, 128.

¹²⁵ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Izvještaji o radu Agitpropa CK KPH 1947./1954., Popis članova Agit-prop odjeljenja Centralnog, oblasnih i okružnih komiteta Komunističke partije Hrvatske, Zagreb, 31. siječnja 1947., 1 – 2., Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 163., Kašić, „Marksizam-lenjinizam i KPJ 1945.-1950.“, 164., Kašić, „Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 247.

za vanjskopolitičku propagandu. Prema Novaku, kao početak djelovanja ovoga odjeljenja uzima Izvještaj o agitacijsko-propagandom radu koji je podnio Milovan Đilas, šef Agitpropa CK KPJ nakon Petoga kongresa KPJ u srpnju 1948.¹²⁶ Ovakva konstatacija može biti samo netočno mišljenje, ali ne i činjenica. Izvještaj koji je podnio Đilas Centralnom komitetu o organizacijskom radu Komunističke partije Jugoslavije bio je taj da je ponovio prethodne riječi Tita i Rankovića u kojima nije sugerirao konstataciju da je sektor za vanjskopolitičku propagandu počeo nakon Đilasovih izjava. Đilasovim riječima: „Izvještaj o agitaciji i propagandi kao i svi ostali izvještaji CK, dijeli se na tri dijela: prvi dio obuhvata vremenski period neposredno prije i poslije Pete konferencije, to jest – period borbe za idejno, političko i organizaciono učvršćenje Partije; drugi dio obuhvata period Narodno-oslobodilačkog rata, to jest – razdoblje borbe za istjerivanje okupatora i stvaranje narodne vlasti: treći dio obuhvata poslijeratni razdoblje, to jest - razdoblje borbe za izgradnju zemlje na novoj socijalističkoj osnovi“.¹²⁷ Kao što se može lako uvidjeti, Đilas ne dijeli razdoblje nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa, nego je podjela napravljena na tri dijela s time da poslijeratni period obuhvaća proces *istjerivanja okupatora te stvaranja narodne vlasti* i period za učvršćenje Partije prije i poslije Petoga kongresa. Dakle, nije novo razdoblje nastupilo nakon Petoga kongresa, nego kako je Đilas tvrdio da je period obuhvatio prije i poslije kongresa i to rad na ojačavanju Partije. Štoviše, Đilas je isticao da je posebno mjesto u agitaciji i propagandi zauzela upravo popularizacija Sovjetskoga Saveza, njegova snaga i uspjeh pa i politička borba za savez Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza. Nakon Đilasova izlaganja potrajao je dugotrajan pljesak nazočnih.¹²⁸ Očito je kako Božidar Novak nije čitao Đilasov izvještaj, kao ni to da nije razumio ili nije želio razumjeti kontekst vremena, odnosno da jugoslavenska vlast nije napravila zaokret prema Sovjetskom Savezu, kako se uporno tvrdi(lo), a što će se kasnije u historiografiji i dnevnoj-političkoj paradigmi uspješno iskonstruirati i relativizirati. Upravo suprotno, nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa, jugoslavenska vlast, njen politički vrh i njeni delegati i dalje su išli uz politiku Sovjetskoga Saveza. To se radilo s raznim dodvoravanjem i iskazivanjima riječi hvale, poštovanja i očaranosti Sovjetskom Savezu. Umjesto da se naglasi da je KPJ izbačena iz Informbiroa, tvrdilo se da se Sovjetski Savez bori za savez s Jugoslavijom, a još se i gromoglasno pljeskalo izrečenim činjeničnim floskulama. Gornju konstataciju potvrđuju i sljedeće Đilasove riječi: „Uslijed napada CK SKP (b) na našu Partiju – također je moguće, da se pojavi izvjesno potcjenjivanje razvitka i tekovina savremene teoretske misli u SSSR-u. Te pojave treba osuditi kao nepravilne ne samo zbog našeg općeg odnosa prema SSSR-u, nego i zbog toga što se time koči ideološki razvitak i napredak u našoj zemlji. Ideološka borba u SSSR-u u periodu prelaza u

¹²⁶ „Izvještaj Centralnog komiteta o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VI., br. 30., 24. srpnja 1948., 8., Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, 449.

¹²⁷ „Izvještaj Centralnog komiteta o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VI., br. 30., 24. srpnja 1948., 8

¹²⁸ Isto, 8.

komunističko društvo imat će ogromni značaj za sve zemlje, a naročito za nas na našem putu socijalističkog razvitka“.¹²⁹ Đilas je tvrdio da je Jugoslavija napadnuta od Sovjetskoga Saveza, što je samo djelomično točno, budući da se radilo o verbalnom napadu. Ključna je činjenica da je KPJ izbačen iz Informbiroa. S jedne strane, svjestan je činjenice o odnosu Sovjetskoga Saveza prema Jugoslaviji, no s druge strane unaprijed stavlja zabranu na negiranje teorije socijalizma proizašle iz Sovjetskoga Saveza, tražeći da se pojave podcjenjivanja osude kao nepravilne uzimajući u obzir jugoslavenski odnos prema Sovjetskom Savezu, kao i kočenje daljnjega jugoslavenskoga razvitka. Štoviše, on ne govori o ignoriranju ili kontranapadu na sovjetski socijalizam, nego koristi umanjenu riječ – „podcjenjivanje“ – čime daje do znanja da nema daljnjih zaoštavanja odnosa sa Sovjetskim Savezom.

Dana 2. srpnja 1948. Agitprop CK KPJ upućuje direktivu u vezi CK SKP(b)-ovih optužbi upućenih CK KPJ te je naveo da je pažnju potrebno obratiti na sljedeće: „a) da se u štampi i dalje daje aktivna podrška, izražava solidarnost u svim političkim pitanjima Sovjetskom Savezu i zemljama narodne demokratije, a da se u raskrinkavanju zapadnih imperijalista i njihove politike ne izaziva, ne psuje, ne zatrčava naročito u odnosu na pojedine vodeće državnike. Zbog toga treba da uputa za Agitprop zavede čvršću kontrolu i rukovodstvu spoljno političkom rubrikom u štampi i da se urednici listova o svim spoljno političkim člancima ili komentarima unapred posavjetuju sa Agitpropom“¹³⁰ Ujedno pod idućom točkom potrebno je da sav tisak prati aktivnost partijskih organizacija i naroda u slučaju reagiranja na zadnje događaje te je potrebno donositi pisma, pozdrave, razne rezolucije sa sastanaka ili poruke s okupljanja i konferencija, a za to će biti zadužen centralni tisak. Pod sljedećom točkom iskazano je da se ne smije dozvoliti nikakvo širenje vijesti, novina, letaka i sličnih materijala koji bi klevetali Jugoslaviju. Zadnja točka je glasila da se izjave CK KPJ i svi ostali materijali šire u budućnosti svim mogućim kanalima u inozemstvo. U daljnjem proglasu isticalo se da je osnovna pažnja koncentrirana na čuvanje jedinstva Partije i naroda, daljnju izgradnju socijalizma te borbu za provokacije koje dolaze sa strane. Ujedno, „Agitprop CK KPJ pratiće sve pojave kritike Jugoslavije od strane zemalja narodne demokracije i reagirati na njih, ne zauzimajući neprijateljski stav već principijelnom kritikom“.¹³¹ CK KPJ s potpisom Aleksandra Rankovića uputio je dopis CK KPH 14. listopada 1950. da će Upravu za agitaciju i propagandu pri CK KPJ sačinjavati redom: „član biroa CK KPJ, odgovoran za agitaciju i propagandu, načelnik Uprave i rukovodioci sektora i rečeni drugovi iz republika, koji dolaze na sastanke po pitanjima općeg značaja“.¹³² U početnim godinama Agitpropa

¹²⁹ Isto, 8.

¹³⁰ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Direktive, upute CK KPJ za rad 1945-1951, Od CK KPJ Agitpropu, 2. srpnja 1948., 1.

¹³¹ Isto, 1.

¹³² HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Direktive, upute CK KPJ za rad 1945-1951, Centralnom komitetu KP Hrvatske, [Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije, Uprava agitacije i propagande], br. 10746/50., 14. listopada 1950., 5.

dolazilo se do konstantnih kadrovskih promjena, a u ideološkom radu u masovnim organizacijama nedostajalo je referenata. Ujedno su se napravile neke strukturalne promjene poput davanja smjernica djelovanja Seljačkoj slozi te Prosvjeti koje kao organizacija nemaju više dodirnih točaka s Hrvatskom seljačkom strankom (HSS), kada je riječ o unutarnjem ustroju. Promjene su napravljene i s društvima za kulturnu suradnju sa Sovjetskim savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom.¹³³

Sa zapisnika sastanka s Agitpropom CK KPJ od 28. veljače 1949. jedan od istaknutijih govornika bio je Pjero Šegvić koji je u svom izlaganju naglasio da je napravljen tromjesečni plan tako da Uzelac ima kontrolu tiska, a time i *Naprijed*, *Vjesnik*, *Glas rada* te *Srpsku riječ*. Nadalje, napravljena je prema njemu nova metoda kako bi urednici bili na izvoru informacija i mogli rješavati probleme. Šegvić je isticao da se išlo na sastanke redakcije te da im je pružena pomoć, a napravljen je bio popis svih novina i analiza na koga se sve može računati. U daljnjem izlaganju Šegvić je kritizirao da postoji mnogo neprijatelja, a ima i onih samo nesposobnih te su bili dati prijedlozi koga izbaciti, koga kasnije izbaciti i kako najbolje koristiti komuniste i što od njih tražiti. Šegvić i ostali upozoravali su na problem kadrova u tisku te je traženo od Sveučilišta u Zagrebu dobivanje određenih kadrova.¹³⁴ U nastavku diskusije Jure Franičević objašnjava da su sazivani novinari u periodu od 20 dana svaki dan da bi im se ukazalo na pogreške te da ih se što brže i kvalitetnije ukloni, dok je kasnije promijenjeno na svaku subotu.¹³⁵ Franičević je nadodao da se ne stigne temeljito popratiti sav tisak, dok je Šegvić istaknuo da se više pratio tisak, nego agitacija.¹³⁶ U kasnijoj fazi bit će podsjetnik za djelatnike koji idu na teren da u području agitacije i tiska rade na razotkrivanju postupaka SKP(b) protiv Jugoslavije, rade na zadrugama, kao i većoj produktivnosti rada te da se kontroliraju obaveze prema državi.¹³⁷ Bjelica je tvrdio da je svaki aktivist koji je imao smisla za pisanje, mogao tada pisati za novine, a da će shodno tome politički sistem birokratizirati, što će biti najveća kočnica daljnjem razvitku.¹³⁸ Ova teza je bila dosta upitna iz nekoliko razloga. Prvo, svatko nije mogao pisati, nego samo provjerene osobe koje su prolazile provjeru, a nepoćudne je partija odbacivala i proganjala. Jugoslavenski sustav je u početnim godinama bio svakako otvoreniji jer neće biti pismenoga kadra, dok su zatečeni novinari prolazili kroz provjeru ili su zadržavani dok im se ne nađe zamjena. Sustav se planski birokratizirao potican od partije. Kasnije, 24. rujna 1949. stigla je i naredba oko uvođenja

¹³³ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Zapisnici sastanaka i savjetovanja Agitpropa CK KPH 1945-1952, Sastanci i materijali sastanaka Komisije za agitaciju i propagandu 1945-1952, Zapisnik sa sastanka Agit.propa od 4. prosinca 1948., 4. prosinca 1948., 2.

¹³⁴ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Zapisnici sastanaka i savjetovanja Agitpropa CK KPH 1945-1952, Sastanci i materijali sastanaka Komisije za agitaciju i propagandu 1945-1952, Zapisnik sa sastanka s Agit-propom CK KPJ, od 28. veljače 1949., 1.

¹³⁵ Isto, 2.

¹³⁶ Isto, 3.

¹³⁷ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Zapisnici sastanaka i savjetovanja Agitpropa CK KPH 1945-1952, Sastanci i materijali sastanaka Komisije za agitaciju i propagandu 1945-1952, Najpreći zadaci agitacije i propagande, 1.

¹³⁸ Mihailo Bjelica, *Velike bitke za slobodu štampe* (Beograd: Narodna knjiga Beograd, 1985.), 151; Mihailo Bjelica, *Štampa i društvo: istraživanje istorije novinarstva* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1983.), 207.

redovnih savjetovanja s urednicima listova ne samo s Agitpropom, nego i s raznih sastanaka i konferencija o aktualnim događajima iz unutarnje i vanjske politike.¹³⁹

Agitprop je imao ozbiljnih poteškoća s nestašicom papira, što se ujedno koristilo i kao sredstvo cenzure medija¹⁴⁰, zatim problem neredovitoga distribuiranja tiskovina, a konkretni problemi u praksi bili su i manjak financijskih sredstava, nezainteresiranost knjižničara, nemar lokalnih vlasti te loša prometna povezanost.¹⁴¹ Upravo zbog svega navedenoga informativno-politička glasila poslovala su s gubitkom, dok će u kasnijoj fazi prihode ostvarivati samo zabavni i sportski listovi.¹⁴² Rad izdavačke djelatnosti u početnim godinama postojanja Jugoslavije nije bio jednostavan, budući da je rukovodio Agitprop preko Ureda za organizaciju, koji je imao problem oko organizacijskih i tehničkih strana, dok je za sastavljanje planova bio zadužen sektor unutar Ministarstva prosvjete.¹⁴³ S druge strane, osim problema u organizacijsko-tehničkim stvarima, bilo je problema i oko pitanja kadrova, budući da se tvrdilo da je u „uredništvima radilo mnogo prikrivenih antipartijskih elemenata i uopće narodnih neprijatelja“, koji su se kasnije ispostavili kao informbiroovci. Tako su smijenjeni glavni urednik *Narodnoga lista* Danko Grlić (1923.–1984.) te glavni urednik *Vjesnika Zvane Černja* (1920.–1991.).¹⁴⁴ Unatoč tome, postojala je i druga strana priče gdje je na primjeru Radovana Zogovića koji se odvojio od linije CK KPJ i zastupao sovjetsku stranu te je odstupio sa svih funkcija, a bio je i isključen iz KPJ tek 30. prosinca 1949. Zbog Zogovićeve komunističke prošlosti te osobnih sklonosti Politbiroa prema njemu nije bio ni uhićen ni u zatvoru, a ni je bio poslan ni na Goli otok. Njegova djela nisu tiskana i rad mu je bio bojkotiran.¹⁴⁵ Neki problemi u medijskom prostoru su i namjerno stavljani na red.¹⁴⁶ Tako se u *Borbi* u svibnju 1948. zamjeralo što članke pišu ljudi koji nisu dio partijskoga kadra s obzirom na to da je pronađeno mnogo nepartijskoga djelovanja i bezidejnosti.¹⁴⁷

Ujedno, navodilo se da u agitacijskom radu kroz tisak i radio je najvažnije organiziranje i vođenje agitacije za upoznavanje sa suštinom spora između CK KPJ i CK SKP(b) te upoznavanje

¹³⁹ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Zapisnici sastanaka i savjetovanja Agitpropa CK KPH 1945-1952, Sastanci i materijali sastanaka Komisije za agitaciju i propagandu 1945-1952, Zapisnik sa sastanka odjeljenja za agitaciju i štampu, 24. rujna 1949., 1., U daljnjem zapisniku navode se i stanje te pristup seljačkim radnim zadrugama (SRZ), kao i Sveučilištu u Zagrebu (SUZG).

¹⁴⁰ Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu*, 100. – 102.

¹⁴¹ Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji* (Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“, 1988.), 152., Zoran Janjetović, „Od Internacionale do komercijale. Popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991“, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011.), 83.

¹⁴² Zoran Janjetović, *Od „Internacionale do komercijale“*, 81.-82.

¹⁴³ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Podaci o agitaciji i štampi Agitprop-a CK KPH 1945.-1954., Izvještaj o radu izdavačke djelatnosti, 21. prosinca 1949.

¹⁴⁴ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Izvještaj Odjeljenja za agitaciju i štampu upravi za propagandu i agitaciju (kraj 1949.)

¹⁴⁵ Milovan Đilas, *Vlast* (London: Naša reč, 1983.), 178 – 179., Đilas, *Vlast i pobuna*, 229 – 231., 255 –258.

¹⁴⁶ Lidija Bencetić, *Komunizam u slici, društveni i politički život Jugoslavije u karikaturama Vjesnika i Borbe (1945. – 1962.)*, (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.), 52 – 53.

¹⁴⁷ Lidija Bencetić, *Komunizam u slici*, 38., Više o djelovanju Agitpropu pogledati na stranicama spomenute knjige: 38. – 45., 49., 51.

stanovništva s negativnom kampanjom i drugim ne-socijalističkim mjerama od strane zemalja pod sovjetskim nadzorom, odnosno pod vodstvom Sovjetskoga Saveza koja se vodi protiv Jugoslavije. U zapisniku sa sastanka i savjetovanja Agitpropa CK KPH bilo je naznačeno da je potrebno što žustrije provoditi agitaciju te podvlačiti da svaki radni čovjek doprinese svojim pojačanim naporom u borbi protiv nametanja kleveta, kao i to da se trebaju upoznati i druge zemlje sa suštinom spora. Ujedno, potrebno je lokalnoj štampi posvetiti više pažnje oko pitanja borbe protiv Informbiroa s obzirom na to da je lokalni tisak o ovom pisao jako malo ili praktički ništa, a trebao bi, kako se savjetuje, imati i svojih članaka, a ne samo prenositi vijesti iz središnjice. Osim rada na lokalnom tisku, trebalo se boriti za širenje istine u inozemstvu tako da se organiziraju masovna dopisivanja stanovništva Jugoslavije se iseljenicama u inozemstvu. Agitprop je trebao kontrolirati dopisivanja koja su išla preko članova Partije.¹⁴⁸ Jedan od važnijih zadataka bilo je informiranje s iseljenicima o statusu njihove (nove) zemlje u kojoj žive i rade. Nakon Drugoga svjetskog rata, strah od tzv. vanjske opasnosti bilo je često upotrebljavano te će se koristiti za čitavo postojanje Jugoslavije, što će biti ujedno važan političko-propagandni mehanizam. Tako se držalo stanovništvo u stalnoj pripravnosti za oprez uz pokušaj homogenizacije društva i naglašavanje vodeće uloge Partije, a time i pozicioniranje Jugoslavenske narodne armije (JNA) koja će biti jedna od poluga vlasti – kao čimbenik stabilnosti i sigurnosti zemlje.¹⁴⁹ Upravo će time komunistička vlast dodatno neutralizirati javno mišljenje.¹⁵⁰

Očito je da su upravo tiskovine bile glavni medij i poluga vlasti pri izvještavanju javnosti u ovom razdoblju. Stoga se tiskovine ne smiju, pogotovo u totalitarnim državama, smatrati tercijarnim izvorom, a to će ujedno pokazati i ovaj rad, budući da je vlast htjela projicirati *idealiziranu* sliku stvarnosti te nema negativnih vijesti ili su neki događaji jednostavno ispušteni ili prešućeni iz obrade, kao što su određeni prenaplašeni. Totalitarne vlasti oblikuju propagandnu društveno-obrazovanu retoriku. Iako je zatvorena komunikacija u totalitarnim društvima, ona je ujedno jednosmjerna¹⁵¹, odnosno autokratska, a unatoč tome komunikaciju je potrebno itekako uzeti u obzir.¹⁵² Time je održavanje i napredak partijskoga sustava bilo dirigitirano tako da „država nadzire medije, a oni se definiraju kao „produžena ruka države“.¹⁵³

U početnim godina jugoslavenskoga novinstva česti su izvještaji o istupima vodećih državnih rukovoditelja (Tito, Kardelj, Đilas, Bakarić) pa se često njihovi govori prenose u cijelosti te se tako

¹⁴⁸ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1, Zapisnici sastanaka i savjetovanja Agitpropa CK KPH 1945-1952, Savjetovanja 1949.-1950., Prijedlog za održavanje oblasnih savjetovanja po pisanju agitacije i propagande, 1949., 10 – 13.

¹⁴⁹ Hrvoje Klasić, „Fiskultura u službi naroda. Uloga tjelesnog odgoja u stvaranju jugoslavenskog socijalističkog društva 1945.-1952.“, *Stvaranje socijalističkoga čovjeka, Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, (Zagreb-Pula, Srednja Europa – Sveučilište Jurja Dobrile, 2017.), 211.

¹⁵⁰ Katarina Spehnhjak, *Javnost i propaganda*, 92.

¹⁵¹ Tomo Jantol, *Politička javnost* (Zagreb: Birotisak, 2004.), 21 – 22.

¹⁵² Asa Briggs, Peter Burke, *Socijalna povijest medija: Od Gutenberga do interneta* (Zagreb: Naklada Pelago, 2011.), 12.

¹⁵³ Ramet, *Tri Jugoslavije*, 225.

stvara pobjednička i ispravna atmosfera. Stvorila se fama da je stručnost manje važna, nego politička podobnost, a to su javno isticali Edvard Kardelj, Miloš Minić, Miloš Žanko.¹⁵⁴ Ono što treba istaknuti u ovom poglavlju jesu izvještaji o izdavačkoj djelatnosti u CK KPJ od 5. prosinca 1949. pri čemu se analiziralo razdoblje od završetka rata do srpnja 1949. U njima je navedeno da je ukupno tiskano 1461 knjiga i od toga: 675 domaće naklade, 539 ruskih pisaca te 247 ostalih pisaca, a broj izdanja ruskih pisaca kao što je vidljivo bio je veći čak dva puta od izdanja svih ostalih pisaca i to britanskih, francuskih, njemačkih, talijanskih, čeških, poljskih i ostalih, osim jugoslavenskih pisaca. Također, i izložba knjiga u NR Hrvatskoj koja se priredila od 2. listopada 1948. do 7. prosinca 1948. obuhvatila je čak 543 izdanja, od toga 264 domaćih, 176 ruskih pisaca te 103 ostalih pisaca u svjetskoj književnosti.¹⁵⁵ Kada se analiziraju brojke tiskanih knjiga za isto razdoblje od 309 knjiga, koliko je tiskano, brojke su sljedeće: 160 domaćih pisaca, 100 ruskih i ostalih 49 knjiga.¹⁵⁶ U daljnjem je izvještaju spomenuto da je orijentacija bila na rusku, odnosno sovjetsku i to klasičnu književnost na iste pisce, a da se tako radilo na kvantitetu, a ne kvalitetnu razinu te su se dobivale i slabije stvari. To potvrđuje i izvještaj u kojem se otvoreno tumači da je izdavačka djelatnost potpuno iscrpila modernu sovjetsku književnost pa se nađu i slabije kvalitetna djela.¹⁵⁷ Koliko je sovjetska literatura bila zastupljena u jugoslavenskom suživotu svjedoči i činjenica da je između Prvoga i Drugoga kongresa CK KPH, dakle od 1945. do 22. listopada 1948. izdano čak 2.168,163 primjeraka sovjetske provenijencije.¹⁵⁸ Osim konstantnih izvještaja čelnih osoba, oni ujedno i kreiraju povijest svojim okružnicama pa tako dnevno-političkom medijskom spektru nema povijesne struke, nego se sve zasniva na izvještajima.

U daljnjem izvještaju za izdavaštvo od 1. rujna 1949. specificira se da se izbor knjiga u ovom razdoblju, na temelju plana iz iste godine, koji je sastavljen tijekom 1948., nije mogao ostvariti. Također, u popis nisu bile unesene knjige koje su se povukle iz prodaje i to onih autora koji su se izjasnili za Informbiro pod navodnim već spomenutim opravdanjem štednje papira. Potpisnik izvještaja Todo Ćuruvija naznačio je da su se i u ovom slučaju izdanja sovjetske književnosti potpuno iscrpila, pa se radilo i na slabije pisanim djelima.¹⁵⁹ Također, postojale su biblioteke u zemaljama pod sovjetskim nadzorom o Sovjetskom Savezu u većim sredinama. Jedna od takvih je „Jeftina biblioteka“

¹⁵⁴ Ramet, *Tri Jugoslavije*, 225.

¹⁵⁵ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Podaci o agitaciji i štampi Agitprop-a CK KPH 1945.-1954., Savjetovanje o izdavačkoj djelatnosti u CK KPJ 5. prosinca 1949. godine, Referat o izdavačkoj djelatnosti u 1949. godini, 10.

¹⁵⁶ Više o ostaloj produkciji kada je u pitanju proza, dječja književnost pogledati u: HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Podaci o agitaciji i štampi Agitprop-a CK KPH 1945.-1954., Savjetovanje o izdavačkoj djelatnosti u CK KPJ 5. prosinca 1949. godine, Referat o izdavačkoj djelatnosti u 1949. godini, 11.

¹⁵⁷ Isto, 11.

¹⁵⁸ HR-HDA-1220. CK SKH. Drugi kongres KPH 1948., Izvještaj CK o radu između Prvog i Drugog kongresa KPH (dijelovi organizacionog izvještaja Antuna Bibera za Drugi kongres KPH), kut. 2

¹⁵⁹ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Podaci o agitaciji i štampi Agitprop-a CK KPH 1945.-1954., Izvještaji o izdavaštvu 1949./1952., Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije, Uprava propagande i agitacije, broj: 7349/49., Zagreb, 1. rujna 1949., 1.

pa je bila preporuka za takvom bibliotekom i u Jugoslaviji. Plan rada za prvo polugodište 1950. i određene primjedbe uz nacrt plana išle su u smjeru da Nakladni zavod Hrvatske mora posvetiti pažnju izdavanju udžbenika za srednje i više škole. Trebalo je prevesti što više sovjetskih izdanja poput udžbenika za čitanje kao što je povijest ruske književnosti ili povijest diplomacije, a postojala je mogućnost nabavke i preko Prosvete Beograd.¹⁶⁰

U prvoj poslijeratnoj školskoj godini (1945./46.) sovjetski udžbenici povijesti počeli su se koristiti u tadašnjoj Jugoslaviji. Tijekom 1945. objavljena su četiri sovjetska udžbenika koji su se koristili kao pomoćni udžbenici, a do 1951. izdano je nekoliko različitih primjeraka. U Jugoslaviji su se sovjetski udžbenici počeli puno prije koristiti nego li u ostalim zemljama pod sovjetskim nadzorom.¹⁶¹ Također, u prvoj fazi socijalističke Jugoslavije, razdoblje 1945. – 1953., kada se govori o udžbenicima povijesti za osnovnu školu nema jugoslavenskih autora, nego su se sovjetski tekstovi prevodili s ruskoga jezika. Sadržaj udžbenika je opća povijest, nema spomena jugoslavenskih naroda, a utemeljenje jugoslavenskoga socijalizma bilo je ostvareno u potpunosti kroz sovjetski društveno-kulturni model.¹⁶² Osim osnovne škole, i u srednjim školama korišteni su prosovjetski udžbenici povijesti pa je 1948. objavljena knjiga *Nastava istorije* s radovima istaknutih sovjetskih povjesničara i metodičara.¹⁶³ Đilas se u tekstu *O nacionalnoj istoriji kao vaspitanom predmetu* referirao na periodizaciju s obzirom na to da su na udžbeniku radili Staljin, Ždanov i Kirov.¹⁶⁴ Nisu se sovjetski udžbenici koristili samo do 1948., nego i nakon objavljivanja rezolucije Informbiroa i to školskoj godini 1948./49. i 1949./50. Štoviše, u studenom 1949. Agitprop CK KPH zaključio je da su udžbenici znanstveno i metodološki vrlo dobri, a jedina kritika bila je upućena zbog ne odgovaranja nastavnom programu i što nemaju srodnost s prilikama u Jugoslaviji. Agitprop CK KPH tvrdio je da sovjetski udžbenici nemaju povezanost sa situacijom u državi.¹⁶⁵

Sovjetski model nije zaživio u onoj mjeri u kojoj je željela tadašnja vlast, što potvrđuje i navedena argumentacija Agitpropa CK KPH. Mjesec dana poslije, krajem prosinca 1949., održan je Treći plenum CK KPJ koji je označio preokret u prosvjetnoj politici. To se odrazilo i na udžbenike gdje je

¹⁶⁰ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Podaci o agitaciji i štampi Agitprop-a CK KPH 1945.-1954., Plan rada za I. polugodište 1950. godine, [Neke] primjedbe uz nacrt plana, 1 – 3.

¹⁶¹ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 201.

¹⁶² Petrungero, *Pisati povijest iznova*, 89. Autor u bibliografiji svoje knjige donosi popis tekstova prevedenih s ruskoga jezika.

¹⁶³ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 207.

¹⁶⁴ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945. – 1960.)*, 207., u: Milovan Đilas, „O nacionalnoj istoriji kao vaspitanom predmetu“, *Komunist*, III(1), 1949.,74., Mladen Ančić, „Neuspjela emancipacija. Hrvatska akademska historiografija i parcijalna kolektivna pamćenja“, *Hercegovina : Časopis za kulturno i povijesno nasljeđe*, sv. 8, 2022., 189 – 190. Članak je prvotno tiskan u časopisu *Komunist*, a zatim je i ponovljen kao zasebno izdanje - Milovan Đilas, *O nacionalnoj istoriji kao vaspitanom predmetu* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1949.). Kako navodi Ančić u svom članku na 189. stranici: „Milovan Đilas, jednim programskim člankom iz 1949. otvoreno i jasno postavio povjesničarima (koje je očigledno razumijevao kao "aktiviste pamćenja") "zadatke" i definirao putove njihova ostvarenja“. Pogledati više: Ančić, „Neuspjela emancipacija.“, 179 – 251.

¹⁶⁵ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 1949, Udžbenici.

dana oštra ocjena o sovjetskim udžbenicima.¹⁶⁶ Unatoč tome, sovjetski udžbenici koristili su se u školama i u školskim godinama 1950./51. i 1951./52. Razlog je bio jednostavan. Ministarstvo prosvjete u tom trenutku nije imalo adekvatne zamjene za *sovjetske* udžbenike. Detaljnije o ovoj temi pisala je povjesničarka i metodičarka Snježana Koren koja je uočila da je tek krajem 1949. jugoslavenski politički vrh odlučio napraviti zaokret prema Sovjetskom Savezu te da će se uzvratiti na optužbe o napuštanju socijalističkoga puta, a to će biti vidljivo i kroz sovjetske udžbenike. Štoviše, u programima 1948./1949. hvalit će se i naglašavati prijateljstvo sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom.¹⁶⁷ Koren prilaže podatak iz uvodne riječi redakcije prvoga broja časopisa *Nastava historije u srednjoj školi*. Broj je objavljen tek početkom 1951., a jedna od tema bila je i kritika i dopuna sovjetskih udžbenika.¹⁶⁸ Dakle, nije opet bila riječ o zamjeni, nego dopuni tadašnjih udžbenika.¹⁶⁹ Kada je riječ o sveučilištima, sovjetski udžbenici koristili su se i u drugoj polovici 1950-ih kada se konstatiralo da studenti uče iz sovjetskih udžbenika koji su prevedeni još 1946. za srednje škole.¹⁷⁰

Koliko je jugoslavenski vrh i dalje isticao prosovjetski stav, toliko je u toj mjeri bio i stav tadašnje akademske zajednice. Naime, postoji jedna slikovita crtica koja je objavljena u članku *Studentskoga lista* 6. siječnja 1949. na stranici 5., a prikazivala je događanja u Psihološkom institutu iz prosinca 1948. U montiranom procesu protiv Ramira i Zorana Bujasa, u kojem su sudjelovali na sastanku članovi partije i *vanpartijci* – slušači psihologije održao je poduži govor V. Kovačević, demonstrator u Psihološkom institutu. U članku pod nazivom „Borba za idejnost i čistoću u nauci - Osvrt na predavanje iz psihologije“ doticalo se tada uglednog profesora psihologa Ramira Bujasa i njegove „nepravilne postavke iz predavanja“. Ono što mu se najviše zamjeralo u predavanjima bila je činjenica da „idu u raskorak s našim naučnim stavom, koji se bazira na filozofiji marksizma-lenjinizma: razilazi se s onim što učimo u djelima Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina“.¹⁷¹ Nadalje se u kritici tvrdilo da se kroz predavanja ne stječu potrebna znanja, nego daju kriva shvaćanja koja ne smiju nikako biti usvojena u budućem nastavničkom radu. Štoviše, kroz predavanja se upoznaju razna psihološka shvaćanja, pogotovo ona u zapadno europskim zemljama koja odigravaju nacionalističku ulogu u

¹⁶⁶ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 213. U tom duhu, krajem 1949. u Agitpropovoj procjeni smatrat će da je recimo u udžbenicima novog vijeka previše istaknuto isticanje carske Rusije te da se radi o nekritičkom i nemarksističkom konzultiranju povijesnog gradiva., u: HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 7, Podaci o radu na području školstva – Podaci Ministarstva prosvjete 1946/1950, Školske knjige i učila.

¹⁶⁷ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 146.

¹⁶⁸ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 215. Kritika sovjetskoga sustava može se tek naći u hrvatskim programima u akademskoj godini 1950./51. i 1951./52.. Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 147.

¹⁶⁹ Pogledati više o formiranju skupine povjesničara za izradu udžbenika nacionalne povijesti., u: Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, Europa, 228.-229., Najbar-Agičić, *U skladu s marksizmom ili činjenicama, Hrvatska historiografija 1945-1960.*, (Zagreb: Ibis grafika, 2013.), 242. – 243., 431. – 433.

¹⁷⁰ HR-HDA-1220-CK SKH, Komisija za ideološko politički rad, Stenografske beleške sa sastanka Aktiva komunista istoričara pri CK SKJ, 4. lipnja 1956. Naime, autorica Snježana Koren iznosi podatak da je i za vrijeme svojega studiranja jednopredmetnoga studija povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu imala prilike raditi na udžbeniku iz 1946. te da je dobivala i drugu *sovjetske* literature. Naime, Koren je diplomirala 1989., u: Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 220.

¹⁷¹ „Borba za idejnost i čistoću u nauci – osvrt na predavanje iz psihologije“, 147.

korist vladajuće klase. Kovačević je navodio da je za daljnji razvoj psihologije potrebno raspolagati s potrebnom literaturom, a posebno djelima iz sovjetske psihologije. Osim Bujasa, kritika je išla i asistentici Adeli Ostojčić koja je doslovno provodila učenje profesora Ramira Bujasa, dok je asistentica Anka Matić izvodila predavanja na temelju filozofije marksizma-lenjinizma čime se kritički osvrnula na zapadnoeuropska i američka psihološka istraživanja, dok se u svojim mogućnostima pozitivno oslanjala na sve ono što se postiglo u sovjetskoj psihologiji. U zaključku, Kovačević je tvrdio da je stanje psihologije na zagrebačkom sveučilištu nezadovoljavajuće i da je hitna potreba da se stanje izmjeni u smislu zahtjeva Partije prema odlukama Petog kongresa KPJ.¹⁷² Naime, nakon zaključaka i izvještaja s Petog kongresa iz srpnja 1948. uslijedili su mjere. Jedna od ključnih mjera bila je uvođenje obaveznoga nastavnog predmeta marksizam-lenjinizam na Sveučilište. Cilj je bio odgojiti omladinu u duhu znanstvenoga shvaćanja svijeta koji su projicirali Marx – Engels – Lenjin – Staljin. Zaključilo se kako je KPJ vodila stalnu borbu za odgajanje omladine u duhu marksizma-lenjinizma. Navodilo se da je ovakav postupak potreban kako bi se mogao što bolje ispuniti Petogodišnji plan, a upravo uvođenjem spomenutoga predmeta u plan obuke dala bi se na sveučilištu nova etapa u borbi za znanost te protiv raznih neznanstvenih tumačenja koja su gospodarila na Sveučilištu u bivšoj Jugoslaviji. Kako se dalje navodilo, ovo je bilo potrebno da se mogu dvije suprotstavljene tada vodeće ideologije svijeta jasno postaviti. Time je neprihvatanjem socijalističke ideologije ujedno značilo neprihvatanje znanstvenoga pogleda na svijet, a samim time i stajanje na pozicijama imperijalizma. Cilj je bio da „preko ovog novog nastavnog predmeta treba da studentska omladina sistematski upozna bogatu revolucionarnu teoriju učitelja naučnog socijalizma Marksa i Engelsa i njihovih nastavljača Lenjina i Staljina i revolucionarno iskustvo međunarodnog proletarijata“.¹⁷³ Kakva je klima tada vladala u Jugoslaviji i u znanstvenom aparatu, svjedoči i činjenica da je u raspravi u kojoj je sudjelovalo 20-ak osoba, a među njima i sin Ramira Bujasa, Zoran, koji je nakon orkestriranoga napada ostalih sudionika sastanka zahvalio pozivu i konstruktivnoj i konkretnoj kritici. Ramiro Bujas i asistentica Ostojčić nisu sudjelovali na sastanku. Na kraju sastanka našli su se i zaključci koji su bili bazirani na ideološkoj osnovi, a ključan je bio da se „pojedina područja psihologije treba što prije odrediti nastavnim programom u kojem će biti obuhvaćeno ono što je naučna psihologija do danas postigla, a naročito u SSSR-u. To nam je nužno za pravilno tumačenje psihologije u srednjim školama i pravilan naučan rad“.¹⁷⁴ Iz ove epizode jasno je vidljivo tadašnje stajalište, kako partijskoga sustava, tako i naravno akademske zajednice gdje se stanje može popraviti ako nastavnici budu bazirali svoja predavanja na filozofiji marksizma-lenjinizma na osnovi

¹⁷² Isto, 147 – 149.

¹⁷³ „Uvođenje osnova marksizma-lenjinizma kao nastavnog predmeta na Sveučilište“, *Naprijed*, god. VI., br. 29., 24. rujna 1948., 3.

¹⁷⁴ „Borba za idejnost i čistoću u nauci – osvrt na predavanje iz psihologije“, 151 – 152.

sovjetske literature. Osim navedenoga, potrebno je osvrnuti se i na umjetničke škole u kojima je krajem 1949. zadano da se radi na daljnjem razotkrivanju djelovanja Informbiro. Plan borbe protiv Informbiroa na kulturno prosvjetnom sektoru bio je sveobuhvatan, a čak se i predlagalo da se u nastavne planove općeobrazovnih tečajeva unesu materijali za razotkrivanje informbiroovaca ili da se kulturno-umjetnička društva koja će izlagati igrokaze, recitacije, pjesme ismijavaju Informbiro te da ih obavezno unašaju u svoje programe, a ponekad se tražilo da je potrebno s vremena na vrijeme unašati kombinirane programe isključivo na temu protiv Informbiroa.¹⁷⁵

4. ODNOSI JUGOSLAVIJE I SOVJETSKOGA SAVEZA TE ZEMALJA POD SOVJETSKIM NADZOROM OD 1945. DO 1947. U KONTEKSTU REZOLUCIJE INFORMBIROA

Od Drugoga svjetskoga rata može se pratiti konstantna uzlazna putanja u odnosima između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije, time i između glavnih poluga vlasti Svesaveznih komunističkih partija (boljševika) (SKP[b]), a od 1952. godine Komunističke partije Sovjetskog Saveza (KPSS) i KPJ, odnosno od 1952. Saveza komunista Jugoslavije (SKJ). Izuzetni odnosi među partijama vladali su i prije Drugoga svjetskog rata kada se između njih razvila istinska „bratska“ ljubav. U ondašnjoj Jugoslaviji ne bi prošao broj u dnevnim i tjednim novinama u kojima se ne bi veličala moć te snaga Sovjetskoga Saveza, njegove prošlosti, razvoja, puta i budućnosti, kao i mislilaca i začetnika. Sustavno se izgrađivao kult ličnosti Karla Marxa, Friedricha Engelsa, Vladimira Ilića Lenjina i Josifa Visarionoviča Staljina. Ne samo njih, nego cjelokupnoga državnog sustava, od partije do vojske. To se radilo kroz razne prigode, manifestacije, usporedbe događaja, rubrike, prikaze događaja iz prošlosti, različite izvještaje, feljtone, referate, uvodnike i govore čelnih osoba tadašnje Jugoslavije, kao i saveza različitih Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije (SUBNOR). U analiziranim listovima u početnim godinama Jugoslavije postoje četiri ključne ličnosti koje kreiraju tadašnju državnu vlast i koje su dobile poseban medijski prostor u svojim razmišljanjima i izvješćima. Naime, radilo se o Josipu Brozu Titu, Edvardu Kardelju, Milovanu Đilasu i Aleksandru Rankoviću. Zajedničko im je da u svim izjavama nastupaju protuzapadno i prosovjetski orijentirano, a izvještavanje je jednolično i subjektivno.

Godine 1949. primjećuje se prva javna vidljiva *kritika* medijskoga izvještavanja tako da *Borba* slijepo prenosi, a istovremeno nema vlastite produkcije. Primjerice, Zvonko Brkić u referatu „O zadacima agitacije i propagande“ na Drugom Plenumu zasjedanja CK KPH izrekao je, a novine su

¹⁷⁵ Navedeni su svi načini djelovanja protiv Informbiro. Vidi više: HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Planovi rada 1947.-1950., Plan borbe protiv Informbiroa na kulturno prosvjetnom sektoru, 1949., 1.

prenijele: „Neshvaćanje same suštine kontrarevolucionarne kampanje kao i nedovoljna aktivizacija naše agitacije i propagande imaju za cilj da naša štampa uglavnom samo prešampava *Borbu* – da nemamo svojih članaka, da nam lokalna štampa šuti...“¹⁷⁶. Brkićevom konstatacijom jasno je da nije bilo zasebne uređivačke politike, već je ona diktirana od središnje vlasti. Ujedno kroz čitavo postojanje Jugoslavije bila je uspostavljena krilatica „ili mi ili oni“. To je bilo posebno izražajno u početnim godinama stvaranja države pri čemu će se unutar države prikazivati s jedne strane nepogrešivi pobjednici, a s druge strane izdajice i fašisti. Istovremeno na vanjskom planu istočni blok, uključujući i Jugoslaviju, na čelu sa Sovjetskim Savezom samoprozvat će se narodnim demokracijama, dok će isti oni pobjednici koji su činili Saveznike u Drugom svjetskom ratu ocrnjivat najgorim riječima – „zapadni imperijalisti i kapitalisti“.¹⁷⁷

U trenutku kada formalno-pravno država Jugoslavija nije ni postojala, štoviše, rat je još trajao, potpisao se *Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći* sa Sovjetskim Savezom, preciznije, 11. travnja 1945.¹⁷⁸ To je bio prvi ekonomski Ugovor takvoga tipa sklopljen sa Sovjetskim Savezom i nekom komunističkom državom istočnoga bloka, odnosno općenito nekom državom.¹⁷⁹ U godinama koje su uslijedile nastavila je s obilježavanjem obljetnice spomenutoga Ugovora.¹⁸⁰ Također, brzojavi i

¹⁷⁶ „Zadaci agitacije u vezi kampanje Informbiroa protiv naše zemlje“, *Naprijed*, god. VII., br. 27., 1. srpnja 1949., 2.

¹⁷⁷

¹⁷⁸ „Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji između Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika“, u: Vladimir Dedijer, *Dokumenti 1948. knjiga prva*, ur. Miljenko Kovačević i Dušan Papadopulos (Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“, 1979.), 70 – 72., „Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji između Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika“, u: Čedomir Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa* (Beograd: Prosveta, 1984.), 247., *Službeni list DFJ*, 1945., br. 40., 341.

¹⁷⁹ Prvi Ugovor potpisan između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza bio je od 28. rujna 1944. Tito je tvrdio da je tekst sporazuma napisao zajednički sa Staljinom., u: „Ugovor o privremenom ulasku sovjetskih trupa u Jugoslaviju radi zajedničkih operacija sa NOV protiv Nemaca“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948. knjiga prva*, 30. U rujnu 1944. bili su dogovori o zajedničkom vođenju operacija protiv njemačke vojske i o privremenom ulasku sovjetskih trupa u Jugoslaviju radi tih istih operacija, a razgovore su vodili Staljin i Tito. Ujedno, nakon potpisa i dozvole sovjetske vojske da uđe u Jugoslaviju, uslijedila je i dozvola o privremenom ulasku bugarskih trupa u Jugoslaviju od 5. listopada 1944., u: Dedijer, *Dokumenti 1948*, knjiga prva, 31.

¹⁸⁰ „Živjela prva godišnjica bratskog saveza naroda SSSR i Jugoslavije“, *Vjesnik Narodnog fronta Hrvatske*, god. VI., br. 301., 11. travna 1946., 1., „Dvogodišnjica bratskog ugovora između Sovjetskog Saveza i FNR Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VII., br. 602., 11. travnja 1947., 4., „Treća godišnjica sovjetskog-jugoslavenskog ugovora“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 914., 11. travnja 1948., 1., „Narodi Jugoslavije čuvaće bratstvo i prijateljstvo sa Sovjetskim Savezom kao jednu od najvećih tekovina svoje borbe i pobjede“, *Borba*, god. XII., br. 87., 12. travnja 1947., 1., „Nerazrušivo bratstvo naroda Sovjetskog Saveza i Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 455., 11. travnja 1948., 1. Godine 1949. mjesto su zauzeli razni referati i izvještaji III. kongresa Narodnog fronta Jugoslavije. Tako je za 11. travnja bilo na prvoj stranici „Izvještaj Blagoja Neškovića o radu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1227., 11. travnja 1948. Inače, dan ranije na naslovnoj stranici *Vjesnika* prenesen je Titov referat., u: „Politički referat podnio je predsjednik saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1226., 10. travnja 1949., 1. Također sve analizirane novine prenosile su se u cijelosti uobičajeno od riječi do riječi i to isti referati i poruke te zaključci s kongresa pa tako primjerice *Oslobođenje* prenosi 11. travnja 1949. Titov referat., u: „Politički referat podnio je predsjednik saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 769., 11. travnja 1949., 1. S druge strane, izvještaj Blagoja Neškovića objavljen je 12. travnja 1949. u *Oslobođenju*. Naravno, radilo se o potpunom istom izvještaju., u: „Izvještaj o radu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 770., 12. travnja 1949., 1. U Jugoslaviji su učestalo bile vijesti tempirane po gornjem obrascu. Potpuni izvještaji su se prepisivali i objavljivali s različitim datumima izlaženja u različitim novinama.

srdačne zahvale, razumijevanja i podrška od strane Jugoslavije, prvenstveno Tita bile su upriličene.¹⁸¹ Također je i Staljin vraćao telegrame Titu.¹⁸² Ujedno su i ministri vanjskih poslova slali slične dopise, kao i manje istaknute osobe u jugoslavenskom vrhu.¹⁸³

Kroz 1947. opisana situacija je i dalje bila na snazi, a promjena se nije dogodila ni kroz čitavu 1948.¹⁸⁴ U svom govoru o vanjskoj politici Jugoslavije na Trećem redovnom zasjedanju Narodne skupštine Jugoslavije Tito je 1. travnja 1947. opširno konstatirao sljedeće: „S nevjerojatnom upornošću zapadna reakcija kleveće Sovjetski Savez, kako je on tobože stavljao svoju ruku utjecaja na male zemlje u Istočnoj Europi, među kojima i na Jugoslaviju. Jugoslaviju opet kleveću, da je običan satelit i t.d. da, Jugoslavija, pa i druge zemlje na istoku idu zajedno sa Sovjetskim Savezom baš zbog toga, što znadu, da on ne ugrožava njihovu nezavisnost“.¹⁸⁵ Kao što je očigledno, Tito je u travnju 1947. potpuno branio Sovjetski Savez, a upravo će od 1949. i nadalje ovo biti jedan od ključnih argumenata protiv istoga Sovjetskoga Saveza da je imperijalist koji je stavio „ruku utjecaja“ na Jugoslaviju i ostale zemlje pod sovjetskim nadzorom. Ocjena tadašnje vlasti bila je da treba ići sa Sovjetskim Savezom i poslije rata jer samo on ima razumijevanja za patnje i žrtve jugoslavenskoga naroda, jer se on jedini iskreno bori za mir u svijetu za razliku od zapadnih sila.

Tito je u izvještajima za javnost branio Sovjetski Savez od napada zapada te je opovrgavao da Sovjetski Savez želi ostvariti utjecaj na male zemlje u istočnoj Europi među njima i Jugoslaviju. Argument koji je stalno koristio je taj da Jugoslavija stoji uz Sovjetski Savez jer on ne ugrožava njenu nezavisnost. Tito je u govorima isticao da do njega dopiru glasovi mira u svijetu za razliku od zapada gdje se priča o prijetnjama i atomskoj bombi te raznim angažmanom u ratovima diljem svijeta. Nakon svake važnije Titove izjave u novinama bio je zabilježen dugotrajan pljesak i podrška.¹⁸⁶ Tito je u

¹⁸¹ „Brzjavni pozdrav maršala Tita generalisimusa J. V. Staljinu povodom druge godišnjice ugovora između SSSR i FNRJ“, *Vjesnik*, god. VII., br. 603., 12. travnja 1947., 1., „Telegram maršala Tita generalisimusu Staljinu povodom druge godišnjice Sovjetsko-jugoslavenskog ugovora“, *Borba*, god. XII., br. 88., 13. travnja 1947., 1.

¹⁸² „Telegram generalisimusa Staljina maršalu Titu povodom druge godišnjice Sovjetsko-jugoslavenskog ugovora“, *Borba*, god. XII., br. 90., 15. travnja 1947., 1.

¹⁸³ „Brzjavni pozdrav Stanoja Simića V. M. Molotovu povodom dvogodišnjice jugoslavensko-sovjetskog ugovora“, *Vjesnik*, god. VII., br. 604., 13. travnja 1947., 1., „Telegram V. M. Molotova jugoslavenskom ministru vanjskih poslova Stanoju Simiću“, *Borba*, god. XII., br. 90., 15. travnja 1947., 1.

¹⁸⁴ U kojoj su mjeri bile tijesne veze Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza kao i što je Sovjetski Savez predstavljao uzor, čime je bila želja za dokazivanjem i oponašanjem svega sovjetskog svjedoči niz podataka, primjera i sličica. U kasnijem dijelu teksta bit će faktografski pokazatelji sustavnog preuzimanja sovjetskoga modela od kulture, školstva, gospodarstva, politike. U prvim godinama sustavno se radilo na učenju i oponašanju Svesavezne komunističke partije (boljševika) u obrazovani sustav pa je tako 1947. partijski komitet pri saveznoj vladi rukovodio s 24 tečaja. Njih je čak 23 bilo opredijeljeno za proučavanje povijesti SKP(b) i to 19 se bavilo po etapama, dok su tri bila o problemima u povijesti SKP(b). Samo jedan tečaj bavio se proučavanjem povijesti Narodno oslobodilačke borbe (NOB), u: Nenad Bukvić, *Sabor Narodne Republike Hrvatske: organizacija i djelovanje (1945.-1953.)*, doktorska disertacija (Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2017.), 45., Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988. Treća knjiga*, 41

¹⁸⁵ „Ekspoze maršala Tita o spoljnoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Borba*, god. XII., br. 78., 1. travnja 1947., 1., „Ekspoze maršala Tita o spoljnoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 135., 1. travnja 1947., 1., „Ekspoze maršala Tita o vanjskoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Naprijed*, god. V., br. 14., 5. travnja 1947., 1., Ekspoze maršala Tita o vanjskoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VII., br. 595., 2. travnja 1947., 1.

¹⁸⁶ Isto, 1.

traktatu koji su prenijele sve utjecajnije jugoslavenske novine naglasio da Jugoslavija ne želi tutora, a Amerika to uvjetuje davanjem 200.000 tona žita. Uostalom, kako se navodilo, zapad je propagirao da jugoslavenska vlada nije sposobna te da je narod na rubu gladi.¹⁸⁷ U idućim redcima, Tito je priznao da je obećao tajniku rumunjske vlade sljedeće: „Ja sam mu rekao da mi prodavati ne možemo, dapače ne možemo ni darovati, jer nemamo ni sami, a kad bismo imali bar nešto, mi bismo drage volje ne prodali, nego darovali. Rekao sam mu, da ćemo mi Rumunjskoj pozajmiti, iako je i nama potrebno. On se s tim potpuno suglasio i kazao da će to za Rumunjsku biti ozbiljna pomoć ako se u prosincu ne spriječi glad. I mi smo Rumunjskoj pozajmili 20.000 tona pšenice i kukuruza. Sada se u inozemstvu vodi kampanja kako mi izvozimo hljeb pa zašto da nam oni dadu hljeb“.¹⁸⁸ Pomoć je prosljeđena i Albaniji (10.000 tona i kukuruza), što je također zapad zamjerio.¹⁸⁹ Iz navedenih riječi jasne su dvije pozicije, istovremeno uzimanje hrane od Zapada te prosljeđivanje stočnim državama, ali i uzimanje toga istoga kruha od vlastitoga naroda te dodjela pomoći istočnom bloku pod patronatom Sovjetskoga Saveza. Slični scenariji odvijali su se i kroz 1948., a u istim novinama bili su opisani članci o gladi jugoslavenskoga stanovništva kao i problemi njegove opskrbe toga istog stanovništva. Moglo se uvidjeti kako nije problem opskrbiti pšenicom i kukuruzom Rumunjsku i Albaniju, ali je bio problem vlastito stanovništvo.¹⁹⁰ Nakon Titovoga opširnog elaborata, slijedile su riječi i zapisi ostalih narodnih poslanika pa se primjerice Hinko Krizman složio da treba biti značaj na čvrstoj suradnji sa Sovjetskim Savezom uz pozdrave Titu. Jugoslavenski političar Aleš Bebler istaknuo je da „jedan od najvećih naroda na svijeta, veliki ruski narod, kada se je u Oktobarskoj revoluciji oslobodio, zapisao je na svoj barjak solidarnost među narodima, ostvario ravnopravnost i bratstvo naroda unutar granica velikog Sovjetskog Saveza i stao na put dosljedne obrane načela poštovanja i mirnih odnosa među narodima uopće. Time je stao na čelo borbe za novo, našoj epohi odgovarajuće uređenje odnosa među narodima“.¹⁹¹ Mnogobrojne sličice ističu i slave Sovjetski Savez pa je tako izlazila rubrika „Kroz našu

¹⁸⁷ Isto, 1.

¹⁸⁸ „Ekspoze maršala Tita o spoljnoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Borba*, god. XII., br. 78., 1 – 2. travnja 1947., 2., „Ekspoze maršala Tita o spoljnoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 135., 1. travnja 1947., 2., „Ekspoze maršala Tita o vanjskoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Naprijed*, god. V., br. 14., 5. travnja 1947., 2., Ekspoze maršala Tita o vanjskoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VII., br. 595., 2. travnja 1947., 2.

¹⁸⁹ „Ekspoze maršala Tita o spoljnoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Borba*, god. XII., br. 78., 1. travnja 1947., 2., „Ekspoze maršala Tita o spoljnoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 135., 1. travnja 1947., 2., „Ekspoze maršala Tita o vanjskoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Naprijed*, god. V., br. 14., 5. travnja 1947., 2., Ekspoze maršala Tita o vanjskoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VII., br. 595., 2. travnja 1947., 2.

¹⁹⁰ Ekonomska situacija bila je teška kroz čitavu 1948., a slično je bilo sve do 1950. Poseban izazov bila je prehrana stanovništva, pa je krajem 1948. Jugoslavija obustavila izvoz žita, mesa i masnoća zbog nestašice hrane, a nastavili su se i problemi vezani uz ispunjavanje petogodišnjega plana. Osim toga, zbio se i kolaps cestovnoga i željezničkoga prometa zbog nestašice rezervnih dijelova.; Čedomir Štrbac, *Svedočastva o 1948.* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1989.), 84. Uz to, 1950. i 1952. su označene kao neplodne godine zbog prevelike suše., u: Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi* (Zagreb: Školska knjiga, 1978.), 206.

¹⁹¹ „Diskusija povodom ekspozea pretsjednika Savezne vlade maršala Tita o spoljnoj politici FNRJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 136., 2. travnja 1947., 3.

zemlju“.¹⁹² U njoj se opisivalo jugoslavensko gospodarstvo, koje je bilo podređeno sovjetskom modelu. Rubrika se protezala preko cijele stranice, no zato se dao prostor i Sovjetskom Savezu pri čemu su na slici bili natpisi Lenjin i Staljin, a zatim jasno istaknut Staljin ispred Lenjina.¹⁹³

Već u idućoj godini uslijedila je serija članaka o problemu opskrbe stanovništva, saniranju te prijedlozi rješenja s ciljem poboljšanja opskrbe.¹⁹⁴ U novinama su se nalazili samo uspjesi tadašnje vlasti. Posebno se to odnosilo na poljoprivredni razvoj. U slučajevima kada bi se impliciralo da je teško stanje, tvrdilo bi se da se radi o kratkoj pojavi koja bi vrlo brzo i efikasno bila savladana na poticaj tadašnje vlasti.¹⁹⁵ Vlastita hrane se prosljeđivala susjednim zemljama pod sovjetskim nadzorom. Tito je u intervju istaknuo da je hrana potrebna zemlji, ali da će se već nekako snaći, iako s velikim teškoćama.¹⁹⁶ Naime, Jugoslavija je ponudu o sustavnoj pomoći od Sjedinjenih Država odbila u srpnju 1947. iz političkih razloga. Od 24. ožujka 1945. Privremena vlada DFJ zaključila je sporazum o sustavnoj pomoći s United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), posebnom organizacijom za pomoć i obnovu Organizacije ujedinjenih naroda (OUN). O vjernosti jugoslavenskoga vrha Sovjetima svjedoči i činjenica da je pri dogovoru oko primanja UNRRA-ine pomoći, traženo bilo da šef UNRRA-e za Jugoslaviju bude ruski pukovnik Mihail Sergejčuj, što je bilo i odobreno.¹⁹⁷ Pomoć je bila u vrijednosti 415 milijuna dolara, a to je čak iznosilo 14% proračuna organizacije. Pomoć se sastojala od hrane, odjeće, obuće, lijekova, opreme za industriju, poljoprivredu i transport.¹⁹⁸ Jugoslavija je dobila više pomoći nego ijedna druga europska zemlja, unatoč tome što su recimo konzerve s hranom imale teksta na engleskom jeziku, a većina stanovnika nije znala jezik. Uz problem jezične barijere, bio je problem logistike i transporta zbog lošega cestovnoga i željezničkoga prometa. Hrvatski povjesničar Zdenko Radelić objavio je procjene o korištenju pomoći jugoslavenskoga stanovništva tvrdeći da se radilo o vrijednosti pomoći između tri do pet milijuna dolara. Tada se dobilo „30 000 grla stoke, 3 500 traktora, 12 585 kamiona, 221 brodova i 7 remorkera, 264 lokomotive i 864 vagona, 1 bolnicu s više o 1 000 krevet, 31 bolnicu sa 200 kreveta i 129 bolnica

¹⁹² „Kroz našu zemlju“, *Politika*, god. XLIV., br. 12745., 19. listopada 1947., 7.

¹⁹³ „Društvo za kulturnu saradnju Jugoslavije sa SSSR“, *Politika*, god. XLIV., br. 12745., 19. listopada 1947., 7., Velika je bila kvantiteta novinskih članaka, praktički je bila u svakom broju zaredom pojedina crtica o Društvu za kulturnu saradnju s Jugoslavijom., u: „Izdanja za kulturnu suradnju Jugoslavije sa SSSR“. *Vjesnik*, god. VII., br. 789., 14. studenoga 1947., 2.

¹⁹⁴ T. M., „Mjere za poboljšanje opskrbe radnih ljudi“, *Naprijed*, god. III., br. 32., 6. kolovoza 1948., 3. Neki brojevi novina *Naprijed* u mjesecu srpnju i kolovozu 1948. godine zavedeni su pod treću godinu, što ne može biti nikako, budući da brojevi kroz 1945. godinu ulaze u treću godinu izdanja. Ovdje se može raditi samo o šestoj godini, kako je primjerice točno zavedena većina brojeva kroz 1948. Što se tiče opskrbe stanovništva u SR Hrvatskoj ona je provođena na način da je bila organizirana preko Ministarstva trgovine i opskrbe od 1945. do 1950., zatim preko Savjeta za promet robom koje je trajalo do kraja 1952., u: Marijan Maticka, „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine“, *Zbornik Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana* (Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za hrvatsku povijest, 1999.), 389.

¹⁹⁵ Vera Katz, „Siromaštvo kao odrednica privrednog razvoja u Bosni i Hercegovini (1945.-1950.)“, u: *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije: Zbornik radova* (Sarajevo: Institut za historiju, 2007.), 323 – 324.

¹⁹⁶ „Odgovori maršala Tita na pitanja g. Johanesa Steela“, *Naprijed*, god. V., br. 17., 26. travnja 1947., 1.

¹⁹⁷ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 237.

¹⁹⁸ Isto, 237.

do 40 kreveta“.¹⁹⁹ Predstavnicima UNRRA-e optužili su jugoslavenski vrh da se hrana i kamioni dostavljaju vojsci, umjesto gladnom stanovništvu.²⁰⁰ Nadalje, predstavnici UNRRA-e zahtijevali su da nadgledaju podjelu pomoći, ali je Jugoslavija otkazala sporazum 1946. Na ovaj način postala je ovisna o suradnji sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom, ali je zato mogla kao u gornjim slučajevima preostalu robu slati svojim susjedima i prijateljskim socijalističkim državama. Jugoslavija je odbila pomoć putem *Marshallova plana* za europske zemlje koje su stradale u Drugom svjetskom ratu.²⁰¹

Prema Kardelju, UNRRA je od srpnja 1945. do kraja 1946. isporučila 2,5 milijuna tona robe u vrijednosti 425 milijuna dolara.²⁰² Koliko je u Jugoslaviji vladala antizapadna politika tadašnjega jugoslavenskog vrha svjedoče i riječi Tita na kongresu sudionika narodno-oslobodilačkoga rata gdje je istaknuo da su Amerikanci došli sa svojim dolarima te da se otvoreno miješaju. Time je naglasio da *Trumanova doktrina* znači stvaranje strateških baza u svijetu i zaokruživanje Sovjetskoga Saveza. Dapače, Tito je nadodao da je doktrina ništa drugo nego porobljavanje drugih naroda, a demokracija je laž. Prema Titovim riječima, njihova namjera je razbijanje OUN-a, a prije toga rade na stvaranju imperijalističke fronte nasuprot demokratskih država.²⁰³ Dakle, dvije su ključne činjenice kada se analizira UNRRA-ina pomoć Jugoslaviji. Prvo – traženje postavljanja sovjetskoga dužnosnika nadležnim za preuzimanje i delegiranje pomoći i drugo – odbijanje daljnje korištenja pomoći zbog UNRRA-inog traženja nadzora načina raspodjele pomoći. Radilo se o sovjetskom pukovniku Sergečuju.

Konstantno u jugoslavenskim novinama izlaze članci o podršci Sovjetskom Savezu pa se tako poručivalo da je sazrela svijest u jugoslavenskim narodima još prije rata da u zajednici sa Sovjetskim

¹⁹⁹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 206.

²⁰⁰ Kržišnik-Bukić navodi podatak da je gotovo dvije trećine stanovnika Jugoslavije prehranjivalo zahvaljujući pomoći UNRRA-e., u: Kržišnik-Bukić, *Cazinska buna 1950.*, 62.

²⁰¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 206. Tatjana Šarić, *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945: 1954.* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2017.), 396. Inače, prije pomoći UNRRA, Jugoslavija je primila pomoć u namirnicama od ratnih saveznika potkraj 1944. pa je Sovjetski Savez isporučio 50.000 tona žita, a američka vojna organizacija za pomoć stanovništvu AML na temelju ugovora s Vrhovnim štabom Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) od 19. siječnja 1945. dala je 120.000 tona robe u vrijednosti od 10,3 milijuna dolara. Izjava Milovana Đilasa u memoarima svjedočila je o negativnoj orijentaciji jugoslavenskog vodstva prema Sjedinjenim Državama: „Ali i Zapad ne sam što se nije ekonomsko otvarao prema nama, nego nam je nije vraćao ni dobra koja je rat prebacio u njegove šape...“, u: Milovan Đilas, *Vlast i pobuna* (Zagreb: Europapress holding, 2009.), 141. Unatoč tome, Đilas 43 stranice dalje je opisao da je ekonomiju spašavala UNRRA-ina pomoć: „Iracionalnu, ideološku prenapregnutost ekonomije je donekle ublažavala pomoć UNRRA-e, koju je naša vlada – svakako uz pomoć UNRRA-inih stručnjaka – racionalniju i efikasno rasporedila., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 185. Kada se promotri ova izjava i sljedeći faktografski podatci oko pomoći od 1944. do 1947. u hrani, odjeći, medicinskim, poljoprivrednim, industrijskim stvarima, ali i vojnoj pomoći može se zaključiti nedosljednost u izjavi. Pomoć je iznosila „416 milijuna USD. Najviše sredstava izdvojeno je za hranu – 135 milijuna, industrijsku pomoć – 108 milijuna te za odjeću i obuću – 82 milijuna. Više od Jugoslavije dobila je jedino Poljska – 478 milijuna“, u: Katarina Spehnyak, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.), 176.

²⁰² Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 206..

²⁰³ „Govor maršala Tita na kongresu saveza učesnika narodno-oslobodilačkog rata“, *Vjesnik*, god. VII., br. 751., listopada 1947., 1.

Savezom treba biti miran i nezavisan.²⁰⁴ Koliko je važna potpuna podrška Sovjetskom Savezu, toliko je još važnija činjenica da se spominje zajednica između dviju država. Isticalo se da ni najgore klevete prema Sovjetskom Savezu ne mogu narušiti jugoslavensku ljubav prema ruskom narodu i čitavoj državi, budući da se radi o bratskim zemljama. U tekstovima je jasno dano do znanja da je Sovjetski Savez najveća demokracija svijeta, dok je ponos Jugoslavije što može voditi s njima dosljednu borbu za očuvanje mira i demokracije u svijetu.²⁰⁵

O posveti zajedničke druge obljetnice sovjetsko-jugoslavenskoga dogovora i sovjetska agencija Telegraph Agency of the Soviet Union (TASS) prenijela je u travnju 1947. vijest za svoju javnost. Time je mogla uvjeriti da je Sovjetski Savez istupao u zaštitu herojske Jugoslavije kao njen zaštitnik i prijatelj male savezničke zemlje, budući da su pobjedom nad fašističkim agresorima obje države dale doprinos kroz ogromne žrtve.²⁰⁶ Jugoslavenski tisak često je prenosio sovjetske vijesti s ciljem isticanja velikoga međusobnoga prijateljstva, dok se zapadne agencijske vijesti u tolikoj mjeri nisu prenosile. U slučaju da su vijesti zapadnih agencija objavljene, one bi bile negativno prikazane ili se kroz njih ukazivala nepravda prema Sovjetskom Savezu ili Jugoslaviji. U divljenju Sovjetskom Savezu, nije izostao ni Tito. Prenesen je u svim analiziranim tiskovinama Titov telegram Staljinu s velikim zahvalama, podršci i romantiziranjem velikoga Staljina i Sovjetskoga naroda.²⁰⁷ Osim međusobnih uvažavanja i uzdizanja, bile su objavljene čestitke povodom praznika koji je nazočio i Staljin.²⁰⁸ Često su isticane sovjetske obljetnice, posebice vojne.²⁰⁹ Može se reći da su se prenosila sva važnija društvena i kulturna zbivanja iz Sovjetskoga Saveza, pri čemu ih se često isticalo kao dobar primjer.²¹⁰ Također, nije izostala ni velika posveta 800 godišnjice glavnom gradu Sovjetskog Saveza u kojem je osvrstao slovenski političar Boris Zihler.²¹¹ Članak je isticao tezu o rastu i cvjetanju velikoga moskovskoga srca.²¹² Bili su upriličeni i razni brzojavi povodom obljetnica te njihovi odgovori.²¹³ Jugoslavenski tisak posvećivao je prostor sovjetskom ustavu kojeg je kreirao Staljin.²¹⁴ Jednostavno, sve je bilo preplavljeno hvalospjevima boljševičkoga sustava: „Lenjin i Staljin su smjelo

²⁰⁴ „Živio nerazrušivi Savez SSSSR-a i Jugoslavije!“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 143., 11. travnja 1947., 1.

²⁰⁵ „Isto, 1.

²⁰⁶ „Razvitak prijateljskih veza između Jugoslavije i SSSR-a u potpunosti služi interesu mira i djelu demokracije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 144., 12. travnja 1947., 1.

²⁰⁷ „Telegram maršala Tita generalisimusu Staljinu povodom druge godišnjice ugovora SSSR i FNRJ“, *Oslobođenje*, god. V., br. 145., 13. travnja 1947., 1.

²⁰⁸ „Paradi fiskulturnika Sovjetskog Saveza prisustvovao generalisimus Staljin sa najbližim suradnicima“, *Oslobođenje*, god. V., br. 231., 22. srpnja 1947., 1.

²⁰⁹ M., N., Čistjakov, „Dan sovjetske artiljerije“, *Vjesnik*, god. VII., br. 703., 19. studenoga 1947., 1. Kao što se može pretpostaviti potpisani autor članka bio je ruske nacionalnosti. Iako je većina članaka u ovom razdoblju nepotpisano, nekolicina njih će biti potpisana i najčešće se radilo o ruskim prezimenima.

²¹⁰ „Sovjetska književnica Vanda Vasiljevska“, *Vjesnik*, god. VII., br. 790., 15. studenog 1947., 2., „Bilješke uz izložbu sovjetske arhitekture“, *Vjesnik*, god. VII., br. 807., 6. prosinca 1947., 2.

²¹¹ „Poruka generalisimusa Staljina sovjetskom narodu“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 214., 8. rujna 1947., 1.

²¹² „Neka raste i cvjeta veliko srce sovjetskoga naroda“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 213., 7. rujna 1947., 1 – 2.

²¹³ „Brzojav maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Vjesnik*, god. VII., br. 806., 5. prosinca 1947., 1.

²¹⁴ „Godišnjica Staljinuskoga ustava“, *Vjesnik*, god. VII., br. 807., 6. prosinca 1947., 2.

i uvjereni čvrsto i obazrivo vodili Partiju i radničku klasu socijalističkoj revoluciji. Velika pobjeda našeg naroda u oktobru 1917. godine otvorila je novu eru u historiji čovječanstva – eru socijalizma. Vlast u Rusiji prešla je u ruke trudbenika. Rodila se prva na svijetu sovjetska socijalistička revolucija“.²¹⁵

Shodno gornjim odbijanjima, iz kolovoza 1947. objavljena je vijest o sklapanju Ugovora²¹⁶ o uzajamnim isporukama robe između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije, pa se *vjekovna ljubav* nastavila i poslije Drugoga svjetskoga rata. U tekstu se dalje isticalo da je sporazum predviđao da Sovjetski Savez isporučuje Jugoslaviji industrijske uređaje i materijal za izgradnju kompletnih poduzeća crne i obojene metalurgije, naftne i kemijske industrije, kao i druge uređaje za proizvodnju i preradu ugljena u Jugoslaviji. Osim toga, Sporazumom se predviđalo da Sovjetski Savez tehnički pomogne u izgradnji i montiranju tih poduzeća.²¹⁷ Isporučivanje je započelo 1948. te se vršilo na kredit. Zauzvrat, Jugoslavija je od 1950. isporučivala Sovjetskom Savezu rudarske proizvode i drugu robu te obaveze, koje su proizlazile iz navedenoga sporazuma. Prema ugovoru, isporuke su bile predviđene tijekom sedam godina, a ispunjenje toga u slobodnoj konzervirajućoj valuti.²¹⁸ Uvjerenje javnosti da je sporazum pogodan za Jugoslaviju bilo je u tome što su isporuke iz Sovjetskoga Saveza dobivaju već sljedeće godine, dok su se obaveze u isporučivanju rudarskih proizvoda i drugih roba počele ispunjavati tek 1950. čime se u tekstu apostrofiralo da će to biti kada Jugoslavija prebrodi najveće teškoće industrijalizacije. Riječ je, kako se u tekstu tvrdilo, dakako o nesebičnoj bratskoj sovjetskoj zemlji. Zaključilo se da „sovjetsko socijalističko društveno uređenje ne poznaje nikakvoga izrabljivanja drugih naroda, već mu je svojstveno, da pomaže drugim narodima ne samo u njihovu političkom i kulturnom, već i u privrednom pogledu, kako bi svaki narod postao što jači i nezavisniji“²¹⁹, jer kako se navodilo – takva pomoć može se dobiti samo iz Sovjetskoga Saveza. U tekstu se dala usporedba s imperijalističkom Amerikom koja iskorištava zapadne europske države pod krinkom ekonomskoga pomaganja, a ujedno slabe državnu nezavisnost i miješaju se u unutarnje stvari države. Navodi se primjer slabljenja ekonomske i političke moći država, poput Norveške (snižavanje metalurgijske proizvodnje), Švedske (slabljenje teške industrije), Francuske i Italije (slabljenje industrijskih grana). Kako je te godine i započeo *Marshallov plan*, tvrdilo se u tekstu da je njegov cilj

²¹⁵ „Tridesetogodišnjica Šestog kongresa partije Lenjina-Staljina“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 188., 9. kolovoza 1947., 2.

²¹⁶ Iako se u tekstu govori pretežno o Ugovoru i spominje na više mjesta, u naslovu članka stavljeno je ipak da se radilo o sporazumu, a i unutar teksta se miješaju i izjednačavaju riječi sporazum i ugovor u sinonime, iako to nije precizno. Pogledati više u Hrvatsku enciklopediju Leksikografskog zavoda Miroslava Krležu.

²¹⁷ Zaključen sporazum o uzajamnim isporukama robe između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije“, *Borba*, god. XII., br. 180., 30. srpnja 1947., 1. „Zaključen je sporazum o uzajamnim isporukama robe između SSSR i FNRJ“, *Vjesnik*, god. VII., br. 698., 31. srpnja 1947., 1., „Sklopljen je sporazum o uzajamnim isporukama robe između Sovjetskog Saveza i FRN Jugoslavije“, *Naprijed*, god. V., br. 31., 2. kolovoza 1947., 1.

²¹⁸ Isto, 1.

²¹⁹ „Sklopljen je sporazum o uzajamnim isporukama robe između Sovjetskog Saveza i FRN Jugoslavije“, *Naprijed*, god. V., br. 31., 2. kolovoza 1947., 1.

obnova ratnoga potencijala Njemačke te ugroza mira i sigurnosti u Europi i svijetu.²²⁰

Nakon uspostavljanja diplomatskih i trgovačkih sporazuma sa Sovjetskim Savezom 1945. i 1947. u tom smjeru nastavljeno je i s ostalim državama istočnoga bloka. Tako je potpisan ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i suradnji s Čehoslovačkom 9. svibnja 1946. te se slavila prva godišnjica toga ugovora. Kako se navodi, ugovor je bio samo potvrda bratstva i velikoga prijateljstva između *naših* dviju zemalja, potvrda zajedničke borbe. Osim dobrih političkih odnosa, razvile su se i dodatne ekonomske veze te je 25. veljače 1947. potpisan Sporazum o investicijskim isporukama između Jugoslavije i Čehoslovačke, kojim je započeta planska i dugogodišnja razmjena robe. I nakon ekonomske suradnje, potpisana je 27. travnja 1947. u Beogradu Konvencija o kulturnoj suradnji. U tekstu se tumačilo da je upravo kroz Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći te suradnji u miru potvrđena zajednička stremljenja kroz povijest, a da je na čelu veliki i moćni Sovjetski Savez s kojim se stupalo smjelo u veliku budućnost.²²¹ Nešto kasnije, 24. srpnja 1947., bio je u čehoslovačkom Ministarstvu vanjskih poslova potpisan i jugoslavensko-čehoslovački ugovor o kulturnoj suradnji²²², što je bio uobičajen ugovor i protokol sa zemljama pod sovjetskim nadzorom. Slavljenje na obljetnici ranije potpisanih Ugovora bilo je obilježeno u jugoslavenskim tiskovinama gdje se naglašavalo da su spomenuti Ugovori povijesni dokumenti i rezultati težnji bratskih naroda da osiguraju mir i učvrste nezavisnost te ujedno smanje mogućnost napada na zemlju od strane imperijalista.²²³ Spominjanje zajedničkih ručkova između potpisnika ugovora povodom dvogodišnjega Ugovora bilo je učestalo u novinama za sve ugovore sa zemljama pod sovjetskim nadzorom.²²⁴ Također, 24. srpnja 1947., bio je zaključen sporazum o isporukama između Jugoslavije i Mađarske, čime su vlade obje države potpisale sporazum na temelju dogovora o petogodišnjoj suradnji koji se postigao u Beogradu u prosincu 1946. Kako se tvrdilo u tisku, sporazum je potpisan s ciljem podizanja životnoga standarda i razvijanja poljoprivrede. Prema sporazumu, Mađarska je bila dužna dostavljati sve iz vlastitih industrijskih postrojenja od strojeva pa do industrijskih investicijskih proizvoda, dok je planirano da Jugoslavija u suprotnom smjeru šalje željeznu rudu, metale, drvo i kemijske sirovine.²²⁵

Nadalje, od 7. do 9. lipnja 1947. održali su se razgovori između predstavnika vlada Jugoslavije i Rumunjske o zajedničkim pitanjima i interesima. Vlade su se složile također o tekstu kulturne

²²⁰ Isto, 1.

²²¹ „Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i suradnji između Jugoslavije i Čehoslovačke prilog miru i sigurnosti u svijetu“, *Naprijed*, god. V., br. 19., 10. svibnja 1947., 1.

²²² „Ugovor o kulturnoj suradnji između Jugoslavije i Čehoslovačke potpisan u Pragu“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 176., 26. srpnja 1947., 1.

²²³ „Jugoslavensko-čehoslovačko prijateljstvo i bratstvo“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 111., 9. svibnja 1948., 1.

²²⁴ „Ministar vanjskih poslova FNRJ Stanoje Simić i čehoslovački ambasador Korbel ističu veliki značaj Ugovora“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 112., 10. svibnja 1948., 1.

²²⁵ „Zaključen sporazum o dugoročnim isporukama između Jugoslavije i Mađarske“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 176., 24. srpnja 1947., 1., „Potpisan je jugoslavensko-mađarski sporazum o dugoročnim obostranim isporukama“, *Vjesnik*, god. VII., br. 693., 26. srpnja 1947., 1.

konvencije, koja se trebala potpisati u Bukureštu, dok je o ekonomskoj suradnji dogovoreno da se osnuje komisija sa zadatkom izrade te iste suradnje. Jedan od bitnijih problema bila je organizacija plovidbe Dunavom te linija djelovanja koja je imala za cilj obranu suvereniteta i prava podunavskih država koja će se nešto kasnije zbiti na međunarodnoj dunavskoj konferenciji. Uz naznačenu kvalitetnu buduću suradnju, podcrtao se i značaj te utjecaj Sovjetskoga Saveza te zaključilo da je on garancija stabilnosti i mira u svijetu.²²⁶ Manifestacija jugoslavensko-rumunjskoga prijateljstva bila je iskazana u izjavama njihovih predstavnika o prijateljskim odnosima, zajedničkoj borbi, nacionalnoj nezavisnosti, socijalizmu.²²⁷ I onda bi u idućim brojevima bilo preslikano kao i za ostale države - dokazivanje navedenoga – kako i sam naslov kaže – „produbljivanje i učvršćenje jugoslavensko-rumunjskoga prijateljstva te uzajamne pomoći“. Osim hvaljenja međusobnih odnosa, u toj teatralnosti nezaobilazan faktor bio je i Sovjetski Savez čime bi obje čelne osobe, Josip Broz Tito i Petru Groza, odali priznanje Staljinu i Sovjetskom Savezu.²²⁸

U Novu godinu 1948. ušlo se sa slavljenjem Narodne Republike Rumunjske. Tada se usvojio Zakon o proglašenju Narodne Republike Rumunjske. Kralj Mihailo I. je abdicirao, što je bio događaj koji će pozdraviti sve *demokratske* snage u svijetu. Prema jugoslavenskom tisku, uz rumunjski narod, ovom činu radovao se i narod Jugoslavije koji je pozdravio ovaj događaj i nadao se da će se rumunjski narod oduprijeti svakom rovarenju imperijalista protiv nezavisnosti Rumunjske.²²⁹ Stanoje Simić, ministar vanjskih poslova jugoslavenske vlade i Teodor Radenko, izvanredni opunomoćeni veleposlanik Rumunjske Narodne Republike, obavili su razmjenu ratifikacijskih instrumenata Ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći, koji je bio zaključen između dviju država 19. prosinca 1947. Tom prilikom Simić je izjavio: „Time je stvorena još veća garancija da će ovaj Ugovor, djelo koje upotpunjuje i učvršćuje istinsko prijateljstvo i dobre susjedske odnose naših naroda, zasnovano na zajedničkim ekonomskim, političkim i kulturnim interesima i nastalo kroz borbu za izgradnju narodne demokracije u našim zemljama i osiguranje mira u svijetu, biti dosljedno provođen u život“.²³⁰

Slična suradnja prethodno opisanoj ostvarena je s Bugarskom. Jugoslavenska vlada zaključila je da su interesi jugoslavensko-bugarskih naroda istovjetni, a to je moguće, kako se dalje obrazlaže – s obzirom na to da politika jugoslavensko-bugarskog bratstva izazivaju gnjev svjetskih imperijalista jer

²²⁶ „Jačanje suradnje između Jugoslavije i Rumunjske predstavlja doprinos učvršćenju mira u svijetu“, *Naprijed*, god. V., br. 24., 7. lipnja 1947., 1. U ovom broju dogodila se tiskarska greška s obzirom na to da je broj 23. nosio nadnevak 7. lipnja 1947., te bi se trebalo raditi o 14. lipnju 1947., budući da broj 25. ima datum 21. lipnja 1947.

²²⁷ „Rumunjski narod oduševljeno je dočekao delegaciju jugoslavenske vlade s maršalom Titom na čelu“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 301., 18. prosinca 1947., 1.

²²⁸ „U Bukureštu je svečano potpisan Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Rumunjske, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 302., 20. prosinca 1947., 1 – 2.

²²⁹ „Živjela Narodna Republika Rumunjska!“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 1., 1. siječnja 1948., 4.

²³⁰ Izvršena razmjena ratifikacionih instrumenata Ugovora između Jugoslavije i Rumunjske“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 52., 2. ožujka 1948., 4.

su obje države već uspostavile te razvile bratske odnose s drugim slavenskim zemljama. Navedena politika, kako se isticalo, bila je isključivo moguća jer se iza nje nalazi veliki bratski Sovjetski Savez.²³¹ U svim analiziranim tiskovinama dio novina posvećen je temi bratstva naroda Bugarske i Jugoslavije.

Pisalo se o posjeti bugarske vladine delegacije Jugoslaviji, a u prenesenim govorima se isticalo da s radošću i simpatijama bugarski narod prati izgradnju Jugoslavije, raduje se uspjesima i veseli što su „jugoslavenski narodi moćno prionuli obnovi svoje vlastite kuće, koju će daljim radom sve više učvršćivati, na koju će položiti još bolji krov, pretvarajući je u udobniji dom, u dom radnog naroda“.²³² Jugoslavenski tisak prenio je pozdravni govor Georgija Dimitrova prilikom dolaska. Tada je ustvrdio da je zajednički zadatak obje države da se na Balkanski poluotok vrati mir i demokracija uz sveprisutno bratstvo.²³³ Bratstvo je sada zauvijek utvrđeno, a posebnu bratsku gestu imao je, kako se konstatiralo, čin jugoslavenske vlade koja se u ime naroda Jugoslavije odrekla reparacija od Bugarske, koje su bile određene Mirovnim ugovorom.²³⁴ Dimitrov je ujedno naglasio da su sada dvije zemlje spremne braniti se zajedničkim silama, a ne svaka zasebno.²³⁵

Bio je potpisan protokol o rješenjima konferencije koja je bila održana 30. i 31. srpnja te 1. kolovoza 1947. između dviju delegacija, jugoslavenske i bugarske. Unutar ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći utanačile su dogovor oko razmjene robe, pristup proširivanju željezničkih i putnih veza između dviju zemalja kulturnoj suradnji. Osim već spomenutoga jugoslavenskog odricanja ratnih reparacija u iznosu od 25 milijuna dolara po Mirovnom ugovoru s Bugarskom, trebao se uspostaviti specijalni sporazum o novom režimu dvovlasničkim imanja duž jugoslavensko-bugarske granice. Time je bilo potrebno oprostiti se od dokumentacijske formalnosti vezanih za putne isprave za stanovništvo obiju zemalja. Tim putem olakšao bi se prijelaz granice, a ujedno bi se likvidirale vize i sva otvorena pitanja državljanstava obiju država. Uz navedeno, ugovor je iziskivao dogovor dviju vlada oko graničnih provokacija grčkih prozapadnih snaga. Jugoslavenski tisak ih je nazivao monarho-fašistima. Uz njih, ugovorom su se rješavala pitanja međunarodnih problema kao što je pitanje režima na plovidbi Dunavom. Potpisnici teksta na Bledu bili su potpredsjednik vlade i ministar vanjskih

²³¹ Stevo Tomić, „Neka živi bratstvo i jedinstvo Bugarskog naroda i jugoslavenskih naroda“, *Naprijed*, god. V., br. 31., 2. kolovoza 1947., 1.

²³² „Georgi Dimitrov i ostali bugarski gost nailaze svuda na oduševljen i bratski doček“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 179., 29. srpnja 1947., 1. „Beograd je priredio veličanstven doček bugarskoj delegaciji na čelu sa Georgi Dimitrivom“, *Oslobođenje*, god. V., br. 236., 29. srpnja 1947., 1., „Glavni grad FNRJ srdačno je dočekao velikog sina bugarskog naroda i tvorca Otečestvenog fronta Georgija Dimitrova“, *Vjesnik*, god. VII., br. 695., 28. srpnja 1947., 1.

²³³ „Pozdrav Georgi Dimitrova narodima Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 236., 29. srpnja 1947., 1., „Čitav Zagreb oduševljeno je dočekao Georgija Dimitrova i ostale bugarske goste“, *Vjesnik*, god. VII., br. 696., 29. srpnja 1947., 1. Tempo objave vijesti o dolasku Dimitrova nisu jenjavale., u: „Oduševljene manifestacije jugoslavensko-bugarskog bratstva za vrijeme boravka visokih gostiju u Zagrebu“, *Vjesnik*, god. VII., br. 697., 30. srpnja 1947., 1.

²³⁴ „Bratstvo naroda Bugarske i Jugoslavije zauvijek je utvrđeno“, *Naprijed*, god. V., br. 32., 9. kolovoza 1947., 1.

²³⁵ Maršal Tito priredio svečanu večeru u čast delegacije bugarske vlade“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 183., 3. kolovoza 1947., 1 – 2.

poslova Narodne Republike Bugarske Kimon Georgijev te Stanoje Simić, a protokol je uključivao: spomenuti Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći dviju država, Sporazum o privrednoj suradnji, Sporazum o carinskim olakšicama te o pripremi carinske unije dviju država i na kraju Sporazum o dvovlasničkim imanjima.²³⁶ Kasnije je bilo potvrđeno da je Bledska konferencija bila ta koja je utrla put u daljnjem razvoju dviju država,²³⁷ kao i to da konferencija ima povijesno značenje za oba naroda i budućnost Balkana.²³⁸ Đilas je potvrdio da se u razgovorima na Bledu osjećala težnja za ujedinjenjem dviju država.²³⁹ Tito je u intervju potvrdio tezu o blagostanju između dviju država, unatoč svim problemima koje Jugoslavija ima.²⁴⁰ Ključ je bio britansko-sovjetski dogovor iz listopada 1944., kao i sovjetsko stajalište. Naime, pregovori o federaciji su bili odgođeni s argumentom da za to još nije došlo pravo vrijeme.²⁴¹ Sovjetski odgovor bio je da ne može prihvatiti dogovore te preuzimati odgovornost i davati podršku za ono što je napravljeno bez konzultacija sa Sovjetskim Savezom. Sporazum koji je trebao biti na neodređeno vrijeme, potpisan je na 20 godina, što je bio sovjetski prijedlog. Sporazum nije potrajao ni dvije godine.

U tiskovinama su se pojavljivale pozitivne vijesti ili razne obljetnice o Bugarskoj pa se istaknuo i govor potpredsjednika Prezidijuma Narodne skupštine Jugoslavije Moše Pijade u svečanoj akademiji u Beogradu povodom Bugarskoga nacionalnog praznika.²⁴² Znalo se pojavljivati ponovno posjećivanje na potpisivanje spomenutoga ugovora između Jugoslavije i Bugarske.²⁴³ Također, Tito i ostali članovi delegacije bili su odlikovani visokim bugarskim odlikovanjima.²⁴⁴ U članku se navodilo da je u Sofiji prisustvovalo 300.000 osoba dočeku jugoslavenske delegacije te da im je bio priređen popriličan doček.²⁴⁵ Tito je i tom prigodom rekao da Bugarska i Jugoslavija likvidiraju sve što bi

²³⁶ Protokol o rješenjima historijske konferencije delegacija vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Narodne Republike Bugarske održane 30 i 31. jula i 1. augusta 1947. na Bledu“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 183, 3. kolovoza 1947., 1.

²³⁷ „Bledska konferencija pokazivat će put zajedničkog razvoja naših bratskih naroda“, *Naprijed*, god. V., br. 32., 9. kolovoza 1947., 1., „Saopštenje o sporazumima između delegacija jugoslavenske i bugarske vlade“, *Oslobođenje*, god. V., br. 240., 3. kolovoza 1947., 1.

²³⁸ „Bledska konferencija ima historijski značaj za naše narode i za budućnost Balkana“, *Oslobođenje*, god. V., br. 241., 4. kolovoza 1947., 1 – 2.

²³⁹ Đilas, *Vlast i pobuna*, 172.

²⁴⁰ Odgovori maršala Tita na pitanja u vezi s aktuelnim vanjskopolitičkim problemima naše zemlje“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 188., 9. kolovoza 1947., 1.

²⁴¹ Jurij S. Girenko, *Stalin-Tito* (Moskva: Izdat. Političeskoj Literatury, 1991.), 325 – 326.

²⁴² „Tri godine vlasti Otečestvenog fronta – tri godine razvijanja i učvršćivanja bratskih odnosa naroda Bugarske i Jugoslavije“, *Borba*, Beograd, XII., br. 215., 9. rujna 1947., 1.

²⁴³ „Između Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Narodne Republike Bugarske potpisan je Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći“, *Borba*, Beograd, XII., br. 285., 30. studenoga 1947., 2., „Zaključen je ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Bugarske“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 341., 29. studenoga 1947., 1.

²⁴⁴ „Maršal Tito na čelu vladine delegacije otputovao u prijateljsku posjetu Narodnoj Republici Bugarskoj“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 339., 26. studenog 1947., 1.-2., „Veličanstvena manifestacija bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije i Bugarska“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 283., 27. studenog 1947., 1., „Govori maršala Tita i Georgi Dimitrova na veličanstvenom mitingu u Sofiji“, *Vjesnik*, god. VII., br. 799., 26. studenoga 1947., 1.

²⁴⁵ „U Sofiji je priređen veličanstven i bratski doček maršala Tita i članova jugoslavenske delegacije“, *Politika*, god. XLIV., br. 12777., 26. studenog 1947., 1., „Veličanstvena manifestacija bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije i Bugarska“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 283., 26. studenog 1947., 1., „Govori maršala Tita i Georgi Dimitrova na veličanstvenom mitingu

moglo biti uzrok razdora između njih.²⁴⁶ Daljnji izvještaji iz analiziranih novina pisali su o odlasku jugoslavenske delegacije na čelu s Titom dalje u Varnu. Tito je u svojem govoru ponovio o bratstvu i jedinstvu dva naroda uz sve one standardne parole sa završnom izjavom: „neka živi njihov veliki zaštitnik i saveznik Sovjetski Savez sa svojim genijalnim Staljinom na čelu“.²⁴⁷ Navedeni programirani izvještaji bili su svakodnevnica jugoslavenskih tiskovina, a pozitivni članci nastavili su se objavljivati.²⁴⁸ Na kraju potpisanih ugovora, obznanila se jugoslavenskoj javnosti izjava čelnih osoba država u kojima su se nastavile slaviti *bratske* zemlje.²⁴⁹ Tito je pri povratku u Beogradu, između Sofije i Dragomira, u vlaku održao konferenciju za medije u kojoj je istaknuo da se radi o povijesnom ugovoru, da se raskinulo sa svim onim što je bilo u prošlosti vezano za Bugarsku. Ono najvažnije što je istaknuto je navod da „narod ne želi granice i traži federaciju. Te narodne želje mi razmatramo kroz prizmu države. U našem ugovoru postoje svi elementi koji su bitni za potpunu suradnju između naroda Jugoslavije i Bugarske, za ekonomsku, trgovačku i drugu suradnju. Tako, na primjer, mi pripremamo suradnju na području vanjske trgovine, carinsku uniju i drugo. Zatim dolazi i pitanje osiguranja naših granica. U tom ugovoru pitanje osiguranja granica je jasno određeno. Dvije zemlje osigurat će svoje granice, branit će svoju slobodu, nezavisnost zajedničkim snagama“.²⁵⁰ Brzjavni Dimitrova i svesrdne želje bratstva i jedinstva bili su nastavljene.²⁵¹ Osim slavljenja novoga prijateljstva, prenosile su se i novogodišnje izjave Dimitrova s ciljem daljnjeg slavljenja novih savezništva i tzv. *narodne demokracije*, nasuprot kritiziranju zapadnih sila. Stoga, Dimitrov je zaključio kako se imperijalisti služe svim mogućim manevrima i ucjenama, a u tom cilju osnovana je i Balkanska komisija koja bi se ponašala kao gospodar te je nastavilo da uz pomoć saveznika – Jugoslavije i Albanije – nije bio dozvoljen pristup navedenoj komisiji na bugarski teritorij. Bugarski je narod branio svoju nezavisnost pred naletima grčkih *prozapadnih* snaga, a istovremeno Dimitrov je pozdravio nastojanja u borbi grčkih partizana. Predsjednik vlade Georgi Dimitrov izjavio je između ostaloga da je u planu zaključenje ugovora o prijateljstvu s Rumunjskom, Čehoslovačkom, Poljskom²⁵² i Mađarskom, a

u Sofiji“, *Vjesnik*, god. VII., br. 799., 26. studenoga 1947., 1.

²⁴⁶ „Govor maršala Tita“, *Politika*, god. XLIV., br. 12777., 26. studenog 1947., 2., „Boravak maršala Tita i delegacije jugoslavenske vlade u Bugarskoj“, *Vjesnik*, god. VII., br. 800., 27. studenog 1947., 1. „Izjava maršala Tita novinarima povodom potpisivanja Ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Bugarske“, *Borba*, god. XII., Beograd, br. 286., 1. prosinca 1947., 1.

²⁴⁷ Govor maršala Tita na svečanom dočeku u Varni“, *Vjesnik*, god. VII., br. 801., 28. studenog 1947., 1. „Članovi delegacije jugoslavenske snage s maršalom Titom otputovali za Varnu“, *Politika*, god. XLIV., br. 12778., 27. studenoga 1947., 1.

²⁴⁸ „Juče, na dan Republike, narod Beograd priredio je srećan i oduševljen doček maršalu Titu i članovima delegacije jugoslavenske vlade na povratku iz bratske Bugarska“, *Politika*, god. XLIV., br. 12781., 30. studenoga 1947., 1.

²⁴⁹ „Maršal Tito i Georgi Dimitrov o značaju Ugovora o prijateljstvu, saradnji i uzajamnoj pomoći“, *Politika*, god. XLIV., br. 12781., 30. studenoga 1947., 5., „Potpisan je Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između FNR Jugoslavije i NR Bugarske“, *Vjesnik*, god. VII., br. 802., 29. studenog 1947., 1.

²⁵⁰ „Razgovor maršala Tita s domaćim i stranim novinarima“, *Vjesnik*, god. VII., br. 803., 1. prosinca 1947., 1.

²⁵¹ „Brzjav maršala Tita Georgiju Dimitrovu“, *Vjesnik*, god. VII., br. 803., 1. prosinca 1947., 1.

²⁵² U ovo vrijeme potpisana je kulturna suradnja između Jugoslavije i Poljske. Vijest je iz Varšave od 20. studenoga 1947. prenio dopisnik Tanjuga: „U prostorijama poljskog Ministarstva prosvjete otpočelo je jučer po podne zasjedanje mješovite

naročito sa Sovjetskim Savezom, a tu se mogu i ostale zemlje uključiti koje žele svoju slobodu i nezavisnost protiv zapadnih hegemonista.²⁵³ Poruka Dimitrova nije izostala ni nakon povratka u Sofiju kada se najavilo da su ovi ugovori između bugarskoga naroda s Jugoslavijom i Albanijom garancija da će oni biti potpuno ostvareni te predstavljati mir na Balkanu i cijelom svijetu.²⁵⁴ Sastanci država pod sovjetskim nadzorom bili su uobičajeni, a nekad se radilo o dvije ili više uključenih država.²⁵⁵ Uvijek je bio naglasak da ništa od toga ne bi bilo bez Sovjetskoga Saveza. Dakle, potpisan je Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Bugarske i Jugoslavije, a potonja se odrekla ratnih reparacija, dok je već na Bledu bilo ozbiljnih razgovora oko modaliteta ujedinjenja dviju država.²⁵⁶ U ovome se ogleda crta revolucionarnosti jugoslavenskoga vrha koji oprašta dugove, ali zato pritišće svim silama zapadne države, primjerice Austriju, kao zapadnu državu, oko reparacije i teritorija.

Nakon bugarske delegacije slijedila je i mađarska delegacija s predsjednikom Lajošom Dinješom koja je stigla u službeni posjet u Jugoslaviju.²⁵⁷ Posjetom je naglašeno da se njeguje mir i prijateljstvo s Jugoslavijom kao i istinska demokracija.²⁵⁸ Epilog posjeta imao je potpisanu konvenciju o kulturnoj suradnji dviju država.²⁵⁹ Ivan Ribar je tom prilikom istaknuo da „mađžarskom narodu je pružena mogućnost da sam izgrađuje svoju budućnost na bazi narodne demokracije i on ostvaruje svoje težnje postavljajući nove jake temelje učvršćivanju zdravih i prijateljskih odnosa s našim narodima. Uspostavljajući odnose mira i prijateljstava sa susjednim narodima, a naročito s našim narodima, Mađžarska postaje važan faktor u međunarodnoj suradnji za opći mir i napredak čitavog svijeta“.²⁶⁰ U tiskovinama se nastavilo i dalje izvještavati u slučaju ostalih suradnji i ugovora.²⁶¹ Kasnije je posjet

poljsko-jugoslavenske komisije za provođenje konvencija o kulturnoj suradnji između Poljske i Jugoslavije., u: „Poljsko-jugoslavenska komisija za provođenje konvencije o kulturnoj suradnji Poljske i FNRJ počela radom“, *Vjesnik*, god. VII., br. 795., 21. studenoga 1947., 1.

²⁵³ „Bugarski narod riješen da bude čvrst i aktivan činilac demokratskog mira na Balkanu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 1., 1. siječnja 1948., 3.

²⁵⁴ „Zemlje narodne demokracije sa Sovjetskim Savezom čiste put trajnom demokratskom miru i blagostanju naroda“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 17., 20. siječnja 1948., 1.

²⁵⁵ „U Pragu je počelo zasjedanje ministara vanjskih poslova Poljske, Čehoslovačke i Jugoslavije“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 43., 19. veljače 1948., 1.

²⁵⁶ Vladimir Lj. Cvetković, *Jugoslavenska politika prema zemljama Narodne demokratije u susjedstvu 1953-1958. godine*, doktorska disertacija (Beograd: Sveučilište u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd, 2012.), 2.

²⁵⁷ „Delegacija mađarske vlade na čelu sa pretsjednikom Lajošom Dinješom stigla u Beograd u zvaničnom posjetu Jugoslaviji“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 302., 14. listopada 1947., 1., „Delegacija vlade Republike Mađžarske u službenom posjetu Jugoslaviji“, *Vjesnik*, Zagreb, god. VII., br. 763., 15. listopada 1947., 1.

²⁵⁸ „Mađžarski narod s ponosom izjavljuje i obavezuje se da će stajati čvrsto uz narode Jugoslavije na strani mira i istinske demokracije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 303., 15. listopada 1947., 1.

²⁵⁹ „Potpisana konvencija o kulturnoj suradnji između Jugoslavije i Mađžarske“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 304., 17. listopada 1947., 1., „U Beogradu je potpisana konvencija o kulturnoj suradnji između FNR Jugoslavije i Republike Mađžarske“, *Vjesnik*, Zagreb, god. VII., br. 763., 16. listopada 1947., 1.-2., „Jučer je svečano potpisana konvencija o kulturnoj suradnji između Jugoslavije i Mađarske“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 247., 16. listopada 1947., 1., „U Beogradu je potpisana konvencija o kulturnoj suradnji između FNR Jugoslavije i Republike Mađžarske“, *Vjesnik*, god. VII., br. 764., 16. listopada 1947., 1.-2.

²⁶⁰ Isto, 1.

²⁶¹ „Razgovori u Beogradu bitno su pridonijeli učvršćenju dobrih odnosa između Mađžarske i Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VII., br. 765., 17. listopada 1947., 1.

uzvratila i jugoslavenska delegacija.²⁶² Zatim se potpisao Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Republike Mađarske.²⁶³ Ubrzo nakon potpisivanja ugovora, održali su se sastanci i posjeti između dviju vlada pa je zatim kroz tisak bilo slavljenje produbljanje prijateljskih odnosa što se potegnulo i u sljedeće brojeve tiska.²⁶⁴ Tito i ostali članovi jugoslavenske vlade bili su odlikovani visokim mađarskim priznanjima.²⁶⁵ Bili su upriličeni izvještaji o veličanstvenom dočeku od 500.000 ljudi koji su dočekali Tita i jugoslavensku delegaciju u Budimpešti pri čemu su se istaknule slike Tita i Petra Groza.²⁶⁶ Uslijedili su nakon toga uobičajeni izvještaji o boravku jugoslavenske delegacije.²⁶⁷ Nisu ostali bez oduševljene reakcije ni vojvođanski Mađari, a to je potvrdio izvanredni poslanik i opunomoćeni ministar Mađarske Republike u Beogradu Zoltan Szanto koji u konferenciji za medije naveo: „Na cijelom putu sam bio sam očevidac oduševljenih manifestacija mađarsko-jugoslavenskog prijateljstva i suradnje. Karakteristično je, da su u masovnim manifestacijama sudjelovali ne samo Mađari, nego i mase srpskog stanovništva, kao i Hrvati i Slovenci. Gradovi su bili iskićeni mađarskim i jugoslavenskim zastavama“.²⁶⁸ Serija članaka o *bratskom* odnosu između dviju država tu nije stala.²⁶⁹ Narodni zastupnici su glasali za prijedlog ratifikacije Ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Mađarske i Jugoslavije, a sve je bilo popraćeno burnim pljeskom.²⁷⁰

Nakon posjete mađarske delegacije, bio je osvrst na rumunjsku delegaciju, a zatim i ostale.²⁷¹ Također, bili su organizirani i zajednički susreti vlada pod sovjetskim nadzorom pa su se ratificirali ugovori o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći zaključenih između Jugoslavije, Bugarske, Mađarske i

²⁶² „Svečani doček maršala Tita i članova vladine delegacije u Budimpešti pretvorio se u oduševljenu manifestaciju mađarsko-jugoslavenskog prijateljstva“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 347., 7. prosinca 1947., 1., „Maršal Tito na čelu delegacije Savezne vlade otputovao u službeni posjet Mađarskoj“, *Vjesnik*, god. VII., br. 807., 6. prosinca 1947., 1.

²⁶³ „Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Mađarske znači veliki doprinos učvršćenju mira u svijetu“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 350., 10. prosinca 1947., 1., „Maršal Tito i Lajoš Dineš potpisali su Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Republike Mađarske“, *Politika*, god. XLIV, br. 12789., 10. prosinca 1947., 1 – 2., „Potpisan je Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između FNR Jugoslavije i Republike Mađarske“, *Vjesnik*, god. VII., br. 810., 10. prosinca 1947., 1.

²⁶⁴ Boravak delegacije jugoslavenske vlade na čelu s maršalom Titom u Mađarskoj“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 292., 8. studenog 1947., 1.

²⁶⁵ „Maršal Tito i ostali članovi jugoslavenske vladine delegacije odlikovani visokim mađarskim odlikovanjima“, *Vjesnik*, god. VII., br. 809., 8. prosinca 1947., 1.

²⁶⁶ Na veličanstvenom dočeku u Bukureštu preko pola miliona ljudi oduševljeno je pozdravilo delegaciju jugoslavenske vlade s maršalom Titom na čelu“, *Politika*, god. XLIV., br. 12797., 19. prosinca 1947., 1., „Preko 500.000 ljudi oduševljeno je dočekalo u Bukureštu maršala Tita i ostale članove jugoslavenske delegacije“, *Vjesnik*, god. VII., br. 817., 18. prosinca 1947., 1.

²⁶⁷ „Boravak maršala Tita i jugoslavenske vladine delegacije u Bukureštu“, *Vjesnik*, god. VII., br. 818., 19. prosinca 1947., 1.

²⁶⁸ „Vojvodjanski Mađari oduševljeno pozdravljaju prijateljstvo i suradnju Jugoslavije i Mađarske“, *Vjesnik*, god. VII., br. 822., 24. prosinca 1947., 1.

²⁶⁹ „Nov prilog jačanju mira“, *Vjesnik*, god. VII., br. 811., 11. prosinca 1947., 1.

²⁷⁰ „Mađarski parlament aklamacijom je ratifikovao Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći s Jugoslavijom“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 13, 15. siječnja 1948., 4.

²⁷¹ „U Bukureštu je potpisan Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između FNR Jugoslavije i Rumunjske“, *Vjesnik*, god. VII., br. 819., 20. prosinca 1947., 1., „Zaključen je Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Rumunije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 359., 21. prosinca 1947., 2.

Rumunjske.²⁷² Sve države će međusobno potpisati ugovore o prijateljstvu i pomoći, a jugoslavenski tisak je vjerno prenosio. Slale su se i popunjavali novinski stupci s priopćenjima o usrdnom boravku bugarske delegacije u Rumunjskoj.²⁷³ Kao što je naznačeno, Sovjetski Savez je kontrolirao i nadgledao potpisivanje međusobnih ugovora zemalja pod svojim nadzorom. Koliko je Sovjetski Savez imao prostor u *Borbi* govore i brojke da je „7,4 % svog prostora posvetila SSSR -u, od čega 4,7 % na vanjsku politiku te zemlje, a 2,7 % na domaća događanja“.²⁷⁴

5. OSNUTAK INFORMBIROA U JUGOSLAVENSKOM TISKU

Informbiro je osnovan kao organizacija devet komunističkih partija na sastanku od 22. do 27. rujna 1947.²⁷⁵ Na osnivačkom sastanku kao središte Informbiroa određena je Jugoslavija, odnosno Beograd. Glasilo Informbiroa zvalo se *Za trajan mir, za narodnu demokraciju* čiji je glavni urednik bio sovjetski pisac Pavel Judin. Jugoslavenski član uredništva toga lista bio je Boris Zihlerl, dok je Milovan Đilas bio predstavnik KPJ u Informbirou.²⁷⁶ List je izlazio na engleskom, francuskom i ruskom jeziku.²⁷⁷

U jugoslavenskim novinama nije bilo nikakvih nagovještaja o osnivanju Informbiroa. Vijest o osnivanju Informbiroa bila je objavljena početkom listopada 1947. te su sve jugoslavenske novine istovjetno popratile događaj, čak i s pozicijom teksta. *Borba* je prvo objavila vijest 5. listopada 1947. Tu su vijest prenijele i ostale jugoslavenske novine, ali dan kasnije. U tekstu objavljenom u *Borbi* i ostalim novinama nalazi se prijepis dokumenta povodom sastanka u Poljskoj, bez ikakvih komentara.

U svim novinama na prvim stranicama izašli su potpuni prijepisi tri dokumenta: „Komunike o informativnom savetovanju nekih komunističkih partija“,²⁷⁸ „Deklaracija savetovanja pretstavnika

²⁷² „Govor potpredsjednika savezne vlade Edvarda Kardelja“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 375., 9. siječnja 1948., 1 – 2.

²⁷³ „Georgi Dimitrov i dr. Petru Groze potpisali ugovor o prijateljstvu, saradnji i uzajamnoj pomoći između Rumunije i Bugarske“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 383., 18. siječnja 1948., 1.

²⁷⁴ Olivera Dragišić, „Percepcija Istoka, Zapada i percepcija sebe u jugoslavenskom tisku 1948–1949. godine“, *Tokovi istorije*, 2, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2015.), 163.

²⁷⁵ Jože Pirjevec, *Tito i drugovi* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2012.), 244.

²⁷⁶ Đilas, *Vlast i pobuna*, 181 – 182.

²⁷⁷ „Treći broj lista „*Za trajan mir, za narodnu demokraciju* izašao iz štampe“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 301., 18. prosinca 1947., 2.

²⁷⁸ „Komunike o informativnom savetovanju nekih komunističkih partija“, u: Čedomir Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa* (Beograd: Prosveta, 1984.), 231. – 232. Inače, Čedomir Štrbac je devet godina ranije izdao identičnu knjigu, s kompletnim istim sadržajem i naslovima poglavlja. u: Čedomir Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1975.). Ono što razlikuje citiranu knjigu je promjena naslova, odnosno dodatak naslovu u vidu četiri riječi i dodatak - *Dokumenti* koji su uvršteni na kraju knjige na 278. stranica pa nadalje. Sam autor navodi da su naznačeni po tematskoj klasifikaciji i razvrstani po kronološkom slijedu pri čemu su memoari ili dnevници postavljeni na kraju odgovarajućih tematskih odjeljaka. Ono što je bitno da su dokumenti uvršteni u izvornom obliku, u cjelini ili sadržajno cjelovitim izvodima. Štrbac je priredio da kod onih dokumenata koji nisu potpuni, poput nepotpunog naslova ili uopće nemaju naslov u izvornom obliku, utvrdio naslov određen prema vrsti dokumenata ili po njegovom stvaratelju. Osim toga, naznačio je kod svakog dokumenta mjesto i

Komunističke partije Jugoslavije, Bugarske radničke partije (komunista), Komunističke partije Rumunije, Mađarske komunističke partije, Poljske radničke partije, Svesavezne komunističke partije (boljševika), Komunističke partije Francuske, Komunističke partije Čehoslovačke i Komunističke partije Italije po pitanju međunarodne situacije“²⁷⁹ i „Rezolucija o razmjeni iskustava i koordinaciji delatnosti partija zastupljenih na savetovanju“.²⁸⁰ Prijepisi dokumenata u izvornom obliku nalaze se u svim analiziranim novinama, dok su komentari i osvrti izostali. U *Naprijedu* vijest je izašla 11. listopada 1947. za razliku od drugih novina. Sadržajno nije ništa promijenjeno u odnosu na ostale dnevne novine. U deklaraciji o savjetovanju bilo je istaknuto da je ovakva povezanost prijeko potrebna te da je to dosadašnji nedostatak partija. Ključna premisa je glasila da je potrebna razmjena iskustva i koordinacije pojedinih partija s obzirom na to da su komplicirani međunarodni odnosi. Sudionici sastanka složili su se u pet ključnih točaka: „1. Da se osnuje Informacioni biro od Predstavnik partija Jugoslavije, Bugarske radničke partije (komunista),²⁸¹ Komunističke partije Rumunije, Mađarske komunističke partije, Poljske radničke partije, Svesavezne komunističke partije (boljševika), Komunističke partije Francuske, Komunističke partije Čehoslovačke i Komunističke partije Italije. 2. Da se Informacionom birou stavi u zadatak organizacija razmjene iskustava i u slučaju potrebe, koordinacija djelatnosti komunističkih partija na osnovi uzajamne saglasnosti. 3. Da Informacioni biro bude sastavljen od predstavnika, centralnih komiteta, i to od po dva za svaki CK, pri čemu delegacije centralnih komiteta treba da određuju i zamjenjuju centralni komitet. 4. Da Informacioni biro osnuje svoj dvonedjeljni, a kasnije nedjeljni organ, da se organ izda na francuskom i ruskom jeziku, a po mogućnosti i na drugim jezicima. 5. Da se za sjedište Informacionog biroa odredi grad Beograd“.²⁸²

vrijeme njegovoga nastanka, u slučaju da to ne sadrži u izvornom obliku, dok je za sve dokumente nadodan arhivski izvor., u: Čedomir Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa* (Beograd: Prosveta, 1984.), 201 – 479.

²⁷⁹ „Deklaracija savetovanja pretstavnik Komunističke partije Jugoslavije, Bugarske radničke partije (komunista), Komunističke partije Rumunije, Mađarske komunističke partije, Poljske radničke partije, Svesavezne komunističke partije (boljševika), Komunističke partije Francuske, Komunističke partije Čehoslovačke i Komunističke partije Italije po pitanju međunarodne situacije“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 161 – 164., „Deklaracija savetovanja pretstavnik Komunističke partije Jugoslavije, Bugarske radničke partije (komunista), Komunističke partije Rumunije, Mađarske komunističke partije, Poljske radničke partije, Svesavezne komunističke partije (boljševika), Komunističke partije Francuske, Komunističke partije Čehoslovačke i Komunističke partije Italije po pitanju međunarodne situacije“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 233 – 236.

²⁸⁰ „Rezolucija o razmjeni iskustava i koordinaciji delatnosti partija zastupljenih na savetovanju“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 164 – 165., „Rezolucija o razmjeni iskustava i koordinaciji delatnosti partija zastupljenih na savetovanju“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 237.

²⁸¹ Ono što se doznaje iz literature, a ne prenosi jugoslavenski tisak su pozdravne riječi Dimitrova oko inicijative osnivanja Informbiroa, odnosno organizacija koja će odgovoriti na antikomunističku ofenzivu Sjedinjenih Država. Treba spomenuti da je Dimitrov za vrijeme toga ljeta 1947. bio bolestan, a liječio se u Sovjetskom Savezu., u: Tvrtko Jakovina, „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, u: *1948. Povijesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom?*, ur. Tomislav Badovinac (Zagreb: Savez društava "Josip Broz Tito" Hrvatske, 2009.), 88 – 89.

²⁸² „Informaciono savjetovanje nekih komunističkih partija“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 237., 5. listopada 1947., 1. „Informaciono savjetovanje nekih komunističkih partija“, *Vjesnik*, Zagreb, god. VII., br. 756., 6. listopada 1947., „Informaciono savjetovanje pretstavnik nekih komunističkih partija“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 295., 6. listopada 1947., 1., „Informaciono savjetovanje nekih komunističkih partija“, *Politika*, god. XLIV., br. 12734., 6. listopada 1947., 1., „Informaciono savjetovanje nekih Komunističkih partija“, *Naprijed*, god. V., br. 41., 11. listopada 1947., 1.

Sastanak komunističkih partija održan je u Šklarskoj Porembi²⁸³/Poreba²⁸⁴ u zapadnoj Poljskoj na inicijativu SKP (b). Iako je ideja o stvaranju zajedničke koordinacije komunističkih partija nakon raspuštanja Informbiroa bila i ranije, a prvotna inicijativa zbilja se prilikom susreta Tita i Staljina u Moskvi 1945., kao i prilikom konzultacija bugarske i jugoslavenske delegacije sa sovjetskom u Moskvi, u lipnju 1946.²⁸⁵ Bilo je devet partija na sastanku, a između ostaloga dvije najveće na zapadu - Komunistička partija Francuske (KPF) i Komunistička partije Italije (KPI). Time su, kako navodi talijansko-slovenski povjesničar Jože Pirjevec, bile ispunjene Titove želje jer je navodno već u travnju 1945. razgovarao sa Staljinom na temu jedne nove organizacije koja bi okupljala komunističke partije, a svrha bi joj bila savjetodavnoga karaktera gdje bi se razmjenjivala iskustva partija.²⁸⁶

U tekstu je bilo istaknuto da je informacijsko savjetovanje održano krajem rujna u Poljskoj. Vijest o tome izašla je u jugoslavenskom tisku više od tjedan dana poslije. Glavni izvor vijesti bile su sovjetske dnevne novine, čiji je ujedno vlasnik bila izravno SKP (b). Štoviše, Kardelj je u svojim memoarima opisao tijek prve sjednice Informbiroa pri čemu su se miješali osobni osjećaji i razmišljanja sa službenim stavom partije te minorni faktografski podatci. Kardelj je naznačio da je jugoslavenski politički vrh dobio poziv za sastanak.²⁸⁷ O sadržaju dnevnoga reda i cilju sastanka nisu

²⁸³ U jugoslavenskim tiskovinama naveden je naziv Šklarskoj Porembi, a često se može naći Škljarskoj Porembi., u: *Povijest Saveza komunista Jugoslavije* (Beograd: Izdavački centar Komunist - Narodna knjiga – Rad, 1985.), 347.

Inače na poljskom jeziku glasi *Szklarska Poręba*. Radi se o malenom gradu koji se nalazi u zapadnoj Poljskoj tik uz češku granicu u planinama Krkonoša, udaljen samo 18 kilometara od Jelene Góre, a blizu Wrocława. Poznato skijalište i odmaralište, a status grada mjesto je steklo tek 1959. U svakom slučaju zanimljiv je izbor lokacije za susret čelnika odabranih partija. Može se ustanoviti da je vrhuška SKP(b) na čelu sa Staljinom htjelo konspirativno mjesto bez ikakve pompoznosti. Odabirom mjesta koje je grad postalo tek 12 godina poslije govori u kojoj je mjeri bio bitan izbor lokacije da što manji broj ljudi dozna za susret čelnika devet partija. U historiografiji o ovom odabiru lokaliteta samo se usputno spominje kao da je to samorazumljivo, a svakako plijeni pozornost s obzirom na to da se radi o mjestu koje danas broji nešto više od 6.600 stanovnika. O podacima o broju stanovnika za 1947. mogu se pretpostaviti da se radi o sigurno manjoj brojci s obzirom na to da ni nema status grada. Također, vijest je bila obznanjena u jugoslavenskim novinama tek 6. listopada, a znano je da se sastanak održao 27. rujna 1947., iako se nigdje ne spominje koliko je sastanak trajao, dnevni red sastanka, opisani izvještaj kako je tekla rasprava, tko je sudjelovao i jesu li zaključci bili doneseni jednoglasno. Samo se dalo kratko priopćenje za javnost. Ovo potvrđuje i Đilas u svojim memoarima koji navodi da ime mjesta Šklarska Poremba saznao tek kasnije, a nitko jugoslavenskoj delegaciji nije rekao, a oni se nisu ni raspitivali jer su dostojanstveno poštovali konspiraciju., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 176. Jakovina, također iznosi podatak da izaslanici partija nisu bili obaviješteni o imenu zimovališta u kojem se nalaze te da su od Sovjeta vjerojatno samo Georgi Maljenkov i Andrej Ždanov bili upoznati s detaljima. Također, Staljin je samo htio odane i jake partije pa su tako izostali Albanci, Istočni Nijemci, Grci, Kinezi pa i Britanci, Portugalci i Španjolci., u: Tvrtko Jakovina, *Trenuci katarze, Prijelomni događaji XX. stoljeća* (Zagreb: Fraktura, 2013.), 114.

²⁸⁴ Često se naziva i Poreba u literaturi., u: Zvonko Štaubringer, *Ne staljinizmu* (Zagreb: Globus, 1980.), 40., Zvonko Štaubringer napisao je dvije identične knjige s različitim predgovorima i naslovom knjiga te izdavačem: Zvonko Štaubringer, *Titovo istorijsko NE staljinizmu* (Beograd: Radnička štampa, 1976.).

²⁸⁵ Čedomir Štrbac, *Svedočastva o 1948.: fragmenti za istoriju* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1989.), 24., Naime, u literaturi se nalazi da je već oko prvoga saziva Informbiroa Tito tražio 13. rujna 1947. da se jave bar osnovne točke dnevnoga reda sastanka na što mu je Staljin odgovorio pet dana poslije da se treba odlučiti koja će se pitanja postavljati, a da će na samom savjetovanju svaka delegacija moći predložiti inicijativu u postavljanju pitanja koja će biti neophodna za razmjenu mišljenja; Čedomir Štrbac, *Svedočastva o 1948.: fragmenti za istoriju* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1989.), 24.

²⁸⁶ Pirjevec, *Tito i drugovi*, 244.

²⁸⁷ Poziv je zapravo stigao Valteru (Titu) 18. rujna 1947. u kratkom pismu od strane Staljina, potpis s *Dedom.*, u: „Telegram CK SKP(b) – Titu, CK KPJ“, Čedomir Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 230.

bili obaviješteni. Politbiro CK KPJ imenovao je Đilasa i Kardelja za svoje predstavnike. Na dnevnom redu sjednice bile dvije točke: pregled stanja partije i koordinacija akcija komunističkih partija. Prema Kardelju, prvi je istupio predstavnik poljske partije Władysław Gomułka koji je postavio pitanje što znači koordinacija i bilo je očito da se poljska delegacija protivi bilo kakvom organiziranom međunarodnom centru komunističkih partija. Kardelj je naveo da je podnio referat o stavovima Politbiroa CK KPJ u kojem je istaknuo lojalnost i zahvalnost Sovjetskom Savezu za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i da je izražavao nezavisnost i suprotstavljanje međunarodnom komunističkom centru. Nastavio je da su i druge komunističke partije podnijele slične referate, osim čehoslovačke, francuske i talijanske partije u čijim se referatima naglasila potreba za čvršćim povezivanjem unutar komunističkoga bloka. Kardelj je otkrio da se vodila formalna diskusija, a u kuloarima i neformalna diskusija u kojoj predstavnici SKP (b) „obrađuju“ pojedine delegacije. U daljnjem opisu Kardelj je predočio da je Ždanov zvao njega i Đilasa kod sebe isti ili sljedeći dan u ured i predložio da javno na sjednici kritiziraju talijansku i francusku partiju, u duhu onog što su mu privatno govorili. Nevoljko su pristali, kako su kasnije tvrdili, zbog autoriteta Sovjetskoga Saveza pri tome je Đilas kritizirao KPF, dok je Kardelj KPI.²⁸⁸ U kasnijoj raspravi Ždanov je predložio koordinaciju praktičnih akcija partija pri čemu bi se formirao stalni savjet komunističkih partija koji bi se redovno sastojao. Poljska delegacija je na zasjedanju istupila negativnim stavom prema navedenoj inicijativi. Prema Kardelju, poljsku delegaciju podržale su jugoslavenska, francuska, talijanska i češka partija, dok su sovjetski prijedlog podržale samo mađarska i bugarska partija.²⁸⁹ Đilas je opisao da je Gomułka isticao *poljski put u socijalizam*, a da ta ideja nije padala jugoslavenskom političkom vrhu napamet, budući da se u kasnijoj fazi, prema Đilasu, nije osporavala sovjetska forma socijalizma, već sovjetska dominacija. Đilasova ocjena je da su predstavnici Sovjetskoga Saveza u jugoslavenskoj delegaciji imali „bezrezervnu rezervnu podršku“.²⁹⁰

U daljnjim sjećanjima Kardelj je naveo: „Ždanov je video da je ostao potpuno u manjini i da nema nikakvih izgleda da njegov predlog bude prihvaćen. Zato je počeo da odstupa i daje svakakve predloge. Pri tome je bio izuzetno uporan, iako je bilo jasno da većina prisutnih komunističkih partija ne želi nikakav oblik međunarodnog komunističkog centra, pa čak ako bi imao i samo konzultativni karakter. Pod takvim pritiskom Ždanovljev predlog je konačno ipak prihvaćen“.²⁹¹ U daljnjem opisu napomenuo je da je otpor Ždanovu bio takav da je predstavnik češke delegacije Rudolf Slánský prekinuo konferenciju te se bio zaputio u Prag. Tamo je trebao dobiti pristanak svoga partijskoga

²⁸⁸ Ovo sve potvrđuje i Đilas da dnevni red nije bio utvrđen, da su se referati pripremali noć ranije te ujutro prije samih sastanaka, a to se ponajviše odnosilo oko kritike KPF i KPI. U prisjećanju Đilas je nadodao da je Kardeljeva kritika talijanske kritike bila konkretnija i složenija, nego njegova francuske partije., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 177 – 179.

²⁸⁹ Edvard Kardelj, *Sećanja – Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957* (Beograd: Radnička štampa; Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.), 106 – 111.

²⁹⁰ Đilas, *Vlast i pobuna*, 178 – 179.

²⁹¹ Kardelj, *Sećanja – Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957*, 111.

rukovodstva. S druge strane, Kardelj je poslao Titu pismo u kojem ga je potanko izvijestio o stanju stvari, a Tito je pristao da se potpiše takav prijedlog o održavanju povremenih konferencija.²⁹² U Kardeljevom opisu određena objašnjenja nisu najjasnija. Na kraju nije naveo je li odluka bila jednoglasna ili se radilo o izuzeću ili odbijanju prijedloga. Kako je sovjetska delegacija uspjela od samo dva člana prikupiti većinu, također, postaje nejasno, iako u kasnijem objašnjenju navodi da je Tito ipak pristao. Može se postaviti i pitanje oko slanja brzojava s obzirom na to da Kardelj navodi da je Tito odgovorio pozitivno. Teško da je u istom ili u dva dana pismo stiglo u smjeru Poljska-Jugoslavija-Poljska posebno ako se uzme u obzir da se radilo o poljskom malom mjestu koje nije imalo poštu. Ostaje opcija da je slanje brzojava išlo izravno kroz sovjetsku, odnosno poljsku administraciju. Teško je zamisliti da je slanje omogućila poljska administracija s obzirom na to da je prva istupila u odbijanju prijedloga, ako Kardeljev opis uzmemo kao relevantan. Također, Kardelj je spomenuo da je češka delegacija istupila i otišla avionom u Prag da bi dobila pristanak pa se ponovno postavlja pitanje oko transporta i dostupnosti te brzine prijevoznoga sredstva. Sva navedena pitanja ostaju otvorena s obzirom na to da nije precizno utvrđen datum završetka prve sjednice Informbiroa. Kardelj je u jednom dijelu opisa tvrdio da ih je „Ždanov zvao kod sebe taj dan ili idući dan“²⁹³. Jasnije je kako je konferencija trajala više dana, a prvih dana zbio se napad na KPI i KPF, dok je zadnji dan vjerojatno bilo izglasavanje prijedloga.

Konferencija je završila u rujnu 1947. s obzirom na to da u telegramu od 1. listopada 1947. koji je Staljin uputio Titu istaknuto: „Valteru, sutra 2. oktobra, u Beograd će avionom doći drug Ljesakov. On će doneti dva primerka definitivno redigovane materijale Savetovanja – jedan primjerak za vas i drugi za talijanske drugove. U skladu s dogovorom molim vas da obezbedite slanje materijala talijanskim drugovima, kako bi oni ove materijale mogli da publikuju u nedelju – 5. oktobra. Potvrdite prijem materijala, kao i slanje jednog primerka italijanskim drugovima. Dedo“.²⁹⁴ Kao što je vidljivo, Staljin ne samo da je dostavio materijale koje su prihvatile ostale delegacije, nego je naznačio i datum objave. Novine *Oslobođenje* su jedine jasno navele u naslovu za razliku od drugih analiziranih tiskovina da se radi o predstavnicima pozvanih komunističkih partija. U kasnijoj fazi, kada je došlo do izbacivanja KPJ iz Informbiroa bilo je jasno da je očito došlo do uzajamne suglasnosti ostalih partija, a da je KPJ pristala biti poslušna na navedeni tretman svojim potpisom, odnosno glasom. Jedna od teza bila je da se „glavna opasnost za radničku klasu sada sastoji u podcjenjivanju vlastitih snaga i

²⁹² Isto, 111. Ovo potvrđuje i Đilas s time da je prvotni centar Informbiroa trebao biti Prag zbog blizine Zapada, ali da je Staljin u telefonskom razgovoru nakon što ga je Ždanov nazvao, nakon odlaska Slanskog automobilom u Prag, prelomio i odlučio da Beograd bude središte Informbiroa s obzirom na to da se radilo o najrevolucionarnijem savezniku., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 180.

²⁹³ Kardelj, *Sećanja – Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957*, 111.

²⁹⁴ „Telegram CK SKP(b) – Titu, CK KPJ“, Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 238.

precjenjivanju snaga imperijalističkih tabora“.²⁹⁵ Time se htjelo u priopćenju naglasiti da su komunističke snage moćnije od zapadnih što u tom trenutku nije bilo točno s obzirom na to da su zapadne sile, odnosno Sjedinjene Države posjedovale atomsku bombu za razliku od komunističkoga bloka. U dokumentima Deklaracije najveći dio osvrta zauzela je analiza međunarodne situacije u kojoj se analizira imperijalistička politika Sjedinjenih Država. U suglasnosti s njima, Britanija je postavila u ratu cilj – oslobođenje i destabiliziranje konkurenata na tržištu, u prvom redu Njemačke i Japana te guranje raznih zemalja u zavisan odnos. Tako su se formirala dva tabora – imperijalistički i antidemokratski te antiimperijalistički i demokratski.²⁹⁶ Osnivanjem Informbiroa počela je jačati sovjetska kontrola nad ostalim partijama. To je ujedno značio potpuni prekid ikakvih ostataka političkoga pluralizma te je time „crvena vlast“ u svim zemljama pod sovjetskim nadzorom bila preuzeta i osigurana.²⁹⁷

Nadalje, slijedila je vijest od 8. listopada 1947.: „Povodom informativnog savjetovanja nekih komunističkih partija“. Na prvoj stranici svih tiskovina nalazio se članak u kojem nije bio istaknut izvještaj sa sastanka. Kao glavni imperijalisti bile su označene Sjedinjene Države koje su učinile kraj slobodi govora i tisku u vlastitoj zemlji, a pronašli su pomagače u vidu desnih socijalista te su okarakterizirani kao ucjenjivači sa „zločinačkom propagandom o atomskoj bombi“.²⁹⁸ Radilo se o izazivanju straha od zapada. Uostalom, navodilo se da Amerikanci rade i na pretvaranju OUN-a u svoje vlastito oruđe. Na kraju izvještaja zaključilo se da imperijalisti imaju taktiku klevetanja Sovjetskoga Saveza da se miješa u unutarnje stvari.²⁹⁹ O osnivanju Informbiroa na čelu s KP SKP (b), uključujući i KPJ ima u kasnijoj fazi skroman broj članaka, a i opseg takvih članaka je nevelik. S druge strane, osnivanje Informbiroa proteklo je relativno nezapaženo s obzirom na to da se vijest pojavila samo jednom u svim novinama, u jednom broju na naslovnoj stranici. U *Naprijedu* se vijest pojavila tek na četvrtoj stranici.³⁰⁰

Informacije o radu i djelovanju Informbiroa nalazimo u pojedinačnim, izoliranim člancima koji nisu udarna vijest. Takvi su se članci nalazili na rubnom dijelu novina s kraćom informacijom. Jugoslavenskim novinama izvor za održani sastanak bile su sovjetske novine, točnije agencija TASS. Time je jugoslavenski tisak preuzeo vijest pa je iz uvodnika *Pravde* izašlo priopćenje o formiranju devet komunističkih partija.³⁰¹ Nadalje, Đilas je opisao slijed događaja pa je tvrdio da je na sastanku

²⁹⁵ „Protiv imperijalizma, za mir, za demokratiju“, *Oslobođenje*, god. V., br. 299., 11. listopada 1947., 6.

²⁹⁶ „Deklaracija savetovanja“, u: Čedomir Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja*, 233 – 235.

²⁹⁷ Previšić, *Povijest Golog otoka*, 51.

²⁹⁸ Povodom informativnog savjetovanja nekih komunističkih partija“, *Vjesnik*, god. VII., br. 757., 8. listopada 1947., 1 – 2., M., Đ., „Povodom informativnog savjetovanja nekih komunističkih partija“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 240., 8. listopada 1947., 1., „Povodom savetovanja devet komunističkih partija“, *Politika*, god. XLIV., br. 12740., 13. listopada 1947., 1.

²⁹⁹ Isto, 1.

³⁰⁰ „Povodom informativnog savjetovanja nekih komunističkih partija“, *Naprijed*, god. V., br. 41., 11. listopada 1947., 4.

³⁰¹ „Protiv imperijalizma, za mir, za demokratiju“, *Vjesnik*, god. V., br. 760., 11. travnja 1947., 2.

već određeno da će se izdavati dva puta mjesečno bilten Informbiroa. Donesena je odluka da se naziv biltena *Za čvrsti mir, za narodnu demokratiju* odredi kasnije, dok je glavni urednik Pavel Judin tvrdio da je naziv izmislio Staljin, kako bi zapadni mediji kada ga budu citirali upotrebljavali aktualnu formu Moskve i komunista. Ipak, zapadne agencije su zbog dugog naziva većinom upotrebljavale izraz „organ Kominforma“. Sovjetsko vodstvo kontroliralo je proceduru i sadržaj tiska. Time se otisak obavezno slao avionom u Moskvu na odobrenje Staljinu i Molotovu.³⁰²

U istom broju, i to na prvoj stranici nalazila se i izjava Palmira Togliattija, generalnoga sekretara KPI, povodom formiranja organizacije. Izjava je bila fokusirana na novi demokratski blok, koji je zazivao istinski mir, zatim informaciju da Sovjetski Savez izbacuje na tržište preko deset tona žita godišnje, ali i o „nepovoljnom Marshallovom planu“ kojem je pristupila Italija.³⁰³ U *Borbi* se pojavio članak mjesec dana nakon osnivanja Informbiroa da je treći broj lista izašao iz tiska na ruskom, francuskom i engleskom jeziku. U uvodnom dijelu članka nalazio se podnaslov „Snage demokratskog tabora rastu i jačaju, izložene su promjene koje su nastupile u međunarodnom političkom životu poslije objavljivanja Deklaracije devet komunističkih partija i porast snaga antiimperijalističkog demokratskog tabora u političkom i idejnom i organizacionom pogledu“.³⁰⁴ Spomenulo se da će se proširiti izlaženje na drugim jezicima pa tako i na jugoslavenskom jeziku. Nadalje, izvještavalo se da je sredinom siječnja u Jugoslaviji održano zasjedanje Informbiroa devet komunističkih partija, na kome su predstavljali Centralne komitete svojih partija.³⁰⁵ Vidljivo je da je u *Oslobođenju* izašao identičan naslov članka s danom kašnjenja s time da je naglašeno u tekstu da su partije ispunile svoj zadatak u vidu održavanja stalnog kolegija urednika od predstavnika devet tih istih partija.³⁰⁶

Kasnije je bilo izdano mišljenje da je „deklaracija komunističkih partija jasno ukazala na neprijatelje mira, na sve one koji ugrožavaju nacionalnu nezavisnost, slobodu demokratskih zemalja, na njihove fašističke metode od otvorenih vojnih intervencija, preko ekonomskih ucjena i korupcije, do propovijedanja lažne demokracije i klevetničkog sipanja laži protiv svega što je demokratsko i napredno“.³⁰⁷ U tekstu se tvrdilo da su zapadne zemlje narušitelji mira te da su protiv demokracije. Obrazlagalo se da je zapravo krivica komunističkih partija ta što su one u Varšavi sastale za obranu mira i demokracije. Naglasilo se da su američki imperijalisti itekako znali da su komunisti bili ti koji su za vrijeme rata protiv Hitlerove Njemačke bili najdosljedniji i najbolji borci protiv fašizma i

³⁰² Đilas, *Vlast i pobuna*, 181.-182.

³⁰³ „Izjava P. Togliattija povodom stvaranja informacionog biroa“, *Vjesnik*, god. V., br. 760., 11. travnja 1947., 1.

³⁰⁴ „Treći broj lista „Za trajan mir, za narodnu demokraciju“ izašao iz štampe“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 301., 18. prosinca 1947., 2.

³⁰⁵ „Komunike o zasjedanju Informacionog biroa devet kompartija“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 27., 1. veljače 1948., 1.

³⁰⁶ „Komunike o zasjedanju Informacionog biroa 9 komunističkih partija“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 396., 2. veljače 1948., 1.

³⁰⁷ N.S. „Naša zemlja i Varšavsko savjetovanje komunističkih partija“, *Naprijed*, god. V., br. 42., 18. listopada 1947., 1.

nacizma, a da se to može najviše zahvaliti, u prvom redu, Sovjetskom Savezu.³⁰⁸ Togliatti je pojasnio da svi oni koji vole mir trebaju pozdraviti osnivanje Informbira, koji može samo pojačati demokratski front protiv imperijalista.³⁰⁹ Andrej Aleksandrovič Ždanov, sovjetski tajnik partije i političar, konstatirao je da su nove demokracije izašle ispod kontrole angloameričkoga imperijalizma te da u obrani od zapada stoje radnici svih zemalja, kao i činjenica da su zadaci novostvorene organizacije okupljanje miroljubivih elemenata u borbi protiv novih planova i agresije.³¹⁰ Najuočljivija značajka osnivačke sjednice Informbira bila je jasno izražena promidžba protiv politike Sjedinjenih Država. Time je Informbiro prihvatio vanjskopolitičku doktrinu Ždanova prema kojem je svijet podijeljen na demokratske države pod vodstvom Sovjetskoga Saveza i imperijalističke države pod američkim vodstvom.³¹¹ U *Oslobođenju* se pojavila 21. listopada 1947. izjava mađarskoga lidera Mátyása Rákosija koji je konstatirao da je svijet podijelila ekspanzija anglosaksonskoga imperijalizma na čelu sa Sjedinjenim Državama, a ne devet komunističkih partija.³¹²

Od važnijih događaja sa sastanka koji nisu objavljeni u tisku valja izdvojiti kritiku francuskih i talijanskih komunista od strane jugoslavenskih predstavnika. Napad na politiku tih dviju komunističkih partija na osnivačkome sastanku Informbira preuzeli su na sebe Milovan Đilas i Edvard Kardelj.³¹³ O ovome događaju u jugoslavenskome tisku prvi se puta mogao pročitati kratak opis tek krajem prosinca 1949. Tada je objavljen intervju koji je jugoslavenski predsjednik Josip Broz Tito dao francuskome novinaru na tu temu.³¹⁴ Tito je priznao u intervju da je KPJ kritizirala na prvom zasjedanju Informbira dvije podređene partije KPF i KPI te da je to bilo dobro jer upravo greške i ukazivanje na propuste koje čine rukovoditelji SKP (b) i ostalih partija iz Informbira mogu samo ojačati međunarodni radnički i napredni pokret.³¹⁵ Kardelj i Đilas su bili ključni akteri za kritiziranje KPF pod vodstvom Jacquesa Duclosa i KPI čiji je čelnik bio Luigi Longa.³¹⁶ Razgovor je bio objavljen nakon što je donesena i prva i druga rezolucija Informbira, točnije 30. prosinca 1949. godine.

Jugoslavenski predstavnici na tom sastanku kritizirali su politiku francuskih i talijanskih komunista zato što je vodstvo te dvije komunističke partije bez otpora prihvatilo oporbeni položaj u

³⁰⁸ Isto, 1.

³⁰⁹ „Izjava P. Togliattija povodom stvaranja Informacionog biroa“, *Vjesnik*, god. VII., br. 761., 12. listopada 1947., 1. „A. Šarapov „Odjek Informacionog savjetovanja nekih komunističkih partija u svijetu“, *Naprijed*, god. V., br. 42., 18. listopada 1947., 8.

³¹⁰ „A. Ždanov O međunarodnoj situaciji“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 252., 22. listopada 1947., 1 – 3., A. Ždanov: O međunarodnoj situaciji“, *Naprijed*, god. VI., br. 43., 25. listopada 1947., 1 – 2.

³¹¹ Isto.

³¹² „Generalni sekretar mađarske Komunističke partije o značaju savjetovanja nekih Komunističkih partija“, *Oslobođenje*, god. V., br. 308., 21. listopada 1947., 1.

³¹³ Jakovina, „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, 90.

³¹⁴ „Odgovori maršala Tita na pitanja francuskog novinara g. Luja Dalma“, *Naprijed*, god. VII., br. 53., 30. prosinca 1949., 1.

³¹⁵ Isto, 1..

³¹⁶ Jakovina, „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, 90. Milovan Đilas i Edvard Kardelj jedini su pratili sovjetsku žestoku retoriku te se jedini od svih prisutnih obrušili na vodstvo navedenih dviju partija.

svojim državama. Prema riječima jugoslavenskih predstavnika, kritika je bila upućena jer se nije išlo komunističkim putem, što je podrazumijevalo dizanje revolucije i dolazak na vlast oružanim putem.³¹⁷ Jugoslavenska kritika politike francuskih i talijanskih komunista izrečena na osnivačkome sastanku Informbiroa značajna je zbog dva razloga. S jedne strane, ta je kritika iznesena u dogovoru sa sovjetskom delegacijom, što je pokazatelj tadašnje bliske suradnje dviju strana.³¹⁸ S druge strane, kritika zaslužuje pozornost zato što je KPJ nepunih godinu dana kasnije isključena iz te organizacije pod vrlo sličnim optužbama, iako je pozadina događaja bila posve različita. Francuski i talijanski komunisti kritizirani su jer se nisu dovoljno mjeri suprotstavili američkome političkom i vojnom utjecaju u svojim državama, dok su jugoslavenski komunisti kritizirani zato što su se suprotstavili američkom i vojnom utjecaju na području jugoistočne Europe kojega se sovjetska politika (svjesna svojih tamošnjih slabih vojnih kapaciteta) odrekla. Zajednička karakteristika tih dvaju bitno različitih slučajeva bila je u tome da su sve tri komunističke partije kritizirane iz perspektive sovjetskih vanjskopolitičkih ciljeva. U slučaju francuskih i talijanskih komunista kritika je izrečena usmenim putem na sastanku (od strane jugoslavenskih predstavnika), dok je u slučaju jugoslavenskih komunista kritika formalizirana u vidu rezolucije.

Informbiro se sastao dva puta u dvije godine i oba puta se radilo protiv KPJ osim sastanka povodom osnivanja, kada je oštrica bila usmjerena na KPF i KPI. Izuzet je bio i sastanak 15. prosinca jer se radilo više o tehničkom karakteru lista Informbiroa. Osim sastanka povodom osnivanja, ostala sva Redakcija bila je čvrsto u rukama Pavela Judina, predstavnika CK SKP (b) koji je u Beogradu u listopadu 1947. dobio na korištenje prostorije za potrebe Informbiroa, zgradu u užem centru, a bila je i instalirana radioveza s Moskvom. Inače, list se tiskao u izdavaštvu *Borbe* u četiri izdanja i to na ruskom, francuskom, engleskom i srpsko-hrvatskom. Koliko je nepovjerenja vladalo, svjedoči i podatak da je Judin doveo slagače tiskarskoga stroja iz Moskve za rad u tiskari, a prostorija se zaključavala kako bi se svima onemogućio pristup. Jugoslavenski zaposlenici bili su pod stalnim nadzorom. Bila je riječ o teškoj konspiraciji i nepovjerenju.³¹⁹ Kada je riječ o tisku, tiskalo se prvih 100 primjeraka koji su otisnuti u Beogradu te su se zatim slali u Moskvu. Tada bi tiskanje bilo prekinuto i odgođeno na nekoliko dana, zatim su bile skinute ploče s tiskarskih aparata, list bi bio pokupljen. List se slao posebnim avionom, koji je bio uvijek dostupan Judinu, dok bi probni primjerci bili dati Staljinu, Molotovu i ostaloj sovjetskoj administraciji. Potom su se radile korekcije i odobravali tekstovi. Ponekad je suglasje dolazilo i preko telefona u zgradi da se tiskanje može nastaviti.³²⁰

Dakle, na prvom sastanku Ždanov je izložio zadatke socijalističkih zemalja i njihovih partija

³¹⁷ Đilas, *Vlast i pobuna*, 178.

³¹⁸ Isto, 178.

³¹⁹ Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*. 1., (Liburnija Rijeka. Zagreb: Mladost. 1981.), 440 – 442.

³²⁰ Isto, 443.

koji su ujedno podvrgnuti interesima sovjetske države.³²¹ Jugoslavija je na ovo pristala te je i formalnim putem bila podložna Sovjetskom Savezu. Razlog nastanka Informbiroa, kako je isticao jugoslavenski tisak pa i jugoslavenska historiografija, bilo je rješavanje problema u partijama i zajedničko nastupanje po pitanju socijalističke fronte u svijetu nasuprot zapadnom modelu. Pravi razlog organiziranja Informbiroa bilo je stavljanje komunističkih partija pod sovjetsku kontrolu, ali isključivo samo partija, budući da su na sastanak pozvane i KP Francuska i KP Italija, a nisu postojale realne šanse da se i njihove zemlje stave pod sovjetski utjecaj. Nadalje, osnivanjem Informbiroa utjecaj sovjetske partije trebao je postati dominantniji nad ostalim članicama-partijama. Kada govorimo o široj geopolitičkoj slici, Informbiro ne nastaje kao protuteža NATO savezu koji tada ne postoji, već protuteža Marshallovom planu i Trumanovoj doktrini. Ujedno, razlog pozivanja KPF i KPI bilo je onemogućavanje frakcijskih pokreta unutar te dvije partije s obzirom na to da su djelovale u potpuno zapadnom okruženju. Njihovi zadaci bilo su konstantno dovođenje do političke nestabilnosti i društveno-ekonomske krize u svojim zemljama kroz organizaciju prosvjeda, štrajkova, sabotaža, medijskih istupa, sabotiranja skupština. Na sastanak nisu pozvane utjecajne partije poput kineske ili nekih drugih manjih u Europi ili diljem svijeta, a to otkriva i Staljinovo djelovanje da ono nije trebalo biti usmjereno na pokretanje svjetske revolucije ili stvaranje svjetske organizacije, nego da je cilj bio izravno podrediti određene komunističke partije sovjetskoj. Na sastanak nije pozvana čak ni delegacija partije iz Istočne Njemačke, jer se navodilo da joj Staljin u dovoljnoj mjeri ne vjeruje, kao ni ostalima koje nisu pozvane poput albanske pa i kineske. Ostaje činjenica da su na sastanak pozvane najodanije partije, a da je Jugoslavija ovim činom potpuno okrenula leđa Zapadu, odrekla se uvođenja demokratskoga modela.³²² Kako proizlazi iz prethodnoga teksta, teza o nastanku Informbiroa kako bi se moglo bolje i lakše kontrolirati Tita može djelomično stajati s obzirom na to da treba odvojiti jugoslavensku unutarnju i vanjsku politiku. Unutarnja politika je bila potpuno prosovjetska, štoviše sovjetsko vodstvo imalo je povlašteni odnos s jugoslavenskim vodstvom. S druge strane, vanjska politika odudarala od sovjetske zamisli u smirivanju tenzija u Europi regionalnim razinama, a posebnom u jugoslavenskim interesnim zonama – Grčkoj, Albaniji i Bugarskoj. S druge strane, u sovjetskoj klasičnoj podjeli svijeta na zapadne imperijaliste i istočne demokrate, Jugoslavija je slijedila sovjetski put. Prema tome, bilo je potrebno usmjeriti jugoslavensko vodstvo u onim točkama koje su odudarale od zamisli iz Moskve.

³²¹ Berislav Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 240., Radovan Radonjić, *Sukob KPJ sa Kominformom i društveni razvoj Jugoslavije: (1948-1950)* (Zagreb: Centar za aktualni politički studij, 1976.), 56.

³²² Tvrtko Jakovina tvrdi: „Stvaranje Kominforma u rujnu 1947. požurilo je lansiranje Trumanove doktrine i još više Marshallova plana“, u: Jakovina, „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, 89., što zasigurno faktografski nije točno s obzirom na to da je Trumanova doktrina predstavljena 12. ožujka 1947., dok je Plan europske obnove, poznatiji kao Marshallov plan počeo djelovati 12. srpnja 1947. Osnivanje Informbiroa uslijedilo je više od šest mjeseci kasnije, odnosno više od dva mjeseca poslije.

5.1. OD OSNIVANJA INFORMBIROA DO IZBACIVANJA KPJ IZ INFORMBIROA

U jugoslavenskim novinama Sovjetski Savez je u razdoblju od osnutka Informbiroa do isključenja KPJ iz Informbiroa 28. lipnja 1948. prikazivan iznimno pozitivno. Drugim riječima, iz tekstova objavljenih u jugoslavenskim novinama ne mogu se uočiti napetosti u odnosima između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza tijekom navedenoga razdoblja. Koliko je bio zatvoren jugoslavenski medijski sustav svjedoči i činjenica da je primjerice Komunistička partija Kine (KPK) objavila u svom glasilu *Svjetska zbivanja* već u siječnju 1948. dva članka koji su negativno ocrtavali jugoslavensko rukovodstvo i gospodarstvo, što do tada nije bio slučaj. U njima se napalo jugoslavensko djelovanje protiv radničke klase, kolektivizacije zemlje, greške jugoslavenskoga rukovodstva pri razvojnog putu prema komunizmu, zapostavljanje teške industrije i premalo suzbijanje kapitalizma.³²³

Dakle, od osnivanja Informbiroa sve do izbacivanja KPJ iz Informbiroa, 28. lipnja 1948. u jugoslavenskim novinama nema spomena ni o kakvim nesuglasicama između vodstva dviju partija koje su se nalazile na čelu država. Nakon osnivanja Informbiroa jugoslavenski tisak nastavio je s negativnom kampanjom protiv Zapada uz primjerice isticanje da je i OUN podložan utjecaju imperijalista.³²⁴ Unatoč tome, dvije godine kasnije tisak je hvalio OUN da je on jedini jamac mira i sigurnosti u svijetu te se tada pozivao i na njegove odluke, rezolucije i preporuke. Osim konstantnoga napadanja zapadnih država, često su se prenosili dijelovi govora sovjetskih visokih državnika poput Andreja Višinskoga koji je obično imao riječ o radu generalne skupštine OUN³²⁵, zatim općenito o Sovjetskom Savezu i komunističkom bloku.³²⁶ Uz Višinskoga, pojavljivali su se i govori Vjačeslava Molotova na preko dvije stranice.³²⁷ Ti govori bi su svakodnevni te su predstavljali kao nesporno mišljenje čiji je autoritet, ali i riječi potpuno neupitne. Komentirali su sva relevantna društvena pitanja. Također, jugoslavenski stav po pitanju Grčke bio je potpuno izravan te je bio svakodnevna tema u kojoj se Jugoslavija izravno svrstala na stranu istoka, protiv tadašnjega zapada.³²⁸ U jugoslavenskom tisku često su se mogli naći govori čelne osobe jugoslavenske delegacije Aleša Beblera. U njima je

³²³ Radilo se o člancima „Razgovori uz ognjište o Titu“ i „Problemi jugoslavenske ekonomske politike“, u: Zvonimir Stopić, *Revolucionari, revizionisti, dogmatičari, pseta i luđaci, Kina i Jugoslavija od 1948. do 1971.* (Zagreb: Srednja Europa, 2022.), 22.

³²⁴ Grubi napad imperijalista na Organizaciju Ujedinjenih nacija“, *Naprijed*, god. V., br. 46., 15. studenoga 1947., 1.,

³²⁵ „Činjenice potpuno obaraju neosnovane i neodržive optužbe protiv sjevernih susjeda Grčke“, *Vjesnik*, Zagreb, god. VII., br. 758., 9. listopada 1947., 1 – 2.

³²⁶ „Program sovjetske vanjske politike prožet je duhom mira i suradnje s miroljubivim narodima“, *Vjesnik*, god. VII., br. 790., 15. studenog 1947., 1 – 2.

³²⁷ „Ugovor o miru s Njemačkom mora biti zasnovan na načelima odluka donesenih u Jalti i Postdamu“, *Vjesnik*, god. VII., br. 801., 28. studenog 1947., 1 – 2.

³²⁸ „Teško stanje u Grčkoj posljedica je stranog uplitanja i terora monarhofašista“, *Vjesnik*, god. VII., br. 759., 10. listopada 1947., 1.

bila opisivana nepravda zapadnih sila koje utječu na rat u Grčkoj.³²⁹

U tom je razdoblju jugoslavenski tisak isticao povezanost Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza na svim važnijim područjima javnoga života. Uz politiku, važno mjesto bila je i kultura. Središnja ustanova koja je djelovala kao poveznica dviju država na tom polju bilo je Društvo za kulturnu suradnju Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza.³³⁰ Osim tadašnje zadaće o podizanju kulturne suradnje dviju država³³¹, Društvo je dobivalo i medijski prostor pogotovo u novinama u kojima se projicirala prosovjetska propaganda. Za glorifikaciju Sovjetskoga Saveza, primjerice u NR Hrvatskoj bio je zadužen Slavenski Komitet Hrvatske. On je imao zadatak veličanja zajedništva sa Sovjetskim Savezom, a ujedno je i smisao postojanja komiteta bilo iskazivanje propagandnih prosovjetskih stavova i djelovanja. Imao je mjesečnu obvezu da najmanje deset članaka priredi na temu popularizacije Sovjetskoga Saveza.³³² Slavenski komitet Hrvatske prestao je s radom 1949.³³³

Za vrijeme pisane korespondencije između CK SKP (b) i CK KPJ, od ožujka do lipnja 1948., pozitivna propaganda o Sovjetskom Savezu nastavila se po istom opisanom obrascu. Osim propagande o Sovjetskom Savezu, radilo se i na ubrzanom preuzimanju sovjetskoga modela pri čemu su glavni protagonisti bili čelnici jugoslavenskoga političkoga vrha. Kardelj je u svom izvještaju isticao da Jugoslavija može uspjeti samo s preuzimanjem socijalističkoga modela pa je u svom izvještaju spominjao i Borisa Kidriča, koji je kao strateg razvoja i ekonomski teoretičar dao opće uvjerenje KPJ da se daljnja izgradnja Jugoslavije može ostvariti samo po uzoru na Sovjetski Savez. Ključ je, po njemu, bilo razvijanje teške industrije.³³⁴ Time je bilo planirano ubrzanje Petogodišnjega plana po uzoru na Sovjetski Savez. S velikim osvrtnom o toj temi progovorio je predsjednik Planske komisije Hasan Brkić koji je naglasio potrebu za što bržim i efikasnijim kopiranjem sovjetskoga modela.³³⁵ Nastavilo se s ubrzanim koracima ka kolektivizaciji i nacionalizaciji gdje je bio usvojen prijedlog

³²⁹ „Optužbe protiv Jugoslavije podignute od strane krivaca za rat u Grčkoj pokazale su se neodrživima“, *Vjesnik*, god. VII., br. 760., 11. listopada 1947., 1.

³³⁰ Društvo je osnovano 14. lipnja 1945. godine. Prvi predsjednik Društva bio je kipar Antun Augustinčić, a iduće godine 1946. zamijenio ga je Pavle (Pajo) Gregorić, a 1948. političari Slavko Komar te Marijan Cvetković“, u: Tatjana Šarić, „Djelovanje Agitpropa prema književnom radu i izdavaštvu u NRH, 1945.-1952.“, *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 42 (1), 2010., 395.

³³¹ Kultura će biti nezaobilazna pa je kulturnom suradnjom u umjetničkom paviljonu u Zagrebu svečano otvorena izložba sovjetskih slikara., u: „U umjetničkom paviljonu u Zagrebu svečano je otvorena izložba sovjetskih slikara“, *Vjesnik*, god. VII., br. 759., 10. listopada 1947., 2.

³³² Tomislav Ražnjević, „O Slavenskom komitetu Hrvatske kao instrumentu prosovjetske propagande 1946. – 1948.“, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 54 (1), 2022., 119.

³³³ Ražnjević zaključuje da je razlog tome što je „njegova prosovjetska propaganda izgubila smisao postojanja uslijed narušavanja odnosa između Tita i Staljina“, u: Ražnjević, Tomislav, „O Slavenskom komitetu Hrvatske“ 134. Izbacivanje KPJ iz zajednice Informbiroa dogodilo se 1948. i svi istraživači ove tematike pozivaju se na 1948. kao godinu prijeloma, a sve ključno u sovjetsko-jugoslavenskim odnosima događa se 1949., što će se u nastavku teksta detaljnije obrazložiti. Stoga, ni prestanak rada komiteta 1949., a ne 1948. nije bio slučajan i izoliran slučaj.

³³⁴ „Govor potpredsjednika savezne vlade Edvarda Kardelja, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 100., 26., travnja 1948., 1 – 4., „Govor potpredsjednika savezne vlade Edvarda Kardelja“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 468., 26. travnja 1948., 1 – 5.

³³⁵ „Govor predsjednika Planske komisije Hasana Brkića o uspjesima koje je postigla NR Bosna i Hercegovina u borbi za ostvarenje zadataka prve godine Petogodišnjeg plana“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 469., 27. travnja 1948., 1 – 2.

Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privrednih poduzeća. Dana 29. travnja 1948. bila je održana Peta sjednica Saveznoga vijeća Narodne skupštine Jugoslavije pod predsjedništvom Vladimira Simića. Sjednici su prisustvovali članovi Savezne vlade, uključujući i Tita te je zbog hitnosti Savezno vijeće stavilo prijedlog na dnevni red. Izvjestitelj Zakonodavnoga odbora Saveznoga vijeća Moše Pijade podnio je izvještaj o prijedlogu navedenoga Zakona, a predsjednik Privrednoga savjeta Boris Kidrič dao je obrazloženje zakona.³³⁶

Kolumne o Sovjetskom Savezu poput *Kroz SSSR zaživjet će* u punom opsegu, a radit će se o stalnoj rubrici službenog partijskoga glasila *Borbe*. Sve analizirane jugoslavenske novine imale su kolumne ili crtice o Sovjetskom Savezu u kojima se izražavalo divljenje Sovjetskom Savezu. To je trajalo od početnih razmimoilaženja pa sve do polovice 1949. U ovom poglavlju izdvojeni su naslovi koji su bili zastupljeni u prvj polovici 1948. u svim jugoslavenskim novinama. Oni su bili odraz podređenosti Jugoslavije, ali i pronalasku uzora u Sovjetskom Savezu. Novinski članci bili su konstantni i brojni, a kao primjeri mogu se izdvojiti sljedeći: „Govor generalisimusa Staljina povodom sovjetsko-finskog ugovora“³³⁷, „Na putu novih uspjeha“³³⁸, „Dan boljševičke štampe“³³⁹, u sovjetskoj rubrici *Kroz Sovjetski Savez* članak „Sovjetski trudbenici oduševljeno prihvatili raspisivanje trećeg državnog zajma“³⁴⁰, „Kroz sovjetski paviljon“³⁴¹, „Sreća sovjetskog pisca“³⁴², „Sve veći uspjesi sovjetskih učenjaka“³⁴³, „Nov svjetski rekord u prinosu kukuruza“³⁴⁴, „Film o sovjetskom obavještajcu“³⁴⁵, „Agregati od pet elektromotora“³⁴⁶, „Kupci automobila marke *Moskvič*“³⁴⁷, „Oko tri milijuna sovjetske djece odlazi na ljetovanje“³⁴⁸, „Žene Turkmenije u javnom i društvenom životu zemlje“.³⁴⁹ Novine su se natjecale u što boljem propagiranju Sovjetskoga Saveza. U *Borbi* je objavljen od 29. svibnja 1948. članak pod naslovom: „Sovjetski Savez – dosljedni branilac mira i međunarodne saradnje“, u kojem se navelo da je Sovjetski Savez „bedem mira, demokracije i slobode – nezavisnost i suverenitet drugih zemalja protiv porobljavanja naroda. U ovoj čvrstoj miroljubivoj politici, na strani Sovjetskoga Saveza odlučno stoje narodi zemalja narodne demokracije i milijuni naprednih ljudi u

³³⁶ „Narodna skupština FNRJ usvojila predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privrednih poduzeća“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 471., 30. travnja 1948., 1 – 2.

³³⁷ „Govor generalisimusa Staljina povodom sovjetsko-finskog ugovora“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 916., 14. travnja 1948., 1.

³³⁸ „Na putu novih uspjeha“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 919., 17. travnja 1948., 1.

³³⁹ „Dan boljševičke štampe“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 108., 5. svibnja 1948., 2.

³⁴⁰ „Sovjetski trudbenici oduševljeno prihvatili raspisivanje trećeg državnog zajma“, *Borba*, god. XIII., br. 109., 6. svibnja 1948., 6.

³⁴¹ „Kroz sovjetski paviljon“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 111., 9. svibnja 1948., 3.

³⁴² „Sreća Sovjetskog pisca“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 939., 12. svibnja 1948., 3.

³⁴³ „Sve veći uspjesi sovjetskih učenjaka“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 127., 27. svibnja 1948., 5.

³⁴⁴ „Nov svjetski rekord u prinosu kukuruza“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 129., 30. svibnja 1948., 5.

³⁴⁵ „Film o sovjetskom obavještajcu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 960., 5. lipnja 1948. 2.

³⁴⁶ „Agregati od pet elektromotora“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 133., 6. lipnja 1948., 5.

³⁴⁷ „Kupci automobila marke *Moskvič*“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 971., 18. lipnja 1948. 3.

³⁴⁸ „Oko tri milijuna sovjetske djece odlazi na ljetovanje“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 151., 24. lipnja 1948., 5.

³⁴⁹ „Žene Turkmenije u javnom i društvenom životu zemlje“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 151., 24. lipnja 1948., 5.

drugim zemljama. Ove snage mira dovoljno su jake da onemoguće i razbijaju planove porobljivača iz imperijalističkog tabora, vodeći odlučnu borbu za uspostavljanje trajnog mira i međunarodne saradnje³⁵⁰. Sličan članak *Borbinom* izdao je *Vjesnik* tjedan dana ranije.³⁵¹ Kao što je vidljivo, Sovjetski Savez hvaljen je u aspektima od gospodarstva, znanosti i kulture, vojske kao i sovjetskih „radnih ljudi iliti trudbenika“.³⁵²

Koliko se pozitivno propagirao Sovjetski Savez, toliko su se negativno prikazivale Sjedinjene Države koje se uspoređivalo s hitlerovskim parolama o „životnom prostoru“ ili kako se navodilo, „Truman-Marshallove parole koje govore o proširenju obrambenog sistema“.³⁵³ Novine su izrazito prikazivale da imperijalistički tabor predvode Sjedinjene Države koje su odustale od pacifističke politike te su se pretvorile u nositelja imperijalističke politike pri čemu porobljavaju druge zemlje i ruše međunarodnu suradnju.³⁵⁴ Dakle, Sjedinjene Države bile su jedan od ključnih negativaca u jugoslavenskom tisku.³⁵⁵ Jugoslavenski tisak slijedio je potpuno u ovom razdoblju sovjetski put: „Stvorio se novi lik ljudi koje je Partija odgajala u duhu ljubavi i odanosti prema našoj slavnoj domovini, u nepokolebljivoj vjernosti narodu, u duhu prijateljstava na svim slobodoljubivim narodima na čelu sa bratskim Sovjetskim Savezom, bedemom naprednog čovječanstva u borbi za trajan mir i narodnu demokraciju“.³⁵⁶ Tisak je nastavio s prosovjetskom promidžbom pa je tako povodom sedam godina „Velikog domovinskog rata“ u Sovjetskom Savezu objavio da je prošlo sedam godina od kad se Sovjetski Savez našao pred najvećim iskušenjima koja su se ikada dogodila u povijesti. Unatoč tome, Sovjetski je Savez razbio njemačko-fašističkog razbojnika te je uspješno prebrodio najsuroviji i najrazorniji rat koji se ikad dogodio.³⁵⁷

Nakon rujna 1948. krenuli su sporazumi sa Sjedinjenim Državama, a zatim korištenje američke pomoći kroz *Marshallov plan*, što će biti kasnije naznačeno u tekstovima. Uz pojačano veličanje Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom nakon osnivanja Informbiroa, svakodnevno je bila zastupljena kampanja veličanja svega jugoslavenskoga. Uz navedeno, uspostavile su se razne obljetnice koje su bile na naslovnicama novina, kao recimo Dan Jugoslavenskoga ratnog zrakoplovstva.³⁵⁸ S druge strane, u jugoslavenskim novinama korespondencija u obliku telegrama između Staljina i Tita koja se u međuvremenu razmjenjivala od ožujka do lipnja 1948. nije upućivala na njihovo razmimoilaženje. Primjerice, u tisku je izašla vijest o obljetnici tri godine ratifikacije

³⁵⁰ „Sovjetski Savez – dosljedni branilac mira i međunarodne saradnje“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 122., 22. svibnja 1948., 4.

³⁵¹ „Sovjetska armija – osloboditeljica porobljenih naroda Evrope“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 974., 21. lipnja 1948., 1.

³⁵² Isto, 4.

³⁵³ „Sjedinjene Američke Države i stvaranje agresivnog bloka“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 128., 29. svibnja 1948., 1.

³⁵⁴ Isto, 4.

³⁵⁵ „Marshallov plan – plan porobljavanja Evrope“, *Naprijed*, god. V., br. 46., 15. studenog 1947., 1.

³⁵⁶ „Za dalje jačanje obrambene moći naše države“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 136., 7. lipnja 1948., 1.

³⁵⁷ „Podvig sovjetskog naroda“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 149., 22. lipnja 1948., 2.

³⁵⁸ „Dan Jugoslavenskog ratnog zrakoplovstva“, *Naprijed*, god. VI., br. 21., 21. svibnja 1948., 1.

sovjetsko-jugoslavenskog ugovora.³⁵⁹ Štoviše, slavilo se da je prije tri godine, prilikom boravka jugoslavenske delegacije na čelu s Titom potpisan sporazum o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između dviju država. Citiraju se i Titove riječi: „Ovaj ugovor je stvoren još za vrijeme rata protiv Hitlerove Njemačke, ne samo za postizanje brze pobjede nad zajedničkim neprijateljem, nego je on u isto vrijeme snažan element bezbjednosti protiv sličnih napada na naše zemlje. On u isto vrijeme omogućava svestrano razvijanje i učvršćivanje ekonomske i kulturne saradnje između naroda Jugoslavije i bratskih naroda Velikog Sovjetskog Saveza. Time su ujedno ostvarene vjekovne težnje naših naroda koji su željeli takvo zблиženje i tijesnu saradnju sa velikom slovenskom zemljom, kao što su vjekovne težnje naših naroda da budu čim tješnje povezani sa svim ostalim slovenskim narodima podjednako, jer ih je vijekovima ugrožavao isti neprijatelj – njemački osvajač, jer oni vide u tome i svoju vlastitu sigurnost i zalag mira“.³⁶⁰ Napomenulo se da je ovo Titov govor izrečen 10. srpnja 1945. prilikom ratifikacije ugovora te je na ovaj način ponovno obznanjen s ciljem uzdizanja sovjetsko-jugoslavenskoga bratstva.

Međutim, daleko od javnosti odnosi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza pogoršavali su se zbog vanjske politike Jugoslavije. Ključna tema razmimoilaženja dviju strana bio je odnos Jugoslavije prema građanskome ratu u Grčkoj. Iako su i Jugoslavija i Sovjetski Savez javno podržavali grčke komuniste, njihov se stav razlikovao po tome što je sovjetska pomoć grčkim komunistima bila isključivo deklarativne naravi. Razlog za to bio je strah sovjetskoga vodstva da bi pobjeda grčkih komunista dovela do neposrednoga vojnog sukoba Sovjetskoga Saveza sa Sjedinjenim Državama i Velikom Britanijom.³⁶¹

U tome razdoblju, jugoslavenska je vlada pružala grčkim komunistima pomoć u oružju, streljivu i lijekovima, dok su se važna logistička središta grčke komunističke vojske, poput kampova za obuku, nalazila na jugoslavenskome teritoriju. Također, gotovo polovica pripadnika grčke komunističke vojske bili su Makedonci slavenskoga podrijetla, odnosno osobe identitetski povezane s Jugoslavijom.³⁶² Na odnos Albanije i Bugarske prema grčkim komunistima zasigurno je utjecao prethodni sovjetski stav o tome pitanju.

Ključna točka prijepora jugoslavenskoga i sovjetskoga vodstva glede građanskoga rata u Grčkoj bilo je upućivanje dviju jugoslavenskih divizija u Albaniju. Te su divizije upućene kako bi

³⁵⁹ „Telegram maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 87., 11. travnja 1948., 1. , „Brzjav maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 914., 11. travnja 1948., 1., „Odgovor generalisimusa Staljina maršalu Titu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 915., 12. travnja 1948., 1.

³⁶⁰ „Nerazrušivo bratstvo naroda Sovjetskog Saveza i Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 455., 11. travnja 1948., 1., „Treća godišnjica sovjetsko-jugoslavenskog ugovora“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 914., 11. travnja 1948., 1.

³⁶¹ Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 52. – 53.; Đilas, *Vlast i pobuna*, 205. – 206.

³⁶² „EAM optužuje grčku vladu pred demokratskim narodom“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 166., 14. srpnja 1947., 1., „Sjedinjene Američke Države nastoje da stvore utisak o postojanju nove vanredne situacija u Grčkoj“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 170., 19. srpnja 1947., 1.

pomogle albanskoj vojsci u nadzoru graničnih prijelaza.³⁶³ Međutim, prava zadaća tih divizija bilo je pomagati grčkim komunistima s teritorija Albanije. Tito je na sastanku proširenoga Politbiroa 1. ožujka 1948. izjavio da je pogriješio što o upućivanju jugoslavenskih divizija u Albaniju nije obavijestio Sovjete.³⁶⁴ Na tome sastanku Tito je objasnio razlog zašto je sovjetsko vodstvo kritiziralo tu odluku. Prema njegovim riječima, upućivanje jugoslavenskih divizija u Albaniju moglo je dati „Amerikancima povoda za napad“ i to upravo u razdoblju kada sovjetsko vodstvo „želi postići takvo stanje s Amerikancima da postignu neki mir“.³⁶⁵ Ova izjava značajna je kao dokaz da jugoslavenska i sovjetska politika prema Grčkoj i Albaniji nisu bile usklađene, ali i kao pokazatelj da je Tito bio svjestan kako je politika koju je on vodio produbljivala sukob sa Zapadom. Upućivanje jugoslavenskih divizija u Albaniju kao razlog pogoršanja odnosa sa Sovjetskim Savezom Tito je naglasio na sjednici Centralnoga komiteta KPJ održanoj 12. i 13. travnja 1948. U zapisniku s te sjednice zabilježene su Titove riječi kako je između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza „prvi sukob izbio zbog Albanije“.³⁶⁶ Preciznije rečeno, zbog upućivanja jugoslavenskih postrojbi na teritorij druge države.

Drugi otvoreni spor izbio je oko Albanije, koji se vezao za Grčku. Preciznije rečeno, tri vanjskopolitička spora, odnosno sovjetska neodobravanja politike jugoslavenskoga vodstva bila su pitanja balkanske konfederacije, grčki ustanici i Albanija.³⁶⁷ Ustanovljeno je da se radi o tri ključna vanjska politička događaja i niz manjih unutarnjih i sporednih kao primjerice traženje maršala Tolbuhina u srpnju 1947. da se sovjetskoj armiji dopusti za korištenje jugoslavenske pomorske baze na Jadranu i to Pule, Šibenika i Boke kotorske, no to je odbijeno.³⁶⁸

Održan je bio sastanak između Staljina i Đilasa u vezi stanja u Albaniji i pitanja isporuke sovjetskoga naoružanja jugoslavenskoj vojsci. Đilas je tražio sastanke sa sovjetskim ministrom obrane Nikolajem Bulganjinom i sovjetskim potpredsjednikom vlade i ministrom vanjske trgovine, Anastasom Mikoyanom oko daljnjih pregovora. Bulganjin je izbjegao sastanak. Dva su pitanja bila sporna, prvi oko moguće federacije s Bugarskom ili konfederacije koja bi uključivala balkanske i podunavske zemlje Poljsku, Čehoslovačku pa i Grčku. Drugo pitanje uključivalo je problematiku oko slanja jugoslavenskih divizija u Albaniju, bez savjetovanja sa Sovjetima.³⁶⁹ Antonije Lavrentjev,

³⁶³ Tvrтко Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici* (Zagreb: Matica hrvatska, 2002.), 14.

³⁶⁴ Bojan Dimitrijević, „Yugoslav-Soviet Military relations 1945-1948“, *The Balkan in the Cold war*, ed. Vojislav G. Pavlović, special ed. 116., Beograd: Institute for Balkan studies of the Serbian Academy of sciences and arts, 2011., 156. – 157.

³⁶⁵ Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 3., (Beograd: „Rad“, 1984.), 304.; Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 52.

³⁶⁶ Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 52.

³⁶⁷ *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.*, sv. 2., Branislava Vojnović, prir. (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006.), 17.

³⁶⁸ Pirjevec, *Tito i drugovi*, 242 – 243.

³⁶⁹ Navodno nema odluke u arhivima o slanju dvije jugoslavenske divizije u Albaniju jer se to nije ni raspravljano u Politbirou, već je odluku Tito donio sam u konzultaciji s Aleksandrom Rankovićem, Kočom Popovićem i Ivanom Gošnjakom. Đilas je tada bio u Moskvi, dok Kardelj nije bio upućen u detalje., u: Kullaa, *From the Tito-Stalin*, 61. Također, jugoslavenski prijedlog o preuzimanju brige za snabdjevanjem albanske armije bio je predložen. Tvrđilo se da je stanje

sovjetski veleposlanik, optuživao je jugoslavensko vodstvo. Đilas je 11. veljače 1948. prijavio Titu zastoj u pregovorima,³⁷⁰ iako je jugoslavensko rukovodstvo bez puno rasprave prihvatilo Staljinove naloge.³⁷¹ Na slanje divizija bez sovjetskoga odobrenja, nadovezalo se mišljenje sovjetskoga političkoga vrha da Jugoslaviji nije potrebna velika vojska.³⁷²

Tito nije poslušao Staljinovu molbu da se smanji pomoć grčkim gerilcima, ali su ga 21. veljače 1948. generalni tajnik Komunističke partije Grčke (KKE) Nikos Zachariades i njegovoga pomoćnika Yiannisa Ioannidisa uspjeli nagovoriti da ne odustane od pomoći. Jugoslavenski predstavnici u Tirani pritiskali su albansko vodstvo na čelu s Enverom Hoxhom da Moskvi iskaže želju za slanjem jugoslavenskih jedinaca i potrebom za ujedinjenjem s Jugoslavijom.³⁷³ Osim sa svoga teritorija, jugoslavenske su snage grčke komuniste pomagale i s teritorija Albanije. Politička dimenzija jugoslavenske aktivnosti uočljiva je iz proglašenja Privremene grčke vlade osnovane u albanskom gradu Korčë, koji se nalazi uz granicu s Grčkom.³⁷⁴

Štoviše, čak i nakon donošenja rezolucije OUN-a o prestanku uplitanja stranih sila u sukob, Jugoslavija je nastavila pomagati grčkim komunistima. Iako su Albanija i Bugarska pomagale, jugoslavenska pomoć bila je dugotrajnija i izdašnija.³⁷⁵ Štoviše, jugoslavenska vlada pružila je grčkim komunistima materijalnu pomoć, od naoružanja, municije, medicinskih lijekova i usluge, a stavila je na raspolaganje dostupnu tehnologiju. Veliki broj grčkih gerilaca nalazio se na liječenju u Jugoslaviji, odnosno NR Makedoniji. Bili su otvoreni prihvatni kampovi. Makedonci su bili ključni za grčka

albanske armije alarmantno, nema dovoljno hrane, sistem veza gotovo da ne postoji, dok je stanje puteva i mostova katastrofalno. Sovjetski vrh odbio je prijedlog da je nerealan u: Aleksandar Životić, „Zašto je reorganizirana jugoslavenska armija 1948? Ratni plan „Maksimum“, *Istorija 20. veka*, 1 (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008.), 66 – 68. S druge strane, datum divizija nije bio utvrđen, a ranije je Albanija tražila od Jugoslavija ustupanje jednoga puka lovačke avijacije, koji se već nalazio u Albaniji., u: Dedijer, *Novi prilozi*, tom 1., 460.

³⁷⁰ Andrey Edemskii, „The role of Milovac Djilas in Soviet-Yugoslav relations, 1944-1954“, *The Balkan in the Cold war*, ed. Vojislav G. Pavlović, special ed. 116., Beograd: Institute for Balkan studies of the Serbian Academy of sciences and arts, 2011., 195.

³⁷¹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 295.

³⁷² Bojan Dimitrijević, „Yugoslav-Soviet Military relations 1945-1948“, *The Balkan in the Cold war*, ed. Vojislav G. Pavlović, special ed. 116., Beograd: Institute for Balkan studies of the Serbian Academy of sciences and arts, 2011., 156. – 157. Kada se govori o jugoslavenskoj vojsci još je 30. prosinca 1947. došlo naređenje o reorganizaciji Jugoslavenske armije., u: Bojan Dimitrijević, „Jugoslovenska armija 1945-1954 : nova ideologija, vojnik i oružje“ (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.), 323.

³⁷³ Jakovina, „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, 92.

³⁷⁴ Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 49.

³⁷⁵ Ramet, *Tri Jugoslavije*, 230., „Ekspoze stalnog delegata FNRJ pri Organizaciji ujedinjenih nacija pred Savjetom sigurnosti“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 157., 3. srpnja 1947., 1., Štoviše u istom izvještaju Jože Vilfrana, stalnoga jugoslavenskoga delegata u OUN, on će na svjetskoj pozornici braniti sa stavom: „Grčka je optužila Jugoslaviju, Bugarsku i Albaniju za pomaganje građanskog rata i za izazivanje građanskog rata i za izazivanje građanskih incidenata. Sve tri države, sa svoje strane, iznijele su brojne optužbe protiv Grčke. Jugoslavija je pred Anketnom komisijom izvela svjedoke i iznijela materijal o sistematskom istrebljenju makedonske manjine u Makedoniji, o okupljanju i upotrebi ratnih zločinaca, izdajnika i kvislinga protiv Jugoslavije i protiv demokracije, o sistematskim pograničnim provokacijama od strane Grčke smatrajući sve to za posljedicu i manifestaciju grčke unutrašnje politike“. U izlaganju će tvrditi da je Grčka ta koja čini incidente i to na granici sa Jugoslavijom pri čemu je izazvala 79 akcija vojne prirode od svibnja 1945. do prosinca 1946. Uz to će navoditi da se to događalo i na granici s Albanijom.

zbivanja. Sjedište radija *Slobodne Grčke* nalazilo se u Jugoslaviji, Makedoniji.³⁷⁶ Staljin se držao ratnoga dogovora s Churchillom oko podjele sfere utjecaja te je Staljinova politika bila kada je u pitanju grčki građanski rat popuštanje Zapadu. Staljin se povukao zbog jednostavnoga razloga – tehnološke i vojne nadmoći Zapada. Vezano uz potonje, Titu i KPJ zamjereno je bilo agresivno vođenje politike te je Staljin gurao grčke komuniste u parlamentarne bitke. Time su jugoslavenski planovi bili teritorijalno agresivniji, čime se priželjkivalo ujedinjenje s Bugarskom, a istovremeno se pomagalo grčkim komunistima, dok je Jugoslavija time postala i zaštitnik Albanije.³⁷⁷ Jugoslavenski argument oko upada u albanski teritorij bio je da su angažirani u borbi protiv „grčkih monarhofašista“. Smatrali su to pozitivnom odrednicom. Reakciju koju je Staljin imao pred jugoslavenskom delegacijom bila je i posljedica o stvaranju združenoga vojnoga štaba Jugoslavije, Albanije i Bugarske. Naime, preko privatnoga razgovora glavnoga jugoslavenskog čovjeka Koçi Xoxea, u Politbirou albanskih komunista došle su informacije do sovjetskoga vrha. Nakon sjednice od 10. veljače 1948. i Kardeljevoga potpisa o konzultacijama sa Sovjetskim Savezom oko vanjskopolitičkih pitanja bila je sjednica Albanske komunističke partije (AKP). Plenarna sjednica održana je od 26. veljače 1948. do 8. ožujka 1948. Ključni događaj na sjednici Politbira AKP bila je pobjeda projugoslavenske vanjske politike naspram prosovjetske opcije. Na sjednici je usvojena odluka za što bržim ujedinjenjem albanskih i jugoslavenskih oružanih snaga.³⁷⁸

Osim bugarsko-jugoslavenskoga ugovora, postojao je istovremeno ugovor o prijateljstvu s Albanijom i Enverom Hoxhom.³⁷⁹ Bugarska kao država bila je mnogo važnija za Sovjetski Savez, nego li je to bila Albanija. Stanje je postalo alarmantno nakon slanja dviju jugoslavenskih divizija u Albaniju. Bugarska bi također kroz ujedinjenje s Jugoslavijom premostila makedonsko pitanje. To je značilo objedinjavanje sve tri Makedonije, Vardarske, Pirinske i Egejske u jednoj državi. U slučaju jugoslavensko-bugarskoga ujedinjenja, postojala je opasnost da Staljin dođe u probleme sa Zapadom s obzirom na to da je u vezi Jugoslavije postojao dogovor s Churchillom, a Velika Britanija nije bila za nova federalna udruženja. Osim osnivanja novih zajednica, Velika Britanija se suprotstavila jugoslavenskim teritorijalnim aspiracijama, ali u nedostatku vojne i ekonomske pomoći izostao je njen utjecaj.

Uz odnos prema građanskom ratu u Grčkoj, treća i vjerojatno najvažnija vanjskopolitička tema

³⁷⁶ Jugoslavija će dati sjedište grčkim komunistima da mogu javno djelovati, no i sami će biti u konstantnoj prokomunističko-grčkoj kampanji te paralelno u antiimperijalističko-američkoj kampanji., u: „EAM optužuje grčku vladu pred demokratskim narodom“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 166., 14. srpnja 1947., 1., „Sjedinjene Američke Države nastoje da stvore utisak o postojanju nove vanredne situacija u Grčkoj“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 170., 19. srpnja 1947., 1.

³⁷⁷ Previšić, *Povijest Golog otoka*, 48., Kada se govori o važnosti jugoslavenskog projekt oko pomoći grčkim komunistima povjesničar Martin Previšić spominje da je Tito povjerio Rankoviću vođenje pomoći, a on svojim trojici generala Udbe: Jovi Kapičiću – Kapi, Voji Biljanoviću i Slobodanu Krstiću – Uče.

³⁷⁸ Isto, 15.-16.

³⁷⁹ Calic, *A History of Yugoslavia*, 176.

oko koje su stavovi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza bili bitno različiti. Odnosili su se na pitanje ujedinjenja Jugoslavije i Bugarske. Iako je sovjetsko vodstvo krajem Drugoga svjetskoga rata podržavalo ujedinjavanje dviju država, promjena se dogodila 12. kolovoza 1947. kada je Josif Staljin upozorio Josipa Broza Tita i Georgija Dimitrova da bi politika ujedinjenja dviju država dovela do sukoba sa Zapadom.³⁸⁰ Jasno stajalište po ovome pitanju, prva od zapadnih država, zauzela je Velika Britanija. Stav britanske diplomacije bio je da Bugarska kao poražena država u Drugome svjetskom ratu ne može suvereno odlučivati o vanjskoj politici. Međutim, pravi razlog opisanoga britanskoga stava bila je procjena da će zajednička država koja bi nastala ujedinjenjem Jugoslavije i Bugarske ojačati položaj Sovjetskoga Saveza u jugoistočnoj Europi i time ugroziti položaj Grčke kao glavnoga saveznika Zapada na tome području.³⁸¹ Za razliku od građanskoga rata u Grčkoj, jugoslavensko je vodstvo po ovome pitanju prihvatilo sovjetski zahtjev te je na sastanku Politbiroa KPJ od 19. veljače 1948. odlučeno kako će se daljnji pregovori s bugarskim vodstvom oko ujedinjenja dviju država zaustaviti.³⁸² Također, zapisnik od 1. ožujka 1948. sa sastanka proširenoga sastava Politbiroa nema, no naznačeno je da je jugoslavensko vodstvo odustalo od federacije s Bugarskom, a da se jedini premišljao Sreten Žujović.³⁸³ Dedijer je istaknuo da je četvrta točka sastanka bila federacija s Bugarskom te da je odlučeno da se federacija ne radi odmah, nego da se pričekava.³⁸⁴

Naime, Edvard Kardelj naveo je da je Tito ideju federacije dao Staljinu još u jesen 1944. Kardelj je istaknuo da je tada prihvaćena Staljinova, ali i Dimitrovljeva ideja, ali ne s oduševljenjem te je naznačio da je po povratku u Beograd stiglo Staljinovo pismo iz Moskve da svi razgovori o federaciji s Bugarskom prekinu, budući da takvo rješenje zapadne sile neće prihvatiti te da se s takvom federacijom samo dodatno kompliciraju međunarodni odnosi. Kardelj je bio predstavnik jugoslavenske vlade koji je bio poslan u Sofiju da razmotri pitanje s Bugarima. Sastanci i pregovori oko federacije vodili su se između 22. i 24. prosinca 1944. te je bilo razmijenjeno nekoliko projekata ugovora. U opširnom pismu od 23. prosinca 1944. Kardelj je pisao Titu da postoji „nekakav pakt o uzajamnoj pomoći“, a da bi s tim paktom Jugoslavija samo priznala Bugarsku kao saveznika te da bi takav pakt srozao ulogu Jugoslavije kao pobjednika, s obzirom na to da se Bugarska nakon Drugoga svjetskog rata našla na strani poraženih. Ujedno, pakt nije odgovarao ni zbog unutarnjih političkih razloga. To se pitanje nije u tolikoj mjeri otvaralo sve do 1947. i 1948. Naime, Ugovor o federaciji trebao je biti potpisan već uoči Nove godine 1948. Polovinom siječnja 1948. Molotov je telegramom tražio da Jugoslavija i Bugarska pošalju svoje delegacije u Moskvu, a da se najavljeni dolazak

³⁸⁰ Jakovina, *Trenuci katarze*, 111., Marie-Janine Calic, *A History of Yugoslavia*, (West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2019.), 176.

³⁸¹ Pirjevec, *Tito i drugovi*, 239.

³⁸² Isto, 116.

³⁸³ Đilas, *Vlast i pobuna*, 210.211., Tempo, *Revolucija koja teče*, 66.

³⁸⁴ Dedijer je tvrdio da je na sjednici od 1. ožujka 1948. zaključeno da se ništa ne priča u javnosti te da se sjednica održala u Titovom stanu u Rumunskoj ulici 15., u: Dedijer, *Novi prilozi*, tom 1., 469 – 472.

bugarske delegacije u Beograd na potpisivanje ugovora odgodi. U jednom izvještaju od 10. siječnja 1948. sovjetski vojni ataše Georgij Sidorovič poslao je u Moskvu izvještaj u kojem je istaknuo Brozovu ambicioznost, tvrdoglavost i liderstvo te da bi se jugoslavensko vodstvo trebalo upozoriti kroz Informbiro.³⁸⁵

U Sofiji se krajem siječnja 1948. našla jugoslavenska delegacija s Mošom Pijadom i Veljkom Vlahovićem te je tada u Moskvi od strane sovjetske strane ocijenjeno da još nije pogodan trenutak za stvaranje federacije, nego da se pripremi prijedlog ugovora o političkoj, vojnoj i ekonomskoj suradnji dviju zemalja. Tijekom veljače 1948. Kardelj je imao još nekoliko susreta s bugarskim predstavnicima, a između ostalog polovicom veljače Kardelju je priopćio bugarski veleposlanik tekst britanskoga protesta povodom federacije. U veljači 1948. u Moskvi su bili nastavljeni pregovori o federaciji za vrijeme trojnih razgovora u kojima je sudjelovao Kardelj, a to je bio ujedno i posljednji razgovor Kardelja sa Staljinom. Kao povod razgovorima, u kojima su sudjelovali Staljin, Kardelj i Dimitrov, Staljinu je poslužila Dimitrovljeva izjava o federaciji više balkanskih i europskih zemalja. Izjava je dana 18. siječnja 1948. za rumunjske medije prilikom dolaska Dimitrova u Rumunjsku. Ona je sadržavala da će narodi Rumunjske, Bugarske, Jugoslavije, Čehoslovačke, Albanije, Poljske, Mađarske i Grčke riješiti pitanje federacije kada ono bude sazrelo tako da se imperijaliste neće ništa pitati, niti će se računati s njihovim reakcijama.³⁸⁶ Ključno je što je Dimitrov uvrstio i Grčku u stvaranje istočnoeuropske federacije. Moskovska *Pravda* objavila je izjavu, a potom je 29. siječnja dala objašnjenje: „Naprotiv, redakcija *Pravde* smatra da u tim zemljama nije potrebna problematična i izmišljena federacija ili konfederacija, niti carinska unija, već učvršćenje i odbrana svoje nezavisnosti i suvereniteta putem mobilizacije i organizacije unutrašnjih narodnodemokratskih snaga“.³⁸⁷ Već 2. veljače 1948. Dimitrov je istaknuo u izvještaju u Drugom kongresu Otečestvenog fronta Bugarske da su argumenti iz *Pravde* opravdani. Nakon rezolucije Informbiroa pitanje o zajedničkoj federaciji je službeno napušteno i nije više spominjano u novom kontekstu.³⁸⁸

Kardelj je naznačio da je sastanak od 10. veljače 1948. u Moskvi bio najteži sastanak sa Staljinom, a povod sastanku dao je Dimitrov svojom izjavom o udruženju novih socijalističkih zemalja u jedinstvenu socijalističku tvorevinu. U pismu je Staljin već osudio Dimitrova zbog izjave, a u

³⁸⁵ Jakovina, *Trenuci katarze*, 115. Istovremeno, veleposlanik George Kennon je dao kategoričku obavijest jugoslavenskoj vladi da ne mogu dobiti nikakav kredit, javni ni privatni, kao ni trgovački ugovor sa Sjedinjenim Državama dok god imaju neprijateljski stav prema njima., u: Dragica Mugoša, „Sjedinjene Američke Države i Jugoslavenska 1948.“, *Istorija 20. veka*, 2 (Beograd: Institut za savemenu istoriju, 1983.), 62.

³⁸⁶ „Izjava Georgi Dimitrova o Balkanskoj federaciji“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 166 – 167.

³⁸⁷ „Odgovor Georgi Dimitrovu na izjavu o Balkanskoj federaciji“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 167 – 168.

³⁸⁸ Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 259 – 260. Inače, Đilas je po povratku s puta u Beograd podnio pismeni izvještaj Titu o sastanku, koji je zatim izvornik izvještaja predao Vladimiru Dedijeru za potrebe objave. Vidi više o sastanku i Staljinovim namjerama o ideji federacije svih zemalja pod sovjetskim nadzorom., u: „Sastanak sa jugoslavenskim i bugarskim državnim i partijskim delegacijama“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 168. – 185.

drugom pismu je stigao poziv na sastanak delegacija triju politbiroa, odnosno Politbiroa KP Sovjetskoga Saveza, KP Jugoslavije i Bugarske KP, s generalnim tajnicima na čelu, što je ujedno značilo da je i Tito pozvan na sastanak. Kardelj je opisao da je Tito naslutio da bi sastanak mogao biti nezgodan, s obzirom na to da je jugoslavenski stav bio protiv trenutne federacije te je zato Tito odbio doći na sastanak. Politbiro KPJ odredio je delegaciju u sastavu Kardelj, Đilas, Bakarić i Vlado Popović, dok su s bugarske strane bili prisutni Dimitrov, Kolarov, Kostov i drugi. Sovjetski sastav sačinjavalo je vodeći štab Politbiroa KP Sovjetskoga Saveza.³⁸⁹ Prilikom posjeta Moskvi važilo je pravilo da jedan komesar fronte ne smije samostalno razgovarati sa strancima, nego samo u prisustvu člana NKVD. Tako je jugoslavenska delegacija rijetko bila sama, budući da im je bio dodijeljen čovjek koji bi stalno bio s njima. Kardelj i Bakarić stigli su u Moskvu 8. veljače 1948., a sve do 10. veljače 1948. bili su ignorirani. Napokon, nakon što su pozvani na sastanak, s lijeve strane od sovjetske sjedila je jugoslavenska delegacija – Kardelj, Đilas i Bakarić, dok je bugarska sjedila s desne strane – Dimitrov, Kolarov, Kostov. Molotov je odmah na početku istaknuo da postoje uzroci oko razmimoilaženja u vezi jugoslavensko-bugarskoga saveza, zatim Dimitrovljeve federacije istočnoeuropskih zemalja i balkanskih država, što je uključivalo Grčku i Albaniju. Molotov je naznačio delegacijama da se ne sklapaju ugovori dok ne istekne ograničenje po mirovnom ugovoru. Dimitrov mu je odgovorio da nijedna država nije objavila tekst ugovora, nego samo da je sporazum postignut.³⁹⁰ Staljin je napao Dimitrova riječima kako može jedan stari komunist uopće doći na takvu ideju jer se ne mogu stvarati široke federacije bez Sovjetskoga Saveza.³⁹¹ Đilas je opisao Staljinovu ljutnju prema Dimitrovu, koja je izvirala i iz toga jer je bugarske stavove saznao iz novina, ističući da je takva opisana federacija nezamisliva.³⁹² Dimitrov se na sastanku pokušao izvući da svi uče od Staljina, na što mu je ovaj odgovorio da ima dovoljno godina za učenje.³⁹³

Zatim je Staljin otvorio novu temu o sastavljanju bugarsko-jugoslavenske federacije. Kardelj je istaknuo da je ovo bio već treći prijedlog koji je bio u potpunoj suprotnosti s njegovim ranijim prijedlozima o ovom pitanju. Opisao je da je ta federacija sada nakon nekoliko godina izgledala potpuno nerealno, a dovela bi do teških sukoba jer bi nastale unutrašnje suprotnosti, a koje bi se mogle smirivati samo pod pritiskom Sovjetskoga Saveza. Kardeljev odgovor bio je negativan pri čemu je argumentirao da su Jugoslavija i Bugarska dvije države koje imaju različitu prošlost i da je potrebno

³⁸⁹ Sastojao se od: Staljina, Molotova, Ždanova, Maljenkova, Suslova i Zorina., u: Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 293 – 294., Previšić, *Povijest Golog otoka*, 51.

³⁹⁰ Dedijer, *Novi prilozi*, 1., 461 – 462.

³⁹¹ Kardelj je naveo da je Staljin na sastanku rekao da „ako se ikada budu stvarale federacije, a moje je mišljenje da će se stvarati, onda ćemo rusku federaciju združiti sa Bugarskom i Jugoslavijom, Ukrajinu sa Rumunjskom i Mađarskom, Bjelorusiju sa Čehoslovačkom i Poljskom ili nešto slično“, u: Kardelj, *Sećanja*, 112.

³⁹² Đilas, *Vlast i pobuna*, 202 – 203.

³⁹³ *Novija historiografija* tvrdi da su uljepšane verzije sjećanja Kardelja, Đilasa te Dedijera i da su na sastanku Jugoslaveni priznavali pogreške i propuste kao i Bugari samo to nije istaknuto kao bugarsko pokajanje., u: Jakovina, „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, 92., Pirjevec, *Tito i drugovi*, 250.

vrijeme da se stvori uvjeti za federaciju.³⁹⁴ Kardelj je nadodao da ako bi došlo do federacije, tada bi se moglo raditi o sedam ravnopravnih članova, a ne federaciji dvije države. Bugari su se zatim usprotivili da ne mogu to prihvatiti s onim dijelovima Jugoslavije koji nisu imali nikakvu državnu prošlost, na što je Kardelj odgovorio da su svi jugoslavenski narodi imali i prije svoju državnu prošlost. Staljin je nakon mirnoga slušanja rasprave istu prekinuo i potvrdio da su Jugoslaveni u pravu jer federacija mora biti sedmočlana, a ne dvočlana. Na ovu odluku obje delegacije su ostale šutjeti. Kardelj je počeo objašnjavati da nije samo problem unutarnje ustrojstvo, nego i tempo, način i oblici koji dolaze u obzir pri pripremanju tako važne političke odluke, ali da se i narode unutar Jugoslavije treba pitati o tome. Staljin ga je prekinuo i izjavio da nema odlaganja, da federaciju treba formirati i to već sutra. Zatim se Kardelj izvukao s objašnjenjem, s obzirom na to da nije imao nikakve argumente, da trenutna delegacija nije ovlaštena odlučivati o ovim problemima, jer nije bila ni obaviještena o temi razgovora, a da će delegacija informirati Politbiro i donijeti konačnu odluku o stavu Jugoslavije o ovom pitanju.³⁹⁵

S druge strane, najveće sporno pitanje bilo je oko toga kako bi trebala izgledati zamišljena zajednica, odnosno hoće li ona biti stvorena na koncepciji federalizma pri čemu bi ulazak Albanije i Bugarske ujedno značilo proširenje na sedmu i osmu republiku te bi se nastavio *avnojevski* federalizam ili će se prihvatiti bugarski prijedlog – dualistička država. Bugari ne bi prihvatili *avnojevsko* rješenje, no Staljin se, prema jugoslavenskoj memoaristici, odlučio za jugoslavensku opciju. Smatrao je da bi tim putem bilo riješeno i makedonsko i kosovsko pitanje pa bi Bugarska prihvatila da se Pirinska Makedonija pripoji Republici Makedoniji, a Kosovo bi se priključilo Republici Albaniji kao jednoj od jugoslavenskih republika.³⁹⁶ Iako je u početnoj fazi Staljin poticao spajanje Jugoslavije i Bugarske pa se priklonio jugoslavenskom rješenju, on se unatoč svemu predomislio. Dušan Bilandžić naveo je sljedeće: „Sastanak je završen s obećanjem da će se odmah izraditi sporazum o federaciji Jugoslavije i Bugarske, a zatim će u nju ući i Albanija. Da su Rusi očekivali brzo stvaranje federacije, pokazuje i

³⁹⁴ Kronologiju i opis događaja potvrđuje i Đilas s određenim opaskama. Primjerice, Staljin je tada jasno dao do znanja da su carinska unija između Bugarske i Rumunjske besmislice jer je takva federacija nezamisliva s obzirom na povijesne veze dviju država. S druge strane, istaknuo je da federacija između Bugarske, Jugoslavije i Albanije ima itekako smisla. Prvo Bugarske i Jugoslavije, a zatim bi se uvukla i Albanija., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 203.

³⁹⁵ Navodni stav Tita bio je protiv stvaranja federacije s Bugarskom, a razlozi su bili nepripremljenost. Time je Bugarska trebala bila *trojanski konj*. Problemi su bili oko nejedinstva bugarske partije te problem funkcioniranja buduće države., u: Vukamanović Tempo, *Revolucija koja teče*, 67., Đilas, *Vlast i pobuna*, 210. S druge strane Kardelj je, prema Đilasovom pismenom izvještaju upućenom CK KPJ, izričito rekao da je jugoslavenski vrh za federaciju i to da su htjeli još od 1944. kada nijedna država nije bila još oformljena, ali je tada bilo onemogućeno zbog vanjskopoličkog pritiska. Nadalje, Kardeljev odgovor Staljinu se sastojao da sada ne smije nijedna država žuriti, stoga se na Bledu odlučilo da postupak ide postepeno uzimajući u obzir međunarodne i unutrašnje trenutke. Staljin je 10. veljače 1948. zagovarao na sastanku da se ide užurbanim koracima ka stvaranju federacije između Jugoslavije i Bugarske, a potom se uključio Albanija. Kardelj je na RTV Ljubljana tijekom 1971. u seriji „Naših pedeset let“ opisao susret sa Staljinom u kojem je inzistirao o jugoslavenskoj-bugarskoj federaciji te da je naglasio da se bez ikakve konzultacije sa Sovjetskim Savezom formira federacija i sa Albanijom, iako je federacija sa Albanijom mogla dovesti do ozbiljnih komplikacija na Balkanu., u: „Sastanak sa jugoslavenskim i bugarskim državnim i partijskim delegacijama“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 173 – 174., 178 – 180.

³⁹⁶ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 290.

Staljinova reakcija na zahtjev Bugarske za ekonomskom pomoći³⁹⁷ Staljin je 12. kolovoza 1947. upozorio Dimitrova i Tita da su potpuno pre naglili s potpisom obavijesti s Bleda jer samo izazivaju Zapad.³⁹⁸ Dakle, Staljin je poticao zajedničku državu pa se naljutio na Dimitrova i Tita zbog inicijative. Ključna je činjenica da su stvar u začetku spriječili Britanci s argumentom da Bugarska ne može kao poražena država suvereno odlučivati o vanjskoj politici, što bi značilo da bi zamišljena federacija dodatno ojačala položaj Sovjetskoga Saveza na ovom trusnom području.³⁹⁹

Ostala pitanja koja su se otvarala između dvaju vodstva sa spomenutoga sastanka bila su usputna poput onog kojeg navodi Kardelj, a radilo se o problemu oko mješovitih društva pri čemu je jugoslavenski stav bilo raspuštanje tih istih sovjetsko-jugoslavenskih društava, izuzev društva za zračni promet i društva za dunavsku plovidbu.⁴⁰⁰ Sovjetska pomoć je sporo pristizala, dok su sve jugoslavenske izlazne bilance bile negativne kada se radilo o jugoslavensko-sovjetskom društvu *Justa*.⁴⁰¹ Na Staljinovo inzistiranje prihvaćen je prijedlog o likvidaciji svih društava, bez iznimke.⁴⁰² Drugo pitanje koje je pokrenuto u razgovoru bilo je ponašanje sovjetskih stručnjaka u Jugoslaviji pri čemu je dolazilo do nesuglasica između jugoslavenskih i sovjetskih stručnjaka. Kardelj je naveo da su zahvalni sovjetskoj vladi što je poslala stručnjake s čijom su ulogom i radom zadovoljni, ali je ponovio da postoje međusobni nesporazumi oko suradnje između stručnjaka.⁴⁰³

³⁹⁷ Isto, 294.

³⁹⁸ Jakovina, *Trenuci katarze*, 111., Calic, *A History of Yugoslavia*, 176.

³⁹⁹ Pirjevec, *Tito i drugovi*, 239.

⁴⁰⁰ Dva najznačajnija sovjetsko-jugoslavenska mješovita društva bila su Jugoslavensko-sovjetsko dunavsko parobradsko dioničarsko društvo (JUSPAD) i Jugoslovensko-sovjetsko dioničarsko društvo za zrakoplovstvo (JUSTA). Mješovito sovjetsko-jugoslavensko društvo za dunavsku plovidbu formirano je od 8. lipnja 1946., dok je civilno zrakoplovstvo formirano od 4. veljače 1947., u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 103 – 105., 113 – 117., „Mešovita društva Jugoslavensko-sovjetska društva *Juspad* i *Justa* kao oblik politike neravnopravnih odnosa“, u: *Bela knjiga*, 287.

⁴⁰¹ Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici*, 23. Ono što je obilježavalo *Justu* je činjenica da je generalni direktor bio sovjetski građanin koji je imao potpune ovlasti nad Društvom. Kapital u *Justi* iznosio je po 100 milijuna dinara za obje strane. Jugoslavija je uložila u aerodrome, sredstva za vezu i 5 milijuna dinara u gotovini, dok je Sovjetski Savez unio isto 5 milijuna dinara te avione i tehničke uređaje. Radilo se o društvima koja su izvlačila ekstraprofit iz Jugoslavije na račun Sovjetskoga Saveza. Tako je primjerice do kraja 1948. Jugoslavija uložila u *Juspad* 76,20 % i to u strojevima i novcu od ukupnoga uloga, dok je Sovjetski Savez unio 9,83 %. Prema sporazumu, Sovjetski Savez je trebao tijekom pet godina unijeti 67,5 milijuna dinara u opremi i materijalu za izgradnju i popravak plovila, a dvije godine postojanja *Društva* unijeli su samo 3,4 milijuna dinara., u: Dedijer, *Novi prilozi*, tom 1., 427 – 428.

⁴⁰² Jugoslavenska delegacija na čelu sa Kardeljem ponovila je svoj plan da navedena dva društva ne treba otpuštati, na što je Staljin odgovorio da sve treba likvidirati. Kardelja su šokirale dvije činjenice. Prva je bila što uopće prihvaća prijedlog bez ikakve primjedbe, a drugo što je stekao utisak da je Staljin već unaprijed znao prijedloge jugoslavenske vlade, što bi značilo, prema Kardelju, da su informacije curile od osobe na poziciji unutar jugoslavenskoga vrha., u: Kardelj, *Sećanja*, 111 – 120.

⁴⁰³ Inače, u Jugoslaviju je krajem rata došao veliki broj vojnih i civilnih stručnjaka koji su bili raspoređeni u razne sektore od vojske, policije, ekonomije, po svom državnom aparatu. Također, iz Jugoslavije su odlazili u Sovjetski Savez razni partijski dužnosnici na praksu., u: Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988. treća knjiga* (Beograd, Nolit, 1988.). Točan broj sovjetskih savjetnika je teško utvrditi. Prema podacima jugoslavenskoga Generalštaba od ožujka 1947. u Jugoslavenskoj armiji od sovjetskih vojnih instruktora u postrojbama, jedinicama i ustanovama bilo je ukupno 90 savjetnika i instruktora, a nedostajala su još 72., u: Aleksandar Životić, „Zašto je reorganizovana jugoslavenska armija 1948? Ratni plan „Maksimum“, *Istorija 20. veka*, 1 (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008.), 66 - 67. Đilas je opisao u svojim memoarima kako je tih godina od 1946., ako ne već i 1945. Drago Ibler bio arhitekt koji je je dobio zaduženje da skicira projekt operne zgrade u Beogradu. Đilas je naveo visoke honorare što se plaćalo iz državne blagajne. Radilo se o dugotrajnim i previsokim honorarima u devizama koji je razvukao svoj rad. Suradnja s njima je trajala sve do poslije 1948. dok rad na operi postao beziizgledan i preskup, a bio je i projekt potisnut prioritetnijim gradnjama., Đilas. *Vlast i pobuna*,

Sastanak između dvaju vodstava bio je završen, ali ništa konkretno nije dogovoreno, osim likvidacije navedenih društava, dok je o stručnjacima Staljin izrazio da se loše postupa te da jugoslavenski stručnjaci ne slušaju, nego rade po svom. O odluci o stručnjacima do sada nije ništa izrijekom navedeno da se nešto odlučilo na spomenutom sastanku. Idući dan, odnosno u noći u tri sata ujutro Kardelja su probudili i javili da ga je Molotov pozvao u Kremlj.⁴⁰⁴ Kada je Kardelj stigao, misleći da će nastaviti razgovarati o vanjskopolitičkim temama, Molotov mu je predočio dokument te rekao da potpiše. Radilo se o dokumentu koji je predviđao zajedničku konzultaciju o svim općim pitanjima između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije. Mislio je ustati i otići, no plašio se prigovora kada se vrati u Jugoslaviju. Pomislio je da su se i tada već konzultirali sa Sovjetskim Savezom te da potpis nije bio ništa novo i tako je odlučio potpisati. Prvotno je potpisao na mjesto gdje je bilo predviđeno za Molotova, pa je cijeli dokument propao, ali je brzo bio napravljen i drugi te je taj akt potpisao.⁴⁰⁵ To se sve zbivalo u noći s 11. na 12. veljače 1948. Preciznije rečeno, kada se govori o glavnom i najvažnijem uzroku razmimoilaženja vodstva partije Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije, on se dogodio na sastanku 10. veljače 1948. Prethodila su mu jugoslavenska angažiranost u susjednim državama u odnosu na Sovjetski Savez koji je imao načelni dogovor sa Zapadom. Kada se sve sumira, obje su delegacije priznale svoje propuste i greške, iako su i sva trojica, Kardelj, Đilas (i Dedijer), u svojim sjećanjima ponudili romantiziranu verziju događaja u kojoj je jugoslavenska delegacija bila ta koja se suprotstavljala sovjetskom vodstvu.⁴⁰⁶

Sovjetski Savez nije na ovom sastanku htio ekonomski ili vojno osvojiti Jugoslaviju, već je bio glavni i jedini cilj – dogovor i najava oko svih bitnih otvorenih vanjskopolitičkih pitanja. Sastankom od 10. veljače 1948. Staljin je na čelu Sovjetskoga Saveza rezolutno tražio prekidanje svih vanjskopolitičkih akcija koje su poduzele obje strane. Kasnije će Sovjetski Savez taj isti Sporazum o konzultiranju u travnju 1948. jednostrano raskinuti i to usmenim putem.⁴⁰⁷

Događaji u travnju 1948. prema jugoslavenskoj literaturi i memoarima bili su dinamični, a koji se ne mogu u potpunosti utvrditi. Naime, Vladimir Popović predao je Molotovu, kao jugoslavenski

113 – 115. Ova crtica je zanimljiva jer svjedoči da su honorari koji su se trebali isplatiti sovjetskim stručnjacima bili samo maskiranje i odvlačanje od *pravoga* razloga.

⁴⁰⁴ Ovu informaciju o buđenju Kardelja i zvanja u noć da potpiše ugovore pred Molotovom donio je u memoarima: Vukamanović Tempo, *Revolucija koja teče*, 66. Kardelj je to prepričavao 1. ožujka 1948. na sastanku rukovodstva CK KPJ. Na sastanku rukovodstva bile su različite koncepcije oko razilaženja sa CK SKP(b). Tempo je na istoj stranici tvrdio da je razlog oko izgradnje armije, budući da su Sovjeti željeli da se jugoslavenska Armija izgrađuje kao sastavni dio njihove armije, a jugoslavensko rukovodstvo željelo je imati samostalnu armiju. S druge strane, Kidrič je smatrao da je do hlađenja došlo zbog mješovitih društava s obzirom na to da je došlo do otkazivanja zaključenja trgovačkoga ugovora za 1948. Kidrič je na sastanku predložio najstrožu štednju. To nije spriječilo Kidriča da nastavi razvijati i voditi ekonomiju Jugoslavije po uzoru na Sovjetski Savez.

⁴⁰⁵ Kardelj, *Sećanja*, 111 – 120., „Ugovor između Vlade SSSR i Vlade FNRJ o konzultaciji u spoljnopolitičkim pitanjima“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 185 – 187., Đilas pak tvrdi da ga sutradan pozvali na novo potpisivanje jer su tek kasnije sovjetski činovnici to otkrili., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 207.

⁴⁰⁶ Jakovina, „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, 92.

⁴⁰⁷ „Vlada SSSR jednostrano poništava Sporazum o konzultaciji između FNRJ i SSSR“, u: *Bela knjiga*, 63 – 64., 408.

veleposlanik u Moskvi, tri pisma. Popović je naveo da je 6. travnja 1948. Molotov rekao da će pogledati pisma i dati odgovor, iako je bilo vidljivo da je već obaviješten o njihovom sadržaju. Popović ga je izvijestio o tijeku sjednice, o neprijateljskom radu Žujovića i Hebranga te donesenim zaključcima, a dobio je osjećaj da ga Molotov uopće nije slušao, budući da nijedno pitanje nije postavio. Nadalje, Popović je priupitao Molotova bi li bilo korisno da obje delegacije partija riješe nesuglasice na sastanku, na što Molotov nije dao odgovor.⁴⁰⁸ Popović je, naime, 1. lipnja 1948. izvijestio Tita, a Rankovića 4. lipnja 1948. o razvoju situacije u sovjetsko-jugoslavenskim odnosima. Popović je Titu u izvještaju ukazao da mu se sužavaju opcije za rad u Moskvi te da ga mnogi utjecajni ljudi izbjegavaju i ne žele razgovarati. Popović je naveo da Sovjeti žele ukloniti Đilasa iz jugoslavenskoga rukovodstva te je na kraju pisma zaključio da bi bilo korisno da se prije kongresa Tito osobno obrati Staljinu s toplim pismom u kojem bi izložio stanje u KPJ, postignute uspjehe, nedostatke i greške te štetne posljedice sovjetskog držanja prema Jugoslaviji.⁴⁰⁹ Naime, jugoslavensko vodstvo nije poslušalo Popovićev savjet pa je Ranković poslao pismo 7. lipnja Popoviću da „po odluci Maršala treba da odmah dođeš u Beograd sa ženom. Obavijesti Ministarstvo spoljnih poslova SSSR da odlaziš u Jugoslaviju na odsustvo i radi učešća na kongresu Partije“.⁴¹⁰ U pismu CK KPJ bile su odbačene prethodne optužbe, a Staljin i Molotov poslali su 27. ožujka 1948. pismo članovima CK KPJ u kojem ih se proziva za antisovjetsku atmosferu, kao i nedostatak demokracije unutar KPJ. Kopije pisma poslane su i drugim partijama, stoga je taj čin predstavljao početak otvorene internacionalizacije sukoba, ali skriven unutar istočnoga bloka. Ostale partije podržale su stajalište Moskve. Jedino PRP (Poljska radnička partija) na čelu s Władysławom Gomułkom nije sudjelovala u prozivanju KPJ.

Jedan od glavnih subjekata spora bio je jugoslavenski diplomat Vladimir Velebit, koji je u razgovoru s Mirom Šuvar naznačio da mu je prijelomni trenutak diplomatske karijere bio lipanj 1948. Naime pod optužbom da je engleski špijun i neprijatelj Sovjetskoga Saveza zahtijevalo se njegovo uklanjanje sa svih pozicija.⁴¹¹ Prema Velebitovim razmišljanjima o razlozima optužbi prema njemu, smatrao je da se više puta zamjerio sovjetskim predstavnicima. Prvi puta NKVD-u u proljeće 1945. jer je odbio Sovjete obavještavati o djelovanju jugoslavenskoga Ministarstva vanjskih poslova, drugi

⁴⁰⁸ Ono što se ističe da je Vladimir Popović najavio da će poslati službeni jugoslavenski odgovor oko sovjetsko-jugoslavenskih trgovačkih odnosa, ali da se to nije nikada dogodilo te je jugoslavenska vlada nastavila raditi pod pretpostavkom da će se odnosi nastaviti. Vidi više o trgovačkim dogovorima i cijenama sovjetskih proizvoda: Rinna Elina Kullaa, *From the Tito-Stalin split to Yugoslavia's finnish connection: neutralism before non-alignment, 1948-1958.* (Charleston: BiblioBazaar, 2011.), 62 – 65.

⁴⁰⁹ Čedomir Štrbac, *Svedočanstva o 1948., fragmenti za istoriju* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1989.), 57 – 59.

⁴¹⁰ Isto, 59.

⁴¹¹ Naime, bio je povučen iz Ministarstva vanjskih poslova pod izgovorom bolesti koju mu je izdao Titov osobni liječnik Božović., u: Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 115 – 116. Vidljivo je iz gornjih pisama da je osuda Velebita i njegovo micanje s pozicija bilo već u ožujku 1948. Naime, Molotov je Kardelju u jednom razgovoru rekao da postoji jedno neraščišćeno pitanje u Londonu, a radilo se o tome da je Velebit bio u vezi s jednom engleskom špijankom., u: Lidija Bencetić, „Doprinosi Vladimira Velebita jugoslavenskoj diplomaciji“, *Jugoslavenska diplomatija 1945-1961.*, Zbornik radova (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2012.), 264.

put u pregovorima oko formiranja sovjetsko-mješovitih društava za civilno zrakoplovstvo i riječni transport s obzirom na to da je bio glavni pregovarač te na kraju oko sovjetsko-jugoslavenskih ugovora.⁴¹² Prema Velebitovoj tezi, koju su preuzeli i ostali autori ove tematike, on je bio ključna osoba u odbijanju prijedloga sovjetskih ugovora te je navodno sovjetska delegacija protestno otišla sa sastanka. Žalila se CK KPJ i Titu, a pola godine kasnije ugovori su bili potpisani upravo u onoj formi koju su Sovjeti predložili.⁴¹³ Iz navedenoga može se postaviti pitanje u kojoj je mjeri Vladimir Velebit utjecao na sva tri opisana događaja s obzirom na to da je krajnji rezime bio onaj koji je odgovarao Sovjetskom Savezu. Naime, Sovjetski Savez je uspio nametnuti ugovore, unatoč Velebitovom rezolutnom odbijanju.⁴¹⁴ Zapravo se postavlja pitanje tko je bio glavni pregovarač sa sovjetskom stranom, odnosno je li to uistinu bio Vladimir Velebit. Ono što se zna jest da Velebit svakako nije bio osoba ovlaštena sklapati sporazume s drugim zemljama pa time ugovor nije mogao ni biti sklopljen u njegovom samostalnom prisustvu, a on ne navodi tko je još prisustvovao s jugoslavenske strane.⁴¹⁵ Vremensko trajanje pregovora ili intenzivnost pregovora nikada nije bilo priopćeno široj javnosti putem tiska, nego su producirani samo završni epilozi u obliku memoara. Velebit je opisao svoj razgovor s Titom nakon čitanja sovjetske pošiljke tako da mu je Tito rekao: „S drugovima iz političkog biroa sam razgovarao o tebi i ovoj optužbi. Svi drugovi smatraju da je optužba lažna i imaju puno povjerenje u tebe. Ja sam istog mišljenja i mogu ti reći da uživaš moje puno povjerenje. Ta je Titova izjava za mene bila vrlo važna“.⁴¹⁶ Unatoč tome, bio je prebačen prvo na Hvar. Po povratku u Beograd bio je premješten na novu radnu poziciju predsjednika za socijalni rad. Nekoliko dana poslije dobivanja premještaja bila je objavljena rezolucija Informbiroa.⁴¹⁷ Velebit se u dogovoru s Titom povukao s ključne pozicije u Ministarstvu vanjskih poslova zbog bolesti, a zdravstveni nalaz mu je izdao Titov osobni liječnik Božović.⁴¹⁸ U daljnjem dijelu Velebitovih memoara tvrdio je da nakon

⁴¹² Ovo potvrđuje i Đilas u memoarima s opaskom da je Velebit upozorio Tita da je „dogovor sa sovjetskom vladom o mešovitom aviotransportnom društvu suprotan državnom suverenitetu, jer se u njemu predviđa sovjetska komanda na našim aerodromima. Tito je planuo: Ne može to! Suverenitet mora biti sačuvan!“, u: Milovan Đilas, *Vlast i pobuna*, 141 – 142. Unatoč tome, kako je i Đilas potvrdio u memoarima, zaključak je ostao dvosmislen, budući da su ugovori ipak potpisani.

⁴¹³ Mira Šušar, *Vladimir Velebit: svjedok historije* (Zagreb: Razlog, 2001.), 167 – 169.

⁴¹⁴ Velebit je unatoč micanju sa funkcije u Ministarstvu vanjskih poslova dobio druga zaduženja poput pregovarača s Međunarodnom bankom za obnovu i razvoj, a zatim oko pregovora s Sjedinjenim Državama oko zajma. U oba slučaja su njegovi zahtjevi odbijeni te mu je predloženo od američke strane da pomoć potraži u pšenici. Naime, Svjetska banka smatrala je Jugoslaviju nelikvidnom te joj je postavljen uvjet da se ponovno obrati kao i za besplatnu pomoć u hrani i određenim sirovinama., u: Šušar, *Vladimir Velebit: svjedok historije*, 265.

⁴¹⁵ Velebit je tvrdio da je sovjetska delegacija došla s pripremljenim nacrtima ugovora koje je spremilo sovjetsko ministarstvo vanjskih poslova, a bili su još nepovoljniji od onih koje je potpisala Mađarska i Rumunjska. Velebit je istaknuo da ga je Kidrič ovlastio da vodi pregovore, a da je sovjetska delegacija bila vrlo nezgodna u pregovorima, a da su kasnije optužili za antisovjetsko držanje te da je njegova greška bila što nikome nije javio za tijek pregovora. Prema njegovim riječima, čuo je samo da su potpisani ugovori od strane jugoslavenske delegacije, onakvi kakvi su bili doneseni na inicijalni sastanak. Velebit je tvrdio da su na osnovi tih ugovora zaključeni govori koji su bili osnova za mješovita društva za zračni promet te društva za plovidbu Dunavom., u: Vladimir Velebit, *Moj život* (Zagreb: Fraktura, 2016.), 500.-501.

⁴¹⁶ Velebit, *Moj život*, 495.

⁴¹⁷ Isto, 496.

⁴¹⁸ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 115 – 116.

toga nije aktivnije sudjelovao u partijskom radu, nije dobivao partijske zadatke, nije bio biran ni u jedan partijski forum, da je jedino bio pozvan kao delegat na Šesti kongres Partije. Zatim da je bio izabran u glavni odbor, ali da to nije previše značilo, budući da nije pozivan da sudjeluje na sjednici Glavnoga odbora ili jednoga od njegovih odbora. Obavijestio je kadrovsko odjeljenje te je izrazio želju da postane narodni poslanik, ali na to nitko nije reagirao.⁴¹⁹ Tek u ljeto 1950. bila je ukazana potreba da se uključi u tim koji pregovara sa zapadom.⁴²⁰ Time je Tito provodio sovjetske zamisli, sve do trenutka dok nije dobio odobrenje za zajmove od zapada. Velebitu je tvrdio da ima njegovo povjerenje, no zapravo ga je marginalizirao s utjecajnih diplomatskih pozicija.

Dakle, pozadina spora sovjetskoga i jugoslavenskoga vrha vodila se intenzivno od ožujka do svibnja 1948. pismenim putem oko rješavanja problema „u vlastitome kontekstu i primjeni vlastita rješenja umjesto ruskih načela i programa“.⁴²¹ Sovjetska optužba je najbolje sadržana u trećem pismu od 27. ožujka 1948. pri čemu je CK SKP (b) izložio devet prijepornih točaka za koje prozivaju CK KPJ i one su zbilja raznovrsnoga karaktera. Spor je obuhvaćao razne teme poput organizacije države i komunističke partije, agrarne politike, kolebljivosti Jugoslavije u agrarnoj politici i likvidiranju kapitalizma kao i Velebitovo prokazivanje kao britanskoga špijuna, a napetost je pojačana zbog prisutnosti sovjetskih civilnih i vojnih savjetnika u Jugoslaviji s obzirom na to da su označeni kao protagonisti sovjetskih zahtjeva, a uz to su previše bili honorirani. Kasnije se navodilo da Jugoslavija nije htjela raskid, ali da istovremeno nije htjela prihvatiti status sovjetskoga učenika.⁴²² Svi razlozi koji su navedeni oko izbacivanja KPJ, odnosno sovjetske zamjerke bile su usputne nesuglasice ili zamjerke koje je jugoslavenska vlada u hodu otklanjala, a pogotovo nakon što je izbačena krenula je potpuna mobilizacija u svrhu preslikavanja sovjetskoga modela. Tako se prikazivalo da su Sovjeti htjeli sukob okarakterizirati kao posve ideološki, gdje je Jugoslavija počinila greške, a Staljin je nepotrebno pretjerao u sporu.⁴²³ S druge strane, Jugoslavija je, ali u kasnijoj fazi sukob prikazivala kao nastavak sovjetske ekspanzionističke politike. U početnoj fazi kroz 1948. jugoslavensko vodstvo se nije slagalo sa sovjetskom ocjenom. Komunističke partije podnosile su izvještaje o svom radu. Osim zadane doktrine koju je trebalo slijediti, partije su znale biti podvrgnute sovjetskoj kritici u slučaju neizvršavanja zamisli koje su dolazile iz Moskve.⁴²⁴

Tijek razmimoilaženja između jugoslavenskoga i sovjetskoga vodstva koji je svoj vrhunac doživio u rezoluciji Informbiroa iz 1948. uočljiv je, uz zapisnike sjednica vodećih jugoslavenskih partijskih tijela, i u pismima koje su razmijenile jugoslavenska i sovjetska partija, odnosno CK SKP

⁴¹⁹ Velebit, *Moj život*, 503.

⁴²⁰ Velebit, *Moj život*, 511. Velebit u nastavku memoara tvrdi da je za ovakav tretman najviše odgovora Edvard Kardelj., u: Velebit, *Moj život*, 532 – 533.

⁴²¹ Peter Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2003.), 296.

⁴²² Isto, 297.

⁴²³ Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 243.

⁴²⁴ Kardelj, *Sećanja*, 108 – 109., Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, Sukob KPJ i Informbiroa*, 42.

(b) i CK KPJ. Ta pisma nisu objavljena u jugoslavenskome tisku, ali su danas istraživačima dostupna kroz jugoslavenske zbornike dokumenata.

Prvo je pismo upućeno s jugoslavenske strane. Uputio ga je jugoslavenski predsjednik Josip Broz Tito sovjetskom ministru vanjskih poslova Vjačeslavu Molotovu 20. ožujka 1948. Tito je u pismu naveo da je dva dana ranije, odnosno 18. ožujka 1948.,⁴²⁵ od sovjetskoga generala Alekseja Nikolajeviča Barskova kao šefa sovjetskih vojnih stručnjaka u Jugoslaviji dobio poruku da je dobio naređenje od Nikolaja Aleksandroviča Bulganjina⁴²⁶, ministra obrane Sovjetskoga Saveza, o povlačenju svih vojnih savjetnika i instruktora iz Jugoslavije pod argumentacijom da se ne postupa prijateljski prema njima.⁴²⁷ Tito je u pismu poslao upit o tome, budući da je to „upravo čudnovato, nerazumljivo i duboko nas pogađa, ne znajući pravi uzrok tome rješenju Vlade SSSR-a“.⁴²⁸ U nastavku pisma, Tito je odao da ga je već 19. ožujka 1948. posjetio otpravnik poslova sovjetske ambasade Armajaninov te mu je priopćio odluku sovjetske vlade kojom se naredilo povlačenje vojnih i civilnih stručnjaka iz Jugoslavije.⁴²⁹

⁴²⁵ Zanimljivost je veća što je upravo tog dana, 18. ožujka 1948., Stanoje Simić, jugoslavenski ministar vanjskih poslova, držao zdravicu na svečanom ručku povodom proslave dvogodišnjice potpisivanja Ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između Poljske i Jugoslavije. U zdravici je opisivao odnose s Poljskom, ali čak i više sa Sovjetskim Savezom: „U najtješnjim savezničkim odnosima sa Sovjetskim Savezom, najvećim pobornikom i zaštitnikom slobode i nezavisnosti svih naroda, mira i bezbednosti u svetu, i u prijateljskim i savezničkim odnosima s drugim državama narodnih demokratija, nastavićemo još upornije borbu za istinsku demokratiju i miroljubivu saradnju među narodima“, u: „Zdravica ministra inostranih poslova Stanoja Simića na svečanom ručku povodom proslave dvogodišnjice potpisivanja Ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između FNRJ i Republike Poljske“, u: *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1948.* (Beograd: Jugoslavenski pregled, 1989.), 64 – 65.

⁴²⁶ U jugoslavenskom novinama nalazila se na naslovnoj stranici vijest o tome da je Bulganjin imenovan zamjenikom predsjednika Ministarskoga savjeta Sovjetskoga Saveza., u: N. A. Bulganjin imenovan zamjenikom predsjednika Ministarskog savjeta SSSR“, *Vjesnik*, god. VII., br. 573., 7. ožujka 1947., 1.

⁴²⁷ Naime, 18. ožujka 1948. bili su povučeni vojni, a 19. ožujka 1948. civilni stručnjaci. Morača je naveo datum 20. ožujka 1948. da je Tito ukazao sovjetskoj vladi na neosnovanost toga te tražio razjašnjenje konkretnih razloga za povlačenje., u: Pero Morača, Dušan Bilandžić, Stanislav Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije, kratak pregled*, drugo izdanje, (Beograd: Izdavačko poduzeće „Rad“, 1977.), 204. Autori često zaboravljaju napomenuti da je jedno pismo bilo poslano već 18. ožujka 1948., ali da je ostao njegov sadržaj nepoznat. Naime, Dedijer je u prikupljenoj zbirci dokumenata tvrdio da nije uspio naći dokument od 18. ožujka 1948. Time se postavlja pitanje da li je general Barskov, šef sovjetskih vojnih stručnjaka u Jugoslaviji predao pismo maršalu Bulganjinu, ministru narodne obrane Sovjetskog Saveza ili ga je samo pročitao pred Titom. Također, nema ni pisma od 19. ožujka 1948., a ni na koji je način sovjetski otpravnik poslova u Beogradu Armajaninov priopćio vijest., u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 196 – 197.

⁴²⁸ „Pismo predsjednika Ministarskog savjeta FNRJ, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, ministru inostranih poslova SSSR-a V. M. Molotovu povodom odluke vlade SSSR-a o povlačenju sovjetskih vojnih savjetnika i instruktora i civilnih stručnjaka iz FNRJ“, u: *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1948.*, 65., „Predsednik ministarskog saveta FNR Jugoslavije – Beograd ministru spoljnih poslova SSSR – Moskva“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 198., „Pismo predsjednika ministarskog saveta J. B. Tita V. M. Molotovu, ministru vanjskih poslova SSSR“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 273.

⁴²⁹ „Pismo predsjednika Ministarskog saveta FNRJ, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, ministru inostranih poslova SSSR-a V. M. Molotovu povodom odluke vlade SSSR-a o povlačenju sovjetskih vojnih savjetnika i instruktora i civilnih stručnjaka iz FNRJ“, u: *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1948.*, 65., „Predsednik ministarskog saveta FNR Jugoslavije – Beograd ministru spoljnih poslova SSSR – Moskva“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 198., „Pismo predsjednika ministarskog saveta J. B. Tita V. M. Molotovu, ministru vanjskih poslova SSSR“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 273., „Pismo predsjednika ministarskog saveta J. B. Tita V. M. Molotovu, ministru vanjskih poslova SSSR“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 8., Šrbac, *Svedočastva o 1948.*, 52 – 53., Velibor Gavranov, Momir Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije* (Beograd: Savremena administracija, Izdavačko-štamarsko preduzeće, 1972.), 199.

Dana 27. ožujka 1948. uslijedio je odgovor sa sovjetske strane. U uvodnome dijelu pisma navedeno je da su primili pisma od 18. i 20. ožujka 1948.⁴³⁰ Na osnovi toga očito je jugoslavenska strana prvo pismo poslala još 18., a ne 20. ožujka. Međutim, sadržaj toga pisma ostao je nepoznat. Nepoznatim ostaje zašto je u dosadašnjim historiografskim radovima o rezoluciji Informbiroa jugoslavensko pismo od 18. ožujka 1948. gotovo posve prešućeno. Mogu se shvatiti motivi, a riječ je o sadržaju koji ne bi išao u prilog jugoslavenskom vodstvu.

U sovjetskome odgovoru naglašeno je da je odluka o povlačenju sovjetskih stručnjaka iz Jugoslavije donesena na osnovi priopćenja sovjetskoga veleposlanika Anatolija Mihajloviča Lavrentjeva te izjava stručnjaka. Također, oko odluke vlade da se državnim ustanovama zabranjuje davanje bilo kakvih informacija CK SKP (b) je negodovao u pismu zbog toga tvrdeći da je takva praksa nadzora nad sovjetskim predstavnicima samo još u kapitalističkim zemljama, a ujedno jugoslavenski organi sigurnosti prate i predstavnike sovjetske vlade, ali i predstavnike CK SKP (b) u organu Informbiroa. Time se u pismu navodilo da sovjetska vlada nije mogla složiti s takvim držanjem, a pogotovo da civilni stručnjaci ostanu u Jugoslaviji. U nastavku, CK SKP (b) se osvrnula na riječi prethodnoga pisma u kojem CK KPJ na čelu s Titom traži argumente oko nezadovoljstva druge strane i pogoršavanja odnosa. U pismu CK SKP (b) naveo je tri ključna razloga. Prvi je što u Jugoslaviji od vodećih ljudi kruže antisovjetske izjave te što ta kritika nije otvorena i poštena, nego zakulisna i klevetnička. Drugi razlog je bio taj što se jugoslavenska partija nalazila još uvijek u poluilegalnom položaju, primjerice što nije imala otvoreni kongres, već se sve odvijalo u konspiraciji. Zamjeralo joj se što odluke organa partije po pravilu ne objavljuju u novinama, kao ni izvještaji o partijskim sastancima te što se ne osjeća duh politike klasne borbe. I treći je razlog odnos jugoslavenskoga vrha prema Vladimiru Velebitu, s obzirom na to da je on označen od CK SKP (b) kao britanski špijun. U pismu se priopćilo da se nalazio na poziciji pomoćnika ministra u Ministarstvu vanjskih poslova.⁴³¹

⁴³⁰ „Centralni komitet Svesavezne komunističke partije (Boljševika) – Moskva drugu Titu i ostalim članovima CK Komunističke partije Jugoslavije – Beograd“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 201., „Pismo CK SKP(b) drugu Titu i ostalim članovima CK Komunističke partije Jugoslavije“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 275., „Pismo CK SKP(b) drugu Titu i ostalim članovima CK Komunističke partije Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 11.

⁴³¹ „Pismo CK SKP(b) drugu Titu i ostalim članovima CK Komunističke partije Jugoslavije“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 275 – 280., „Pismo CK SKP(b) drugu Titu i ostalim članovima CK Komunističke partije Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 11. – 18., „Centralni komitet Svesavezne komunističke partije (Boljševika) – Moskva drugu Titu i ostalim članovima CK Komunističke partije Jugoslavije – Beograd“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 202 – 206. Tempo je donio atmosferu sa sastanka rukovodstva CK KPJ nakon Titovog čitanja pisama i to da je Đilas plakao, a Žujović tvrdio da je možda trockista. U memoarima je negirao pismo CK SKP(b) kao neistinito i da ni po čemu ostale države Informbiroa nisu drugačije u svom razvoju. Isticalo se da je jedino Žujović bio protiv odgovora na pismo, dok su svi iz CK prihvatili odgovor na Staljinovo pismo. Dalje je istaknuo da je cilj prvoga pisma bilo da se isključi Kidriča, Rankovića, Đilasa i njega iz CK, kako bi se stvari lakše mogle odvijati, a razlog je jer su držali bitna ministarstva (Kidrič u ekonomiji, Ranković unutrašnje poslove, Đilas u agitaciji i propagandi, Tempo u vojsci). Vidi više: Vukamanović Tempo, *Revolucija koja teče*, 72 – 78. Đilas je tvrdio da je Tito dobio pismo tek prvih dana travnja. Ne spominje da je plakao, ali tvrdio je da je Tito sazvao *uži Politbiro* od četiri stalna člana i Kidriča, kako bi proučili pismo i načinili nacrt odgovora. Tito ujedno nije dao da se četvorica prozvanih utjecajnih komunista povuku da se ne bi razbilo jedinstvo jugoslavenskog CK. Na tom je sastanku dogovoreno da se sazove Plenum CK 12. travnja 1948. koji

Na navedeno sovjetsko pismo od 27. ožujka 1948., jugoslavenski je odgovor uslijedio 13. travnja 1948. U jugoslavenskome pismu od toga datuma navodi se kako su Sreten Žujović i Andrija Hebrang odgovorni za davanje netočnih informacija sovjetskim predstavnicima glede situacije u Jugoslaviji. Međutim, u pismu se ipak priznalo kako je odluka o smanjenju broja sovjetskih stručnjaka bila Titova. Ta je odluka objašnjena ekonomskim razlozima, odnosno time što su plaće sovjetskih stručnjaka do četiri puta veće od plaća jugoslavenskih zapovjednika vojske i to tri puta veće od plaća saveznih ministara.⁴³²

Četvrto pismo od 4. svibnja bilo je najduže. U njemu je CK SKP (b) istaknula da je pismo osim drugu Titu i CK KPJ, ovaj put naslovljeno i na Kardelja.⁴³³ U početnom odgovoru sovjetska strana navela je da navedeni dokumenti, a posebno dokument koji su potpisali Tito i Kardelj samo još dodatno kompliciraju stvari i zaoštravaju konflikt. I sovjetska strana osvrnula se na sadržaj dokumenta, tvrdeći da jugoslavenska strana ne želi razjasniti istinu i priznati greške. CK SKP (b) u pismima uvijek brojčano popisuje točke pa to nije izostalo ni u ovom pismu. Nezadovoljstvo CK SKP (b) se ogledalo u istim razlozima kao onima koja su navedena u prošlom pismu od 27. ožujka 1948. Jugoslavenskoj strani zamjerilo se i to što je navodno poricala svima poznate činjenice. CK SKP (b) izložila je devet prijepornih točaka za koje prozivaju CK KPJ: 1. *O opozivanju sovjetskih vojnih savjetnika iz Jugoslavije.* 2. *O sovjetskim civilnim specijalistima u Jugoslaviji.* 3. *O Velebitu i drugim špijunima u aparatu Ministarstva inostranih poslova Jugoslavije.* 4. *O sovjetskom ambasadoru u Jugoslaviji i sovjetskoj državi.* 5. *O antisovjetskoj izjavi i o trgovačkim pregovorima.* 6. *O nepravilnoj političkoj liniji Politbiroa CK KPJ u pitanjima klasne borbe u Jugoslaviji.* 7. *O nepravilnoj politici Politbiroa CK KPJ u pitanju odnosa između partije i Narodnog fronta.* 8. *O zabrinjavajućem položaju u jugoslavenskoj kompartiji.* 9. *O uobraženosti rukovodilaca CK KPJ i o njihovom nepravilnom odnosu prema svojim pogreškama.*⁴³⁴

Pri prvoj točki CK SKP (b) o vojnim savjetnicima i žalbama na neprijateljski odnos i rad jugoslavenskih službenika prema njima se isticalo trebaju li se prikloniti goloj riječi Tita i Kardelja ili

se nije sazivao od listopada 1940. i Pete konferencije od kada je izabran., u: Đilas, *Pobuna i vlast*, 216.-218.

⁴³² Naime, prema Miodragu Nikoliću, Tito je već 1946. obavijestio sovjetskoga veleposlanika Lavrentija o nemogućnosti davanja visokih plaća za sovjetske stručnjake te je zatražio od sovjetske vlade da se snize plaće koje su bile na teret jugoslavenskog proračuna, a odgovor je bio oštar da se plaće ne mogu sniziti., u: Miodrag Nikolić, *Informbiro*, sv. 2 (Zagreb: Centar za informacije i publicitet, 1989.), 42.

⁴³³ Tempo je istaknuo da je zbog drugoga pisma CK SKP(b) sazvan kongres Partije da se izjasni o tekućim pitanjima i izabere novo rukovodstvo., u: Tempo, *Revolucija koja teče*, 90. Ujedno je bila donesena odluka da se sazove Peti kongres 21. srpnja 1948., u: Raif Dizdarević, *Sudbonosni podvig Jugoslavije, Podsjećanje na istorijsko NE staljinizmu – događaj koji je oprijedjelio budućnost Jugoslavije* (Sarajevo: Udruženje za modernu historiju/ Udruga za modernu povijest, 2018.), 54., Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 203.

⁴³⁴ „Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 37 - 66., „Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 294.-314., „Centralni komitet Svesavezne komunističke partije (boljševika) – Moskva, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije – Beograd“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 264 – 282.

konstantnim žalbama sovjetskih savjetnika. Pozivanje CK KPJ na velike rashode u vezi izdržavanja sovjetskih vojnih savjetnika u Jugoslaviji ukazujući na to da u sovjetski generali u Jugoslaviji primaju u dinarima četiri-pet puta više nego jugoslavenski generali, CK SKP (b) demantira te nadodaje da jugoslavenski generali osim novčanog dijela, dobivaju u naturi druge pogodnosti poput stana, opskrbe, namirnica i sličnih stvari, što bi značilo da novčana plaća sovjetskih generala u Jugoslaviji potpuno odgovara razmjernom novčanom iznosu koji sovjetski generali dobivaju u Sovjetskom Savezu, a samim time sovjetska vlada nije mogla smanjiti plaće svojim generalima. CK SKP (b) u pismu je nadodala: „Mogućno je da su rashodi na sovjetske generale u Jugoslaviji teži za jugoslavenski budžet, no u tom slučaju Jugoslavenska vlada se morala blagovremeno obratiti Sovjetskoj vladi i predložiti da ona preuzme deo rashoda. Sigurno je da bi Sovjetska vlada pristala na to. Međutim, Jugoslaveni su pošli drugim putem umesto prijateljskog rešenja, toga pitanja, oni su počeli da sramote naše vojne savjetnike, da ih nazivaju gotovanima, da diskredituju Sovjetsku armiju“.⁴³⁵

O slučaju Velebit CK SKP (b) nadodao je da bi bilo pravilnije smijeniti Velebita sa spomenutoga položaja pa da se zatim krene u provjeravanje. Uostalom, proziva CK KPJ da su prijatelji i rođaci Milana Nedića udobno smješteni u državnom i partijskom aparatu Jugoslavije.⁴³⁶ U četvrtoj točki, CK SKP (b) ponovilo je tezu da su izjednačeni sa zapadnim poslanicima u Jugoslaviji te da je to nepravilna i antisovjetska izjava i držanje, a pogotovo jer jugoslavenski rukovoditelji ne vide razliku između vanjske politike Sovjetskoga Saveza i vanjske politike zapadnih sila. Također, CK SKP (b) u ovoj točki otvorila je pitanje o Trstu pri čemu se iskazivalo da je Sovjetski Savez istrgao niz teritorija Zapadu, ali da je Zapad ujedno odbio prijedlog Sovjetskoga Saveza o predaji Trsta Jugoslaviji. Ostala je opcija samo rat i zauzimanje silom te je CK SKP (b) ukazala jugoslavenskim drugovima da im je moralo biti poznato da Sovjetski Savez poslije teškoga rata nije mogao ponovno poći u novi rat. U završnim dvjema točkama, CK SKP (b) demantiralo je točke oko broja delegata i članova CK KPJ u prosincu 1940. Nadalje, CK KPJ je smatralo da ako su našli krivce u vidu Žujovića i Hebranga da će sada biti sve u redu, kada ih se kazni, a da je CK SKP (b) dobivao netočne informacije koju su širili njih dvojica i da pogreška CK KPJ nije u kritici od CK SKP (b), nego netočnoj informaciji od strane osuđenoga dvojca. U završnim dvjema rečenicama CK SKP (b) dao je na znanje da je sa sovjetsko-jugoslavenskim neslaganjima upoznato svih devet partija koje imaju svoj Informbiro, a koje su

⁴³⁵ „Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 39., „Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 295. Kako se često citiralo Staljinovo pismo da nijedna partija ne bi „mogla doći na vlast bez sovjetske vojne pomoći“ i uz to se održati na vlasti., u: Dedijer, *Dokumenti 1948*, knjiga 1., 124.

⁴³⁶ Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 40 – 41. „Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 296 – 297.

predložile da se ovo pitanje raspravi na sljedećem sastanku Informbiroa“.⁴³⁷

Peto pismo bilo je najkraće i datirano je sa 17. svibnjem 1948. U njemu je CK KPJ prema Titovom i Kardeljevom nalogu trebao istaknuti sljedeće: „Mi ne bježimo od kritike po principijelnim pitanjima, ali se u toj stvari osjećamo toliko neravnopravni da nam je nemoguće pristati na tu stvar sada rješavamo pred Kominformbiroom. Devet partija već je dobilo i bez našeg prethodnog dopuštenja Vaše prvo pismo i zauzele svoj stav u rezolucijama. (...) Mi želimo da se stvar likvidira na taj način da mi na djelu dokažemo da su optužbe protiv nas nepravedne to jest gradićemo uporno socijalizam i ostati vjerni Sovjetskom Savezu, ostati vjerni nauci Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina“⁴³⁸. CK KPJ se žalio što sadržaj pisma nije ostao interna stvar dvije partije, nego je otišlo izvan, prema jugoslavenskoj strani, dozvoljenoga kruga. To se već odrazilo i na vrijeđanja i provokacije od strane nekih država poput Čehoslovačke i Mađarske.⁴³⁹

I zadnje, šesto pismo koje je stiglo za pet dana, 22. svibnja 1948. Ponovno je SKP (b) istaknuo u odgovoru da je jugoslavenska strana napisala dva pisma i to jedno 17. svibnja 1948., a drugo 20. svibnja 1948. CK SKP (b) u kraćem odgovoru, nego što je bilo prethodno pismo. Njime se dalo do znanja Titu i Kardelju da u njihovim navodima nema ni nimalo istine. Naglasilo se da je to tako jer ne treba biti nikakve nejednakosti unutar Informbiroa između devet partija te se tada izložilo da su partije pristale prilikom organizacije Informbiroa da svaka partija treba podnijeti izvještaj Informbirou. Time se pošlo od jednakoga prava da svaka partija može kritizirati svaku partiju, a to je KPJ i napravila kada je pribjegli kritici na račun talijanske i francuske partije. CK SKP (b) je u pismu nastavilo da „otkazivanje Jugoslavena da podnesu izvještaj o svom radu pred Informbiro, da čuju kritiku drugih kompartija znači narušavanje ravnopravnosti komunističkih partija“.⁴⁴⁰ U završnom napadu, CK SKP (b)-a dalo se do znanja da bez obzira na to hoće li se predstavnici KPJ pojaviti ili ne na zasjedanje Informbiroa, CK SKP (b) smatra da se trebaju na sljedećoj sjednici pretresti spomenuta pitanja te da će saziv Informbiroa biti sredinom lipnja na molbu čehoslovačkih i mađarskih predstavnika.⁴⁴¹

Dakle, jugoslavensko vodstvo pokušavalo je voditi samostalnu agilnu politiku od Sovjetskoga Saveza, čime je njena stranka izbačena iz zajednice okupljenih i izabranih partija pod Sovjetskim

⁴³⁷ „Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 42 – 66., „Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 297 – 314.

⁴³⁸ „Pismo CK KPJ upućeno CK SKP(b)“, *Dokumenti o spoljnoj politici*, 152.-153., „Centralni komitet KP Jugoslavije Beograd, Centralnom komitetu SKP(b) – Moskva“, *Dokumenti 1948.*, 285 – 286.

„Pismo CK KPJ drugovima J .V. Staljinu i V. M. Molotovu“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 67 – 68., „Pismo CK KPJ drugovima J .V. Staljinu i V. M. Molotovu“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 315.

⁴³⁹ Isto, Đilas je tvrdio da se Plenum CK sastao 9. svibnja 1948., kako bi raspravio o odgovoru na pismo od 4. svibnja 1948. Na sastanak nije pozvan Žujović., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 227.

⁴⁴⁰ „Pismo CK SKP(b) Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 71., „Pismo CK SKP(b) Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 317.

⁴⁴¹ Isto, 318.

Savezom. Sva razmimoilaženja proizlazila su ponajviše iz jugoslavenske vanjske politike prema svojim susjedima, dok su ostali propusti za koje je jugoslavensko vodstvo prozivao Sovjetski Savez bili sporedni, iako su oni u kasnijoj fazi bili otklanjani. Memoarsko gradivo koje donosi jugoslavenska historiografija, odnosno tada dvije čelne osobe – Edvard Kardelj i Milovan Đilas - upitnoga je sadržaja i interpretacije. Daljnji je problem što osim korespondencija pisama, nema arhivskoga gradiva koje bi detaljnije rasvijetlilo odnose dvaju vodstava, a u periodici opisano razdoblje je izostavljeno. Time pronalasci rubnih podataka za navedenu tematiku kao što je iznjedrio povjesničar Zvonimir Stopić upotpunjuju događaja. Naime, kinesko vodstvo još je u siječnju 1948. prozvalo jugoslavensko vodstvo putem tiska, dok je istovremeno u jugoslavenskom tisku bilo prešućeno. U jugoslavenskom vodstvu nisu očekivali sovjetski potez misleći da imaju prvenstvo u komunističkom poretku zbog svoje izrazite revolucionarnosti. Sovjetski Savez izbacio je jugoslavensko vodstvo iz Informbiroa prije svega zbog opisanih geopolitičkih prilika u tom trenutku, a čime je bio uvjetovan i svjetski poredak, dok je eliminiranje čimbenika koji su ga mogli ugroziti bili logični daljnji potezi sovjetskoga vrha.

6. PRVA REZOLUCIJA INFORMBIROA U JUGOSLAVENSKOM TISKU

U jugoslavenskom tisku Sovjetski Savez je u razdoblju od osnutka Informbiroa do isključenja KPJ iz Informbiroa 28. lipnja 1948. prikazivan u posve pozitivnom kontekstu. Idealiziranje Sovjetskoga Saveza u jugoslavenskim novinama bilo je do te mjere izraženo da je Tito u jednom od razgovora sa stranim novinarima krajem prosinca 1949., priznao kako „nijedan narod na svijetu nije bio tako kompaktno odan Sovjetskom Savezu kao što su to bili narodi Jugoslavije“.⁴⁴² Uzimajući u obzir politički ustroj Jugoslavije, Titova izjava se odnosi ne samo na odnos političke elite u Jugoslaviji prema Sovjetskome Savezu, nego i na način na koji je Sovjetski Savez prikazan u jugoslavenskom tisku. Iz perspektive jugoslavenskoga vodstva, smatrano je kako se stvari mogu popraviti i vratiti na početne pozicije.

Jugoslavenski tisak u razdoblju do objave rezolucije Informbiroa kojim se KPJ isključuje iz te međunarodne komunističke organizacije nije vjerodostojan izvor kao pokazatelj stvarnih odnosa između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza. U jugoslavenskom tisku prvi trag da je došlo do pogoršanja odnosa koji su do tada prikazivani kao idealni bila je objava teksta rezolucije Informbiroa. Prema memoarskim zapisima istaknutoga pripadnika vodstva KPJ, Svetozara Vukmanovića Tempa, do odluke da se tekst rezolucije objavi u jugoslavenskom tisku došlo je na osnovi procjene da će građani

⁴⁴² Josip Broz Tito, *Intervjui* (Beograd – Zagreb: Mladost, 1980.), 16.

Jugoslavije saznati iz stranoga tiska. Zbog toga je, prema Vukmanovićevu tumačenju, donesena odluka da se objavi tekst rezolucije u jugoslavenskim novinama, ali da se zajedno s tekstom objavi službeni odgovor jugoslavenske vlasti.⁴⁴³ Za razliku od korespondencije pisama između CK KPJ i CK SKP (b), rezolucija Informbiroa komunističkih partija bila je objavljena u svim analiziranim jugoslavenskim tiskovinama.⁴⁴⁴

Također, ni Izjava CK KPJ od 20. lipnja 1948. koja je bila ođasana zasjedanju Informbiroa nije bila prvotno objavljena u tisku, nego u sklopu odgovora na rezoluciju Informbiroa. CK KPJ uputio je 20. lipnja 1948. pismo da je spreman uvijek sudjelovati u radu Informbiroa, ali da ne može poslati svoje predstavnike na sastanak na kojem se službeni dnevni red ne usvaja te da je od početka nepravilno postavljen odnos dviju partiju. Stoga je CK KPJ tražio od sudionika sastanka na čelu s CK SKP (b) da se makne s dnevnoga reda diskusija „o stanju u KPJ“, budući da je potreban neposredan kontakt dvaju rukovodstava.⁴⁴⁵ Iz ovoga je posve jasno da je CK KPJ tražio poseban sastanak s CK SKP (b) na što je odbijen.⁴⁴⁶ Iz teksta dokumenta je očitó kako je jugoslavensko vodstvo zauzelo prilično nepopustljivo stajalište. Takvo stajalište moglo je, uzimajući u obzir tadašnji položaj sovjetske partije u međunarodnome komunističkom pokretu, samo još jače pogoršati jugoslavensko-sovjetski odnos. Prilično oštar ton dokumenta jugoslavensko je vodstvo pokušalo prikriti završetkom teksta u kojem je navedeno kako „nikakve nesuglasice neće omesti KPJ da i dalje ostane vjerna svojoj politici solidarnosti i najtješnje saradnje sa SKP (b) i ostalim kompartijama“.⁴⁴⁷

Članice Informbiroa održale su poslije osnivačkoga sastanka samo još dva zasjedanja. Prvi je bio u Bukureštu u lipnju 1948. Na njemu se raspravljalo o skretanjima i stanju u KPJ te je donesena rezolucija kojom je KPJ isključena iz organizacije. Drugi sastanak dogodio se u studenom 1949. u

⁴⁴³ Tempo, *Revolucija koja teče*, 87.

⁴⁴⁴ Stav jugoslavenskoga rukovodstva bio je taj da se rezolucija Informbiroa objavi u tisku svih socijalističkih novina, ali i svjetskom tisku jer u drugim komunističkim centrima je objavljen samo stav CK SKP(b) bez odgovora CK KPJ., u: Tempo, *Revolucija koja teče*, 87. Nadalje, Tempo je prepričavao što se dogodilo na sastanku između Tita i bošnjačko-hercegovačkoga rukovodstva s obzirom na to da je došlo do rascjepa među njima. Naime, Đuro Pucar i Avdo Humo izjasnili su se za stavove CK KPJ, dok su Rodoljub Čolaković i Uglješa Danilović bili na suprotnoj strani, no Tito ih je uspio uvjeriti i ujediniti bošnjačko komunističko rukovodstvo., u: Tempo, *Revolucija koja teče*, 97.

⁴⁴⁵ Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 100.

⁴⁴⁶ Poziv jugoslavenskim predstavnicima, odnosno Titu da prisustvuje sjednici Informbiroa stigao je 19. svibnja 1948., no plenum CK KPJ ga je idućeg dana jednoglasno odbacio., u: Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 125. Tempo je potvrdio da se o tome vodila rasprava, no da su ostala usamljena gledišta onih koji su zagovarali odlazak na sjednicu Informbiroa. Prevladao je stav da se ne ide jer sudjelovanjem u radu Informbiroa ne označuje se pripadništvu komunističkom pokretu, već što pojedina partija radi., u: Tempo, *Revolucija koja teče*, 86.

⁴⁴⁷ „Izjava Centralnog komiteta KPJ od 20. lipnja upućena zasjedanju Informbiroa“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 1., „Izjava CK KPJ od 20. juna 1948. godine upućena zasjedanju Informacionog biroa“, *Naprijed*, god. VI., br. 27., 2. srpnja 1948., 4., „Izjava CK KPJ od 20. juna 1948. godine upućena zasjedanju Informacionog biroa“, u: *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1948.*, „Predsednik ministarskog saveta FNR Jugoslavije – Beograd ministru spoljnih poslova SSSR – Moskva“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 165., „Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije – Beograd zasjedanju Informacionog biroa- Bukurešt“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 298., „Izjava CK KPJ od 20. juna 1948. godine upućena zasjedanju Informacionog biroa“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 77., „Izjava CK KPJ od 20. juna 1948. godine upućena zasjedanju Informacionog biroa“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 324.

Mađarskoj i na njemu su donesene tri rezolucije. Dvije su potvrdile ocjenu međunarodne situacije na osnivačkom sastanku 1947., a treća je bila nova, i potvrda drugoga sastanka te je bila uperena protiv KPJ. Poslije toga pa sve do raspuštanja Informbiroa, nakon XX. kongresa KPSS u travnju 1956. nije održano nijedno zasjedanje članica Informbiroa.

U jugoslavenskim novinama od 30. lipnja 1948. osim dokumenata iz kojih je vidljivo da je došlo do izbacivanja KPJ iz Informbiroa nisu objavljeni opširni komentari uredništva tih novina ni govori pojedinih osoba političkoga vodstva. Bio je to presedan, jer su uvodni članci bili važni kao pokazatelj stajališta uredništva pojedinoga lista o nekom važnom političkom pitanju. Dana 28. lipnja 1948. donesena je rezolucija Informbiro komunističkih partija o stanju u KPJ na zasjedanju Informbiroa u Bukureštu. Izjava je prenesena i objavljena 29. lipnja u službenim novinama Komunističke partije Čehoslovačke *Rudé právo*.⁴⁴⁸ Informbiro nije dostavio tekst rezolucije jugoslavenskoj vladi pa je preuzet agencijski tekst koji je potom objavljen u dnevnim novinama jugoslavenskih novina. Rezolucija je izašla u svim analiziranim novinama (*Borba, Vjesnik, Oslobođenje, Politika* i *Naprijed*) i to odmah 30. lipnja 1949. osim novina *Naprijed* s obzirom na to da se radi o tjedniku. U istom broju odjednom se našla i Izjava CK KPJ od 20. lipnja 1948.⁴⁴⁹

Na zasjedanju je bilo svih osam komunističkih partija koje su bile uključene u rad Informbiroa. U očitovanju Rezolucije naglašeno je da se pretreslo pitanje o stanju u KPJ te je konstatirano da su njeni predstavnici odbili doći na zasjedanje Informbiroa. Rezolucija je sadržavala osam ključnih točaka, a sadržaj se potpuno nadovezivao na onaj iz korespondencije između CK KPJ i CK SKP (b). Osim optužbi i mišljenja, rezolucija je sadržavala i određene odluke. U prvoj točki ključni argument bio je da: „vodstvo Komunističke partije Jugoslavije sprovodi u posljednje vreme u osnovnim pitanjima spoljne i unutrašnje politike nepravilnu liniju koja znači odstupanje od marksizma-lenjinizma“.⁴⁵⁰ U drugoj točki tvrdilo se da KPJ provodi neprijateljsku politiku prema Sovjetskom Savezu i SKP (b),

⁴⁴⁸ Đilas je naveo da je sastanak Informbiroa bio od 26. lipnja 1948., a da je oko 15.30 sati iz *Tanjuga* došla vijest da je *Radio Prag* već od 15.00 sati objavio rezoluciju Informbiroa protiv jugoslavenske partije., Nadalje, tvrdio je da je ostao do jutra budan raditi na nacrtu odgovora. Idući dan na sastanku CK Tito je rekao da treba prionuti poslu te da se napiše odgovor, na što je Đilas ponudio svoj govor. Titu se prijedlog svidio te je najavio komisiju za korigiranje odgovora koju su sačinjavali: Kardelj, Ranković i Đilas., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 235 – 236.

⁴⁴⁹ „Izjava Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije povodom rezolucije Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u KPJ“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 1., „Izjava Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije povodom rezolucije Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 1., Izjava CK KPJ upućena zasjedanju Informacionog biroa“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2., „Svim članovima Komunističke partije Jugoslavije“, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2., Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2., Izjava Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije povodom rezolucije Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Naprijed*, god. br. 27., 2. srpnja 1948., 4.

⁴⁵⁰ „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 156., 30. lipnja 1948., 5., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 2 – 3., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 79 – 80., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 325.

zatim da je nedostojna novonastala politika prema sovjetskim vojnim specijalistima koje se sramotilo i diskreditiralo, kao i sovjetsku vojsku. Sljedeća optužba je bila da su sovjetski građani stavljeni pod nadzor organa Državne bezbednosti Jugoslavije te da su rukovoditelji KPJ počeli poistovjećivati sovjetsku politiku sa zapadnom politikom, pa je Informbiro osudio antisovjetske koncepcije KPJ. Zatim se nastavilo o skretanju na put u narodnjačku kulačku partiju, pa o rukovodećoj ulozi Narodnoga fronta u Jugoslaviji, a ne KPJ, o poluilegalnom položaju s obzirom na to da je CK KPJ sastavljen od odabranih, a ne izabranih članova, o sramnom postupanju prema Žujoviću i Hebrangu te o produbljivanju antipartijskih grešaka. U sedmoj točki, Informbiro se osvrnuo na jugoslavenski stav o neravnopravnom položaju i da je potrebno pretresti stanje u KPJ, kao što je bio slučaj i kod ostalih komunističkih partija na zasjedanju Informbira, no jugoslavensko čelništvo odgovorilo je negativno na prijedloge *bratskih komunističkih partija*. U zadnjoj je potvrda suglasnosti o kritičnom stanju u KPJ s nizom pogrešaka CK KPJ te s političkom analizom tih istih pogrešaka, kako su iznesene u prijašnjim pismima između CK KPJ i CK SKP (b) od ožujka do svibnja 1948.⁴⁵¹ Ono što razlikuje rezoluciju Informbira od pisama CK SKP (b) sadržano je zaključku. Dakle, Informbiro je došao do zaključka da su se rukovoditelji KPJ suprotstavili komunističkim partijama u sastavu Informbira, kao i to da su pošli putem odcjepljenja od jedinstvenoga socijalističkog fronta koji djeluje protiv imperijalizma, a zatim su pošli putem izdaje. Time se osudio antipartijski postupak CK KPJ. U zaključcima rezolucije sadržano je sljedeće: „Informacioni biro konstatuje da je, usled svega ovoga, CK KPJ isključio sebe i Komunističku partiju Jugoslavije iz porodice bratskih komunističkih partija, iz jedinstvenog komunističkog fronta, i prema tome, iz redova Informacionog biroa. Informacioni biro je mišljenja da je osnov svih ovih pogrešaka rukovodstva KPJ neosporna činjenica da su u rukovodstvu KPJ u posljednjih pet do šest mjeseci otvoreno prevladavali nacionalistički elementi“.⁴⁵² Informbiro je konstatirao da jugoslavenski rukovoditelji misle da mogu sami očuvati nezavisnost Jugoslavije i izgraditi socijalizam bez podrške komunističkih partija te da mogu nizom ustupaka zapadnim silama steći njihovu naklonost. Ujedno ih se optužilo da se mogu sporazumjeti o nezavisnosti Jugoslavije pod argumentacijom da „kapitalističke države predstavljaju manju opasnost za nezavisnost Jugoslavije nego SSSR“.⁴⁵³ Informbiro je rezoluciju zaključio da smatra da ima dovoljno *zdravih* članova da prisile

⁴⁵¹ „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 2 – 3., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 81 – 88., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbira*, 326 – 331.

⁴⁵² „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 2 – 3., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 89., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbira*, 331 – 332.

⁴⁵³ „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 2 – 3.. „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji

sadašnje rukovodstvo da otvoreno i pošteno priznaju pogreške, da ih poprave, napuste nacionalizam i učvrste jedinstveni socijalistički front protiv imperijalizma ili u slučaju nesposobnosti sadašnjih rukovoditelja KPJ da poprave situaciju, potrebno ih je smijeniti te istaknuti novo internacionalističko rukovodstvo KPJ. Ujedno, Informbiro je dao podršku tome i izjavio da ne sumnja da će KPJ ispuniti navedeni časni zadatak.⁴⁵⁴

Odgovor CK KPJ bio je spreman već idućega dana te je poslan svim jugoslavenskim novinskim redakcijama.⁴⁵⁵ U istom broju bila je tempirana podrška republičkih centralnih komiteta.⁴⁵⁶ Jugoslavenski vrh je zatim već 29. lipnja 1948. dostavio Izjavu CK KPJ povodom rezolucije Informbiroa komunističkih partija o stanju u komunističkoj partiji Jugoslavije. Na početku je bilo naglašeno da rezolucija Informbiroa „O stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“ ima svoju povijest, a njenu osnovu sačinjavaju pisma CK SKP (b), upućena CK KPJ od 27. ožujka 1948. u kojem su iznesene optužbe. U odgovoru se dalje navodilo da je CK SKP (b) poslao svim članicama Informbiroa odgovor, a da CK KPJ nije o tome bio obaviješten. Tako je CK KP Mađarske podupro stav CK SKP (b) s kojim su potom upoznate i druge partije. Nakon toga pisma, navelo se u daljnjoj argumentaciji, članice Informbiroa prihvatile su stav bez mogućnosti dobivanja argumenata CK KPJ. Nakon odgovora CK KPJ od 13. travnja 1948., dobio je dva pisma od 4. svibnja i 22. svibnja 1948. od CK

Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 90., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 332.

⁴⁵⁴ Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 2 – 3., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 89., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 90.

⁴⁵⁵ Dakle, u istom broju je izašla rezolucija Informbiroa, kao i odgovor Plenuma CK KPJ. Zasiurno ne bi bilo objavljeno u tisku da Jugoslavija nije izbačena iz Informbiroa. Korespondencija između dvaju vodstva nije nikada objavljena u novinama. „Izjava Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije povodom rezolucije Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 1., Izjava CK KPJ upućena zasjedanju Informacionog biroa“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2., „Svim članovima Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2., Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2., Izjava Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije povodom rezolucije Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslaviji“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 156., 30. lipnja 1948., 4 – 5., Izjava CK KPJ od 20. juna 1948. godine upućena zasjedanju Informacionog biroa“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 156., 30. lipnja 1948., 4 – 5., „Odluka Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije o isključenju Andrije Hebranga i Sretena Žujovića iz Komunističke partije Jugoslavije“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 156., 30. lipnja 1948., 4 – 5., „Izjava Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije povodom rezolucije Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Naprijed*, god. br. 27., 2. srpnja 1948., 4., „Izjava Centralnog komiteta KPJ od 20. lipnja upućena zasjedanju Informbiroa“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 1., „Izjava Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije povodom rezolucije Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u KPJ“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 1., „Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 2 – 3., „Odluka Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije o isključenju Andrija Hebranga i Sretena Žujovića iz Komunističke partije Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 2.

⁴⁵⁶ Potpisali su članovi: Blagoje Nešković, Ivan Gošnjak i Vida Tomšić., u: „Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2. U istom broju naći će se i vijest koju je Politbiro CK KPJ donio još od 19. travnja 1946., a radilo se o slučaju Hebrang i Žujović., u: „Odluka Politbiroa CK KPJ po slučaju Andrije Hebranga i Sretena Žujovića od 19 aprila 1946. godine“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 3.

SKP (b) koja su bila na istoj liniji prvog pisma. CK KPJ u svom odgovoru od 29. lipnja 1948. svoju argumentaciju razložio je na osam točaka. U prvoj je bila kritika CK SKP (b) da je njena premisa neosnovana i netočna, a želja je bila rušenje ugleda CK KPJ. To je proizlazilo iz činjenice da su Sovjeti odbili provjeriti svoje navode šaljući svoje ljude, kako je predložio CK KPJ u pismu od 13. travnja 1948. Zatim da je Rezolucija navela bez dokaza tvrdnju da KPJ vodi neprijateljsku politiku prema Sovjetskom Savezu, a to nije točno budući da iz CK KPJ smatraju da odnos Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza treba biti zasnovan i to isključivo na bazi povjerenja i iskrenih odnosa. Nadodali su da jugoslavenskim državnim organima nije bilo ni na kraj pameti da prate ili na neki drugi način kontroliraju sovjetske građane u Jugoslaviji. U trećoj točki KPJ je branio od napada navođenja klasne borbe i provođenje mjera na selu tako su iskrivljene činjenice s obzirom na praktični dio koji je primjenjivala KPJ.

U obrani su priznali da su imali objektivne poteškoće pogotovo u opskrbljivanju stanovništva u razdoblju od prelaska iz kapitalizma u socijalizam, ali smatraju da takvi navodi mogu samo koristiti kapitalističkim i reakcionarnim elementima u gradu i selu. Četvrta točka demantirala je neistinite tvrdnje oko izabranih članova u Politbiro, o nelegalnosti Partije, no ujedno su se s optužbama složili. Navedeni su razlozi da se radilo o ostacima ratnoga vremena i burnoga poslijeratnoga razvijanja pa zato još u nekim sredinama nisu provedeni izbori. Peta točka se osvrnula na Žujovića i Hebranga da su oni itekako frakcionaši u KPJ koji su radili na njegovom razbijanju, dok je šesta govorila o tvrdnjama da su jugoslavenski rukovoditelji donijeli s velikom žurbom odluku o nacionalizaciji sitne industrije i sitne trgovine. Branili su se argumentom da se na tim pripremama radilo još prije šest mjeseci i to prije spomenutih optužbi CK SKP (b). Sedma točka donijela je stav da nitko u CK KPJ nije ni tvrdio da za potrebe izgradnje Jugoslavije nije potreban Sovjetski Savez. Ujedno je bilo mišljenje da to mogu tvrditi samo oni ljudi koji su izgubili svaku vezu s realnošću i da pomoć ne ovisi samo od CK KPJ, nego od obje strane, uključujući i ostale članice Informbiroa, dok su teze o ustupcima prema imperijalistima potpuno bile izmišljene. I zadnja točka, CK KPJ smatrao je da nije povrijedio jedinstvo komunističkoga fronta time što je odbio da raspravlja o svojim greškama za koje nije kriv. Tumačio je da se jedinstvo fronta zasniva na tome je li politika internacionalistička ili nije, a ne na priznavanju izmišljenih grešaka i kleveta. Uz to, CK SKP (b) ne samo da je prozivao vrh KPJ, nego je ujedno članove KPJ pozvao na pobunu i razbijanje jedinstva Partije. U završnom dijelu *Izjave* koju je odaslao Plenum CK KPJ bile su odbačene klevete te se pozivalo partijsko članstvo da zbije redove i da još upornije nastave svoj rad na izgradnji *socijalističke domovine*. Time se isticalo da „to je jedini put i način da praksom dokažemo svu neopravdanost pomenutih optužbi“.⁴⁵⁷

⁴⁵⁷ „Izjava Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije povodom Rezolucije Informbiroa komunističkih partija o stanju u komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 334.-341.

Tito je opisao da mu je spor sa Sovjetskim Savezom bio najteži trenutak jer mu je tada bilo porušeno što je vjerovao kao komunista.⁴⁵⁸ Kardelj je također objašnjavao da je nakon ovoga čina, najteže bilo objasniti da nije problem u jugoslavenskom unutrašnjem razvoju i poretku, nego sovjetskom odnosu prema jugoslavenskom suverenitetu.⁴⁵⁹ Kao što je vidljivo u odgovorima CK KPJ, nisu priznali pogreške i klevete, kako je okarakterizirano, zato što je vodstvo smatralo da vodi revolucionarnu politiku i da ispunjavaju sve nadolazeće zadatke za pretvorbu u komunističko društvo. U opravdanju svake točke osvrnulo se na navode CK SKP (b) te odbacilo pojedine optužbe ili pokušalo objasniti zašto nisu bili ispunjeni uvjeti. To se potvrdilo i na kraju pisma kada je napisano da je jedini put upornije raditi na zamisli CK SKP (b), kako bi se izgradila socijalistička domovina.

Jugoslavensko vodstvo u narednom se razdoblju poslije prve rezolucije Informbiroa još više približilo rukovoditeljima u Sovjetskom Savezu, a još je revolucionarnije provodilo praksu na terenu. To se posebno odnosilo na kolektivizaciju sela, pri čemu su se istaknule dvije stvari, a to da je Staljinova poruka, odnosno ideološka ispravnost koju zagovora i ono što je bilo prigovarano jugoslavenskom vrhu bilo određeno time da su sela bila prostor iz kojih se mogao izvući kapital potreban za održavanje države te zaustavljanje gladi u gradovima. Ujedno se smatralo da će u manjoj mjeri Staljin uvjeriti u neispravnost svoje kritike, a time i izbijanje argumenata za dizanje na višu razinu graničnih incidenata.⁴⁶⁰ U vidu ove argumentacije stajala je i činjenica da je KPJ tek nakon izbacivanja iz Informbiroa izašao iz konspirativnosti, a to je ujedno smanjilo političku ulogu NF.⁴⁶¹ Jugoslavenski vrh u cilju da se dokaže pred sovjetskim optužbama za skretanje s generalne linije komunističkoga pokreta izvršio je potpun udar na malu privredu, a početkom 1949. bila je donesena i odluka o kolektivizaciji sela. Tako će biti ojačano unitarno-dogmatsko orijentirano članstvo koje će ideološki u stopu pratiti Sovjetski Savez.⁴⁶² Ovime se kao i u Sovjetskom Savezu stvorio dodatni sustav prisile.⁴⁶³

⁴⁵⁸ Pero Simić, *Tito, svetac i magle. Tito i njegovo vreme u novim dokumentima Moskve i Beograda* (Beograd: Službeni list SCG, 2005.), 41.

⁴⁵⁹ Edvard Kardelj, *Problemi naše socijalističke izgradnje*, knjiga III (Beograd: Kultura, 1965.), 52 – 53.

⁴⁶⁰ Jakovina, „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, 96.

⁴⁶¹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 217.

⁴⁶² Krsto Cviić, „Dinamika političke promjene unutar komunističke vlasti: primjer SFRJ“, *Disidentstvo u suvremenoj povijesti, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010., 35.

1. ⁴⁶³ „Samo prema partijskim izvješćima, u kolovozu te godine (1950.) u Hrvatskoj je bilo 38 incidenata povezanih s otkupom, od demonstrativnih paljevina i drugih načina uništavanja zadružne i privatne imovine do fizičkih obračuna i ubojstava. Zapravo od 1949. vlasti se udaljavaju od seljaka, pa i mnogi nekadašnji najgorljiviji komunistički pristaše. Prilikom otkupa kukuruza na području Osijeka u travnju 1950. uhićeno je 40 članova mjesnih narodnih odbora, 16 kotarskih delegata i 6 direktora. Uhićeno je i 8 predsjednika te 73 člana SRZ. U ožujku i travnju 1950. uhićeno je 540 seljaka. Tih dana na tom području zatvoreno je ukupno 683 osobe. od toga je 361 osoba osuđena. Istodobno je izrečeno 812 administrativnih kazni, a izvršeno 326. Isključena su 143 člana partije“, u: Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., 197.; Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948-1952), 413; Katarina Spehnjak, „*Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949.*“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 1995., 2, 209-232, 222; Bokovoy, *Peasants and Partisans: The Politics of the Yugoslav Countryside, 1945.-1953*, (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. 1998.), 131; Spehnjak, *Javnost i propaganda*. 38 – 39.

Takav sustav je ujedno utjecao na nemogućnost postavljanja cijene i količine koju su seljaci jednostavno morali prihvatiti.⁴⁶⁴ S otkupom se išlo u borbu protiv bogatijih seljaka, a zaduživanje seljaka bio je logičan slijed događaja.⁴⁶⁵ Problematičnost ishrane stanovništva u uvjetima vrlo male produkcije, a uz to nemogućnost kupovanja žita na svjetskom tržištu, uslijed embarga, stvorio je glavni unutrašnji problem zemlje.⁴⁶⁶ Država se polako ekonomski okretala Zapadu, dok je istovremeno sustav postajao sve rigorozniji zbog želje za opravdanjem pred Sovjetskim Savezom.

Nakon jugoslavenskoga odgovora krenula su priopćenja kako komunističkih partija u Informbiroa, tako i onih koje su ostale izvan Informbiroa. Prva partija koja će prozvati jugoslavensku bila je KP Albanije koja je već 1. srpnja 1948. poslala priopćenje da se poistovjećuje s rezolucijom Informbiroa komunističkih partija o stanju u KPJ te da oštro osuđuje izdaju rukovoditelja KPJ koji su izdali marksizam-lenjinizam, tabor socijalizma i našli se u otvorenom i sramnom ratu sa slavnom partijom Lenjina-Staljina. Ujedno ih je KP Albanija prozvala da su „gnjusni trockistički izdajnici“. U nastavku je navedeno da je CK KPJ oduvijek s njima u sukobu s obzirom na to da su nastojali Albaniji i njejoj Partiji nametnuti svoju neprijateljsku politiku te da je CK KPJ izobličilo sve političke i gospodarske odnose s Albanijom. Na kraju priopćenja prozvalo ih se da su htjeli uništiti nezavisnost Albanije i pretvoriti ju u svoju koloniju.⁴⁶⁷ I druge partije slijedile su Moskvu pa je 2. srpnja 1948. KP Engleske jednoglasno podržala rezoluciju Informbiroa s obraćenjem KPJ u nadi da će ispraviti svoje pogreške.⁴⁶⁸ Agencija TASS je prenijela sva priopćenja pa tako primjerice i onaj Komunističke partije Urugvaja (KPU) koja se 10. srpnja 1948. izjasnila da podržava Rezoluciju.⁴⁶⁹ Dva dana poslije, 12. srpnja, TASS prenosi i priopćenje Komunističke partije Kine (KPK) koja u potpunosti prihvaća zaključke donesene u rezoluciji Informbiroa te osuđuje pogrešnu politiku rukovoditelja KPJ.⁴⁷⁰ Komunistička partija Belgije (KPB) prihvatila je odluku rezolucije Informbiroa te je odaslala priopćenje, koje je prenio TASS 14. srpnja 1948. u kojem je potrebno istaknuti: „Centralni komitet [Belgije] smatra da su sadašnji rukovodioci Komunističke partije Jugoslavije načinili neoprostivu grešku svojim neprijateljskim postupcima prema Komunističkoj partiji SSSR. Centralni komitet podseća da je od trenutka svoga nastajanja sovjetska država uvek igrala važnu ulogu u borbi naroda

⁴⁶⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 201.

⁴⁶⁵ Marijan Korošić, *Jugoslavenska kriza*, drugo izdanje (Zagreb: Naprijed, 1989.), 92.

⁴⁶⁶ Muhamed Filipović, „Cazinska krajina i pitanje o Ustanku Krajišnika 1950. godine“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., br. 32.-33., sv. 10 (1), 28.

⁴⁶⁷ *Bela knjiga o neprijateljskoj politici Vlade Narodne Republike Albanije prema Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslavije* (Beograd: Državni sekretarijat za inostrane poslove Federativne Narodne Republike Jugoslavije, 1961.), 45 – 46.

⁴⁶⁸ „KP Engleske o Rezoluciji Informbiroa“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 343.

⁴⁶⁹ „KP Urugvaja o rezoluciji Informbiroa“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 344.

⁴⁷⁰ „Centralni komitet Komunističke partije Kine prihvatio je Rezoluciju Informbiroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 345.

za njihovu nacionalnu nezavisnost, za očuvanje mira, za izgradnju socijalizma i da svaki pokušaj udaljavanja od SSSR može samo da oslabi front demokratije i mira i da ide jedino u prilog imperijalističkim državama“.⁴⁷¹ Na kraju, CK KPJ dala je do znanja da su odbili poslati predstavnike na kongres KPJ.⁴⁷² Radilo se o Petom kongresu na koji su bile pozvane komunističke partije. Bila je brojka od oko osamdeset komunističkih i radničkih partija koje su svojim manjim i većim pamfletima proglasile održavanje rezolucije Informbiroa, a nijedna javno nije podržala KPJ. Izbacivanje KPJ iz Informbiroa uspješno se prenijelo na albansko vodstvo koje je prekinulo veze s vodstvom KPJ. U albanskom komunističkom vodstvu dogodio se prevrat gdje je Enver Hoxha zauzeo čelno mjesto i istisnuo jugoslavensku frakciju. Razlaz s bugarskim vodstvom i Dmitrovom, kao najužim saveznikom zbilo se na spomenutoj sjednici od 10. veljače 1948.⁴⁷³ Jugoslavenski tisak je samo sovjetsku rezoluciju prenio, dok su ostale bile izostavljene i prešućene.

Razni događaji koji su se zbili i koji su uslijedili neće biti registrirani u tisku. Oni su se počeli pojavljivati tek nakon donesene druge rezolucije Informbiroa. Primjerice, od 24. lipnja 1948. do 1. srpnja 1950. bilo je protjerano iz Sovjetskoga Saveza te zemljama pod sovjetskim nadzorom 145 jugoslavenskih diplomatskih predstavnika. Ujedno, događali su se i granični incidenti i to njih 1.067 u razdoblju od 1. lipnja 1948. do 1. listopada 1950. zbog čega je raseljavano civilno stanovništvo, dok su se ujedno podizale razne prepreke i postavljala minska polja.⁴⁷⁴ Dakle, rezolucija Informbiroa nije bila prekretnica u odnosu jugoslavenskoga tiska prema Sovjetskom Savezu, sovjetskoj partiji i Staljinovoj ličnosti. Jugoslavenski tisak kao što je vidljivo nastavio je pozitivno izvještavati o Sovjetskom Savezu, dok je istovremeno u tom razdoblju prikrivao podatke iz kojih bi se moglo zaključiti da je došlo do promjene politike Sovjetskoga Saveza prema Jugoslaviji.

Razina do koje je mjere jugoslavenski tisak prikrivao tijek događaja koji su doveli do Rezolucije Informbiroa može uvidjeti po tome što je po pitanju spora između jugoslavenskoga i sovjetskoga vodstva grčki tisak bio mnogo informativniji od jugoslavenskoga. Primjerice, u grčkome dnevnom listu *Kathimerini* prve vijesti o političkim trzavicama u Jugoslaviji objavljene su još 2. lipnja 1948., dok su dan kasnije, odnosno 3. lipnja 1948., u tim novinama prenesene informacije iz *Timesa* o uhićenju i likvidaciji određenih jugoslavenskih političkih i vojnih dužnosnika.⁴⁷⁵ U jugoslavenskim vodećim listovima koji su izašli u tim danima ti događaji nisu uopće spomenuti, te se iz tih novina moglo zaključiti kako su odnosi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza nepromijenjeni u odnosu na

⁴⁷¹ „Centralni komitet Komunističke partije Belgije prihvatio je odluku Informbiroa komunističkih partija“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 346 – 347.

⁴⁷² Isto, 346.

⁴⁷³ Previšić, *Povijest Golog otoka*, 58.

⁴⁷⁴ Petar Požar, *Rezolucija Informbiroa (prije i poslije)*, (Zagreb: Radničke novine, 1988.), 94.

⁴⁷⁵ Zafirios Rossidis, „Raskid Tito-Staljin prema viđenju grčkog tiska 1948. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 41 (2), 2009., 373.

prethodno razdoblje. Prikriivanje stvarnosti po pitanju jugoslavensko-sovjetskih odnosa u jugoslavenskim listovima zadržalo se i nakon objave rezolucije Informbira.

Lokalni tisak za razliku od saveznih i republičkih tiskovina kasnio je s objavljivanjem informacija o rezoluciji Informbira. Tako je *Riječki list* od 1. srpnja 1948. prvi put prenio vijesti i to u kontekstu izjave CK KPJ o Rezoluciji.⁴⁷⁶ Kao i u analiziranim tiskovinama tako je i u *Riječkom listu* išla rubrika „Iz bratskog SSSR-a“. Rubrika u obliku serije članaka objavljivala se u razdoblju od veljače 1948. do veljače 1949. pa su bile zastupljene identične i iste teme te sadržaj poput petogodišnjica obrane Volgograda ili Sankt-Peterburga. Svi članci imali su istu funkciju, a to je veličanje Sovjetskoga Saveza ili kao što je u ovom slučaju riječ – Crvene armije. Naglašavanje uspjeha na poljima društvenoga, gospodarskoga, kulturnoga i znanstvenoga aspekta bili su neizostavni, budući da se sovjetski model prikazivao kao „najnapredniji sistem u svijetu“. Članci su bili izrazito prosovjetski u kojima se nisu birala sredstva propagande. Zapravo sve je isto s obzirom na to da je *Riječki list* izvještavao i dalje o zemljama pod sovjetskim nadzorom u posebnoj rubrici, kao i rubrici *Falsifikatori povijesti* pri čemu je težište na obračun sa zapadnim angloameričkim viđenjem događaja za vrijeme i poslije Drugoga svjetskog rata. Propagandni članci o Sovjetskom Savezu nastavili su se objavljivati i nakon Rezolucije.⁴⁷⁷ Sovjetski Savez je spomenut relativno često i to u isključivo pozitivnom kontekstu. Dakle, nakon 28. lipnja 1948. jugoslavensko vodstvo nije počelo negativno pisati o Sovjetskom Savezu i Staljinu, već je nastavljeno pisati s pozicija veličanja, ali i primjene socijalističkoga modela. Ono što je vidljivo da se smanjio broj pozitivnih članaka o Sovjetskom Savezu u odnosu na prethodno razdoblje. Kasnija interpretacija jugoslavenskoga vodstva bila je da se u početnom razdoblju prikivalo stvarno stanje odnosa do nekoga pogodnoga trenutka da se ono prikaže kako je zaista bilo. Navedena elaboracija i kontekstualizacija mogla bi se smatrati pouzdanom da odnos jugoslavenskoga političkoga vodstva nije bio potpuno suprotan od navedenoga zaključka jer je pisanje prema Sovjetskom Savezu u narednih godinu i pol dana bilo itekako pozitivno.

⁴⁷⁶ Sanjin Matijević, „Odjeci Rezolucije Informbira u Riječkom listu (1948.-1949.)“, *Klepsidra*, 2, 2007., 2 – 3., *Klepsidra* je časopis Udruge studenata povijesti „Malleus“, časopis studenata povijesti Filozofskog fakulteta u Rijeci. Ovo je jedini rad o lokalnim novinama koji izričito navodi da *Riječki list* ne govori o samome sukobu, ali da postoje članci iz kojih se može izvući zaključak da se odnosi Jugoslavije i zemljama pod sovjetskim nadzorom postupno mijenjaju.

⁴⁷⁷ Matijević, „Odjeci Rezolucije Informbira“, 2 – 3.

7. PETI KONGRES KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Nakon Rezolucije Informbiroa, prvi idući važan događaj o kojem je izvijestio jugoslavenski tisak bio je Peti kongres KPJ. Bio je to ključan događaj na unutarnjem planu jugoslavenskoga vodstva jer se po prvi puta od završetka rata sastalo jugoslavensko partijsko vodstvo. Neposredni povod za kongres bila je sovjetska optužba u pismima od 27. ožujka 1948. i 4. svibnja 1948. u kojem je KPJ kritizirana jer još uvijek djeluje ilegalno, a vlast obnaša preko Narodne fronte.⁴⁷⁸ Važnost kongresa u navedenom smislu naznačen je u jednom od izvješća američkoga veleposlanika u Jugoslaviji Cavendisha W. Cannona, koji je zaključio kako je Peti kongres značajan po tome što je KPJ izašla iz konspiracije i ilegale.⁴⁷⁹

Nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa, u jugoslavenskim novinama od 30. lipnja 1948. nema apsolutno ništa što bi ukazivalo da se dogodio razlaz između dviju partija. Dakle, osim Izjave CK KPJ od 20. lipnja 1948. upućene zasjedanju Informbiroa, Rezolucije Informbiroa o stanju u KPJ od 28. lipnja 1948. te Izjave CK KPJ povodom Rezolucije Informacionoga biroa komunističkih partija o stanju u KPJ od 29. lipnja 1948. u jugoslavenskim novinama događalo se, štoviše, suprotno – nastavak pozitivističko-subjektivnoga izvještavanja o CK SKP (b), Sovjetskom Savezu i Staljinu.

U jugoslavenskim tiskovinama težište izvještavanja bilo je na pripremama i najavi Petoga kongresa KPJ. Pojavio se niz članaka u kojima se propagirao Sovjetski Savez te nadolazeći Peti kongres KPJ. Promidžba je nakon razlaza postala još aktivnija, iako najave i pripreme nisu izostale ni u prijašnjim mjesecima. Točnije, odmah nakon odluke Plenuma CK KPJ o sazivanju Petoga kongresa KPJ krenula je serija članaka o tome. Iako je prošlo tek nekoliko dana od objavljivanja Rješenja Plenuma CK KPJ o sazivanju Petoga kongresa KPJ već su „radni ljudi širom naše domovine sa stotina svečanih mitinga poslali Centralnom komitetu KPJ bezbrojna pisma i brzojave u kojima izražavaju svoje oduševljenje povodom sazivanja Kongresa i istovremeno zahvalnost, bezgraničnu ljubav i privrženost našoj Partiji, Centralnom komitetu i drugu Titu“.⁴⁸⁰ Navedeni način izvještavanja bio je jedna konstanta u jugoslavenskim medijima pri čemu nije bilo odstupanja. Primjerice na način se

⁴⁷⁸ „Pismo CK SKP(b) drugu Titu i ostalim članovima CK Komunističke partije Jugoslavije“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 275. – 280., „Pismo CK SKP(b) drugu Titu i ostalim članovima CK Komunističke partije Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 11 – 18., „Centralni komitet Svesavezne komunističke partije (Boljševika) – Moskva drugu Titu i ostalim članovima CK Komunističke partije Jugoslavije – Beograd“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 202 – 206., „Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 37 – 66., „Pismo CK SKP(b) drugovima Titu, Kardelju, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, u: Šrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 294. – 314., „Centralni komitet Svesavezne komunističke partije (boljševika) – Moskva, Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije – Beograd“, Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 264 – 282.

⁴⁷⁹ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 251.

⁴⁸⁰ „Održana je sreska partijska konferencija u Drvaru“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 527., 5. srpnja 1948., 3.

izvještavalo o podršci CK KPJ i Titu povodom potpunoga razlaza sa Staljinom 1949. u vidu serije članaka o raznim podrškama unutar i izvan Jugoslavije. Uz svesrdnu podršku, bila je česta teza da se mora aktivnije i spremnije prionuti te pojačati napore u svim poljima djelatnosti te će se time dati priznanje Partiji. Često su se javljale razne organizacije koje daju podršku odlukama CK KPJ, a istovremeno bila je najava da se u čast Petoga kongresa KPJ organiziraju razna natjecanja za sve omladinske radne brigade koje obuhvaćaju sve one u saveznim, republičkim i lokalnim radnim akcijama. Dnevna promidžba pojačavala se: „neprestano, iz dana u dan, radnici, seljaci, radna inteligencija, radni kolektivi, organizacije i pojedinci muškarci, žene, omladina, komunisti i nepartijci, preuzimaju obaveze da će u čast V. kongresa naše Partije još više položiti rad na ostvarivanju Petogodišnjeg plana jer znaju da je to put brže izgradnje narodnog blagostanja u našoj zemlji, da je to put kojim ih vodi Partija i Tito“.⁴⁸¹ Kao što je vidljivo, neće biti u ovom slučaju ni organizacija navedena, kao što je u nekim drugim slučajevima bilo. Potpisanih pojedinaca nije bilo. Najave Petoga kongresa kroz tisak bile su učestale. Nastojalo se promovirati Peti kongres kroz razna natjecanja na propagandi obnove i izgradnje zemlje, zatim na snižavanju cijene pojedinih radova, provedbi uredbe o otkupu žitarica, izgradnji doma ili ostvarivanju javnih radova. Time je osim isticanja jugoslavenskoga zajedništva, bio nezaobilazan detalj da je apsolutno sve podređeno izgradnji socijalizma.⁴⁸²

Takvim pristupom prikazivano je da sudjeluju svi dionici društva od partijskih organizacija, sveučilišnih, lokalnih kao na primjer u Drvaru gdje je bilo istaknuto da je glavna dvorana ukrašena slikama Lenjina, Staljina i Tita. Na konferenciji u Drvaru prisustvovalo je 118 delegata koji su zastupali 1.091 članova Partije, a među delegatima se ističu prvoborci sa „Spomenicom 1941“.⁴⁸³ Razdoblje nakon rezolucije Informbiroa proteklo je u podršci KPJ, ali i Sovjetskom Savezu, a to se preslikavalo i poslije Petoga kongresa KPJ. Time su se našli široki oblici podrške u jugoslavenskim novinama. Vijesti su bile plasirane tako da je jedna određena organizacija proučila rezoluciju Informbiroa o stanju u KPJ kao i izjave CK KPJ te su zatim one slale telegrame ili vlastite rezolucije. Početak je bio vrlo sličan kod svih pa je time bilo isticano da su duboko uvrijeđeni optužbama koje su pristigle na račun CK KPJ o tome da vode neprijateljsku politiku i agitaciju prema Sovjetskom Savezu ili CK SKP (b). Tvrdilo se da je to potpuno netočna konstatacija. „Ovo nas još dublje vrijeđa i boli pošto smo svi živi svjedoci ljubavi u kojoj nas je vaspitao i vaspitava CK naše Partije i drug Tito prema SSSR-u, SKP (b) i drugu Staljinu. Naša Partija na čelu s drugom Titom vaspitavala nas je neprestano na djelima Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina. Svaki naš član proučavao je kurs historije SKP (b) i otuda uzimao iskustvo za svoj rad. Naš CK ukazivao nam je stalno na pravilan put osuđujući sve

⁴⁸¹ „Pojačanim socijalističkim takmičenjima u susret V. kongresu KPJ“, *Naprijed*, br. 23., 4. lipnja 1948., 1.

⁴⁸² „Socijalističko takmičenje u čast Petog kongresa KPJ“, *Naprijed*, god. VI., br. 24., 11. lipnja 1948., 4.

⁴⁸³ „Održana je sreska partijska konferencija u Drvaru“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 527., 5. srpnja 1948., 3.

neprijatelje marksizma-lenjinizma, osuđujući sve pokušaje iskrivljavanja nauke marksizma-lenjinizma“.⁴⁸⁴

Priopćenja su završavala riječima podrške Titu, ali i Sovjetskom Savezu i Staljinu koji će vrlo često biti prvi isticani u tim floskulama: „Živio antiimperijalistički tabor na čelu sa bratskim i velikim Sovjetskim Savezom! Živjela bratska herojska Svesavezna komunistička partija boljševika na čelu sa velikim Staljinom! Živjela herojska KPJ sa herojskim Centralnim komitetom na čelu sa našim drugom Titom!“.⁴⁸⁵ Telegrami su bili širokoga karaktera pa su primjerice radnici „Metal-bakelita“ zaključili: „Nikakvi nespোরазumi i nikakva klevetanja ne će i ne mogu odvojiti naša iskrena osjećanja od bratskog Sovjetskog Saveza i njegove borbe za mir i narodnu demokraciju“.⁴⁸⁶

Paralelno s priopćenjima jugoslavenske vlade bila je želja za prikazivanjem masovne podrške CK i Titu, koja se isticala putem medija. Tim putem bilo je govora da Titu dolaze neprekidno stotine telegrama svih partijskih organizacija koje osuđuju rezoluciju Informbiroa te da partijske organizacije osuđuju i klevete s netočnim te neosnovanim optužbama slavnu Partiju, koja će uložiti truda kako bi nastavila s još čvršćim radom na izgradnji socijalističke domovine. Bili su pozdravi podrške sa svih mogućih lokacija pa je između ostaloga s partijske konferencije u Bogatiću rečeno sljedeće: „Sve nas delegate duboko je potresao sadržaj rezolucije Informbiroa, u kojoj se napada naša Partija i Centralni komitet KPJ na čelu s drugom Titom što može osporavati dosljedno provođenje marksizma-lenjinizma kad nam to praksa svakodnevno dokazuje. Promatrajući rezultate našeg rada, mi odbijamo neosnovanu optužbu da naše rukovodstvo provodi neprijateljsku politiku prema Sovjetskom Savezu i Boljševičkoj partiji. Mi svi znamo da nas je Partija, naš Centralni komitet KPJ i drug Tito, uvijek učila da volimo Sovjetski Savez, zemlju socijalizma, da volimo Boljševičku partiju, da se učimo na primjerima rada Boljševičke partije i koristimo njenim iskustvom. Naša partijska organizacija s čuđenjem se pita: zar je moguće da se ovako govori o našem Centralnom komitetu KPJ! Čitav naš narod zna koliko volimo Sovjetski Savez i Boljševičku partiju. A mi ga beskrajno volimo baš zato što nas je tako učio drug Tito. Zato nas još više čudi da su CK SKP (b) i ostale partije mogli donijeti takve zaključke, kad se na licu mjesta nisu u to uvjerali. Mi sa zaprepaštenjem gledamo i duboko smo uvrijeđeni ne samo mi komunisti, nego i čitav naš narod, što CK SKP (b) i ostale partije u Informbirou neosnovano tvrde da se ne bore za socijalizam i da Partiju vode pogrešnim putem. To su samo podle klevete elemenata tipa Žujovića i Hebranga, koji ne žele jedinstvo naše Partije“.⁴⁸⁷ U daljnjem opisu istaknulo se da se zgražaju nad optužbama i odbijaju pomisliti ono što se tvrdilo te zato delegati konferencije

⁴⁸⁴ „Partijski aktiv Beogradskog univerziteta osudio optužbe protiv KPJ i uputio svoje rezolucije CK KPJ i CK SKP(b)“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 4.

⁴⁸⁵ Isto, 4.

⁴⁸⁶ „Telegrami radnih kolektiva“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 4.

⁴⁸⁷ „Telegram partijske konferencije Mačvanskog kotara“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 4.

Mačvanskoga kotara i čitava njihova organizacija stoji zbijena oko CK KPJ s Titom na čelu.⁴⁸⁸ Kampanja se nastavila u širokom luku gdje je upućen telegram graditelja autoputa *Bratstvo-jedinstvo*.⁴⁸⁹ Tada je glavni štab omladinskih radnih brigada na gradnji autoputa naveo sljedeće: „U želji da nastavimo takvim putem mi ćemo se u našem daljnjem radu odgajati u ljubavi prema domovini i nesebično zalagati za izgradnju socijalizma na svijetlim primjerima slave SKP (b) i herojskog Komsomola“⁴⁹⁰.

U kampanju je bio uključen i partijski aktiv Beogradskoga sveučilišta koji će na sastanku od 30. lipnja 1948. godine kada je, kako navode, proučena rezolucija Informbiroa o stanju u KPJ i izjava CK KPJ te je donesena jednoglasna sljedeća Rezolucija: „Mi smo duboko uvrijeđeni ničim osnovanim optužbama da Centralni komitet naše Partije vodi neprijateljsku politiku i agitaciju prema SKP (b) i Sovjetskom Savezu. Ovo nas još dublje vrijeđa i boli pošto smo svi živi svjedoci ljubavi u kojoj nas je vaspitao i vaspitava CK naše Partije i drug Tito prema SSSR-u, SKP (b) i drugu Staljinu. Naša Partija na čelu s drugom Titom vaspitavala nas je neprestano na djelima Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina. Svaki naš član proučavao je kurs historije SKP (b) i otuda uzimao iskustvo za svoj rad“.⁴⁹¹ U nastavku su tvrdili da osuđuju sve protivnike marksizma-lenjinizma, kao i one koji pokušavaju iskrivljeno tumačiti učenje. Stoga su bili duboko povrijeđeno povodom odnosa te će Staljin uvidjeti neosnovanost i neistinitost optužbi. Zaključili su s parolama: „Živio antiimperijalistički tabor na čelu sa bratskim i velikim Sovjetskim Savezom! Živjela bratska herojska Svesavezna komunistička partija boljševika na čelu sa velikim Staljinom! Živjela herojska KPJ sa herojskim Centralnim komitetom na čelu sa našim drugom Titom!“⁴⁹²

Na sličan način uslijedile su i druge note poput recimo partijaca i nepartijaca u zrakoplovnom odredu u Pančevu te da su razmotrili dostupne materijale i ustanovili da ih vrijeđa i boli što to dolazi od CK SKP (b) i Sovjetskoga Saveza, pogotovo jer su ti isti pomogli u obnovi i izgradnji jugoslavenske države.⁴⁹³ Radnici „Metal-bakelita“ u svom priopćenju izjavili su da: „Nikakvi nesporednici i nikakva klevetanja ne će i ne mogu odvojiti naša iskrena osjećanja od bratskog Sovjetskoga Saveza i njegove borbe za mir i narodnu demokraciju.“⁴⁹⁴ Ovo nije stalo, nego je samo potenciralo u *jednodušnoj* osudi,

⁴⁸⁸ Isto, 4.

⁴⁸⁹ Prema A. Assmanu, univerzalna izgradnja novog kolektivnog identiteta, ali ujedno osiguranje i legitimacija režima, za to je bilo potrebno stvoriti novi kolektivni obrazac pri čemu bi se vezala zajednička prošlost i sjećanje, što ujedno znači da proučavanje prošlosti znači doprinos pronalaženju događaja i iskustava koji bi mogli poslužiti u kreiranju identiteta, a oslonac se tražio i u različitim sjećanjima., u: Jan Assman, *Kulturno pamćenje: pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama* (Zenica: Vrijeme, 2005.), 55.

⁴⁹⁰ „Telegram graditelja autoputa „Bratstvo-jedinstvo“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 4.

⁴⁹¹ „Partijski aktiv Beogradskog univerziteta osudio optužbe protiv KPJ i uputio svoje rezolucije CK KPJ i CK SKP(b)“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 4.

⁴⁹² Isto, 4.

⁴⁹³ „Duboko nas je uvrijedila neosnovana optužba Informacionog biroa“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 4.

⁴⁹⁴ „Telegrami radnih kolektiva“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 4.

optužbi protiv KPJ.⁴⁹⁵ Sveučilišni komitet KP Srbije Beogradskoga sveučilišta protestirao je protiv tvrdnji u *Rude Pravo*.⁴⁹⁶

U idućim mjesecima uslijedio je sinkronizirani val podrške jugoslavenskom režimu, no nije izostala ni podrška Sovjetskom Savezu. Većina organizacija iskazala je podršku pa je tako partijska jedinica Pravnoga fakulteta u Beogradu u svom pismu upućenom CK SKP (b) napisala između ostaloga da žali što je došlo do nesuglasica koje su uzrokovane netočnim i neprovjerenim informacijama od strane SKP (b) i što je došlo do optužbe CK KPJ pa i radničke klase i svih naroda u Jugoslaviji. Partijska organizacija odbacila je optužbe te je zadržala povjerenje u CK KPJ. Istovremeno, slali su podršku CK KPJ da treba učvrstiti partijsku liniju te da se nadaju da će njihov stav dokazati pravilnost jugoslavenske partije te ujedno dovesti do prijateljskoga rješenja svih nesuglasica. Osim podrške Pravnoga fakulteta, podršku će dati i Filozofski fakultet u Beogradu koji se u pismu zavjetovao da će uložiti napor za ostvarenje uspjeha i borbe CK KPJ. Dalje se navelo da će sve učiniti da promijene mišljenje CK SKP(b) kroz upisivanje narodnoga zajma, usvajanje stručnoga znanja, potpunoga ulaganja napora za ostvarenje, ali i prebacivanje norme Petogodišnjega plana. Smatrano je da će to biti kvalitetan odgovor na uvrede i klevete. Također, i Tehnički fakultet u Beogradu dao je podršku kroz pismo CK KPJ i Titu. U pismu je bilo naglašeno da je potrebno dodatno zbiti redove. Sveučilišni komitet KPJ u Beogradu kao i svi koji daju podršku te se zavjetuju da će uložiti svu snagu za izvršenje zadataka koje postavlja pred njih Tito i CK, u izjavi su još priopćili: „Ponosimo se što je naša Partija, zahvaljujući drugu Titu i CK, uvijek dosljedno rukovodila i rukovodi naukom Marksa-Engelsa-Lenjina-Staljina“.⁴⁹⁷

Vijesti podrške išle su dan za danom i u najširem mogućem opsegu pa su tako studenti beogradskoga sveučilišta dali izjavu da nije istina da se studenti nisu složili s izjavom CK KPJ o rezoluciji Informbiroa te su demantije uputili uredništvu *Rude pravo*, sa sadržajem: „Ta vijest je izmišljena i klevetnička. Naprotiv, sve osnovne jedinice partijske organizacije na Univerzitetu na svojim sastancima poslije duge, svestrane diskusije, kako je to uobičajeno u našoj Partiji, donijele su rezolucije i zaključke u kojima odbacuju optužbe protiv CK KPJ, kao neosnovane i usvajaju izjavu CK naše partije“.⁴⁹⁸ Uz fakultete i sveučilišne organizacije uslijedila je i podrška Pokrajinskoga komiteta SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu Centralnom komitetu KPJ Beograd gdje se naznačilo da se i u najzabačenijem selu razvila neograničena ljubav i vjera u veliku zemlju socijalizma, predvodnika

⁴⁹⁵ „Radni ljudi naše zemlje nepokolebljivo stoje uz Centralni komitet i drugu Tita“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 159., 4. srpnja 1948., 2.

⁴⁹⁶ „Protest beogradskih studenata protiv izmišljotina u *Rude Pravo*“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 159., 4. srpnja 1948., 3.

⁴⁹⁷ „Masovnim učešćem u upisivanju narodnog zajma trudbenici grada i sela pokazuju svoju nepokolebljivu odanost Partiji i drugu Titu“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 527., 5. srpnja 1948., 1.

⁴⁹⁸ „Pismo Univerzitetskog komiteta KPS uredništvu lista *Rude pravo*“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 528., 6. srpnja 1948., 1.

demokratskih snaga kao i prema slavnoj SKP (bi) i učitelju i vođi Staljinu.⁴⁹⁹ Po uzoru na SKOJ BiH bile su i sve ostale organizacije u drugim republikama involvirane u objavu demantija. Sve vodeće organizacije istaknule su da su vodile iscrpnu diskusiju, ali su na kraju sve došle do općega zaključka – podrške CK KPJ i odbacivanju kleveti te nastavku borbe za izgradnju socijalizma.⁵⁰⁰ Podrška nije izostala ni od mjesnih i kotarskih komiteta pa je tako mostarski uputio podršku CK KPJ pri čemu su se zavjetovali Titu i CK.⁵⁰¹ U vojsci je također bila javna podrška.⁵⁰² Ponajviše se ogledala javna podrška kod oficira i podoficira KNOJ sarajevskoga odreda⁵⁰³ pa zatim i u mjesnim komitetima KPJ Sarajevo.⁵⁰⁴ I sindikat se uključio u demantije rezolucije Informbiroa s tvrdnjama da „na svijetu nema ni jedne partije i ni jednog naroda koji gaji više ljubavi i više poštovanja prema SSSR, SKP (b) i drugu Staljinu od naše Partije i naših naroda“.⁵⁰⁵

Rubrika „Kroz Sovjetski Savez“ nije izostala. Donosili su se razni izvještaji o napretku industrije, zemlje i ljudi u Sovjetskom Savezu.⁵⁰⁶ Vijesti su išle toliko daleko da se isticalo da tri vezačice mogu vezati preko 12.000 snopova dnevno.⁵⁰⁷ Na isti način djelovala je i rubrika „Iz bratskog Sovjetskog Saveza“⁵⁰⁸. Istovremeno, u jugoslavenskom tisku bilo je prisjećanja na dane prošlosti s naslovima i sadržajem poput: „Žene i djevojke pred ustaškim mitraljezima klicale su „Živio drug Tito! Živio drug Staljin! Živjela Crvena armija“.⁵⁰⁹ Ne samo da će jugoslavenski tisak prisjećati *sretnih* odnosa sa Sovjetskim Savezom, nego će i dalje borbeno podržavati Sovjetski Savez u odnosu na *imperijalistički* zapad, odnosno na suprotstavljena mišljenja Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država oko Njemačke pa se prenio sovjetski odgovor na naslovnoj stranici novina⁵¹⁰ ili prijenos sovjetske note američkom ministarstvu vanjskih poslova u vezi otmice sovjetskih građana“.⁵¹¹

⁴⁹⁹ „Zavjetujemo se našem Centralnom komitetu i drugu Titu da ćemo sa još više snage i elana raditi na provođenju našeg Petogodišnjeg plana, na izgradnji socijalizma u našoj zemlji“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 529., 7. srpnja 1948., 1.

⁵⁰⁰ „Pismo Mjesnog i Sreskog komiteta Mostar Centralnom komitetu KPJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 532., 11. srpnja 1948., 1.

⁵⁰¹ „Zavjetujemo se našem Centralnom komitetu i drugu Titu da ćemo sa još više snage i elana raditi na provođenju našeg Petogodišnjeg plana, na izgradnji socijalizma u našoj zemlji“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 530., 9. srpnja 1948., 1., Pismo Mjesnog i Sreskog komiteta Mostar Centralnom komitetu KPJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 530., 9. srpnja 1948., 1.

⁵⁰² „Na svojim mitinzima vojnici, podficir i ljubav drugu Titu i Centralnom komitetu KPJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 532., 11. srpnja 1948., 2.

⁵⁰³ „Oficiri i podoficiri jedinica KNOJ-a sarajevskog garnizona izražavaju bezgranično povjerenje i odanost Centralnom komitetu KPJ i maršalu Titu“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 531., 10. srpnja 1948., 1.

⁵⁰⁴ „Partijska organizacija Sarajeva pozdravlja Izjavu Centralnog komiteta KPJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 532., 11. srpnja 1948., 1.

⁵⁰⁵ „Rezolucija Centralnog odbora Jedinstvenih sindikata Jugoslavije o rezoluciji Informacionog biroa o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 994., 14. srpnja 1948., 3.

⁵⁰⁶ „Rekonstrukcija Višnjevoločkog hidročvora“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 159., 4. srpnja 1948., 4.

⁵⁰⁷ „Tri vezačice vezuju preko 12.000 snopova dnevno“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 183., 30. srpnja 1948., 10.

⁵⁰⁸ „Iz bratskog Sovjetskog Saveza“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1051., 18. rujna 1948., 2.

⁵⁰⁹ „Žene i djevojke pred ustaškim mitraljezima klicale su „Živio drug Tito! Živio drug Staljin! Živjela Crvena armija“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 995., 15. srpnja 1948., 2.

⁵¹⁰ „Odgovor vlade SSSR na notu američke vlade od 6. srpnja“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 996., 16. srpnja 1948., 1.

⁵¹¹ „Nota sovjetske vlade ministarstvu vanjskih poslova USA u vezu s otmicom sovjetskih građana“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1031., 26. kolovoza 1948., 2.

Iz broja u broj bila je i dalje davana podrška, ljubav i vjera u Staljina.⁵¹² Uslijedili su razni telegrami partijskih ćelija: „Mi ćemo i dalje slijediti svijetle primjere SSSR-a i SKP (b), ali nas nitko ne može razuvjeriti u ispravnost linije naše Partije, Centralnog komiteta i druga Tita“.⁵¹³ Jugoslavenski tisak nastavio je prenositi listove poput *Pravde* ili agencije TASS s naslovima poput: „Besmrtno Staljinove riječi nadahnjuju sovjetske narode velikim mudrim podvizima u izgradnji komunizma“. U istoimenom članku sadržaj je sljedeći: „U Boljševičkoj partiji riječi uvijek odgovaraju djelima, da je Partija mudra, da ona temeljno i bez žurbe rješava komplicirane političke probleme i da su Komunističkoj partiji interesi države i naroda najviši. Čvrsto okupljen oko Boljševičke partije i pod njenim provjerenim i mudrim rukovodstvom sovjetski narod s pouzdanjem ide naprijed putem koji su označili vođe Lenjin-Staljin – slavnom putem komunizma“.⁵¹⁴ Osim što su bili izrazito dugi naslovi članaka, ono što je sadržaj članaka *krasilo* je da su pretežno isticali vjernost i kult ličnosti Lenjina i Staljina.

Podrška CK KPJ i Staljinu bila je u pravom smislu riječi sveobuhvatna.⁵¹⁵ Tako su ljudi putem raznih okupljanja i raznih povoda slali riječi podrške. Kada je puštena u promet cesta Nikšić-Titograd (današnja Podgorica) uputio se telegram CK KPJ i Titu: „Mi smo svjesni da nas je današnji dan 1941. godine u bitke povela slavna Komunistička partija Jugoslavije na kojoj si Ti bio na čelu i velika ljubav prema bratskom Sovjetskom Savezu“.⁵¹⁶ U podržavanju Sovjetskoga Saveza sudjelovali su svi akteri pa i Vladimir Dedijer koji je analizirao dnevni tisak s obzirom na to kako navodi da se radi o najmasovnijem sredstvu agitacije i propagande. U svojoj analizi dao je podatke Direkcije za informacije pri jugoslavenskoj Vladi, zaključivši da je *Borba* više pisala o Sovjetskom Savezu, o njegovoj vanjskoj politici, uspjehu sovjetskih ljudi u jačanju socijalističke domovine, nego primjerice listovi *Rabotničesko delo*, organ KP Bugarske, *Skantea*, organ KP Rumunije, *Sapad nep*, organ KP Mađarske, *Imanite* organ KP Francuske, *Unita*, organ KP Italije. Dedijer je dalje istaknuo da je *Borba* svojim čitateljima davala više materijala o Sovjetskom Savezu, nego ijedan drugi gore nabrojani list. *Borba* je davala više prostora i to više: „od „Robotničkog dela“ za 13,8%, od „Skantea“ za 137%, od „Sapad nepa“ za 155%, od „Rude prava“ za 208%, od „Unite“ za 236%, od „Imanite-a“ 850%. „Borba“ je od svog ukupnog prostora posvetila Sovjetskom Savezu 7,4% prostora i to spoljnoj politici SSSR-a 4,7%, a unutrašnjem životu SSSR-a 2,7%. Podaci su prikupljeni na osnovu pregleda 310 brojeva „Borbe“ iz 1947. godine“. (...) Taj odnos nije se promenio niti u 1948. godini, niti se može uopšte promeniti“.⁵¹⁷ Dedijer je nastavio da tisak nije bio izoliran slučaj, nego da se to događalo i u

⁵¹² „Telegrami partijskih ćelija radnih kolektiva“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 160., 5. srpnja 1948., 2.

⁵¹³ „Telegram kotarske partijske konferencije kotara Jadranskog“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 160, 5. srpnja 1948., 2.

⁵¹⁴ „Besmrtno Staljinove riječi nadahnjuju sovjetske narode velikim mudrim podvizima u izgradnji komunizma“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 160., 5. srpnja 1948., 5.

⁵¹⁵ „Uvjereni smo da će istina i pravda pobijediti“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 164., 11. srpnja 1948., 3.

⁵¹⁶ „Telegrami Centralnom komitetu KPJ i maršalu Titu“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 168., 14. srpnja 1948., 1.

⁵¹⁷ Vladimir Dedijer, „Još jedna ilustracija nepravilnosti optužbe Informbiroa“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 170., 17. srpnja 1948., 2.

izdavačkoj djelatnosti i filmu, a tako i drugim oblicima *propagande*. Dedijer je tvrdio da KPJ dosljedno provodio svoju liniju popularizacije Sovjetskog Saveza, a upravo navedeni članak svjedoči koliko je uporan rad KPJ i radnih masa s tekovinama Sovjetskoga Saveza.⁵¹⁸

U člancima koji su najavljivali Peti kongres isticala se ljubav prema bratskom Sovjetskom Savezu kao nositelju borbe protiv najvećega neprijatelja čovječanstva, a to je imperijalizam. U tekstu se isticalo da je jugoslavenska Partija i njezin CK primili težak udarac i neugodan osjećaj od partija Informbiroa. Jugoslavensko vodstvo najviše je pogodilo „što je napadnuto partijsko i državno rukovodstvo koje je inspirator i organizator svih postignuća naših naroda i naše zemlje, što se time zapravo preko svega onog što su naša Partija i naši narodi ostvarivali, htjelo prevući spužvom, a u isti čas obijediti partijsko i državno rukovodstvo zbog vođenja politike protiv interesa socijalizma u svijetu, konkretno, protiv interesa Sovjetskog Saveza, protiv njegovog predvodničkog ugleda u borbi protiv svjetskog imperijalizma”.⁵¹⁹ U obrani su se koristili argumenti poput izgradnje socijalizma u zemlji i da je teško svakoj partiji kada iza optužbe stoji autoritet CK SKP (b)-a i ostalih partija. Stoga, KPJ nije ni pomišljala napustiti jedinstvenu socijalističku frontu, tvrdeći „da svojom dosljednošću predstavljaju nerazdvojan dio fronte narodne demokracije na čelu s bratskim Sovjetskim Savezom u borbi protiv imperijalizma”.⁵²⁰

U završnoj najavi Petoga kongresa istaknulo se da „naša Partija dokazuje da uči od Partije boljševika, Partije Lenjina i Staljina raditi i nezadrživo ići putem kojim usmjerava teorija marksizma-lenjinizma“. (...) Tito je pojam i oličenje ljubavi prema bratskom Sovjetskom Savezu i vođi i učitelju radnog naroda čitavog svijeta drugu Staljinu, on je nosilac ideje solidarnosti sa svojim demokratskom snagama svijeta”.⁵²¹ Važna značajka Petoga kongresa KPJ bio je poziv stranim komunističkim partijama da prisustvuju kongresu. Iako iz dostupnih dokumenata nije poznato tko je od pripadnika stranih komunističkih partija prisustvovao kongresu, zabilježena je prisutnost sovjetskih novinara. Bili su to dopisnik *Pravde* Barzenko i dopisnici sovjetske agencije TASS.⁵²² Jugoslavenski tisak nije zabilježio prisutnost stranih komunističkih partija. Međutim, KPJ javno je poslala priopćenje u kojem odbijaju doći na Peti Kongres.⁵²³ Ta se činjenica, naravno, nije objelodanila u tisku.

Na Kongres je pozvan veći broj partija, među njima i sovjetska. Jugoslavenska historiografija nikada nije dala odgovore koje su sve partije bile pozvane, a koje su odbile doći, no poznato je da se oko 80 njih složilo s rezolucijom Informbiroa. U prikazu Titovoga izvještaja na četiri stranice u novinama, a kasnije i u opširnijoj formi dokumenta⁵²⁴ treba sljedeće istaknuti: „Mi smo do današnjih

⁵¹⁸ Isto, 2.

⁵¹⁹ „Pred V. kongres KPJ“, „*Naprijed*“, god. VI., br. 29., 16. srpnja 1948., 1.

⁵²⁰ Isto, 1.

⁵²¹ „Isto, 1.

⁵²² Dedijer, *Novi prilozi*, 1., 506.

⁵²³ Isto, 346.

⁵²⁴ „Peti kongres KPJ, Stenografske beleške“ (Beograd: Kultura, 1949.), 111 – 119., „Josip Broz Tito, politički izvještaj

dana ostali vjerni svim svojim obavezama prema državama narodne demokratije. Ali, s druge strane, mi smo podvlačili potrebu suradnje i sa drugim zemljama, jer smo smatrali da je i to jedan od priloga za učvršćenje mira u svijetu“.⁵²⁵ Po prvi puta u tisku se spominjala najava suradnje s drugim zemljama izvan istočnoga bloka, odnosno zapadnim kapitalističkim zemljama. U nastavku referata Tito se potom ogradio: „Ali, to nikada nije prelazilo granice strogog čuvanja naših principa vjernosti marksizmu i vjerenosti našim prijateljima – SSSR-u i zemljama narodne demokratije“.⁵²⁶ Zatim se Tito referirao na žestoke klevete od Sovjetskog Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom. Tvrdio je da se ne može govoriti ni o kakvom nacionalizmu, šovinizmu i drugim etiketama koje su zalijepljene samo zato što su navedene u rezoluciji Informbiroa. Upravo iste riječi koje je Tito upotrijebio bile su sadržane kasnije u rezoluciji Informbiroa: „Na kraju, drugovi, ja bih podvukao da ćemo mi raditi svim silama da se odnosi između naše Partije i SKP(b) opet poprave. Mi se nadamo da će drugovi rukovodioci SKP(b) dati nama mogućnost da se mi ovdje, na licu mjesta, dokažemo sve što je netačno u rezoluciji. (...) Završavajući svoj referat, drugovi podvlačim da je KPJ od danas časno izvršila svoju historijsku misiju i da će je, duboko sam uvjeren, i obećao časno izvršiti pobjedom, izgrađujući socijalizam u našoj zemlji, da će svojom nepokolebljivom vjernošću naući Marks-Engelsa-Lenjin-Staljina – na djelu dokazati da ni smo skrenuli s puta nauke“.⁵²⁷

Dakle, 21. srpnja 1948. bila je donesena rezolucija Petoga kongresa o odnosu KPJ prema Informbirou. Kongres je trajao sedam dana, točnije od 21. do 28. srpnja 1948., a Rezolucija je napisana, donesena i odobrena već prvog dana Kongresa. Idućih šest dana bilo je raznih govora uvaženih osoba Politbiroa, kao i razmjena „diskusije“. Kongresu je, prema službenim brojkama, nazočilo je 2.344 delegata od ukupno 468.175 članova KPJ i 51.612 kandidata.⁵²⁸ Kongres je održan u zgradi Doma garde Topčider⁵²⁹ u Beogradu. Radilo se o prvom kongresu održanom poslije Drugoga svjetskoga rata.⁵³⁰ U radu Petoga kongresa sudjelovali su „delegati svih nacija i nacionalnih manjina

CK KPJ na Petom kongresu KPJ“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 348 – 357.

⁵²⁵ „Politički izvještaj Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije podnio je drug Tito“; *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 175., 22. srpnja 1948., 1.-4., „Politički izvještaj Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije podnio je drug Tito, *Naprijed*, god. VI., br. 30. 24. srpnja 1948., 1 – 4., „Juče je otpočeo V kongres Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 543., 23. srpnja 1948., 1 – 6., „Politički izvještaj Centralnog komiteta KP Jugoslavije podnio je drug Tito, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1000., 22. srpnja 1948., 1 – 4.

⁵²⁶ Isto.

⁵²⁷ „Politički izvještaj Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije podnio je drug Tito, *Naprijed*, god. VI., br. 30., 24. srpnja 1948., 1 – 4., Juče je otpočeo V kongres Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 543., 23. srpnja 1948., 1 – 6.

⁵²⁸ „V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 177., Američki veleposlanik Cavendish W. Cannon u Washingtonu ustanovio da je za Peti kongres najbitniji element što je KPJ izašla iz konspiracije i ilegale., u: Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 251.

⁵²⁸ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 252.

⁵²⁹ Tu je dvije godine ranije održano suđenje Draži Mihailoviću, dok su oko zgrade bili postavljeni vojnici sa protuavionskom opremom., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 245.

⁵³⁰ Morača, Bilandžić, Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, 205.

Jugoslavije. Među delegatima nalazili su se: 1.162 Srbina, 456 Hrvata, 209 Slovenaca, 130 Makedonaca, 237 Crnogoraca, 59 Šiptara, 24 Mađara, 5 Slovaka, 4 Rusina, 4 Rumuna, 5 Bugara, 4 Čeha, 5 Italijana, 4 Turčina, 32 muslimana i 4 Jevreja⁵³¹. Istaknulo se da je od 2.344 delegata njih 103 nisu bili u NOP-u, a 1.460 bili su prvoborci.⁵³² Petom kongresu bila je osigurana najšira promidžba koja je išla radio-stanicom i opširnim izvještajima u tisku. Uloge su bile podijeljene prije Kongresa. Politički izvještaj CK iznio je Tito, Ranković je podnio izvještaj o organizacijskom radu Partije, Đilas o agitaciji i propagandi, Kardelj je elaborirao o narodnoj vlasti i socijalizmu, Kidrič o socijalističkoj ekonomiji, dok je prijedlog projekta programa KPJ iznio Pijade, a Nešković o Nacrtu statuta KPJ.⁵³³

U rezoluciji Petoga kongresa KPJ nije se spominjao pojam „sukob“ kao naziv za odnose Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza, nego se upotrebljavao pojam „razmimoilaženje“. Jugoslavensko vodstvo smatralo je da je došlo do nesuglasja u mišljenjima između dvaju vodstava. Rezolucija Petoga kongresa KPJ imala je pet točaka. U prvoj se odobravao stav CK KPJ u obrani od netočnih optužbi. Kroz drugu točku i najdužu konstatiralo se da je kritika u pismima CK SKP (b) i Rezoluciji Informbira o stanju u KPJ netočna, nepravilna i nepravedna kao i uloga u ratu Crvene armije, ali i NOVJ. Između ostaloga, elaborirano je da su netočne izjave o jačanju kapitalizma te da je „ilegalna vladajuća partija koja rukovodi Narodnim frontom“.⁵³⁴ U trećoj točki konstatiralo se da je KPJ vjerna principima međunarodne proleterske solidarnosti i jedinstva socijalističkoga fronta. Četvrta točka osim podrške socijalističkom „antiimperijalističkom demokratskom“ frontu, bila je usmjerena da treba sve učiniti da se likvidiraju razmimoilaženja između dviju partija te da se na licu mjesta uvjeri CK SKP (b) u sve netočnosti povodom njenih optužbi. Petom točkom, Peti kongres potvrdio je da KPJ nije isključena iz Informbira zato što nije sudjelovala na posljednjem sazivu Informbira. Bilo je smatrano da su dvije partije riješile prijašnja razmimoilaženja, dok bi da bi potonji razlog otpao kao mogući, jer je tada KPJ sudjelovala u radu Informbira.⁵³⁵

Vodeći članovi KPJ u svojim su govorima održanim tijekom Petoga kongresa KPJ isticali dobre odnose Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza te su veličali lik i djelo Josifa Staljina. Govori su bili zabilježeni u jugoslavenskom tisku kao i u objavljenoj dokumentaciji *V. kongres Komunističke partije Jugoslavije*, godinu dana poslije, 1949. s time da su u stenografskim bilješkama za razliku od

⁵³¹ „V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 178.

⁵³² „V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 178., Cviić, „Dinamika političke promjene unutar komunističke vlasti: primjer SFRJ“, 34., Prema Đilas, Partija je tada imala 490.000 članova., u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 245.

⁵³³ *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, 356.

⁵³⁴ „Rezolucija Petog kongresa o odnosu KPJ prema Informbirou“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 103 – 104., „Rezolucija Petog kongresa o odnosu KPJ prema Informbirou“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbira*, 358 – 359.

⁵³⁵ „Rezolucija Petog kongresa o odnosu KPJ prema Informbirou“, u: *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, 105., „Rezolucija Petog kongresa o odnosu KPJ prema Informbirou“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbira*, 359.

tiska objavljeni u punom opsegu. Nakon Titova govora uslijedio je govor Aleksandra Rankovića koji je bio na istoj liniji kao i Titov. Time je ponavljana teza da su prigovori izneseni u rezoluciji Informbiroa da se u KPJ ne vrše izbori organa neosnovani kao i to da se u poslijeratnom periodu moglo primiti i veći broj članova u Partiju. Zato je konstatirano da je osnovni zadatak Partije onakav kakav je Staljin postavio na 18. kongresu SKP (b). Ranković je tada najavio da se trebaju organizirati večernji tečajevi za učenje povijesti SKP (b) kao i to da treba proširiti mrežu rada u JA te da će se pomoći vojno-političkom kadru da se još više obrazuje uz djela Marxa-Engelsa-Lenjina-Staljina. Tada se osvrnulo na Hebranga i Žujovića koji su, prema Rankoviću, štetili interesima države i naroda. U svom referatu upozorio je da KPJ treba ostati budan te se čvrsto povezati s masama naroda da ih se vodi u daljnju izgradnju petogodišnjega plana. Garancija za očuvanje tekovina narodne revolucije je čvršće nerazrušivo jedinstvo Partije na putu izgradnje pod vodstvom Tita. Završilo se riječima: „Živela herojska Komunistička partija Jugoslavije! Živeo V. kongres KPJ! Živeo vođa i učitelj međunarodnog proletarijata – generalisimus Staljin na čijim smo se delima učili i po kojima smo radili! Burno i dugotrajno aplaudiranje, skandiranje. – Tito-Staljin“.⁵³⁶ Vodeća osoba jugoslavenskoga vrha mjesec dana nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa javno je veličala ulogu i značaj Sovjetskoga Saveza i Staljina.

Nakon Rankovića, Đilas je ponovio njegove i Titove riječi osvrćući se posebno na rad Agitpropa kojega je podijelio na tri razdoblja. Naznačio je da treći dio obuhvaća poslijeratni period – borbu za izgradnju države na socijalističkoj osnovi pri čemu je Đilas istaknuo mjesto u propagandi i popularizaciji koje je zauzimaio Sovjetski Savez.⁵³⁷ U opširnijem elaboratu koji je iskazao na Petom kongresu, Milovan Đilas je kroz prizmu agitacijsko-propagandnoga aparata postavio temelj populariziranja Sovjetskoga Saveza i Crvene armije te razvijanje ljubavi prema njima uz borbu protiv okupatora, a jedino je Partija populariziranje Sovjetskoga Saveza shvatila kao dio borbe za oslobođenje.⁵³⁸ Prema Đilasu, ona je učvrstila kod naroda predanu vjeru u Sovjetski Savez te je vjera

⁵³⁶ „Izveštaj druga Aleksandra Rankovića o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 535., 23. srpnja 1948., 1 – 4., „Izveštaj Centralnog komiteta o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije podnio je drug Aleksandar Ranković“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 176., 23. srpnja 1948., 1 – 3., „O organizacionom radu i stanju u KP Jugoslavije podnio je izvještaj drug Aleksandar Ranković“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1001., 22. srpnja 1948., 1 – 3., „Izveštaj Centralnog komiteta o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VI., br. 30. 24. srpnja 1948., 6 – 7.

⁵³⁷ „Izveštaj druga Milovana Đilasa o agitaciono-propagandom radu CK KPJ“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 535., 23. srpnja 1948., 5. – 7., „Izveštaj Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije o agitaciono-propagandom radu“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 176., 23. srpnja 1948., 4 – 5., „Izveštaj CK KPJ agitaciono-propagandom radu podnio je drug Milovan Đilas“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1001., 22. srpnja 1948., 3 – 4., „Izveštaj Centralnog komiteta o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VI., br. 30., 24. srpnja 1948., 8

⁵³⁸ Đilas je u naknadnoj pameti u svojim memoarima tvrdio: „Tako se dogodilo da sam ja na V kongresu pročitao izvještaj koji nisam pisa, nego samo pregledao i ovde-onde popravio...I tada mi je taj referat izgledao prekrut i preopširan, mada ne mogu reći da se nisam s njim slagao i da nije obuhvatan i pregledno komponovan“, u: Đilas, *Vlast i pobuna*, 231. U daljnjem opravdanju Đilas je obrazložio da mu je jedan književnik izvadio jedan citat s Petog kongresa te ga ističući kao „obrazac doslednog formulisanja socijalističkog realizma“. Đilas se opravdavao tako da jugoslavenski vrh nije znao u dovoljnoj mjeri prilike i strujanja na Zapadu, ali da su ih i znali to ne bi pomoglo, budući da su tada trenutne prilike diktirale

Partije u Sovjetski Savez postala vjerom naroda. Tu osnovu je dao Tito svojim mnogobrojnim govorima i člancima. Nadalje, Đilas je ocjenjujući rad Partije na sektoru agitacije i propagande za vrijeme Drugoga svjetskoga rata istaknuo da se još jednom potvrdila ideja vodilja Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljina. Ujedno je Partija znala primijeniti marksističko-lenjinistički obrazac, kao i program borbe za socijalizam.⁵³⁹ Iza Đilasovih rečenica često je stajala napomena da su bile popraćene burnim pljeskom. Time se u novinama naglašavalo odobrenje prisutnih ljudi, ali i uredništva novina. Đilas je objašnjavao da je pojave koje dolaze iz Sovjetskoga Saveza potrebno osuditi kao nepravilne zbog toga što se, uz kvarenje odnosa sa Sovjetskim Savezom, koči i vlastiti jugoslavenski razvitak. Nadodalo se u da je u članku ideološka borba u Sovjetskom Savezu imala ogroman značaj na sve zemlje, a posebno na Jugoslaviju. Stoga se u članku odredilo da će se aktivnije raditi na borbi za čistoću marksističko-lenjinističke teorije učenja, odnosno Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljina. Stoga je Đilas podvukao da se jugoslavensko vodstvo držalo principa koje i sada podržava: raskrinkavanje svih pokušaja i kombinacija imperijalista uperenih protiv nezavisnosti Jugoslavije, demaskiranje imperijalističke politike ugnjetavanja i porobljavanja te gaženja demokratskih sloboda pri čemu je potrebno uzeti u obzir američki imperijalizam te pružanje svestrane podrške u borbi Sovjetskoga Saveza i demokratskoga tabora kojem je on na čelu.⁵⁴⁰ Rasprave dalje nije bilo.

Na Kongresu su gomilani razni referati u kojima se isticala ispravnost KPJ, ali ujedno i prikazivanje KPJ kao najdosljednije i najrevolucionarnije partije.⁵⁴¹ Nakon najutjecajnijega dijela čelništva jugoslavenskoga vrha prva dva dana Kongresa, uslijedili su ostali ugledni delegati trećega i četvrtoga dana Kongresa.⁵⁴² Tako je trećega dana Kongresa, 23. srpnja 1948., zasjedanje otvorio Đuro Pucar. Potrebno je istaknuti sljedeće njegove riječi: „Drug Tito nas uči da volimo našu domovinu, da dobro učimo, on nas uči da su svi naši narodi braća. On nas uči da volimo veliki Sovjetski Savez i druga Staljina (dugotrajan aplauz) da volimo sve napredne narode i ljude. Mi ćemo to uvek imati na umu“.⁵⁴³ Zatim je prozvao Hebranga i Žujovića kao okorjele frakcionaše. Delegat Božidar Maslarić konstatirao je: „U ovoj meri naše vlade lepo su usklađeni lični, individualni interesi

status Jugoslavije, a to je bilo dokazivanje Staljinu i Sovjetskom Savezu u cilju *dokazivanja nesekretanja* te da su dosljedni tome. Priznao je da je u Titovom referatu bilo mnogo netočnosti i nepreciznosti. Uz to, tvrdio je da je Zogović pomogao ispravljati jezično-stilske, ali i činjenične podatke te formulacijske konstrukcije u referatima Tita i Kardelja koje su izložili. Preciznije rečeno, Đilas se više bavio, prema njemu, s referatima dva najvažnija člana jugoslavenske države, nego sa svojim, no njihov se referat(i) ne razlikuju od Đilasovog, već naprotiv može se govoriti o ujednačenom, kontinuiranom slijedu sadržaja prosovjetskog referata.

⁵³⁹ V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 200 – 201.

⁵⁴⁰ „Isto, 209 – 211.

⁵⁴¹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 299.

⁵⁴² „Diskusija o izvještajima Centralnog komiteta KPJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 177., 24. srpnja 1948., 1 – 4., „Diskusija po izvještajima Centralnog komiteta KPJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 178., 25. srpnja 1948., 1 – 4., „Diskusija povodom izvještaja CK KP Jugoslavije o političkom organizacionom i agitaciono-propagandnom radu KPJ“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1002., 24. srpnja 1948., 1 – 3., „Diskusija povodom izvještaja Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije“, god. VIII., br. 1003., 25. srpnja 1948., 1 – 4.

⁵⁴³ „V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 216.

seljaka s opštim interesima zemlje s opštim interesima našeg naroda. Na tom primeru se vidi, kako se Tito majstorski koristi iskustvom SSSR i učenjem druga Staljina (Aplauz)⁵⁴⁴. Svoj govor završio je ustaljenom krilaticom na Petom kongresu: „Živeo Sovjetski Savez! („Živio!“- aplauz.), Živeo drug Staljin! (Dugotrajan aplauz i skandiranje: „Staljin-Tito!“, „Moskva-Beograd“), Živela Titova Jugoslavija (Živjela – aplauz) Živeo drug Tito! (Buran aplauz i klicanje: „Heroj Tito!“)⁵⁴⁵. Iz stenografskih bilješki vidljivo je da je osim što se iskazivala ljubav prema Staljinu i Sovjetskom Savezu, da se htjelo dodatno naglasiti i isticanjem pljeskanja i klicanja u napomenama.

U svom govoru i Svetozar Vukmanović Tempo nije izostavio slavljenje Sovjetskoga Saveza kroz razne glorificirane epitete. Time je naglasio da je KPJ vodio narode Jugoslavije kroz moralno-političko jedinstvo, kakvo ima i Sovjetski Savez.⁵⁴⁶ Već prije završetka Kongresa uslijedila je osuda kleveta protiv KPJ⁵⁴⁷, a nastavilo se sve po istoj shemi tako da su se delegati radili na način tko će više idealistički propagirati Sovjetski Savez. Uslijedio je govor Koče Popovića u kojem je na prvo mjesto stavio Staljina i CK SKP (b), tvrdeći da bez njih Jugoslavija ne bi postigla ciljeve koje je polučila. Citirale su se Staljinove riječi od 7. ožujka 1944. kada se povodom 26. obljetnice Crvene armije osvrnuo na bratstvo i jedinstvo dvaju naroda. Svi delegati ustali su i klicali: „Tito-Staljin“.⁵⁴⁸ Na kraju napomenuo da je ponosan što je jugoslavenska vojska mogla pomoći Crvenoj armiji da izvrši svoj povijesni oslobodilački zadatak.⁵⁴⁹ Na idućim stranicama nalazili su se zapisi govora raznih utjecajnih članova partije poput Otmara Kreačića, Karla Mrazovića Gašpara, Blagoje Neškovića, Veljka Mićunovića, Blaža Jovanovića, Mihe Marinka, Đavida Nimanija... Ono što je zajedničko da se prosovjetski govorilo, a potom zabilježilo te su zatim slijedile različite varijante govora koje su bile prilagođene za Staljina, Sovjetski Savez, CK SKP (b), Crvenu armiju, Lenjina, učenje Marxa-Engelsa-Lenjina-Staljina, sovjetski narod. Suština im je bila ista, a radilo se o prosovjetskom stavu i karakteru. Pojedini delegati su se osvrnuli na razmimoilaženja u stavovima dviju partija. Tako je delegat Božo Čulić izrekao da je od presudne važnosti da se spor što prije razjasni za ponovno uspostavljanje odnosa između KPJ i ostalih partija te je zazivao življenje bratstva naroda Jugoslavije, Sovjetskog Saveza te ostalih zemalja pod sovjetskim nadzorom.⁵⁵⁰ Delegat Milan Kalafatić postavio je retoričko pitanje: „Zar nije smešna tvrdnja da rukovodioci naše Partije sprovede neprijateljsku politiku prema SSSR, kada znamo da nas baš to rukovodstvo iz dana u dan vaspitava

⁵⁴⁴ Isto, 232.

⁵⁴⁵ Isto, 234.

⁵⁴⁶ „Govor druga Svetozara Vukmanovića-Tempa“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 535., 23. srpnja 1948., 3., V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 264. Naime, svi ovi spomenuti govori na Petom kongresu bili su u novinama u kraćoj varijanti, ali bez izmijenjenog sadržaja kakav je bio stenografskim bilješkama.

⁵⁴⁷ „Diskusija po izvještajima CK KPJ“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 546., 26. srpnja 1948., 1.

⁵⁴⁸ „Govor druga Koče Popovića“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 546., 26. srpnja 1948., 2., V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 327.

⁵⁴⁹ Isto.

⁵⁵⁰ „V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 329.

u bezgraničnoj ljubavi prema SSSR i velikom Staljinu! Zar ima još i jedne zemlja na svetu, osim Jugoslavije, koja voli ne samo na rečima, nego i na delu Sovjetski Savezu, Boljševičku partiju, druga Staljina, kao mi Jugoslaveni!“.⁵⁵¹ Buran pljesak od strane delegata nije izostao ni nakon ovoga govora.

Na zasjedanju idućega dana, 24. srpnja 1948., Đuro Pucar utvrdio je da rukovođenje velike narodne borbe zapravo dio Sovjetskoga Saveza i ostalih zemalja pod njegovim nadzorom. Time je Pucar naglasio da ostvarivanje nove Jugoslavije ne bi bilo moguće bez pobjede i pomoći Sovjetskoga Saveza te da su ciljevi Sovjetskoga Saveza drugačiji od ciljeva drugih saveznika, a tome je pridonijela povezanost i nerazdvojni dio patriotizma dviju država. Pucar je izjavio da se „nikad ne gubi iz vida da ljubav prema Jugoslaviji jeste i ljubav prema Sovjetskom Savezu, jer sloboda naše otadžbine ne može se zamisliti bez velikog Sovjetskog Saveza“.⁵⁵² Na kraju se osvrnuo da je upravo KPJ crpila iskustvo iz Boljševičke partije pa je time neshvatljivo odakle Informbirou zaključci koji su došli do izražaja u pismima CK SKP (b) i rezoluciji Informbiroa. Pucar je zaključio: „Prošlost i sadašnjost naše Partije, raniji i sadašnji rat našega Centralnog komiteta pokazali su na djelu vjernost marksizmu-lenjinizmu, vjernost Boljševičkoj partiji i drugu Staljinu (Aplauz). Uvjeren sam da će naš CK i u svom budućem radu pokazati da je on imao pravo“.⁵⁵³ Redali su se zastupnici pa je Boris Zihel govorio da vođenje narodnooslobodilačke borbe ne bi bilo moguće bez Sovjetskoga Saveza.⁵⁵⁴ Delegat Vicko Krstulović napomenuo je da svi jugoslavenski narodi znaju da je „CK KPJ, s drugom Titom na čelu, preporodio i odgojio, a i odgaja našu Partiju u duhu Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljina, na herojskim tradicijama Boljševičke partije, uvijek produbljujući vjeru, ljubav i odanost prema drugu Staljinu, Boljševičkoj partiji i nepobjedivom SSSR“.⁵⁵⁵ Pljesak nije izostajao ni u jednom trenutku. Na Petom kongresu ustanovljena je komisija za rezoluciju o odnosu KPJ prema Informbirou te komisija za rješavanje žalbi.⁵⁵⁶ Kardelj je u svom referatu ponovio da rukovodstvo KPJ bude sve učinilo što može da se razmimoilaženja između CK SKP (b) i CK KPJ likvidiraju te da je najvažnije sredstvo na tom putu da Partija i čitava zemlja još upornije rade i sa što većim elanom, nego do sada na socijalističkoga izgradnji zemlje.⁵⁵⁷ U istom duhu i s istim porukama govorili su i ostali tadašnji zastupnici. Nije bilo iznimaka te je stav bio vrlo jasan.

Predzadnjega dana Kongresa, 27. srpnja 1948., jedan od istaknutijih govornika bio je Aleš

⁵⁵¹ Isto, 392.

⁵⁵² Isto, 418.

⁵⁵³ Isto, 418.

⁵⁵⁴ Isto, 445.

⁵⁵⁵ Isto, 479.

⁵⁵⁶ Vidi sastave: „V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 484.

⁵⁵⁷ „KPJ u borbi za novu Jugoslaviju, za narodnu vlast i socijalizam“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 180., 27. srpnja 1948., 1 – 3., „KPJ u borbi za novu Jugoslaviju, za narodnu vlast i socijalizam“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 548., 28. srpnja 1948., 1 – 5., „KPJ u borbi za novu Jugoslaviju, za narodnu vlast i socijalizam“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1005., 27. srpnja 1948., 1 – 3.

Bebler koji je naznačio: „Kao što smo svesni toga da je već samo postojanje takve Jugoslavije kakva ona jest narodno-demokratske Jugoslavije, moguće jedino zato što postoji snažni SSSR, tako visoko cenimo i ovu konkretnu, praktičnu pomoć SSSR u novoj Jugoslaviji, i za nju smo duboko zahvalni ovoj velikoj zemlji, njenim narodima i njenom vođi, velikom Staljinu. Naše prijateljstvo i bratska saradnja sa SSSR dokaz su o tome kako naša politika stalno teži ostvarenju našeg osnovnog nacionalnog spoljno-političkog cilja – očuvanju naše nezavisnosti – i opštih ciljeva naprednog čovečanstva- očuvanju mira i bezbednosti u svetu“.⁵⁵⁸ Kidrič je u svom referatu konstatirao da Jugoslavija treba izgrađivati ekonomiju po uzoru na Sovjetski Savez i socijalizam.⁵⁵⁹

Poslije završetka rasprave o izvještajima CK KPJ, Peti kongres je jednoglasno usvojio Rezoluciju kojom se odobravao rad CK KPJ te se nastavilo raspravljati o izvještajima CK KPJ.⁵⁶⁰ Potom se dalje nastavilo s raspravom povodom izvještaja Kardelja i Kidriča.⁵⁶¹ I zadnji dan Petoga kongresa KPJ riječ su dobili Vladimir Popović, Petar Stambolić, Aleš Bebler i Nikola Petrović koji su još jednom potvrdili sve već izrečeno.⁵⁶² Također, objavljena je udarna vijest u tiskovinama o jednoglasnom usvajanju Rezolucije Petog kongresa KPJ u kojoj su sadržani osnovni zadaci KPJ. Tekst u tisku bio je potpuno identičan s dokumentom Rezolucije.⁵⁶³ Peti kongres KPJ stavio je pred Partiju osnovne zadatke učvršćenja i izgradnje narodne vlasti.⁵⁶⁴ O Informbirou nije bilo puno riječi. Kongres je završio potvrdom da je Tito ponovno izabran za generalnog sekretara KPJ te da je na Plenarnoj sjednici CK izabrani ostali članovi za Politburo CK KPJ: Edvard Kardelj, Milovan Đilas, Aleksandar Ranković, Ivan Gošnjak, Moša Pijade, Boris Kidrič, Blagoje Nešković i Franc Leskošek.⁵⁶⁵

Nakon održanoga Petoga kongresa, uslijedio je Izvještaj Centralnog komiteta o

⁵⁵⁸ „V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 484., 659.

⁵⁵⁹ „O izgradnji socijalističke ekonomike FNRJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 181., 28. srpnja 1948., 1 – 3., „Izgradnja socijalističke ekonomike u FNR Jugoslaviji“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1005., 27. srpnja 1948., 4 – 6., O izgradnji socijalističke ekonomike FNRJ“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 549., 29. srpnja 1948., 1 – 5.

⁵⁶⁰ „Kongres je jednoglasno usvojio rezoluciju kojom se u potpunosti odobrava dosadašnji rad Centralnog komiteta KPJ“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 547., 27. srpnja 1948., 1 – 4., „Kongres je jednoglasno usvojio Rezoluciju o izvještajima Centralnog komiteta“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1004., 26. srpnja 1948., 1 – 5., „Kongres je jednoglasno usvojio Rezoluciju o izvještajima Centralnog komiteta KPJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 179., 26. srpnja 1948., 1 – 5., „Jednoglasno su usvojeni Program i Statut KPJ, Rezolucija V. kongresa KPJ o osnovnim narednim zadacima organizacija KPJ i Rezolucija o odnosu KPJ prema Informbirou“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 182., 29. srpnja 1948., 1. – 2., „Diskusija o izvještajima Centralnog komiteta KPJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 182., 29. srpnja 1948., 1 – 5.

⁵⁶¹ „Diskusije povodom referata drugova Edvarda Kardelja i Borisa Kidriča“, *Borba*, Zagreb, god. VIII., br. 1006., 28. srpnja 1948., 1 – 2.

⁵⁶² Govor drugova, *Oslobođenje*, god. VI., br. 549., 29. srpnja 1948., 5 – 6.

⁵⁶³ „Noćas je završio rad V kongres KPJ izborom Centralnog komiteta i centralne revizione komisije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 550., 30. srpnja 1948., 1., „Rezolucija V Kongresa KPJ povodom rezolucije Informbira“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 550., 30. srpnja 1948., 4., „Jednoglasno su usvojeni Program i Statut KPJ, Rezolucija V. kongresa KPJ o osnovnim narednim zadacima organizacija KPJ i Rezolucija o odnosu KPJ prema Informbirou“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 182., 29. srpnja 1948., 1 – 3., „Diskusija o izvještajima Centralnog komiteta KPJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 182., 29. srpnja 1948., 1 – 5., „Peti kongres jednoglasno je usvojio Program i Statut KPJ, Rezoluciju o osnovnim narednim zadacima organizacija KPJ i Rezoluciju o odnosu KPJ prema Informbirou“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1007., 29. srpnja 1948., 1.

⁵⁶⁴ V. kongres Komunističke partije Jugoslavije“, 747.

⁵⁶⁵ „Izabran je centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije i Centralna reviziona komisija“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 183., 30. srpnja 1948., 1 – 5., „Za generalnog sekretara Komunističke partije Jugoslavije izabran je drug Tito“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 551., 31. srpnja 1948., 1.

organizacijskom radu KPJ. U Izvještaju se još jednom naglasilo da nema razlike između KPJ i onih općih principa koji su izloženi u pismima CK SKP (b) i spomenute Rezolucije Informbiroa. Još jednom u Izvještaju bio je potvrđen stav KPJ: „Snaga naše Partije, međutim, u tome je, što je njena praksa – u kojoj se ona vjerno drži nauke Marx-Engelsa-Lenjina-Staljina očividno suprotna svemu onome što joj se zamjera. Svaki dan će neizbježno sve snažnije otkrivati svu apsurdnost naše Partije.“⁵⁶⁶ Dakle, zaključak je bio da samo vjernošću principima marksizma-lenjinizma Partija može pobijediti u teškoćama. Izvještaj je završio riječima da samo vođeni tim principima može KPJ donijeti veće uspjehe, nego ijednoj drugoj partiji, osim SKP (b).⁵⁶⁷ U idućim brojevima izlazili su zadatci Partije pa su se navodila tri glavna cilja. Prvi, raskrinkavanje svih imperijalista u borbi protiv nezavisne države, drugi, borba za demokratski mir protiv imperijalizma i treći – pružanje svesrdne podrške borbi koju vodi demokratski tabor na čelu sa Sovjetskim Savezom. Nadalje, istaknuto je da je KPJ mogla pobjeđivati sve teškoće i protivnike koje je imala jer je ostala vjerna marksizmu-lenjinizmu, dok je preuzimanjem novih obaveza moguće itekako nastavljati socijalističkog natjecanja.⁵⁶⁸

O posve drugačijoj slici od one konstruirane u historiografiji, svjedoči i činjenica da će se upravo 1948. uslijed izbacivanja KPJ iz Informbiroa uvesti osnova marksizma-lenjinizma kao nastavni predmet na zagrebačko Sveučilište s ciljem da jedna od mjera odgoja omladine bude učenje u duhu Marxa – Engelsa – Lenjina – Staljina.⁵⁶⁹ Nakon Petoga kongresa, jugoslavenski vrh je krenuo u omasovljenje Partije kroz ideološki-politički rad i to kroz učenje marksizma-lenjinizma, jugoslavenske narodne revolucije i socijalističke izgradnje, pojašnjavanje borbe u zemlji i inozemstvu.⁵⁷⁰ Netom poslije Petoga kongresa u jugoslavenskim središtima gradova zakazana su savjetovanja nastavnika, profesora i direktora gimnazija i učiteljskih škola o zaključcima Kongresa. Već je 24. kolovoza 1948. bila objavljena vijest da će se u Sarajevu održati savjetovanje za cijelu NR Bosnu i Hercegovinu, a nastavnicima je zadano da u idućoj školskoj godini ulože sve napore da nastavu u školama usmjere prema zaključcima Petoga kongresa.⁵⁷¹ Pri završetku Kongresa uslijedio je cijeli niz vijesti o upornoj borbi za ostvarenje zaključaka Petoga kongresa KPJ pa će primjerice

⁵⁶⁶ Izvještaj Centralnog komiteta o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VI., br. 30., 24. srpnja 1948., 8

⁵⁶⁷ Isto, 8

⁵⁶⁸ „Preuzimanjem novih radnih obaveza partijske organizacije pristupaju ispunjavanju odluka V. Kongresa KPJ“, *Naprijed*, god. VI., br. 35., 27. kolovoza 1948., 2.

⁵⁶⁹ „Uvođenje osnova marksizma-lenjinizma kao nastavnog predmeta na Sveučilište“, *Naprijed*, god. VI., br. 29., 24. rujna 1948., 3.

⁵⁷⁰ „Zapisnik sa sjednice politbiroa CK KPH, održane 18. februara 1949.“, br. 4/49., Marina Štambuk-Škalić, ur., Branislava Vojnović, prir., *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006.), 56.

⁵⁷¹ „U idućoj školskoj godini nastavnici će uložiti sve napore da nastavu i vaspitanje u školama usmjere prema zaključcima V kongresa KPJ“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 572., 24. kolovoza 1948., 1 – 2.

radnici u metalurgiji uložiti dodatne napore za dobrobit Jugoslavije.⁵⁷² Dakle, i prije i poslije Petoga kongresa KPJ ništa bitno nije bilo različito u diskursu jugoslavenskih tiskovina, kao ni tadašnje političke elite. Nijedan javni zapis čelne osobe jugoslavenskoga političkoga vrha ili članak nije išao u smjeru protusovjetskoga izvještavanja ili negativnoga stajališta ili diskursa o SSSR-u.

Ujedno, odluka o sazivanju Petoga kongresa uslijedila je za vrijeme sjednice Politbiroa CK KPJ od 20. svibnja 1948., a ne kako se tvrdilo uslijed izbacivanja KPJ iz Informbiroa. Može se slobodno ustanoviti da je KPJ nakon Petoga kongresa bila ta koja je smatrala da se nesuglasice mogu izgaditi pa su i optužbe izostale.⁵⁷³ Povjesničari⁵⁷⁴ često poistovjećuju Sovjetski Savez i CK SKP (b) te nesuglasice s izbacivanjem Jugoslavije iz Informbiroa. Dogodilo se suprotno – od strane osam partija unutar Informbiroa predvođenih CK SKP (b) KPJ je bila izbačena iz te iste organizacije. Nakon Kongresa bio je poslan i brzojav u Moskvu: „Neka živi naš učitelj ljubavi prema Sovjetskom Savezu, drug Tito i neka živi naš veliki prijatelj Staljin“.⁵⁷⁵

Zaključak je Kongresa bio da je Jugoslavija uistinu dio socijalističkoga bloka na čelu s CK SKP (b).⁵⁷⁶ Također, KPJ je izašla iz svoje konspirativnosti po željama CK SKP (b) i Informbiroa. Nadalje, u Program KPJ na Petom kongresu usvojeno je sljedeća baza: „U uvjetima borbe za izgradnju socijalizma u našoj zemlji klasna borba zaoštava se i trajat će sve do konačne likvidacije eksploatorskih elemenata“.⁵⁷⁷ Kako glorificiranje Staljina i Sovjetskoga Saveza nije izostalo, tako ni veličanje sovjetskoga sustava. Ujedno se iskazivala želja i htijenje za ubrzanim preuzimanjem navedenoga modela. Istovremeno je vjernost i spremnost KPJ u teoriji marksizma-lenjinizma bio neizostavan čimbenik od svakoga govornika na Kongresu. Zapravo, Tito i vodstvo Jugoslavije nikada nije ni prekinulo potpunu vezu sa Sovjetskim Savezom.⁵⁷⁸ S druge strane, prema Đilasovim zapisima, toga ljeta 1948., Tito mu je povjerio tajnu nadu da će dobiti pomoć od strane Sjedinjenih Država. Već u listopadu 1948. britanski ministar vanjskih poslova Ernest Bevin, reagirao je tako da treba držati Tita da ne potone.⁵⁷⁹ Tito je kasnije napomenuo da mu je 1948. bila strašan psihički napor, budući da se

⁵⁷² „Metalci Bosne i Hercegovine vodiče upornu borbu za ostvarenje zaključaka Petog kongresa KPJ“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 567., 18. kolovoza 1948., 1

⁵⁷³ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, 146.

⁵⁷⁴ Isto, 146.

⁵⁷⁵ Jakovina, „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, 95.

⁵⁷⁶ Morača, Bilandžić, Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, 205. Nije točna teza dvojice autora da je u raspravi prevladala misao o autentičnosti jugoslavenskog puta u socijalizam. To će biti naknadne interpretacije, kao naknadno promišljanje čelnih osoba Politbiroa CK KPJ. Tu tezu o autentičnosti – „u izlaganju delegata prevladavala je misao o autentičnosti jugoslavenskog puta u socijalizam, ali i o tome da je on dio svjetskoga komunističkog pokreta s Komunističkom partijom SSSR-a na čelu“, koristio je Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 299. Tezu o autentičnosti, odnosno zasebnog puta u socijalizam, jugoslavenski predstavnici su prvi put čuli na zasjedanju Informbiroa od Gomulke, poljskog čelnika komunističke partije.

⁵⁷⁷ *V. kongres KPJ*, (Beograd: Kultura, 1952.), 102.

⁵⁷⁸ Aleksa Đilas, „Iz emigracije, patriota ili despot? – mit o Titu“, *Izabrani eseji, članci, intervju i dokumenti*, 1980-1990., ur. Aleksa Đilas (Beograd: Društvena misao, Službeni glasnik, 2009.), 48.

⁵⁷⁹ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 137.

borio „između discipline komuniste i uvjerenja o jednoj dubokoj nepravdi“.⁵⁸⁰ Kasnije, na Drugom kongresu KPH, od 21. do 26. studenoga 1948. u Zagrebu je bila naglašen rukovodeća uloga partije i njene snage u državi. Od važnijih zaključaka ponovilo se da ideološka osnova ostaje „pravilna partijska linija“ pri čemu je naglašeno učenje marksizma-lenjinizma, kao i ono Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljina.⁵⁸¹ Hvaljenje Staljina na Drugom kongresu bio je neizostavni dio ceremonijala.⁵⁸²

Nakon završetka Petoga kongresa slijedili su republički partijski kongresi koji su stopom slijedili liniju Petoga kongresa KPJ pa je tako Deveta pokrajinska konferencija KPJ za Crnu Goru, koja je u međuvremenu bila pretvorena u Prvi kongres KP Crne Gore na Cetinju održala sastanak u listopadu 1948. U BiH je u sklopu Šeste pokrajinske konferencije KPJ za BiH u Sarajevu započela s radom 1. studenog 1948. te je bila isto pretvorena u Prvi kongres KP Bosne i Hercegovine. Zatim u Zagrebu je održan 21. studenog 1948. Drugi kongres KP Hrvatske, a u Skopju Prvi kongres KP Makedonije zbio se 19. prosinca. U Ljubljani se održao Drugi kongres KP Slovenije 11. studenoga 1948. i na kraju kao zadnji među nabrojanim održan je u Beogradu 17. siječnja 1949. Drugi kongres KP Srbije. Svima je bio zajednički *domino efekt* Petoga kongresa gdje se iskazivala svesrdna podrška CK KPJ.⁵⁸³

Ono što se kasnije događalo s u državnoj propagandi kao i historiografiji, isticanje i veličanje Petoga kongresa nije imalo previše činjenične točnosti u odnosu na ono što se zapravo dogodilo. Tako su pale u zaborav stenografske bilješke Petoga kongresa KPJ izdane 1949. koje su ključne uz jugoslavenski tisak za razumijevanje stavova tadašnjega jugoslavenskoga vodstva. Obljetnice Petoga kongresa zauzimale su naslovnu stranicu 21. srpnja 1949. Na prvu obljetnicu Petoga kongresa KPJ, u jugoslavenskom je tisku navedeno da je zbog politike Sovjetskoga Saveza koja je bila „antimarksistička i kontrarevolucionarna“ Jugoslavija bila prisiljena „izgrađivati socijalizam vlastitim snagama“.⁵⁸⁴ S obzirom na to da je navedena interpretacija objavljena prije prekida diplomatskih odnosa Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza, ona nije bila oštra kao interpretacije toga događaja objavljene u kasnijim godinama. Time se istaknulo da se radilo o povijesnom događaju „naših naroda i međunarodnog radničkog pokreta“.⁵⁸⁵ U članku se ponajviše osvrnulo na razvoj i revolucionarnu prošlost KPJ. Referiralo se na činjenicu da je za vrijeme održavanja Kongresa „bila u jeku nepravna, netočna, antimarksistička kampanja CK SKP (b) i ostalih zemalja Informbiroa protiv naše zemlje“.⁵⁸⁶

⁵⁸⁰ Štaubringer, *Ne staljinizmu*, 8.

⁵⁸¹ HR-HDA-1220-CK SKH, Komisija za izgradnju narodne vlasti, Zapisnik 1. sastanka Komisije, 13. studenoga 1951., kut. 1., Izvještaj CK o radu između Prvog i Drugog kongresa KPH (dijelovi organizacionog izvještaja Antuna Bibera za Drugi kongres KPH), kut. 2.

⁵⁸² Bukvić, Sabor Narodne Republike Hrvatske: organizacija i djelovanje (1945.-1953.), 55 – 56.

⁵⁸³ *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, 358.

⁵⁸⁴ „Godina dana od Petog kongresa KPJ“, *Borba*, Beograd, god. XIV., br. 172., 21. srpnja 1949., 1.

⁵⁸⁵ „Godišnjica Petog kongresa“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1312., 21. srpnja 1949., 1.

⁵⁸⁶ Isto, 1.

U vijesti se izložilo da je Kongres odobrio dotadašnju političku liniju, zatim da je bilo izraženo da CK SKP (b) na licu mjesta dozna istinu o vođenju politike KPJ koja je sve zadatke koji su bili pred nju postavljeni uspješno riješila, bilo da se radi o unutarnjim ili međunarodnim događajima. Zatim se u novinama citiralo dio zaključka donesenoga 1948.: „Peti kongres konstatira da su i pored netačnih optužbi i spomenutih razmimoilaženja vodstvo KPJ ostali u svemu vjerni principima međunarodne proleterske solidarnosti i jedinstva antiimperijalističkog demokratskog fronta“.⁵⁸⁷ Osvrćući se na proteklu godinu dana, navelo se da nije bilo nimalo lako, pogotovo jer se trebalo oduprijeti pritisku imperijalista koji je trajao od trenutka obaranja kapitalizma i izgradnje socijalizma. S druge strane, moralo se oduprijeti ekonomskoj i političkoj ofenzivi rukovodstva Sovjetskoga Saveza i ostalih zemalja pod njegovim nadzorom, a tu je bilo uključeno kršenje trgovačkih ugovora o razmjeni robe, ekonomske blokade, monstruoze laži i klevete, provokacije svake vrste protiv Jugoslavije, pogranični incidenti do sabotaze izgradnje socijalizma. Ono što se najviše zamjerilo, bila je nagodba Sovjetskoga Saveza sa Zapadom na račun jugoslavenskoga naroda u slovenskoj Koruški. Ujedno se konstatiralo da su interesi i ciljevi Sovjetskoga Saveza suprotni osnovnim načelima međunarodnoga radničkoga pokreta i proleterske solidarnosti kao i interesima jugoslavenskih naroda.⁵⁸⁸

Kada se promotre obljetnice Petoga kongresa koje su se slavile u jugoslavenskom tisku jasno je u kojoj je mjeri bila kolektivno izbrisana svijest o događajima i raspravama koje su se uistinu dogodile na Kongresu. Godine 1950. slavila se odluka Petoga kongresa KPJ te se tada uspješno oduprijelo naletu Sovjetskoga Saveza. S druge strane, kada je riječ o drugoj Rezoluciji i raskidu Ugovora od strane Sovjetskoga Saveza, o čemu će biti više riječi u drugim poglavljima, očita je promjena diskursa. Naime, 1950. isticalo se da će oni dani Petoga kongresa ostati zabilježeni u povijesti jugoslavenskih naroda kao najznačajniji, najvažniji i najsudbonosniji. Naglašavalo se da je Kongres analizirao razvojni put jugoslavenske Partije te obogatio riznicu revolucionarnoga međunarodnog radničkog pokreta i pružio budućim naraštajima materijal na kojem se trebaju učiti i odgajati. Ovom obljetnicom bio je uveden suprotan i manipulativan narativ od onoga koji je uspostavljen na Petom kongresu. U tisku je navedeno da su dani Petoga kongresa pali upravo u vrijeme kada je revizionistička kampanja dirigitirana od rukovodstva CK SKP (b) počela pokazivati „čudovišno“ lice i metode koje nisu bile spojive s komunističkim moralom.⁵⁸⁹

Na drugu godišnjicu Petoga kongresa KPJ, jugoslavenski su listovi događaj prikazali kao „borbu za pravilne odnose među socijalističkim zemljama“.⁵⁹⁰ Za obljetnicu 1950. isticalo se da je značaj Petoga kongresa osobit jer je opovrgao klevete bukureštanske rezolucije, ali preuzeo na sebe

⁵⁸⁷ Isto, 1.

⁵⁸⁸ Isto, 1.

⁵⁸⁹ „Dvije godine dana od Petog kongresa Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 1164., 21. srpnja 1950., 2.

⁵⁹⁰ Isto, 2.

obranu marksističko-lenjinističkih principa od revizionizma. Nadodalo se da su materijali na Kongresu razobličili suštinu klevetničke hajke protiv Jugoslavije, kao i postavili dnevni red rješavanja nesuglasja koji su bili u interesu čitavoga međunarodnoga radničkoga pokreta i odnosa među socijalističkim zemljama.⁵⁹¹ Napomenulo se da su se pokazale tendencije sovjetskih rukovoditelja koji su podvrgli jugoslavensku izgradnju zemlje te se pokazali kao prijatnija jugoslavenskoj nezavisnosti i miru u svijetu.⁵⁹² Jugoslavenski tisak je svake godine obilježavao Peti kongres: „Razvijajući tekovine te revolucije – sprovodeći u praksi odluke i zadatke Petoga kongresa o izgradnji socijalizma i sukobljavajući se na toj liniji sa zatečenom revizionističkom praksom u Sovjetskom Savezu, naša Partija je mogla da sagleda i ocijeni svu dubinu revizionističkog skretanja rukovodilaca Sovjetskog Saveza. Raskrinkavši još na Petom kongresu nastojanja rukovodilaca SKP(b) da ozakone praksu, ne provjeravanja činjenica, naša Partija je morala da povede borbu za pravilne odnose među socijalističkim zemljama. Dvogodišnja praksa izgradnje socijalizma u našoj zemlji s jedne strane i višegodišnja praksa u Sovjetskom Savezu, sagledane kroz prizmu marksističko-lenjinističke nauke pokazale su da se u sukobu između KPJ i SKP (b) radi o daleko značajnim pitanjima za međunarodni radnički pokret“⁵⁹³. Riječ *povijesni* bio je spomenut nekoliko puta u tekstovima. Time se istaknulo da je suvremenu krizu socijalizma izazvao CK SKP (b) svojom nepravilnom politikom prema komunističkoj partiji i učenju marksizma-lenjinizma. U tekstu se nije spominjalo klicanje Staljinu i CK SKP (b), nego da su se delegati složili s rezolucijom u odnosu KPJ prema Informbirou te da donesena rezolucija protiv KPJ nije pokolebala delegate koji su tada trebali legalno zbaciti rukovodstvo. Napomenulo se da je socijalistički preobražaj poljoprivrede postavljen na Petom kongresu kao jedan od važnijih zadataka. Tempom otkupa i kolektivizacije kroz 1949. riješen je, kako se navodilo, jedan od najtežih problema u poljoprivredi. Druga važna stvar je jačanje NFJ. Upravo je iskustvo Jugoslavije potvrdilo da se socijalizam izgrađuje prema specifičnim uvjetima, a ne kako odredi i propiše jedna kasta.⁵⁹⁴

Obljetnica 1951. imala je još agilniji pogled prema CK SKP (b), no otvorila je nekoliko pitanja. Prvo su bili materijali na Petom kongresu: „nisu odmah otkrili svu dubinu i značaj sukoba sa SKP (b) jer tada nisu mogli da se upuste u detaljnu analizu sramnog sovjetskog postupka njihovog revizionizma, problema koji se postavljaju pred čitav međunarodni radnički pokret. To je iza kongresa učinilo naše partijsko rukovodstvo“.⁵⁹⁵ A drugo pitanje koje je otvoreno bilo je da na Kongresu nije otvorena ni sva problematika koja proizlazi iz Informbiroa i CK SKP (b), ali da je KPJ imala

⁵⁹¹ „T., D., „Dvogodišnjica V. kongresa KPJ“, *Naprijed*, god. VIII., br. 30., 21. srpnja 1950., 1.

⁵⁹² Isto, 1.

⁵⁹³ „Dvije godine dana od Petog kongresa Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 1164., 21. srpnja 1950., 2.

⁵⁹⁴ J., P., „Dvije godimne od V. kongresa KP Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. X., br. 1622., 21. srpnja 1950., 1.

⁵⁹⁵ Milka Čaldarović, „Treća godišnjica V kongresa Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1475., 21. srpnja 1951., 1.

jedinstvo.⁵⁹⁶ Ovime je jugoslavensko vodstvo pokušalo pobiti vlastite riječi koje su izrekli na kongresu, a dostupni su u tisku i objavljenj dokumentaciji. Primjerice, 1951. u *Vjesniku* se nalazi na drugoj stranici novina da je Partija uspjela odoljeti najtežim iskušenjima i da je ostala na okupu unatoč „ekonomskoj blokadi, trganju paktova, prijetnjama ratom, bjesomučnim izazivačkim demonstracijama duž naših granica“.⁵⁹⁷

Peti kongres u novinama se prezentirao kao nešto jedinstveno i pozitivno u jugoslavenskoj povijesti, zapravo kao temelj za jugoslavensku budućnost – izgradnju socijalizma uz odbacivanje Sovjetskog Saveza. Time se navodio cilj Kongresa, a to je bila borba za izvršenje petogodišnjega plana, borba za mir u svijetu, obrana zemlje, borba za čuvanje Partije i borbu protiv napada vodstva SKP (b) na Jugoslaviju.⁵⁹⁸ Borba oko izvršenja Petogodišnjega plana bilo je dokazivanje pravovjernosti Sovjetskom Savezu, mir u svijetu nije se tada previše spominjao kao ni obrana zemlje, dok je borba za čuvanje jedinstva Partije bila najviše naglašena, a spominjanje nasrtaja SKP (b) na jugoslavensko vodstvo bilo je izostavljeno. Jugoslavenska historiografija prikazala je Peti kongres KPJ kao početak jugoslavenskoga razlaza sa Sovjetskim Savezom i početkom novoga političkoga smjera definiranoga pojmom „nesvrstanost“ iako prethodni podatci upućuju na posve suprotan zaključak. Interpretacije Petoga kongresa KPJ preuzete su najviše od Milovana Đilasa koji je krajem 1952. ustvrdio kako je Peti kongres KPJ bio „veličanstveni, vatreni otpor revolucionara nepravednom, sramnom, podmuklom i brutalnom napadu Sovjetske vlade“.⁵⁹⁹ Primjerice u *Vjesniku* nije bila naznačena vijest o obljetnici Petog kongresa.⁶⁰⁰

Pregledom jugoslavenskoga tiska očito je da je jugoslavenska historiografija zaključke o Petom kongresu KPJ nekritički preuzela iz jugoslavenskih listova u razdoblju od 1949. do 1951. Naime, upravo u te tri godine stvoren je narativ prema kojem je Peti kongres KPJ predstavljao razlaz sa Sovjetskim Savezom. Jugoslavenske novine obilježavale su Peti kongres 21. srpnja svake godine, a historiografija je preuzela obilježavanje i naknadnu interpretaciju događaja, ali zanemarujući 1948.

⁵⁹⁶ Isto, 1.

⁵⁹⁷ „Historijski kongres“, *Vjesnik*, god. XI., br. 1932., 21. srpnja 1951., 2.

⁵⁹⁸ „Borba za izgradnju socijalizma“, *Naprijed*, god. IX., br. 39., 19. rujna 1952., 2.

⁵⁹⁹ „Milovan Đilas: V. i VI. Kongres KPJ“, *Naprijed*, god. IX., br. 45., 31. listopada 1952., 1.

⁶⁰⁰ U *Vjesniku*, god. XII., br. 2258., 21. srpnja 1952. vijest nije bila objavljena.

8. DUNAVSKA KONFERENCIJA 1948.

Nekoliko dana nakon završetka Petoga kongresa KPJ, 31. srpnja 1948., u Beogradu je održano zasjedanje Dunavske konferencije.⁶⁰¹ Zasjedanje je trajalo do 18. kolovoza te godine, odnosno nešto više od dva tjedna.⁶⁰² Za temu jugoslavensko-sovjetskih odnosa Dunavska konferencija je značajan događaj jer su Jugoslavija i Sovjetski Savez, usprkos Rezoluciji Informbiroa o isključenju KPJ, imali usuglašene stavove. Razina do koje mjere je Jugoslavija uskladila svoje stavove sa sovjetskim najuočljivija je iz ponašanja vodećega jugoslavenskog delegata na konferenciji Aleša Beblera. Primjerice u člancima „Sovjetski Savez je uvjeren da će primjena nove konvencije biti važan doprinos unapređenju međunarodnih odnosa i sovjetskog mira“ i „Jugoslavenska delegacija prihvatila je sovjetski prijedlog nove konvencije o režimu plovidbe na Dunavu“ gotovo uvijek Bebler je govorio, odnosno dobivao medijski prostor poslije nekoga od članova sovjetske delegacije, pri čemu je redovito naglašavao kako jugoslavenska delegacija prihvaća sovjetski prijedlog nove konvencije.⁶⁰³ Navedeni članci nisu bili iznimka, već pravilo.

U tisku se istaknulo da je na konferenciji u Parizu 1921. prihvaćen tzv. Dunavski statut, koji je za cilj imao daljnje jačanje pozicija velesila na Dunavu. Dunavskim statutom ustanovljena je Međunarodna dunavska komisija, koja je zauzela upravu plovidbe od Ulma do grada Braile, dok je dionica od Braile do ušća Dunav ostala pod patronatom Europske dunavske komisije. Jugoslavenske novine⁶⁰⁴ naglasile su da ni u jednu komisiju nije ušao Sovjetski Savez, iako ne napominju da tada nije ni postojao kao suverena država Sovjetski Savez (od 1922.), nego da se nalazio u građanskom ratu. Kroz daljnju analogiju Velika Britanija i Francuska, do Drugoga svjetskoga rata, stvarni upravitelji Dunavom, okarakterizirane su kao eksploatatorske zemlje. Ovo se odnosilo na to da su bile nametnule razne tarife koje je odredila ta ista Europska dunavska komisija, a koje su bile četiri do pet puta više, nego recimo tarife na Rajni i Elbi, čime je dolazilo do smanjenja plovidbe Dunavom. Već u idućoj

⁶⁰¹ Naime, američko veleposlanstvo u Beogradu dobilo je informaciju o sovjetskom „pritisku u tajnosti“ jugoslavenske administracije. Prvi siguran znak o pogoršanju odnosa između sovjetskog i jugoslavenskog rukovodstva bilo je suprotstavljanje jugoslavenske vlade sovjetskom pokušaju da sjedište međunarodne konferencije o Dunavu premjesti iz Beogradu u neku drugu podunavsku zemlju. Tada su pisma između CK KPJ i CK SKP(b) bila tajna. Robert Borden Reams, savjetnik američkoga veleposlanstva, uputio je 18. lipnja 1948. State Departmentu notu o razmimoilaženjima u mišljenjima između dviju vlada, dok je u memorandumu od 30. lipnja George Kennan zaključio da je moguća opcija da jedna komunistička država zadrži nezavisnu politiku od Moskve., u: *Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948-1983.*, prir. Momčilo Pavlović (Beograd: Institut za savremenu istoriju, Univerzitet u Beogradu – Fakultet Bezbednosti, Službeni glasnik Republike Srbije, 2009.), 22 – 23.

⁶⁰² „U Beogradu danas počinje Dunavska konferencija“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 551., 31. srpnja 1948., 1.

⁶⁰³ „Sovjetski Savez je uvjeren da će primjena nove konvencije biti važan doprinos unapređenju međunarodnih odnosa i sovjetskog mira“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 556., 6. kolovoza 1948., 1 – 2., „Jugoslavenska delegacija prihvatila je sovjetski prijedlog nove konvencije o režimu plovidbe na Dunavu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1013., 5. kolovoza 1948., 2.

⁶⁰⁴ M. F., „Dunavsko pitanje“, *Naprijed*, god. III., br. 32., 6. kolovoza 1948., 1. Neki brojevi novina *Naprijed* u srpnju i kolovozu 1948. godine zavedeni su pod treću godinu, što ne može biti nikako, budući da brojevi kroz 1945. ulaze u treću godinu izdanja. Ovdje se može raditi samo o šestoj godini, kako je primjerice točno zavedena većina brojeva kroz 1948.

rečenicima osporila se prethodna pri čemu se označilo: „iako se u godinama 1920. do 1939. ukupna tonaža povećala za 25 posto, promet tereta i robe pao je na 56 posto što se samo djelomično može objasniti time što Jugoslavija ima Jadransko more i što je Bugarska dobila mogućnost prijevoza preko Egejskog mora“. ⁶⁰⁵ Nadalje se osvrnulo na to da su nakon Drugoga svjetskoga rata prvi puta u povijesti stvoreni uvjeti pretvorbe Dunava u sredstvo razvoja ekonomske suradnje i procvata naroda, pogotovo zbog poraza Njemačke. ⁶⁰⁶ Smanjivanje ekonomske baze englesko-francuskim monopolistima, a kao ključno se isticalo to da su se podunavske zemlje pretvorile od kapitalističkih u narodno-demokratske i povezale se s moćnim Sovjetskim Savezom. ⁶⁰⁷ Osim navedenih sila, u prvi plan iskočile su Sjedinjene Države. ⁶⁰⁸ Na Konferenciji u Potsdamu predložile su projekt o „međunarodnom režimu unutarnjih vodenih putova“ s principom „jednakih mogućnosti“. Molotov je istaknuo da bi se tako stvorio „privilegirani položaj nekih velikih sila“. ⁶⁰⁹ Naime, podunavske zemlje pod sovjetskim nadzorom sklopile su sa Sovjetskim Savezom ugovore o zajedničkom dunavskom plovidbenom i zrakoplovnom društvu, a postojala je namjera stvaranja zajedničkih poduzeća u daljnjoj ekonomskoj suradnji. ⁶¹⁰ Dakle, trebalo je razriješiti tzv. stečena prava od Francuske i Velike Britanije koje su bile članice dotadašnjih komisija te time usvojiti novu konvenciju o Dunavu, uzimajući u obzir i status Austrije. ⁶¹¹ Savjet ministara u prosincu 1946. donio je odluku da se u roku od šest mjeseci poslije stupanja na

⁶⁰⁵ Isto, 1.

⁶⁰⁶ Četiri mjeseca prije rezolucije Informbiroa Jugoslavija je sudjelovala u Deklaraciji ministara vanjskih poslova zajedno s Poljskom i Čehoslovačkom koje je bilo usmjereno u rješavanju njemačkoga pitanja. U deklaraciji je iskazana zabrinutost zbog usmjeravanja u pravcu suprotnom principima na kojoj je zasnovana deklaracija tri sile propisana u Jalti, 11. veljače 1945. i sporazumima iz Potsdama potpisanim 2. kolovoza 1945. Potpisnice deklaracije su zahtijevale potpuno ostvarenje deklaracije četiriju sila od 5. lipnja 1945. koje se ne poštuje. Ujedno su tri vlade izrazile zabrinutost u nedavni plan obnove zapadne Njemačke, što je predstavilo prijetnju za mirnu strukturu poslijeratne Europe., u: „Deklaracija ministra inostranih poslova FNRJ, Poljske Republike i Čehoslovačke Republike o rešenju nemačkog pitanja“, *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* 1948., 569 – 572., Jugoslavija je sudjelovala u sličnoj noti i četiri dana prije same rezoluciji. Točnije, 24. lipnja 1948. poslana je deklaracija povodom odluka Londonske konferencije. U ovoj izjavi osim predstavnika Poljske i Čehoslovačke, sudjeluju i predstavnici Albanije, Bugarske, Rumunjske, Bugarske, ali i Sovjetskog Saveza. Sporazumi iz Jalte i Potsdamu predviđaju obavezu da Njemačka plati reparacije te djelomično nadoknadi štetu zemljama koje su nastradale od njemačke okupacije. Potpisnice izjave odbile su Londonsku konferenciju te su navele da je pitanje što prije potrebno riješiti na način potpune demilitarizacije Njemačke, uspostavljanje kontrole nad Njemačkom četiriju država na određeni rok, obrazovanje od predstavnika demokratskih stranaka i organizacija Njemačke u cilju garancija da se njemačka agresija neće ponoviti, zaključenje ugovora u skladu s Potsdamskim odlukama, ali da se okupacijske snage povuku godinu dana nakon zaključenja ugovora te usvajanja mjera za izvršenje reparacijskih obaveza Njemačke., u: „Zajednička izjava ministara inostranih poslova SSSR-a, Republike Poljske, NR Albanije, NR Bugarske, Čehoslovačke Republike, FNRJ, Rumunjske Narodne Republike i Republike Mađarske povodom odluka Londonske konferencije o nemačkom pitanju“, *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* 1948., 572 – 578.

⁶⁰⁷ M. F., „Dunavsko pitanje“, *Naprijed*, god. III., br. 32., 6. kolovoza 1948., 1.

⁶⁰⁸ Dalje se navodi kako američko uplitanje nema nikakvog razuma s obzirom na to da „američki brodovi niti su plovili, niti plove po Dunavu, a isto tako nije ni američki kapital bio uložen u dunavsku parobrodsku društva“ te da je američki izvoz od ukupnoga izvoza samo pola posto odlazio u Rumunjsku, Bugarsku, Jugoslaviju i Mađarsku, a da se i od te količine otpremao najveći dio u unutrašnjost željeznica, a ne plovnim putevima; u: M. F., „Dunavsko pitanje“, *Naprijed*, god. III., br. 32., 6. kolovoza 1948., 1.

⁶⁰⁹ Isto, 1.

⁶¹⁰ „Ekspoze maršala Tita o vanjskoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Naprijed*, god. V., br. 14., 5. travnja 1947., 2., Ekspoze maršala Tita o vanjskoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VII., br. 595., 2. travnja 1947., 2.

⁶¹¹ Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 211.

snagu mirovnih ugovora s Rumunjskom, Bugarskom i Mađarskom sazove konferencija za izradu nove Konvencije o režimu plovidbe Dunavom. Osim podunavskih država, zakazano je da na Konferenciji budu i Sjedinjene Države, Velika Britanija i Francuska. Uzimajući u obzir dinamiku potpisivanja ugovora, odlučeno je naknadno da se konferencija održi u Beogradu i to u razdoblju od 31. srpnja do 18. kolovoza 1948. uz sudjelovanje predstavnika Jugoslavije, Sovjetskoga Saveza, NR Bugarske, NR Mađarske, NR Rumunjske, Čehoslovačke Republike, ali i Ukrajinske Sovjetske Socijalističke Republike. Predviđeno je da na konferenciji osim tri sile kroz koje ne teče Dunav, bude sudjelovala i Austrija, koja je imala savjetodavnu ulogu bez prava glasa.⁶¹²

Konferencija je sazvana na osnovi odluke Savjeta ministara vanjskih poslova od 12. prosinca 1946. o izradi konvencije kojom bi se regulirala plovidba rijekom Dunav od mjesta Regensburga u Njemačkoj do grada Soluna.⁶¹³ Ruski, francuski i engleski bili su radni jezici konferencije, dok su ruski i francuski bili službeni jezici konferencije.⁶¹⁴ Konferencija se održavala u velikoj dvorani Kolarčevoga narodnog sveučilišta u Beogradu.⁶¹⁵ Na Dunavskoj konferenciji jugoslavensku delegaciju sačinjavali su: Aleš Bebler, pomoćnik ministra vanjskih poslova, Milan Bartoš, direktor Instituta za međunarodnu politiku i ekonomiju pri Predsjedništvu Vlade FNRJ, Ivo Vejvoda, načelnik Ministarstva vanjskih poslova, Velizar Miličić, opunomoćeni ministar i savjetnik u Ministarstvu vanjskih poslova te Žarko Matijašević, savjetnik Ministarstva međunarodnih poslova te jedanaest (neimenovanih) stručnjaka zaduženih za posebna pitanja, kojima se bavila konferencija.⁶¹⁶ Na prvom zasjedanju Dunavske konferencije presjedao je kao domaćin ministar vanjskih poslova Jugoslavije Stanoje Simić.⁶¹⁷ Simić je otvorio zasjedanje pri čemu je istaknuo da mu je čast što je jednoglasno odlučeno da Beograd bude mjesto održavanja konferencije. U idućim rečenicama naglasio

⁶¹² *Bela knjiga*, 189 – 190., Radi se o bilješci poglavlja „Odricanje Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji prava na suverenu jednakost u Dunavskoj komisiji“.

⁶¹³ Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 246.

⁶¹⁴ „Jučer u Beogradu počela radom međunarodna Dunavska konferencija“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1009., 31. srpnja 1948., 1 – 2., „Jednoglasno je usvojen jugoslavenski prijedlog poslovnika konferencije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 555., 4. kolovoza 1948., 1 – 2., „Upravljanje plovidbom na Dunavu isključivo je pravo priobitnih zemalja“, *Borba*, Beograd, god. XIII., 1. kolovoza 1948., br. 185., 1., „Debata o novoj konvenciji režima plovidbe na Dunavu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1010., 1. kolovoza 1948., 1 – 2.

⁶¹⁵ Za razliku od Petog kongresa u tekstu o uređenju dvorane nema previše podataka kao što je bilo za Peti kongres da je dvorana Gardijskog doma u Topčideru „svečano ukrašena crvenim zastavama, parolama, citatima Marxa, Engelsa, Lenjina, Staljina i druga Tita. Iznad stola Predsjedništva nalazi se veliki portret druga Tita okružen partijskim i državnim zastavama i poprsja Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljina“, u: „Politički izvještaj Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije podnio je drug Tito“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 175., 22. srpnja 1948., 1., „Politički izvještaj Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije podnio je drug Tito, *Naprijed*, god. VI., br. 30. 24. srpnja 1948., 1., „Juče je otpočeo V kongres Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 543., 23. srpnja 1948., 1., „Politički izvještaj Centralnog komiteta KP Jugoslavije podnio je drug Tito, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1000., 22. srpnja 1948., 1.

⁶¹⁶ „U Beogradu danas počinje Dunavska konferencija“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 551., 31. srpnja 1948., 1., „Govor ministra inostranih poslova FNRJ Stanoja Simića na ostvaranju Dunavske konferencije“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1948.*, 276 – 277.

⁶¹⁷ „Jučer u Beogradu počela radom međunarodna Dunavska konferencija“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1009., 31. srpnja 1948., 1 – 2., „Juče u Beogradu otpočela rad Međunarodna konferencija po pitanju plovidbe Dunavom“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 552., 1. kolovoza 1948., 2., „Jučer je u Beogradu počelo zasjedanje Međunarodne dunavske konferencije“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 184., 31. srpnja 1948., 1.

je ulogu Dunava i Jugoslavije s obzirom na to da je Jugoslavija smještena u središnjem toku Dunava. Simić u svom uvodnom govoru nije ispustio ni pozicioniranje Sovjetskoga Saveza kada je riječ o Dunavu: „sada zemlje narodnih demokratija na čelu sa Sovjetskim Savezom, kao pribrežne zemlje na najglavnijem i najvećem toku Dunava, mogu da budu najsigurniji garant da će Dunav ubuduće moći služiti kao saobraćajnica mira, mirne razmene dobara svih miroljubivih naroda, a u duhu dunavske klauzule ugovora o miru“.⁶¹⁸

Sovjetski veleposlanik u Jugoslaviji, Anatolij Josifovič Lavrentjev na sastanku od 4. ožujka 1948. obavijestio je Edvarda Kardelja o sovjetskoj namjeri da Beograd bude središnje mjesto Dunavske konferencije. Lavrentjev je 7. svibnja 1948. razgovarao i sa Stanojem Simićem o tome. Simić je predložio da je potrebno sazvati sastanak konferencije na vrijeme kako bi se mogla adekvatno riješiti logistička i praktička pitanja.⁶¹⁹ Ovo je dogovarano dok je trajala žustra korespondencija pisama između dviju partija.

Dogovor oko održavanja Dunavske konferencije donesen je još 12. prosinca 1946. na sastanku ministra četiriju sila. Što se tiče američke administracije, Harry Truman odobrio je sastav dvadeset i šest članova američke delegacije čiji je voditelj bio Cavendish W. Cannon. Njegov zamjenik bio je Walter A. Radius, direktor Ureda za transport i komunikacije State Departmenta. U delegaciji je bio i John W. Tuthill, kasniji veleposlanik u Brazilu i pri Europskoj ekonomskoj zajednici. Ono što je „krasilo“ delegaciju da o Dunavu nisu znali previše, iako se radilo o uspješnim pravnicima.⁶²⁰ Naime, jugoslavenski veleposlanik Marijan Stilinović izvijestio je jugoslavensko Ministarstvo vanjskih poslova o sovjetskoj promjeni glede mjesta održavanja konferencije. Sovjetski cilj bio je premjestiti konferenciju u neku drugu podunavsku državu.⁶²¹ Pokušaj je propao s obzirom na već odmakle dogovore i približavanje zakazanog nadnevka održavanja. Na konferenciji je bilo akreditirano četrnaest jugoslavenskih novinara.⁶²² Jugoslavenski tisak donio je podatak da je rad konferencije pratilo 96 domaćih i stranih novinara, dok je od jedanaest država prisustvovalo 78 delegata.⁶²³ Uzimajući u obzir broj članaka u svim jugoslavenskim novinama koje su pratili Konferenciju, kao i agencija *Tanjug* radilo se svakako o krucijalnom događaju za jugoslavenski politički vrh, brojka iz tiska može se smatrati preciznijom. U čast otvorenja Dunavske konferencije priređen je balet

⁶¹⁸ „Govor ministra inostranih poslova FNRJ Stanoja Simića na ostvarenju Dunavske konferencije“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*“, 276., „Juče u Beogradu otpočela rad Međunarodna konferencija po pitanju plovidbe Dunavom“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 552., 1. kolovoza 1948., 2., „Juče u Beogradu počela radom međunarodna Dunavska konferencija“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1009., 31. srpnja 1948., 1 – 2., „Jučer je u Beogradu počelo zasjedanje Međunarodne dunavske konferencije“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 184., 31. srpnja 1948., 1.

⁶¹⁹ Milan Gulić, „Beogradska Dunavska konferencija 1948.“, *Tokovi istorije*, 1. (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013.), 175.

⁶²⁰ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 255.

⁶²¹ Gulić, „Beogradska Dunavska konferencija 1948.“, 175.

⁶²² Isto, 182.

⁶²³ „Upravljanje plovidbom na Dunavu isključivo je pravo pribrežnih zemalja“, *Borba*, Beograd, god. XIII., 1. kolovoza 1948., 1.

„Ohridska legenda“ Stevana Hristića 31. srpnja 1948. S jugoslavenske strane prisustvovao je predsjednik saveznoga vijeća Vladimir Simić, ministar savezne vlade Todor Vujasinović te predsjednik Komiteta za kulturu i umjetnost Vladislav Ribnikar.⁶²⁴

Jugoslavenski tisak pomno je pratio događanja s konferencije te izvještavao s nekoliko članaka dnevno. Na prijedlog Ukrajinske SSR jugoslavenska delegacija dobila je položaj predsjednika Dunavske komisije što je bilo usvojeno. Dana 3. kolovoza 1948. usvojen je poslovnik konferencije kojim je bilo predviđeno da će plenarnim sjednicama konferencije predsjedati šefovi svih delegacija jedan po jedan i to po redu ruske azbuke.

Rasprava je bila dinamična oko prijedloga jezika konferencije. Šef američke delegacije Cannon predložio je da engleski jezik, pored ruskoga i francuskoga, bude službeni jezik konferencije. Jedan od argumenata je bio taj da američka delegacija neće moći dostaviti svojoj vladi zaključni dokument s Dunavske konferencije ni na jednom drugom jeziku, osim engleskom. Vjerojatno je bilo još značajnih argumenata, no oni su bili izostavljeni u jugoslavenskom tisku. Šef britanske delegacije Charles Peake⁶²⁵ podržao je prijedlog. Višinski je odbacio prijedlog te je tražio da radni jezici budu engleski, pored ruskog i francuskog, a zadnja dva i službena jezika. To je precizirano tako da pod radnim jezicima smatrao da će biti prevedeni govori i diskusije, a pod službeni - dokumentacija koja bude proizlazila s konferencije. Višinski je argumentirao: „Zašto se onda treba čuditi što na ovoj konferenciji predlažemo da, zvanični jezici budu samo francuski i ruski, kada je većina u Organizaciji ujedinjenih nacija, koja komandira njenim radom, isključila ruski kao radni jezik ove važne međunarodne organizacije. Ako usvojimo kao službene jezike ruski, francuski i engleski, onda će to umnogome usporiti naš rad“.⁶²⁶ Delegati su jednoglasno usvojili da sva tri jezika budu radni jezici.

Nadalje, nastavila se rasprava oko zahtjeva američke i britanske delegacije da se engleski jezik prizna kao službeni jezik konferencije pri čemu je i francuski delegat podržao prijedlog. Višinski se osvrnuo da je Jugoslavija ta koja je uputila poziv za održavanje konferencije te da ni jedna od četiriju velikih sila ne bi bila prisutna na Dunavskoj konferenciji da nije bilo jugoslavenskoga poziva te da se to treba poštovati. Cannon je govorio i da su u Parizu na mirovnoj konferenciji 1946. bila usvojena sva tri jezika kao službeni. Aleš Bebler, pomoćnik jugoslavenskoga ministra vanjskih poslova reagirao je na ove riječi na način: „Delegat SAD spomenuo je mirovnu konferenciju u Parizu. Pošto smo svi prisustvovali toj konferenciji, znamo što se tamo desilo. Međutim, treba odmah da naglasim da se mirovna konferencija u Parizu ne može usporediti s ovom konferencijom. Kao što je poznato, mirovna

⁶²⁴ „Svečana predstava u čast stranih delegata“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1010., 1. kolovoza 1948., 2.

⁶²⁵ Zanimljivost je veća što će i američki, kao i britanski šef delegacije na Dunavskoj konferenciji ujedno biti i veleposlanici u Beogradu.

⁶²⁶ „Sa 7:3 glasa usvojen je sovjetski prijedlog da službeni jezici na konferenciji budu ruski i francusku“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 184., 31. srpnja 1948., 1., „Sa 7:3 glasa usvojen sovjetski prijedlog da službeni jezici na konferenciji budu ruski i francusku“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 185., 1. kolovoza 1948., 1., „Debata o novoj konvenciji režima plovidbe na Dunavu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1010., 1. kolovoza 1948., 1 – 2.

konferencija je sazvana poslije pobjede saveznika nad Njemačkom i njenim satelitima. Prema tome, sasvim je prirodno što je tada usvojen i engleski jezik kao službeni jezik konferencije. Ne treba zaboraviti da se sada radi o Dunavu, odnosno o dunavskoj konferenciji. SSSR je podunavska država. Amerika ne samo da nije podunavska država, ona nije ni evropska. Engleska također nije podunavska država. Značajno je i to da je za sve podunavske zemlje ruski jezik bliži. Svi mi govorimo i znamo ruski. Najzad prisustvo Velike Britanije i SAD na ovoj konferenciji nije baš potpuno u skladu s demokratskim principima⁶²⁷. Jugoslavenski šef delegacije ne samo da se potpuno zalagao za sovjetski prijedlog pod paskom da sve podunavske države koriste ruski jezik, nego je otvorio pitanje sudjelovanja zapadnih delegacija na Konferenciji. U jugoslavenskim novinama govori sovjetske delegacije, Višinskoga te govori jugoslavenske, Simića i prvenstveno Beblera, prenašani su izdvojeno, u opširnijem citatu koji je istaknut, za razliku od zapadnih delegata koji su gotovo uvijek bili parafrazirani i u punom manjem opsegu te nisu bili istaknuti. Nakon jugoslavenske delegacije, sve delegacije zemalja pod sovjetskim nadzorom podržale su u potpunosti sovjetski prijedlog. Na kraju je sa sedam glasova za i tri protiv glasa usvojen sovjetski prijedlog. Nadalje, prijedlog čehoslovačke delegacije Vladimira Clementisa, ministra vanjskih poslova, bio je taj da se položaj generalnoga tajnika konferencije povjeri Jugoslaviji. Šef jugoslavenske delegacije Bebler na tome se svesrdno zahvalio te predložio da to bude načelnik ministarstva vanjskih poslova Jugoslavije Leo Mates, što je bilo jednoglasno usvojeno.⁶²⁸ Uredništvo novina izdvojilo je riječi Molotova i Kardelja koje označavaju prekretnicu i novo razdoblje za život podunavskih zemalja, a to je obrana „narodnih demokracija“ od internacionalizacije Dunava i „pravo plovidbe“ Dunavom što potražuju zapadne sile. Ono za što su se zalagale sovjetska i jugoslavenska delegacija je rješenje da plovidbom Dunavom upravljaju isključivo podunavske zemlje, s obzirom na to da je Dunav dio njihovoga nacionalnoga teritorija.⁶²⁹

Aleš Bebler pozvao je sudionike na konferenciji da se što prije izradi konvencija koja će voditi računa o interesima država, ali i međunarodne suradnje te da se ne treba čekati.⁶³⁰ Što se tiče rada konferencije, dovoljna je bila većina delegata koji sudjeluju u radu konferencije s pravom glasa da budu prisutni pa da i odluke konferencije budu legitimne i usvojene. U radu poslovnika, koji je bio usvojen, a radilo se oko jugoslavenskoga prijedloga, određeno je bilo da konferencija donosi odluke većinom glasova delegata koji imaju pravo glasati, a u slučaju da prijedlog dobije isti broj glasova, tada se smatralo da on bude odbačen. Tako je po prijedlogu šefa francuske delegacije, izneseno da se sve odluke donose većinskim brojem glasova, a one odluke koje se odnose na principijelna pitanja

⁶²⁷ Isto, 1 – 2.

⁶²⁸ Isto, 1 – 2.

⁶²⁹ Isto, 1.

⁶³⁰ „Šef jugoslavenske delegacije dr. Aleš Bebler pozvao konferenciju da što prije pristupi izradi konvencije koja će voditi računa o interesima svih država i međunarodne saradnje“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 553., 2. kolovoza 1948., 1.

donose dvotrećinskom većinom. Višinski, šef sovjetske delegacije, nije se složio s navedenim prijedlogom, nego je podržao jugoslavenski, a to je da je sasvim dovoljan jedan oblik glasova i to onako kako je predložila jugoslavenska delegacija. To je značilo da će se pitanja rješavati većinskim brojem glasova te da su se tako rješavala i ozbiljna politička pitanja u povijesti. Višinski se pozvao na izglasavanje Dunavske konvencije iz Pariza od 1921. koja je riješena većinskim brojem glasova. Francuski delegat veleposlanik Thierry izjavio je da se njegov prijedlog ne treba stavljati na glasanje, a jugoslavenski predstavnik Bebler priskočio je u raspravu s time da to ne znači da se ne treba povesti rasprava o njegovom prijedlogu te da se jugoslavenska delegacija slaže s obrazloženjem šefa sovjetske delegacije Višinskog.⁶³¹

Druga veća prijeporna točka u radu konferencije bilo je sudjelovanje Austrije. Jedna od odredbi poslovnika koji je bio usvojen, bila je ta da Austrija sudjeluje u radu konferencije, ali bez prava glasa, no s mogućnošću rasprave. Sovjetska delegacija smatrala je da se Austriji treba dati odlučujuće pravo glasa tek poslije zaključenja mirovnoga ugovora te da nema nikakvog razloga da se sada učini izuzetak, pogotovo što je Austrija, prema sovjetskoj delegaciji, dala Hitlerovoj Njemačkoj na raspolaganje milijune vojnika za invaziju. Višinski je smatrao da je ovo pitanje riješeno već tri dana ranije te da ga nije potrebno ponovno otvarati. Jugoslavenska vlada u svom pozivu na konferenciju naznačila je status austrijske delegacije pri čemu Austrija nije smjela glasati. Stoga, Austrija je mogla imati samo savjetodavno pravo. Jugoslavenska delegacija često je upadala odmah nakon sovjetske te ju nadopunjavala. Time je Bebler pojasnio da se ne radi o obrani Višinskoga jer se on sam zna braniti, ali da treba znati da je Jugoslavija imala teška iskustva s Austrijom. Bebler je naglasio da je Jugoslavija najviše pretrpjela od austrijske invazije te da je austrijski zahtjev veliki problem u radu konferencije. Zatim je elaborirao o austrijskom kapitalu koji je prije i za vrijeme Drugoga svjetskog rata ugrozio jugoslavenske pozicije. Britanska delegacija nije se složila s odbijanjem Austrijanaca kao punopravnoga člana konferencije te su zahtijevali vraćanje na raspravu o tome, na što je Višinski obrazložio da to nema smisla, ali da bi se sutra mogli vratiti na tu temu.⁶³² Naime, šef austrijske delegacije Orsini Rosenberg prigovorio je odluci da Austrija sudjeluje u radu konferencije samo sa savjetodavnim pravom te je tražio da i Austrija ima pravo glasa i da Austrija ne može priznati konvenciju koja bi mogla biti donesena na Konferenciji, ako se austrijski status ne promijeni.

Objašnjenje koje je uslijedilo bilo je da prema odluci Savjeta ministara vanjskih poslova od prosinca 1946. kada je odlučeno da će Austrija moći sudjelovati na Dunavskoj konferenciji u slučaju da s njome budu potpisani mirovni ugovori. Taj uvjet još nije bio ispunjen pa samim time u

⁶³¹ „Jednoglasno je usvojen jugoslavenski prijedlog poslovnika konferencije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 555., 4. kolovoza 1948., 1 – 2., „Prijedlog jugoslavenske delegacije o poslovniku Konferencije usvojen je jednoglasno“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1012., 4. kolovoza 1948., 1 – 2., „Usvojen je jednoglasno jugoslavenski prijedlog poslovnika konferencije“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 187., 3. kolovoza 1948., 3.

⁶³² Isto.

međunarodnom pogledu Austrija nema status suverene države, a stoga ne može ni glasati. Jugoslavenski tisak tvrdio je da je Višinski promptno pobio sve zapadne argumente. Bebler je nakon Višinskoga tražio da se zaključi rasprava te da se pristupi glasanju o američkom prijedlogu o davanju prava glasa austrijskoj delegaciji, a protiv tog prijedloga ustao je šef francuske delegacije Thierry da se još ne može glasati o tom prijedlogu jer još nije usvojen poslovnik konferencije. Rasprava je bila 1. kolovoza 1948., a poslovnik je bio usvojen tek 3. kolovoza 1948. Šef bugarske delegacije Kamenov rekao je da ta izjava nije osnovana jer su već neke odluke donesene bez da se prethodno usvojio poslovnik, a s time se složila i sovjetska delegacija. Potom je Višinski sročio Odluku: „Konferencija potvrđuje odluku Savjeta ministara vanjskih poslova četiri velike sile – SSSR, SAD, Velike Britanije i Francuske – kojom se Austrija poziva na konferenciju sa savjetodavnim pravom glasa“.⁶³³ Na kraju je američki prijedlog stavljen na glasanje te je odbijen sa sedam protiv, a samo dva glasa za, američkim i britanskim, dok je francuski delegat ostao suzdržan. S druge strane, sovjetski je prijedlog usvojen sa sedam glasova, dok su tri zapadne države suzdržale od glasanja.⁶³⁴ Paralelno s Dunavskom konferencijom, održavali su se zasebni sastanci pa je tako u tisku izneseno da su obavljani sastanci i konzultacije sa sovjetskom i čehoslovačkom delegacijom.⁶³⁵ Sadržaj sastanaka ostao je nepoznat. Višinskom se dao najveći medijski prostor u jugoslavenskim novinama, ponekad i po dvije stranice. U jugoslavenskom tisku dan za danom prenosili su se govori Višinskoga i to na prvim stranicama pri čemu je dobivao medijski prostor više nego svi delegati zajedno. U njegovim istupima citirale su se ne njegove rečenice, nego praktički cijeli njegovi govori. Očito se radilo o transkriptu govora, budući da će biti pod navodnicima i istaknuti pa će tako primjerice u *Borbi* osim jedne uvodne rečenice čitav preostali tekst na dvije stranice biti govor Višinskoga, uz točno određene opaske uredništva koje su kreirali i potvrđivali riječi Višinskoga.

U iskazu Višinskoga bio je spomenut ultimativni stav zapadnih zemalja koji je podrazumijevao da u slučaju ne izglasavanja njihovih prijedloga, oni neće potpisati sadržaj konvencije. Višinski je tvrdio da se radi o jeziku gospodara i da se nikoga ne primorava da sudjeluje u radu konferencije. Višinski i Sovjetski Savez odbacili su prijetnje i pritiske, tvrdeći da *stečena prava* treba ukinuti s obzirom na to da svaka država treba biti ravnopravna. Zatim je Višinski obrazložio da je Sovjetski Savez dao ustupak Austriji da bude prisutna na konferenciji u svojstvu savjetodavnoga glasa, ali da je

⁶³³ „Konferencija je potvrdila odluku četiriju velikih sila kojom se Austriji daje samo savjetodavno pravo glasa“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 185., 1. kolovoza 1948., 4.

⁶³⁴ Isto, 4.

⁶³⁵ „Šef sovjetske delegacije A. Višinski posjetio ministra vanjskih poslova FNRJ S. Simića“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1009., 31. srpnja 1948., 2., „Ministar Simić primio šefa čehoslovačke delegacije dra Clementisa“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1009., 31. srpnja 1948., 2., „Šef sovjetske delegacije Višinski u posjeti Stanoju Simiću“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 194., 1., „Ministar Stanoje Simić primio šefa čehoslovačke delegacije dra Klementisa“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 194., 1., „Ministar vanjskih poslova FNRJ Stanoje Simić primio u posjetu šefa mađarske delegacije na Dunavskoj konferenciji“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 188., 4. kolovoza 1948., 3., „Posjeta šefa austrijske delegacije na Dunavskoj konferenciji Stanoju Simiću“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 188., 4. kolovoza 1948., 3.

moguće dati pravo glasa jedino u trenutku reguliranja ugovora s njom. Nadalje, Višinski je izrekao da Sovjetski Savez nikada nije tražio nikakvih reparacija od Austrije, ali zato je postavio pitanje austrijskoga ugovora oko njemačke imovine u Austriji s obzirom na to da Austrija treba snositi odgovornost za štetu koju je nanijela zemljama koje su bile okupirane te su se takva pitanja regulirala i s ostalim bivšim saveznicima Njemačke – Mađarskom, Rumunjskom i Bugarskom. Višinski je stoga prozvao zapadne zemlje koje se suprotstavljaju definiranju pojma njemačke imovine u Austriji.⁶³⁶

Jugoslavenski tisak tih je dana rezultirao člancima o Dunavskoj konferenciji i to velikom količinom kao i opsegom. Iz potonjega proizlazi da su jugoslavenske vlasti događaj smatrale značajnim. Uzimajući u obzir ulogu Jugoslavije na Konferenciji, prilika za promidžbu Sovjetskoga Saveza i njene čelne osobe na Dunavskoj konferenciji nije izostala pa se naglašavalo u naslovima i podnaslovima kako je Višinski podnio zahtjev o sovjetskom prijedlogu Konvencije o režimu plovidbe na Dunavu koji je jako kvalitetan. Od važnijih točaka Konvencije koja je dana u razmatranje treba izdvojiti petu u kojoj je naznačeno da je formirana Dunavska komisija koja se isključivo sastoji od po jednoga člana podunavskih država te se bira na period od tri godine. Nadležnost komisije protezala se od toka Dunava od Ulma do Crnoga mora. Komisija je bila ovlaštena za nadzor izvršenja odredaba navedene Konvencije. Time je bila zadužena za kontrolu i provedbu prijedloga i projekata podunavskih država koje su kreirale opći budžet, opći plan radova u interesu plovidbe, davanje savjeta i preporuka podunavskim zemljama u pogledu izvršenja radova za osiguranje plovidbe na Dunavu. Također, članak 16. omogućavao je utjecaj Sovjetskom Savezu tako da se osnovala specijalna riječna uprava na donjem toku Dunavu koja će vršiti hidrotehničke radove i regulirati plovidbu, a uprava je bila sastavljena od predstavnika Rumunjske i Sovjetskoga Saveza. Projekt konvencije sadržavao je i anekse ugovora te dopunske protokole od kojih je bio važniji da cjelokupna imovina koja pripada Europskoj komisiji prenosi na upravu donjega Dunava i sve obaveze Europske dunavske komisije. Obveze koje su proizašle odnosile su se na vraćanje kredita prvenstveno od strane Velike Britanije i Francuske, ali i Rusije te su se dogovorom smatrale ugašenima.⁶³⁷

Višinski je idućih dana objašnjavao da se konferencijom od 1921. dalo zemljama kroz koje ne prolazi Dunav privilegiran položaj u pogledu plovidbe istoimenom rijekom, a pozivanja na „stečena prava“ trebalo bi odbaciti. Višinski je isticao da je sovjetski prijedlog kvalitetan i bitan za daljnji rad,

⁶³⁶ „Sovjetska delegacija odbacuje jezik ultimatumima i prijetnji kojim pretstavnici SAD, Velike Britanije i Francuske pokušavaju da vrše pritisak na konferenciji“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 187., 3. kolovoza 1948., 1., 4., „Govor A. Višinskog na Međunarodnoj dunavskoj konferenciji u Beogradu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1011., 2. kolovoza 1948., 1 – 2.

⁶³⁷ „Sovjetski predlog Konvencije o režimu plovidbe na Dunavu“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 555., 4. kolovoza 1948., 2., „Sovjetska delegacija podnijela je prijedlog nove konvencije o režimu plovidbe na Dunavu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 188., 4. kolovoza 1948., 1., 3., „Sovjetski prijedlog nove konvencije o upravljanju Dunavom“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1012., 4. kolovoza 1948., 1 – 2. U ovim člancima nalaze se pobrojane točke, aneksi i daljnji protokoli Konvencije o Dunavu. Za cjeloviti uvid tekst Ugovora i dopunske protokole vidi: „Konvencija o režimu plovidbe na Dunavu, s dopunskim protokolom“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1948*, 579 – 589.

budući da se Dunavska komisija isključivo sastoji od podunavskih zemalja. Bebler je gotovo uvijek uzimao riječ poslije sovjetskoga člana te izjavljivao da bez rezerve i u cjelini jugoslavenska delegacija prihvaća sovjetski prijedlog nove konvencije.⁶³⁸ U radu konferencije i raspravama vrlo često su bile implikacije vraćanja na povijest prije Drugoga svjetskoga rata. U raspravama između sovjetske i britanske delegacije, jugoslavenska delegacija, ali i tisak stajali su konstantno na sovjetskim pozicijama. Prema jugoslavenskom tisku, Višinski je konstantno dobivao više medijskoga prostora, nego svi delegati zajedno na Dunavskoj konferenciji, budući da su njegovi govori bili u najvećem opsegu citirani i praktički cjeloviti, dok su drugi dobivali po dvije-tri rečenice parafraze, uz iznimku jugoslavenskoga delegata Beblera.⁶³⁹

Politički rat odvijao se, kako se navodilo u jugoslavenskom tisku, između zemalja narodnih demokracija na čelu sa Sovjetskim Savezom i imperijalista na čelu sa Sjedinjenim Državama. Isticalo se da su imperijalisti imali retoriku o „stečenim pravima“, koja je proizlazila iz prijašnjih konferencija, zatim davanjem glasa Austriji kao punopravnoga člana, zalaganjem za dvotrećinski sustav te ultimatum o nepotpisivanju buduće konvencije. Višinski je pojašnjavao da je riječ o potrebi uspostave prava podunavskih naroda, koja su u prošlosti prekršile upravo imperijalističke države, odnosno ne dunavske. Jugoslavenski tisak iskazao je svesrdnu podršku Sovjetskom Savezu i zemljama pod sovjetskim nadzorom, ustanovljujući da je imperijalistička inicijativa osuđena na neuspjeh.⁶⁴⁰

Jugoslavenski tisak se opširno bavio pitanjem Austrije. Bebler je u svom govoru bio još rezolutniji pri čemu se žestoko suprotstavio američkoj delegaciji oko sudjelovanja Austrije na konferenciji kao i američkom suprotstavljanju jugoslavenskim zahtjevima u pogledu ratne reparacije te korekciji granica prema Austriji, a ujedno je i Austrija izravno odbila jugoslavenske zahtjeve. Traženo je da se prvotno zaključi mirovni ugovor. Zatim je trebala postati član dunavske komisije, a pri tom je Jugoslavija pokazala svoju dobru volju jer je dopustila da Austrija bude nazočna na Dunavskoj konferenciji. Sovjetski je prijedlog bio da se pitanje Austrije riješi i njeno pridruživanje na Dunavskoj konferenciji, kada se njen status razriješi. Bebler je ujedno podržao Sovjetski Savez i to ponavljajući stav Višinskoga o suprotstavljanju zapadnih zemalja opravdanim zahtjevima koje je sovjetska strana podnijela. Bebler je jasno zaključio da jugoslavenska delegacija odbacile američki

⁶³⁸ „Sovjetski Savez je uvjeren da će primjena nove konvencije biti važan doprinos unapređenju međunarodnih odnosa i sovjetskog mira“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 556., 6. kolovoza 1948., 1 – 2., „Jugoslavenska delegacija prihvatila je sovjetski prijedlog nove konvencije o režimu plovidbe na Dunavu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1013., 5. kolovoza 1948., 2.

⁶³⁹ „Šef sovjetske delegacije Andrej Višinski odgovorio je izjavu britanskog delegata Čarlsa Pika“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 556., 6. kolovoza 1948., 2., „Andrej Višinski obrazložio je sovjetski prijedlog konvencije o režimu plovidbe na Dunavu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1013., 5. kolovoza 1948., 1 – 2., „Prava na Dunavu treba da pripadaju podunavskim državama“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 189., 7. kolovoza 1948., 1., „Govor A. Višinskog Novom konvencijom su zagarantovana prava svih zainteresovanih zemalja“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 189., 7. kolovoza 1948., 4. U ovom broju dogodila se tiskarska greška, budući da se trebalo raditi o 5. kolovozu 1948., a ne 7. kolovozu, dok je broj novina ispravan.

⁶⁴⁰ M. F., „Dunavsko pitanje“, *Naprijed*, god. III., br. 32., 6. kolovoza 1948., 1.

prijedlog oko sudjelovanja Austrije ili Njemačke kao i ne-dunavskih zemalja.⁶⁴¹

S jedne strane u tisku se radilo na pozitivnoj sovjetskoj afirmaciji, dok s druge strane američka strana se pokazivala u negativnom svijetlu kao ekspanzionistička. Bebler je 11. kolovoza 1948. napao Sjedinjene Države kao branitelje Austrije: „Gospodin Višinski je ovdje govorio o suprotstavljanju zapadnih zemalja opravdanim zahtjevima Sovjetskog Saveza. S druge strane, htio bih da naglasim da se SAD nalaze na čelu onih država koje se suprotstavljaju i zakonitim pravima Jugoslavije u pogledu reparacija i ispravci njene granice prema Austriji. Uzgred rečeno, na osnovu takvog stava zapadnih sila Austrija je sama takođe odbila da prihvati jugoslavenske zahtjeve“.⁶⁴² Novinarski izvještaji slijedili su dan za danom. Jedna od bitnih stavki bila je usvajanje petoga članka sovjetskoga prijedloga, koji je bio najspominjaniji u jugoslavenskom tisku. Radilo se o tome da ne dunavske zemlje neće moći sudjelovati u radu Dunavske komisije.

Rijetke su bile situacije u jugoslavenskom tisku gdje bi se medijski prostor ustupio zapadnim delegatima. U slučaju da se stvarno to i dogodilo, uslijedila bi zatim sovjetska replika pri čemu se ona označavala na poseban način. Ujedno je i naslov sugerirao tko je pobjednik rasprave, kao što je očito iz svih spomenutih naslova članaka u bilješkama. Također, medijski prostor dodjeljivao se i zemljama pod sovjetskim nadzorom i to najčešće ne bi završavalo na naslovnim stranicama, kao što je bilo sa sovjetskom delegacijom i Višinskim. Takvim izvještavanjem dao se povećati medijski prostor šefu ukrajinske delegacije Anatoliju Maksimovichu Baranovskijem. Primjerice, njegova zaključna izjava bila je pretvorena u naslov članka.⁶⁴³

Osvrt Baranovskoga o američkim pozicijama bio je sljedeći: „Činjenice dokazuju, međutim, da je američka privreda najmanje zainteresovana na Dunavu. Američki brodovi nisu nikada plovili Dunavom. Obim američkog izvoza u Rumuniju, Bugarsku, Jugoslaviju i Mađarsku prema američkim podacima iznosio je u 1937. godini 19 miliona dolara, što iznosi samo 0,5 posto ukupnog izvoza SAD. (...) Poznato je, da Maršalov plan, na koji se poziva američki delegat, nije ništa drugo već program otvorene ekonomske ekspanzije i političkog, ekonomskog porobljavanja Evrope od strane SAD“.⁶⁴⁴ Osvrt na Zapad i Sjedinjene Države i dalje se prikazivalo negativno. Osim ukrajinskoga delegata,

⁶⁴¹ „Govor šefa delegacije FNRJ dr. Aleša Beblera na zasjedanju Generalnog komiteta Dunavske konferencije u debati o američkom amandmanu na sovjetski prijedlog konvencije o plovidbi Dunavom“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, 294 – 296., „Otpočela je diskusija o sovjetskom prijedlogu nove konvencije o Dunavu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 194., 11. kolovoza 1948., 3., „Generalni komitet konferencije raspravlja o sovjetskom prijedlogu nove konvencije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1018., 11. kolovoza 1948., 1., 3. Usvojen je 1. i 2. član sovjetskoga prijedloga konvencije o plovidbi na Dunavu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1019., 12. kolovoza 1948., 3.

⁶⁴² „U američkom prijedlogu o sastavu Dunavske komisije krije se sprovođenje ekspanzionističke politike SAD“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 563., 14. kolovoza 1948., 2., „Prihvaćeno 12 članova sovjetskog projekta konvencije o plovidbi na Dunavu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 196., 14. kolovoza 1948., 3., „Američki prijedlog da nedunavske zemlje uđu u Dunavsku komisiju razotkriva ekspanzionističku politiku USA“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1020., 13. kolovoza 1948., 1.

⁶⁴³ „Vršiti kontrolu na Dunavu i upravljati njime moraju one države kroz čiju teritoriju protiče Dunav“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 557., 7. kolovoza 1948., 2., „Ukrajinski delegat A. M. Baranovski ističe da pravo upravljanja Dunavom pripada isključivo podunavskim državama“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1014., 5. kolovoza 1948., 1 – 2.

⁶⁴⁴ Isto.

jugoslavenski tisak nastavio je s isticanjem bugarske delegacije koja je podržavala sovjetski projekt nove konvencije. Naravno, nije izostavljena jugoslavenska delegacija, odnosno najvažniji član Bebler koji je promptno izložio da se šest dosadašnjih govornika već izjasnilo u načelu za sovjetski prijedlog konvencije. Time se sovjetski projekt konvencije uzeo kao osnova za daljnji rad konferencije. Drugi prijedlozi smatrali su se samo amandmanima na sovjetski prijedlog te da se odredi rok za daljnje podnošenje amandmana.⁶⁴⁵

U daljnjim raspravama došlo je razmimoilaženja s američkom i francuskom delegacijom. Francuska delegacija otvorila je pitanje zašto na konferenciju nisu pozvane države potpisnice konvencije iz 1921., a to su Grčka, Italija i Belgija. Jugoslavenski tisak dijelio je odgovore na ovakva pitanja i zauzimao antizapadni stav pa je u ovom slučaju naglasio da u odluci od prosinca 1946. gdje je potpisnik bio i delegat Francuske, navedeno da će u konferenciji sudjelovati sedam podunavskih zemalja, među kojima se nalaze delegati četiriju sila., Sjedinjenih Država, Velike Britanije, Francuske i Sovjetskoga Saveza. Tako se i u slučaju američke delegacije u jugoslavenskom tisku negativno odnosilo te s dozom dociranja prenosile su se vijesti koje su se odnosile na njih. S druge strane, učestala je bila pojava da uredništvo novina preuzme mišljenje sovjetsko-jugoslavenskih delegata te napravi spoj s vlastitim mišljenjem o određenoj temi. Američka delegacija tražila je da i zemlje kroz koje Dunav ne teče budu zastupljene u tijelima za stvaranje potrebnih uvjeta za plovidbu Dunavom. Jugoslavenski tisak napomenuo je da zapadne sile nikada nisu bile spremne priznavati pravo nikome drugome, kada su u pitanju kontrolne točke nad važećim vodenim putevima kao što je Panamski kanal ili Sueski kanal, dok je u Sjedinjenim Državama plovidba na američkim rijekama ograničena samo na susjedne zemlje.⁶⁴⁶

Autorizirana su tri govora Aleša Beblera u *Dokumentima o spoljnoj politici SFRJ 1948.* od 4. kolovoza, 13. kolovoza i 17. kolovoza 1948. U prvom govoru od 4. kolovoza 1948., nakon što je 2. kolovoza 1948. delegacija Sovjetskoga Saveza podnijela prijedlog konvencije o režimu plovidbe na Dunavu, Bebler je istaknuo da su dva ključna pitanja tko može i pod kojim uvjetima ploviti Dunavom te tko će i kako skrbiti o organiziranju potrebnih uvjeta za slobodnu plovidbu Dunavom. Bebler je zastupao stav da bi svaka podunavska država bila spremna žrtvovati svoje interese u cilju jačanja međunarodne solidarnosti i mira. U vezi drugoga odgovora, Bebler je odgovorio tako da je za pravilnu plovidbu na Dunavu prirodna dužnost i neosporno pravo samo podunavskih država te da se ne smije dozvoliti neopravdano nametanje pritisaka svim podunavskim državama. Na kraju je zaključio da jugoslavenska delegacija pozdravlja projekt i prihvaća ga u cjelini bez rezerve, a posebno zahvaljuje delegaciji Sovjetskoga Saveza koja je uložila svoj trud u izradu konvencije.⁶⁴⁷

⁶⁴⁵ Isto.

⁶⁴⁶ Isto.

⁶⁴⁷ „Govor šefa delegacije FNRJ dr. Aleša Beblera na Dunavskoj konferenciji u debati o sovjetskom nacrtu nove

Idućih dana uslijedio je nastavak izvještaja pri čemu se pozitivno ocjenjuje rumunjski udio u raspravi, a istovremeno negativno britanski. Tisak je u osnovi naglašavao pri kraju teksta kao svojevrsni zaključak: „britanski i američki prijedlozi u osnovi se ne razlikuju. I jedan i drugi idu za tim da se na Dunavu uspostavi stari režim koji je omogućavao ekonomsko i političko prodiranje imperijalističkih sila u Podunavlje i gazio suverena i zakonita prava podunavskih zemalja“.⁶⁴⁸ Jugoslavenski tisak bio je dosljedan u prosovjetskom stavu. U tekstovima su se nalazila sumirana zapadna stajališta, a onda se dao veliki prostor Višinskom koji bi pobijao zapadne argumente. Jugoslavenski tisak često je preuzimao ulogu glasnogovornika Višinskoga, odnosno sovjetskih stavova: „Višinski je zatim podvukao da sve ono pošto je prihvatljivo američkom prijedlogu konvencije već nalazi u sovjetskom prijedlogu, a da ono što je novo u američkom prijedlogu nije prihvatljivo ne samo za sovjetsku delegaciju, nego i za delegaciju ostalih podunavskih zemalja“.⁶⁴⁹ Ovo nije bio izolirani slučaj, nego ustaljena praksa jugoslavenskoga tiska toga vremena, kada je riječ o odnosu prema Sovjetskom Savezu.

Potrebno je istaknuti dio rasprave između Višinskoga i Kennana, odnosno onaj dio koji je iznosio jugoslavenski tisak, a to je osvrt Višinskoga na Kennanov upit. Kennan je tvrdio osnivanje mješovitih parobrodarskih društava na Dunavu između Sovjetskoga Saveza s jedne strane te Rumunjske, Bugarske i Jugoslavije s druge strane pogodnost koja ide u korist Sovjetskom Savezu. Kennan je tvrdio da su društva samo sredstvo pomoću kojih Sovjetski Savez vrši dominantan utjecaj u plovidbi te ima ekonomsku korist. Višinski je argumentirao da su svi brodovi koji pripadaju spomenutim društvima državno vlasništvo, što je ujedno značilo da se radi o osnivanju mješovitih društava između dviju punopravnih država koje imaju potpunu jednakost te je svrha društava da rade u interesu država potpisnica, a ne da Sovjetski Savez ima privilegiran položaj, a to je zacrtano u statutima društava, koji su napravljeni u skladu sa zakonima.⁶⁵⁰ Jugoslavenski politički vrh bar u tisku nije imao reakciju na odgovor Višinskoga, kako će se ubrzo stvoriti različito djelovanje u odnosu na spomenuta društvo.

Jugoslavenska delegacija i politički vrh 8. kolovoza 1948. dobili su satisfakciju s obzirom na to da je bio usvojen jugoslavenski prijedlog o sovjetskom nacrtu konvencije koji je uzet kao osnova za rad Dunavske konferencije. Naslov članka glasio je: „Usvojen je jugoslavenski prijedlog da se sovjetski nacrt konvencije uzme kao osnova za rad na Konferencije“ Tog dana predsjedavajuća je bila ukrajinska delegacija kojoj je na čelu bio Baranovsky te su trebala ići tri prijedloga za daljnju

konvencije“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, 282 – 284., „Jugoslavenska delegacija pozdravlja i bez rezerve usvaja Sovjetski projekt nove konvencije“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 190., 7. kolovoza 1948., 4.

⁶⁴⁸ „Debata o sovjetskom prijedlogu konvencije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 558., 8. kolovoza 1948., 1

⁶⁴⁹ „Odgovor Višinskog na primjedbe pretstavnika S.A.D., Vel. Britanije i Francuske“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 558., 8. kolovoza 1948., 1 – 2., „Administracijom plovidbe na Dunavu treba da rukovode samo dunavske zemlje“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1015., 7. kolovoza 1948., 1 – 2.

⁶⁵⁰ Isto, 2.

proceduru: sovjetski, francuski i jugoslavenski, na što se sovjetska delegacija izjasnila za jugoslavenski prijedlog. Francuski prijedlog bio je odbačen sa sedam glasova, a samo su tri bila protiv (Francuska, Sjedinjene Države i Velika Britanija). Tada je to bio standardni rezultat glasovanja na Konferenciji.⁶⁵¹ Britanski prijedlog bio je da se spor o pitanju važnosti konvencije iz 1921. uputi na rješavanje Međunarodnom sudu u Haagu ili nekom drugom specijalnom međunarodnom sudu. Prijedlog je ponovno odbijen sa sedam glasova, dok su tri bila za slanje spora.⁶⁵² Za vrijeme održavanja Dunavske konferencije u tisku se nastavilo s prosovjetskom promidžbom pa se tako poveći prostor posvetio obilježavanju Dana sovjetske ratne mornarice 8. kolovoza 1948. godine.⁶⁵³ Nakon usvajanja prijedloga, krenuo je rad Generalnoga komiteta Dunavske konferencije koji je trebao dostavljati amandmane na sovjetski prijedlog konvencije o režimu plovidbe na Dunavu.⁶⁵⁴ Predsjedala je čehoslovačka delegacija na čelu s Vladimirom Clementisom koji je rezolutno podržao sovjetski prijedlog u nadi da će s uspjehom ispuniti interes podunavskih država te kako se navodilo - i svih miroljubivih naroda.⁶⁵⁵

Američka delegacija podnijela je četrnaest prijedloga o izmjeni sovjetskoga nacrtu konvencije, francuska deset, britanska četiri, dok su mađarska i čehoslovačka delegacije podnijele jedan zajednički prijedlog. Jugoslavija nije podnijela ni jedan prijedlog te nije imala primjedbi. Mađarsko-čehoslovački prijedlog bio je taj da se traži uspostavljanje čehoslovačko-mađarske riječne uprave za gornji sektor Dunava. Prvotno su se francuski prijedlozi, a potom i američki i britanski, odbacili s identičnim rezultatom sedam naspram tri, a zatim su išle redom delegacije zemalja pod sovjetskim nadzorom te

⁶⁵¹ „Usvojen je jugoslavenski prijedlog da se sovjetski nacrt konvencije uzme kao osnova za rad na Konferenciji“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 559., 9. kolovoza 1948., 1., „Usvojen jugoslavenski prijedlog da se sovjetski projekt konvencije uzme kao baza Dunavske konferencije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1016., 8. kolovoza 1948., 1., „Usvojen je jugoslavenski prijedlog da se sovjetski nacrt konvencije uzme kao osnova rada konferencije“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 191., 7. kolovoza 1948., 1., 4. I u ovom slučaju dolazi do tiskarske greške. Radilo se o 8. kolovozi 1948., a ne 7. kolovozu 1948.

⁶⁵² „Riječ šefa sovjetske delegacije Višinskog“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 559., 9. kolovoza 1948., 1., „Odbijen je britanski prijedlog da se Konferencija obrati za mišljenje Međunarodnog suda“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 191., 7. kolovoza 1948., 4.

⁶⁵³ „SSSR – velika pomorska država“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 560., 10. kolovoza 1948., 2., „Sovjetski Savez je velika pomorska država“, *Borba*, god. XIII., br. 198., 14. kolovoza 1948., 3., „Dnevna zapovijed maršala Sovjetskog Saveza Bulganjina povodom Dana ratne mornarice“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1023., 16. kolovoza 1948., 2. Ovo naravno nije bio izolirani slučaj, već se učestalo pojavljuju u jugoslavenskom tisku osvrta na Sovjetski Savez u svim društvenim aspektima: „Moskovski hudožestveni akademski teatar“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1012., 4. kolovoza 1948., 2.

⁶⁵⁴ „Prva sjednica Generalnog komiteta Dunavske konferencije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 561., 11. kolovoza 1948., 1., „Otpočela je diskusija o sovjetskom prijedlogu nove konvencije o Dunavu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 194., 11. kolovoza 1948., 3., „Generalni komitet konferencije raspravlja o sovjetskom prijedlogu nove konvencije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1018., 11. kolovoza 1948. 1., Inače, jugoslavenska delegacija je podnijela formiranje generalnoga komiteta konferencije koji će razmatrati sve prijedloge koji budu pristizali te je Bebler naznačio da se upravo sovjetski prijedlog konvencije uzme kao osnova, a da se svi drugi prijedlozi smatraju amandmanima na sovjetski prijedlog, Uz to, Bebler je zatražio da se odredi rok za daljnje podnošenje amandmana, a da se američka delegacija pozove da svoj prijedlog konvencije preformulira u vidu amandmana i to na sovjetsku osnovu konvencije. Višinski je podržao jugoslavenski prijedlog., „Prijedlog jugoslavenske delegacija za formiranje generalnog komiteta konferencije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1014., 6. kolovoza 1948., 2. Tijekom konferencije bilo je neprestano međusobno podržavanje svih delegacija Informbiroa, a u tisku se jasno isticala potreba da se naglasi jedinstvo i kompaktnost sovjetske i jugoslavenske delegacije.

⁶⁵⁵ „Riječ šefa čehoslovačke delegacije V. Klementisa“, *Borba*, god. XIII., br. 189., 7. kolovoza 1948., 4., „Govor šefa čehoslovačke delegacije dra Vladimira Clementisa“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1013., 5. kolovoza 1948., 2.

jedna po jedna iskazivale negativan stav prema prijedlogu.⁶⁵⁶

Na konferenciji je bio odbijen američki prijedlog da strani brodovi mogu imati nekontroliranu plovidbu Dunavom. Višinski je još jednom ponovio: „Prije svega sovjetska delegacija smatra da Dunavska komisija treba da se sastoji od predstavnika pribrežnih dunavskih država, to jest država, čiji se teritoriji bar jednom obalom dotiču Dunava i da za to postoje svi razlozi“.⁶⁵⁷ Uz to, Višinski je o pitanju Njemačke rekao sljedeće: „Mislim da se nije potrebno naročito zadržavati na činjenici da se na ovoj konferenciji ne može regulirati njemačko pitanje premda i u odnosu na Dunav. Njemački problem mnogo je širi nego problem naše Dunavske konferencije. (...) Zato se ne možemo suglasiti s amandmanom američke delegacije koja smatra da će se pitanje učešća Njemačke u Dunavskoj konvenciji riješiti sporazumom zemalja potpisnica konvencije“.⁶⁵⁸ Ujedno su svi zapadni prijedlozi bili rezolutno odbijeni, pa i američki amandman koji je išao u smjeru da se omogući zapadnim brodovima nekontrolirana plovidba Dunavom.⁶⁵⁹

U idućim danima rasprava se tematski nije širila, nego su se navodili argumenti protiv pitanja sudjelovanja Austrije u Dunavskoj konferenciji kao i pitanja Njemačke poslije rata, odnosno ratnih reparacija i njenoga statusa.⁶⁶⁰ Na konferenciji se, prema jugoslavenskom tisku, u raspravi više diskutiralo o statusu Austrije i povijesnim pravima, nego o odlukama nove konvencije. Dana 17. kolovoza 1948. bila je plenarna sjednica Dunavske konferencije pri čemu je izabrana komisija koja će izraditi definitivni tekst usvojene konvencije o plovidbi Dunavom.⁶⁶¹ Rad Generalnoga komiteta Dunavske konferencije bio je završen pri čemu se usvojio posljednji sovjetski prijedlog konferencije i dopunski protokol. Riječ je bilo o 42 članka sovjetskoga prijedloga konvencije o plovidbi Dunavom, dok su amandmani zapadnih država odbijeni. U njemu je sadržano da će nova konvencija stupiti na snagu po predaji šest ratificiranih isprava jugoslavenskoj vladi u čijim će se arhivima čuvati originalni primjerak Dunavske konvencije.⁶⁶²

⁶⁵⁶ „Prva sjednica Generalnog komiteta Dunavske konferencije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 561., 11. kolovoza 1948., 1., „Otpočela je diskusija o sovjetskom prijedlogu nove konvencije o Dunavu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 194., 11. kolovoza 1948., 3., „Generalni komitet konferencije raspravlja o sovjetskom prijedlogu nove konvencije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1018., 11. kolovoza 1948., 1.

⁶⁵⁷ „Usvojen je peti član sovjetskog prijedloga konvencije koji predviđa da nedunavske zemlje neće učestvovati u Dunavskoj komisiji“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 564, 15. kolovoza 1948., 1., „Sovjetska delegacija izjašnjava se protiv amandmana koje su predložile britanska, francuska i američka delegacija, kako u pogledu uključenja u Dunavsku komisiju nedunavskih država, iako i u pogledu uključenja Austrije u Dunavsku komisiju – rekao je A. Višinski“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 197., 15. kolovoza 1948., 4., „Prihvaćen sovjetski projekt konvencije o nadležnosti, ustrojstvu i organima Dunavske komisije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1021., 14. kolovoza 1948., 1., 3.

⁶⁵⁸ Isto, 4.

⁶⁵⁹ „Sovjetski prijedlog konvencije osigurava slobodu plovidbe i štiti suverena prava podunavskih zemalja“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1022., 15. kolovoza 1948., 1.

⁶⁶⁰ „O pitanju učešća Austrije u Dunavskoj komisiji i o pitanju Njemačke“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 565., 16. kolovoza 1948., 2.

⁶⁶¹ „Izabrana je Redakciona komisija koja će izraditi konačni tekst konvencije o plovidbi Dunavom“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 567., 18. kolovoza 1948., 1., „Delegacije zapadnih sila pokušavaju da podrede dunavsku komisiju organima OUN u kojima angloamerički blok ima većinu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 199., 17. kolovoza 1948., 2.

⁶⁶² „Usvojen je i posljednji član sovjetskog prijedloga konvencije i dopunski protokol“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 569.,

U trećem opširnijem i istaknutom govoru Bebler je ponovio stavove iz prethodna dva govora. U ovome je elaborirao mišljenje o stečenim pravima, a ta prava su pojedine zemlje dobile bez suglasnosti podunavskih zemalja i protivne su njihovim interesima. Nadalje, Bebler je dao ponovno do znanja da je sovjetski projekt konvencije prihvatljiv za većinu zemalja koje su na Dunavskoj konferenciji. Suprotstavio se američkom i francuskom stavu jer bi tome „manjina na ovoj konferenciji, koju sačivavaju nepodunavske zemlje, mogla da spreči stupanje na snagu konvencije koju je izglasala većina sastavljena od podunavskih zemalja. (...) Ustvari, ovde imamo predlog o diktaturi nedunavskih zemalja nad podunavskim zemljama“.⁶⁶³ Bebler je u kasnijoj raspravi argumentirao zašto je dovoljno šest glasova za ratifikaciju te da nije potrebno sedam glasova od strane podunavskih zemalja koliko ih je bilo na konferenciji. Stoga je jugoslavenska delegacija odbacila prijedlog da Austrija bude zastupljena kao država čiji glas vrijedi s obzirom na to da još nije potpisala mirovni ugovor, a jugoslavenskoj delegaciji je neprihvatljivo da se odrekne ratnih reparacija kao i opravdanih teritorijalnih zahtjeva. U zaključku Bebler je konstatirao da sovjetski prijedlog daje dunavskim zemljama novu konvenciju, koja će poštovati suverenitet podunavskih država koje one odavno zagovaraju.⁶⁶⁴ Dakle, Sovjetski Savez je kontrolirao sigurnih sedam od deset glasova sudionika konferencije te je stalno imao prednost za izglasavanje sporazuma. Jugoslavenski glas dodatno je omogućio da kontrolna komisija za Dunav bude ograničena samo na podunavske države, ali u ovom slučaju samo na one koje su ujedno pod sovjetskim nadzorom. Preciznije rečeno, ako se Ukrajinsku SSSR promatra kao dio Sovjetskoga Saveza, ostale članice na Dunavskoj konferenciji su ujedno članice Informbiroa, koje su izbacile Jugoslaviju prvom rezolucijom Informbiroa zajedno sa Sovjetskim Savezom nepunih dva mjeseca ranije. Skupno se sve države može zvati jednim zajedničkim nazivnikom – zemlje pod sovjetskim nadzorom.

U tisku se navodilo da Sovjetski Savez osigurava pravedan mir i sigurnost naroda, a delegati Sovjetskoga Saveza i ostalih država istočnoga bloka dali su argumente u ime slobodnih naroda. Isticalo se u tisku kako sovjetski projekt konvencije odgovara interesima Jugoslavije i svih podunavskih država. Konferencija je prihvatila izvještaj te da su svi delegati, osim delegata Francuske, suglasni za potpisivanje nove konvencije. Višinski je dao izjavu oko broja zemalja koji su sudjelovali u radu dunavske komisije, a to određuje već spomenuti peti članak konvencije. Sa svoje strane, Savjet

19. kolovoza 1948., 1 – 2., „Sa 7 glasova podunavskih protiv 3 glasa zapadnih država Generalni komitet usvojio tekst člana 42 sovjetskog prijedloga konvencije“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 200., 18. kolovoza 1948., 2., „Sovjetski prijedlog daje dunavskim zemljama konvenciju kakvu one odavna žele“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1024., 18. kolovoza 1948., 1.

⁶⁶³ „Govor šefa delegacije FNRJ dr. Aleša Beblera na zasjedanju Generalnog komiteta Dunavske konferencije u debati o predloženim amandmanima na sovjetski predlog konvencije o plovidbi Dunavom“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 200., 18. kolovoza 1948., 2., „Sa 7 glasova podunavskih protiv 3 glasa zapadnih država Generalni komitet usvojio tekst člana 42 sovjetskog prijedloga konvencije“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 200., 18. kolovoza 1948., 2., *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, 297 – 298.

⁶⁶⁴ Isto, 298 – 299.

ministara predvidio je svojevremeno da će Sovjetski Savez biti zastupljen na Dunavskoj konferenciji s dva predstavnika. Inspirirajući se principom jednakosti svih dunavskih zemalja, sovjetska vlada odrekla se prava da bude zastupljena u novoj dunavskoj komisiji s dva glasa. Prema tome, Sovjetski Savez imao je u dunavskoj komisiji samo jednoga predstavnika, koji će istovremeno zastupati Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika kao cjelinu i republike koje ga sačinjavaju, podrazumijevajući tu i Ukrajinu.⁶⁶⁵ Francuska se izuzela iz glasanja te je njen predstavnik istaknuo da francuska delegacija neće potpisati novu konvenciju, a to su učinile i britanska i američka delegacija s obzirom na to da je cinički odbačeno svih 28 amandmana koje su podnijele tri države. Time je Bebler konstatirao: „Jugoslavenska delegacija će glasati za sovjetski projekt, jer je on izrađen, prvo, saobrazno rješenjima mirovne konferencije u Parizu i Savjeta ministara vanjskih poslova, drugo, saobrazno našim interesima, jer on daje Dunav podunavskim narodima, treće, saobrazno interesima međunarodne suradnje, pošto on garantira slobodu plovidbe svim zastava na bazi jednakosti. Dakle, saobrazno duhu Povelje OUN. Jugoslavenska delegacija ovom prilikom protestira protiv uvredljivih izraza francuskog delegata o pokornosti“.⁶⁶⁶

Jugoslavenski tisak donio je zaključak o novoj dunavskoj konvenciji koja je dala doprinos međunarodnoj demokratskoj suradnji. Time su podunavske zemlje odlučno odbile pokušaje zapadnih sila koje su nastojale da nov režim plovidbe pretvore u određenu vrstu dopune Marshallova plana. Zaključuje se da nisu uspjeli pokušaji vršenja pritiska na sovjetsku i jugoslavensku delegaciju oko priprema ugovora s Austrijom te je odluka stvorena u duhu sporazuma Savjeta ministara četiriju velikih sila, a rukovođena je načelima OUN-a.⁶⁶⁷ Naime, Višinski je podvukao da Dunav nije isti kao onaj prije sto godina ili prije 25 godina, a ni podunavske države nisu više iste. Također, ni društvena struktura nije ista, a upravo sovjetski prijedlog garantirao je međunarodnu suradnju, isticale su jugoslavenske novine. Često se događalo u povijesti da su stare snage kočile nove pa se, kako je objašnjavao Višinski, pozivaju na stečena prava te povlastice koje su im zagarantirane.⁶⁶⁸ Na kraju se podvukla konstatacija da će demokratske države zajedno sa Sovjetskim Savezom graditi bolji život te čvrsti i pravedan mir. Ovime je Višinski podnio prijedlog nove Konvencije o režimu plovidbe na Dunavu, čime je jednoglasno usvojen jugoslavenski prijedlog poslovnika konferencije. Aleš Bebler istaknuo je da je novom konvencijom zajamčena kontrola, regulirana plovidba i sigurnost na

⁶⁶⁵ „Sovjetski projekt konvencije odgovara interesima Jugoslavije i svih podunavskih država“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 201., 19. kolovoza 1948., 1.

⁶⁶⁶ Isto, 1.

⁶⁶⁷ „Nova dunavska konvencija doprinos međunarodnoj demokratskoj suradnji“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 202., 21. kolovoza 1948., 1.

⁶⁶⁸ „Potpisana je nova konvencija o plovidbi na Dunavu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 202., 21. kolovoza 1948., 4., „Nova konvencija o plovidbi Dunavom“, *Naprijed*, god. III., br. 34., 20. kolovoza 1948., 1., Isti slučaj te se radilo o šestoj godini izlazenja novina, a ne trećoj.

Dunavu.⁶⁶⁹ Ovom odlukom ukinute su odredbe od 1921., a dalje je naznačeno da ovu odluku mogu pozdraviti svi demokrati svijeta kao veliku pobjedu Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom.⁶⁷⁰ Dopunskim protokolima, njih pet, osim prve gornje navedene Beblerove opservacije, još osigurano je da se sva imovina koja je pripadala bivšoj Europskoj Dunavskoj komisiji prenosi na specijalnu riječnu administraciju Donjega Dunava prema članku 20. Konvencije (radi se o Sovjetskom Savezu i NR Rumunjskoj), zatim da će se obveze Međunarodne Dunavske komisije smatrati nevažećima kao i obveze bivše Administracije Đerdapa i Slapova te da će se sva nelikvidirana imovina bivše Međunarodne Dunavske komisije prenijeti na Dunavsku komisiju, što je predviđeno člankom 5. Konvencije.⁶⁷¹

Sovjetsku delegaciju se svečano ispratilo 19. kolovoza 1948. što je ostalo zabilježeno u jugoslavenskom tisku i to u naslovu na prvoj stranici. Ispratili su je na aerodrom Stanoje Simić, Aleš Bebler i Sloven Smodlaka, načelnik odjeljenja protokola ministarstva vanjskih poslova Jugoslavije. Mađarska, rumunjska i bugarska delegacija opraštale su se uz jugoslavensku delegaciju, uključujući vlastite veleposlanike, kao i sovjetskoga veleposlanika Lavrentjeva. Osim sovjetske delegacije, jugoslavenska delegacija na aerodromu ispratila je i ukrajinsku i čehoslovačku delegaciju, koje su očito putovale istim avionom.⁶⁷² Austrijska delegacija išla je iz Beograda vlakom te je ispraćaj bio na željezničkom kolodvoru. Pavle Beljanski, zamjenik načelnika odjeljenja protokola ministarstva vanjskih poslova Jugoslavije dobio je zadatak da sam bude na kolodvoru u protokolu.⁶⁷³ O odlasku američke, britanske i francuske delegacije iz Beograda nema ništa zabilježeno. I u ovom ne toliko bitnom događaju, oslikava se prislan odnos jugoslavenske delegacije, odnosno političkoga vrha prema članicama Informbiroa, kao i naravno jugoslavenskoga tiska. Unatoč svemu, ostalo je zabilježeno u novinama da je britanski delegat i veleposlanik Charles Peak naglasio uljudno da izbor Beograda za novo sjedište Dunavske komisije znači ujedno priznanje domaćinima. Jugoslavija je imala visoke financijske izdatke pa je čak u jednoj dvorani Beogradskog sveučilišta ugrađena i klima, koja je u to vrijeme bila skupa investicija.⁶⁷⁴ Za sjedište Dunavske komisije i administracije određen je grad

⁶⁶⁹ Isto.

⁶⁷⁰ Isto.

⁶⁷¹ *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, 588.

⁶⁷² „Sovjetska delegacija na Dunavskoj konferenciji na čelu s A. Višinski napustila Beograd“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1026., 20. kolovoza 1948., 1.

⁶⁷³ „Odlazak mađarske, rumunjske, bugarske i austrijske delegacije iz Beograda“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1026., 20. kolovoza 1948., 1.

⁶⁷⁴ Isto, 1. Nije pronađen podatak koliko je utrošeno na pripremu i protokol Dunavske konferencije s obzirom na broj delegacija i broj radnih dana održavanja Konferencije, no održalo se nekoliko različitih većih sastanaka i pojedinačnih susreta s određenim delegacijama., u: „Ministar vanjskih poslova FNRJ S. Simić priredio večeru u čast delegacija SSSR i zemalja narodne demokracije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1016., 8. kolovoza 1948., 1., „Ministar Stanoje Simić priredio svečani prijem u čast stranih delegacija koje sudjeluju u radu na Dunavskoj konferenciji“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1019., 12. kolovoza 1948., 1. U čast stranih delegacija bit će prisutni s jugoslavenske strane Kardelj, Ranković, Vladimir Simić, predsjedniku saveznog vijeća Narodne skupštine Jugoslavije, Melentije Popović, Nikola Petrović i Dobrovoje Radosavljević, ministri savezne vlade, Ljubodrag Đurić, generalni tajnik predsjedništva vlade, Koča Popović, načelnik generalštaba Jugoslavenske armije general-pukovnik, Peko Dabčević, general-pukovnik, Gustav Vlahov, pomoćnik

Galati.⁶⁷⁵ Ujedno, za vrijeme konferencije, organiziran je izlet u Orašac, pri čemu su prisutni uzvikivali: „Staljin-Tito”, „Beograd-Moskva” i “Sovjetski vez“.⁶⁷⁶ Izvještaj je datiran od 7. kolovoza 1948. Osim ovoga članice opere Melanija Bugarinović, Zdenka Zikova i Laza Jovanović otpjevale su nekoliko pjesama karakterističnih za Sovjetski Savez.⁶⁷⁷

Konvencija s novim režimom plovidbe na Dunavu stupila je snagu tek 11. svibnja 1949., Čehoslovačka ju je prva prihvatila (21. veljače), Bugarska (22. veljače), Jugoslavija (23. veljače), Rumunjska (5. ožujka), Mađarska (14. ožujka), Sovjetski Savez (11. svibnja) i posljednja koja je to učinila je Ukrajina (14. svibnja 1949.).⁶⁷⁸ Nakon spomenute rasprave, konvencija o plovidbi Dunavom završila je njenim potpisivanjem. Konvenciju nisu potpisale Sjedinjene Države, Velike Britanija i Francuska, dok je konvenciju i dopunski protokol potpisao Višinski za Sovjetski Savez, Kamenov za Narodnu Republiku Bugarsku, Molnar za Mađarsku Republiku, Pauker za Rumunjsku Republiku, Baranovski za Ukrajinu, Sovjetsku Socijalističku Republiku, Clementis za Čehoslovačku Republiku te Bebler za Jugoslaviju 18. kolovoza 1948.⁶⁷⁹ Dakle, jugoslavensko stajalište u odnosu prema sovjetskome, bilo je potpuno istovjetno te je jugoslavensko vodstvo i neposredno nakon rezolucije Informbiroa nastavilo voditi istu politiku. Prema Sovjetskom Savezu, jugoslavenski glas na Dunavskoj konferenciji nije bio u tolikoj mjeri presudan s obzirom na tadašnji odnos snaga zemalja sudionica.

ministra vanjskih poslova. Očito je kako su jugoslavenski predstavnici na sastanku od 7. kolovoza pozvali samo predstavnike Sovjetskoga Saveza i one od zemalja pod sovjetskim nadzorom, dok su 11. kolovoza pozvane sve delegacije. Osim zajedničkih susreta, bili su i posebni susreti i događaji organizirani za sovjetsko vodstvo poput primanja u Društvo za kulturnu suradnju sovjetske delegacija na čelu s Višinskim. Pored Višinskoga su se tako našli i šef ukrajinske delegacije Baranovsky, sovjetski veleposlanik Anatolij Josifović Levrentjev, sovjetski vojni ataše general Sidorović, članovi sovjetske delegacije na Dunavskoj konferenciji i opunomoćenik VOKS-a za Jugoslaviju A. Kalinjin. S jugoslavenske strane bili su osim Beblera, Josip Rus, potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, Vladimir Simić, Stanoje Simić, Todor Vujasinović, ministar prometa, Dobrivoje Radosavljević, ministar financija, Ljubčo Arsov, ministar rada, Zaim Šarac, ministar pošte, telegrafa i telefona, Pavle Gregorić, predsjednik Komiteta za narodno zdravlje i Vladislav Ribnikar, predsjednik Komiteta za kulturu i umjetnost te Siniša Stanković, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Srbije, Božidar Maslarić, general i predsjednik Općeslavenskog komiteta i Sreten Vukosavljević, predsjednik Slavenskog komiteta za Srbiju. O sadržaju svih navedenih sastanaka nema podataka., u: „Primanje u Društvu za kulturnu suradnju Jugoslavije sa SSSR u čast Višinskog“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1022., 15. kolovoza 1948., 1. U tijeku je bio Treći kongres NFJ te se vodila dinamična diskusija o gospodarskoj i inoj nepravdi koja je nanesena Jugoslaviji. Unatoč tome, dva dana prije Titovoga opširnog elaborata u novinama, pojavila se vijest o novim prostorijama. Bile su otvorene čitaonice Društva za kulturnu suradnju Hrvatske sa Sovjetskim Savezom u Praškoj ulici u Zagrebu. Naime, 7. travnja 1949. bile su otvorene nove prostorije, a prisutni su bili predsjednik Sabora NR Hrvatske dr. Zlatan Sremac, ministar narodnog zdravlja Nikola Sekulić, ministar prosvjete prof. dr. sc. Ivo Babić, rektor sveučilišta u Zagrebu ing. Andrija Mohorovičić te razni predstavnici javnog života Hrvatske, dok je sa sovjetske strane prisustvovao generalni konzul u Zagrebu Ivan Viktorović Vladimirov., u: „Otvorene su nove prostorije čitaonice Društva za kulturnu suradnju Hrvatske sa SSSR“, *Vjesnik*, god., IX., br. 1224., 8. travnja 1949., 4.

⁶⁷⁵ U jugoslavenskom tisku, ali i dokumentaciji mjesto se naziva po mađarskom nazivu - Galac, no riječ je gradu Galati koji je ujedno i najveća rumunjska luka na Dunavu te najveći brodogradilišni centar., „Konvencija o režimu plovidbe na Dunavu, s dopunskim protokolom“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1948*, 581 – 582.

⁶⁷⁶ Gulić, „Beogradska Dunavska konferencija 1948.“, *Tokovi istorije*, 194.

⁶⁷⁷ Gulić, „Beogradska Dunavska konferencija“, 194., 24., Vladimir Dedijer, *Izgnubljena bitka J. V. Staljina* (Beograd: Rad, 1978.), 209.

⁶⁷⁸ Gulić, „Beogradska Dunavska konferencija“, 201.

⁶⁷⁹ „Konvencija o režimu plovidbe na Dunavu, s dopunskim protokolom“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, 588 – 589.

8.1. AMERIČKO-JUGOSLAVENSKI KONTAKTI 1948. GODINE

Dunavska konferencija označena je od jugoslavenskoga tiska, a time i vrha kao najvažniji diplomatski događaj koji se zbio u Jugoslaviji nakon Drugoga svjetskog rata. Koliko je značenje imala konferencija za Jugoslaviju, vidljivo je bilo po uključenosti važnih aktera. Na sastancima s predstavnicima Sovjetskoga Saveza nije bio samo Tito i Đilas od vodećih ljudi jugoslavenskoga vrha, koji nisu spomenuti da su bili prisutni za razliku od recimo Kardelja, Rankovića ili vojnoga vrha koji je bio prisutan.

Ključnu ocjenu o sovjetsko-jugoslavenskim razmimoilaženjima dao je Robert Borden Reams, savjetnik američkoga veleposlanstva u Jugoslaviji, koji je ustanovio da se radi samo o svađi na partijskoj razini te da će sovjetska politika biti podržana.⁶⁸⁰ Stanoje Simić rekao je Reamsu 14. lipnja 1948. da su završene sve pripreme za Dunavsku konferenciju, dok ga je 16. lipnja ponovno Simić pozvao te mu rekao da informacije nisu točne od strane sovjetske vlade oko tehničkih problema u organizaciji Dunavske konferencije. Američko veleposlanstvo u Jugoslaviji je 18. lipnja 1948. prosljedilo State Departmentu obavijest o pogoršanju odnosa između dvaju rukovodstva. Povod je bilo jugoslavensko suprotstavljanje odluci da sjedište Dunavske konferencije Beograd prebaci u neku drugu dunavsku zemlju.⁶⁸¹ Reamsova analiza poslana State Departmentu od 7. srpnja 1948. sadržavala je informaciju da će jugoslavenski vrh ostati vjeran marksističko-lenjinističkim načelima. Predstojeći pokazatelj bila je upravo Dunavska konferencija. Američka procjena tada je bila da će se Sovjeti osloniti na Hladni rat te da će pribjeći ekonomskim sankcijama kojima će pokušati prisiliti jugoslavenski vrh da popusti. Plan je bio da u slučaju da Sovjetski Savez napadne Jugoslaviju, Sjedinjene Države bi trebale odgovoriti brzom i odlučnom akcijom. Ujedno je Reams smatrao da je napad vrlo malo ili gotovo nikako moguć. Tražio je od svoje administracije tijekom rujna agilnije i otvorenije postupanje u robnoj razmjeni s Jugoslavijom. Tako će u jednom smjeru ići oprema za vađenje nafte, dok u drugom smjeru rude i minerali.⁶⁸² Jugoslavenska strana prihvatila je tijekom skupa u Beogradu sve što je Sovjetski Savez predložio. U Moskvi je prije Dunavske konferencije bio sazvan sastanak svih zemalja pod sovjetskim nadzorom zbog usklađivanja stavova.⁶⁸³

Dana 19. srpnja 1948., uoči Dunavske konferencije dogovoreno je odmrzavanje jugoslavenskoga zlata od strane Sjedinjenih Država, kao i likvidiranje američkih potraživanja iz ratnih

⁶⁸⁰ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 255.

⁶⁸¹ Dragica Mugoša, „Sjedinjene Američke Države i Jugoslavenska 1948.“, *Istorija 20. veka*, 2 (Beograd: Institut za savemenu istoriju, 1983.), 61 – 63.

⁶⁸² Lorraine M. Lees, *Održavanje Tita na površini, Sjedinjena Države, Jugoslavija i Hladni rat* (Beograd: BMG, 2003.), 89 – 92.

⁶⁸³ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 255., Dedijer, *Izgubljena bitka J. V. Staljina*, 184.

ugovora o zajmu i najmu.⁶⁸⁴ Prije potražnje zlata, jugoslavenska administracija potraživala je od Sjedinjenih Država krajem srpnja 1948. isporuku nafte, što joj je do tada bilo omogućeno. Uostalom, pitanje „jugoslavenskoga zlata“ nalazilo se pred Ekonomsko-socijalnim vijećem OUN-a. Jugoslavensku stranu oko ustupanja zlata podržao je i Sovjetski Savez. Jugoslavenski delegat Josip (Joža) Vilfan javno je putem tiska optužio Sjedinjene Države za počinjenu štetu Jugoslaviji te da kroz program pomoći UNNRA-e prikrivaju svoje stvarne namjere.⁶⁸⁵ U tisku su učestalo prozivane Sjedinjene Države zbog opstrukcija oko povratka zlata u Jugoslaviju. Može se smatrati da je prvi akt otvaranja značajnijega dijaloga te nagovještaj buduće suradnje došao od američke strane 19. srpnja 1948. i to u Sporazumu o deblokiranju jugoslavenskoga zlata između dviju vlada.⁶⁸⁶

Unatoč svemu, jugoslavenska delegacija u tisku i u OUN-u suvereno je branila opće sovjetske interese, a time je došlo do pogoršanja odnosa sa zapadnim zemljama zbog zajedničkoga istupanja Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom, Čehoslovačkom, Mađarskom, Rumunjskom i Sovjetskom Ukrajinom. Jugoslavija se izravno svrstala na stranu sovjetskoga bloka naspram zapadnih sila i to tri najvažnije – Sjedinjenih Država, Velike Britanije i Francuske. Jugoslavenska delegacija odbijala je sve argumente i zahtjeve od zapadnih sila podržavajući i prihvaćajući prijedloge Sovjetskoga Saveza.⁶⁸⁷

U ovoj fazi razmimoilaženja sovjetskoga i jugoslavenskoga odnosa formulirana je američka strategija „čekati i budno pratiti“ razvoj događaja. Američka politika je podrazumijevala prepuštanje inicijative jugoslavenskoj vladi kada je riječ o približavanju Sjedinjenim Državama. Stoga je i u *Washington Postu* 3. rujna 1948. izašao članak „Stavovi Sjedinjenih Država o jugoslavenskom zahtevu za kupovinu naftnih uređaja“ Jugoslavija je tražila petnaest bušilica za naftu. Američka politika, kao i tisak, razmatrali su opcije i pitanja koja su se otvarala od međunarodnih odnosa (odnosi Jugoslavije s Grčkom i Austrijom) kao i onih bratskih između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza, bojeći se da Jugoslavija ne bi preprodala dalje bušilice Sovjetskom Savezu u kontekstu njezinoga stava na Dunavskoj konferenciji. Kasnije će američka administracija ustanoviti da se trebaju agresivnije

⁶⁸⁴ „Saopštenje Direkcije za informacije vlade FNRJ o Sporazumu između vlade FNRJ i vlade SAD-a o deblokiranju jugoslavenskoga zlata u SAD-u“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, 250 – 251., Lees, *Održavanje Tita na površini*, 79., Američka procjena bila je da su zlatne zalihe u Jugoslaviji jedva 15 milijuna dolara, a Jugoslavija je imala jedino s Bugarskom pozitivnu trgovačku razmjenu, odnosno bilancu., u: Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 256. Nakon deblokade zlata, u 1949. bit će Jugoslaviji odobreno preko 1.700 milijuna dinara zajmova od strane Međunarodne banke, Međunarodnoga monetarnog fonda, Švicarske, Velike Britanije te Sjedinjenih Država, a ekonomska razmjena sa Sjedinjenim Državama kroz 1949. dostići će predratni nivo., u: Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 211.

⁶⁸⁵ „Izjava jugoslavenskog delegata Jože Vilfana o nezakonitom zadržavanju našeg zlata od strane USA“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 868., 18. veljače 1948., 1 – 2.

⁶⁸⁶ Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama (1945-1953)*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985.), 47.

⁶⁸⁷ Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 210 – 211. Američka vlada i prije same Dunavske konferencije smatrala je da jugoslavenska delegacija neće poduzeti nikakve radikalne poteze prema Sovjetima. S druge strane, američka vlada isključivala je mogućnost oružanoga napada Sovjetskog Saveza na Jugoslaviju., u: Mugoša, „Sjedinjene Američke Države i Jugoslavenska 1948.“, 67 – 68.

približiti Jugoslaviji s obzirom na to da je potonja bila u teškoj gospodarskoj situaciji zbog nedostatka hrane, poljoprivredne i tehničke opreme za realiziranje Petogodišnjega plana, a kočila ju je i inflacija.⁶⁸⁸ Može se ustanoviti da su od rujna 1948. kroz određene ustupke Jugoslaviji, Sjedinjene Države na „mala vrata“ kreirale novu geostratešku politiku „strategija klina“. Politika se zasnivala na „jugoslavenskom nacionalizmu“ i kombinaciji američkoga pritiska i podrške radi stvaranja dubljih i nepovratnih podjela između Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom.⁶⁸⁹ Ta američka strategija bila je održiva u iznimno kratkom povijesnom razdoblju zbog ponovnoga popravljivanja sovjetsko-jugoslavenskih odnosa.

U prosincu 1948., Tito je javno izjavio da će proširiti trgovinu sa Zapadom na strateške sirovine. Američki tisak počeo je glasnije podržavati Tita, dok američka javnost kroz ankete to nije činila.⁶⁹⁰ Gospodarska suradnja Zapada s Jugoslavijom i pomoć toga istoga Zapada na Istoku je bilo protumačeno kao izdaja.⁶⁹¹

Američka strana je na takav razvoj događaja samo mogla konstatirati kako je u njezinom interesu da nakon povlačenja sovjetskoga stručnog osoblja iz Jugoslavije u jesen 1948. godine⁶⁹² ne smije „dozvoliti da Tito krepa od gladi.“⁶⁹³ Time je zaključak Stožera za planiranje američke vanjske politike bio da „titoizam“ nastavi djelovati kao erozivna i destabilizirajuća snaga, ali unutar sovjetske sfere. *Keeping Tito afloat* bila je službeno formulacija koja se počela provoditi odlukom predsjednika Trumana od 18. veljače 1949. godine.⁶⁹⁴ Cilj takvoga postupka bio je davanje „živog primjera drugim satelitskim zemljama da je odmetanje od Moskve moguće i isplativo.“⁶⁹⁵ Značaj jugoslavenskoga

⁶⁸⁸ Mugoša, „Sjedinjene Američke Države i Jugoslavenska 1948.“, 70 – 71., Lees, *Održavanje Tita na površini*, 76., 80. Alarmanatna situacija oko prehrane stanovništva bila je u trajanju nekoliko godina Jugoslavije, a tome svjedoče razne činjenice. Naime, poznati profesor, ali tadašnji rektor Sveučilišta u Zagrebu Grga Novak molio je vlast, točnije Ministarstvo vanjske trgovine Jugoslavije, Predsjedništvo u Zagrebu, 6. veljače 1947. da mu dopuste: „Po nalogu Ministarstva provjete br. 3606.-IV-1947 od 22. siječnja 1947. potpisani putujem u Austriju, Beč, gdje ću se morati zadržati najmanje dva mjeseca. Molim to Predstavništvo da mi odobri izvoz sljedećih namirnica: 6 kg masti, 3 kg šećera, 6 kg slanine i suhog mesa, 1 paket Unrra-e, 4 litre mlijeka, 2 hlebca sira, 2 kg slatkih stvari, 1 kg kafe, 10 dkg čaja, 3000 cigareta i 10 malih kutija konzervirane hrane. Smrt fašizmu-Sloboda narodu!“, u: Arhiv Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, f16k1, broj: 386-1947., 6. veljače 1947. Iz ovog jednog malog kratkog pasusa može se ustanoviti da je okosnica tadašnje jugoslavenske prehrane bila ona koja dolazi iz Sjedinjenih Država. Štoviše, za odlazak u Beč na dva mjeseca rektor zagrebačkoga sveučilišta molio je vlast da mu odobri prijenos vlastite hrane, koju je opet dobio od te iste vlasti, a ona iz solidarne pomoći Sjedinjenih Država kroz program Uprave OUN-a za pomoć i obnovu. Štoviše, ovo oslikava kupovnu nemoć kada jedan rektor zagrebačkoga Sveučilišta iziskuje od vlasti da mu dopuste da nosi hranu u drugu zemlju.

⁶⁸⁹ John Lewis Gaddis, *The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War* (New York: Oxford University Press, 1987.), 152.

⁶⁹⁰ Lees, *Održavanje Tita na površini*, 94.

⁶⁹¹ Jasper Ridley, *Tito. Biografija* (Zagreb: Prometej, 2000.), 337.

⁶⁹² Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 59. Bekić navodi da su napustili u rujnu 1948., iako je odluka priopćena pola godine prije.

⁶⁹³ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 34. Ovu politiku podupro je tadašnji britanski ministar vanjskih poslova Ernest Bevin tezom kako Titu treba pomoći da „ostane na površini“, u: Owen, *Balkanska odiseja*, 45., Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb: Globus, 1990., 137.

⁶⁹⁴ Petranović, Zečević, „Sporazum između vlade FNRJ i vlade SAD u vezi sa davanjem pomoći prema Zakonu o hitnoj pomoći Jugoslavije od 1950. godine, Beograd, 6. januara 1951.“, *Jugoslavija 1918-1984., zbirka dokumenata*, Beograd: Rad, 1985., 835.

⁶⁹⁵ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 62.

primjera bio je itekako atraktivan za ostali socijalistički blok pri čemu je formulirana obostrana, već spomenuta politika – „čekati i budno pratiti“⁶⁹⁶, jer je, uostalom, američka vanjska politika ocijenila da su jedina realna opozicijska snaga u zemlji – informbiroovci te da u Jugoslaviji postoje samo dvije mogućnosti – Tito ili moskovski pijun.⁶⁹⁷ Ovakvoj američkoj politici Staljin se nije suprotstavljao jer nije imao snage da ju, putem izravne konfrontacije, spriječi, dok ga ona, s druge strane, u situaciji vlastitoga čvrstog nadzora nad Istočnom Europom i pobjeda prokomunističkih snaga u Kini, previše nije ni uznemiravala. Fokus njegovoga interesa bio je u jeseni 1948. godine te zatim tijekom cijele 1949. i 1950. godine, čak i prema Titovim riječima američkim predstavnicima, usmjeren na Kinu.⁶⁹⁸

Kada se uzme u obzir da je negativna kampanja zemalja pod sovjetskim nadzorom protiv Jugoslavije u punom valu te su se događali incidenti na jugoslavenskim granicama (sabotaže, pucnjave, razne diverzije), čime je bio ugrožen suverenitet jedne države, zvuči nevjerojatno da je s druge strane zemlja koja stoji *rame uz rame* s istim tim zemljama kojima je na čelu Sovjetski Savez, branila njihove interese, ali i interese „velikog brata“. Jugoslavija je podržala Sovjetski Savez na Dunavskoj konferenciji, ali je i sovjetska delegacija na zasjedanju Vijeća sigurnosti OUN-a podržala jugoslavensku tužbu na račun ponašanja američkih snaga na Slobodnom teritoriju Trsta.⁶⁹⁹ Tu se nije zaustavilo, već je jugoslavenska delegacija pri OUN-u podupirala Sovjete u raznim modelima, pa tako primjerice njihov prijedlog o smanjenju naoružanja.⁷⁰⁰ Prema preporuci veleposlanika Cannona, kojeg će na Dunavskoj konferenciji žestoko pritisnuti jugoslavenska delegacija zajedno sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom, poslana je Jugoslaviji hitna pomoć u obliku hrane i opreme. U američkom State Departmentu bila je krajem 1948. i početkom 1949. donesena odluka o pomoći Jugoslaviji s naglaskom da neće dozvoliti da Jugoslavija gladuje. Američka administracija u početku nije tražila ispunjavanje posebnih političkih uvjeta zauzvrat, no blokirali su grčke i albanske granice, kako pomoć ne bi otišla u ruke grčkim komunistima.⁷⁰¹ Koncem travnja 1949., Cannon, kao američki veleposlanik u Beogradu, ponudio je analizu u kojoj je naveo da Jugoslavija ne pokazuje nikakav otpor Sovjetskom Savezu, ni sovjetizaciji na unutarnjem i vanjskom planu te ne odbacuje klasni rat, ali ni svjetsku revoluciju. Cannon je opisao da se Jugoslavija nije priklanjala nikakvom kompromisu, primjerice u vidu građanskih i ekonomskih sloboda u zapadnom stilu.⁷⁰² Jugoslavenski

⁶⁹⁶ Branko Petranović, Momčilo Zečević, „Prepiska između vlada FNRJ i SAD u vezi sa zaključenjem Sporazuma o pomoći u hrani i pomoći za potrebe jugoslavenskih oružanih snaga, Beograd-Vašington, 20. oktobra- 21. novembra 1950.“, *Jugoslavija 1918-1984., zbirka dokumenata* (Beograd: Rad, 1985.), 834.

⁶⁹⁷ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 61.

⁶⁹⁸ Sulzberger, *Memoari*, 122.; Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 188., 401.

⁶⁹⁹ „Razmatranje Jugoslavenskog memoranduma o nezavisnosti i integritetu Slobodne teritorije Trsta“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 190., 7. kolovoza 1948., 1.

⁷⁰⁰ „Pred Savjetom sigurnosti nastavljena je diskusija o memorandumu vlade FNRJ po pitanju Trsta“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 190., 7. kolovoza 1948., 2.

⁷⁰¹ Bekić, „Jugoslavija u hladnom ratu“, 34.

⁷⁰² Isto, 66.

tisak potvrdio je Cannonovu analizu. Nastavno s promjenom američke vanjske politike prema Jugoslaviji, promijenila se i percepcija javnoga mnijenja i to je u naknadnom razvoju događaja izašlo u jugoslavenskom tisku. To je bilo vidljivo već 1952.: „Američki institut za javno mišljenje, poznat pod imenom *Gallupov institut* konstatirao je da 1949. godine 70 posto Amerikanaca nije znalo tko je Tito. U 1951. godini konstatirano je da 75 posto Amerikanaca zna tko je Tito. Od 1949. na ovamo, dakle, situacija se korjenito promijenila. Kad je 1949. *Gallupov institut* proveo anketu o pitanju: Da li ste za pomoć Jugoslaviji?, 80 posto odgovorilo je negativno. Kad je 1951. godine isti institut proveo anketu o istom pitanju 72 posto izjasnilo za veću pomoć Jugoslaviji.⁷⁰³ Jugoslavenski tisak koristio je u naknadnoj interpretaciji navedeni obrazac članka za promociju Tita i Titovoga režima kao svjetskoga čovjeka kojega promovira zapadni tisak pa i na naslovnici vlastitih novina, a istovremeno u kasnijim godinama gradila se percepcija Tita kao odmetnutoga sovjetskog čovjeka.

9. SOVJETSKO SMANJIVANJE SOVJETSKO-JUGOSLAVENSKOGA TRGOVAČKOGA SPORAZUMA OD 31. PROSINCA 1948.

S jedne strane i dalje je u jugoslavenskom tisku podržavan Sovjetski Savez i zemlje pod sovjetskim nadzorom,⁷⁰⁴ dok je s druge strane bila u tijeku korespondencija prosvjednih nota s činom urušavanja suvereniteta jugoslavenskoga vodstva. Između ostaloga, postupno su zemlje pod sovjetskim nadzorom otkazivale svoje sporazume s Jugoslavijom. Čehoslovačka je otkazala turistički ugovor s Jugoslavijom.⁷⁰⁵ Susjedna Mađarska, s planskim kašnjenjem isporuka robe, oštetila je Jugoslaviju samo u prvom kvartalu 1949. za 2,7 milijuna dolara, a kasnije je prekinula ekonomske odnose te je ostala dužna 25 milijuna dolara koje je unaprijed primila.⁷⁰⁶ Također je prestala plaćati i ratne reparacije iz mirovnoga ugovora.⁷⁰⁷ Čehoslovačka nije isporučila četiri hidrocentrale i dvije termocentrale. Iz jugoslavenske note od 4. prosinca 1948. upućene Rumunjskoj, vidljivo je da je potonja sredinom kolovoza 1948. obustavila potpuno isporuku naftnih derivata prema Jugoslaviji. Bila joj je nanesena ozbiljna šteta u vrijednosti oko 430 milijuna dolara.⁷⁰⁸ Zatim je Rumunjska obustavila

⁷⁰³ Jože Smole, „Kako prosječni Američanin gleda na FNR Jugoslaviju“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2112., 17. veljače 1952., 4.

⁷⁰⁴ „Građani Praga srdačno su pozdravili jugoslavenske fiskulturnike na Svesokolskom sletu“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 159., 4. srpnja 1948., 6.

⁷⁰⁵ „Povodom otkazivanja turističkog ugovora s Jugoslavijom od strane čehoslovačkih vlasti“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 204., 23. kolovoza 1948., 3.

⁷⁰⁶ Dragan Marković, Nikola Milovanović, Đuro Rebić, *Ratnici mira*, drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, knj. 2., Hladni rat (Beograd: Sloboda, 1984.), 213.

⁷⁰⁷ Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 207.

⁷⁰⁸ Marković, Milovanović, Rebić, *Ratnici mira*, 213.

sav željeznički promet s Jugoslavijom, dok su Bugarska, Mađarska i Rumunjska obustavile svu ekonomsku razmjenu s Jugoslavijom. Nadalje, Albanija je zadržala tri milijarde dinara kao saldo razmjene s Jugoslavijom.⁷⁰⁹ Naime, trgovački sporazum između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije vrijedio je do travnja 1948., a s jugoslavenske strane bila je jasno izražena želja da se trgovački sporazum ne samo nastavi, nego i proširi. Bogdan Crnobrnja zapitao je sovjetskoga zamjenika ministra vanjske trgovine Krutikova može li jugoslavenska delegacija doći u Moskvu na potpisivanje ugovora, budući da čeka više od dva mjeseca na početak pregovora. Sovjetski odgovor bio je da Jugoslavija ne treba slati trgovačku delegaciju u Moskvu. Krutikov nije dao određen odgovor, ali je bilo jasno da je to značilo obustavu trgovačkih veza između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza.⁷¹⁰

Kulminacija smanjivanja propisanih količina sporazumom u 1948. došla je na inicijativu Sovjetskoga Saveza. Naime, bio je smanjen trgovački sporazum 31. prosinca 1948. tako da je razmjena između dviju država bila smanjena na osminu prethodne.⁷¹¹ Jugoslavija i Sovjetski Savez potpisali su sporazum o robnoj razmjeni čime je bilo smanjenje osam puta i to zbog nesuglasja oko omjera uvoza i izvoza. Sovjetski Savez htio je dobivati više olova za manje nafte. U sovjetskom priopćenju, agencije TASS, od 31. prosinca 1948. o ekonomskoj razmjeni s Jugoslavijom rečeno je da je uslijed neprijateljske jugoslavenske politike prema Sovjetskom Savezu, što onemogućuje održavanje široke ekonomske suradnje, predviđeno smanjenje za osam puta.⁷¹² Zemlje pod sovjetskim nadzorom nakon rezolucije Informbiroa počele su postepeno otežavati, onemogućavati ili odbijati sklapati nove trgovačko-ekonomske ugovore. Prema novom sovjetsko-jugoslavenskom trgovačkom ugovoru od 31. prosinca 1948., koji je vrijedio za 1949., opseg razmjene bio je smanjen za osminu, što je ujedno značilo na samo šest milijuna dolara, od čega se pet milijuna odnosilo na jugoslavensko olovo za koje je Sovjetski Savez bio posebno zainteresiran.⁷¹³

Dedijer je u objavljenim dokumentima izložio da su bili završeni pregovori između Ministarstva vanjskih poslova Sovjetskoga Saveza i Jugoslavenske trgovačke delegacije koja je stigla 27. prosinca 1948. u Moskvu te da je bio potpisan Protokol o uzajamnoj isporuci robe za 1949. Navelo se da je to potpisano uslijed nemogućnosti da se održi široka ekonomska razmjena između dviju država. Jugoslavenska trgovačka delegacija na čelu s ministrom vanjske trgovine Jugoslavije Popovićem napustila je Moskvu 30. prosinca 1949. U dokumentu se predočilo da ih je ispratila sovjetska delegacija na bjeloruskoj stanici u sastavu: zamjenik ministra vanjske trgovine Sovjetskoga Saveza I. F. Semičastnov, trgovački predstavnik Sovjetskoga Saveza u Jugoslaviji I. M. Lebedev te načelnik odjeljenja protokola Ministarstva vanjske trgovine N. I. Kuzminski. Obavijest je izašla u moskovskoj

⁷⁰⁹ Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 207.

⁷¹⁰ Dedijer, *Novi prilozi*, 1., 469.

⁷¹¹ Marković, Milovanović, Rebić, *Ratnici mira*, 211.

⁷¹² Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 206.

⁷¹³ Marković, Milovanović, Rebić, *Ratnici mira*, 211.

Pravdi 31. prosinca 1949.⁷¹⁴

Jugoslavenski tisak donosio je kraće članke te obavijestio tako da su opunomoćeni predstavnici jedne i druge vlade potpisali ugovore, ali 28. prosinca 1948. Time je jugoslavenska delegacija predložila sovjetskoj delegaciji ugovore da oni budu po obujmu i po strukturi uglavnom istovjetni proteklom jednogodišnjem ugovoru. Sovjetska delegacija nije prihvatila prijedlog ugovora te je ona predložila da se smanji obujam i bitno izmjene dotadašnje strukture uvoza i izvoza. To je podrazumijevalo da se jugoslavenski izvoz u olovu poveća kao i kod nekih drugih vrijednih artikala, a vrijedilo je i u obratnom smjeru. Naime, tražilo se da se jugoslavenski uvoz poveća i to naftnih derivata, pamuka i drugih vrijednih artikala koji su potrebni za razvoj industrije. U članku se naznačilo da Jugoslavija nije mogla prihvatiti takve uvjete, što je rezultiralo smanjenjem robne razmjene za osam puta. To se odnosilo na spomenute artikale.⁷¹⁵ Dakle, Sovjetski Savez nije išao za potpunim poništenjem ugovora, nego je ugovor sveo na minimum, odbijajući u određenom roku utvrditi nove kratkoročne kontingentne liste koje su ujedno i predstavljale integralni dio ugovora.⁷¹⁶ Prema službenoj procjeni, blokada od Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom iznosila je gubitak od 429 milijuna dolara.⁷¹⁷

U kasnijem izvještaju iz studenoga 1949. Đilas se osvrnuo na zasjedanje u OUN-a da je sovjetska vlada smanjila trgovačku razmjenu osam puta s Jugoslavijom.⁷¹⁸ Smanjenje robne razmjene sa Sovjetskim Savezom, a ujedno i sa zemljama pod sovjetskim nadzorom, postepeno je okretalo Jugoslaviju Zapadu, što je ujedno značilo i ulazak u ekonomske i vojne ugovore te zaduživanje dolarskim kreditima. Ono što je bio problem za Jugoslaviju je taj što je, uslijed otkazivanja i smanjivanja trgovačkih i gospodarskih ugovora Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom, jugoslavenska vlast bila primorana naći nove partnere, no jugoslavenski izvozni proizvodi po strukturi, asortimanu, kvaliteti te ostalim parametrima nisu odgovarali potrebama tržišta Zapada. Krediti za opremu i ostale potrepštine nisu se mogli izvršiti odjednom te su bili skupi, a krediti su dobivani tek nakon odštete za nacionaliziranu stranu imovinu i priznanje dugova Kraljevine Jugoslavije. Rok otplate bio je najviše 4-5 godina uz kamatu čak do 11%.⁷¹⁹ Unatoč prelasku ka Zapadu, Tito je u govorima naglasio da se ne treba sramiti ili skrivati što se iskreno i otvoreno gledalo

⁷¹⁴ „Saopštenje povodom potpisivanja protokola o uzajamnoj trgovinskoj razmeni robe između FNRJ i SSSR za 1949. godinu“; u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 639., „Saopštenje objavljeno u sovjetskoj štampi povodom potpisivanja protokola o uzajamnoj trgovinskoj razmeni robe između FNRJ i SSSR za 1949. godinu iz koga se vidi da Vlada SSSR iz političkih razloga smanjuje ekonomsku razmenu sa FNRJ“; u: *Bela knjiga*, 262 – 263.

⁷¹⁵ „Potpisan je trgovački sporazum za 1949. godinu između SSSR i FNRJ“, *Borba*, Beograd, god. XIV., br. 1., 1. siječnja 1949., 1.

⁷¹⁶ *Bela knjiga*, 34.

⁷¹⁷ Dedijer, *Novi prilozi*, I., 631 – 632.

⁷¹⁸ „Sa IV. zasjedanja Generalne skupštine OUN: Govor druga Milovana Đilasa u političkom komitetu“, *Naprijed*, god. VII., br. 47, 18. studenoga 1949., 1.

⁷¹⁹ *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, 361.

u Sovjetski Savez sve do 1948. te da se ponose time kao što su u srcu vjerovali u Sovjetski Savez i Staljina.⁷²⁰

10. PRIJEPORI JUGOSLAVIJE SA ZEMLJAMA POD SOVJETSKIM NADZOROM 1948.

Sljedećih mjeseci u tisku se javno izražava nada da se sukob može izgaditi. Nije se kritiziralo ni Staljina, a ni Sovjetski Savez, a optužbe na račun Jugoslavije u početnoj fazi sve do kraja 1949. pripisivale su se samo zemljama pod sovjetskim nadzorom.⁷²¹ Prosvjedne note su u početnoj fazi stizale isključivo od zemalja pod sovjetskim nadzorom, a Jugoslavija je odgovarala na njih. Riječ je prvenstveno o Albaniji, Bugarskoj, Mađarskoj i Rumunjskoj, a prvotni tekstovi o zemljama pod sovjetskim nadzorom mogu se klasificirati kao oni koji su se koristili za promidžbeni obračun sa Zapadom.⁷²² Ova zadnja konstatacija je samo djelomično točna s obzirom na to da je retorika jugoslavenskih odgovora na prosvjedne note zemalja pod sovjetskim nadzorom bila u punoj većoj mjeri u početnoj fazi do kraja 1949. više pomirljiva. Retorika je išla u smjeru opravdanja i nenapadanja te obranom vlastitih stavova uz jasnu poruku da sve treba zaustaviti i vratiti se na bratske pozicije.

Nakon izbacivanja KPJ 22. lipnja 1948. iz *bratske zajednice* Informbiroa te odgovora KPJ na prvu rezoluciju, u tisku je došlo do potpunoga zatišja. Kada se gleda odnos prema Sovjetskom Savezu može se nazrijeti da su bila posrijedi burna događanja u jugoslavenskom političkom vrhu, koja se nisu prenosila. U početnoj fazi vidljiva su tri obrambena poteza – odgovori na prosvjedne note zemalja pod sovjetskim nadzorom i zadržavanja stava, ali istovremeno neobjavljivanje u tisku tih istih primljenih nota, zatim podrška Titu i Partiji te podrška Sovjetskom Savezu i Staljinu, ali i daljnje pozitivno izvještavanje o zemljama pod sovjetskim nadzorom.

Jugoslavenski tisak donosio je selektirane vijesti o drugim komunističkim partijama i njihovim stavovima, ali korespondencija koju su imali s njima odvijala se putem službenih priopćenja. Naime, od srpnja 1948. krenule su užurbane pripreme i naglasak na Peti kongres i to na više stranica.⁷²³ Jugoslavenski vrh je u opširnom elaboratu zahvalio bugarskoj partiji na prijateljskom odnosu te što vjeruju u *pravedan* ishod. Naime, *Radničko delo*, centralni organ Bugarske radničke partije (komunista) objavilo je pored rezolucije Informbiroa i kominike svog Centralnog komiteta te uvodni članak pod naslovom „Zdrave komunističke snage u Jugoslaviji će pobijediti“. Članak je bio

⁷²⁰ Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, I., 621.

⁷²¹ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 435.

⁷²² Predrag J. Marković, *Beograd između Istoka i Zapada 1948-1965*. (Beograd: Službeni list, 1996.), 77.

⁷²³ „Projekt programa Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 524., 2. srpnja 1948., 1 – 3.

nepotpisan te se nije naveo ni *Tanjug* kao izvršna agencija. Na početku članka obrazloženo je da bugarsko vodstvo neiskreno, budući da šalju na to obavijest da vjeruju u pobjedu *zdravih snaga*. U pobijanju bugarskih optužbi opisao se razvoj otvaranja polemike s bugarskim vodstvom. Kako se naznačilo, zasjedanje CK BRP (k) zapravo je njihovo priopćenje o odluci proširenoga plenuma kojim je predsjedavao Dimitrov. Sastanak je bio održan 27. lipnja 1948. uz sudjelovanje tajnika kotarskih partijskih komiteta. Bugarski plenum bio je održan dva dana ranije prije nego što je preko praškoga lista *Rude pravo* objavljena prvi put prva rezolucija Informbiroa, za koju vodstvo KPJ nije znalo sve dok nije čulo preko radija *Praga*. Unatoč tome, navodi se da nisu uspjeli iznenaditi jugoslavenski vrh, a ni jugoslavenske mase.

Jugoslavenski odgovor sadržavao je podatak da bugarski rukovoditelji nisu imali odvažnosti ni smjelosti propitkivati činjenice u Jugoslaviji, već su samo delegirani s pozivom da čuju prije osude i glas KPJ. Oni su zasnivali svoje poteze u izmišljotinama, a ne realnim činjenicama, tvrdila je jugoslavenska strana. Plenum BRP (k) jednoglasno je odobrio rezoluciju savjetovanja Informbiroa i rad bugarske delegacije na savjetovanju. Sve je bilo brzo doneseno. Ključni dokument koristio se referat Trajče Kostova. Jugoslavenski tisak naveo je da ovakav rasplet ima za cilj samo da u očima bugarskih komunista i bugarskoga naroda uruši ugled KPJ koji uživa u *bratskoj Bugarskoj*. Izražavalo se u odluci da duboko vjeruju da će se naći dovoljno snaga vjernih osnovama marksizma-lenjinizma, kako bi se uspješno savladalo antimarksističko i antisovjetsko skretanje. Time bi uspješno ozdravilo jugoslavensko rukovodstvo. Jugoslavenski odgovor sadržavao je retoričko pitanje kako i s kim će bugarski drugovi stvarati bratske odnose te se *drugarski* upozoravalo bugarsko vodstvo da misle na budućnost zajedničkih naroda i međusobnoga odnosa dviju država, budući da se neće lako provesti njihova odluka jer su Partija, zemlja, narod, Front, Tito i CK zapravo jedno te isto.⁷²⁴

Uz odgovor, idućega dana jugoslavenski tisak preuzeo je vijest od *Bugarske telegrafске agencije* (BTA) iz Sofije koja je dala za medije sljedeću izjavu: „Odluka, donešena poslije konsultovanja osam komunističkih partija, koja je danas objavljena, ni u čemu ne mijenja postojeće prijateljske odnose između NR Bugarske i FNRJ. (...) U budućuće kao i dosad bugarska vlada će se uzdržati od svake intervencije u unutrašnje poslove Jugoslavije, smatrajući ovo za osnovnu uzajamnu dužnost između dvije prijateljske zemlje“.⁷²⁵ Naime, vijest je objavljena od strane bugarske vlasti dan nakon prve rezolucije Informbiroa 29. lipnja 1948. Dakle, istovremeno je bilo izražavanje javnih nesuglasica, ali i potvrda da se činjenično stanje ne mijenja, a to je da se ne mijenjaju uzajamno prijateljski odnosi koji

⁷²⁴ „Odgovor bugarskim drugovima“; *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 157., 1. srpnja 1948., 1., Odgovor bugarskim drugovima“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 526., 4. srpnja 1948., 1 – 2.

⁷²⁵ „Odluka osam Komunističkih partija ne mijenja prijateljske odnose između NR Bugarske i FNRJ“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 524., 2. srpnja 1948., 5., „Nota vlade NR Bugarske kojom saopštava da Rezolucija Informbiroa ni čemu ne mijenja postojeće prijateljske odnose između NR Bugarske i FNRJ Sofije“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, 627.-628., „Nota Vlade NR Bugarske br. 6266-I od 29 juna 1948 godine kojom saopštava da rezolucija Informbiroa ni u čemu ne menja postojeće prijateljske odnose između NR Bugarske i FNRJ“, u: *Bela knjiga*, 71.

sadržavaju ekonomske i ine ugovore. To potvrđuje i članak objavljen 4. srpnja 1948. u kojem se izvještavalo o početku rada Mješovite komisije za ostvarenje kulturne suradnje između dviju država te se oslikavalo sljedećim riječima: „Kulturna suradnja između bratskog bugarskog naroda i naroda FNRJ Jugoslavije našla je vidnog izraza odmah poslije oslobođenja pa sve do danas u nizu uzajamnih posjeta naših književnika, učenjaka, umjetnika, predstavnika sindikata, omladine i žena“.⁷²⁶ Istovremeno dok se potvrđivala i veličala *bratska ljubav*, u tisku se davao opširni demantiji na tvrdnje bugarskih *drugova*.⁷²⁷ Unatoč tome, tri mjeseca poslije, 3. listopada 1948. bilo je objavljeno u bugarskom tisku rješenje Vlade NR Bugarske o zabrani organizacije Narodnoga fronta Jugoslavena⁷²⁸ u Bugarskoj, a jugoslavensko veleposlanstvo u Sofiji o tome nije bilo nikad obaviješteno. Istaknulo se da su imovina i prostorije organizacije dane u ruke grupi jugoslavenskih izdajnika i dezertera koji su u Bugarskoj. Bugarski je odgovor Jugoslaviji na ovu temu bio 7. listopada 1948. te je iskazano da se treba znati da je potrebno zauzeti jasan stav. Štoviše, u odgovoru se naznačilo da nije moguće izdvajati Bugarsku iz sovjetskoga bloka i zemalja pod sovjetskim nadzorom s posebnim stavom prema Jugoslaviji, budući da bi se tako Bugarska izolirala. Pojašnjava se da je bilo kritike na račun bugarskoga vodstva s obzirom na potpis Plana kulturne suradnje te da treba pričekati da se raščiste osnovna politička pitanja pa da se zatim može razgovarati o daljnjoj suradnji.⁷²⁹

Dana 1. srpnja 1948. jugoslavenski tisak posvetio je medijski prostor u tisku Kiri Gligorovu, makedonskom političaru, koji je progovorio o narodnim zajmovima u Sovjetskom Savezu i njegovoj uspješnosti: „Metoda prikupljanja ušteda od stanovništva putem narodnih zajmova postao je u Sovjetskom Savezu stalan metoda angažiranja najširih narodnih masa u postizanju osnovnih zadataka koji su se postavili pred sovjetskim trudbenicima prilikom izvršenja planova. Narodni zajmovi doživjeli su veliki uspjeh. U toku predratnih staljinskih petoljetki kada se izgrađivao socijalizam u SSSR sovjetski trudbenici su putem upisa narodnih zajmova unijeli u budžet oko 30 milijardi rubalja. U godinama Velikoga domovinskog rata sovjetski ljudi su dali državi preko 76 milijardi rubalja i time pokazali da se osim neposredne borbe na frontu mogu i radom u pozadini mobilizirati ogromne snage ljudi za pružanje organizirane pomoći putem odvajanja jednoga dijela novčanih prihoda“.⁷³⁰ Ovo je

⁷²⁶ „Počela rad Mješovita komisija za ostvarenje kulturne suradnje Jugoslavije i Bugarske“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 159., 4. srpnja 1948., 3.

⁷²⁷ „Odgovor drugu Červenkovu i svima drugima“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 160., 5. srpnja 1948., 1.

⁷²⁸ Inače, organizacija je osnovana 1945. u mjestima u kojima se nalazio veći broj Jugoslavena. Cilj organizacije bio je da se okupe jugoslavenski građani u Bugarskoj u jednu organizaciju, a oni su trebali doprinijeti daljnjem jačanju bratstva i prijateljstva dvaju naroda., u: „Poslanstvo FNR Jugoslavije u Bugarskoj – Sofija Ministarstvu spoljnih poslova FNR Jugoslavije – Beograd“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 612.

⁷²⁹ Dedijer, *Dokumenti 1948.*, 1., 612 – 613., „Izjava pomoćnika ministra inostranih poslova NR Bugarske Save Ganovskog o tome da nije moguće odvojiti partijska pitanja od državnih, dana ambasadoru FNRJ u Sofiji na sastanku održanom 7 oktobra 1948 godine“, u: *Bela knjiga*, 72.

⁷³⁰ Kiro Gligorov, „Narodni zajmovi u Sovjetskom Savezu“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 157., 1. srpnja 1948., 3. U daljnjem elaboratu o zajmovima naglasilo se da sovjetski zajmovi imaju jedino i isključivo produktivan karakter te svoj iskaz potkrepljuje brojkama: „Primjera radi navest ću samo to da su u toku prve petoljetke narodni zajmovi upisani među stanovništvom pokrili 11,5 posto investicionih rashoda, a u toku druge petoljetke upisani zajmovi iznosili su 13,8 posto od

bio samo jedan u nizu prosovjetskih članaka koji su uslijedili, a ključno je da glorificiranje Sovjetskoga Saveza i sve što ima doticaja s njime bilo i dalje ustrajno.

Jugoslavenski tisak istovremeno se nije ponio kao u slučaju s rezolucijom Informbiroa, nego je samo plasirao odgovore te će se iz odgovora moći do jedne razine uvidjeti o čemu je riječ. Na sličan način kao i s bugarskom notom, dogodilo se i s albanskom. U članku je bilo obrazloženje: „Ministarstvo vanjskih poslova Federativne Narodne Republike Jugoslavije ima čast staviti na znanje vladi NR Albanije sljedeće: Posljednjih dana albanske vlasti izvršile su na teritoriju Albanije niz grubih i uvredljivih postupaka usmjerenih na rušenje ugleda FNRJ.“⁷³¹ U daljnjem opisu jugoslavenski tisak izvijestio da je u Tirani zabranjena prodaja lista *Borba*, zatvorena knjižara „Jugoslavenska knjiga“ te je postavljena straža. Zatim se osvrnulo na to da su već 29. lipnja 1948. započeli albanski ispadi s izbacivanjem slike Josipa Broza Tita iz ureda mješovitih društava. Naznačilo se da je profesorica srpskoga jezika u tehničkoj školi Radmila Simeunović pozvana istoga dana, 29. lipnja 1949., na razgovor kod direktora škole koji joj je priopćio da je Tito izdajnik. Jugoslavenski vrh se žalio se na ovakve postupke te da je to u suprotnosti s brojnim ugovorima i prijateljskim odnosima između dva naroda i dvije zemlje. Tisak je dalje prenosio da se jugoslavenska vlada nada da će se poduzeti sve potrebne mjere, kako bi spriječili daljnje slične pojave jer bi to nanijelo ozbiljne štete međusobnim prijateljskim odnosima. Bilo je zaključeno da jugoslavenska vlada nije odgovorna za posljedice koje iz toga mogu nastupiti.⁷³² Jugoslavenski tisak obavljao je ulogu prenositelja i branitelja stavova jugoslavenske vlade.

U istom članku nalazila se informacija da postoji i druga nota jugoslavenske vlade koja je upućena vladi NR Albanije te je ona raspoređena u tri točke. U prvoj se istaknulo da je generalni direktor albansko-jugoslavenskoga društva za gradnju željeznica Hujbner primio 29. lipnja 1948. pismo u kojem ministar prometa NR Albanije, bez ikakvoga obrazloženja, naređuje Društvu trenutno obustavljanje radova na izgradnji pruge Skadar-granica te istraživanja za gradnju pruge Skadar-Tropoja i granica-Kuks-granica. U drugoj točki bio je otkazan posao generalnom direktoru albansko-jugoslavenskoga društva za naftu Mevoldu. To mu je bilo priopćeno 30. lipnja 1948., isto bez ikakvoga obrazloženja. Zatim je po naredbi ministra industrije NR Albanije, obustavljeno svako odašiljanje

vrijednosti investicija izvršenih u drugoj petoljetki. Ovogodišnji zajam pokriva 13,42 posto od vrijednosti predviđenih investicija. (...) Ovogodišnji upis zajma u SSSR izvršen je ubrzo poslije uspješne izvedene novčane reforme, poslije ukidanja potrošačkih karata i sniženja cijena najvažnijim životnim namirnicama. Upisati zajam od preko 22 milijarde neposredno iza izvršene novčane reforme bilo bi za svaku drugu zemlju nemoguće. Međutim, u SSSR je to bio jedan od najuspjelijih zajmova koje sovjetska zemlja pamti. Uzrok tome je činjenica da je, usporedo sa uvođenjem punovrijednog rublja u opticaj i sa sniženjem cijena, radnička nadnica ostala ista, a cijene u trgovini na malo su snižene pa i dalje padaju“.

⁷³¹ „Note Vlade FNRJ Vladi Albanije“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 1. , „Note Vlade FNRJ Vladi Albanije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 526., 4. srpnja 1948., 2., „Note vlade FNRJ vladi Albaniji“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 984., 3. srpnja 1948., 2., „Odgovor vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije na notu vlade Narodne Republike Albanije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 985., 4. srpnja 1948., 1.

⁷³² Isto.

nafte i bitumena za Jugoslaviju te se još tražilo da se obustave sve daljnje pošiljke Jugoslaviji, što je uključivalo razne zalihe koji se nalaze u dračkoj luci i Valoni. U trećoj točki opisano je nepovoljno stanje oko ukrcaja i iskrcaja jugoslavenskih brodova. Nadalje, jugoslavenski vrh optužio je vladu NR Albanije da se izmotavala te da nije htjela formalno regulirati jugoslavensku pomoć, a da to traje od travnja 1948., što je predstavljalo grubo kršenje postojećih ugovora.

Jugoslavenska vlada iznijela je da su nedopustivi navedeni postupci među prijateljskim zemljama i zbog toga je zahtijevala da vlada NR Albanije opozove spomenute akte od 29. i 30. lipnja, zatim da pošalje delegaciju u Beograd kako bi se regulirala neregularna pitanja ekonomske suradnje, kako je to bilo dogovoreno u travnju 1948. Ujedno, tražilo se da se obavijesti jugoslavenskoga veleposlanika u Tirani kada će doći spomenuta delegacija u Beograd.⁷³³ Na istoj stranici nalazila se i treća upućena nota jugoslavenske vlade albanskoj vladi te je u njoj sadržano da je 24. lipnja 1948. u 20 sati Spiro Srzentić⁷³⁴, instruktor Glavne političke uprave JA pri Političkoj upravi Albanske armije bio pozvan na neuobičajeni način od načelnika generalštaba Albanske armije general-majora Bećin Babuka u ured pomoćnika ministra narodne obrane NR Albanije, general-majora Krista Temeljka. On mu je tada priopćio na uvredljiv način da mora brzo napustiti Albaniju, a ujedno je i klevetao jugoslavensko rukovodstvo. Jugoslavensko priopćenje naglasilo je da se radi o namjernom napadu na ugled jugoslavenske Armije i njenih predstavnika u Albaniji te se energično protestiralo protiv navedene klevete te da krivci budu pozvani na najstrožu odgovornost.⁷³⁵

Jedna polovica stranice *Borbe* bila je posvećena jugoslavenskoj noti Albaniji, a veći dio stranice bio je posvećen upisu Narodnih zajmova kojima su radnici Jugoslavije sada čvršće nego ikada stajali uz narodnu vlast, Partiju i Tita. Upisao se i konkretan broj, pa je navedeno da se do jučer, 2. srpnja, upisalo 1.821,581,000 dinara Narodnoga zajma, a posebno se istaknulo da slovenski narod najviše upisuje. Tih dana, preciznije 1. srpnja 1948. krenula je široka kampanja *jugoslavenskih ljudi* i svih organizacija te poduzeća u podržavanju Tita.⁷³⁶ Vijest da je Tito sa suradnicima Vladimirom Bakarićem, Kočom Popovićem, Svetozarom Vukmanovićem te Ivanom Krajačićem posjetio gradilište Novog Beograda bila je idućih dana ključna vijest.⁷³⁷ Nije toliko bitna vijest Titova posjeta, nego da ga radnici gradilišta podržavaju i kliču ususret Petom kongresu. Ivo Goldstein navodi da se izvještaj pojavio na vrhu naslovne stranice, što je netočno, nego je mala vijest u odnosu na zajmove i notu

⁷³³ Isto.

⁷³⁴ Muž Dragice Srzentić, osobe koja je bila zadužena za nošenje pisama između CK KPJ i CK SKP(b) iz Moskve u Beograd.

⁷³⁵ „Note Vlade FNRJ Vladi Albanije“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 1. , „Note Vlade FNRJ Vladi Albanije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 526., 4. srpnja 1948., 2., „Note vlade FNRJ vladi Albaniji“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 984., 3. srpnja 1948., 2., „Odgovor vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije na notu vlade Narodne Republike Albanije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 985., 4. srpnja 1948., 1.

⁷³⁶ „Maršal Tito na gradilištu Novog Beograda“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 157., 1. srpnja 1948., 1.

⁷³⁷ „Maršal Tito na gradilištu Novog Beograda“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 159., 3. srpnja 1948., 1.

upućenu Albaniji. Zaključio je da je Titov posjet gradilištu zapravo sugeriranje jugoslavenskoj vlasti da se ništa ne događa te je život u Beogradu sasvim normalan, budući da sve radi.⁷³⁸ To bi bilo točno da se nije pojavila nota jugoslavenske vlade koja je upućena NR Albaniji.

Ponovno, 3. srpnja 1948. izvještavalo se o događajima u Tirani. Izvještavanje je bilo usmjereno na organizirane incidente koji su imali za cilj pogoršavanje jugoslavensko-albanskih odnosa. Čitatelje se podsjetilo na zatvaranje knjižare i zabranu prodaje *Borbe*, zatim da je u školama albansko ministarstvo prosvjete izdalo naredbu da se iz udžbenika izbace svi tekstovi koji govore o maršalu Titu, potom su se zabranile pjesme o njemu te da se na ispitima ne smiju postavljati pitanja o njemu, a počelo je s izbacivanjem Titovih slika iz ureda. Navelo se da su jugoslavenski diplomatski predstavnici uložili protest kod albanske vlade zbog navedenih neprijateljskih i brutalnih postupaka, kako onih albanskih državnih organa, tako i pojedinaca.⁷³⁹ U jugoslavenskom tisku nalazili su se samo odgovori jugoslavenske vlade oko nesuglasica između albanskoga i jugoslavenskoga vodstva.⁷⁴⁰

Nakon Albanije, nove prosvjedne note bile su upućene Rumunjskoj, a to je bila samo jedna od poslanih nota na adrese države pod sovjetskim nadzorom. U kasnijoj i otvorenijoj fazi odnosa bilo je odaslano na desetke prosvjednih nota državama pod sovjetskim nadzorom, a kasnije i Sovjetskom Savezu. Zanimljivost je ta što jugoslavenski tisak često nije prenosio ni odgovore na prosvjedne note zemalja koje su dobile protest od Jugoslavije ili su odgovori posve izostali, što ipak možemo isključiti, a o tome svjedoči arhiva *Tanjuga*.⁷⁴¹ Apsurdnost je ta da se sa Sovjetskim Savezom nije dalje polemiziralo, iako je on bio inicijator izbacivanja KPJ iz Informbiroa, no, s druge strane veličao se isti Sovjetski Savez. U prosvjednoj noti jugoslavenskoga Ministarstva vanjskih poslova navedeno je da državni službenici NR Rumunjske, njihov tisak i radio vode kampanju protiv jugoslavenske Vlade i jugoslavenskih naroda koja je suprotnosti s Ugovorom o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između te dvije zemlje. Ovim putem upozorila se NR Rumunjska na grubo kršenje odnosa dviju država i to u više smjerova. Od toga da državni službenici NR Rumunjske pozivaju u svojim govorima u novinama građane Jugoslavije na pobunu i obaranje zakonite jugoslavenske vlade. Potonje se argumentiralo isticanjem poziva ministrice vanjskih poslova NR Rumunjske, Ane Pauker, koja je otvoreno pozivala na pobunu protiv državnoga rukovodstva u Jugoslaviji, odnosno protiv rukovodstva KPJ, no kako su rukovodeći ljudi istovremeno i članovi KPJ i jugoslavenske Vlade, zapravo je pozivala na rušenje jugoslavenske Vlade. Druga činjenica, ne manje važna, bila je da su dolazile note

⁷³⁸ Ivo Goldstein, „The Tito-Stalin Split of 1948 as a Personal Conflict“, *The Tito-Stalin Split 70 years after*, ur. Jakovina., Tvrtko, Previšić Martin, *Historia* 31, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Zagreb-Ljubljana, 2020., 27.

⁷³⁹ „Protujugoslavenski ispadi u Albaniji“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 2.

⁷⁴⁰ „Odgovor Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije na notu albanske Vlade“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 159., 4. srpnja 1948., 1.

⁷⁴¹ Državni arhiv Republike Makedonije (DARM), fond: 0776, kutija br.: 0033, Dimitar Vlahov, narodni poslanik, godina: 1946.-1951., „Vesti od Tanjug (1946-1951)“.

od strane rumunjske Vlade u kojima je stajalo da se Jugoslavija na čelu s KPJ odvojila od antiimperijalističkoga, demokratskog fronta, prešavši u kapitalističke vode s protusovjetskom propagandom. Prozivao se najviši rumunjski politički vrh da je dao vlastitom stanovništvu iskrivljeno stajalište o stanju u Jugoslaviji. U jugoslavenskoj noti bilo je spomenuto da je u rumunjskom listu *Romanija libera* u broju od 26. srpnja 1948. jugoslavenska vlada sklopila financijski sporazum s Georgom Marshallom⁷⁴², državnim tajnikom Sjedinjenih Država. U trećoj točki spominjalo se da u rumunjski tisak ne može doći ni jedna vijest o stvarnoj vanjskoj politici Jugoslavije. U jugoslavenskom očitovanju naglasilo se da je stav te iste Vlade bio vidljiv na Međunarodnoj dunavskoj konferenciji u Beogradu. Najviše se žalio što rumunjski tisak i Vlada nisu objavili ni jedan izvod iz govora šefa jugoslavenske delegacije, dok su ostali istupi istočnih komunističkih država dobili širok prostor. Također, rumunjski tisak nije ni slovo napisao o procesu nad ustaškom skupinom (Kavranova skupina) u Zagrebu, o njihovim vezama sa zapadnim silama i Vatikanom. Osim ove vijesti, jugoslavenske vlasti su u svom očitovanju žalile što rumunjski mediji nisu objavili, od objavljivanja rezolucije Informbiroa, nijednu vijest o ostvarivanju Petogodišnjega plana privredne izgradnje, o rezultatima izgradnje socijalizma u Jugoslaviji, o radnim pobjedama radničke klase i svih radnika Jugoslavije. S druge strane, u rumunjskom tisku, prema jugoslavenskoj interpretaciji u novinama, nalazili su se samo članci koji imaju za cilj grubo vrijeđanje jugoslavenskih naroda te ismijavanje narodnih masa Jugoslavije, a pogotovo radničke klase i omladine.

Četvrto, što se isticalo u noti je činjenica da se bezobzirno vrijeđa jugoslavenski državni vrh na čelu s Titom s tvrdnjom da je smrt Arse Jovanovića, jugoslavenskoga general-pukovnika, mučki izvedena od strane jugoslavenskog vrha.⁷⁴³ Unatoč svemu, u noti se isticalo da ovakvi neprijateljski istupi od strane NR Rumunjske mogu služiti samo slabljenju prijateljskih odnosa između ove dvije države, kao i istočnoga fronta uopće te da je to u suprotnosti s interesima komunističkih država. Nadalje, u prosvjednoj noti se apostrofiralo da su upravo organi rumunjskih vlasti nizom svojih djela napravili grub prekršaj ugovora i konvencija između dviju država. Između ostaloga radilo se o onemogućavanju razvijanja i produbljivanja prijateljskih odnosa među dva naroda, a to se vidjelo na primjeru kršenja kulturne konvencije koja je bila zaključena 26. srpnja 1947. između Jugoslavije i Rumunjske. Na toj osnovi bila je stvorena podružnica „Jugoslavenske knjige“ u Temišvaru, pri čemu su rumunjski organi izvršili 20. srpnja 1948. napad na knjižaru te ju bez ikakvoga objašnjenja zatvorili i zapečatili. Zatim je, suprotno kulturnoj konvenciji između Jugoslavije i Rumunjske, obustavljena svaka aktivnost Društva prijatelja Rumunjske-Jugoslavije (ARJUG) te su bili otpušteni svi zaposlenici

⁷⁴² U tekstu se navodi da je George Marshall bio američki ministar vanjskih poslova, što je netočan podatak. U periodu od siječnja 1947. do siječnja 1949. obnašat će dužnost državnog tajnika Sjedinjenih Američkih Država, dok će od rujna 1950. do rujna 1951. biti američki ministar obrane.

⁷⁴³ Vidi više: Vlatka Vukelić, Vladimir Šumanović, „Arso Jovanović – an erased biography“, *Balkanica Posnaniensia Acta et studia*, 25, 2019., 161. – 180.

društva. U šestoj točki tvrdilo se da se počevši od lipnja 1948., sistematski vršio policijski pritisak na pripadnike jugoslavenske manjine, čime su se kršila njihova osnovna prava, a najviše se očitovalo tamo gdje žive pripadnici manjina naroda u Jugoslaviji tako da se tražilo od stanovništva da se izjasne protiv jugoslavenskoga rukovodstva. Mještani sela stavljeni su bili pod prismotru, a zaplijenile su im se knjige napisane od jugoslavenskih rukovoditelja, zabranilo im se slušanje Radija Beograda te su se skinule slike maršala Tita. I zadnje pojašnjenje bilo je da se u kampanji iskorištavaju demoralizirani građani Jugoslavije koji se nalaze na tlu Rumunjske te im je bilo omogućeno da putem radija u emisijama srpskoga jezika, vode neprijateljsku propagandu protiv Jugoslavije. U ovoj noti jugoslavenska Vlada je upozorila Vladu Rumunjske da su gornji postupci u suprotnosti ne samo s postojećim Ugovorom o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između dviju država, nego i s normalnim odnosima između dvije zemalja.⁷⁴⁴ U završnoj rečenici službene note jugoslavenska Vlada zahtijevala je kraj spomenutoj kampanji, koja je kako je naglašeno u tekstu - izazvala gnušanje i otpor narodnih masa Jugoslavije te koja bitno kvari odnose između naroda obiju zemalja, a koristi jedino neprijateljima zemalja narodne demokracije i socijalizma.⁷⁴⁵ Nakon note upućene Vladi Rumunjske, slijedila je nota Mađarskoj.⁷⁴⁶ Unatoč silnim notama, kroz 1948. i veći dio 1949. u njima se nisu navodili podatci o graničnim incidentima zemalja pod sovjetskim nadzorom.

Osim jugoslavenskoga političkog vrha, i radnici u Jugoslaviji, prema jugoslavenskom tisku, stali su u obranu vlastitih jugoslavenskih tekovina. Istovremeno, radnici Jugoslavije pozdravljali su jugoslavenske note koje su bile upućene vladama Rumunjske i Mađarske.⁷⁴⁷ Usprkos svemu gore nabrojenom, jugoslavenski državni vrh žalio je zbog situacije, pogotovo što je, kako navodi, dosljedno stajao i provodio doktrinu Marxa-Engelsa-Lenjina-Staljina te time jačao protuimperijalistički front,

⁷⁴⁴ „Nota Vlade FNRJ Vladi NR Rumunije“, *Naprijed*, god. VI., br. 35., 27. kolovoza 1948., 1., „Nota Vlade FNRJ Vladi NR Rumuniji“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 574., 27. kolovoza 1948., 1 – 2., „Nota Vlade FNRJ Vladi NR Rumuniji“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 575., 28. kolovoza 1948., 1 – 2., „Nota Vlade FNRJ Vladi NR Rumunije“, *Borba*, god. XIII., br. 207., 26. kolovoza 1948., 1.-2., „Nota vlade FNR Jugoslavije vladi Rumunjske Narodne Republike“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1031., 26. kolovoza 1948., 1., 3. U jugoslavenskom tisku spomenuta je smrt general-pukovnika i prvog načelnika Jugoslavenske armije u sklopu note Rumunjskoj i to 27. kolovoza 1948., iako je poginuo 12. kolovoza 1948. U sklopu suđenja generalima Branka Petričevića i Vladimira Dapčevića detaljniji izvještaj o smrti Arse Jovanovića bio je tek dvije godine poslije, kada se odnosi sa Sovjetskim Savezom nisu mogli vratiti na staro, a razlaz je bio potpun. Dakle, ni 1948., ni 1949. nema vijesti o tome., u: Počelo je suđenje izdajnicima naših naroda, bivšim oficirima Branku Petričeviću i Vladimira Dapčeviću, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 1122., 2. lipnja 1950., 3.

⁷⁴⁵ „Nota Vlade FNRJ Vladi NR Rumunije“, *Naprijed*, god. VI., br. 35., 27. kolovoza 1948., 2., „Nota Vlade FNRJ Vladi NR Rumuniji“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 574., 27. kolovoza 1948., 1 – 2., „Nota Vlade FNRJ Vladi NR Rumuniji“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 575., 28. kolovoza 1948., 1 – 2., „Nota Vlade FNRJ Vladi NR Rumunije“, *Borba*, god. XIII., br. 207., 26. kolovoza 1948., 1 – 2., „Nota vlade FNR Jugoslavije vladi Rumunjske Narodne Republike“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1031., 26. kolovoza 1948., 1., 3.

⁷⁴⁶ „Nota Vlade FNRJ Vladi Republike Mađarske“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 576., 29. kolovoza 1948., 1 – 2., „Nota Vlade FNRJ Vladi Republike Mađarske“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 208., 28. kolovoza 1948., 1., Nota Vlade FNRJ Vladi Republike Mađarske“, *Politika*, god. XLVI., br. 13352., 25. rujna 1949., 1.

⁷⁴⁷ „Trudbenici naše Republike pozdravljaju note Vlade FNRJ upućene vladama Rumunjske Narodne Republike i Republike Mađarske“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 577., 30. kolovoza 1948., 1., „Nota Vlade FNR Jugoslavije Vladi Republike Mađarske“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1033., 28. kolovoza 1948., 1.,

bratsku zajednicu slobodnih demokratskih naroda na čelu sa Sovjetskim Savezom.⁷⁴⁸ Velik broj organizacija demantirao je *klevete*, ali istovremeno veličao Sovjetski Savez i Staljina poput „radnika kolektiva ložionice i stanice i sekcije Zemuna, radnoga kolektiva poduzeća „Partizan“ Zemun, službenika Privrednoga savjeta i Savezne planske komisije, službenika Savezne uprave hidrometeorološke službe i trudbenika Generalne direkcije savezne industrije duhana, Glavne direkcije savezne tekstilne industrije i Generalne direkcije savezne prehrambene industrije“.⁷⁴⁹ Kao što je vidljivo radilo se o organizacijama iz Srbije čija su se priopćenja uredno prenosila na prvoj stranici *Vjesnika*. Iz svih krajeva Bosne i Hercegovine ljudi će se sa svojih protestnih skupljanja javljati i dalje povodom negativne kampanje Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom. Slala se i dalje podrška CK KPJ kao i Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Razni kolektivi upućivali su podršku s ciljem izgradnje socijalizma, a bilo je isticano, da se samo daljnjim ulaganjem može kvalitetno odgovoriti na klevetničke kritičare.⁷⁵⁰ Nije bilo bitno o kojem se kolektivu radi niti zašto su relevantni za davanje podrške, nego će samo ići ma masovnost kao recimo u slučaju radnika metala u Zenici⁷⁵¹ i rudara iz Mostara⁷⁵² ili rudara Kreke, predgrađa Tuzle koji su uputili Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu rezoluciju podrške u svrhu ispunjenja petogodišnjega plana.⁷⁵³ Cilj je uvijek bio isti, a često će se navodilo se da je najbolji odgovor kleveticima rezultat jugoslavenskoga gospodarstva, poput premašivanja plana.⁷⁵⁴ Očito je da se radilo o paradoksu pogotovo kada su rudari u Bosni i Hercegovini zainteresirani za praćenje polemika u medijima između zemalja Informbiroa i izbačenoga vodstva KPJ. Često se nije znalo kojim su se putem oglasili, a nekad se navodilo da je riječ o pismima. Zaista je teško zamisliv scenarij u kojem rudari raspravljaju, donose odluke, zapisuju na papir dogovoreno i odnose na poštu te šalju određenim dionicima vlasti. Usporedbe radi, na području dalmatinskoga zaleđa, u kraju oko Drniša i Benkovca, bilo je od 480 regrutiranih omladinaca iz tog kraja, prema podacima JA, njih čak 184 nije uopće čulo za rezoluciju Informbiroa i to početkom 1949.⁷⁵⁵ Praktički u svakom broju jugoslavenskih tiskovina nalazio se, ako

⁷⁴⁸ „Trudbenici Jugoslavije oštro osuđuju klevete protiv KPJ, njenog rukovodstva i naših naroda“, *Naprijed*, god. VI., br. 36., 3. rujna 1948., 2., Nota Vlade FNRJ Vladi Republike Madjarske“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 208., 28. kolovoza 1948., 1.

⁷⁴⁹ „Nikakve neistinite klevete ne će utjecati na smanjenje radnog poleta naših trudbenika“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1035., 30. kolovoza 1948., 1.

⁷⁵⁰ „Zahtijevamo da se iznosi istina o socijalističkoj izgradnji naše zemlje“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 588., 12. rujna 1948., 1.

⁷⁵¹ „Na svaku klevetu mi odgovaramo pojačanim redom i zbijanjem svojih redova oko Centralnog komiteta i druga Tita“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 581., 4. listopada 1948., 2.

⁷⁵² „Tražimo da prestane kampanja koja je uperana protiv naše zemlje i cijelog međunarodnog demokratskog pokreta“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 582., 5. rujna 1948., 1.

⁷⁵³ „Nikakva kampanja neće nas pokolebati u borbi za izvršenje zadatak Petogodišnjeg plana“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 582., 6. rujna 1948., 1.

⁷⁵⁴ „Premašiti godišnji plan - najbolji odgovor svima onima koji kleveću našu Partiju“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 583., 6. rujna 1948., 1., „Premašiti godišnji plan - najbolji odgovor svima onima koji kleveću našu Partiju“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 584., 7. rujna 1948., 1.

⁷⁵⁵ Šarić, *U vrtlogu komunizma*, 372.

ništa, bar kraći članak o podršci jugoslavenskom vodstvu.

U zadnjem kvartalu 1948. počinjala je javna manifestacija podrške tadašnjoj vlasti kroz razne organizacije, a naslovi poput „Nikakve klevete ne mogu naše narode skrenuti s puta kojih ih vodi KPJ i drug Tito“ s podrškom da nikada nitko neće uspjeti odvojiti narod Jugoslavije od njegove Partije i Tita.⁷⁵⁶ Tito je postao počasni član Srpske akademije nauka (SANU) 1948. te je konstatirao prilikom svečanog skupa: „Razumije se, besmisleno je zahtijevati od nas, da mi radimo drugačije nego što sada radimo, ako ovaj naš način pokazuje odlične rezultate. Isto tako je besmisleno tražiti od nas da stanemo na kraju puta i da ne činimo maksimalne napore da čim prije izgradimo socijalizam u našoj zemlji. (...) Naš je novi društveni sistem čvrsto fundiran na nauci Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina, ali nimalo ne odstupajući od te naučne podloge socijalizam se u Jugoslaviji izgrađuje i dalje će se izgrađivati prema specifičnim uslovima i mogućnostima koje postiže u našoj zemlji, on će izgrađivati u skladu s interesima daljnjeg razvitka socijalizma u svijetu“.⁷⁵⁷ Tito je ovim govorom krajem 1948. godine apostrofirao da će ujedno pratiti ključne ličnosti razvoja socijalizma, ali da će Jugoslavija izgrađivati socijalizam prema svojim mogućnostima. Na istoj stranici nalazili su se djelomični prijenos govora ministra vanjskih poslova Sovjetskoga Saveza Molotova prilikom proslave 31. godišnjice Oktobarske revolucije održanoj 6. studenog 1948. u kojem je naglasio da je Sovjetski Savez bio jedina zemlja socijalizma, a da su poslije Drugoga svjetskog rata i druge zemlje odmakle od kapitalizma: Poljska, Čehoslovačka, Jugoslavija, Bugarska, Rumunjska, Mađarska i Albanija te je ukazao na divovsko napredovanje narodno-oslobodilačkih pokreta u zavisnim i kolonijalnim zemljama.⁷⁵⁸ Kao što je vidljivo nema spomena Informbiroa, ali s druge strane Jugoslavija se nalazi među *odabranim* zemljama socijalizma, unatoč izbacivanju KPJ iz zajednice bratskih partija.

⁷⁵⁶ „Nikakve klevete ne mogu naše narode skrenuti s puta kojih ih vodi KPJ i drug Tito“, *Naprijed*, god. VI., br. 37., 10. rujna 1948., 2.

⁷⁵⁷ „Govor maršala Tita na svečanom skupu Srpske akademije nauka“, *Naprijed*, god. VI., br. 46., 12. studeni 1948., 1.-2.

⁷⁵⁸ „Govor V. M. Molotova prilikom proslave 31-godišnjice Oktobarske revolucije“, *Naprijed*, god. VI., br. 46., 12. studeni 1948., 1.

11. ODNOSI JUGOSLAVIJE S DRŽAVAMA POD SOVJETSKIM NADZOROM 1949.

U 1949. Jugoslavija je putem tiska stupila agresivnije i energičnije s državama pod sovjetskim nadzorom, ali ne i sa Sovjetskim Savezom. Izvještaje krajem godine na četvrtom izvanrednom zasjedanju Narodne skupštine Jugoslavije izložili su čelni ljudi Partije Tito⁷⁵⁹, Kidrič⁷⁶⁰ te Kardelj.⁷⁶¹ U ovom slučaju najvrjedniji od njih bio je Kardeljev u kojem je detaljno elaborirao stanje vanjske politike Jugoslavije. Izvještaji u svim jugoslavenskim novinama bili su identični, od naslova, sadržaja i kvantitete teksta. Razlike su samo u datumima objave te brojevima stranica u novinama. Kardeljev izvještaj sumirao je da su odnosi različiti sa Sovjetskim Savezom, u odnosu na kapitalističke zemlje, ali da se razvijaju jednim pogrešnim i štetnim pravcem i to kako je istaknuo „našom krivicom“. Navelo se da je propagandni aparat potpuno mobiliziran klevetničkom hajkom protiv Jugoslavije pa je dao primjer rumunjskoga tiska koji je u periodu od 1. do 20. rujna 1948. objavio čak 123 natpisa protiv Jugoslavije. Kardelj je u svom izvještaju spomenuo protjerivanje diplomatskih službenika, kao i hapšenje jugoslavenske manjine u zemljama istočnoga bloka, zatim kršenje svih sporazuma i ugovora te slabljenje ekonomskih veza s državama pod sovjetskim nadzorom što je prouzrokovalo teškoće u borbi za socijalizam.

Mađarska vlada, također, nije ispunjavala prema Jugoslaviji svoje odštetne obaveze koje su proizašle iz Drugoga svjetskog rata. Uz to su se i raskidale kulturne veze i konvencije. Istovremeno, donijelo se u novinama masnim slovima vijesti o pobunama i uličnim borbama u Zagrebu, Banjoj Luci

⁷⁵⁹ „Ekspoze pretsjedinika savezne vlade maršala Tita u Narodnoj skupštini FNRJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 681, 29. prosinca 1948., 1 – 3., „Ekspoze pretsjedinika Savezne vlade maršala Tita“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 313., 28. prosinca 1948., 1 – 3., „Govor maršala Tita povodom Nove godine“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1142., 1. siječnja 1949., 1., „Ekspoze pretsjedinika savezne vlade maršala Tita“, *Naprijed*, god. VII., br. 1., 1. siječnja 1949., 2 – 3., „Ekspoze predsednika Ministarskog saveta FNRJ, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, na Četvrtom (vanrednom) zasjedanju Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ o unutrašnjim i spoljnopoličkim uslovima ekonomskog razvoja Jugoslavije u 1948. godini“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, 488.-490. Izvještaj je datirao od 27. prosinca 1948. Inače je Četvrto izvanredno zasjedanje Saveznog vijeća i Vijeća naroda Narodne skupštine bilo od 26. prosinca do 30. prosinca 1948.

⁷⁶⁰ „Ekspoze pretsjedinika privrednog savjeta i savezne planske komisije Borisa Kidriča“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 682., 30. prosinca 1948., 1 – 4., „Ekspoze pretsjedinika privrednog savjeta i savezne planske komisije Borisa Kidriča“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 314., 29. prosinca 1948., 1 – 3., „Ekspoze pretsjedinika Privrednog savjeta i Savezne planske komisije Borisa Kidriča“, *Naprijed*, god. VII., br. 1., 1. siječnja 1949., 4 – 6.

⁷⁶¹ „Ekspoze Edvarda Kardelja“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 682., 30. prosinca 1948., 3 – 4., „Ekspoze potpredsjednika savezne vlade i ministra inostranih poslova Edvarda Kardelja“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 683., 31. prosinca 1948., 1 – 3., „Ekspoze potpredsjednika savezne vlade i ministra inostranih poslova Edvarda Kardelja“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 315., 30. prosinca 1948., 1 – 3., „Ekspoze potpredsjednika savezne vlade i ministra inostranih poslova Edvarda Kardelja“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1140., 30. prosinca 1948., 1 – 3., „Ekspoze potpredsjednika Savezne vlade i ministra vanjskih poslova Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VII., br. 1., 1. siječnja 1949., 7 – 9., „Ekspoze potpredsednika ministarskog saveta i ministra inostranih poslova FNRJ Edvarda Kardelja na Četvrtom (vanrednom) zasjedanju Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ“, *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1948*, 497 – 518.

i Novom Sadu gdje ima mrtvih i ranjenih. Kardelj je naveo protjerivanje profesora i učitelja koji su radili u školama u Rumunjskoj, stradavanje jugoslavenske nacionalne manjine, zatim policijsku represiju nad učenicima u privredi u Čehoslovačkoj Socijalističkoj Republici (ČSR).⁷⁶² U izvještaju je Kardelj opovrgnuo svoje pregovore i sastanke s Amerikancima na Brijunima, dodavši da se radi o izmišljotinama, ali u istoj rečenici je naveo: „Svakojaka naklapanja oko svakog najnormalnijeg našeg trgovinskog ugovora sa zapadnim zemljama, koji se ni u čemu ne razlikuju od ugovora koje imaju druge narodne demokratske zemlje pa i SSSR sa zapadnim zemljama“⁷⁶³. Nakon izlaska rezolucije Informbiroa, Sovjetski Savez te zemlje pod sovjetskim nadzorom uveli su zajedno 56 dnevnih radio-emisija za Jugoslaviju. Sovjetski Savez je imao dvanaest emisija u trajanju od šest sati na dan.⁷⁶⁴

Najdalje u provokacijama otišla je vlada NR Albanije, što je u izvještaju naveo Kardelj.⁷⁶⁵ Jugoslavija je s vremena na vrijeme prosljeđivala pomoć Albaniji pa je tako Kardelj istaknuo da je Jugoslavija u sušnoj 1946. poslala 20.000 tona žita pomoći te 52 milijuna dolara pomoći. Kardelj se osvrnuo na ugovor o usklađivanju ekonomskih planova po kojem je za 1947. dodijeljena Albaniji pomoć u kreditu od dvije milijarde dinara, a 1948. tri milijarde dinara. Od kredita i slanja stručnoga osoblja iz Jugoslavije u Albaniju izgrađeni su veliki objekti kapitalne vrijednosti: prva željeznička pruga u Albaniji Drač-Pekin, pruga Drač-Tirana i Skadar-Titograd, zatim hidrocentrala u Albaniji: Velika Selita i mnogi drugi objekti. Kroz 1947. upućeno je iz Jugoslavije 26.000 tona pšenice i 16.500 tona kukuruza, a Kardelj je naveo i podatak da je tada za pojedine kategorije potrošača kruha u Albaniji dobivalo samo po 150 grama kruha, više nego od iste kategorije u Jugoslaviji.⁷⁶⁶ Neposredno uoči objavljivanja rezolucije Informbiroa te prekidanja ekonomskih ugovora od strane NR Albanije, albanska vlada je zatražila da se najhitnije Jugoslaviji isporuči 5.000 tona žita, iako je taj rok isporuke bio tek u jesen 1948., jugoslavenska vlada je u najkraćem roku ugodila ovom zahtjevu te isporučila žito. Od ostalih stvari isporučeno je oko sedam milijuna metara tekstila, a istovremeno na osnovi ugovora o privrednoj suradnji s NR Albanijom nije u 1947. imala nikakvih obaveza prema Jugoslaviji, iako je postojala carinska unija i široka ekonomska razmjena s Jugoslavijom.⁷⁶⁷ Ono što je naglasio

⁷⁶² „Ekspoze potpredsjednika Savezne vlade i ministra vanjskih poslova Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VII., br. 1., 1. siječnja 1949., 8.

⁷⁶³ „Ekspoze potpredsjednika Savezne vlade i ministra vanjskih poslova Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VII., br. 1., 1. siječnja 1949., 8. Na kraju izvještaja Kardelj je završio s anegdotom „o mladiću koji je izmislio rezoluciju i priču o ilegalnoj konferenciji u Beogradu, kojoj su prisustvovala 104 čovjeka pa sve skupa poslao izvjesnom broju poslanstva u Beogradu. Nakon par dana ta se rezolucija i priča o toj ilegalnoj konferenciji čitala po radio-stanicama narodno-demokratskih zemalja. On je ovo napravio sve u svrhu da vidi koliki je ozbiljan sukob između Jugoslavije i SSSR, odnosno narodno-demokratskih snaga“. Naravno, ova „vijest“ nije došla ni u jedan jugoslavenski medij, niti kao šala.

⁷⁶⁴ Marković, Milovanović, Rebić, *Ratnici mira*, 213.

⁷⁶⁵ „Ekspoze potpredsjednika Savezne vlade i ministra vanjskih poslova Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VII., br. 1., 1. siječnja 1949., 8.

⁷⁶⁶ „Ekspoze potpredsjednika Savezne vlade i ministra vanjskih poslova Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VII., br. 1., 1. siječnja 1949., 8., Ekspoze potpredsjednika savezne vlade i ministra inostranih poslova Edvarda Kardelja“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 683., 31. prosinca 1948., 1 – 3.

⁷⁶⁷ „Ekspoze potpredsjednika Savezne vlade i ministra vanjskih poslova Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VII., br. 1., 1. siječnja 1949., 8.-9., „Ekspoze potpredsjednika savezne vlade i ministra inostranih poslova Edvarda Kardelja“,

Kardelj u izvještaju je činjenica da je NR Albanija jako slabo vršila isporuke po normalnom trgovačkom sporazumu te je recimo od predviđenih 36.000 tona nafte nije ništa isporučila, a od 2.100 sirovoga pamuka poslala samo 142 tone. Transakcija u 1948. trebala je biti da Jugoslavija izda kredit od tri milijarde dinara, a NR Albanija imala je obavezu isporučiti robu u vrijednosti jedne milijarde dinara, a u prvoj polovici 1948. isporučila je samo 230 milijuna dinara robe. Najporaznije za jugoslavensko poslovanje je činjenica da je NR Albanija na osnovu ugovora o ekonomskoj suradnji od predviđenih kredita u 1947. dobila preko četiri milijarde dinara, a za to je vrijeme Jugoslavija od Albanije primila samo robe u vrijednosti 250 milijuna dinara.⁷⁶⁸

U Albaniji⁷⁶⁹ su se narednih mjeseci događala previranja u vrhu vlasti, a to je bio slučaj i ostalim državama pod sovjetskim nadzorom. Kako je obrazložio jugoslavenski tisak, Koçi Xoxe nije ubijen što je smetao Enveru Hoxhi, nego zato što je trebalo ušutkati sve one u drugim partijama koji su zastupali da se odnosi među socijalističko-komunističkim partijama zasnivaju na ravnopravnosti i istini naspram Sovjetskoga Saveza, iako je prihvatio Rezoluciju kao većina članova Politbira.⁷⁷⁰ Takva su se previranja događala kroz 1949. godinu i u Mađarskoj. Ministar vanjskih poslova László Rajk, član Biroa Mađarske partije trudbenika, a prethodno i Komunističke partije Mađarske bio je smijenjen bez obrazloženja s dužnosti.⁷⁷¹

Tek krajem 1948., točnije krajem prosinca i u prvim brojevima u 1949., moglo se doznati iz jugoslavenskoga tiska više o incidentima s graničnim državama i to preko izvještaja ključnih aktera jugoslavenske političke elite. Do tada su se incidenti prešućivali. Kroz 1949. jugoslavenski vrh priznao je da postoje incidenti na granicama sa zemljama pod sovjetskim nadzorom. Tek početkom travnja 1949. mogu se pratiti u jugoslavenskim novinama događanja na granicama, ali izvještaji su i tada bili usputni i nepotpuni. Jugoslavenski tisak⁷⁷² donio je tako 2. travnja 1949. članak naslova „Grubo

Oslobođenje, Sarajevo, god. VI., br. 683., 31. prosinca 1948., 1 – 3., Tito će se u izvještaju iz travnja 1947. izlagati o dobroj suradnji i iskazanoj pomoći Albaniji., u: „Ekspeze maršala Tita o vanjskoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije, *Naprijed*, god. V., br. 17., 26. travnja 1947., 1.

⁷⁶⁸ „Ekspeze potpredsjednika Savezne vlade i ministra vanjskih poslova Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VII., br. 1., 1. siječnja 1949., 8 – 9., „Ekspeze potpredsjednika savezne vlade i ministra inostranih poslova Edvarda Kardelja“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 683., 31. prosinca 1948., 1 – 3.

⁷⁶⁹ Borba je donijela slijedeći članak Milovana Đilasa: „smrtna presuda nad Koči Džodzeom potvrđena je 11. ovog mjeseca i on je istog dana u ponoć ubijen. On je ubijen na podao i mučki način – njegova smrt je planski pripremljena lažima i klevetama koje su obilato posipane na njegovu časnu ličnost, dok se sve to nije najzad završilo krvavom sudskom komedijom, Koči Džodzeu i drugovima suđeno je tajno, a s tog tajnog suđenja su objavljivanja njegova „priznanja“. Objavljivanje tajnog suđenja je slučaj kakav se ne pamti u istoriji pravosuđa“, u: „O smrti narodnoj junaka Albanije Koči Džodze“, *Borba*, Zagreb, god. IX., br. 140., 14. lipnja 1949., 1., „Ubijstvo u Tirani“, *Naprijed*, god., VII., br. 25., 17. lipnja 1949., 1.

⁷⁷⁰ „O smrti narodnoj junaka Albanije Koči Džodze“, *Borba*, Zagreb, god. IX., br. 140., 14. lipnja 1949., 1., „Ubijstvo u Tirani“, *Naprijed*, god. VIII., br. 25., 17. lipnja 1949., 1.

⁷⁷¹ Isto, 1.

⁷⁷² Rijetko se kod vijesti stavlja izvor vijesti, no kod ove vijesti stajat će na početku ili na kraju teksta da je riječ o *Tanjugu*. Do tada se rijetko kada stavlja, a učestalo se može se pratiti da je potvrđeno da je glavni izvor vijesti *Tanjug* od 1949. Riječ je o tome da je i prije *Tanjug* bio zadužen kao agencija, budući da se radilo o jedinog i povlaštenog agenciji na jugoslavenskom prostoru. Do ovoga trenutka radilo se o embargu na informacije kada su u pitanju incidenti na granicama, a prije toga postojali su samo izvještaji određenih osoba političkoga vrha koji su mogli izložiti stav, a to se od riječi do

kršenje sporazuma“. Tekst je započinjao time da se od početka godine grubo krši sporazum o uređenju pogranične željezničke službe tako da više ne odgovara savezničkim zemljama.⁷⁷³ Međutim, kršenje sporazuma započele su bugarske pogranične vlasti, dok je jugoslavensko Ministarstvo vanjskih poslova, notom od 16. studenoga 1948. blagovremeno skrenulo pažnju bugarskoj vlasti na ove prekršaje. Jugoslavenske vlasti očekivale su prekid incidenata, no on se povećao te je negativna kampanja protiv Jugoslavije nastavljena unatoč deklarativno prijateljskim odnosima dviju država.⁷⁷⁴

U izvještajima *Tanjuga* vijesti o prekršajima bili su nastavljeni te se navodilo da je granica između Jugoslavije i Bugarske do tada samo formalna granica, koja nije razdvajala narode, dok su nakon rezolucije Informbiroa bugarski rukovoditelji od nje napravili poprište provokacija kao i neprijateljskih postupaka prema Jugoslaviji i njenim narodima. U izvještaju se navelo da se radi o maltretiranju i premlaćivanju jugoslavenskih pograničnih službenika, a to se događalo unatoč tome, kako se opisuje, što je jugoslavenska Vlada odlučila izmijeniti stari put te izgraditi modernu autocestu⁷⁷⁵ koja je trebala biti dostojna novoga „jugoslavensko-bugarskoga bratstva“. No, unatoč trudu i zalaganju jugoslavenskih vlasti, u emisijama radio *Sofije* klevetala se i dalje Jugoslavija, njezino rukovodstvo i narodi te se raspirivao velikobugarski šovinizam. Uz provokacije, nije se dopuštao jugoslavenskim državljanima prijelaz preko granica. Svima onima koji imaju dvojno državljanstvo, odnosno dvovlasnička imanja, pa im je među ostalim onemogućen posjet rodbini, dok su privremene dozvole prestale važiti. *Tanjug* je donio vijest da svatko tko bi se ipak usudio prijeći granicu, moglo za njega imati smrtne posljedice. Bugarski vojnici mučili su i šikanirali jugoslavenske državljane, dok se u policijskoj stanici nalazilo nekoliko ozlijeđenih jugoslavenskih policajaca.⁷⁷⁶ Isticalo se u tisku da je tim postupcima prekršen i Bledski sporazum. O upadima i incidentima te potvrdi tadašnjega kaotičnoga stanja govorio je i Tito u referatu.⁷⁷⁷ U Bugarskoj su se isto događala

riječi prenašalo u novinama. Najčešće se radilo o raznim skupovima i sjednicama, a često bi prijenos vijesti bio takav da bi se i pljesak zabilježio u novinama.

⁷⁷³ Kao što je u tekstu dalje objašnjeno, prema sporazumu iz 1946. između dviju država kontrolni organi mogu pregledavati dokumente na relaciji Caribrod (današnji Dimitrovgrad, grad u Srbiji)-Dragomon te mogu prelaziti granicu, ako posjeduju službene papire za prelazak granice. Isprave je potvrđivala tadašnja Direkcija narodne milicije u Sofiji za jugoslavenske državljane, dok za bugarske državljane to potvrđuje načelnik Odjeljenja unutrašnjih poslova u Pirotu za bugarske kontrolne organe., u: „Grubo kršenje sporazuma“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 761., 2. travnja 1949., 1.

⁷⁷⁴ „Grubo kršenje sporazuma“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 761., 2. travnja 1949., 1.

⁷⁷⁵ U izvještaju se navodilo da je po završetku rata na granici dviju država s obje strane poredani kilometri fugiranoga kamena navezenog da se pošljunči i proširi stari put te da je izgrađeno deset kilometara ceste., u: „Zlostavljanje naših pograničnih organa na jugoslavensko-bugarskoj granici“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 762., 3. travnja 1949., 1 – 2.

⁷⁷⁶ Iako maltretirani nakon nekoliko sati su vraćeni sa službenoga putovanja iz Bugarske te se navode imena Dobrivoje Lučić, Dobrivoje Dražević i Miodrag Pavlović. Radilo se o fizičkom mučenju gdje su morali stajati na kiši, pješačiti nekoliko kilometara uz pratnju koja ih je prebijala i mrcvarila., u: „Zlostavljanje naših pograničnih organa na jugoslavensko-bugarskoj granici“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 762., 3. travnja 1949., 1 – 2.

⁷⁷⁷ „Politički referat podnio je predsjednik Saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 769., 11. travnja 1949., 1 – 4., Politički referat maršala Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Politika*, god. XLVI., br. 13207., 10. travnja 1949., 1 – 3., „Politički referat druga Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 85., 10. travnja 1949., 1., „Politički referat podnio je predsjednik Saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Vjesnik*, 10. travnja 1949., god. IX., br. 1226., 1 –

razna hapšenja u kojima se kompromitiralo Trajču Kostova, člana Politbiroa CK KP Bugarske te se navela brojka od 300 uhapšenih osoba. Na zasjedanju CK KP Bugarske 26. i 27. ožujka 1949. donesena je rezolucija koja je izašla osam dana kasnije, 5. travnja 1949. U njoj je stajalo da je Trajčo Kosto počinio greške

i to odbijanja davanja ekonomskih informacija o Bugarskoj predstavnicima Sovjetskoga Saveza kao i odbojan stav prema njima, a zamjeralo mu se narušavanje kolektivnoga rukovodstva i navodna nastojanja eliminacije predsjednika Vlade Dimitrova. Stavljalo mu se na teret i rasplamsavanje frakcija unutar vlastite partije te unošenje sumnje između svoje Bugarske komunističke partije i SKP (b) kao i premala samokritičnost. Kostov je smijenjen sa svih državnih funkcija i Politbiroa, a jugoslavenski tisak priopćio je informaciju da je Kostov gajio prijateljske odnose s Jugoslavijom i da se u načelu nije slagao s rezolucijom Informbiroa.⁷⁷⁸

Kada se govori o protujugoslavenskoj kampanji koja se vodila, uvijek u većoj mjeri spominju se zemlje pod sovjetskim nadzorom, dok se Sovjetski Savez isticao u manjoj mjeri, iako se u tekstu moglo prijetiti da se smatralo da od njega sve potiče, odnosno da se Sovjetski Savez *skrivao* te da je isturio zemlje koje graniče s Jugoslavijom. U tisku se provlačila kampanja Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom koja se vodila već deset mjeseci, odnosno od izbacivanja KPJ iz Informbiroa, iako se ona nije opisivala u jugoslavenskim medijima. Opisivalo se da se protujugoslavenska kampanja vodila sve intenzivnije te da rukovoditeljima kampanje nije stalo do ispravljanja grešaka, nego da se radilo o nizu međusobno povezanih neprijateljskih postupaka prema Jugoslaviji. Ususret Trećem kongresu NFJ razne organizacije dale su svoj stav o mišljenju rezolucije Informbiroa kroz podršku CK KPJ. Ujedno su u ime 7.700.000 članova NFJ osudile rezoluciju Informbiroa. Isticalo se u tisku da rukovoditelji Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom moraju shvatiti da razne klevete, vrijeđanja i prljave kritike ne nanose samo štetu interesima Jugoslavije, nego i interesima čitavoga socijalističkog fronta te svim naprednim snagama u svijetu.⁷⁷⁹

Analiziranjem pisanja jugoslavenskoga tiska o ovoj temi, može se zaključiti da je KPJ, unatoč izbacivanju iz zajednice Informbiroa, vrijeđanju i klevetama, ostaje vjerna pozicijama socijalističkoga pokreta naspram agresivnoga imperijalističkoga zapada. Radio *Moskva* te ostale stanice zemalja pod sovjetskim nadzorom uporno su osim kleveta i kritike, širile neistinite priče o jugoslavenskoj komunističkoj prošlosti, kako je tvrdio jugoslavenski tisak. Također, može biti jasno zašto nema više

3., „Politički referat druga Tita“, *Naprijed*, god. VII., br. 16., 15. travnja 1949., 1 – 3.

⁷⁷⁸ „Hapšenja uz Bugarskoj“, *Naprijed*, god. VIII., br. 15., 8. travnja 1949., 6.

⁷⁷⁹ „Rezolucija o klevetničkoj kampanji protiv FNRJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 771., 13. travnja 1949., 1., „Rezolucija povodom klevetničke kampanje protiv FNR Jugoslavije“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 87., 12. travnja 1949., 1., „Rezolucija Trećeg kongresa Narodnog fronta Jugoslavije o klevetničkoj kampanji protiv Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Politika*, god. XLVI., br. 13209., 12. travnja 1949., 3., „Rezolucija povodom klevetničke kampanje protiv FNR Jugoslavije“, *Vjesnik*, 13. travnja 1949., god. IX., br. 1228., 3., „Rezolucija povodom klevetničke kampanje protiv FNRJ“, *Naprijed*, god. VII., br. 16., 15. travnja 1949., 1 – 3.

prijenosa članaka iz lista Informbiroa *Za čvrsti mir*, koji je prenosio negativne članke o Jugoslaviji.⁷⁸⁰ Štoviše, to je jako brinulo jugoslavenski vrh budući da se konstantno ponavljala teza da negativna kampanja protiv Jugoslavije može samo štetiti interesima međunarodne komunističke fronte, dok one priče o prelasku Jugoslavije u tabor imperijalizma su samo cilj da se sakrije pravi karakter kampanje.⁷⁸¹ Štoviše, Stevan Dedijer, delegat Jugoslavije, na zasjedanju Generalne skupštine OUN-a u New Yorku objasnio je da „spoljna politika naše zemlje pod rukovodstvom KPJ i druga Tita, odlučno i nepokolebljivo i dalje će služiti borbi za mir i pravedne odnose među narodima, za jačanje i zbijanje redova antiimperijalističkog fronta sa SSSR na čelu. Narodi Jugoslavije postojano i čvrsto, usprkos svih podmetanja i neistina koje o njima i njihovom hodu u bolju budućnost proturaju razni antimarksistički i kontrarevolucionarni razbijači socijalističkog jedinstva, nastavljaju svoju tešku, ali pobjedonosnu bitku za izgradnju srećnijeg, socijalističkog života“.⁷⁸² Vijest je izašla 10. svibnja 1949. u trenutku kada se iz dana u dan mogu pratiti vijesti o incidentima sa zemljama pod sovjetskim nadzorom.

Dedijer, kao jugoslavenski delegat pred tada najvišim i najvećim svjetskim auditorijem, istaknuo je da je rukovodstvo KPJ na čelu s Titom i dalje za zbijanje redova pod plaštem antiimperijalističkoga fronta na čelu sa Sovjetskim Savezom. Iako je KPJ bila odbačena od Sovjetskoga Saveza, u jugoslavenskom tisku i dalje se pokušavalo njegovati poseban odnos sa Sovjetskim Savezom: „Naši narodi obasipaju ljubavlju slavom i zahvalnošću Sovjetsku armiju, oni dobro razumiju njenu oslobodilačku ulogu. Oni, međutim, ne vide kakvi ciljevi mogu da se kriju iza potcjenjivanja takve armije kao što je naša, što se krije iza klevetničkog podmetanja o našoj tobožnjoj nepravilnoj ocjeni uloge Crvene armije“.⁷⁸³ Sovjetski Savez nastavio je s postepenim prekidom suradnje s Jugoslavijom, a došao je red i na potpuni prekid kulturne suradnje između dviju država, iako se može vidjeti iz izvještaja Tita i Kardelja da Sovjetski Savez, a ni zemlje pod njegovim nadzorom nisu gajile kulturnu suradnju s Jugoslavijom, kao što je bio obratni slučaj.⁷⁸⁴ Jugoslavenska strana branila se da napadi klevetnika nisu usmjereni samo prema jugoslavenskom političkom vrhu na čelu s Titom, nego na sav radni narod Jugoslavije zbog parole „Ko je protiv Tita - taj je protiv naroda Jugoslavije“.⁷⁸⁵

Kroz 1949. odnosi država pod sovjetskim nadzorom prema Jugoslaviji nisu se popravili,

⁷⁸⁰ Nada Valenčić „Istina i lažna propaganda“; *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 782., 26. travnja 1949., 4.

⁷⁸¹ „M., B., „Klevetnička antijugoslavenska kampanja koristi samo ratnim huškačima“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 787., 2. svibnja 1949., 6.

⁷⁸² E. Pašalić, „Dosljedna antiimperijalistička politika Jugoslavije i klevetnička kampanja naših „kritičara“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 792., 10. svibnja 1949., 2.

⁷⁸³ „Tito – oličenje nepokolebljive borbe za socijalizam“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 805., 25. svibnja 1949., 1.

⁷⁸⁴ „Puno prekidanje kulturne saradnje SSSR sa našom zemljom upereno protiv naše socijalističke izgradnje“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 811., 1. lipnja 1949., 4.

⁷⁸⁵ „Naši radni ljudi o kampanji Informbiroovskih klevetnika“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 813., 4. lipnja 1949., 3.

naprotiv, dodatno su se pogoršali. Mađarska vlada je 29. svibnja 1949. grubo prekršila odnos između dviju socijalističkih zemalja, koje su ujedno povezane prijateljskim ugovorom. Mađarska je potjerala iz zemlje komisiju zaduženu za odštetu i obnavljanje koja je proizašla sukladno Mirovnim ugovorom nakon Drugoga svjetskog rata. Ona je imala zadatak provesti u djelo odredbe u vidu namirenja učinjene štete te vraćanje imovine koja je odvučena iz Jugoslavije što je učinila mađarska vojska. Jugoslavenska delegacija pristala je na manju naknadu, samo 5 % od stvarne štete koja je iznosila milijardu i 280 milijuna dolara. Također, jugoslavenska vlada je dopustila i odgodu plaćanja za godinu dana i to u trenutku kada su joj upravo ratne reparacije bile prijeko potrebne. Pristala je i na to da se ugovorene reparacije produže sa šest na osam godina. Uz ove olakšice, mađarska vlada je dobila da se umjesto ugovorene robe kao reparacijske naknade, isporuči potpuno druga, za Jugoslaviju manje važna roba. Time se kroz 1947. i 1948. Jugoslavija odrekla većih kontingenata nafte te odustala od demontiranja tekstilnih postrojenja iz mađarskih tvornica, pretrpjevši veliku štetu. Unatoč svemu, mađarska vlada je još tijekom 1948. bez ikakvih opravdanih razloga i samovoljno obustavila dogovorenu odštetu tražeći nove pregovore za izmjenu ranije usvojenih odredbi iz mirovnoga ugovora. Mađarska vlada krenula je i provokacijama i sabotажama prema Jugoslaviji, a posebno prema službenoj komisiji Jugoslavije.⁷⁸⁶

Nakon rezolucije Informbiroa uslijedile su korespondencije sa zemljama pod sovjetskim nadzorom, dok su prosvjedne note izostale od strane Sovjetskoga Saveza upućene Jugoslaviji. Tek 4. lipnja 1949. prva po običaju *Borba* je prenosila notu sovjetske vlade. Razlika će biti očigledna u postupanju sa Sovjetskim Savezom. S jedne strane note zemalja pod sovjetskim nadzorom jugoslavenski tisak uopće ne prenosi, dok s druge strane notu Sovjetskoga Saveza postavlja na naslovnicu novina, a jugoslavenskom odgovoru posvećuje se znatno manje prostora, koji se nalazio na dnu stranice na dnu stranice. Za razliku od korespondencija od ožujka do svibnja 1948., sada je notu uputio Sovjetski Savez, a ne CK SKP (b) pa se s time razmimoilaženje posve internacionaliziralo. Preciznije rečeno, od međupartijskih nesuglasica u 1948. one postaju u 1949. međudržavne.

Jugoslavenska vlada je 23. svibnja 1949. uputila sovjetskoj vladi notu. Nota nije bila objavljena u jugoslavenskom tisku, nego se kroz odgovor sovjetske note tek usputno spomenulo, kao što je i sovjetska nota prepričana, budući da nije ostavljena u cjelovitom sadržaju. To je i u tekstu naznačeno, ali se ne daje razlog čekanja zakašnjele objave. Jugoslavenska nota nije objavljena u tiskovinama, no zato je dio sovjetske note pri čemu su, kako se navodi, informbiroovski klevetnici dobili sveži materijal za nastavak svoje protujugoslavenske kampanje. Naime, jugoslavenska vlada pokušala je kroz notu ukazati sovjetskoj vladi da podršku koju službeni sovjetski organi ukazuju maloj grupici *izdajnika* u Jugoslaviji nije u skladu s odnosima kakvi bi trebali postojati između dvije socijalističke

⁷⁸⁶ „Grubo kršenje obaveza sa strane Mađarske vlade prema Jugoslaviji“, *Naprijed*, god. VII., br. 23., 3. lipnja 1949., 6.

zemlje, koje su ujedno vezane savezničkim ugovorima, a uz to su mnogobrojnim izjavama na službenim međunarodnim sastancima narušili sovjetsko-jugoslavenske odnose. Jugoslavenska nota je djelomično prepričana u ovom članku pri čemu su se navodila standardna opravdanja da su potezi Sovjetskoga Saveza neprijateljski i diskriminacijski nastrojeni prema Jugoslaviji u odnosu na postojeće ugovore o prijateljstvu i suradnji. U jugoslavenskoj noti istaknulo se da su ugovori postali *mrtvo slovo na papiru*, a da je rezolucija izmišljena s umjetnim ili čak prisilnim podržavanjem njenih tvoraca. Dalje se izjavilo da je sovjetska vlada 31. svibnja 1949. dala široki medijski značaj o jugoslavenskom skretanju s puta, iako je Jugoslavija provodila dosljednu socijalističku politiku te ničim ne izaziva pogoršanje odnosa. Sovjetska strana zaključila je da je stvarni uzrok pogoršanja veza između dvije države neprijateljska politika Jugoslavije prema Sovjetskom Savezu i da je antikomunistički i antidemokratski režim u Jugoslaviji „pretvorio Jugoslavensku štampu u zvučnik razuzdane antisovjetske agitacije, koju vode fašistički agenti imperijalizma“.⁷⁸⁷ U sovjetskoj noti osobe u jugoslavenskom vrhu nazivalo se karijeristima i špijunima, dok se negativno mišljenje izražavalo samo prema rukovodstvu KPJ, ne i prema narodima Jugoslavije, iako je istovremeno sovjetska vlada uskratila narodu u Jugoslaviji ekonomsku pomoć i pomoć u stručnjacima te tehničko-industrijskoj opremi.⁷⁸⁸

Zatim se razložilo da nota sovjetske Vlade ne nosi uobičajeni diplomatski karakter, nego da je ona isključivo bazirana na propagandnoj osnovi pri čemu se daje podrška „demoraliziranim emigrantima i svakojakim beskarakternim i prodanim tipovima koji ne mogu da se pomire sa pobjedonosnom izgradnjom socijalizma“.⁷⁸⁹ U sovjetskoj noti tvrdilo se da je stvarni uzrok pogoršanja odnosa između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije neprijateljska politika jugoslavenske vlade prema Sovjetskom Savezu, bez ikakvih stvarnih činjenica. U jugoslavenskoj obrani iznijeli su se argumenti da kapitalistički elementi znaju kakvo je pravo stanje u Jugoslaviji te da nisu točne optužbe o negiranju socijalističke stvarnosti, kao ni o tome da je u Jugoslaviji antikomunistički i antidemokratski režim. Jugoslavenski mediji, tisak i radio nisu činile prozivke kako to čine prijateljske zemlje. Naprotiv, oni

⁷⁸⁷ Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 131., 4. lipnja 1949., 1., „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Vjesnik*, god., IX., br. 1272., 4. lipnja 1949., 1 – 2., „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Politika*, god. XLVI., br. 14255., 4. lipnja 1949., 1 – 2., „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 814., 5. lipnja 1949., 1 – 2., „Povodom odgovora sovjetske vlade na jugoslavensku notu“, *Naprijed*, god. VII., br. 24., 10. lipnja 1949., 1 – 2.

⁷⁸⁸ Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 131., 4. lipnja 1949., 1., „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Vjesnik*, god., IX., br. 1272., 4. lipnja 1949., 1 – 2., „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Politika*, god. XLVI., br. 14255., 4. lipnja 1949., 1 – 2., „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 814., 5. lipnja 1949., 1 – 2., „Povodom odgovora sovjetske vlade na jugoslavensku notu“, *Naprijed*, god. VII., br. 24., 10. lipnja 1949., 1 – 2.

⁷⁸⁹ „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 131., 4. lipnja 1949., 1., „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Vjesnik*, god., IX., br. 1272., 4. lipnja 1949., 1 – 2., „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Politika*, god. XLVI., br. 14255., 4. lipnja 1949., 1 – 2., „Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 814., 5. lipnja 1949., 1 – 2., „Povodom odgovora sovjetske vlade na jugoslavensku notu“, *Naprijed*, god. VII., br. 24., 10. lipnja 1949., 1 – 2.

su podržavali borbu masa demokratskih zemalja za socijalizam. Umjesto sovjetske note, zapravo se dobio jugoslavenski odgovor, a sovjetski sadržaj je ostao nepoznat. Tako se navodilo u prvoj točki da će jugoslavenska Vlada kao i KPJ sa svoje strane i dalje činiti sve što je moguće da se na pravedan i častan način likvidira spor sa zemljama pod sovjetskim nadzorom, a u prvom redu sa Sovjetskim Savezom i CK SKP (b), te razvije što tješnja ekonomska suradnja. U drugoj ključnoj točki istaknuto je bilo da je jugoslavenska vlada vodila dosljednu demokratsku i miroljubivu politiku u svijetu te nikada nije odstupala od borbe za mir koju vode demokratske snage i socijalističke zemlje, a to je već pokazala na svim međunarodnim sastancima.

U završnom dijelu potvrdio se prosovjetski karakter jugoslavenske Vlade: „Naša Vlada i naša Partija niti su vodile niti će voditi, nego naprotiv – i na riječ ma i na djelu dokazivali i dokazuju svoju vjernost međunarodnom radničkom i demokratskom pokretu, čiji je najmoćniji dio i prva zemlja socijalizma – Sovjetski Savez“.⁷⁹⁰ Na istoj stranici novina nalazio se osvrt na jugoslavenske note sovjetskoj vladi, odnosno sovjetskom veleposlanstvu u Beogradu, što je jedino *Oslobođenje* objavilo odmah u naslovu teksta.⁷⁹¹ Objavio se cjeloviti istaknuti tekst u kojem Ministarstvo vanjskih poslova Jugoslavije ima čast da je veleposlanstvo Sovjetskoga Saveza uputilo da su dvije Vlade potpisale 11. travnja 1945. u Moskvi spominjani Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj suradnji s rokom trajanja od dvadeset godina, čije odredbe jugoslavenska Vlada nije prekršila ni u jednom trenutku ostajući vjerna, unatoč neprijateljskim postupcima sovjetske Vlade. Upravo ti postupci pretvorili su spomenuti ugovor u *mrtvo slovo na papiru*. Naveli su se novi dokazi da su se u Moskvi uz podršku Sovjetskoga Saveza razvila neprijateljska djelatnost prema Jugoslaviji u režiji nekolicine izdajnika Jugoslavije. Uz to, stvoren je početkom travnja u Moskvi odbor koji je počeo izdavati antijugoslavenski list, a u kojemu su sovjetski tisak i radio dali najveći publicitet. Ujedno, jugoslavensko ministarstvo vanjskih poslova protestiralo je zbog sovjetske pomoći nekolicini ljudi koju pružaju s obzirom na to da je takva vrsta podrške u potpunoj suprotnosti s duhom i slovom postojećega Ugovora dviju država. Na kraju se naznačilo da je poslano 23. svibnja 1949., a potpisana je bila agencija *Tanjug*.⁷⁹²

Iako je prošla godina dana od rezolucije Informbiroa, navelo se u tisku da ona nije postigla svoj cilj, niti može postići. Godišnjica sramotne hajke, kako je glasilo i naslov članka, isticao je i opravdao se time da je uz socijalističku industriju, trgovinu i bankarstvo broj seljačkih radnih zadruga u Jugoslaviji porastao koncem 1948. godine na brojku od 1.318. Godinu dana nakon *informbirovske galame* o porastu broja seljačkih radnih zadruga daleko je veći i to čak 4.000, dok se u socijalističkom

⁷⁹⁰ Isto.

⁷⁹¹ „Nota Vlade FNRJ Vladi SSSR“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 131., 4. lipnja 1949., 1., „Nota Vlade FNRJ Vladi SSSR“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1272., 4. lipnja 1949., 1., „Nota Vlade FNRJ vladu SFRJ“, *Politika*, god. XLVI., br. 13255., 4. lipnja 1949., 1., „Nota vlade FNRJ ambasadi SSSR u Beogradu“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 814., 5. lipnja 1949., 1.

⁷⁹² Isto.

sektoru nalazilo preko 20 % obradivih površina zemlje.⁷⁹³ Radilo se o trudu i borbi jugoslavenske vlasti u želji za dokazivanjem pred širokom lepezom sovjetskih optužbi. Ustrajali su u povećanju svega onoga što je zacrtano petogodišnjim planom, pa i više od toga ako je moguće, kako bi se pokazali i dokazali Sovjetima. Tome je svjedočila sljedeća činjenica – Zvonko Brkić je u referatu „O zadacima agitacije i propagande“ na II. Plenumu zasjedanja CK KPH naveo da se socijalizam gradi vlastitim snagama i da je upravo njegova izgradnja najbolje oružje protiv kleveta i laži. Slijedom toga istaknuo je Titove riječi: „Mi moramo ustrajati na našem putu u izgradnji socijalizma u našoj zemlji, i mi ćemo ga izgraditi usprkos raznim smetnjama. Kada izgradimo socijalizam onda je gotovo sa optužbama“.⁷⁹⁴ Upravo ove Titove riječi najbolje oslikavaju status Jugoslavije – dokazivanje pred Sovjetskim Savezom te nada u oprostaj i povratak ponovne „bratske ljubavi“.

Jugoslavenskom tisku trebalo je godinu dana da se ohrabri i objavi karikaturu.⁷⁹⁵ Prva karikatura informbirovske tematike u *Vjesniku* bila je tek 28. lipnja 1949., dok je sljedeća bila tek iduće godine, preciznije 4. veljače 1950. S druge strane u *Borbi* su bile objavljene tek 2. srpnja 1949. Karikature nisu izlazile u svrhu ismijavanja Informbiroa. Naznačivalo se da jugoslavensko vodstvo djeluje pravilnim, komunističkim putem. Tako su se odbacivala optužbe, a Jugoslavija je stajala i dalje na pozicijama socijalizma.⁷⁹⁶ Tek u kasnijoj fazi povećao se broj karikatura.⁷⁹⁷ Osim broja karikatura, izmijenio se i njihov sadržaj koji od obrambenoga i opravdavajućega stava, preokrenuo se u agresivni stav.

Unatoč svim silnim napadima koje dolaze iz NR Bugarske, to nije spriječilo da se donese velika vijest u tjedniku *Naprijed* o smrti bugarskoga lidera Georgija Dimitrova, kao velikoga čovjeka zaslužnoga za pobjedu i razvoj demokracije u Bugarskoj.⁷⁹⁸ Štoviše, u rubrici „Istina protiv laži i

⁷⁹³ „Povodom jedne neslavne godišnjice“, *Borba*, god. XIV., br. 132., 28. lipnja 1949., 1. „Godišnjica sramotne hajke“, *Naprijed*, god. VII., br. 27., 1. srpnja 1949., 1.

⁷⁹⁴ „Zadaci agitacije u vezi kampanje Informbiroa protiv naše zemlje“, *Naprijed*, god. VII., br. 27., 1. srpnja 1949., 2. Optužbe koje su iznesene prema KPJ bio je ustaljeni *modus operandi* Sovjetskoga Saveza nakon čega bi došlo do samokritike. To nije izostalo ni prema drugim partijama pa je sličan napad bio i prema KPI: „Takvu pojavu imamo i danas i u rukovodstvu Komunističke partije Italije. Na prvom zasjedanju Informbiroa u Varšavi kritikovana je i osuđena linija nekih komunističkih partija, a među njima i linija KP Italije, u vezi s pitanjem narodnooslobodilačke borbe kao i parlamentarne iluzije kojih je bilo u tim partijama. Posljedica ove kritike bila je samokritika iznesena na zasjedanju CK KP Italije u novembru 1947. i na kongresu Partije januara 1949. godine. Istina, ta nepravilna i oportunistička linije nije bila poslije toga do kraja iskorijenjena, ali je ipak bila osuđena i odbačena. No, došla su pisma CK SKP(b) i rezolucija Informbiroa i ona su dala podstrek i mogućnost da stara oportunistička gledišta ožive, da se brane stara skretanja“, u: I., L., *Oportunizam pod okriljem rezolucije Informbiroa*, *Naprijed*, god. VII., br. 28., 8. srpnja 1949., 3. Između ostalog u kritici prema KPI sudjelovala je i KPJ te u tom trenutku nije bilo problema ukazivati na *ispravan put*.

⁷⁹⁵ Lidiya Bencetić, *Komunizam u slici društveni i politički život Jugoslavije u karikaturama Vjesnika i Borbe: (1945. – 1962.)*, (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.), 199.

⁷⁹⁶ „Informbiroovsko otkriće“, *Borba*, god. XIV., br. 155., 2. srpnja 1949., 3.

⁷⁹⁷ Dakle, nakon 1949. sljedeća karikatura bila je tek 1951. i to bilo je pet karikatura te ove problematike dostiže ukupno 33 % ukupnoga broja karikatura. U idućim brojevima broj je varirao pa će 1952. biti 19 karikatura, a 1953. njih 12 te će činiti 12 %, odnosno 10 %, Bencetić, *Komunizam u slici*, 131.

⁷⁹⁸ „Smrt Georgi Dimitrova“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 136., 4. srpnja 1949., 1., „Smrt Georgi Dimitrova“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1298., 4. srpnja 1949., 1., „Smrt Georgi Dimitrova“, *Naprijed*, god. VII., br. 28., 8. srpnja 1949., 1., „Georgi Dimitrov“, *Politika*, god. XLVI., br. 13281., 4. srpnja 1949., 1.

kleveta“ osvrnulo se na neistine o događajima u Jugoslaviji u Drugom svjetskom ratu obrazlagane od komunista iz Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom. Naime, tvrdilo se da su sve komunističke partije bile njemački sateliti. Dimitrov se time nije slagao, nego je ustanovio da „Jugoslavija nije bila satelit Njemačke. Jugoslavija od početka do kraja rata bila je protivnik Njemačke... U Jugoslaviji je u najkritičnijem času za Sovjetski Savez i za slobodoljubive narode bila podignuta zastava partizanskog rata“. ⁷⁹⁹ Unatoč medijskim napadima iz Bugarske kojoj je na čelu bio Dimitrov, jugoslavenski ga je tisak veličao.

Nadalje, u Puli je održan veliki skup povodom proslave ispunjenja prve polovice plana za tekuću godinu gdje je navodno pred oko 40.000 prisutnih građana Pule, stanovništva iz okolice te predstavnika naroda Riječke oblasti i svih ostalih krajeva Istre i Slovenskoga Primorja obratio predsjednik jugoslavenske vlade Josip Broz Tito. U govoru je istaknuo da od istočnih zemalja ne traži nikakvu pomoć, kao što ni prije nije tražio, nego da se trguje – novci za novce, roba za robu. Kao što je Jugoslaviji potrebna roba, tako je i njima, ali da će se jugoslavenska roba prodati tamo gdje se može jer se neće dozvoliti da običan čovjek zbog toga nastrada. Tito je dodao da se plaši jugoslavenski narod da Jugoslavija ide u imperijalizam te se misli da će time Jugoslavija odstupiti od prodaje robe kapitalističkim zemljama, što se neće dogoditi, a radi se o običnoj propagandi. ⁸⁰⁰ U nastavku je Tito istaknuo: „Mi s zapadom imamo i uspostavljamo ekonomske odnose bez ikakvih političkih koncesija, i to je danas poznato. Kad prodajemo bakar i kupujemo mašine, mi ne prodajemo svoju svijest i svoju dušu, već samo bakar. (...) Drugovi i drugarice, vi ste čuli, sada se mnogo piše i govori o zajmovima. Mi smo govorili, kad se prije o zajmovima pisalo, da to nije istina i to nije bila istina. A danas je istina da tražimo i da ćemo uzeti zajam ako nam ga budu htjeli dati, jer zajam nam je potreban, a davanje zajma će biti korisno i onima koji će ga dati, jer ćemo s pomoću njega kupovati raznu njihovu robu i mašine. Mi za taj zajam ne mislimo kupovati topove, tenkove i drugo oružje, nego poljoprivredne mašine, mašine za naše rudnike i tvornice, da bi naši ljudi lakše radili, a isto tako i razne predmete za široku potrošnju“. ⁸⁰¹ Ovim otvorenim govorom Tito je dao jasne naznake da je došlo do *skretanja* u trgovačkoj razmjeni te da se Jugoslavija ekonomski približila Zapadu, ali da je i dalje socijalistička zemlja. U trenutku kada se događaju neprestane provokacije na granici s Jugoslavijom i s jugoslavenskim građanima u drugim državama pod sovjetskim nadzorom, Jugoslavija je nastavila s kupovanjem robe u kojoj nije uključeno naoružanje. Time se može zaključiti da Jugoslavija nije spremala za obrambeni rat i nije očekivala napad, nego su se kupovali poljoprivredni strojevi, kako bi

⁷⁹⁹ „Povodom infrombiroovske zloupotrebe smrti Georgi Dimitrova“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 852., 19. srpnja 1949., 2.

⁸⁰⁰ „Govor druga Tita na mitingu u Puli“, *Borba*, god. XIV., br. 163., 11. srpnja 1949., 1 – 2., „Govor maršala Tita na velikom mitingu u Puli“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 845., 12. srpnja 1949., 1 – 2., „Govor druga Tita u Puli“, *Naprijed*, god. VII., br. 29., 15. srpnja 1949., 1 – 2., Govor maršala Tita na mitingu u Puli“, *Politika*, god. XLVI., br. 13288., 13. srpanj 1949., 1 – 2., Tito, *Govori i članci, knjiga IV* (Zagreb: Naprijed, 1959.), 232.

⁸⁰¹ Isto, 1 – 2.

se zadovoljio Petogodišnji plan po uzoru na sovjetski model. Odgovor kleveticima nije naoružavanje Jugoslavije, nego jače zapinjanje u ispunjenju planova koji su bili otprije zacrtani: „Ali čudovišni i zločinački stav rukovodstva SSSR-a i pod njegovom kontrolom pojedinih rukovodilaca iz komunističkih partija zemalja narodne demokracije nije mogao pokolebati naše radne ljude, Partiju i CK. Naprotiv, na sve pakosti, klevete, pogranične incidente, samovoljno povlačenje stručnjaka, sabotiranje isporuka i otkazivanje trgovačkih ugovora, oni su odgovorili s neviđenim radnim poletom, a još većim zalaganjem na izvršenju zadataka koje je pred njih postavila Partija“.⁸⁰²

Ono što se provlačilo u jugoslavenskom tisku u drugoj polovici 1949. bila je činjenica da su Jugoslaviji nametnuti ekonomski odnosi koji su ih stavili u kolonijalni položaj, a sve je to trebalo samo naštetiti jugoslavenskom Petogodišnjem planu, ali ni to nije uspjelo.⁸⁰³ S druge strane, svi ugovori, kao i obljetnice, veličali su se do druge rezolucije Informbiroa. U novoj rubrici „Istina protiv laži i kleveta“ u kojoj je i gore spomenuti članak, ali i veliki broj novih članaka s primjerima te tezom da je informbiroovski tisak na pozicijama imperijalista.⁸⁰⁴ Nije bilo prisjećanja na izbacivanje KPJ iz Informbiroa, ali se zato i dalje išlo u obranu jugoslavenske vjernosti. Time je Obrad Cicmil, jugoslavenski veleposlanik u Londonu, na konferenciji za tisak u vezi izrade Ugovora o miru s Austrijom dao izjavu da „nikakvih tajnih pregovora nije bilo između FNRJ i zapadnih pretstavnika bez znanja Sovjetskog Saveza“.⁸⁰⁵

Kakvo je stanje vladalo u Jugoslaviji najbolje svjedoči sljedeća sličica. U trenutku kada je KPJ izbačena iz zajednica socijalističkih zemalja predvođenih Sovjetskim Savezom, jugoslavenska omladina natjecala se na omladinskom festivalu pružajući podršku Svjetskoj federaciji demokratske omladine u nastojanju da se prodube veze s *demokratskom* omladinom svijeta. Kako se opravdalo u tisku: „Usprkos neprijateljskih ispada mađarskih rukovodilaca koji su još mnogo prije festivala pokazali jasno da oni, to jest informbiroovski rukovodioci Mađarske, ne će dočekati jugoslavensku delegaciju onako kao što su dužni da dočekuju sve delegacije koje dolaze na festival“.⁸⁰⁶ Mađarski rukovoditelji su na zgradi pripremnoga komiteta na kojoj su izvještene zastave svih zemalja koje sudjeluju nisu istaknuli samo jednu i to – jugoslavensku. Za jugoslavensku delegaciju nisu izdane ni vize, a bilo je uhapšenih i nasilno prebačenih predstavnika omladine iz Jugoslavije preko granice, nazad u Jugoslaviju. Jedan predstavnik bio je u pripremnom komitetu na festivalu iz Jugoslavije te je

⁸⁰² „Djelo na socijalističkoj izgradnji – naš odgovor kleveticima“, *Naprijed*, god. VII., br. 34., 19. kolovoza 1949., 1.

⁸⁰³ „U prilog dokazima informbiroovskog „prijateljstva“ prema našoj zemlji“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 832., 26. lipnja 1949., 4.

⁸⁰⁴ „Informbiroovska štampa na pozicijama imperijalista“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 833., 27. lipnja 1949., 2.

⁸⁰⁵ „Nikakvih tajnih pregovora nije bilo između FNRJ i zapadnih pretstavnika bez znanja Sovjetskog Saveza“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 838., 3. srpnja 1949., 2.

⁸⁰⁶ „Informbirovske podvale ne mogu sakriti veličanstvena djela omladine Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VII., br. 34., 19. kolovoza 1949., 2.

i on bio – prebačen.⁸⁰⁷ Jasno je da Jugoslavija svim silama pokušavala biti dio socijalističkoga sustava pa i nauštrb sramote koju joj priređuju zemlje pod sovjetskim nadzorom, u ovom slučaju Mađarska. Ovo nije bio izolirani slučaj unutar bloka, nego pravilo da se Jugoslavija silom prilika želi vratiti u okrilje *narodnih demokracija*.

Jugoslavenski se vrh odlučio među ostalim nositi s razlazom sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetski nadzorom guranjem u prvi plan navodne podrške cijeloga naroda vođi države – Josipu Brozu Titu te drugome stupu režima – Partiji. Pisma, brzojavi i apeli koji su stizali jugoslavenskom vođi i jugoslavenskom vodstvu bila su brojna i neizostavna. Količinom i različitošću davanja podrške ukazivano je na činjenicu da je jugoslavenski vrh jedinstven i neupitan, a da iza njega stoji narod i svi bitni čimbenici u tadašnjem jugoslavenskom društvu.

Unatoč jasnim kršenjima jugoslavenskoga suvereniteta, u periodici nema ništa zabilježeno kroz navedeno razdoblje poput graničnih incidenata. Oni se pojavljuju retroaktivno od druge polovice 1949. te se počinju intenzivnije spominjati u periodici kroz govore najutjecajnijih osoba jugoslavenskoga političkoga vrha. Jugoslavensko vodstvo je u svojim elaboratima naknadno spominjalo jugoslavenske neprilike sa susjednim državama. Vrhunac obavještavanja javnosti o postupcima zemalja pod sovjetskim nadzorom na čelu sa Sovjetskim Savezom dosegnut je tek 1951. godine publiciranjem *Bele knjige o agresivnim postupcima vlada SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije prema Jugoslaviji*. Podatci poput pograničnih različitih incidenata na jugoslavenskom teritoriju u obliku povrede kopnenoga i zračnoga prostora koji su se zbili u razdoblju od 1948. do pred kraj 1949. nisu se spominjali u periodici, a radilo se preko 350 graničnih incidenata od strane mađarskih organa vlasti, preko 300 bugarskih, preko 200 albanskih i blizu 200 incidenata od rumunjske strane.⁸⁰⁸ Različiti su podatci⁸⁰⁹ ovisno koje je razdoblje uzeto u

⁸⁰⁷ Isto, 2.

⁸⁰⁸ Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 205.

⁸⁰⁹ Cvetković iz arhive o posjeti državno-partijske delegacije Sovjetskog Saveza na čelu s Hruščovom od 26. svibnja 1955. do 3. lipnja 1955. iznosi podatke iz Informativno-političkog materijala u kojem su navedeni granični incidenti: „U izazivanju incidenata prednjačila je Mađarska koja je od 1948. do kraja marta 1955. godine izazvala čak 4750 incidenata, sledila ju je Rumunija sa 1761 incidentom, Bugarska sa 1176 incidenata i najzad Albanija sa 574 incidenta što je zajedno davalo broj od 8261 incidenta“, u: Cvetković, *Jugoslavenska politika prema zemljama Narodne demokratije u susedstvu*, 15. Tako navodi da je Albanija prednjačila u izazivanju teških incidenata koji su završavali sa smrtnim slučajevima te je na nju otpalo više od polovine, 11 od ukupno 21 te polovina svih ranjenih, njih 18 od 36 te skoro i polovina svih oteatih osoba, njih tri od osam., u: Cvetković, *Jugoslavenska politika prema zemljama Narodne demokratije u susedstvu*, 16. U objavljenom zborniku dokumenata, *Informbiro i jugoslavenska (narodna) armija* navode se konkretne brojke sa stavkama graničnih incidenata, povredama zračnoga prostora te povreda teritorija u razmaku od objave rezolucije Informbiroa do 21. prosinca 1949. Također, od prebjeglih mađarskih vojnika na saslušanjima se moglo čuti da su mađarske granične jedinice dobile naređenja od svojih komandi da imaju ovlaštenja pucati na jugoslavenske vojnike koji zalutaju na mađarski teritorij. Iznose se podatci da je graničnih incidenata s Mađarskom bilo 154, jedna povreda zračnoga prostora te pet povreda teritorija, što je ukupno 150. Zatim rumunjski pogranični organi izvršili su na jugoslavenskoj granici slijedeće incidente: 37 graničnih i jedan povreda zračnoga prostora, što je 38 zajedno. Bugarska je imala 99 granična incidenta, 13 zračnoga prostora te 63 teritorijalnih povreda, što iznosi zajedno 175 incidenata., u: Milan Terzić, Mihajlo Basara, DMITAR TASIĆ, *Informbiro i jugoslavenska (narodna) armija, Zbornik dokumenata, Dokument 1., Granični incidenti sa IB zemljama, 1.7.1948-31.12.1949.*, (Beograd: Službeni glasnik, 2015.), 197 – 201., U idućim dokumentima navodi se brojka ilegalnih prelazaka u Italiju, Grčku, pa zatim detaljni statistički pregledi po mjesecima graničnih incidenata u razdoblju od 1948. do

obzir i koje su države obuhvaćene pa se tako navodilo da je u razdoblju od 1948. do 1954. bilo 7.877 incidenata, a od toga 142 *ozbiljnija oružana incidenta*. U potonje se ubrajaju i 24 ubijena graničara, dvanaest građana, kao i veći broj ranjenih. Osim ubojstva graničara, događale su se i otmice jugoslavenskih graničara, ali i onih koji će uspjeti pobjeći poput vojnika Osmana Kapića kojega su vodili prema Sofiji, zbog čega je Jugoslavija uputila i službenu notu.⁸¹⁰ U razdoblju od 1948. do 1954. zbililo se i 713 navodnih slučajeva ubacivanja špijuna, diverzanata i terorista, od čega je 337 poginulo u borbama.⁸¹¹

Osim izravnoga napada na suverenitet, na djelu je bilo i narušavanje odnosa putem diplomatskih akata, odnosno povlačenje predstavnika, veleposlanika i osoblja iz Jugoslavije, proganjanje i protjerivanje jugoslavenskoga diplomatskog osoblja pa je Cvetković naveo podatak da su zemlje pod sovjetskim nadzorom protjerale ukupno 149 jugoslavenskih diplomatskih predstavnika, a najčešći razlog je bio da su se bavili *špijunskom ili provokativnom djelatnošću*.⁸¹² Susjedne države su kroz dnevni i periodični tisak objavljivale razne antijugoslavenske članke, razne brošure koje su ilegalnim putevima ubacivane u jugoslavenski prostor, a radio se i veliki broj karikatura na račun jugoslavenskoga političkog vrha. Radio stanice su imale i po nekoliko posebnih emisija u kojima se iznosio protujugoslavenski stav i to na srpskom i drugim jezicima naroda u Jugoslaviji. Emisije su bile namijenjene slušateljima u Jugoslaviji, ali i manjinama iz Jugoslavije u zemljama pod sovjetskim nadzorom pa je do 1952. broj radio stanica dostigao čak 50 takvih emisija s ukupnim trajanjem

1952. sa zemljama pod sovjetskim nadzorom., u: Terzić, Basara, Tasić, *Informbiro i jugoslavenska (narodna) armija, Zbornik dokumenata, Dokument 4., Statistički pregled graničnih dokumenata sa IB zemljama, 1948.-1952.*, 204 – 229. U Zborniku dokumenata donose se podatci o bilježenju Informbiro u jedinicama JNA., u: Terzić, Basara, Tasić, *Informbiro i jugoslavenska (narodna) armija: Zbornik dokumenata, Dokument 104.*, „*Elaborat o borbi protiv kominforma i „ruske“ agresije (zaključno sa 1953. godinom*“, 681 – 690. U *Beloj knjizi* nalazi se statistika pa je navedeno da je 46 raskinutih ugovora, sporazuma, konvencija i protokola od Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom, zatim da je 145 službenika protjerano iz zemalja pod sovjetskim nadzorom u razdoblju od 24. lipnja 1948. do 1. srpnja 1950. U popisu je naznačeno da su se dogodila 1.067 granična incidenta na granicama s Mađarskom, Rumunjskom, Bugarskom i Albanijom od 1. srpnja 1948. do 15. listopada 1950. Podatci za broj radio-emisija za Jugoslaviju od strane radio-stanica zemalja pod sovjetskim nadzorom bio je 6.732 od 1. siječnja do 1. srpnja 1950., da je vrijeme trajanja radio emisija u istom razdoblju bilo 3.075 sati ili 4 mjeseca, 8 dana i 3 sata., u: „Neki neprijateljski postupci SSSR i ostalih zemalja Istočne Evrope prema FNRJ u brojevima“, u: *Bela knjiga*, 407. Također i *Beloj knjizi*, kao i u knjizi *Informbiro i jugoslavenska (narodna) armija*, pobrojani su statistički podatci za granične incidente sa zemljama pod sovjetskim nadzorom u razdoblju od 1. srpnja 1948. do 30. rujna 1950., u: „Pregled graničnih incidenata povreda teritorije i vazdušnog prostora, koje su izvršili albanski, bugarski, rumunski i mađarski pogranični organi od 1 jula 1948 godine do 30 septembra 1950 godine na jugoslavenskim granicama“, u: *Bela knjiga*, 432 – 435., S druge strane, Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske na sjednicama nije bilo govora o sukobu, rezoluciji Informbiroa, ubačenim agentima, graničnim incidentima ili diverzijama. Poslije smrti Staljina broj incidenata se bio povećao pa je u periodu od 3. ožujka 1953. pa sve do kraja svibnja 1953. bilo čak 887 graničnih incidenata., u: Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952-1955: jugoslavensko približavanje NATO-u* (Beograd: Službeni list SFRJ, 2000.),

⁸¹⁰ Vidi više: „Razbojnički prepad na jugoslavenskog graničara“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1448., 19. lipnja 1951., 1., „Nota Vlade FNRJ bugarskoj vladi“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1450., 22. lipnja 1951., 1., „Jugoslavenski graničar Osman Kapić, koga su oteli bugarski informbiroovci, pobjegao i vratio se u zemlju“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1464., 8. srpnja 1951., 2.

⁸¹¹ Janko Pleterski et. al., *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, ur. Ljubiša Vujošević (Beograd: Komunist - Narodna knjiga – Rad, 1985.), 360. Na istoj stranici navedeni su podatci o izvršenom velikom broju povreda zračnoga prostora. Protiv Jugoslavije djelovalo je preko 90 špijunskih centara te je u zemlju ubačeno 713 *ibeovaca*.

⁸¹² Cvetković, *Jugoslavenska politika prema zemljama Narodne demokratije u susjedstvu*, 6.

programa od 30 sati. Od kolovoza 1949. do listopada 1949. u centralnim partijskim listovima Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom, objavljena su 834 antijugoslavenska članka. Osim članaka partijskih vlasti izdavale su se posebne novine koje su išle nakon rezolucije Informbiroa: *Za socijalističku Jugoslaviju* u Sovjetskom Savezu, *Pod zastavom internacionalizma* u Rumunjskoj, *Za ljudsko zmago* u Mađarskoj, *Nova Borba*⁸¹³ u Čehoslovačkoj, *Pobeda* u Poljskoj, *Napred* u Bugarskoj i *Za pobjedu* u Albaniji. One su zajedno imale nakladu od 70.000 primjeraka dnevno.⁸¹⁴

Paralelno s opsežnom medijskom kampanjom u zemljama pod sovjetskim nadzorom organizirani su montirani sudski procesi koji su imali za cilj destabilizaciju jugoslavenskoga političkog vrha pa su u razdoblju 1948. do 1953. održani brojni procesi. U Albaniji je održano šesnaest, u Bugarskoj trinaest, u Mađarskoj tri, a u Rumunjskoj jedan. Na optuženičkim klupama našlo se 275 osoba od kojih je 68 osuđeno na smrt, a 207 na vremenske kazne. U Jugoslaviji su te procese dijelili u četiri skupine. Prva skupina i najpoznatija je ona s procesa Lászla Rajka u Mađarskoj i Trajče Kostova u Bugarskoj. Oni su korišteni za propagandne aktivnosti u cilju gomilanja optužbe i klevetanja protiv Jugoslavije kojima se trebalo prikazati jugoslavensku infiltriranost u susjednim zemljama, zatim procesi protiv Koçi Xoxe u Albaniji i Rudolfa Slanskog u Čehoslovačkoj. Potonjima se trebalo dokazati širina jugoslavenske indoktrinacije, zatim su slijedili procesi poput Darinke Krstić, Seferović i proces Zvijerac u Bugarskoj te proces Kević – Macura u Čehoslovačkoj. Oni zadnji i manje značajni procesi imali su cilj da potkrijepe one tvrdnje koje su iznesene u većim procesima i radilo se o njih 33.⁸¹⁵ U jugoslavenskom tisku objavljene su vijesti samo o prve dvije, onaj Rajkov, bio je *temelj* za drugu rezoluciju Informbiroa.⁸¹⁶

Jugoslavenske procjene o broju osoba koje su napustile zemlju zbog odnosa sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom kažu da se radilo o njih otprilike 4.500. Konkretnije, procjenjuje se da je *ibeovaca* bilo najviše u zemljama pod sovjetskim nadzorom i to u Bugarskoj 1.500, u Mađarskoj 650, Albaniji 600 i Rumunjskoj oko 500. Osim što su pokrenuli listove kroz 1949. oni su bili i birani kao predstavnici Jugoslavije na raznim kongresima i međunarodnim konferencijama, a prema jugoslavenskoj statistici bilo je ubačeno 604 diverzanata u periodu od 1948. do 1953. iz Mađarske, Rumunjske, Bugarske i Albanije. Bilo ih je likvidirano 40, a uhvaćeno 113. Tijekom 1948. i 1949. iz četiri susjedne zemlje pod sovjetskim nadzorom u Jugoslaviju bilo je ubačeno 118 agenata i 61 diverzanta, a najviše iz Albanije – njih 40. Prema daljnjim podacima, kada je riječ o političkim

⁸¹³ Prvi broj *Nove Borbe* izišao je 25. rujna 1948. i to na osam stranica formata A-3. Novine su objavile članke preuzete iz lista Informbiroa, ponajviše sovjetske *Pravde*, dok je bilo i autorskoga udjela samih izdavača. Određeni članci bili su preuzeti iz lista Informbiroa, kao iz sovjetske *Pravde*. No, u nekima su imali autorski udjel sam izdavač., u: Ondrej Vojtechovsky, *Iz Praga protiv Tita, Jugoslavenska infrombiroovska emigracija u Čehoslovačkoj* (Zagreb: Srednja Europa, 2016.), 127.

⁸¹⁴ Cvetković, *Jugoslavenska politika prema zemljama Narodne demokratije u susedstvu*, 7 – 8.

⁸¹⁵ Isto, 10 – 11.

⁸¹⁶ Isto, 10 – 11.

emigrantima koji su iz zemalja pod sovjetskim nadzorom prebjegli u Jugoslaviju radilo se o brojcima od 7.699 osoba i to njih 6.699 iz susjednih zemalja pa iz Albanije 2.583, iz Bugarske 1.830, iz Rumunjske 1.308 te 978 iz Mađarske.⁸¹⁷ Međutim, jugoslavenska prosovjetska emigracija bila je zapravo marginalna pojava. I jedna i druga strana koristile su je u propagandne svrhe, Sovjetski Savez i zemlje pod sovjetskim nadzorom u svrhu destabilizacije Jugoslavije i daljnjega klevetanja, a Jugoslavija u svrhu demagogije i medijske kampanje prema Zapadu da su njeni državljani maltretirani i uzurpirani. Značenje emigracije iz Jugoslavije je u dužoj perspektivi potpuno zanemarivo. Njezina kvantiteta bila je slaba, nekoliko tisuća, dok je primjerice skupina u Čehoslovačkoj brojila samo oko 150 osoba.⁸¹⁸ Iz sljedećih podataka jasno je vidljivo da su jugoslavenske službe bile uviđajne pa čak i prema navodnim agentima: „prema podacima objavljenima u leksikonu *Vojna bezbednost od 1948. do 1952. godine*, KOS je pred vojne sudove izveo 2440 osoba, od čega 1982 aktivna vojna lica (četiri generala, 1700 oficira i 188 podoficira), zatim 200 građanskih lica, 275 bugarskih agenata, 19 rumunjskih i 36 čehoslovačkih špijuna i saradnika“⁸¹⁹. Ni jedan državljani tadašnjega Sovjetskoga Saveza nije se spominjao kao uhićena osoba. S druge strane, došlo je do uhićenja državljanina zemalja pod sovjetskim nadzorom. Ujedno je u Jugoslaviji djelovao veliki broj sovjetskih instruktora i njihovih građana.⁸²⁰ Na koncu valja u kontekstu jugoslavensko-sovjetskih odnosa podcrtati još jednom činjenicu da jugoslavenske vlasti nisu izvele pred vojni sud ni jednoga sovjetskog državljanina u promatranom razdoblju, dakle od 1948. do 1952.

12. POZITIVNO PROPAGANDNO IZVJEŠTAVANJE JUGOSLAVENSKOGA TISKA O SOVJETSKOM SAVEZU KROZ DRUGU POLOVICU 1948. I PRVU POLOVICU 1949.

U početnoj fazi polemiziranja oko sovjetsko-jugoslavenskih odnosa u jugoslavenskom tisku nalazilo se prozivanje Jugoslavije prema zemljama pod sovjetskim nadzorom, kao i objava nota tih istih zemalja koje su kritizirale jugoslavenske postupke. Jugoslavenski odgovori bili su pretežno objavljeni, dok je druga strana bila izostavljena u tisku. No, to nije spriječilo jugoslavenski tisak da druge vijesti koje se tiču zemalja pod sovjetskim nadzorom ne budu pozitivne. Štoviše, vijesti su bile subjektivno napisane i objavljene. Kada se analizira odnos prema Sovjetskom Savezu, praktički svaki broj novina imao je članak kojim se pozitivno osvrnulo na Sovjetski Savez. Sovjetski Savez je predvodio medijsku kampanju, pogotovo u kontekstu jugoslavenskih interpretacija, no istovremeno i

⁸¹⁷ Isto, 11 – 12.

⁸¹⁸ Vojtechovsky, *Iz Praga protiv Tita*, 2.

⁸¹⁹ Marko Lopusina, *Ubij bližnjeg svog*, I, (Beograd: Narodna knjiga - Alfa, 1997.), 285.

⁸²⁰ Isto, 285.

potpuno jasno zbog odanosti koja se razvila prema Sovjetskom Savezu i kultu prema Staljinu. Time su se nalazile u tisku rubrike o životu u Sovjetskom Savezu i tijekom 1949. U kasnijoj fazi priznalo se u analizi napada koja je dolazila od zemalja pod sovjetskim nadzorom da takvo što ne bi moglo dogoditi da to Sovjetski Savez nije podržavao. Dapače, kroz cijelu 1948. umjesto da ih se okrivi za orkestrirani napad, Sovjetski Savez i Staljina se hvalilo.⁸²¹

Postoje različiti izvještaji britanskoga veleposlanstva, a posebno britanskoga veleposlanika u Beogradu, Charlesa Peaka u kojima se izvještavalo o pregledu situacije u Jugoslaviji, odnosno jugoslavensko-sovjetskim odnosima. Naime, 29. lipnja 1949. bio je dostavljen britanskom ministru vanjskih poslova Ernestu Bevinu izvještaj na šest stranica u kojem se dao pregled stanja s osobnim komentarima. Prema izvještaju, do lipnja 1949. dijelili su se sovjetsko-jugoslavenski odnosi na tri dijela. Prvi dio se odnosio na uhićenje ministara Hebranga i Žujovića i Titovo odbijanje da nazoči dotičnom sastanku Informbiroa te objavljivanje Rezolucije. Ta je faza označena neuspjehom sovjetske politike. Prema Britancima, drugu je fazu obilježio pokušaj sovjetske agenture da tzv. zdrave elemente KPJ potakne na pobunu protiv Tita, što pak nije rezultiralo uspjehom. Treće je razdoblje započelo u svibnju 1949. kada su sovjetski čelnici odlučili svoje napore usredotočiti na postizanje gospodarske i političke izolacije Jugoslavije. Peake se u pismu osvrnuo na postojanje antijugoslavenske propagande u režiji zemalja pod sovjetskim nadzorom, pa i Sovjetskoga Saveza, istodobno zamijetivši da takva retorika nije bila zastupljena kod jugoslavenskoga vodstva. Upravo suprotno, radilo se o jačanju jugoslavenskoga nacionalnog osjećanja. U izvještaju dalje stoji da je robna razmjena bila smanjena za osminu kao i da je Jugoslavija u siječnju 1949. izbačena iz Ekonomskoga vijeća za istočnu Europu. Usprkos svemu tome, Peake je spominjao Mađarsku i Čehoslovačku koje su nastavile, bez sumnje, iz osobnih interesa isporuke robe i pregovore za ograničenu trgovačku razmjenu s Jugoslavijom. S druge strane, sovjetski čelnici krenuli su u potpuni obračun s protitoističkim kadrovima u zemljama pod svojim nadzorom. Nadalje, Tito je u svibnju 1949. rekao Fitzroyu Macleanu da više ne pazi na riječi Sovjeta te da je počelo slično nepoštivanje s jugoslavenske strane prema onome što su Sovjeti činili, a to je trajalo već godinu i pol. Nepoštivanje se odnosilo na propagandu protiv jugoslavenskoga vodstva u svim aspektima za razliku od druge strane koja je slala prosvjedne note zbog takvoga

⁸²¹ U Dedijerovoj knjizi bilo je rečeno da su se sovjetska predstavništva bila okomila na jugoslavenski tisak na način da je svake nedjelje dolazio jedan predstavnik Sovjetskoga informacionog biroa (SIV). On je imao kod sebe nekoliko stotina članaka napisanih u Moskvi o raznim temama, a najviše se radilo o životu u Sovjetskom Savezu, ali i iz života drugih zemalja pod sovjetskim nadzorom, a uz to i svakakvih raznih godišnjica koje da su se prihvatile ne bi imali prostora za jugoslavenske teme. Istovremeno, jugoslavensko vodstvo tražilo je od sovjetskog vodstva da se napišu neki članci o životu u Jugoslaviji, no to je bilo uvijek otklonjeno. Neki članci vraćali su se i po godinu dana nazad ili bi odmah bili zaustavljeni. To se događalo i sa izdavaštvom i knjigama te je jugoslavenska strana tiskala 1.850 sovjetskih knjiga, a Sovjeti samo dvije. Razdoblje nije precizirano., u: Dedijer, *Novi prilozi za biografiju*, I., 414..U knjizi postoji slika Dedijera i Tita kako zajedno u Užičkoj ulici 15 (tada Rumunskoj ulici) u Beogradu pregledavaju predgovor i određena poglavlja navedene knjige, a radi se o knjizi izdanoj 1981., odnosno reprintu iz 1953., Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito, Novi prilozi za biografiju*, (Zagreb: Kultura, 1953.). 522., 614. Zanimljivost je veća time što je jugoslavenski tisak nastavio prenositi članke o Sovjetskom Savezu pa je za moguće pretpostaviti da je predstavnik SIV nastavio dolaziti i poslije izbacivanja KPJ iz Informbiroa.

tretmana, čime je otvoreno osudila sovjetsku komunističku partiju, ali i sovjetsku vladu.⁸²² Dakle, Britancima se Tito požalio nakon godinu i pol na sovjetske postupke te je dao do znanja da je počeo i jugoslavenski neugodni tretman prema Sovjetima.

Kroz 1949. upućivali su se jugoslavenski apeli za smirivanje situacije na granicama i prema državljanima Jugoslavije. Ujedno je dolazilo do nelogičnosti u obrani suvereniteta jugoslavenske države od tadašnjega rukovodstva s obzirom na to da se s jedne strane branilo suverenitet, a s druge strane oni isti koji ocrnjuju ili čak ugrožavaju jugoslavenski suverenitet podržavaju se kroz članke u tisku. Promjena jugoslavenskoga vodstva, za razliku od 1945. do prve polovice 1949., kada se moglo uvidjeti jedna u najmanju ruku agilna politika jugoslavenskoga vrha prema susjednim državama bila je očigledna, a to se na primjeru Austrije jasno oslikalo.⁸²³ Ona je bila potpuno promijenjena idućih godina, jer osim jugoslavenskoga traženja smirivanja tenzija, jugoslavenski vrh je kroz niz postupaka i govora zagovarao mir. Shodno tome, pozivano je bilo na mir pa i do te mjere da je Jugoslavija proglašena – jamcem mira. OUN je postao pozornica za jugoslavensko djelovanje u kojem se ukazivalo na pritiske kojima je bila izložena. Pojačala se strategija miroljubive vanjske politike pa su uslijedili članci protiv zabrane atomskoga oružja, o kontroli naoružanja i proizvodnje istoga. Aleš Bebler bio je ključan govornik na sjednicama OUN-a na ovu temu.⁸²⁴ Također, bilo je nastavljeno prenašanje govora Višinskoga iz rada Političkog komiteta Generalne skupštine OUN.⁸²⁵ Štoviše, naslovi poput „Odluka o usvajanju sovjetskih prijedloga za smanjenje naoružanja i zabranu atomskog oružja svi bi narodi primili kao trijumf mira i veliko djelo saradnje naroda“, pri čemu se citirao nastup Višinskoga u Političkom komitetu Generalne skupštine OUN-a i prenašale njegove riječi u naslov članaka, a istovremeno je bio izbacivan stav zapadne strane.⁸²⁶ S druge strane, o Sjedinjenim Državama pisalo se konstantno negativno kao najgoroj imperijalističkoj sili koja djeluje u OUN-u⁸²⁷ te da su svi njeni prijedlozi protiv smanjenja naoružanja i atomskoga oružja.⁸²⁸ Jugoslavenski tisak se

⁸²² The National Archives London, FCO 371/78691, no. 65. (40/49/49), Charles Peake, britanski veleposlanik u Beogradu dostavio je britanskom ministru vanjskih poslova Ernestu Bevinu pismo 29. lipnja 1949., 1 – 6.

⁸²³ Samo mjesec dana prije izbacivanja iz *bratske zajednice* Informbiroa, jugoslavenski politički vrh imao je teritorijalne zahtjeve prema Austriji u pogledu Koruške., u: „Zahtjevi Jugoslavije prema Austriji u pogledu Koruške su pravedni i opravdani“, *Naprijed*, god. VI., br. 19., 7. svibnja 1948., 2. Četiri godine poslije Jugoslavija imala potpuno drugačije stajalište na cjelovitost i nezavisnost Austrije. Radila je na zbližavanju i jačanju kvalitetnih odnosa između dviju država., u: „Jugoslavija želi da Austrija bude što prije ujedinjena i nezavisna, *Naprijed*, god. X., br. 27, 27. lipnja 1952., 3. Ovo je samo mala potvrda koliko je sve promjenjivo u međunarodnim odnosima.

⁸²⁴ „Neophodno je ostvariti zabranu atomskog oružja i u isto vrijeme kontrolu nad njegovom proizvodnjom“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 607., 4. listopada 1948., 3.

⁸²⁵ „Govor šefa sovjetske delegacije Višinskog o pitaju razoružanja“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 612., 10. listopada 1948., 1., 4.

⁸²⁶ „Odluka o usvajanju sovjetskih prijedloga za smanjenje naoružanja i zabranu atomskog oružja svi bi narodi primili kao trijumf mira i veliko djelo saradnje naroda“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 617., 16. listopada 1948., 4.

⁸²⁷ „Svojom politikom pritiska SAD su onemogućavale uspješan rad ekonomskih organa OUN“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 614., 12. listopada 1948., 4.

⁸²⁸ „Prijedlozi delegacije SAD upereni su protiv smanjenja naoružanja i zabrane atomskog oružja“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 618., 17. listopada 1948., 4.

u idućim brojevima obračunavao s atomskim naoružanjem po ustanovljenoj proceduri kao što je bio i rat u Grčkoj pri čemu su Sjedinjene Države one koje predstavljaju prijetnju protiv miroljubivih susjeda Grčke, ali i Sovjetskoga Saveza. Većina tekstova bila je prijenos rada Generalne skupštine u OUN-u pri čemu je Jugoslavija zauzela jasnu prosovjetsku poziciju, dok su Beblerovi govori bili napisani kao da ih je izgovarao neki sovjetski aparatčik.⁸²⁹ Uz sve navedeno, tisak je i dalje glorificirao Staljina pa su se prenašali njegovi intervjui iz moskovske *Pravde*⁸³⁰ ili su osobe iz jugoslavenskoga političkog vrha citirale Staljina i pozivale se na njega kao autoriteta.⁸³¹

Edvard Kardelj osvrnuo se na Drugom kongresu KP Slovenije na to da upravo ove kritike što dolaze iz drugih partija pogoduju samo neprijateljima i to onim ostacima staroga kapitalističkog sustava, a da se klevetnička kampanja povezuje s međunarodnim imperijalizmom u napadima protiv jugoslavenske Partije. U daljnjem govoru Kardelj je elaborirao o izdaji i optužbama koje su nametnute, a da je to pogodovalo reakcionarnim snagama zemlji.⁸³² Dakle, jugoslavenski vrh grčevito se branio pred optužbama tako da se dokazivalo da pripadaju krugu komunističkih država na čelu sa Sovjetskim Savezom. Kroz drugu polovicu 1948. godine nije se pomišljalo dati ruku pomirenja zapadnim silama, nego se konstantno branilo od optužbi uz dokazivanje i ponovno vraćanje u zagrljaj *velikom bratu*.

Početak 1949. prošao je u tiskovinama relativno mirno te nije bilo naznaka *sukoba* ili da se već radi o *sukobu*. Tako Tito na Drugom kongresu KPH nije rekao ni riječi o izbacivanju KPJ iz Informbiroa ili bilo kakvu kritiku na račun Sovjetskog saveza.⁸³³ Također, ni u govoru Tita povodom Nove godine nije bilo ništa o Sovjetskom Savezu.⁸³⁴

U kasnijoj fazi, u analizi protujugoslavenske kampanje svoj je obol dao i Tito na Trećem kongresu NFJ koji se održao 1949. U početnom dijelu političkoga referata Tito je istaknuo da neće braniti zemlju od nečuvenih napada jer se nema od čega braniti te napade osuđuje kao antimarksističke i antilenjinističke postupke koji čine ogromnu štetu naprednim pokretima u svijetu, dok neodgovorno ponašanje socijalističkih država i Sovjetskoga Saveza osuđuje, dodajući da bi svi ljudi trebali znati kakva se opasnost krije iza ovih napada. Tito je spominjao obranu tekovina revolucije i teške oslobodilačke borbe, izgradnju socijalizma kao i jedinstvo naroda. Unatoč tome, zadnjih deset mjeseci vodila se neprijateljska politika prema jugoslavenskom vodstvu: „Dakle, taj famozni poziv na nasilno skidanje današnjeg rukovodstava Jugoslavije s njegovoga odgovornog položaja značio je pokušaj izazivanja građanskog rata u našoj zemlji i predstavlja krupan neprijateljski postupak prema

⁸²⁹ „Vojne mjere koje SAD preduzimaju u Grčkoj predstavljaju veliku prijetnju protiv miroljubivih susjeda Grčke i protiv Sovjetskog Saveza“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 629., 30. listopada 1948., 4.

⁸³⁰ „Odgovori generalisimusa Staljina na pitanja dopisnika moskovske „Pravde“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 629., 30. listopada 1948., 1.

⁸³¹ „Govor druga Uglješa Danilovića“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 635., 6. studeni 1948., 3 – 4.

⁸³² „Govor druga Edvarda Kardelja na II. Kongresu KP Slovenije“, *Naprijed*, god. VI., br. 47., 19. studeni 1948., 2.

⁸³³ „Govor druga Tita na drugom kongresu KPH“, *Naprijed*, god. VI., br. 48., 26. studeni 1948., 1 – 2.

⁸³⁴ „Govor maršala Tita povodom Nove godine“, *Naprijed*, god. VI., br., 1., siječnja 1949., 1 – 4.

savezničkoj i k tome još socijalističkoj zemlji“.⁸³⁵

Bilo je obrazlagano kako će se u Jugoslaviji obnoviti kapitalizam te je bio određen rok od 14 dana do dva mjeseca, ali to se, naravno, nije dogodilo. Štoviše, prošlo je 19 mjeseci, ali zato su se kršili razni ugovori s druge strane, dok je Jugoslavija to sve teško podnosila. Zatim su bili navedeni konkretni podatci oko izvođenja kazališnih predstava u kojima je u sezoni 1947. - 1948. davano 88 djela stranih dramskih pisaca, a od toga čak 48 djela ruskih pisaca. Za sezonu 1948. - 1949. godine stavljen je na repertoar jugoslavenskih kazališta 61 komad jugoslavenskih pisaca u 66 postavki, tri komada pisaca iz zemalja pod sovjetskim nadzorom u sedam postavki, jedanaest komada engleskih pisaca u šesnaest postavki, jedanaest komada francuskih pisaca u dvadeset postavki te devet komada ostalih pisaca u 31 postavki. Od djela jugoslavenskih pisaca davana je u Sovjetskom Savezu samo „Gospođa ministarka“ od Nušića, dok u Rumunjskoj i Poljskoj nije prikazano ni jedno djelo, a u Mađarskoj samo jedno na provincijskoj pozornici, dok su u Bugarskoj izvedena dva reprezentativna djela. Zatim, Tito je u izvještaju izložio podatke da je prevođenje jugoslavenskih djela na jezike zemalja istočnoga bloka jako porazno te su u Poljskoj prevedena samo dva djela jugoslavenskih autora, dok su četiri djela koja su već bila u tisku izbačena poslije rezolucije Informbiroa.

S druge strane, Jugoslavija je ostala na liniji „bratstva i jedinstva“ te je s poljskoga jezika prevedeno dvanaest djela i to tri poslije donošenja rezolucije. Zatim, s bugarskoga jezika je prevedeno devet djela do rezolucije i tri poslije. Rumunji nisu ništa prevodili, kao ni u Jugoslaviji s njihovoga jezika, dok su s mađarskoga jezika prevedena tri djela do Rezolucije i dva poslije. S druge strane, čak petnaest naslova je prevedeno na mađarski jezik do rezolucije Informbiroa. U godini 1948. tiskano je ukupno u Jugoslaviji 3.241 djela, a od toga 2.031 domaće i 790 prevedenih. Od prevedenih do 1. srpnja 1948. 310 sovjetskih djela, a od 1. srpnja do kraja godine prevedeno je još čak 279 djela s ruskoga jezika. Tito je predočio da su sovjetska djela činila čak 74 posto cjelokupnoga broja prijevoda u Jugoslaviji. U Sovjetskom Savezu je s jugoslavenskoga na ruski jezik prevedena samo tri djela i to do rezolucije.⁸³⁶ Iz ovog se može jednostavno zaključiti da su Sovjetski Savez i ostale države pod sovjetskim nadzorom napravile očigledan odmak od Jugoslavije, što Jugoslavija nije učinila, nego im se dodatno dodvoravala. No, valja dodati da ni prije rezolucije nije bilo u Sovjetskom Savezu i ostalim

⁸³⁵ „Politički referat druga Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, Borba, Zagreb, god. XIV., br. 85., 10. travnja 1949., 1., „Politički referat maršala Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Politika*, god. XLVI., br. 13207., 10. travanj 1949., 1.-6., „Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije politički referat druga Tita“, *Naprijed*, god. VII., br. 16., 15. travnja 1949., 1., „Politički referat podnio je predsjednik saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1226., 10. travnja 1949., 1., Politički referat podnio je predsjednik Saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 769., 11. travanj 1949., 1.

⁸³⁶ „Politički referat druga Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, Borba, Zagreb, god. XIV., br. 85., 10. travnja 1949., 1., „Politički referat maršala Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Politika*, god. XLVI., br. 13207., 10. travanj 1949., 1.-6., „Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije politički referat druga Tita“, *Naprijed*, god. VII., br. 16., 15. travnja 1949., 1., „Politički referat podnio je predsjednik saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1226., 10. travnja 1949., 1., Politički referat podnio je predsjednik Saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 769., 11. travanj 1949., 1.

državama pod sovjetskim nadzorom prevelikoga interesa za jugoslavensku kulturu, a poslije rezolucije interes je praktički nestao.

Podatak da je u godini dana prevedeno čak 279 ruskih djela, za razliku od 310 naslova koja su prevedena u tri godine pokazuje u kojoj su mjeri bili na snazi pokušaji približavanja i vraćanja na *staro*. Uz navedeno, Tito je istaknuo da su u pojedinim državama, konkretnije, Albaniji, Rumunjskoj te Pirinskoj Makedoniji nasilno zatvorene knjižare. Koliko je porazna slika u vezi kazališta i izdavaštva te prijevoda, u tolikoj je mjeri još sumornija slika za Jugoslaviju kada se usporede brojke u vezi kinematografije pri čemu u Sovjetskom Savezu nije prikazan ni jedan jugoslavenski film, iako Tito napomenuo u referatu da su još 5. rujna 1946. u Moskvu upućeni dokumentarni filmovi: „Julijska krajina“, „1 maj“, „Tito u Hrvatskoj“, „Parada pobjede“, „U ime naroda“, i „Nova zemlja“, a od 16. kolovoza 1947. sljedeći dokumentarni filmovi: „Omladinska pruga“, „Živa iz Idrije“, „Istina o Puli“, i „1. maj 1947.“ te od svega nije bilo ništa prikazano. Tito je razotkrio da je na molbu o pojašnjenju koja je bila upućena Sovjetskom Savezu odgovoreno tek 19. veljače 1948.: „Iznošenje ovih filmova na ekrane SSSR sada nije moguće“.⁸³⁷ Sovjeti su dali samo objašnjenje za dva filma „Omladinska pruga“ i „Tito u Hrvatskoj“. Za prvi su naveli da je predugačak, a za drugi da je zastario. S druge strane, iz Sovjetskoga Saveza uvezeno je čak 192 umjetnička filma, 159 kratkometražnih, 31 dugometražni dokumentarni film i 145 žurnala i to čak ukupno 557 filmova. Tito se upitao: „Ima li snažnijih dokaza od ovih koji bi mogli tako rječito pobiti tvrdnje da mi gajimo neki neprijateljski stav prema SSSR. Nije li farizejština tvrditi da kod nas ne valja samo rukovodstvo, ali da je narod dobar?“⁸³⁸ U Čehoslovačkoj je situacija bila malo bolja, budući da su prikazali film „Besmrtna mladost“, dok je umjesto „Živjeće ovaj narod“ prikazan engleski kriminalistički film, a u Jugoslaviji se prikazalo 25 filmova iz Čehoslovačke. Prema sporazumu, u Poljsku je poslano jedanaest jugoslavenskih dokumentarnih filmova te su odbili tri filma prikazati: „Slavicu“ i „Besmrtnu mladost“ i „Živjeće ovaj narod“, uz konstataciju za zadnji da publika više voli gledati ratne filmove, dok je iz Poljske uvezeno četiri filma koja su prikazivana.⁸³⁹ Štoviše, uvoz sovjetskih filmova nije stao s 1948., pa su pristizali i u 1949. Zapravo tek 1950. u Jugoslaviju nije bio uvezen ni jedan sovjetski film.⁸⁴⁰ Nadalje, u razdoblju od 1952. do 1956. Jugoslavija je uvezla 33 filma iz Sovjetskoga Saveza, a čak 325 iz Sjedinjenih Država. Godine 1946. osnovana je Cenzorna komisija, koja je u kasnijoj fazi preimenovana u Komisiju za pregled filmova. Od 1953. dobila je naziv Savezna komisija za pregled filmova s time da su sve komisije imale zajedničke kriterije po kojima su se donosile odluke.⁸⁴¹

Unatoč svemu, jugoslavenski tisak i dalje je upoznao jugoslavenske mase s borbom radnika

⁸³⁷ Isto, 2.

⁸³⁸ Isto, 2.

⁸³⁹ „Isto, 2.

⁸⁴⁰ Radina Vučetić, *Koka-kola socijalizam* (Beograd: Službeni glasnik, 2012.), 86.

⁸⁴¹ Isto, 96.

u Sovjetskom Savezu i ostalim zemljama pod njegovim nadzorom, dok s druge strane tisak tih zemalja nije donio ništa o jugoslavenskoj izgradnji socijalizma. Tito je naglasio da je od 1. siječnja do 19. veljače 1949. samo *Borba* posvetila populariziranju Sovjetskog Saveza čak 21,67 % prostora vlastite vanjsko-političke rubrike, kao i populariziranju zemalja pod sovjetskim nadzorom s 8,25 %. *Politika* je posvetila 10,1 % Sovjetskom Savezu, ostalim zemljama 8,2 %, a *Informbirou* 2 %, zatim je *Oslobođenje* donijelo 19,23 % Sovjetskom Savezu, dok o ostalim zemljama socijalizma 8,25 %, a *Informbirou* čak 9,75 %. Novine *Nova Makedonija* Sovjetskom Savezu posvećuju čak 22,0 %, zemljama pod sovjetskim nadzorom 6,09 %, a *Informbirou* 5,74 %, a *Rad* 16,6 % Sovjetskom Savezu, zemljama pod sovjetskim nadzorom bilo je 6,43 % te *Informbirou* 1,27 %. Tito je rezimirao da se i dalje od 10. veljače 1949. taj razmjer veličanja ne smanjuje u jugoslavenskom tisku, dok tisak tih istih zemalja ništa nije pisao o izgradnji i veličanju socijalizma u Jugoslaviji, što govori o prijateljskom stavu, ali i želji za priključkom za istočnim blokom.⁸⁴²

Tito je bio primoran iznijeti demantije na Trećem kongresu Narodnoga fronta Jugoslavije u kojem je opovrgnuo informacije s radija *Moskve* od 18. veljače 1949. pri čemu se tvrdilo da je *Borba* napala Staljina i SKP (b). Tito je obrazložio: „Svako kod nas zna da to nije istina. Istina, jer niti je naša štampa napadala druga Staljina, niti ona to može učiniti“.⁸⁴³ Ovom izjavom Tito je potvrdio stajalište Jugoslavije prema Sovjetskom Savezu i Staljinu te da mediji ne mogu zasigurno samostalno izlaziti u javnost. Nadalje, 9. ožujka 1949. radio *Moskva* povodom osnivanja Instituta za društvene nauke u Beogradu tvrdio je da se u Jugoslaviji zabranjuje izučavanje određenih događaja iz povijesti SKP (b). Tito je naveo da se zadnjih 14 dana sovjetski tisak toliko razmahao napadima da je čak zasjenio i mađarsku propagandu te je spomenuto da su se prije obično moskovski tisak i radio služio citatima iz mađarskoga tiska te ostalih zemalja, ali da sada sami projiciraju vijesti i napadaju. Štoviše, sada se sovjetske napade smatralo oštrijima od onih kojima su se koristile zemlje pod sovjetskim nadzorom.⁸⁴⁴ Zaključio je da su druge opasnosti daleko manje opasne i beznačajnije od one koja bi se dogodila da se razbije unutarnje jedinstvo.⁸⁴⁵ U referatu je pretpostavio činjenicu da se povećao broj uvoznih

⁸⁴² Politički referat druga Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 85., 10. travnja 1949., 1., „Politički referat maršala Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Politika*, god. XLIX., br. 13207., 10. travanj 1949., 2., „Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije politički referat druga Tita“, „*Naprijed*, god. VIII., br. 16., 15. travnja 1949., 2., „Politički referat podnio je predsjednik saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1226., 10. travnja 1949., 2. Politički referat podnio je predsjednik Saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 769., 11. travnja 1949., 2.

⁸⁴³ Politički referat druga Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 85., 10. travnja 1949., 1., „Politički referat maršala Tita na Trećem kongresu Narodnog fronta Jugoslavije“, *Politika*, god. XLIX., br. 13207., 10. travanj 1949., 2., „Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije politički referat druga Tita“, „*Naprijed*, god. VIII., br. 16., 15. travnja 1949., 2., „Politički referat podnio je predsjednik saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1226., 10. travnja 1949., 2. Politički referat podnio je predsjednik Saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije drug Tito“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 769., 11. travnja 1949., 2.

⁸⁴⁴ Isto, 2.

⁸⁴⁵ Isto, 3.

artikala zbog bolje kvalitete života i da se više troši nego prije rata.⁸⁴⁶ Potvrđuje se da likvidacija privatnoga vlasništva nije došla kao rezultat ispravljanja grešaka nakon rezolucije Informbiroa, nego se radilo o pravilnom primjenjivanju linije CK u pogledu prema kapitalističkim ostacima u trgovini.⁸⁴⁷ Stoga, na Trećem kongresu NFJ protestirano je protiv laži i kleveta koje su se širile, protiv neprijateljskoga stava tiska i radija zemalja pod sovjetskim nadzorom i Sovjetskoga Saveza te najbitnije – protiv kršenja gospodarskih ugovora i niza drugih sporazuma.⁸⁴⁸

Ono što izdvaja većina autora s Trećega kongresa NFJ od 9. do 11. travnja 1949. je Titov govor u kojem je prisegnuo na vjernost socijalističkim osnovama s tezom da ih na Zapadu mrze, dok na Istoku ne vole, ali da se mora nastaviti dalje jer drugog izlaza nema jer: „Mi ne možemo silom natjerati naše saveznike s Istoka da nas vole“.⁸⁴⁹ Nakon Trećega kongresa NFJ, održao se isto Treći kongres Narodne omladine u Bosni i Hercegovini te ono što treba izdvojiti u njihovoj Rezoluciji jest da je nakon gotovo jedanaest mjeseci nejenjavajućih napada kroz medije od strane Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom zaključeno sljedeće: „Tvorcima i sljedbenicima rezolucije Informbiroa uzaludno nastoje da opravdaju klevetničku rezoluciju, da dokažu pravilnost optužbi protiv partijskog i državnog rukovodstva nove Jugoslavije. Međutim, svakim danom postaje se jasnije da bjesomučna hajka protiv naše Partije i zemlje te sredstva koja se u toj hajci upotrebljavaju, nemaju ničeg zajedničkog s komunističkom praksom i komunističkim moralom“.⁸⁵⁰

U novoj rezoluciji o klevetničkoj kampanji protiv Jugoslavije delegati prve godišnje skupštine Saveza kulturno-prosvjetnih društava NR BiH isticali su da se radilo o direktnoj sabotaži izgradnje socijalizma u Jugoslaviji od Sovjetskog Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom te da te zemlje osim što su radile na klevetničkoj propagandi koja se spustila na pozicije kapitalističkih zemalja, isto tako narušavale kulturnu suradnju s Jugoslavijom, vrijeđajući jugoslavensko kulturno nasljeđe. U rezoluciji se zahtijevalo da se čitava nepravедna hajka obustavi s obzirom na pravедnu stvar za koju se bore jugoslavenski narodi te da se odnosi među socijalističkim zemljama postave na principe revolucionarnoga internacionalizma.⁸⁵¹ Priključio se i Savez boraca. Bio je održan sastanak Glavnoga odbora na kojem se potonji usprotivio daljnjim klevetanjima i optužbama.⁸⁵² Demantiji su se nastavili, kvantiteta članaka je samo rasla, ali je sadržaj ostajao praktički isti. Dakle, odbacivale se klevete i

⁸⁴⁶ Isto, 3.

⁸⁴⁷ Jakov Sirotković, „Stvarnost izgradnje socijalističke ekonomike u Narodnoj Republici Hrvatskoj i informbirovske laži i klevete“, *Naprijed*, god. VII., br. 21 – 22., 25. svibnja 1949., 5.

⁸⁴⁸ Rezolucija Narodnog fronta Jugoslavije povodom klevetničke kampanje protiv FNRJ, *Naprijed*, god. VII., br. 16., 15. travnja 1949., 6.

⁸⁴⁹ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 41.

⁸⁵⁰ „Rezolucija III kongresa Narodne omladine Bosne i Hercegovine protiv klevetničke kampanje Informbiroa“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 786., 1. svibnja 1949., 2.

⁸⁵¹ „Rezolucija o klevetničkoj kampanji protiv Jugoslavije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 794., 12. svibnja 1949., 2.

⁸⁵² „Protiv klevetničke kampanje Informbiroa“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 808, 29. svibnja 1949., 3.

optužbe, počinju se spominjati sabotaze, ali i dalje se tražilo da se vrati kotač povijesti unazad, na one socijalističke principe kako se navelo – revolucionarnog internacionalizma. Članci su se gomilali i obrušavali na prozivke koje su se dogodile već godinu dana, a mijenjali su se akteri.

Na drugom kongresu Sindikata radnika i službenika drvne industrije Jugoslavije u ime svih radnika i službenika drvodjelaca odlučno se osudila rezolucija Informbiroa, one klevete i laži unesene u njoj protiv Jugoslavije, Partije i Centralnoga komiteta. Drvodjeljski radnici i službenici Jugoslavije zahtijevali su, kako se navodilo – da svi kao jedan usvajaju stav CK KPJ jer je to jedini pravilni put s obzirom na to da su razotkrivene laži protiv jugoslavenskoga vodstva. Jedan od eklatantnih primjera jugoslavenske propagande bilo je pretjerano naglašavanje protivljenja radnika prema sovjetskom stavu. Dokazivalo da se radi o navodnoj stopostotnoj podršci radnika Titu i Partiji od sovjetskih provokacija. Primjerice, upotrebljavali su se rečenični konstrukti poput „radnici s gnušanjem odbacuju“, „jednoglasna podrška radnika“, „podcjenjivanje NOB-a“, „bespoštedna borba radnika“ „urušavanje i zaustavljanje socijalističke izgradnje“.⁸⁵³

U priopćenju se prozivao Sovjetski Savez koji je surađivao s predstavnicima zapadnih imperijalističkih zemalja tako da se na zadnjem zasjedanju četvorice ministara velikih sila predstavnik Sovjetskoga Saveza usuglasio sa Zapadom u pogledu Koruške da se ne udovolji jugoslavenskim zahtjevima, kao i toga da se odrekne ratnih reparacija kada je u pitanju Austrija. U tekstu se dalje istaknulo da je sovjetski predstavnik prekršio pravo na samoopredjeljenje naroda slovenske Koruške.⁸⁵⁴ U daljnjim proklamacijama vezale su se razne organizacije koje su odjednom glasno i jasno prokazivale članice Informbiroa. Primjerice, bili su organizirani razni mitinzi poput nacionalnih manjina u Prnjavoru koji su na istovjetan način osudili klevetama Informbiro.⁸⁵⁵

Kada se stave konkretne stvari na papir moglo se uvidjeti da je Jugoslavija bila financijski oštećena ekonomskim aranžmanima sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom. Kao jedan od brojnih primjera naveden je slučaj slanja rudarskih lampi, koje su poslane u rudnik Zenica, a u kojima je korišten metan. Zbog neispravnih lampi znale su se događati nesreće i to takve da je stotinu rudara smrtno stradalo. Zatim su mađarske i čehoslovačke vlasti isporučivale kapsule za rudnike koje su u 50 %, a često i 90 % slučajeva znale biti neispravne u pošiljci. Dovodeći u opasnost živote rudara zbog neispravnih kapsula trojica rudara u Kaknju bili su oslijepili. U Jugoslaviju su dolazili transportni trakovi bez motora ili su ih rezali prilikom slanja u Jugoslaviju da budu što neispravniji. I u Zenicu su dolazili neispravni elektromotori s desetim dijelom upotrebljive sposobnosti kao i centrifugalne sisaljke iz Mađarske na koje se dugo čekalo, a koje su bile potrebne u radu

⁸⁵³ „Rezolucija povodom klevetničke kampanje Informbiroa“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 853., 20. srpnja 1949., 1.

⁸⁵⁴ Isto, 1.

⁸⁵⁵ „Nacionalne manjine u prnjavorskom srezu osuđuju klevetničku kampanju rukovodilaca SSSR i zemalja narodne demokratije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 880., 20. kolovoza 1949., 2.

ugljenokopa s obzirom na to da je radnicima bila često voda do koljena. Sisaljke su stigle tek u kolovozu 1948. Radile su samo sat vremena nakon montiranja te su stale, a to se isto dogodilo i s čehoslovačkim sisaljka koje su bile neispravne, dok je ona iz Sovjetskoga Saveza stala nakon svega pola sata rada. Ispitivanja su pokazala da je Sovjetski Savez prodavao stare sisaljke koje su samo prebojili, prikazujući ih kao nove. Bilo je pritužbi i na lopatice u elektromotorima, koje su pucale pri pritisku, dok je isti slučaj kao i sa sisaljka bilo s čehoslovačkim agregatom. Čehoslovački stručnjaci montirali su ga godinu dana, a kada je napokon pušten u pogon, radio je dva sata te su bila pregorjela oba cilindra, dok je u trećem bio nađen komad željeza. Stoga se isticalo da se ništa iz Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom nije dobilo, nego da su se sirovine kupovale za gotove novce, a bilo je skuplje nego li u kapitalističkim zemljama. Zakidanje se zbivalo i u slučaju daleko jeftinijih proizvoda, primjerice šubara. Rudnik Zenica plaćao je osam dolara za šubare iz Sovjetskoga Saveza, dok su u Švedskoj nabavljane za svega tri dolara. Tako se slala skuplja i nekvalitetna roba u Jugoslaviju.⁸⁵⁶ Članak se nalazio u rubrici „Istina protiv laži i kleveta“ i bio je jedan od brojnih sličnih članaka o iskorištavanju Jugoslavije. Dakle, više od godinu dana nakon prve rezolucije Informbiroa jugoslavenski tisak prepričavao je kako je Jugoslavija poražavajuće poslovala sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom. Do tada nije bilo vijesti o tome.

Jugoslavija je dobivala ne samo nekvalitetne proizvode, nego i stare, korištene i neispravne koji su se prodavali kao novi i ispravni i to po višoj cijeni, u odnosu na Zapad. No, unatoč tim saznanjima jugoslavenski vrh je šutio i trpio te čekao da sovjetski čelnici nastave u sovjetsko-jugoslavenskim odnosima tamo gdje su stali. Nakon ovoga članka, samo pet dana poslije, u istoj rubrici započeo je članak: „U našoj zemlji, pored sve ogromne ljubavi prema SKP (b) i Sovjetskom Savezu gdje se i začela ideja o toj po zlu čuvenoj rezoluciji, rezolucija je naišla kod članova naše Partije i kod naroda samo na zgražanje i gađenje. Ljubav prema istini nije mogla biti nadjačana ljubavlju prema kome drugom, jer su naši narodi učeni od Partije i druga Tita da vole i SKP (b) i druga Staljina i Sovjetski Savez kao pobornike istine i borce za pravdu. A pravda i istina i rezolucija Informbiroa su dvije stopostotne suprotnosti. Zato je sasvim razumljivo, da ta rezolucija i pored svog upiranja ogromnoga propagandnog aparata SSSR i zemalja Informbiroa, nije mogla naići na razumijevanje i odobravanje, a pogotovo na neku podršku ni kod jednog našega poštenog čovjeka. Rezoluciju su pozdravili samo oni pojedinci, koji se nadali da će ona iz osnova izmijeniti društveni poredak u Jugoslaviji, ogorčeni neprijatelji socijalizma pa prema tome i Sovjetskog Saveza i zemalja narodne demokratije“.⁸⁵⁷ Dakle, jugoslavenska vlada u notama od 6. srpnja 1948. i tek onda više od godinu dana poslije 11. lipnja 1949. traži povratak građana koji su studirali na civilnim i vojnim školama u

⁸⁵⁶ „Istina se ne može prebrojiti“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 869., 7. kolovoza 1949., 3.

⁸⁵⁷ „Kome je pomogla rezolucija Informbiroa“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 875., 12. kolovoza 1949., 2.

Sovjetskom Savezu.⁸⁵⁸

U notama prosvjeduju sovjetskoj Vladi što sovjetske vlasti ne dopuštaju povratak u Jugoslaviju, a ujedno se radilo i o slučaju udomljene djece. Tako u članku od 12. kolovoza 1949. u *Oslobođenju* stoji: „SSSR odbija da vrati jugoslavensku djecu koja se nalaze u vojnim učilištima u SSSR“. U članku je bilo naznačeno da je poslije rujna 1945. upućeno 90-ero jugoslavenske djece u dobi od devet do dvanaest godina starosti u Sovjetski Savez, točnije na učilišta u Voronjezu, Kalinjinu, Kursku, Oriovsku, Stavropolju i Novočerkasku. Navodilo se da su to bila djeca koja su u ratu izgubila jednoga ili oba roditelja, a neka su sudjelovala u Drugom svjetskom ratu kao kuriri. Prije odlaska u Sovjetski Savez, većina djece nalazila se u dječjim domovima u Jugoslaviji. Naime, vojne jugoslavenske vlasti tražile su u rujnu 1948., preko sovjetskoga vojnog izaslanika u Beogradu rješenje pitanja. Jugoslavenski vojni predstavnik postavio je isti zahtjev u Moskvu te je i ministar vanjskih poslova Jugoslavije Kardelj 25. travnja 1949., kao i 11. lipnja 1949. predao zahtjev sovjetskom otpravniku poslova u Beogradu u obliku nove note. Time je bio zatražen povratak djece u Jugoslaviju. Sovjetska vlada nije odgovorila, unatoč intervenciji predstavnika jugoslavenskoga ministarstva vanjskih poslova ponovno 25. lipnja 1949., budući da 63 djece do tada nije riješilo status. Također, i jugoslavenska Vlada je 11. lipnja 1949. poslala zahtjev koji glasi: „Ministarstvo inostranih poslova Federativne Narodne Republike Jugoslavije ima čast da skrene pažnju ambasadi Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika na notu ambasade FNRJ u Moskvi broj 75 od 25. aprila 1949. g. u vezi povratka u domovinu jugoslavenske djece koja se nalaze u suvorovskim vojnim učilištima u SSSR, a na koju do danas nije primljen nikakav odgovor Sovjetske vlade. (...) Ministarstvo inostranih poslova FNRJ izražava svoje čuđenje i ozbiljnu zabrinutost nad činjenicom da Vlada SSSR nije do sada, o pored više puta ponovljenih pretstavki od strane FNRJ, dozvolila i omogućila povratak ovoj

⁸⁵⁸ Na sveučilištu u Moskvi bilo je preko 460 studenata iz Jugoslavije i nekoliko tisuća u vojnim akademijama., u: Dedijer, *Novi prilozi za biografiju*, I., 504. U Sovjetskom Savezu na vojnim školama u akademskoj godini 1947./1948. bilo je primljeno svega oko 200 jugoslavenskih građana, ponajviše u tehničke škole. U ostalim zemljama pod sovjetskim nadzorom broj je bio puno manji pa je tako u Poljskoj 1947. studiralo samo šest, a u Mađarskoj sedam jugoslavenskih studenata. Najveći broj bio je u Bugarskoj u razdoblju od 1946. do 1948. i to njih oko sto studenata, a pretežno se radilo o Makedoncima. Nadalje, odobrenje za studij od jugoslavenskoga Komiteta za znanost i školstvo za akademsku godinu 1948./1949. za čehoslovačke visoke škole dobila su četiri studenta u Pragu i 14 u Bratislavi. Vladin komitet je svaki slučaj posebno pregledavao i davao ocjenu te izdavao ocjenu na jednu akademsku godinu, gledajući da se ne radi o političkim emigrantima. I u akademskoj godini 1949./1950. dozvole za studiranje na čehoslovačkim studijima dobilo je 14 studenata. Broj nije bio zanemariv, a u istoj akademskoj godini jugoslavenski studenti studirali su u Francuskoj, njih 47, 15 u Austriji, osam u Engleskoj, šest u Švicarskoj, tri u Italiji i jedan je bio u Trstu., u: Ondrej Vojtechovsky, *Iz Praga protiv Tita*, 32., 41. U jugoslavenskom tisku nalazi se podatak da je u jesen 1948. u Čehoslovačkoj Republici ostalo još oko 70 učenika na školovanju., u: „Nota ambasade FNRJ u Pragu čehoslovačkoj vladi“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1003., 13. siječanj 1950., 1 – 2. S druge strane, kada je riječ o učenicima broj je izuzetno veći te je u školskoj godini 1948./1949. bilo 530 jugoslavenskih učenika u Poljskoj, dok je poljskih bilo njih više od upola manje – 230. Od navedene brojke oko 30 učenika, prema procjenama jugoslavenskoga veleposlanstva u Poljskoj, odbilo se vratiti., u: Paweł Wawryszuk, „Poljsko-jugoslavenski odnosi od 1948. do 1955.“, *Historijski zbornik*, 71 (1), 2018., 90. S druge strane kada govorimo o pravoj indoktrinaciji ona je vidljiva i u aspektu školovanja vojnoga, časničkoga i generalskoga kadra u sovjetskoj vojsci gdje je od u tri godine, od 1945. do 1948., u kroz sovjetske vojne škole prošlo preko 6.000 vojnih lica Jugoslavenske armije, a od toga je bilo 16 generala., u: Previšić, *Povijest Golog otoka*, 45. Pirjevec navodi da je bilo 17 generala., u: Pirjevec, *Tito i drugovi*, 280.

jugoslavenskoj djeci u njihovu domovinu i da su djeca i nadalje zadržavana u SSSR protiv izričite volje njihovih roditelja i staratelja“.⁸⁵⁹

Jugoslavenska Vlada u noti je molila sovjetsku stranu da poduzme korake, kako bi se djeca mogla vratiti roditeljima u Jugoslaviju te je na kraju jugoslavensko ministarstvo vanjskih poslova iskoristilo je priliku da izrazi svoje poštovanje prema veleposlanstvu Sovjetskoga Saveza u Beogradu i to 11. lipnja 1949.⁸⁶⁰ Može se vidjeti nekoliko razina problema u ovom pismu. U prvom redu otvoren problem sa Sovjetskim Savezom oko poslani djece, a pismu koji je objavljen u jugoslavenskom tisku do tada piše se o ljubavi istoj toj državi. Zatim po kojoj osnovi su bili poslani, s kojim ciljem, na koji rok, s kojim obavezama. Potom o protivljenju roditelja i staratelja. Također, nije objašnjeno što se dogodilo s ostalom djecom budući da se spominju različite brojke djece koja se trebaju povratiti u Jugoslaviju za razliku od one prvotne *90-tero djece*. Prema navedenom, djeca su ostala ratna siročad, a prema tvrdnja jugoslavenskoga tiska bili su kuriri u NOP-u te su bili poslani s 9-12 godina u Sovjetski Savez na vojna učilišta. Povratak djece u Jugoslaviju bio je jedan od problema koji je otvorila jugoslavenska Vlada.

Unatoč odnosu Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom, jugoslavenska Vlada je svejedno potpisala Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći s Republikom Mađarskom, koja će uzurpirati jugoslavenski suverenitet, iako se navelo u tekstu da je potpisan Ugovor bez obzira na prozivke te iste Vlade u cilju ometanja zaključenja Ugovora.⁸⁶¹ U tisku se navodilo u rujnu 1949. da je novo razdoblje pa je tako najavljavano da je prošlo više od 14 mjeseci od objave rezolucije Informbiroa, a da se i dalje dirigira prozivkama i klevetama Jugoslavije, njenoga rukovodstva i naroda. Informbiroovski propagandni stroj nastavio je borbu protiv Jugoslavije s tezom da se radi o dobronamjernoj kritici i pomoći Sovjetskog Saveza Jugoslaviji jer je krivica na jugoslavenskom rukovodstvu koje srlja prema imperijalističkom bloku. Međutim, takav je nastup u očima jugoslavenskoga rukovodstva bio „kontrarevolucionaran“, budući da su Sovjeti s jedne strane nastojali dokinuti borbu grčkih komunista zbog dogovora s Britancima, a s druge strane optuživali vrh KPJ za prozapadnu i proimperijalističku politiku. Kako se isticalo u jugoslavenskom tisku, zapravo se radilo o porazu grčke borbe što je prema tome bio rezultat sovjetskoga izdajničkog rada te pogrešne političke linije rukovodstva KP na čelu sa Zaharijadesom.⁸⁶²

Dana 10. kolovoza 1949. u jugoslavenskim tiskovinama izašao je članak o optužbi da

⁸⁵⁹ „SSSR odbija da vrati jugoslavensku djecu koja se nalaze u vojnim učilištima u SSSR“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 875., 12. kolovoza 1949., 2., „Nota Vlade FNRJ br. 410402 od 11 lipnja 1949. godine kojom se traži da sovjetska Vlada vrati roditeljima u Jugoslaviju njihovu djecu koja su poslana na školovanje u Sovjetski Savez gde su sada prisilno zadržana“, u: *Bela knjiga*, 182 – 184.

⁸⁶⁰ Isto.

⁸⁶¹ „Saopštenje direkcije za informacije Vlade FNRJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 904., 17. rujna 1949., 1 – 2.

⁸⁶² „Rezolucija Prve oblasne konferencije Narodnog fronta za sarajevsku oblast povodom kampanje kleveta i laži SSSR i drugih zemalja Informbiroa“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 907., 20. rujna 1949., 1.

Informbiro krivnju svaljuje na Jugoslaviju zbog likvidacije grčkoga komunističkog vodstva, što je prenijela radijska stanica *Slobodna Grčka*. U novinama se pojavljivao samo jugoslavenski odgovor koji je istaknuo da je Sovjetski Savez taj koji je izdao grčke komuniste. To se ponajviše spominjalo u kontekstu slovenske Koruške.⁸⁶³ Naime, jugoslavenski odgovor nije bio agresivan, koliko je išao u smjeru branjenja vlastitih pozicija, iako će se jasno istaknuti da se Sovjetski Savez dogovarao sa Zapadom na račun Jugoslavije, socijalističke zemlje. Spominjalo se da Sovjetski Savez nije isticao nikakav interes za borbu grčkoga naroda, dok mu to nije bilo potrebno oklevetati Jugoslaviju. Stoga, Sovjeti nisu bili raspoloženi za poziv međunarodnom proletarijatu za podupiranje grčkoga komunističkog pokreta, nego su u 1948. zabranili Zaharijadesov članak o grčkom pokretu u listu Informbiroa. S druge strane, u odgovoru se isticalo da je socijalistička Jugoslavija bila ta koja je pružala, uz sve teškoće, podršku grčkom pokretu. U zaključku se konstatiralo da je za trenutnu situaciju u grčkom komunističkom pokretu odgovoran samo Informbiro, odnosno Sovjetski Savez.

12.1. PRIMJENA SOVJETSKOGA POLJOPRIVREDNOGA MODELA KAO DOKAZ „VJERNOSTI“

Kolektivizacija poljoprivrede bila je ogledni primjer primjene sovjetskoga modela u Jugoslaviji i nakon donošenja rezolucije Informbiroa. Partijski vrh u siječnju 1949. donio je direktivu za kolektivizaciju sela i povećanja broja seljačkih radnih zadruga po uzoru na sovjetski model.⁸⁶⁴ Jugoslavenski vrh uveo je promptno kolektivizaciju poljoprivrede, što se nije dogodilo ni u jednoj zemlji pod sovjetskim nadzorom pa niti u Sovjetskom Savezu u tako kratkom razdoblju u samo četiri godine nakon dolaska na vlast.⁸⁶⁵ Broj zadruga povećao se neposredno nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa, što je trajalo do 1950., nakon čega je broj zadruga počeo intenzivno padati.⁸⁶⁶ Silom je 1949. provedena kolektivizacija u poljoprivredi te je zaprijetila glad u većim gradovima.⁸⁶⁷ Jakovina

⁸⁶³ Postojalo je pisanje sovjetskih novina *Pravde* o Koruškoj 26. lipnja 1949, no jugoslavenski tisak objavio je, dva dana poslije, 28. lipnja 1949. samo jugoslavenski odgovor. Sličan odgovor kao i u vezi Grčke gdje se tada nije očekivao sovjetski stav oko Austrije s obzirom da je sve dogovoreno za stolom. Smatrano je da se trgovalo na račun interesa Jugoslavije., u: „Povodom pisanja moskovske Pravde“, *Borba*, god. XIV., br. 152., 28. lipnja 1949., 3. „Povodom stava Vlade SSSR o Koruškoj“, Dediđer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 228 – 231.

⁸⁶⁴ Denis Bećirović, „Protukomunističke grupe i organizacije u Bosni i Hercegovini prije izbijanja Cazinske bune (1948.-1950.) – historijski kontekst, aktivnosti, hapšenja i suđenja“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., br. 32.–33., sv. 10 (5), 228.

⁸⁶⁵ Zafirios Rossidis, „Raskid Tito-Staljin prema viđenju grčkog tiska 1948. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 41 (2), 2009., 384., Vesna Kržišnik-Bukić, „Cazinska buna 1950. kao simbolna koordinata društvenih zbivanja u Cazinskoj krajini u 20. stoljeću“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., br. 32.–33., sv. 10 (5), 245.

⁸⁶⁶ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: Novi Liber: Europapress holding, 2008.), 464 – 465.

⁸⁶⁷ Noel Malcolm, *Bosna, kratka povijest* (Sarajevo: Buybook, 2011.), 340.

je smatrao da je „oko pola godine trajalo [je] dokazivanje Staljinu da je pogrešno informiran, a ne da je Tito učinio nešto pogrešno“,⁸⁶⁸ dok o odnosu Sovjetskog Saveza prema Jugoslaviji ističe da je „Jugoslavije [je] puštena, na njezinim se granicama provociralo, ali na rat se nije pomišljalo“.⁸⁶⁹

Izuzev dodvoravanja sovjetskom uzoru, postojala je potreba borbe za likvidaciju ostataka kapitalizma u Jugoslaviji, a nacionaliziranje i konfiskacija imovine bio je zacrtani pravac jugoslavenskoga rukovodstva zbog doktrinarnoga komunističkog stava. Uz promašenu politiku i potpunu ekonomsku blokadu nadovezale su se dvije katastrofalne suše 1950. i 1952. godine.⁸⁷⁰ Nametnuta industrijalizacija bez jasne vizije te ujedno široko postavljena baza bila je odraz nepromišljene politike,⁸⁷¹ a unifikacija privrednih i političkih mjera u heterogenoj državi poput Jugoslavije morala se odraziti na obnovu i razvoj gospodarstva, ali i smirivanje napetosti.⁸⁷² U obrani KPJ, u literaturi se nalaze različiti argumenti poput tvrdnje da se preferiraju kulački elementi.⁸⁷³ Ujedno se tvrdilo da je upravo KPJ vodila najdosljedniju, najradikalniju i potpuno revolucionarnu politiku prema seljaštvu za razliku od ostalih komunističkih država u Europi.⁸⁷⁴ S ekonomskoga stanovništva, odluka o kolektivizaciji imala je nepovoljne posljedice za stanovništvo.⁸⁷⁵ Obavezni otkup poljoprivrednih proizvoda bila je jedna od težih nevolja koja je snašla seljaštvo. U praktičnome smislu, kolektivizacija se provodila tako da se svake godine popisivala mjera i vrsta proizvoda te koliko seljak mora izdvojiti, a u zamjenu za svoja dobra dobio bi bonove kao kupovno sredstvo. Uz ovu mjeru uvedena je i mjera mobilizacija radne snage pa su seljaci tada bili dužni poći na teren u određeno vrijeme te se uključiti u šumske radove, rudnike, industriju, bivajući prisiljeni napustiti svoja poljoprivredna i stočarska dobra.⁸⁷⁶

Krajem siječnja 1949. donijela se odluka na Drugom plenumu CK KPJ, od 28. do 30. siječnja 1949., o pokretanju kampanje za dinamičniju kolektivizaciju s užurbanim korakom stvaranja seljačkih radnih zadruga.⁸⁷⁷ Štoviše, na Plenumu je predstavljeno da se radi o najpogodnijem modelu ujedinjavanja seljaka i njihovih interesa, a dosadašnji uspjesi sa seljačkim radnim zadrugama pokazali su da se na taj model može računati te su zadruge utjecale na povećanje i poboljšavanje položaja seljaka. Suprotno tome, model se ubrzo pokazao kao neučinkovit.

⁸⁶⁸ Jakovina, *Trenuci katarze*, 122.

⁸⁶⁹ Isto, 122.

⁸⁷⁰ Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 206.

⁸⁷¹ Marijan Korošić, *Jugoslavenska kriza* (Zagreb: Naprijed, drugo izdanje, 1989.), 88.

⁸⁷² Vesna Kržišnik-Bukić, *Cazinska Buna 1950.* (Sarajevo: Svjetlost, 1991.), 37.

⁸⁷³ Jugoslavenska politika preuzela je sovjetsku terminologiju, ali i postupke prema kulacima, koji su bili okarakterizirani kao relativno bogat seljak. Kasnije se pojam *kulak* proširio na sve one seljake koji su odbijali prepustiti svoje plodove vlastima.

⁸⁷⁴ Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 104.

⁸⁷⁵ Cvijić, „Dinamika političke promjene unutar komunističke vlasti“, 35.

⁸⁷⁶ Kržišnik-Bukić, *Cazinska Buna 1950.*, 10 – 12.

⁸⁷⁷ Petranović, *Historija Jugoslavije 1918-1978*, 510., Petranović, Zečević, „Drugi plenum CK KPJ o politici na selu, januara 1949.“, *Jugoslavija 1918-1984., zbirka dokumenata*, 815 – 816., *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, 362.

U samo godinu dana, od 1948. do 1949, broj seljačkih radnih zadruga (SRZ) narastao je za čak pet puta⁸⁷⁸ od 1948.⁸⁷⁹ do 1949. Taj frapantni porast svjedoči o opsegu kampanje u Jugoslaviji, iako je tehnička osnova kolektivizacije bila minimalna, što je podrazumijevalo nisku zastupljenost strojeva u proizvodnji, a time i nisku produktivnost. Prema objavljenim podacima „odnos između životinjske i mehaničke vuče je 1951. iznosio 95:5“.⁸⁸⁰ Na Plenumu je usvojena mantra da se kao „najuspješnije sredstvo za socijalistički preobražaj sela i unaprjeđenje naše poljoprivrede pokazale seljačke radne zadruge“.⁸⁸¹

U jugoslavenskom tisku objavljena je serija članaka i to dan za danom u kojima se pisalo o navodno uspješnoj kolektivizaciji i veličalo izvršenje planova i prije zadanih rokova.⁸⁸² Uz sveprisutnu kampanju da su seljaci odlučno ustali protiv uvreda upućenih od strane Informbiroa Jugoslaviji, ovim modelom se pokušalo dokazati da se oni nalaze na *pravom putu*.⁸⁸³ Na raznim skupovima vodeći ljudi Partije govorili su o uspješnosti primjene modela. Primjerice, 3. kolovoza 1949. u Skopju, gdje je navodno prisustvovalo oko 350.000 osoba, Tito je istaknuo da su pogrešni naziv poput *kulačkih elemenata* za nekoga tko ima deset ili petnaest hektara zemlje, ali ako je netko protiv socijalizma, tada je i neprijatelj pa premda imao i zanemarivo malo zemlje.⁸⁸⁴ Kampanja o kvalitetnoj i uspješnoj kolektivizaciji te daljnjem njenom poticanju bila je u punom jeku, a najveća promidžba odvijala se kroz 1949. Zamišljeno je bilo da se kroz govore i članke ohrabri i intenzivira kolektivizacija, a pogotovo kada to dolazi od prve osobe države.⁸⁸⁵ Kada se promotri tisak, može se uočiti da je kampanja bila u punom zamahu 1949., a i otkup je prikazivan kao uspješan, iako će u kasnijim izjavama vodeći ljudi tadašnjega režima ustanoviti da je cjelokupna kolektivizacija i sve što se vezalo na nju bili potpuni promašaji. Tako je ministar poljoprivrede NR Hrvatske ustanovio da su problemi u poljoprivredi naslijeđeni od staroga sustava, zatim da se pred novom vlašću nalaze „krupni zadatci“, no da je dužnost

⁸⁷⁸ „s 1.217 na 6.238“, u: Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 131., 1.318 krajem 1948. godine na 6.625; u: *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, 363., ili po drugom izvoru čak 6.978 krajem 1949. godine“, u: Kržišnik-Bukić, *Cazinska Buna 1950.*, 9. Juriša navodi da je prije Drugog plenuma bilo jedva 1.200 seljačkih radnih zadruga, na kraju 1949. ih se evidentiralo 6.238., a naredne godine 6.913., u: Stanko Juriša, „Agrarna politika i problemi kolektivizacije u Jugoslaviji u vrijeme sukoba KPJ s Informbiroom“, *Časopis za suvremenu povijest*, 15 (1), 62., Dedijer je istaknuo da je riječ bilo o 799 kolektivnih zadruga, dok je na početku 1949. bilo 1.318, a krajem iste godine u prosincu 6.492., u: Dedijer, *Novi prilozi*, III., 517 – 518. Nadalje, Bilandžić je iznio sljedeće podatke da je prva godina kampanje bila izrazito uspješna te je broj seljačkih radnih zadruga kretao 1945. samo 14, 1946. bilo ih je 280, 1947. brojka je 638, dok 1948. penje se na 1.217, a 1949. na čak 6.238., u: Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 311.

⁸⁷⁹ Popis stanovništva iz 1948. ustanovio je da je 67,2 % poljoprivrednog stanovništva, a idućih pet godina postotak se smanjio za 6,3%., u: Korošić, *Jugoslavenska kriza*, 90.

⁸⁸⁰ Branko Petranović, *Historija Jugoslavije 1918-1978*, (Beograd: Nolit, 1981.), 510.

⁸⁸¹ *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, 363.

⁸⁸² „Trudbenici naše zemlje zavjetuju se Centralnom komitetu da ih nikakve klevete ne će skrenuti s puta socijalističke izgradnje“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1037., 2. rujna 1948., 2., „Radni kolektivi odgovaraju na klevete našeg rukovodstva obavezom da će prije roka ispuniti proizvodne planove“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1040., 5. rujna 1948., 1.

⁸⁸³ Isto.

⁸⁸⁴ „Na veličanstvenom mitingu u Skopju kome je prisustvovalo oko 350.000 trudbenika Makedonije govorio je maršal Tito“, *Politika*, god. XLVI., br. 13306., 3. kolovoza 1949., 1 – 2.

⁸⁸⁵ „Govor maršala Tita predstavnicima radnih zadruga Makedonije“, *Politika*, god. XLVI., br. 13309, 6. kolovoza 1949., 1 – 2.

poljoprivrednih stručnjaka, kao i svih poljoprivrednika Jugoslavije da se izvrši Petogodišnji plan.⁸⁸⁶ Osim uspješnosti, ukazivalo se na tromost sustava i upozoravano je da se brže i bolje moraju otkloniti prijašnji problemi.⁸⁸⁷ Kampanja se provodila u svakom broju novina, a broj članaka bio je u stalnom porastu. Često je bilo članaka koji su govorili na istoj stranici o istoj tematici, ali na različitim mjestima unutar Jugoslavije.⁸⁸⁸ U jugoslavenskom tisku bio je ogroman broj članaka o navedenoj kampanji. Tražilo se da se pojača kulturno-prosvjetni rad u seljačkim radnim zadrugama⁸⁸⁹, zatim razni planovi za unapređenja poput vinogradarstva u Dalmaciji⁸⁹⁰ ili se već u siječnju govorilo o proljetnoj sjetvi za 1949.⁸⁹¹ Ujedno se tražilo dodatno povećanje broja seljačkih radnih zadruga⁸⁹², kao i dobivanju kredita seljačkih radnih zadruga u Makedoniji.⁸⁹³ Pri tome je te iste godine i to na Trećoj sjednici CK KPJ 29. i 30. prosinca 1949. Bakarić iznio podatak da je u proljeće te godine u Slavoniji pri vršenju otkupa ubijeno 50 osoba.⁸⁹⁴ Jugoslavija je potkraj 1949. i tijekom 1950. godine počela usporavati kampanju kolektivizacije. To je bilo vidljivo po broju SRZ-ova, no od 1951. godine broj je lagano padao (6.804), a 1952. godine naglo se smanjio na čak 4.225. Godine 1953. broj je došao na svega 1.165, dok se onaj ostali dio postupno preobrazio u privredna poduzeća.⁸⁹⁵ Obavezni otkup i napuštanje agrarne kolektivizacije uslijedili su tijekom 1953.⁸⁹⁶ Bila je donesena „spasonosna“ formula pod nazivom *Reorganizacija SRZ*.⁸⁹⁷

Preciznije rečeno, 30. ožujka 1953. godine, samo dva tjedna nakon Staljinove smrti, objavljen je dekret o reorganizaciji seljačkih zadruga. Iako je zakon predvidio određeni rok, raspad zadruga počeo je odmah. Tito je u užem članstvu CK predlagao da se mjera nastavi, odnosno protivio se Kardelju i Đilasu koji su bili zagovornici napuštanja takvoga modela. Nakon Staljinove smrti, Tito je

⁸⁸⁶ „Poljoprivredni problemi u NR Hrvatskoj“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1142., 1. siječnja 1949., 3.

⁸⁸⁷ „Za uklanjanje nepravilnosti koje se povlače kroz lokalnu privredu“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1145., 6. siječnja 1949., 1., „Kapitalna izgradnja na zemaljskim poljoprivrednim dobrima izvodi se neravnomjerno i sporo“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1146., 7. siječnja 1949., 1.

⁸⁸⁸ „Najpreči poljoprivredni zadatak na selu“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1149., 10. siječnja 1949., 3., „Novi kadrovi za rekonstrukciju istarske poljoprivrede“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1149., 10. siječnja 1949., 3.,

⁸⁸⁹ „Ideološko-vaspitni rad komunista na selu“, *Borba*, Beograd, god. XIV., br. 11., 13. siječnja 1949., 2., „Pojačajmo kulturno-prosvjetni rad u seljačkim radnim zadrugama“, *Vjesnik*, god., IX., br. 1151., 13. siječnja 1949., 1.

⁸⁹⁰ „Plan unapređenja vinogradarstva u oblasti Dalmacije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1152., 14. siječnja 1949., 1.

⁸⁹¹ „Proljetna sjetva u 1949. godini“, *Borba*, Beograd, god. XIV., br. 24., 29. siječnja 1949., 1.

⁸⁹² „Za nedjelju dana pet novih seljačkih radnih zadruga u Vršačkom kotaru“, *Borba*, Beograd, god. XIV., br. 35., 10. veljače 1949., 1.

⁸⁹³ Seljačke radne zadruge u Makedoniji dobit će ove godine 470 miliona dinara kredita“, *Borba*, Beograd, god. XIV., br. 35., 10. veljače 1949., 1.

⁸⁹⁴ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 313., *Izvori za istoriju SKJ* (Beograd: Komunist, 1983.), 14. Postoje podatci da je prilikom otkupa kukuruza na području Osijeka samo „u travnju 1950. uhićeno 40 članova mjesnih narodnih odbora, 16 kotarskih delegata i 6 direktora. Uhićeno je i 8 predsjednika te 73 člana SRZ. U ožujku i travnju 1950. uhićeno je 540 seljaka. Tih dana na tom području uhićeno je ukupno 683 osobe, a od toga je 361 osoba osuđena. Istodobno je izrečeno 812 administrativnih kazni, a izvršeno 326. Isključena su 143 člana partije., u: Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 197., Katarina Spehnjak, „Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949., 209, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 27 (2), 1995., 222., Spehnjak, *Javnost i propaganda*, 38 – 39.

⁸⁹⁵ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 272.

⁸⁹⁶ Kržišnik-Bukić, *Cazinska Buna 1950.*, 512.

⁸⁹⁷ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 313.

zaustavio proces prividni proces demokratizacije potican od Sjedinjenih Država te najavio svojem užem krugu ljudi da se treba riješiti Zapada.⁸⁹⁸ Samo 8,7 % obradivih površina ostalo je rukama društvenoga vlasništva, no pogodnost stupanja u zadruga značilo je istovremeno i oslobođanje od otkupnih obaveza i poreznih opterećena. Uz to se bezemljašima i siromašnim seljacima rješavalo njihovo pitanje. Istovremeno se tražilo dodatno učlanjenje u zadruga čime je i padao moral za radom u njima. To je bilo prvenstveno tako što su navikli raditi za osobni dobitak, kako su navikli, a ne opći interes.⁸⁹⁹ Zadruga nikako nisu postale mjesto učinkovitosti i produktivnosti, štoviše, u nekim SRZ-ima vlada je morala čak darovati i žito.⁹⁰⁰ Navedene metode rada, planske mjere te povećanje prisile potaknuli su još veću pasivizaciju seljaka u proizvodnji.⁹⁰¹ Jugoslavija tako nije bila u stanju prehraniti svoje stanovništvo zbog slabe vlastite produkcije i nemogućnost kupovine žita nakon embarga od Sovjetskoga Saveza.⁹⁰² Neposlušne seljake vlast je slala na tzv. društveno-korisni rad. Jedan od vodećih slovenskih i jugoslavenskih komunista Franc Leskošek Luka je u kolovozu 1949. godine izjavio da se seljaka mora uvjeriti da ide u zadruga „dobrovoljno ili će biti gladan“.⁹⁰³ Ovime se potpuno preuzeo sovjetski model. Kolektivizacija sela pokazala se pogrješnim korakom i to je bilo vidljivo za razliku od primjerice koncepta autarkične industrijalizacije, čiji će ugrađeni defekti postati vidljivi tek za deset do petnaest godina.⁹⁰⁴ Potvrdu lošega stanja i neproduktivnosti seljačkih radnih zadruga izrekao je 13. studenoga 1951. na sjednici Politbiroa CK KPJ M. Todorović, ministar poljoprivrede, tvrdeći da uzroci opisanoga stanja leže u prvom redu u maloj produktivnosti koja je bila niža nego li u individualnim seljačkim gospodarstvima.⁹⁰⁵ To je bilo samo djelomično točno budući da je na cjelokupnu situaciju utjecao i drukčiji odnos sa Sovjetskim Savezom nakon 1949.

Nepopularnu kampanju kolektivizacije u Jugoslaviji iskoristila je informbiroovska propaganda, dok je kampanju inicirala KPJ, kako je već navedeno – s ciljem obrane vlastite prosovjetske orijentacije. Umjesto očekivanih pohvala, dobili su suprotan efekt pri čemu su informbiroovci tvrdili da su seljačke radne zadruga u Jugoslaviji zapravo „kulačke zadruga“ i da je obavezni otkup žitarica samo „fašistička pljačka“⁹⁰⁶. I vrh Partije na čelu s Titom pribojavao se

⁸⁹⁸ Pirjevec, *Tito i drugovi*, 354.

⁸⁹⁹ Petranović, *Historija Jugoslavije 1918-1978*, 511., Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 196., Marijan Matićka, *Hrvatsko seljaštvo i privatna kolektivizacije (1945.-1953.)*, 371.

⁹⁰⁰ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 196., Melissa K. Bokovoy, *Peasants ana Partisans*, 129., Matićka, *Hrvatsko seljaštvo i privatna kolektivizacije (1945.-1953.)*, 371.

⁹⁰¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 198.

⁹⁰² Muhamed Filipović, „Cazinska krajina i pitanje o Ustanku Krajišnika 1950. godine“, *Bošnjačka pismohrana*, 2011., br. 32.–33., sv. 10 (1), 28.

⁹⁰³ Isto, 196.

⁹⁰⁴ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 64.

⁹⁰⁵ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 313.

⁹⁰⁶ Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 223.

spajanja nezadovoljstva seljaštva s ubacivanjem informbiroovaca u Jugoslaviji. Po kratkom postupku i po uzoru na Sovjetski Savez problem se riješio.⁹⁰⁷

Jugoslavenske vlasti su sa strepnjom očekivale slično organiziranje neistomišljenika pa su učinile iznimku kada su zatvarale ibeovce, iako tada komunisti nisu mogli biti hapšeni, ako prvotno nisu bili isključeni iz Partije.⁹⁰⁸ Jugoslavenski partijski vrh nije osudio sovjetsku propagandu protiv Jugoslavije. Jasan primjer za to je stajalište usvojeno 27. listopada 1949. na sjednici Politbiroa CK KPH. Na toj je sjednici zaključeno kako su vodeći jugoslavenski dužnosnici svjesni negativne kampanje koju projicira Sovjetski Savez i ostale informbiroovske zemlje, ali da treba istaknuti i agresivnost američkoga imperijalizma koji se bori za nova tržišta. Naglasilo se na sastanku da slabije kapitalističke zemlje gube svoju suverenost preko Marshallova plana koji podčinjava kapitalističke zemlje interesima američkoga kapitala, a jedna od posljedica toga jest sve veća nezaposlenost i pogoršanje životnoga standarda radnika.⁹⁰⁹ Usvojeno stajalište bio je način da se teško ekonomsko stanje u Jugoslaviji prikrije raspravom o navodnim ekonomskim problemima zapadnih država, ali i da se relativizira odgovornost sovjetske politike za težak položaj jugoslavenske poljoprivrede. Koliko je jugoslavenski vrh slijedio sovjetski, opisuje i namjera jugoslavenskih vlasti da polovicu hrane⁹¹⁰ koju su dobivale od Sjedinjenih Država dade SRZ-ovima s ciljem davanja dodatnoga poticaja kolektivizaciji na račun slobodnog seljaštva.⁹¹¹ U kasnijoj fazi, 1950. došla je besplatna pomoć u hrani, a vojna i financijska pomoć od Sjedinjenih Država, Velike Britanije i Francuske bila je 1951., pri čemu se praksa nastavljala idućih godina.⁹¹² No, ovo prihvaćanje pomoći je tek nakon donošenja druge rezolucije Informbiroa - tek kad su KPJ potonule sve nade da će ih primiti nazad i kada su se posuli pepelom, okreću se Zapadu.

Na Trećem sastanku CK KPJ o istom problemu se raspravljalo u prosincu 1949. te su se pri tome napravile osnove za 1950. U njima nije bilo odstupanja od planskog gospodarstva. Tražilo se učvršćenje seljačkih radnih zadruga i državnoga socijalističkoga sektora.⁹¹³ Kasnije je u Zakonu o produženju izvršenja Zakona o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Jugoslavije naglašeno da je bila u siječnju 1949. revidirana gospodarska politika te su se postavili realniji ciljevi s obzirom

⁹⁰⁷ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 137.

⁹⁰⁸ Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 231.

⁹⁰⁹ Zapisnik sa sjednice politbiroa CK KP Hrvatske, održane dana 27. oktobra 1949.“, br. 28., Marina Štambuk-Škalić, ur., Branislava Vojnović, prir., *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.*, 261.

⁹¹⁰ Primjerice kada se govori o daljnjoj kolektivizaciji iz 1951.: „Kidrič je rekao Allenu, 5. listopada 1951., da Jugoslavija namjerava zatražiti pomoć u hrani te je „zatim iznio iznos štete, te izveo računicu da Jugoslaviji do naredne žetve treba iz uvoza 460 tisuća tona hrane i krmiva, odnosno oko 50 brodskih tovara, sa 100 tisuća tona kukuruza, 40 tisuća tona jestivog ulja, po 50 tisuća tona pšenice, ječma i raži, 35 tisuća tona šećera, 30 tisuća tona graha, te povrća i riže za 7 mil. dolara“, Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 214.

⁹¹¹ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 211.

⁹¹² Vojnović, *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.*, 18.

⁹¹³ Petranović, Zečević, „Treći plenum CK KPJ o tekućim zadacima borbe za Petogodišnji plan, decembra 1949.“, *Jugoslavija 1918-1984., zbirka dokumenata*, 819.

na to da se gradilo bez ekonomske računice, postavljali megalomanski planovi i nerealni proračun.⁹¹⁴

Zbog geopolitičkih odnosa i težnji jugoslavenskoga političkoga vrha, KPJ će biti izbačena iz zajednice Informbiroa. Unatoč svemu, jugoslavenski vrh ostao je dosljedan provedbi sovjetskoga modela, dok je jugoslavenski tisak zadržao prosovjetski stav sve do druge rezolucije Informbiroa. sve do raskida Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj suradnji od strane sovjetske vlade, zatim otkazivanja rada jugoslavenskom veleposlaniku Karlu Mrazoviću i druge rezolucije Informbiroa. Svi navedeni događaji zbili se u vremenskom trajanju manjem od dva mjeseca, no ono što odvaja ove događaje od onih koji su se zbili od ožujka 1948. (korespondencija pisama dviju partija) i lipnja 1948. (rezolucije Informbiroa) je internacionalizacija događaja. Preciznije rečeno, razmimoilaženja između partija prenijelo se na međudržavne odnose. Osim ovih događaja, prenašanje na međudržavne odnose označavala je i borba unutar OUN-a. Dokumenti CIA detektirali su stav jugoslavenskoga vrha, a to je da sve dok ishod sovjetsko-jugoslavenskih odnosa bio nepoznat, Jugoslavija će u najvećem broju slučajeva, barem površno podržavati vanjsku politiku Sovjetskoga Saveza, a Tito je nastavio izravne napade na zapadne zemlje.⁹¹⁵ Jugoslavenski vrh polazio je od pretpostavke da se sovjetsko-jugoslavenski odnosi mogu popraviti i vratiti „na staro“. Raskidanje međudržavnih ugovora i protjerivanje jugoslavenskoga veleposlanika te druga Rezolucija, značili su potvrdu nemogućnosti izgladivanja sovjetsko-jugoslavenskog razmimoilaženja. Stoga, razdoblje nakon rezolucije Informbiroa koje obuhvaća razdoblje od druge polovice 1948. pa sve do spomenutih događaja može se označiti kao *prijelazno* razdoblje, odnosno *opravdanja* od optužbi iz Moskve, koje je bilo obilježeno *ponovnom pojačanom staljinizacijom*.⁹¹⁶

Đilas je za vrijeme Petoga kongresa ustanovio da se zbog atmosfere koja je uzrokovana rezolucijom Informbiroa mogu pojaviti sumnje u ideologiju marksizam-lenjinizam, ali da sve te fenomene koji budu dolazili treba likvidirati.⁹¹⁷ S druge strane, u jugoslavenskoj naknadnoj interpretaciji događaja glavni nositelji jugoslavenske politike, uključujući Tita, tvrdili su da se nije smjelo dopustiti javno izricanje kritika na račun Sovjetskoga Saveza te oštrim riječima odgovarati na sovjetske prozivke, nego je trebalo prepustiti vremenu da Staljin svojim postupcima učini da ljudi sami počnu vikati „Dolje Staljin“!⁹¹⁸ Kardelj je također tvrdio vrlo slično da je 1948. bila nejasna godina tijekom koje se jugoslavenski vrh držao vrlo oprezno, ne želeći izazvat reakciju Sovjetskoga Saveza, paralelno izvođeci pripreme za prelazak na stranu NATO saveza. U memoarima je naveo da ga je bilo sram kako kroz to vrijeme u „areni“ OUN-a nije spomenuo postupke Sovjetskoga Saveza prema

⁹¹⁴ Petranović, Zečević, „Zakon o produženju izvršenja Zakona o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije u godinama 1947-1951.“, *Jugoslavija 1918-1984.*, zbirka dokumenata, 825.

⁹¹⁵ Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948-1983., 45.

⁹¹⁶ Aleksandar V. Miletić, *Političko djelovanje Milovana Đilasa (1944–1954)*, doktorska disertacija (Beograd: Filozofski fakultet Sveučilišta u Beogradu, 2019), 184.

⁹¹⁷ Isto, 184.

⁹¹⁸ Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju* (Beograd: Kultura, 1953.), 508.

Jugoslaviji, iako je već u idućoj rečenici tvrdio da se još na međunarodnom planu pokušavalo dokazati Sovjetskom Savezu da u odnosu na imperijalizam nema razlike između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza.⁹¹⁹ Unatoč pokušajima naknadne interpretacije i ublažavanja postupaka, Jugoslavija je postala više prosovjetski orijentirana za vrijeme prijelaznoga razdoblja, nego li u razdoblju prije rezolucije Informbiroa. Sovjetska kritika nije posustala, no jugoslavensko vodstvo užurbano je gradilo socijalizam i radilo da ostane „na pravom putu“.⁹²⁰ Definitivni razlaz sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom nije se nigdje spominjao.

Kolektivizacija je bila samo jedan od sovjetskih modela koji će se pokušati primijeniti i za koji se dobila opomena putem prve rezolucije Informbiroa. Prozivke su išle i u smjeru Narodnoga fronta, a Partija je to pokušala prekriti. Radila je u ilegalnim uvjetima sve do donošenja prve rezolucije Informbiroa. Stoga je jugoslavenski vrh pokrenuo mobilizaciju učlanjena stanovništva u Partiju. Time je od druge polovice 1948., odnosno nakon rezolucije Informbiroa primljeno više od 80.000 novih članova. Konkretno, krajem 1948. Partija je imala 530.812 članova, a krajem 1950. taj broj je povećan na 607.443. Krajem 1951. porastao je na 704.617, dok je 30. lipnja 1952. došlo do – 779.382 članova. To znači da je za četiri godine (1948-1952) KPJ povećala svoje članstvo za oko 63%.⁹²¹ Jugoslavenski komunisti proveli su najdosljedniji proces staljinizacije od svih zemalja pod sovjetskim nadzorom i nije postojala tada odanija sovjetska sljedba u svijetu od onih u vrhu KPJ.

13. PREKID MEĐUDRŽAVNIH-DIPLOMATSKIH ODNOSA JUGOSLAVIJE I SOVJETSKOGA SAVEZA

Povod zaoštavanju odnosa dviju strana u godini 1949. bio je odnos jugoslavenskih vlasti prema sovjetskim državljanima u Jugoslaviji, koji su taj status stekli poslije Drugoga svjetskoga rata. Radilo se zapravo o bjelogardejcima ili bijelim Rusima koji su u bijegu od komunista emigrirali iz Rusije u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca nakon Prvoga svjetskoga rata. Iako je ruske emigrante sovjetsko vodstvo smatralo političkim protivnicima, u izmijenjenim političkim okolnostima nakon Drugoga svjetskog rata Sovjetski Savez je počeo djelovati kao njihov zaštitnik. U uvjetima zaoštavanja jugoslavensko-sovjetskih odnosa nakon rezolucije Informbiroa iz lipnja 1948. i sovjetske ekonomske

⁹¹⁹ Kardelj, 141 – 142.

⁹²⁰ Božo Repe, „The Tito-Stalin Conflict: Yugoslavia as the Westernmost Part of the Eastern World“, *The Tito-Stalin Split 70 years after*, ur. Jakovina., Tvrčko, Previšić Martin, *Historia* 31, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Zagreb-Ljubljana, 2020., 122.

⁹²¹ Morača, Bilandžić, Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, 215.

blokade Jugoslavije, etnički Rusi u Jugoslaviji našli su se u teškom položaju. Bili su optuženi kao protivnici jugoslavenskih vlasti i pod tom optužbom bili su zatvarani. Tito se nije odrekao „staljinističkoga“ i „socijalističkoga“ načina vladanja.⁹²² Unatoč tome, Sovjetski Savez je raskinuo državne ugovore, protjerao jugoslavenskoga veleposlanika iz Moskve te donio drugu rezoluciju Informbiroa.

Ova tri čina sa sovjetske strane su, za razliku od rezolucije Informbiroa, objavljene u lipnju 1948., prekinula međudržavne odnose. Ono što je prethodilo potpunom međudržavnom raskidu od strane Sovjetskoga Saveza je odaslana nota od 18. kolovoza 1949. Prije često spominjane sovjetske note od 18. kolovoza 1949. prethodilo je nekoliko obostranih nota, a glavni sadržaj u njima bio je stav oko bjelogardejaca. U tisku se pojavljuju jugoslavenske note, a i sovjetska vlada je nekoliko puta u svojim notama kroz 1949. godinu intervenirala za uhapšene bjelogardejce, ruske emigrante.

Prvi takav slučaj koji je ostao zabilježen u jugoslavenskim izvorima dogodio se 27. lipnja 1949., kada je skupina od dvanaest Rusa bila uhićena, te im je uskraćen daljnji boravak u Jugoslaviji. Na njihovo uhićenje reagiralo je sovjetsko veleposlanstvo, koje je odaslalo notu da „jugoslavenske vlasti bez ikakve osnove hapse i proganjaju sovjetske građane koji stalno žive u Jugoslaviji“.⁹²³

Iz dostupnih izvora poznat je identitet uhićenih osoba. Radilo se o Arseniju Borimoviću, Anatoliju Zolotarevu, Vladimiru Poplavskom, Nataliji Kiseljevski, Simeonu Papkovu, Vsevolodu Kondratenko, Valentini Bernikov, Alekseju Leonovu, Fjodoru Salamovu, Petru Oranskom, Nikoli Novoselcovu, Vasiliju Kozlicevu, Aleksandru Kalašnjikovu, Nikolaju Stradeckom, Andreju Filipenku, Juriju Lobačevu. Jugoslavenske su vlasti u odgovoru Sovjetskom Savezu navele da se u konkretnom slučaju radi o kontrarevolucionarima koji su izbjegli iz Sovjetskoga Saveza da bi pod zaštitom monarhističkih elemenata prve Jugoslavije vršili protusovjetsku i protujugoslavensku djelatnost, a njihov odnos i djelovanje bilo je usmjereno i protiv Sovjetskoga Saveza i protiv Jugoslavije. Sovjetsko veleposlanstvo u svome odgovoru od 25. srpnja 1949. osporilo je jugoslavenske tvrdnje, uz argument da je riječ o nositeljima *jugoslavensko-sovjetskoga prijateljstva*. Jugoslavenske vlasti smatrale su da navedene osobe trebaju odgovarati pred jugoslavenskim sudom prema postojećem zakonskom okviru, a sovjetsko uplitanje može samo ugroziti *demokratski poredak* u Jugoslaviji, kao i još više pogoršati sovjetsko-jugoslavenske odnose. Jugoslavenska Vlada odbacila je sovjetsko uplitanje i konstatacije koje su se podmetale Jugoslaviji. One su bile okarakterizirane kao potpuno nepoznate *demokratskom socijalističkom poretku* ostvarenom u Jugoslaviji tijekom revolucionarne borbe. Jugoslavenska je Vlada smatrala da je u ranijim notama uvjerala veleposlanstvo Sovjetskoga Saveza u opravdanost

⁹²² Darko Dukovski, *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, II dio, 1914. do 1999. (Zagreb, Alinea, 2005.), 242.

⁹²³ „Odgovor Vlade FNRJ na notu Vlade SSSR“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 180., 31. srpnja 1949., 1., Odgovor Ministarstva inostranih poslova FNRJ na notu ambasade SSSR u Beogradu“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 864., 1. kolovoza 1949., 1 – 2.

svoje postupka, držeći k tome da će Sovjetski Savez čuvati svoju reputaciju da će odustati od zauzimanja za navedene „kontrarevolucionarne elemente“.

Jugoslavenski tisak nije publicirao ni jednu od svojih i sovjetskih nota, budući da bi iz njih bio razvidan način djelovanja diplomatskoga predstavništva jedne socijalističke zemlje u drugoj. Unatoč sovjetskom stavu, jugoslavenske vlasti i dalje su zakonski provodile mjere protiv svih onih elemenata za koje su smatrali da mogu naštetiti interesima Jugoslavije. U slučaju daljnjega nepridržavanja zakona Jugoslavije, bjelogardejski elementi neće moći ostati u njoj.⁹²⁴ Koliko je ovo bilo značajno, svjedoči i činjenica da je jugoslavenski tisak, nakon note dao i opširnu vlastitu analizu na prvoj stranici *Oslobođenja* povodom odaslanoga sovjetskoga apela. U analizi se dao osvrt na događaj, odnosno sovjetski stav koji je dobio osudu čitavog *naprednog radničkog pokreta* u svijetu uz tvrdnju da se radi o prljavim metodama protiv socijalističke Jugoslavije informbiroovskih kontrarevolucionara. Iako je Sovjetski Savez klevetao Jugoslaviju, jugoslavenska Vlada je uvijek nastojala sačuvati ugled Sovjetskoga Saveza i njegovoga rukovodstva od narušavanja jer je njegov zadatak da služi čitavom socijalističkom svijetu.⁹²⁵

Jugoslavenska Vlada tvrdila je da informbiroovska politika ne može usporiti izgradnju socijalizma jer će jugoslavenski radnici još više zapeti.⁹²⁶ Istovremeno su konstantno jugoslavenske novinske stupce punili opisi radnih zamaha i produktivnosti radnika poput Alije Sirotanovića, njegovih 30 drugova, kao i njemu sličnih po čitavoj Jugoslaviji koji su se natjecali u probijanju *radnih normi*.⁹²⁷ Promjena se dogodila u rujnu 1949. kada Alija uz poticanje svojih kolega, javno naglasio da rad rudara govori sam za sebe jer premašuje radne zadatke, a da se klevetnici trebaju stidjeti jer rade bolje od njih: „A o kleveticima šta da kažem? Najbolje neka govore hiljade tona uglja koje mi dajemo preko plana pa onda neka se oni misle šta će kad budu svakog dana slušali kako u svim rudnicima premašujemo stahanovske rezultate. Oni treba da se stide nas. Mi ćemo nastojati da se oni još više stide. Ja sam obišao mnoge naše kolektive, bio sam i pred borcima i pred oficirima naše Armije. Njima sam govorio šta mi radimo, grlili su me, a tako misli i osjeća sva zemlja. Sretan sam što mogu da pozdravim i drugove iz Srbije, što oni uspjevaju da me premaše. Ja im čestitam“.⁹²⁸ Devet dana poslije, Alija Sirotanović i Ibrahim Trako govorili su na skupu iseljenika iz Francuske i radnika iz Zenice kada

⁹²⁴ Isto, 1.

⁹²⁵ Povodom odgovora naše Vlade na notu Vlade SSSR“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 865., 2. kolovoza 1949., 1.

⁹²⁶ „Jalovi pokušaji Infrombiroovaca“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 866., 3. kolovoza 1949., 3.

⁹²⁷ „Alija i njegovih trideset drugova“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 186., 7. kolovoza 1949., 3., „Život i djelo rudara Alije Sirotanovića“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 875., 14. kolovoza 1949., 1., „Alija Sirotanović hvalio je i poticao druge da idu njegovim stopama.“, u: „Alija Sirotanović: Moj metoda rada ne bi vrijedilo da me nisu premašile stotine rudara i da se za njim nisu povele hiljade radnika iz drugih grana privrede“, *Borba*, god. XIV., br. 208., 1. rujna 1949., 4. Rudare se organiziralo da se natječu pa da na taj način doprinosi budu još veći., u: „Aleksinačkim rudarima treba pružiti veću pomoć u organiziranju takmičenja i primjeni novog metoda rada“, *Borba*, god. XIV., br. 208., 1. rujna 1949., 4.

⁹²⁸ „Alija Sirotanović hvalio je i poticao druge da idu njegovim stopama.“, u: „Alija Sirotanović: Moj metoda rada ne bi vrijedilo da me nisu premašile stotine rudara i da se za njim nisu povele hiljade radnika iz drugih grana privrede“, *Borba*, god. XIV., br. 208., 1. rujna 1949., 4

su javno rekli da stoje uz CK KPJ i Tita te da će istina pobijediti protiv Sovjetskoga Saveza i ostalih zemalja, dok su djela koja daju radnici jača od svih laži koje se šire protiv Jugoslavije.⁹²⁹

Zatim je stigla sovjetska diplomatska nota od 20. kolovoza 1949. na dvanaest stranica. Sovjeti su protestirali zbog uhićenja sovjetskih građana koji su živjeli u Jugoslaviji.⁹³⁰ Tito je kroz drugu polovicu 1949. stupio u kontakte s Atenom, a zahtjevi poput zatvaranja granica prema Grčkoj, između Vardarske i Egejske Makedonije te istovremeno prestanak potpomaganja komunističkih grčkih pobunjenika, stigli su na adresu Beograda, u zamjenu za pomoć. Tito je u govoru u Puli od 10. srpnja 1949. najavio zatvaranje granice i prihvaćanje ekonomske pomoći, iako su ne tako davno Tito i drugovi tvrdili da nemaju nikakvih uvjeta od Zapada pri dogovoru oko pomoći.⁹³¹ Sovjeti su odustali od svoje potpore jugoslavenskim teritorijalnim zahtjevima u pogledu Austrije, odnosno Koruške. U lipnju 1949. sovjetska vlast zamijenila je svoju potporu za *njemačku imovinu*, a priznala je granicu prema Karavankama.⁹³² Jugoslavenska Vlada poslala je novu notu Sovjetima oko zahtjeva prema Austriji u zamjenu za vlastite ustupke. Sovjetska Vlada podržala je Vijeće ministara vanjskih poslova da se odbaci jugoslavenski teritorijalni zahtjevi kao i zahtjev za reparacijom imovine, a odluke su donesene bez konzultiranja s Jugoslavijom, iako se u sovjetskoj noti tvrdilo da je zahvaljujući njima došlo do zaštite prava hrvatske i slovenske nacionalne manjine u Austriji. Jugoslavenski odgovor propitivao je činjenicu zašto je sovjetska Vlada tako radikalno promijenila stavove u Parizu po pitanju jugoslavenskih zahtjeva prema Austriji. Naznačivalo se da je očito kako se vodila uskim vlastitim interesima nauštrb Jugoslavije.

Naime, jugoslavenskoga predstavnika nije primio šef sovjetske delegacije u Parizu, čime je uskraćena Jugoslaviji mogućnost konzultiranja.⁹³³ Sovjetsko-jugoslavenska korespondencija nastavila se oko polemike jugoslavenskoga zahtjeva i njemačke imovine u Austriji.⁹³⁴ Time se 21. kolovoza

⁹²⁹ „Naša djela su jača od svih laži koje se šire protiv naše zemlje iz SSSR i zemalja Informbiroa“, *Borba*, god. XIV., br. 215., 10. rujna 1949., 6.

⁹³⁰ Pirjevec, *Tito i drugovi*, 300.

⁹³¹ U prilog ovoga ide i sovjetski napad na Jugoslaviju da jugoslavenska Vlada pregovora s grčkim *monarhofašistima* kojih će oko nekoliko stotina biti predani Demokratskoj armiji Grčke, a *Tanjug* je to demantirao s navodima: „Poznato je kako se Vlada FNRJ odnosila i kakvu je brigu posvećivala izbjeglim borcima, a naročito ranjenicama Demokratske armije Grčke u vremenu od 1. juna 1947 godine do avgusta 1949 godine. Jugoslavija je primila 6316 ranjenika i bolesnika Demokratske armije Grčke, pruživši im svima punu ljekarsku pomoć. U ovaj broj uključeno je 150 ranjenih boraca Demokratske armije, koji su između 8 jula i 8 avgusta o.g. prešli na jugoslavensku teritoriju sa poprišta borbi na Kajmakčalanu, Viciju i Belasici. Isto je tako poznato da jedan dio tih ranjenika po pristanku Vlade Čehoslovačke Republike i NR Mađarske upućen u te zemlje dok se izvjestan broj težih ranjenika još uvijek nalazi u našoj zemlji“, u: Demanti Tanjuga“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 934., 22. listopada 1949., 2. Iako je članak objavljen koncem listopada, spominje događaje do kolovoza 1949., a izostavlja se rujna 1949. Da li je Jugoslavija još pružala grčkim komunistima u rujnu 1949., odnosno poslije rujna 1949. ili je samo djelovala u zatečenom stanju, uključujući brizi za one vojnike koji su se našli na tlu Jugoslavije, dok druge pomoći nije bilo u vidu.

⁹³² Pirjevec, *Tito i drugovi*, 299.

⁹³³ „Jugoslavenska vlada insistira na tome da se ponovno razmotre opravdani zahtjevi FNRJ prema Austriji“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 185., 6. kolovoza 1949., 3., Nota Vlade FNRJ Vladi SSSR“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 869., 7. kolovoza 1949., 2.

⁹³⁴ Nota Vlade FNRJ sovjetskoj Vladi“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 198., 21. kolovoza 1949., 1., „Nota Vlade FNRJ sovjetskoj vladi“, *Politika*, god. XLVI., br. 13323., 22. kolovoza 1949., 1 – 2., „Odgovor Vlade FNRJ na notu sovjetske

1949. u *Borbi* našao sovjetski odgovor od 3. kolovoza 1949. pri čemu su se poricale jugoslavenske tvrdnje, a jugoslavenski vrh htio je da Sovjetski Savez istupa umjesto Jugoslavije te postane jugoslavensko oružje. Jugoslavija nikada nije sadržajno formulirala zahtjeve, iako je sovjetska vlada izjavila da brani jugoslavenske zahtjeve u slučaju da oni budu pravno službeno utemeljeni i izjašnjeni. U noti se otkrilo da je jugoslavenski zahtjev bio radikalno smanjen od prvobitnih jugoslavenskih zahtjeva, a da je sovjetski veleposlanik Lavrentjev izjavio da je u proljeće Bebler u Londonu predložio sovjetskom predstavniku Koktomovu, koji je bio opunomoćen za pregovore po austrijskom ugovoru, da iznese na savjetovanju predstavnika četiri države prijedlog za smanjenim teritorijalnim zahtjevima Jugoslavije prema Austrije. To isto je Bebler predlagao i sovjetskom veleposlaniku u Londonu Zarubinu. Sovjetska diplomacija na to je odgovorila da će podržati jugoslavenski zahtjev koji bude službeno podnesen. Iako Sovjetski Savez ima saveznički ugovor s Jugoslavijom, sovjetska vlada nije znala kako se jugoslavenska vlast nagodila sa Zapadom, iako je jugoslavenska Vlada tvrdila da ništa u pregovorima nije bilo zatajeno od Sovjetskoga Saveza.⁹³⁵

Nakon ovih nota, u kolovozu 1949. bile su razmijenjene daljnje note između sovjetske i jugoslavenske Vlade. Sovjetska nota od 18. kolovoza 1949. objavljena u jugoslavenskom tisku, a bila je riječ o protjerivanju sovjetskih građana. Ona je sadržavala sovjetski apel o tome da su sovjetski građani bili emigranti u prošlosti, ali da nije to problem, nego što su oni ujedno pristaše prijateljskih odnosa između dviju država. Sadržavala je tvrdnju da se Jugoslavijom upravlja na gestapovski način. Ujedno, prozivalo se da je jugoslavenska vlada vrlo slična njima, budući da su samo „zdrave snage“ mogle preokrenuti situaciju. Zatim je usporedila jugoslavensku vladu s grčkom i španjolskom vladom koje su znane kao fašističke te da izjave jugoslavenske Vlade vrijede koliko vrijede izjave Hitlera i Mussolinija.⁹³⁶ U jugoslavenskom odgovoru od pet dana poslije, 23. kolovoza 1949., odmah se na početku note objasnilo da se nema namjeru upuštati u prepirku sa sovjetskom Vladom o karakteru režima u Jugoslaviji, o pravom cilju Informbiroa ili o jugoslavenskoj poljoprivredi koja je postala privjesak gospodarstva kapitalističkih zemalja. Jugoslavenski odgovor išao je u smjeru isticanja suverenosti i nezavisnosti zemlje te da ni vlada, a ni narodi neće dozvoliti miješanje u unutrašnje stvari.

U nastavku se obrazlagalo da je sovjetska Vlada izrazila čuđenje o hapšenju nekoliko belogardejaca – sovjetskih građana, koji su prekršili zakone i gostoprimstvo Jugoslavije, dok je s druge strane šutke prelazilo preko jugoslavenskoga zahtjeva za povratkom djece iz Sovjetskoga Saveza. Jugoslavenski odgovor na kraju teksta nije agresivan, nego naprotiv, pomirljiv. Drugim riječima,

vlade“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 882., 22. kolovoza 1949., 1 – 2.

⁹³⁵ „Odgovor sovjetske vlade na notu Vlade FNRJ od 3. augusta“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 198., 21. kolovoza 1949., 1 – 2

⁹³⁶ „Oko uhapšenih belogardejaca – ruskih emigranata i o odnosu SSSR prema FNRJ“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 266 – 272., „Odgovor Vlade SSSR notom br. 208 od 18 avgusta 1949 godine na notu Vlade FNRJ od 30 jula 1949 o razlozima hapšenja nekih belogardejaca – sovjetskih građana“, u: *Bela knjiga*, 112 – 114.

ostavljen je bio prostor i pružila se ruka pomirenja, kako bi se sporna pitanja riješila na najkraći mogući način između dviju vlada. Uostalom, jugoslavenska Vlada izrazila je spremnost da svim sovjetskim građanima koji imaju stalan boravak u Jugoslaviji, a koji su izrazili takvu želju, da mogu slobodno napustiti jugoslavenski teritorij te im je omogućila sve olakšice. Na kraju, izrazila se spremnost da se sporna pitanja riješe na sporazuman način, a jugoslavenska Vlada ponovila je još jednom da se sva sporna pitanja riješe u skladu s međunarodnim obavezama koje imaju obje Vlade.⁹³⁷ U sovjetsko-jugoslavenskoj korespondenciji nalazimo na podređenu ulogu i stav jugoslavenske Vlade. Prema memoarima i ažurnosti jugoslavenskoga odgovora, kao i podređenosti Sovjetskom Savezu može se ustanoviti da je sovjetska nota od 18. kolovoza 1949. o odnosu prema ruskoj manjini u Jugoslaviji unijela najviše zabrinutosti u redove jugoslavenskoga političkog vrha.⁹³⁸ Dva dana poslije, 20. kolovoza uslijedila je još jedna sovjetska nota u kojoj se otvoreno prozvalo jugoslavensko vodstvo da je stavljeno pod kontrolu imperijalista te da će sovjetska strana biti prisiljena poduzeti učinkovitije mjere za zaštitu svojih građana u Jugoslaviji. Nakon primitka nota, Đilas je sastavio tekst bilješke te ga odnio Kardelju na odobrenje, čime je odasлана *gotovo nepromijenjena* nota jugoslavenske Vlade.⁹³⁹

Od kraja kolovoza 1949. do početka rujna 1949. izašao je nastavak polemike oko stava bjelogardejca i Austrije, odnosno zauzimanje stava jugoslavenske Vlade pri čemu i radnici protestiraju zbog sovjetskih nota.⁹⁴⁰ Nakon ovih ciklusa, Đilas je u opširnom elaboratu tek u rujnu 1949. razgraničio karakter razmimoilaženja sovjetsko-jugoslavenskih odnosa tvrdeći da se ne radi o međupartijskom, nego međudržavnom sukobu između socijalističkih zemalja.⁹⁴¹ O bjelogardejcima nakon završetka međusobnih nota nisu više izlazile vijesti, ali je nakon druge rezolucije Informbiroa

⁹³⁷ „Oko uhapšenih belogardejaca – ruskih emigranata i o odnosu SSSR prema FNRJ“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 273.-275., „Odgovor Vlade FNRJ notom br. 415140 od 23. VII 1949 na notu Vlade SSSR od 18 avgusta 1949 godine u vezi sa pitanjem belogardejaca i otvorenih pretnji iznesenih u noti sovjetske Vlade“, u: *Bela knjiga*, 114 – 115. U jugoslavenskom tisku jugoslavenski odgovor izaći će 26. kolovoza 1949., u: „Odgovor Vlade FNRJ na notu sovjetske Vlade od 18. augusta“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 201., 24. kolovoza 1949., 1., „Odgovor Vlade FNRJ na sovjetsku notu“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 885., 26. kolovoza 1949., 1 – 2. Sovjetska nota od 18. kolovoza 1949. izostala je u tisku te će se samo naći komentar na nju.

⁹³⁸ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 209.

⁹³⁹ Đilas, *Vlast*, 212.

⁹⁴⁰ „Cilj i smisao dviju posljednjih nota sovjetske Vlade“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 189., 22. kolovoza 1949., 1., „Cilj i smisao dviju posljednjih nota sovjetske vlade“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 883., 23. kolovoza 1949., 1 – 2., „Pokušaj opravdanja nedemokratskih postupaka i namjera prema Jugoslaviji“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 202., 25. kolovoza 1949., 1 – 2., „Trudbenici Jugoslavije osuđuju pokušaje miješanja sa strane u naše unutrašnje stvari“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 205., 29. kolovoza 1949., 1., „Povodom nove sovjetske note o Koruškoj“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 208., 1. rujna 1949., 1., „Na svaku laž, na svaku klevetu odgovorićemo prebacivanjem našeg plana“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 891., 2. rujna 1949., 1., „Klevete vlade SSSR još su as jače zbile oko naše partije i druga Tita“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 892., 3. rujna 1949., 1., „Sovjetska propaganda lažno prikazuje odjeke sovjetskih nota“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 210., 4. rujna 1949., 3., „Sovjetska propaganda lažno prikazuje odjeke sovjetskih nota“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 894., 5. rujna 1949., 2., „Smisao sovjetskih nota“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 898., 10. rujna 1949., 2., „Naša djela su jača od svoj laži koje se šire protiv naše zemlje iz SSSR i zemalja Informbiroa“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 215., 10. rujna 1949., 6.

⁹⁴¹ Milovan Đilas, „Lenjin o odnosima medju socijalističkim zemljama“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 212., 5. rujna 1949., 2., „Milovan Đilas, „Lenjin o odnosima medju socijalističkim zemljama“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 213., 7. rujna 1949., 7.

izašao članak da su bivši bjelogardejski emigranti i gestapovski špijuni uz pomoć sovjetske obavještajne službe nastavili zločinački rad protiv Jugoslavije. Prema tome, navodilo se da je Aleksej Kriško, jedan od bjelogardejaca, pritisnut dokazima – priznao svoju suradnju s „neprijateljskom vojskom“ u Drugom svjetskom ratu kao i špijunsku djelatnost u korist sovjetske obavještajne službe.⁹⁴² Daljnjim sudskim saslušanjima bjelogardejaca bio je navodno razotkriven njihov širok djelokrug rada.⁹⁴³

Kada govorimo o neposrednim promatračima poput britanskoga veleposlanstva u Beogradu i britanske Vlade, odnosno britanskoga Odjela za južnu Europu potrebno je izdvojiti izvještaje od 12. kolovoza i 20. kolovoza 1949. Naime, Anthony Rumbold, tadašnji šef britanskoga Odjela za južnu Europu s činom savjetnika, poslao je britanskom veleposlanstvu u Beogradu dopis 12. kolovoza 1949. u kojem je opisao svoj razgovor s Beblerom. U njemu je opisano da mu je Bebler istaknuo da smatra da je došlo do radikalne promjene u rasporedu sovjetskih trupa u blizini jugoslavenske granice te da je to mišljenje jugoslavenske Vlade. Rumbold mu je odgovorio da nije dobio nikakvu informaciju o tome, ali da su njih dvojica zatim krenuli promišljati kakvi će biti idući sovjetski potezi prema jugoslavenskoj Vladi. Nadalje, ono što je uznemirilo jugoslavensku Vladu jest prekid trgovačkih odnosa s Čehoslovačkom, budući da nije vjerovala da će sovjetska Vlada uspjeti navesti čehoslovačku Vladu da prekine ekonomske odnose s Jugoslavijom. Bebler je povjerljivo rekao da se čudi čehoslovačkoj odluci, budući da je nametnuta od sovjetske Vlade, a blokada će trajati samo nekoliko mjeseci jer su Čehoslovačkoj itekako potrebne sirovine iz Jugoslavije. Nadalje, Rumbold je naglasio da se jugoslavenska Vlada dobro drži u trenutnoj situaciji i da se može bez većih teškoća oduprijeti subverzivnim akcijama i propagandi informbiroovskih država protiv Jugoslavije. Bebler je spomenuo da najveća opasnost prijeti iz Bugarske, ali da su „oči otvorene“ te da je jugoslavenska Vlada aktivna i strpljiva. Rumbold je navedeno pismo odaslao još veleposlanstvima u Moskvi, Pragu i Bugarskoj.⁹⁴⁴ Naime, 20. kolovoza 1949. pomoćnik podtajnika u britanskoj Vladi C. H. Batemana dostavio je veleposlaniku Peaku mišljenje o pismu od 12. kolovoza 1949. te je dao svoje opservacije o sovjetskom-jugoslavenskom sporu, uključujući i posljednju sovjetsku notu oko novog slučaja bjelogardejaca. U britanskoj administraciji razmišljalo se da se stavi pred Vijeće sigurnosti OUN-a, ali su odustali od te ideje.⁹⁴⁵

U daljnjim korespondencijama, Peake je odaslao pismo vezano za notu od 26. kolovoza 1949. u

⁹⁴² „Pod okriljem sovjetske obavještajne službe bivši bjelogardejski emigranti i gestapovski špijuni nastavili su zločinački kontrarevolucionarni rad protiv FNRJ“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 970., 4. prosinca 1949., 3.

⁹⁴³ „Saslušanjem Ognjeva, Poljakova i Žerebkova, razotkrivena je neprijateljska djelatnost, optuženih u toku okupacije i njihov rad za sovjetsku obavještajnu službu poslije rata“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 971., 5. prosinca 1949., 4.

⁹⁴⁴ The National Archives London, FCO 371/78691, (G2A/20/49), Anthony Rumbold poslao dopis britanskom veleposlaniku Charlesu Peaku, 12. kolovoza 1949., 1 – 2.

⁹⁴⁵ The National Archives London, FCO 371/78691, R/G., C. H. Batemanu poslao dopis Peaku, 20. kolovoza 1949., 1 – 2.

kojem se nastavilo raspravljati o sovjetsko-jugoslavenskom sporu što je zainteresiralo britansku administraciju u Londonu, budući da je Peake jasno dao do znanja „da je vrlo malo vjerojatno da će sovjetska vlada pribjeći neprijateljstvu protiv Jugoslavena, budući da je rizik od izazivanja novog svjetskog rata bio onaj koji Moskva ne želi riskirati“.⁹⁴⁶ Britanska Vlada nije se potpuno složila s tim stavom, a 9. rujna 1949. Gladwyn Jebb, istaknuti britanski diplomat, izjavio je da su podijeljena mišljenja te da je teško procijeniti što dalje na sovjetske trenutne postavke. Uostalom, navelo se da se može raditi o sredstvu odvratanja prema Zapadu te da se vode rasprave između državnoga tajništva britanske Vlade i Deana Achesona, a najviše je bilo riječi o ekonomskoj blokadi Jugoslavije. Procjena je bila da Sovjeti neće moći dugo opskrbljivati s potrebnim industrijskim materijalima Čehoslovačku, Mađarsku i Poljsku, no da će Tito biti prisiljen htio – ne htio povezati se sa Zapadom i to sve dok blokada traje radi dobivanja kredita i strojeva.⁹⁴⁷ U daljnjim korespondencijama nije se otvaralo uopće pitanje sovjetskoga napada, koliko ekonomske blokade Jugoslavije od strane Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom.⁹⁴⁸ U izvještaju od 24. studenog 1949. koji je upućen ministru Bevinu osvrnulo se na činjenicu da je prošlo 18 mjeseci od izbacivanja *Jugoslavije* iz Informbiroa, a potom je dan uvid u dotadašnju situaciju. Ono što treba izdvojiti je konstantna negativna kampanja koja je dolazila od zemalja Informbiroa, koja je zatim prešla na ekonomsku blokadu Jugoslavije, dok se u izvještaju o mogućoj sovjetskoj invaziji potpuno izostavljalo, kao i svi granični incidenti sa zemljama pod sovjetskim nadzorom. Agilnija sovjetska politika prema Jugoslaviji dovela je do jugoslavenskoga okretanja ka Zapadu, a što se zatim prelilo i u OUN, zaključuje se u izvještaju.⁹⁴⁹

Za odnose Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza u razdoblju od 1947. do 1953. godine 1949. je najvažnija godina. Iako je 1948. godina zbog rezolucije Informbiroa o isključenju KPJ označila početak razmimoilaženja jugoslavenske i sovjetske politike, diplomatski odnosi dviju strana nisu prekinuti. Drugim riječima, partijski sukob dviju strana nije prerastao u državni sukob, odnosno u prekid odnosa dviju država. To se dogodilo u 1949. godini. U toj godini sovjetsko vodstvo raskinulo je državne ugovore o prijateljstvu, protjeralo jugoslavenskoga veleposlanika iz Moskve, povuklo sovjetskoga veleposlanika iz Beograda i iniciralo drugu rezoluciju Informbiroa. Ta je rezolucija po svome sadržaju bila mnogo oštrija od prve rezolucije, jer je optužila Jugoslaviju za „fašizam“.

⁹⁴⁶ The National Archives London, FCO 371/78693, Gladwyn Jebb poslao dopis Peaku, 2. rujna 1949., 1.

⁹⁴⁷ The National Archives London, FCO 371/78694, no. 65. (G2A/65/49), Gladwyn Jebb dostavio dopis britanskom veleposlanstvu u Beogradu, 9. rujna 1949., 1.

⁹⁴⁸ The National Archives London, FCO 371/78694, no. 912, britansko veleposlanstvo u Beogradu dostavilo je dopis britanskom Ministarstvu vanjskih poslova, 4. listopada 1949., 1.

⁹⁴⁹ The National Archives London, FCO 371/78694, no. 91, (40/101/49), britanski Odjela za južnu Europu dostavio je britanskom Ministarstvu vanjskih poslova, ministru Ernestu Bevinu, 24. studenog 1949., 1 – 6.

13.1. SOVJETSKO OTKAZIVANJE UGOVORA O PRIJATELJSTVU, UZAJAMNOJ POMOĆI I POSLIJERATNOJ SURADNJI IZMEĐU SOVJETSKOGA SAVEZA I JUGOSLAVIJE

U daljnjim sovjetsko-jugoslavenskim previranjima jedna od točaka prijepora bila je o bjelogardejcima nastanjenim u Jugoslaviji. Naime, jugoslavenske vlasti dale su tada uhititi sovjetske državljane. Uslijedila je sovjetska nota i protest protiv toga, a sovjetski građani – kako ih se naziva u tekstovima – bivši bjelogardejci i emigranti, bili su uhapšeni od jugoslavenskih organa zbog svoje navodno neprijateljske i saboterske djelatnosti, uperene protiv socijalističke izgradnje Jugoslavije. Kao što je vidljivo, hapšenje sovjetskih državljana i njihovo ispitivanje uslijedilo je tek više od godinu dana od donošenja rezolucije Informbiroa. Poslije čitave godine dana, „počev od najvulgarnije propagande protiv naše zemlje, preko radija i štampe, pa do pokušaja ekonomske blokade Jugoslavije i ubacivanja špijuna i diverzanata u našu zemlju, sabotaže naše izgradnje socijalizma, rasturanja proglašenja i letaka pozivom na štrajkove i ustanke, stvaranja ilegalnih terorističkih i diverzantskih grupa i t. d., tvrđenje sovjetske vlade da se Informbiro u odnosu na Jugoslaviju služi samo čisto demokratskim komunističkim i zakonskim metodama, može da izazove jedino negodovanje i gnušanje našeg naroda“.⁹⁵⁰ Iz navedenoga citata vidljivo je kako Jugoslavija među optužbama upućenim na račun Sovjetskoga Saveza nije uvrstila opasnost od vojne intervencije, nego se, prema citiranome dijelu spomenutoga članku, radilo isključivo o subverzivnim akcijama Sovjetskoga Saveza, odnosno o sukobu niskoga intenziteta s time da je pitanje u kojoj se mjeri željelo preventivno obračunati sa svim sumnjivcima, a u kojoj mjeri su sve te gornje optužbe bile uistinu točne.

Ono što je potpuno razrušilo sovjetsko-jugoslavenske odnose bio je otkaz dana 28. rujna 1949. Ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj suradnji od strane Sovjetskoga Saveza. Naime, Ugovor je bio sklopljen 11. travnja 1945. godine u Moskvi, a nakon kojeg je bila pozitivna promidžba na račun Sovjetskoga Saveza kao velikom prijateljskom narodu na čelu sa Staljinom koji je pružio ruku pomoći. Pet godina poslije pisat će se o samovoljnoj odluci sovjetske Vlade koja je putem jugoslavenskoga otpravnika poslova u Moskvi priopćila 28. rujna 1949. notu o otkazivanju Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj suradnji između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije. U sovjetskoj noti treba istaknuti da se ustanovilo da jugoslavenska vlada provodi huškačku politiku prema Sovjetskom Savezu, a to je odredilo daljnje vrijeme trajanja sudskoga procesa Rajku i njegovim suradnicima u Budimpešti, a završen je proces 24. rujna 1949. Uostalom, navelo se da ona već dulje vrijeme vodi neprijateljsku i podrivačku djelatnost protiv Sovjetskoga Saveza, a

⁹⁵⁰ „Pokušaj narušavanja suverenosti naše socijalističke zemlje od strane SSSR-a“, *Naprijed*, god. VII., br. 36., 2. rujna 1949., 3.

zapravo djeluje da vodi prijateljsku politiku, koja je licemjerno maskirana. Poseban je osvrt dan o jugoslavenskoj zavisnosti od zapadnih krugova. Jugoslavensko vodstvo je vodilo neprijateljsku politiku ne samo po svom nahodjenju, već i po direktivama imperijalističkoga bloka te su bili zavisni od imperijalista. Time su izgubili samostalnost i nezavisnost s obzirom na to da su vodili agresivnu politiku za imperijalne krugove. Na osnovu gornje navedenih činjenica sovjetska vlada ovim činom smatrala je da se Sovjetski Savez oslobodio obaveza koje proistječu iz navedenoga Ugovora. Nota je završila riječima da se Sovjetski Savez smatra oslobođen obaveza koji proistječu iz gornjega Ugovora, a ujedno se sovjetska Vlada više ne obvezuje da svaka od ugovornih strana pritekne u pomoć drugoj strani.⁹⁵¹ Notu je potpisao zamjenik ministra vanjskih poslova Andrej Gromiko po nalogu sovjetske Vlade.⁹⁵² Nakon sovjetske note, uslijedile su po istoj praksi 30. rujna 1949. note Vlade NR Mađarske i Vlade Republike Poljske⁹⁵³, zatim 1. listopada 1949. Vlada NR Bugarske⁹⁵⁴ i NR Rumunjske⁹⁵⁵ te nota Vlade Čehoslovačke Republike⁹⁵⁶ od 4. listopada 1949.⁹⁵⁷ U jugoslavenskim novinama našla se

⁹⁵¹ „Sovjetska vlada otkazala Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između SSSR i FNRJ“, *Naprijed*, god. VII., br. 39., 23. rujna 1949., 1.

⁹⁵² „Sovjetska vlada otkazala je Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između SSSR i FNRJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 233., 1. listopada 1949., 1., „Novi neprijateljski akt sovjetske vlade prema Jugoslaviji“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 917., 2. listopada 1949., 2., „Nota Vlade SSSR Vladi FNRJ kojom jednostrano raskida Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji između FNRJ i SSSR“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa* 381., „Nota Vlade SSSR od 28 septembra 1949 kojom jednostrano raskida Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji između FNRJ i SSSR“, u: *Bela knjiga*, 126., „Obaveštenje da raskida Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 350.

⁹⁵³ „Nota Vlade FNRJ poljskoj vladi“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 251., 22. listopada 1949., 1., „Nota Vlade FNRJ Vladi Republike Poljske“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 935., 23. listopada 1949., 2., „Nota Vlade FNRJ Vladi Republike Poljske“, *Politika*, god. XLVI., br. 13375., 22. listopada 1949., 1 – 2.

⁹⁵⁴ Bugarskoj Vladi odgovor je bio upućen tek 13. listopada 1949. U noti se očitovalo jugoslavensko žaljenje za prijateljskim odnosima s bugarskom Vladom te se prisjećalo bliskih odnosa s Dimitrovom i njegovom Vladom na Bledskoj konferenciji te su se čak izvukle i Dimitrovljeve rečenice o *bratskim narodima*. Osim žaljenja za raskidom *bratskih veza*, jugoslavenska Vlada dala je na znanje da je to isključiva posljedica nerazumne politike bugarske Vlade koja isključivo pada na nju. U tisku je članak bio prenesen 15. listopada 1949., u: „Nota Vlade FNRJ bugarskoj vladi“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 245., 15. listopada 1949., 1., „Nota Vlade FNRJ vladi NR Bugarske“, *Politika*, god. XLVI., br. 13368., 14. listopada 1949., 1.-2., „Nota Vlade FNRJ bugarskoj Vladi“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 928., 15. listopada 1949., str. 1 – 2., „Povodom odluke Vlade NR Bugarske da raskine Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i saradnji“, Dedijer, *Dokumenti 1949., knjiga druga*, 478 – 488., „Nota Vlade FNRJ br. 418584 od 13. oktobra 1949 godine povodom raskidanja Ugovora o prijateljstvu od strane Vlade NR Bugarske“, u: *Bela knjiga*, 137 – 144.

⁹⁵⁵ Sličan odgovor kao i bugarski odgovor dobit će i Rumunji gdje će se odbacivati njihova klevetanja, ali istovremeno i žaliti sa *bratskim prijateljskim odnosima*, u: „Nota Vlade FNRJ Rumunjskoj Vladi“, *Borba*, Zagreb, Sarajevo, god. XIV., br. 246., 16. listopada 1949., 1 – 2., „Nota Vlade FNRJ rumunjskoj Vladi“, *Politika*, god. XLVI., br. 13370., 16. listopada 1949., 1 – 2., „Nota Vlade FNRJ Rumunjskoj Vladi“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 930., 17. listopada 1949., 1.

⁹⁵⁶ Kao i s bugarskim odgovorom, vrlo sličan odgovor dobila je čehoslovačka Vlada koja je raskinula Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i saradnji u miru, Konvenciju o kulturnoj suradnji te je opozvala jugoslavenskoga veleposlanika Marijana Stilinovića. Unatoč potpunoj odmazdi čehoslovačke diplomacije, Jugoslavija se u noti od 22. listopada 1949. prisjećala *bratskih i prijateljskih veza* s osvrtom na zajedničku borbu protiv fašističkoga neprijatelja, a završila je riječima da je svojim postupcima nanijela ozbiljan udarac interesima naroda dvaju država. Jugoslavenska Vlada najviše je protestirala zbog otkazivanja rada veleposlaniku Stilinoviću., u: „Nota Vlade FNRJ Vladi Čehoslovačke Republike“, *Politika*, god. XLVI., br. 13376., 23. listopada 1949., 1 – 2., „Nota Vlade FNRJ čehoslovačkoj vladi“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 252., 23. listopada 1949., 1., „Nota Vlade FNRJ čehoslovačkoj Vladi“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 935., 24. listopada 1949., 1., Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 493 – 500., „Nota Vlade FNRJ br. 419126 od 22. oktobra 1949 povodom raskidanja Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i saradnji od strane Čehoslovačke Republike“, u: *Bela knjiga*, 131 – 137.

⁹⁵⁷ Isto. Odgovori jugoslavenske Vlade bili su odaslani 13. listopada 1949. bugarskoj Vladi, rumunjskoj 15. listopada 1949., 21. listopada Poljskoj, a 22. listopada 1949. čehoslovačkoj Vladi.

kratka obavijest koja je bila preuzeta od agencije *Tanjug*. U dvije rečenice vijesti našlo se da su vlade Mađarske, Poljske, Bugarske i Rumunjske otkazale Ugovor o prijateljstvu s Jugoslavijom, a motivi su izmišljeni argumenti koje navodi sovjetska Vlada od 28. rujna 1949.⁹⁵⁸ Kao što je vidljivo, nije se radilo o partijama, nego o državama, kao što je bio i slučaj sa Sovjetskim Savezom. Dakle, Sovjetski Savez i zemlje pod sovjetskim nadzorom, krajem rujna 1949., u svega pet dana otkazale su čak 46 ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći i suradnji uz jednostavno objašnjenje da je jugoslavenska vlada ovisna o imperijalističkom zapadu čime se pretvorila u njihovo sredstvo agresivne propagande, a to je dovelo do likvidacije jugoslavenskoga suvereniteta.⁹⁵⁹

Uslijedio je jugoslavenski odgovor na sovjetsku notu od 1. listopada 1949. povodom jednostranoga Ugovora u kojem je priopćeno da je bio potpisan na 20 godina dana 11. travnja 1945. U odgovoru je jugoslavenska vlada priopćila da je prišla Ugovoru s najiskrenijim namjerama i uvjerenjem da se radi o bliskoj suradnji dvaju naroda u cilju daljnjega učvršćenja mira i međunarodne sigurnosti. Ujedno je otisnuto da je nakon potpisivanja Ugovora i Titovih riječi jugoslavenski narod smatrao da je ovo rezultat zajedničke slavne borbe Crvene armije i Jugoslavenske armije te ostvarenja težnji da dvije države žive u prijateljstvu. Unatoč tome, sovjetska Vlada je to iskoristila u svrhu ucjene i pritiska, dok Jugoslavija nije očekivala da će upravo Sovjetski Savez biti taj koji će na grubi način pogaziti Ugovor te proklamirane principe socijalističke vanjske politike. Jugoslavija je u Sovjetskom Savezu vidjela oslonac te garanciju nezavisnosti i daljnjega slobodnoga nacionalnog razvitka te je upravo prije rata na jugoslavenskom prostoru bio sklopljen saveznički Ugovor. Nadalje se u noti osvrnulo na to da je upravo jugoslavenska Vlada ta koja je pozvala sovjetske vojne i druge stručnjake u Jugoslaviju te istovremeno poslala svoje najbolje ljude na školovanje u Sovjetski Savez, čak je i prepustila odgoj jugoslavenske djece Sovjetskom Savezu. Ujedno je aktivno surađivala i podržala stavove Sovjetskoga Saveza na svim međunarodnim forumima, sastancima i odnosima.

Unatoč svim sovjetskim kršenjima, jugoslavenska Vlada konstantno se pozivala na Ugovor koji je sada raskinut, iako je ovo uslijedilo nakon izražene spremnosti jugoslavenske Vlade u očitovanje na notu od 23. kolovoza 1949. da se pristupi rješavanju svih spornih pitanja sa sovjetskom Vladom u duhu međunarodnih obaveza dviju vlada. Sovjetska Vlada, međutim, nije ni odgovorila na jugoslavensku notu, nego je i raskinula Ugovor tako da se pokušala osloboditi preuzetih međunarodnih obaveza čime je kršila međunarodne principe koje su sadržane u Povelji OUN-a. Jugoslavenska nota prebacivala je cjelokupnu odgovornost za posljedice koje mogu proizaći ovim otkazivanjem Ugovora

⁹⁵⁸ „Mađarska, poljska, bugarska i rumunjska vlada otkazale ugovore o prijateljstvu sa FNRJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 235., 3. listopada 1949., 1.

⁹⁵⁹ Petar Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944 – 1949*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2007.), 229 – 231; Slobodan Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945 – 1955* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2010.), 439 – 440., Vladimir Lj. Cvetković, *Jugoslavenska politika prema zemljama Narodne demokratije u susedstvu*, 5.

na sovjetsku Vladu.⁹⁶⁰ Jugoslavenski odgovor i dalje nije bio agresivan niti izravan, nego ponizan i miroljubiv s ponavljanjem da je jugoslavenska Vlada spremna riješiti sporna pitanja, ali da je sada za njih odgovoran isključivo Sovjetski Savez.

Nedugo nakon jugoslavenskoga odgovora, preciznije samo četiri dana poslije, 4. listopada 1949., uslijedilo je priznanje Narodne Republike Kine od strane jugoslavenske Vlade. Vijest je izašla dan poslije u jugoslavenskom tisku, a ministar vanjskih poslova obavijestio je kineskoga ministra vanjskih poslova o priznanju sa željom u ostvarenje prijateljskih odnosa s kineskim narodom i kineskom Vladom.⁹⁶¹ Dakle, Jugoslavija je priznala NR Kinu tek nakon što je Sovjetski Savez raskinuo sve dotadašnje važeće Ugovore s njom, čime je i dalje htjela ostati u komunističkom pokretu, ali uspostavom diplomatskih odnosa s drugom najjačom silom u tom istom pokretu.

Drugo važno zbivanje na vanjskopolitičkom polju nakon sovjetskoga raskida Ugovora o prijateljstvu i suradnji, bila je Kardeljeva izjava za *New York Times* 2. listopada 1949. Ona je izrečena u sklopu sjednica OUN-a, a jugoslavenski tisak ju je zabilježio: „U ranijim svojim istupanjima i glasanjima na zasjedanjima OUN Jugoslavija je većini slučajeva podržavala stav Sovjetskog Saveza o pojedinim pitanjima zbog toga što je bila uvjerena da Sovjetski Savez dosljedno sprovodi politiku jednakosti, poštovanja suvereniteta i nemiješanja u unutrašnje stvari drugih država. Međutim, jugoslavenska vlada se kasnije, a naročito u toku posljednje godine dana na sopstvenom iskustvu uvjerala da se sovjetska vlada ne drži dosljedno gornjih principa“.⁹⁶² Kardelj je u izjavi naglasio da se jugoslavenska politika vodi principima delegacije u OUN-u, a time će se voditi i prilikom glasanja, a to je učvršćenje mira i sigurnosti naroda, ravnopravnosti te demokratskih odnosa među državama kao i poštivanje nezavisnosti i nemiješanja u unutrašnje poslove drugih država. Svega onoga što je nalagala povelja OUN-a. Kardelj je u izjavi predvidio da će u slučaju primitka Jugoslavije u Vijeće sigurnosti, ona dalje voditi interesima općega mira i sigurnosti, a ne vlastitim interesima. Tako se Jugoslavija

⁹⁶⁰ „Nota Vlade FNRJ Vladi SSSR povodom jednostranog raskidanja Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 234., 2. listopada 1949., 1., „Nota Vlade FNRJ Vladi SSSR“, *Politika*, god. 46., br. 13358., 2. listopada., 1 – 2., „Nota Vlade FNRJ Vladi SSSR“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 918., 3. listopada 1949., 1., „Nota Vlade FNRJ Vladi SSSR povodom jednostranog raskidanja Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji od strane Vlade SSSR“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 382 – 384., „Nota Vlade FNRJ br. 417782 od 1. oktobra 1949 godine povodom jednostranog raskidanja Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji od strane Vlade SSSR“, u: *Bela knjiga*, 127 – 131., „Povodom odluke Vlade SSSR da raskine Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 456 – 461.

⁹⁶¹ „Vlada FNRJ priznala Narodnu vladu Narodne Republike Kine“, *Borba*, Beograd, god. XIV., br. 238., 6. listopada 1949., 1., „Priznanje NR Kine“, Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 472. Kinesko rukovodstvo tada je ignoriralo jugoslavensko priznanje i nisu na njega odgovorili. Sve su socijalističke zemlje ustrajale u tome da Narodna Republika Kina (NRK) bude priznata u OUN-u. Iako je KPK prije godinu i pol dana u potpunosti podržala stav Informbiroa u vezi izbacivanja KPJ, Jugoslavija nije mijenjala svoj stav u OUN-u u slučaju NRK. Uvijek je suvereno podržavala kinesko komunističko rukovodstvo nauštrb toga što je druga strana ignorirala jugoslavensko rukovodstvo i njegovo djelovanje., u: Stopić, *Revolucionari, revizionisti, dogmatičari, pseta i luđaci*, 5.– 6., 26 – 27.

⁹⁶² „Odgovori druga Edvarda Kardelja na pitanja predstavnika Njujork tajmsa“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 235., 3. listopada 1949., „Izjava potpretsjednika Vlade i ministra spoljnih poslova FNRJ druga Edvarda Kardela saradniku „Njujork Tajmsa“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 919., 4. listopada 1949., 1.

odlučila kandidirati u Vijeće sigurnosti. Američka je Vlada najavila da će glasati za Jugoslaviju, a istovremeno se, navodno, nije konzultirala s njima o tome. Kardelj se osvrnuo na odnose sa Sovjetskim Savezom gdje navodi da Jugoslavija nije dala nikakvoga povoda za sukob između dvije države, kao i da su neistinite optužbe od sovjetske strane. Jugoslavenska strana nije dala nikakav povod za daljnji pritisak Sovjetskom Savezu i ostalim zemljama u okruženju. Na kraju je zaključila: „Teško je vjerovati da bi se u sadašnjoj situaciji ma ko odlučio na avanturu da oružjem napadne jednu nezavisnu i suverenu zemlju, članicu OUN“.⁹⁶³ Kardelj kao šef jugoslavenske delegacije u OUN-u i ministar vanjskih poslova Jugoslavije će već 15. listopada 1949. na pitanja egipatskoga dopisnika Razmesa Nasira za list *Akbar el jom* ustanoviti: „Između FNRJ i SSSR ne postoje nikakvi objektivni državni razlozi za sukob, ako se obe zemlje pridržavaju načela ravnopravnosti naroda. Spor oko sovjetskih građana je tek naknadno i to vještački izazvan da bi se opravdali sovjetski postupci prema našoj zemlji. Iz istih razloga je aranžiran i proces protiv Rajka u Mađarskoj“⁹⁶⁴. Kardelj je obrazlagao da se *Rajkovim procesom* Jugoslavija prikazuje kao opasnost za nezavisnost i integritet zemalja pod sovjetskim nadzorom, ali su razlozi za taj proces i pritisak na Jugoslaviju drukčiji u odnosu na sovjetska objašnjenja, dodao je Kardelj. To je značilo da je sovjetska Vlada željela proturiti svoju geopolitičku strategiju, a navodilo se da narodi Jugoslavije nisu htjeli da se razvijaju kao privjesak neke druge zemlje.⁹⁶⁵

Koliko je Jugoslavija bila u defenzivnom segmentu svjedoči i činjenica kako je opisano u tisku ubojstvo jugoslavenskoga graničara. Naime, 7. listopada 1949. ubijen je vojnik Mitra Vojnović od strane albanskih pograničnih vlasti i to deset metara unutar jugoslavenskoga teritorija. Izvještaj komisije povodom ubojstva jugoslavenskoga graničara na jugoslavensko-albanskoj granici glasio je da se radilo o pripremljenoj i organiziranoj provokaciji. Jugoslavenska Vlada je 11. listopada 1949. uputila notu albanskom veleposlanstvu u Jugoslaviji s opisom izvještaja komisije. U noti je tražila da se albanska Vlada pozove na odgovornost i kazni izvršitelje ubojstva te da obavijesti jugoslavensku Vladu o tome, kao i da na ime odštete za ubojstvo jugoslavenskoga graničara Mitra Vojnovića plati obitelji ubijenog 500.000 dinara.⁹⁶⁶ Albanska Vlada nije raskinula Ugovor s Jugoslavijom kao što su

⁹⁶³ Isto, 1.

⁹⁶⁴ „Odgovori druga Kardelja na pitanja dopisnika egipatskog lista „Akbar el jom“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 248., 16. listopada 1949., 1., Odgovor druga Edvarda Kardelja na pitanja dopisnika egipatskog lista „Ahbar-Al-Jom“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 930., 17. listopada 1949., 1.

⁹⁶⁵ „Isto, 1.

⁹⁶⁶ „Nota Vlade FNRJ albanskoj vladi povodom mučkog ubijstva jugoslavenskog graničara“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 243., 12. listopada 1949., 1., „Albanska vlada ne želi da prestane sa izazivanjem incidenta na jugoslavensko-albanskoj granici“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 243., 12. listopada 1949., 1. Vidi više u izvještaju komisije: u: „Prepiska u vezi sa ubistvom jugoslavenskog graničara“, Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 474 – 478., „Protestna nota Vlade FNRJ br. 418456 od 11. oktobra 1949 godine povodom ubistva jugoslavenskog graničara od strane Albanskih pograničnih organa“, u: *Bela knjiga*, 374 – 375., „Izvještaj komisije od 8-X-1949 godine o uviđaju izvršenom povodom ubistva jugoslavenskog graničara na jugoslavensko-albanskoj granici“, u: *Bela knjiga*, 375 – 377. Kasnije je ponovno izašla nota: Nota Vlade FNRJ albanskoj vladi“, *Politika*, god. XLVI., br. 13386., 4. studenoga 1949., 1 – 2.

napravile članice Informbiroa, ali su zato njeni graničari usmrtili jugoslavenskoga vojnika. Unatoč tome što je prosvjednu notu od 11. listopada 1949. jugoslavenska Vlada uputila albanskom veleposlanstvu. Uostalom, naznačuje se da je javnost obaviještena dana 15. listopada 1949. da veleposlanstvo NR Albanije nije dalo odgovor. Jugoslavensko vodstvo ponovno je poslalo notu, ali sada albanskoj Vladi od 2. studenoga 1949. u kojoj je istaknuto da notu šalje zbog nastalih odnosa između dviju država. Za njih je rečeno da su u suprotnosti s duhom Ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći, iako je Albanija 1. srpnja 1948. raskinula sve ekonomske ugovore, sporazume i protokole zaključke između dviju država, a svi jugoslavenski stručnjaci, savjetnici i specijalisti tada su napustili Albaniju, kako je zatraženo od albanske Vlade. Odgovora nije bilo, kao ni odštete za ubijenoga vojnika.⁹⁶⁷

Nadalje, u jugoslavenskoj noti pobrojani su neprijateljski postupci albanskoga rukovodstva prema jugoslavenskim državljanima u Albaniji i diplomatskim predstavništvima, zatim spomenuto davanje utočišta *dezerterima* iz Jugoslavije, ali i incidenti koji su se odvijali na granici. Unatoč tome, jugoslavenska vlada je i dalje podržavala miroljubivu politiku i spremnost da se riješe sva sporna pitanja između dviju država te je već od 9. svibnja 1949. putem pregovora između delegata dviju Vlada regulirala dugovanja i ekonomska potraživanja u zajedničkim odnosima. Zatim je 5. rujna 1949. jugoslavenska Vlada predložila albanskoj Vladi obrazovanje mješovitih jugoslavensko-albanskih komisija za utvrđivanje graničnih incidenata. Bila je predložila zaključenje sporazuma, kao i to da se ispitaju granični znakovi na svim sektorima uzduž granice. Uz sve navedeno, jugoslavenska Vlada se i dalje zauzimala za nezavisnost Albanije i njene pozicije.

U noti se dalo do znanja da je jugoslavenska Vlada u kolovozu 1949. preko predstavnika Velike Britanije i Sjedinjenih Država intervenirala ukazujući na ozbiljne povrede južne albanske granice od strane Grčke. Štoviše, dobila je 17. kolovoza 1949. odgovore od britanskoga veleposlanika Charlesa Peaka i američkoga Cavendish Cannona koji su grčkoj Vladi u Ateni jasno predočili njene postupke koji nisu bili zadovoljavajući. Stav jugoslavenskoga vodstva o ovom problemu dato je kroz priopćenje jugoslavenske agencije *Tanjug* 1. rujna 1949., što je i publicirano u jugoslavenskim novinama.⁹⁶⁸ Zbog svega navedenoga, jugoslavenska Vlada skrenula je pozornost na to da je albanska politika prema Jugoslaviji suprotna Ugovorom o prijateljstvu i suradnji. Time se upozorila albanska Vlada u Tirani da se vrati na politiku prijateljstva i suradnje kao što to čini jugoslavenska Vlada: „Vlada FNRJ smatra da nije dovoljno da samo Vlada FNRJ ispunjava obaveze iz pomenutog Ugovora i da se samo Vlada FNRJ u svojoj politici prema Albaniji rukovodi principima sadržanim u tom Ugovoru, već je, naprotiv, neophodno da ga uzajamno poštuju obe strane“.⁹⁶⁹ Nakon što jugoslavensko vodstvo nije dobilo

⁹⁶⁷ Isto.

⁹⁶⁸ „Povodom vijesti o stvaranju albanskog komiteta u Francuskoj“, *Borba*, 1. rujna 1949., god. XIV., br. 208., 1.

⁹⁶⁹ „Nota Vlade FNRJ albanskoj vladi“, *Borba*, god. XIV., br. 262., 3. studeni 1949., 1., „O politici NR Albanije prema

pozitivan odgovor od albanske strane, iako je jugoslavensko vodstvo pokazalo potpuno spremnost u izgladivanju odnosa, deset dana poslije jugoslavenska Vlada poslala je novu notu u kojoj je izjavila da se jugoslavenska Vlada smatra oslobođenom obaveza iz Ugovora o prijateljstvu dviju država. U noti je sadržano da se već drugu godinu zaredom provodi neprijateljska politika prema Jugoslaviji te da je jugoslavenska Vlada činila sve sa svoje strane da se izbjegne daljnje zaoštavanje odnosa s Albanijom, no albanska je Vlada na sve miroljubive i pozitivne apele jugoslavenske Vlade odgovarala samo daljnjim zaoštavanjima i odbijanjem prijateljskoga poziva. Albanska Vlada je dala do znanja da ne misli mijenjati postojeću politiku prema Jugoslaviji. U tisku se jasno isticala jugoslavenska promidžbena floskula o simpatijama prema albanskom narodu, iako zbog postupka njegovoga vodstva jugoslavenska Vlada smatrala je da je oslobođena od obaveza koje su proizlazile iz potpisanoga Ugovora od 9. srpnja 1946.⁹⁷⁰

13.2. PROTJERIVANJE JUGOSLAVENSKOGA VELEPOSLANIKA IZ MOSKVE

Dvadeset i četiri dana od jugoslavenske note, točnije 25. listopada 1949., uslijedio je sovjetski otkaz jugoslavenskom veleposlaniku Karlu Mrazoviću u Moskvi.⁹⁷¹ U kratkom sovjetskom priopćenju dana je informacija da je sovjetska Vlada ovlasila ministarstvo vanjskih poslova Sovjetskoga Saveza da izjavi da je tijekom budimpeštanskoga sudskog procesa protiv Rajka i njegovih suradnika ustanovljeno da se jugoslavenski veleposlanik Mrazović dulje vremena bavio špijunažom i raspirivanjem vijesti protiv Sovjetskoga Saveza te da je kao veleposlanik Jugoslavije u Sovjetskom Savezu istupao u jugoslavenskom tisku s „klevetničkim izmišljotinama na adresu Sovjetskog Saveza. Usled toga sovjetska Vlada smatra nemogućim dalji boravak Mrazovića u svojstvu diplomatskog predstavnika Jugoslavije u SSSR“.⁹⁷² Odgovor jugoslavenske Vlade uslijedio je četiri dana poslije, 29.

FNRJ“; u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 503 – 505., „Nota poslanstva FNRJ u Tirani br. 348 od 2 novembra 1949 godine kojom se poziva albanska Vlada da se vrati na politiku prijateljstva i saradnje sa FNRJ“, u: *Bela knjiga*, 145 – 147.

⁹⁷⁰ „Nota Vlade FNRJ albanskoj vladi“, *Borba*, god. XIV., br. 270., 12. studenog 1949., 1., „Raskid Ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 512 – 521., „Nota Vlade FNRJ br. 420458 od 12 novembra 1949 godine kojom Vlada FNRJ izjavljuje da se smatra oslobođenom obaveza iz Ugovora o prijateljstvu između FNRJ i NR Albanije“, u: *Bela knjiga*, 147 – 155.

⁹⁷¹ Karlo Mrazović bio je sudionik revolucionarnih zbivanja u Mađarskoj poslije Prvoga svjetskog rata, u Moskvi je bio član SKP(b) sedam godina, borio se u internacionalnoj brigadi u Španjolskoj, zatim se bio priključio u Jugoslaviji komunističkoj borbi, rukovoditelj komunističke pobune u Hrvatskoj. Poslije rata izabran je bio za narodnoga poslanika, ministar u Vladi NR Hrvatske, zatim opunomoćeni ministar Jugoslavije u Mađarskoj te veleposlanik u Sovjetskom Savezu., „Protestna nota Vlade FNRJ br. 419631 od 29. listopada 1949 godine povodom bezrazložnog proterivanja ambasadora FNRJ u SSSR Karla Mrazovića., u: *Bela knjiga*, 165., „Povodom otkazivanja gostoprimstva ambasadoru“.

⁹⁷² „Nota Vlade SSSR Vladi FNRJ kojom se otkazuje gostoprimstvo ambasadoru FNRJ u Moskvi Karlu Mrazoviću“, Štrbac, *Jugoslavija i odnosi socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 385., „Otkazivanje gostoprimstva

listopada 1949. U protestu se iznosilo da je riječ o bespredmetnoj noti jer je znana činjenica da je Karlo Mrazović na Šestom redovnom zasjedanju Sabora NR Hrvatske u Zagrebu 15. listopada 1949. jednoglasno izabran za predsjednika Prezidijuma Sabora NR Hrvatske od narodnih poslanika.⁹⁷³ Jugoslavenska obrana bila je da je Mrazović izabran na poziciju u Jugoslaviji, što ne isključuje činjenicu da je otpušten kao veleposlanik u Sovjetskom Savezu i to više od mjesec dana nakon što je bio izabran, a do tada je bio na funkciji.

U daljnjem očitovanju, stav jugoslavenskoga vodstva iz novina bio je da je riječ o insceniranom događaju u Budimpešti te da sovjetska Vlada i dalje iznosi sramnu podvalu Mrazoviću uzimajući u obzir njegov ratni i politički put. Sovjetska Vlada radila je sve u cilju daljnjih zaoštavanja odnosa i ocrnjivanja jugoslavenskoga rukovodstva pred međunarodnom javnošću. Jugoslavenska Vlada protestno je odbacila sve klevete uperene protiv Karla Mrazovića.⁹⁷⁴ Nakon protjerivanja Karla Mrazovića iz Moskve, uslijedilo je 16. studenoga 1949. od Ministarstva vanjskih poslova Sovjetskoga Saveza otkazivanje suradnje Laze Latinovića, otpravnika poslova jugoslavenske Vlade u Moskvi, i to po istom modelu – optužba za korištenje položaja u svrhu špijunaže i podrivačku djelatnost. Zaključak je bio da je nemoguć njegov daljnji boravak u Sovjetskom Savezu.⁹⁷⁵ Pet dana poslije, stigao je jugoslavenski odgovor, koji se nije razlikovao od prethodnih. Tada se protestiralo zbog iznesenih optužbi u spomenutoj noti za koje se tvrdilo da su potpuno izmišljene te je Ministarstvo vanjskih poslova Jugoslavije ukazalo „da Vlada SSSR ide namerno za tim da onemogući rad diplomatskog predstavništva FNRJ Moskvi kao i normalne diplomatske odnose između FNRJ i SSSR. Za posledice koje iz toga mogu proizići snosiće odgovornost isključivo Vlada SSSR“.⁹⁷⁶

U veljači 1949., osam mjeseci prije protjerivanja, jugoslavenski veleposlanik u Moskvi Karlo Mrazović pokušao je dobiti konzultacije sa zamjenikom ministra vanjskih poslova Sovjetskoga Saveza u vezi pitanja odnosa Jugoslavije i Austrije, oko pitanja Koruške i hidroelektrane rijeke Drave, no bio je odbijen. Također, bio je odbijen i od niže rangiranih sovjetskih diplomata.⁹⁷⁷ Diplomatski odnosi između Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom te Jugoslavije bili su i formalno prekinuti, a to se očitovalo u protjerivanju diplomatskih predstavnika i službenika. Ovim činom je

ambasadoru Karlu Mrazoviću u SSSR“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 501., „Nota Vlade SSSR br. 4. od 25. oktobra 1949. godine kojom se otkazuje gostoprimstvo ambasadoru FNRJ u Moskvi Karlu Mrazovuću“, u: *Bela knjiga*, 164. U jugoslavenskom tisku nema sovjetske note o Mrazovićevom otkazivanju.

⁹⁷³ Isto.

⁹⁷⁴ „Nota Vlade FNRJ sovjetskoj Vladi“, *Borba*, god. XIV., br. 258., 30. listopada 1949., 1.

⁹⁷⁵ „Protest povodom otkazivanja gostoprimstva opravniku poslova Ambasadore FNRJ u SSSR Lazi Latinoviću“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 522., „Nota Vlade SSSR br. 7 od 16 novembra 1949. godine kojom se otkazalo gostoprimstvo otpravniku poslova FNRJ u Moskvi Lazi Latinoviću“, u: *Bela knjiga*, 165.

⁹⁷⁶ „Protest povodom otkazivanja gostoprimstva otpravniku poslova Ambasade FNRJ u SSSR Lazi Latinoviću“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 522 – 523., „Protestna nota Vlade FNRJ br. 420758 od 21. novembra 1949. povodom bezrazložnog protjerivanja otpravniku poslova FNRJ iz SSSR Laze Latinovića“, u: *Bela knjiga*, 166.

⁹⁷⁷ Anatoly Anikeev, „The Idea for a Balkan federation: the Civil war in Greece and Soviet-Yugoslav conflict 1949“, *The Balkan in the Cold war*, ed. Vojislav G. Pavlović, special ed. 116. (Beograd: Institute for Balkan studies of the Serbian Academy of sciences and arts, 2011.), 180.

zapravo zatvoreno jugoslavensko veleposlanstvo u Moskvi. Iz zemalja Informbiroa je tijekom tri i pol godine protjerano 148 diplomata i diplomatsko-konzularnih službenika. U nekim slučajevima protjerivanja su izvršena tako da se protjeralo deset ili više službenika, a nekada samo pojedinačno. Time su jugoslavenska diplomatska predstavništva ostajala bez osoblja.

Vlade zemalja pod sovjetskim nadzorom otkazale su gostoprimstvo trojici akreditiranih jugoslavenskih veleposlanika, a to je prva napravila sovjetska Vlada.⁹⁷⁸ S istom optužbom kao i Sovjetski Savez nastupila je čehoslovačka Vlada 4. listopada 1949., kada je proglasila jugoslavenskoga veleposlanika Marijana Stilinovića „nepoželjnom osobom“ tražeći njegov opoziv.⁹⁷⁹

Bugarska Vlada je 17. siječnja 1950. protjerala Josipa Đerđu i još dvojicu diplomata iz Bugarske. U prisustvu šefa protokola Ministarstva vanjskih poslova Bugarske, u Sofiji je fizički napadnut jugoslavenski konzul Naum Nakov. Dodatni incident dogodio se kada su 13. prosinca 1950. bugarski vojnici napali automobil jugoslavenskoga veleposlanstva, a tada se u njemu nalazio tajnik veleposlanstva. S druge strane, u Mađarskoj jugoslavenski otpravnik poslova nije dobio dva mjeseca izlaznu vizu iz zemlje, a istovremeno mu je bio onemogućen rad te je na kraju protjeran istom metodom kao i gore navedeni. U Varšavi je 20. srpnja 1949. poljska policija zaplijenila diplomatsku poštu iz automobila koji je bio vozilo jugoslavenskoga veleposlanstva, budući da se radilo o registarskim oznakama veleposlanstva na njemu.⁹⁸⁰ Istovremeno, jugoslavenska Vlada radila je na poboljšavanju odnosa s Austrijom i Grčkom. Tako je samo četiri dana nakon otpuštanja Karla Mrazovića iz Moskve, bio novoimenovan jugoslavenski politički predstavnik u Austriji. Tada je Viktor Repić, opunomoćeni ministar, otputovao u kasnim satima 28. listopada 1949. u Beč. Na željezničkoj stanici bio je ispraćajni protokolarni događaj s delegacijom potvrđenom od jugoslavenske vlasti.⁹⁸¹

Nadalje, Međunarodna organizacija pod sovjetskim nadzorom s imenom „Biro komiteta Svjetskog kongresa pristalica mira“ na svome zasjedanju od 19. listopada 1949. u Parizu donijela je odluku da se Jugoslaviju treba isključiti iz članstva jer je “politika jugoslavenske vlade – ratnohuškačka”. Odluka je bila obrazložena u pet točaka. Prva i najvažnija točka je neprijateljstvo prema Sovjetskom Savezu. Druga točka je primjena “nasilničkih i terorističkih mjera” “prema pristalicama mira”, što se odnosilo na internaciju simpatizera Sovjetskoga Saveza u koncentracijske logore. Treća točka odnosila se na jugoslavensku pomoć vlastima u Grčkoj, koje su bili definirane kao „monarhofašisti”. Četvrta točka bila je vezana uz “politiku zastrašivanja” koju je Jugoslavija provodila prema Albaniji, dok se peta točka odnosila na jugoslavenske vojne manevre.⁹⁸² Jugoslavenski odgovor

⁹⁷⁸ Marković, Milovanović, Rebić, *Ratnici mira*, 210.

⁹⁷⁹ „Nota Vlade FNRJ čehoslovačkoj vladi“, *Borba*, god. XIV., br. 232., 22. listopada 1949., 1.

⁹⁸⁰ Marković, Milovanović, Rebić, *Ratnici mira*, 210 – 211.

⁹⁸¹ „Novoimenovani politički predstavnik FNRJ u Austriji Viktor Repić otputovao u Beč“, *Borba*, god. XIV., br. 237., 29. listopada 1949., 1.

⁹⁸² Ivan Dončević, „Još jedna sramota više“, *Naprijed*, god. VII., br. 44., 28. listopada 1949., 3.

prema tome bio je negacijski.

Prema riječima Milovana Đilasa, na četvrtom zasjedanju OUN-a sovjetska vlada i vlade pod njenim nadzorom napravile su korak oko otkazivanja ekonomskih ugovora koje su imale s Jugoslavijom tako da je sovjetska vlada za osam puta smanjila trgovačku razmjenu s Jugoslavijom. To se odvijalo pod argumentom da se vodila neprijateljska politika prema Sovjetskom Savezu. Ujedno je optužio vodstva zemalja pod sovjetskim nadzorom da nisu izvršile obaveze koje su proizlazile iz potpisanih ugovora. Vlade Mađarske, Čehoslovačke, Bugarske, Poljske, Albanije i Rumunjske prekinule su svaku ekonomsku, kulturnu te znanstvenu razmjenu s Jugoslavijom. Na ovaj način je organizirana ekonomska blokada Jugoslavije. Službeno jedino Albanija nije otkazala ugovore. Ono što je Đilas istaknuo je činjenica da jugoslavenska vlast, tisak i radio nisu protiv Sovjetskoga Saveza i zemalja pod njegovim nadzorom iznijeli neku neistinu, nego niti poduzeli neku inicijativu protiv navedenih, nego se Jugoslavija samo branila od napada.⁹⁸³ Iz navedenoga vidljivo je kako je jugoslavenski tisak, odnosno vlast, osim promidžbe, smatrao sovjetsko kršenje ekonomskih ugovora, a u manjoj mjeri se to odnosilo na protjerivanje veleposlanika i osoblja veleposlanstava. Tek naknadno Sovjetski Savez i države pod njegovim nadzorom otkazali su Jugoslaviji Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći.

13.3. DRUGA REZOLUCIJA INFORMBIROA U JUGOSLAVENSKOM TISKU

Prekid diplomatskih odnosa Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza sa sovjetskoga gledišta bio je formaliziran drugom rezolucijom Informbiroa. Rezolucija je donesena krajem studenoga 1949. u Budimpešti pod nazivom „Jugoslavenska kompartija u rukama ubica i špijuna“.⁹⁸⁴ Rezolucija je značajna po tome što je u njoj navedeno kako je u Jugoslaviji na vlasti fašizam, pri čemu je kao glavni argument navedeni proces u Budimpešti protiv Laszla Rajka, bivši mađarski čelnik i ministar vanjskih poslova. Donesena je na zasjedanju Informbiroa komunističkih i radničkih partija u drugoj polovici prosinca 1949. u Mađarskoj, točnije u mađarskom gorju Matra, blizu Budimpešte. Treća sjednica Informbiroa sazvana je za vrijeme zasjedanja Generalne skupštine u OUN-a. U velikoj većini literature

⁹⁸³ „Sa IV. zasjedanja Generalne skupštine OUN: Govor druga Milovana Đilasa u političkom komitetu“, *Naprijed*, god. VII., br., 47, 18. studenoga 1949., 1.

⁹⁸⁴ Rezolucija se nalazi u Tanjugovom specijalnom fondu pod nazivom *Sastanak Informbiroa*, odnosno u prvoj dalje rečenici *Rezolucija sa sastanka Informbiroa u Budimpešti po pitanju „KPJ u rukama ubica i špijuna“*, dok je *Tanjug* koristio izvještaj iz novina *Unitau*, KP Italije, pod naslovom *Komunistička partija Jugoslavije u rukama ubica i špijuna.*, u: Državni arhiv Republike Makedonije (DARM), fond: 0776, kutija br.: 0033, Dimitar Vlahov, narodni poslanik, godina: 1946.-1951., „Sastanak Informbiroa“, 29. studenog 1949., 1 – 4.

spominje se da je druga rezolucija Informbiroa donesena u drugoj polovici 1949., taj se podatak čak nalazi u naslovima objavljenih dokumenata,⁹⁸⁵ no zapravo je rezolucija donesena na simboličan način isto kao i prva rezolucija Informbiroa od 28. lipnja 1948. Naime, rezolucija je donesena 29. studenoga 1949.⁹⁸⁶, a početak sastanka bio je 27. studenoga 1949. Očito je kako jugoslavenska historiografija nije htjela isticati navedeni datum s obzirom na to da se taj dan u Jugoslaviji slavio kao Dan Republike. Nije slučajno ispušten datum i konstantno je bilo isticano da se radi o drugoj polovici studenoga 1949., no datum je bio precizan.⁹⁸⁷ Taj dan je u jugoslavenskom tisku bio predviđen za obilježavanje šest godina novouspostavljene države s veličanjem tri stupa te iste države: Tita, vojske i partije. U novinama se slavio razvoj socijalizma u državi.⁹⁸⁸ Ni jedan događaj nije smio poremetiti potonje pa premda se radilo o još smionijoj rezoluciji zemalja članica Informbiroa.

U drugoj rezoluciji Informbiroa nalazi se isti sastav partija kao onaj iz prve rezolucije Informbiroa. U njoj su doneseni sljedeći zaključci: da je nakon prvoga savjetovanja Informbiroa jugoslavenska Partija u lipnju 1948. napravila prijelaz iz demokracije i socijalizma u buržoaski nacionalizam, dok je za proteklo vrijeme napravila prijelaz od buržoaskoga nacionalizma prema fašizmu i otvorenu izdaju nacionalnih interesa u Jugoslaviji, a da je sve navedeno razotkrio budimpeštanski proces. Drugom rezolucijom tvrdilo se da se klika Tito-Ranković pretvorila u direktnu agenturu imperijalizma i potpaljivača rata, a taj je proces dosegno vrhunac pristupanjem Jugoslavije imperijalističkom bloku u OUN-u. Pojašnjavalo se da su jugoslavenski prvaci – Kardelj, Đilas i Bebler – istupali u nizu najvažnijih međunarodnih pitanja u bloku sa Sjedinjenim Državama. Prozivka je išla u smjeru da je osnovu jugoslavenskoga režima činilo „kulaštvo“ na selu i kapitalistički elementi u gradu. Zatim da je Titova klika prekinula sa Sovjetskim Savezom i s cjelokupnim taborom socijalizma i demokracije, dok su anglo-američki krugovi pretvarali Jugoslaviju u zavisnu imperijalističku državu. Stoga, Informbiro je smatrao da špijunska grupa oko Tita, Rankovića, Kardelja i Đilasa predstavljala neprijatelje radničke klase i seljaštva, ali i jugoslavenskih naroda te da je ona održavala anglo-

⁹⁸⁵ „Rezolucija Informbiroa „Jugoslavenska kompartija u rukama ubica i špijuna“ donesena na zasjedanju Informbiroa komunističkih i radničkih partija u drugoj polovini novembra 1949. godine u Mađarskoj“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 386.

⁹⁸⁶ Također, istog dana donesena je još jedna Rezolucija o međunarodnoj situaciji te stanju u partijskim pokretima Informbiroa. Ono što treba istaknuti da se Rezolucijom osudila anglo-američka politika i njihovo neprihvatanje o zabrani atomskoga naoružanja. Što se tiče komunističkoga pokreta, tražilo se da su komunisti dužni da strpljivo i uporno grade i objašnjavaju značaj jedinstva radničke klase, kao i aktivne borbe za mir i demokratsku slobodu. Jugoslavija se nije spominjala., u: „Rezolucija o opštoj međunarodnoj situaciji, stanju u radničkom pokret i zadacima radničke klase“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga.*, 524 – 534.

⁹⁸⁷ „Savetovanje Informacionog biroa komunističkih partija rezolucija Informbiroa“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948.*, knjiga druga, 535. Ovdje se radi o naslovnicu dokumenta čime je započeo tekst dokumenta, no postoji u sadržaju popis dokumenata sa kratkim sadržajem te je navedeno u rubrici *ko kome* – „Zasedanje Informacionog biroa komunističkih partija“, dok je u sadržaju navedeno „Rezolucija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, XIX. Dedijer je klasificirao dokumente na način da je sadržaj dokumenta koji je naveden da je ujedno naziv dokumenta, a rjeđe da se rubrici *ko kome* također pojavi kao naziv dokumenta.

⁹⁸⁸ „Šest godina postojanja narodne države“, *Borba*, god. XIV., br. 284., 29. prosinca 1949., 1.

američku imperijalističku volju. Ujedno se naglasilo da je tadašnja KPJ izgubila legitimitet da se naziva komunističkom partijom. Informbiro je smatrao da borba protiv Titovoga kruga ljudi predstavlja međunarodni dug svih komunističkih i radničkih partija. Pozivao je sve dionike, pa i jugoslavensku radničku klasu, da se bore protiv trenutne jugoslavenske partije. U tom smislu Informbiro je izrazio čvrsto uvjerenje da u Jugoslaviji postoji „zdrava i sposobna snaga“ među radništvom i seljacima Jugoslavije za pobjedu nad špijunskom klikom Tito-Ranković.⁹⁸⁹

Sastanak je održan 27. studenoga 1949. te je na tom sastanku Gheorghe Gheorghiu-Dej, generalni tajnik Rumunjske radničke partije podnio referat pod naslovom „Jugoslavenska komunistička partija u vlasti ubojica i špijuna“. Na sastanku se donijela Opća rezolucija o međunarodnoj situaciji i druga rezolucija Informbiroa. Autori se pozivaju na informbiroovski istup u kojem su naznačili da je jugoslavensko vodstvo prešlo u agitaciju otvorenoga fašizma s izdajom nacionalnih interesa,⁹⁹⁰ no ključna razlika između prve i druge rezolucije Informbiroa, je ta što su drugoj prethodili otkazivanje ekonomskih ugovora od strane Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom, što je ujedno značilo da je Sovjetski Savez kroz platformu Informbiroa potencirao razlaz s Jugoslavijom, a ne obratno. Koliko je Jugoslavija dočekala nespremna otkazivanja gospodarskih ugovora svjedoči i činjenica da je tijekom 1949. Jugoslavija trgovala s 46 zemalja, dok je ugovorne odnose imala samo s 24 zemlje.⁹⁹¹ Govorom u Puli 10. srpnja 1949. Tito je dao jasno do znanja da je prisiljen mijenjati *modus operandi* prema zemljama Zapada te ulaziti s njima u kreditne ugovore.⁹⁹²

Kada se analizira jugoslavenski tisak, uočljivo je da odnos prema drugoj Rezoluciji potpuno različit od onoga prema prvoj Rezoluciji, koja je objavljena dva dana poslije u svim novinama na naslovnoj stranici uz popratni odgovor jugoslavenskoga rukovodstva. Druga Rezolucija spomenuta je tjedan poslije, točnije 6. prosinca 1949. i to tek na trećoj stranici lista *Borbe*. U dijelu članka se čak iznosila informacija da je Rezolucija donesena 29. prosinca 1949., na dan osnivanja Jugoslavije, poručujući čitavom svijetu da Jugoslavija nije socijalistička, a ni demokratska, nego *država fašističkoga* tipa. Naslovom „Još jedna rezolucija Informbiroa“ kao da se ne želi dati prevelika pozornost temi, a početak teksta glasio je: „u toku novembra ove godine kod Informbiroa dogodio se

⁹⁸⁹ „Rezolucija Informbiroa „Jugoslavenska kompartija u rukama ubica i špijuna“ donesena na zasjedanju Informbiroa komunističkih i radničkih partija u drugoj polovini novembra 1949. godine u Mađarskoj“, u: Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*, 386 – 390., „Rezolucija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 535 – 539., „Rezolucija Informbiroa „Jugoslavenska kompartija u rukama ubica i špijuna“ donesena na zasjedanju Informbiroa komunističkih i radničkih partija u drugoj polovini novembra 1949. godine u Mađarskoj“, u: *Bela knjiga*, 156 – 159.

⁹⁹⁰ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 132., Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 132., Nikolić, *Informbiro*, 148.

⁹⁹¹ „Ekspeze potpredsjednika vlade i ministra inostranih poslova E. Kardelja o spoljnoj politici vlade FNRJ.“, *Osmo redovno zasjedanje Saveznog veća i Veća naroda: 16-28 decembra 1949: stenografske beleške* (Beograd: Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, 1949.), 135., Štrbac, *Svedočastva o 1948.*, 86.

⁹⁹² Govor druga Tita na mitingu u Puli“, *Borba*, god. XIV., br. 163., 11. srpnja 1949., 1 – 2., „Govor maršala Tita na velikom mitingu u Puli“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 845., 12. srpnja 1949., 1 – 2., „Govor druga Tita u Puli“, *Naprijed*, god. VII., br. 29., 15. srpnja 1949., 1 – 2., Govor maršala Tita na mitingu u Puli“, *Politika*, god. XLVI., br. 13288., 13. srpnja 1949., 1 – 2., Tito, *Govori i članci, knjiga IV*, (Zagreb: Naprijed, 1959.), 232.

još jedan povijesni događaj: napisana je druga Rezolucija protiv KPJ. Znamo već kako je izgledala njena prethodnica, prva rezolucija – „O stanju u KPJ“, bila je toliko nakaradna da njenu kontrarevolucionarnost nisu mogli prikriti ni debeli slojevi „marksističko-lenjinističke“ frazeologije“. ⁹⁹³

U nastavku se navodilo da je nova rezolucija još „nakaradnija“ jer ju je nemoguće „našminkati“, budući da je prva po formi i terminologiji nalikovala na nekakav marksistički dokument, dok druga podsjeća *na prijeki sud* i po formi i po sadržaju. Uspoređivalo se s prvom Rezolucijom Informbiroa, koja je po teoretičnosti i principijelnosti imala smisla s obzirom na prozivke o politici Partije na selu, Narodnom frontu, unutarpartijskoj demokraciji, samokritičnosti i tako dalje, dok je u drugoj sadržano da Jugoslavija ni nema grešaka koje se mogu ispraviti, već samo fašizam. U članku se obrazlagalo da je Sovjetski Savez izgubio kredibilitet zbog nediplomatskih ispada u OUN-u, dok je ovom drugom Rezolucijom to samo potvrdilo kao što je potvrdio i Rajkov proces, koji je poslužio kao opravdanje sovjetske politike protiv Jugoslavije. Komentar je dalje govorio da su propala sva sovjetska nastojanja da uguši Jugoslaviju, pa su Sovjeti ponovno pribjegli korištenju Informbiroa da bi postigli spomenuti cilj. Dalje se opravdalo da je Jugoslavija sa svim susjednim državama koje su članice Informbiroa imala dobre odnose sve do „kobne informbiroovske inicijative iz Moskve“. ⁹⁹⁴

Jugoslavensko je rukovodstvo željelo probleme riješiti sa sovjetskim rukovodstvom putem otvorenoga razgovora pri čemu bi se našla dva vodstva. Stoga su predlagali da izaslanik sovjetskoga rukovodstva dođe u Jugoslaviju na pregovore. S druge strane, CK SKP (b) htio je suprotno – spor riješiti putem diktata i ideološkoga *blitzkriega*, uvlačeći u spor i niz drugih komunističkih partija i komunističkih država. U analizi se dalo i rješenje: „taj proces i problemi koji iza njega proizlaze mogu kanalizirati i rješavati u pravcu učvršćenja komunističkih partija i uspješnog razvitka međunarodnog radničkog pokreta u cjelini samo na bazi principijelne diskusije s pozicija marksizma-lenjinizma. Međutim, današnji – komunistički rukovodioci informbiroovskog tipa, izgleda, nimalo ne vole principijelnu diskusiju o problemima koji su postali aktuelni u razvitku međunarodnog radničkog pokreta – kako pokreta kao cjeline, tako i svih partija ponaosob“. ⁹⁹⁵ Jugoslavenski stav oko prve Rezolucije Informbiroa je bio taj da je zapravo imala smisla. Jugoslavenski tisak, odnosno jugoslavensko rukovodstvo ovaj put nije prenijelo spomenutu Rezoluciju, kao što je učinio s prvom, nego je dao svoju analizu i komentare uz izvatke iz nje. Nije se govorilo o sukobu, nego o sporu. Nakon sjednice u studenom 1949., Informbiro se sastao još u travnju 1950. u Budimpešti da bi se razmijenile informacije o tome kako se primjenjuje Rezolucija iz studenoga 1949. Nakon Budimpešte, bio je još jedan sastanak Informbiroa krajem te iste godine u Sofiji, a na njemu nije bilo službenoga

⁹⁹³ „Još jedna rezolucija Informbiroa“, *Borba*, god. XIV., br. 289., 6. prosinca 1949., 3.

⁹⁹⁴ Isto, 3.

⁹⁹⁵ Isto, 1.

spomena Jugoslavije, nego se raspravljalo o sadržaju dnevnih listova pojedinih partija.⁹⁹⁶

13.4. PROTJERIVANJE JUGOSLAVENSKE VOJNE MISIJE IZ SOVJETSKE ZONE ISTOČNE NJEMAČKE

Osim Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom i Ministarstvo unutarnjih poslova Demokratske Republike Njemačke (DRNJ) otkazalo je gostoprimstvo svim jugoslavenskim članovima Vojne misije boravak na teritoriju DRNJ od 8. prosinca 1949. Dakle, njemačka Vlada DRNJ utvrdila je da su članovi Vojne misije razvili djelatnost koja je bila uperena protiv zakonitoga poretka.⁹⁹⁷ Preciznije rečeno, DRNJ u ime Sovjetskoga Saveza otkazala je Jugoslaviji Vojnu misiju u sovjetskom sektoru u Berlinu. Osim potpukovnika Momčila Sibinovića, vršitelja dužnosti šefa Vojne misije, još je 13 članova i službenika Vojne misije FNRJ u sovjetskom sektoru Berlina bilo protjerano i to dopisom Ministarstva unutarnjih poslova DRNJ.⁹⁹⁸ Jugoslavenska Vojna misija poslije protjerivanja iz sovjetskoga sektora utočište je našla britanskom sektoru u Berlinu.⁹⁹⁹

Usljedilo je 12. prosinca 1949. protestno pismo i to predsjedniku sovjetske kontrolne komisije u Njemačkoj, generalu misije, V. I. Čujkovu od potpukovnika M. Stilinovića, vršitelja dužnosti šefa jugoslavenske misije u Berlinu. Bila su tri ključna traženja: odstranjene blokade privatnih stanova članovima jugoslavenske Vojne misije, omogućavanje neometanoga kretanja u istočnom Berlinu te da sovjetske vlasti reagiraju u slučaju da imaju kakva potraživanja u pogledu primljenoga inventara. General Čujkov nije odgovorio na pismo.¹⁰⁰⁰

Unatoč javnom poniženju od Sovjetskoga Saveza, jugoslavensko rukovodstvo nije imalo nelagodu tražiti sovjetsko veleposlanstvo u Beogradu, a time i Sovjetski Savez zaplijenjene tipografske strojeve koji su se trebali vratiti iz Njemačke. Molba je bila upućena 22. travnja 1950., praktički 22 mjeseca od prve rezolucije Informbiroa te pet mjeseci od druge rezolucije Informbiroa. Štoviše, jugoslavenska Vojna misija u Berlinu notom je od 1. listopada 1949. zatražila od sovjetske vojne administracije u Njemačkoj dozvolu za prijevoz dva tipografska uređaja, koja su navodno odvezena iz Jugoslavije 1943. od strane njemačkoga okupatora. Strojevi su se nalazili u britanskoj zoni Berlina te se molilo da

⁹⁹⁶ Giuseppe Boffa, *Povijest Sovjetskog Saveza II, Od Domovinskog rata do položaja druge velesile Staljin i Hruščov, 1941.-1964.* (Opatija: Otokar Keršovani, 1985.), 288.

⁹⁹⁷ „Otkazivanje gostoprimstva svim članovima misije“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga*, 584 – 585., „Pismo unutrašnjih poslova Nemačke Demokratske Republike od 8 decembra 1949 godine kojim se otkazuje gostoprimstvo Vojnoj misiji FNRJ u sovjetskom sektoru u Berlinu“, u: *Bela knjiga*, 166.

⁹⁹⁸ „Popis proteranih diplomatskih i drugih službenika FNRJ iz SSSR i zemalja istočne Evrope“, u: *Bela knjiga*, 417 –418.

⁹⁹⁹ „Protestno pismo br. C-235/49 od 12 decembra 1949 godine v. d. šefa Vojne misije potpukovnika Sibinovića, generalu armije, V. I. Čujkovu, predsjedniku sovjetske kontrolne komisije u Nemačkoj“, u: *Bela knjiga*, 167 – 168.

¹⁰⁰⁰ „Protestno pismo br. C-235/49“, u: *Bela knjiga*, 168.

se preko sovjetske okupacijske zone u Njemačkoj prevezu u Jugoslaviju. Naime, sovjetska administracija je 8. prosinca 1949. izdala dozvolu za prijevoz spomenutih tipografskih uređaja s dozvolom do 7. siječnja 1950. Međutim, njemački pogranični organi su 17. prosinca 1949. na graničnom prijelazu Marienborn zaplijenili uređaje te ih odvezli u Magdenburg. Prema zapisima jugoslavenske strane, dokumentacija sovjetske vojne administracije bila je krivotvorena. Predstavnici jugoslavenske Vojne misije su zbog nezakonitoga postupka njemačkih pograničnih organa više puta usmenim i pismenim putem tražili od sovjetske vojne administracije u Njemačkoj da interveniraju kod njemačkih pograničnih vlasti za povratak uređaja. Sovjetska vojna administracija u Njemačkoj nije odgovorila na traženje jugoslavenske Vojne misije. U potraživanje uređaja bilo je uključeno ministarstvo vanjskih poslova Jugoslavije.¹⁰⁰¹

14. IZBOR JUGOSLAVIJE U VIJEĆE SIGURNOSTI U ORGANIZACIJI UJEDINJENIH NARODA PUTEV PODRŠKE SJEDINJENIH DRŽAVA

Za vrijeme Hladnoga rata situacija u OUN-u bila je potpuno polarizirana između Istoka i Zapada. Jugoslavija je od 1945. do druge polovice 1949. jasno stavila do znanja svojim djelovanjima kroz promidžbeni aparat na kojim se pozicijama nalazila. Jugoslavenski tisak prenosio je govore sovjetskih delegata u OUN-u pa tako i govor Andreja Gromika, koji je naglasio da treba gledati zajedničke interese među državama, a ne egoistične proračune pojedinih država, kao i to da Sjedinjene Države ne moraju uvijek biti zadovoljne odlučivanju u OUN-u, ako se njihovi prijedlozi ne usvajaju.¹⁰⁰² Sve do druge polovice 1949. Jugoslavija je bila partner Sovjetskoga Saveza na međunarodnom planu, pa tako i u OUN-u. Jugoslavenska diplomacija kroz čitavu 1948. i veći dio 1949. na zasjedanjima OUN-a nije reagirala na tadašnju vlastitu situaciju, iako sovjetski pritisak nije popuštao,¹⁰⁰³ kao ni pritisak zemalja pod sovjetskim nadzorom. Štoviše, jugoslavensko rukovodstvo je gledalo na Sovjetski Savez kao svoga najpouzdanijega saveznika.¹⁰⁰⁴

Do izbacivanja KPJ iz Informbiroa, jugoslavenski politički vrh u najmanju ruku ignorirao je djelovanje OUN-a. Štoviše, direktno su vlastitim djelovanjem kršene njegove odredbe kada je u pitanju bio status Koruške ili pitanje Grčke. Nakon izbacivanja i ostanka izvan zajednice Informbiroa,

¹⁰⁰¹ „Ed-memoar Ministarstva inostranih poslova FNRJ ambasadi SSSR u Beogradu od 22. aprila 1950. godine o zapleni jugoslavenskih tipografskih mašina koje je trebalo da budu restituisane iz Nemačke“, u: *Bela knjiga*, 95 – 96.

¹⁰⁰² „Govor sovjetskog delegata Gromika“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 250., 20. listopada 1947., 1.

¹⁰⁰³ Dizdarević, *Sudbonosni podvig Jugoslavije*, 83.

¹⁰⁰⁴ *Bela knjiga*, 11 – 12.

jugoslavenska vlada mijenjala je ujedno i smjer djelovanja te se ubrzano bila približila aktivnom djelovanju u OUN-u. Zaokret je bio jasniji i otvoreniji kroz drugu polovicu 1949. Štoviše, 26. rujna 1949. na plenarnoj sjednici Generalne skupštine OUN-a tadašnji šef jugoslavenske delegacije i ministar vanjskih poslova Kardelj održao je govor u kojem je branio komunistički poredak na čelu sa Sovjetskim Savezom. Govor je započeo tvrdnjom da bi svaki narod trebao imati pravo na samoopredjeljenje te da sam donosi odluke o uređenju načina života, a to je moguće ako se događa miroljubiva suradnja među državama s različitim društvenim sistemom. Do izbacivanja KPJ iz Informbiroa, jugoslavenski predstavnici isticali su podjelu svijeta na onu „ili mi ili oni“, odnosno s jedne strane miroljubive demokratske zemlje na čelu sa Sovjetskim Savezom, a s druge strane „pokvarene imperijalističke zemlje“ sa Sjedinjenim Državama na čelu. Naime, prenosili su se članci i govori iz kojih je bila razvidna podjela na dva tabora. U njima se Jugoslavija nije izričito spominjala, no bilo je jasno da je beskompromisno bila na strani Sovjetskoga Saveza.¹⁰⁰⁵ Vrhunac je bio Peti kongres i podjela na dva tabora – „imperijalistički“ na čelu sa Sjedinjenim Državama i „demokratski“ na čelu sa Sovjetskim Savezom. Nakon lipnja 1948., jugoslavenski politički vrh nije *iskoristio* na Četvrtom zasjedanju OUN-a 1948. *prilikom* za prozivanje Sovjetskoga Saveza, pa je i Kardelj kasnije istaknuo kako ga je bilo sram što ni na jednom međunarodnom sastanku ni jednom riječju nije spomenuo spor sa Sovjetskim Savezom, dok se sovjetska delegacija ponašala kao da Jugoslavija uopće ne postoji pa ni *sukob* s njom. Kardelj je razložio da je to bilo vrijeme kada se pokušavalo posebno na međunarodnom planu dokazati odanost Sovjetskom Savezu te da nema razlike između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza u odnosu na zapadne zemlje.¹⁰⁰⁶

Vidljiva je bila artikulacija jugoslavenskih predstavnika o miroljubivom načinu rješavanja sporova te o konstantnom samoodređenju naroda u jugoslavenskom tisku. Kardelj je definirao jugoslavensku vanjsku politiku kao borbu za učvršćenje OUN-a te povećanje njene efikasnosti putem obrane principa iz Povelje. Tu je spadalo učvršćenje jednoglasnosti velikih sila u OUN-u, ograničenje naoružanja, ukidanje diskriminacije pri ekonomskoj suradnji te organiziranje te iste ekonomske pomoći na bazi točaka Povelje OUN-a kao i nemiješanje u unutrašnje odnose drugih zemalja i pravo suvereniteta.¹⁰⁰⁷

Kardelj je istaknuo da nisu razlike u društvenom poretku opasnost, nego imperijalističke težnje određene države u međunarodnim odnosima. U daljnjem obrazlaganju upirao je prstom u Sovjetski Savez tako da oni nisu uvijek u maniri „suvremenih težnji pristalica mira i demokracije. Mi uvažavamo pozitivne i napredne stavove Vlade SSSR u korist mira i miroljubive saradnje među narodima koji

¹⁰⁰⁵ „Tridesetgodišnjica Velike oktobarske socijalističke revolucije“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 267., 8. studeni 1947., 1 – 3., „Poruka generalisimusa Staljina sa svečane sjednice Moskovskog savjeta“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 267., 8. studeni 1947., 1.

¹⁰⁰⁶ Kardelj, *Sećanja*, 142.

¹⁰⁰⁷ „Ekspozice u Narodnoj skupštini FNRJ“, *Borba*, god. XIII., br. 37., 30. prosinca 1948., 2.

smo davali i kojima ćemo davati svoju podršku, ali mi ne možemo, a da istovremeno kod nje u nizu pitanja ne konstatiramo duboko razmimoilaženje između riječi i djela, što je naročito došlo do izražaja u odnosima SSSR prema FNRJ“.¹⁰⁰⁸ Čak i u ovom pasusu kada se izravno napao Sovjetski Savez, čelni jugoslavenski predstavnik isticao je da sovjetska Vlada njeguje pozitivne i napredne stavove.

Nadalje, Kardelj je priznao da je ekonomski pritisak izuzetno jak, da je doveo do potpune ekonomske blokade Jugoslavije od zemalja pod sovjetskim nadzorom, što je popraćeno demonstrativnim kretanjima vojske i mnogobrojnim graničnim incidentima. Kardelj je istaknuo da je u razdoblju od 1. srpnja do 1. rujna 1949. zabilježeno 219 oružanih incidenata izazvanih od strane Albanije, Bugarske, Rumunjske i Mađarske, a dogodilo se i 69 povreda jugoslavenskoga zračnoga prostora.¹⁰⁰⁹ Unatoč orkestriranim povredama graničnoga prostora, Jugoslavija je podržala prijedlog sovjetske delegacije o naoružanju, budući da je on trebao djelovati u pravcu učvršćenja mira, kako je tumačio Kardelj. Također, unatoč podacima o kršenju jugoslavenskoga suvereniteta od sovjetske strane, Tito je nekoliko dana prije potvrdio Kardeljev stav: „Ako Sovjetski Savez negdje bude imao pravo, mi ćemo biti s njim, ako ne bude imao pravo i njegovo istupanje i dvoličnjaštvo, mi ćemo reći da je to ovako, a ne tako“.¹⁰¹⁰ Također, u danom razdoblju koje je spominjao Kardelj, a vezano za povrede jugoslavenske suverenosti, jugoslavenski tisak potpuno je izostavio spominjanje oružanih incidenata i to čak njih 219, kao i 69 povreda zračnoga prostora. U članku „Neprijateljski čin vlade SSSR-a prema narodima Jugoslavije“ u izdanju novina *Naprijed* otvoreno se priznalo da je Sovjetski Savez taj koji je odbacio Jugoslaviju: „očito je da se ne radi o neprijateljstvu Jugoslavije, već o činjenici da se Sovjetski Savez odrekao na djelu tih principa i savezničkih obaveza“.¹⁰¹¹ Kada je riječ o borbi u OUN-u Sovjetski Savez zadržao je stav da se suzdrži od glasanja kada se podnese prijedlog od strane jugoslavenske delegacije, a samim time oni su pomogli tendenciji zapadnih delegacija da se likvidira – demokratska procedura rada Generalne skupštine.¹⁰¹²

Stav jugoslavenske delegacije prema Sovjetskom Savezu oslikavaju i riječi Milovana Đilasa i to na Četvrtom zasjedanju Generalne skupštine OUN-a 27. rujna 1949. Tada je izrekao dilemu, a ta je hoće li će razvoj socijalističkoga i demokratskoga pokreta ići u smjeru hegemonije jedne socijalističke države ili će se unutar socijalističkoga pokreta voditi solidarna politika. Jugoslavenska diplomacija tada je iskoristila priliku da pred članice OUN-a iznese opravdanje pred optužbama Sovjetskoga Saveza, a ključna je bila ona s *Rajkovoga procesa* u Budimpešti te navod da su rukovoditelji NOP-a ujedno i agenti Gestapoa.¹⁰¹³ Dan poslije, 28. rujna 1949., otkazan je Ugovor o prijateljstvu i suradnji

¹⁰⁰⁸ Govor druga Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VII., br. 40., 1. listopada 1949., 3.

¹⁰⁰⁹ Isto, 3.

¹⁰¹⁰ „Jugoslavija dosljedno brani stvar demokracije i mira u svijetu“, *Naprijed*, god. VII., br. 41., 7. listopada 1949., 4.

¹⁰¹¹ I., L., „Neprijateljski čin vlade SSSR-a prema narodima Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VII., br. 41., 7. listopada 1949., 4.

¹⁰¹² „T., D., „Stav Jugoslavije u OUN izraz težnji progresivnih snaga svijeta“, *Naprijed*, god. VII., br. 42., 14. listopada 1949., 1.

¹⁰¹³ „Govori članova naše delegacije na IV zasjedanju OUN“, *Glavna politička uprava Jugoslavenske armije* (Beograd:

s Jugoslavijom na inzistiranje Sovjetskoga Saveza. Pitanje je kako bi se Kardelj i Đilas ponijeli u OUN-u u rujnu da su znali da će 28. rujna biti otkazan Ugovor o prijateljstvu i suradnji. Može se slobodno ustanoviti da je jugoslavenski politički vrh, a poglavito njihovi čelni i ključni ljudi gajili sve do kraja rujna 1949. nadu u nastavak *bratske ljubavi*. Zapravo, kasnija reakcija jugoslavenskoga vrha je proizašla iz akcije Sovjetskoga Saveza.

Izbor Jugoslavije u Savjet sigurnosti u OUN-u bila je delikatna tema. Njen izbor za jednu od šest nestalnih članica u Savjetu sigurnosti bio je i za čitavu svjetsku javnost prekretnica u promatranju sovjetsko-jugoslavenskih odnosa. Jugoslavija se kandidirala bez dozvole Moskve i bez unaprijed danih instrukcija o stavu koji treba zauzeti. Stoga je bilo jasno kakav će biti stav Sovjetskoga Saveza u vezi izbora Jugoslavije.¹⁰¹⁴ Jugoslavija je uz američku, odnosno zapadnu pomoć pobijedila Čehoslovačku kao kandidatkinju u Vijeću sigurnosti OUN-a. Jugoslavija je nakon sukoba nižega intenziteta sa Sovjetskim Savezom i sukoba višega intenziteta sa zemljama pod sovjetskim nadzorom, krenula u internacionalizaciju sukoba putem OUN-a. Time je bila uvjetovana sovjetskim odlukama, ali i američkom podrškom. Jovanović je odredila da je prekretnica i konkretan povod za podizanje na viši nivo, odnosno međudržavne odnose putem OUN-a bila sovjetska nota od 18. srpnja 1949. u kojoj se prozivala Jugoslavija zbog hapšenja belogardejskih oficira optuženih za špijunažu.¹⁰¹⁵ Sovjetska nota sadržavala je otvorenu prijetnju, dok je jugoslavenski odgovor bio podnošenje tužbe protiv Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom zbog neprijateljskih postupaka prema Jugoslaviji kao i stavljanje pitanja kodifikacije diplomatskih odnosa te imuniteta na dnevni red Komisije OUN-a za međunarodno pravo. Ključna aktivnost bila je izbor za nestalnoga člana u Savjetu sigurnosti.¹⁰¹⁶ Ovo se može smatrati djelomično točno uzimajući u obzir govore Kardelja i Đilasa u OUN-u u rujnu 1949. Ključni trenutak bio je prekid Ugovora o prijateljstvu i suradnji između dvije *bratske zemlje* dirigitiran od sovjetske strane. Paralelno s tim, što je bilo važnije za Sovjetski Savez, je pobjeda jugoslavenske diplomacije nad čehoslovačkom, odnosno sovjetskom u OUN-u.

Ostaje nejasno pitanje je li inicijativa ulaska Jugoslavije kao nestalnoga člana u Vijeće sigurnosti bila jugoslavenska ili američka ideja. Kardelj je naznačio da je jugoslavensko rukovodstvo odlučilo da se kandidira kao nestalan član Vijeća sigurnosti krajem kolovoza 1949.,¹⁰¹⁷ no ne postoji

Politička biblioteka za vojnike, 1949.), 15., 66.

¹⁰¹⁴ B., C., „Izbor Jugoslavije u Vijeće sigurnosti – dokaz velikog ugleda naše zemlje“, *Naprijed*, god. VII., br. 44., 28. listopada 1949., 1. Radi s o Vijeću sigurnosti OUN koje se trenutno sastoji od 15 zemalja članica UN-a, a od toga su pet stalnih sila i deset nestalnih članica.

¹⁰¹⁵ Jadranka Jovanović, „Borba Jugoslavije protiv pritisaka SSSR-a i istočnoevropskih država u Organizaciji ujedinjenih nacija (1949-1953): Glavni momenti“, *Istorija 20. veka*, 2 (1-2), (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1984.), 43.

¹⁰¹⁶ Isto, 43.

¹⁰¹⁷ Edvard Kardelj, *Historijski koreni nesvrstavanja*, (Beograd: Marksistički centar CK SKS, 1977.), 2., Miletić spominje da je donesena odluka sredinom rujna 1949. o pokretanju internacionalizacije spora putem OUN-a. Na sjednicama Politburoa od 7. rujna 1949. bila je neodlučnost oko nastupanja u OUN-u s argumentima da se treba još pričekati jer se ipak radi o Sovjetskom Savezu, a daljnji razvoj pokazat će treba li ići prije u Vijeće sigurnosti te da sve ovisi o Sovjetskom Savezu., u: Miletić, *Političko djelovanje Milovana Đilasa (1944–1954)*, 435.-436. Jovanović je iznijela da je na sjednici

zapis o raspravi ili odluci o tom potezu. U intervju je Kardelj tvrdio da je podrška američke Vlade u izboru Jugoslavije u Vijeće sigurnosti bila značajna za jugoslavensku vanjsku politiku, a da je ona bila donesena bez konzultiranja s Jugoslavijom i bez ikakvih američkih zahtjeva prema jugoslavenskoj strani te da se ne može govoriti o *prodaji* Sjedinjenim Državama.¹⁰¹⁸ Jugoslavenski postupci na vanjskopolitičkom polju opovrgavaju Kardeljevu tvrdnju da jugoslavenska strana nije bila *dužna* ispuniti nikakve obaveze prema Zapadu. S druge strane, Jugoslavija je dobila *svjetski medij* ulaskom u Vijeće sigurnosti OUN-a. To je bilo itekako vidljivo na Šestom kongresu jugoslavenske Partije na kojem je Tito sumirao u referatu o različitim temama o OUN-u te odnosu Jugoslavije prema OUN-u. S druge strane, izrekao je da Sovjetskom Savezu smeta OUN jer kroz tu organizaciju ne može postići svoje nečasne ciljeve.¹⁰¹⁹ Tito je utvrdio: „Jedna od najpozitivnijih i najkorisnijih poslijeratnih tvorevina za čovječanstvo jeste Organizacija ujedinjenih nacija. Ona je do sada odigrala znatnu ulogu, doprinoseći u mnogim slučajevima da se pojedina međunarodna pitanja riješe pozitivno, da se obuzdaju strasti nekih njenih članica i tako dalje“.¹⁰²⁰ Ostaje svakako činjenica da je Jugoslaviji, kada je iscrpila sve političke manevre u pokušaju pomirenja sa Sovjetskim Savezom, a pritisnuta ekonomskom blokadom i neimaštinom, OUN ostao najprikladniji put te izlazna karta iz te teške situacije.

Jugoslavensko rukovodstvo tada se moralo na međunarodnoj pozornici odreći svog

Politbiroa CK KPJ od 30. kolovoza 1949. vodila rasprava o stavu Jugoslavije na sljedećem Četvrtom zasjedanju Generalne skupštine te da je donesena odluka da se istupi samostalno. Kardelj je iznio stav da se istupi na generalnoj debati sa stavom po pitanju malih država te da se u općoj formi iznese pritisak na Jugoslaviju. Zapisnici od 30. kolovoza i 7. rujna 1949. istovremeno otkrivaju stav da se u kritici i napadima na Sovjetski Savez nepotrebno ne pretjeruje te ne treba nasjedati propagandnim provokacijama. Na sjednici CK KPJ od 30. kolovoza 1949. Tito je izjavio da se ne bi trebalo raspravljati o sporu sa zemljama pod sovjetskim nadzorom te je smatrao da bi to bilo prerano jer bi Zapad to iskoristio za sebe. Tito je 7. rujna 1949. izjavio: „Ono što se ne bi sviđjelo sovjetskom narodu i naprednim ljudima u svijetu mi ne treba da radimo, niti da se služimo njihovim rječnikom i metodama.“ u: Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama*, 43., 89., Naime, članak je izašao u *Borbi* da je 10. rujna 1949. iz Beograda jugoslavenska delegacija otputovala u New York na četvrto redovno zasjedanje Generalne skupštine OUN-a. Na čelu delegacije bili su s Kardeljom i Đilasom u sastavu: Bebler, Vladimir Dedijer, direktor Direkcije za informacije, Josip Đerđa, veleposlanik, Milan Bartoš, opunomoćeni ministar, Veljko Mićunović, general-pukovnici i Salko Fejić, načelnik odjeljenja Ministarstva vanjskih poslova. Delegaciju je ispratio Ranković, Pijade, Kidrič, Vladimir Popović, general-pukovnici Otmar Kreačić, Ljubomir Đurić, generalni sekretar Vlade, Leo Mates, pomoćnik ministra vanjskih poslova, načelnici odjeljenja Ministarstva vanjskih poslova i drugi visoki dužnosnici. U članku se ne daju detalji, osim što su se jugoslavenskoj delegaciji pridružili još Sava Kosanović, jugoslavenski veleposlanik u Sjedinjenim Državama, veleposlanik Jože Vilfran te Miloje Radanović, stalni jugoslavenski delegat pri OUN-u i opunomoćeni ministar., u: „Jučer je iz Beograda otputovala delegacija FNRJ na četvrto zasjedanje Generalne skupštine OUN“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 216., 11. rujna 1949., 1. Po sastavu se delegacije može se zaključiti da se radilo o bitnoj i eksplicitnoj stvari za jugoslavenski politički vrh što potvrđuje sastav onih koju su ih pozdravljali. Tito je tada zamijenio ministar vanjskih poslova za vrijeme njegova odsustva u New Yorku., u: „Ministra inostranih poslova za vrijeme njegovog boravka u inozemstvu zemlje zamjenjivat će predsjednik Vlade maršal Tito“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 216., 11. rujna 1949., 1., Đilasovo uključivanje u jugoslavensku delegaciju u OUN proizlazi iz Đilasovoga argumenta da je to zbog njegove ideološke aktivnosti te da je jedini bio u polemici sa Sovjetskim Savezom., u: Miletić, *Političko djelovanje Milovana Đilasa*, 436

¹⁰¹⁸ Intervju Edvarda Kardelja „Njujork Tajmsu“, u: *Stav Jugoslavije na IV zasjedanju Organizacije ujedinjenih nacija* (Beograd: Narodni font Jugoslavije 1950.), 12., Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama (1945-1953)* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985.), 86 – 87.

¹⁰¹⁹ *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju, VI kongres KPJ* (Beograd: Kultura, 1952.), 16.

¹⁰²⁰ Isto, 21.

najpouzdanijega saveznika. U ovom slučaju dogodilo se nekoliko obrata koje će utjecati na daljnji rad OUN-a. Prva razina je da Sjedinjene Države podržavaju jednu socijalističku zemlju koja se nalazila u *socijalističkom bloku*, koja je podržavala Sovjetski Savez, a i obratno, a sada staje na stranu Zapada. Tito je ustanovio da je do prekida sa Sovjetskim Savezom i njegovim satelitima došlo nakon stalnoga pritiska tih zemalja, da je pritisak kulminirao 1949., ne smanjujući se do jeseni iste godine. Jugoslavija je pošla u *zagrljaj* ka OUN-u koji je solidarizirao s malom i ugroženom zemljom, a ujedno se radilo o efikasnom mjestu za očuvanje mira.¹⁰²¹ Američki utjecaj bio je ključan, a interes se poklapao s jugoslavenskom obranom suvereniteta nauštrb istočnoga bloka.

Četvrto zasjedanje Opće skupštine OUN-a u New Yorku trajalo je od 20. rujna do 10. prosinca 1949. Jugoslavenska delegacija doputovala je u New York dana 19. rujna 1949. godine. Đilas je istoga dana poslao Rankoviću pismo s mišljenjem da bi jugoslavenski tisak trebao pisati drugačije, nego prije te da bi trebalo donijeti kao vijesti izvode iz govora svih važnih delegata o jugoslavenskoj situaciji. Nadalje, natuknuo je da se ne smiju davati jednostrani komentari, ali da bi bilo poželjno objavljivati govore jugoslavenskih delegata te na temelju njih napisati članke. Također, naglasio je da posebnu pozornost treba posvetiti komentarima na Rajkov proces i slično te dati utemeljene, kratke činjenice. Đilas je bio zadužen za propagandne aktivnosti u kontekstu praćenja događanja sa zasjedanja u OUN-u. Predložio je Rankoviću uvođenje informativne kolumne u *Borbi*.¹⁰²² Miletić donosi bilješku iz Arhiva Jugoslavije, iz Kardeljevoga pisma Titu od 21. rujna 1949. gdje je navedeno da je prva sjednica OUN-a počela u duhu formalnoga isticanja posvećenosti očuvanja mira, ali da od toga neće ostati mnogo, budući da su Rusi vrlo nepopustljivi, dok Zapadnjaci smatraju da je jugoslavenska delegacija sama. Kardelj je zapisao da je već prvoga dana izglasano vodstvo skupštine te da jugoslavenska strana nije postavila nikakvu kandidaturu, dok je sovjetska strana posvuda postavljala kandidate. Istaknuo je da su glasali za filipinskoga Romula protiv češkoga Clementisa kao predsjednika, a u drugim slučajevima ostali su suzdržani. U pismu je opisao da se upravo jugoslavenski glas komentirao kao najvažniji događaj tadašnje skupštine. Tome je bilo tako budući da se dogodio preokret da socijalistička država glasa za zapadni blok. Jugoslavenska delegacija najavila je kandidaturu za Vijeće sigurnosti, Britanci su odmah dali podršku. Bilo je izgledno da će Jugoslavija biti izabrana. Kardelj je naveo da su zemlje pod sovjetskim nadzorom bojkotirale Jugoslaviju, a Sovjeti su bili izolirani u skupštini. I u obratnom smjeru išla su pisma s obzirom na to da je Tito iz Beograda nadgledao rad skupštine. Dana 25. rujna 1949. Tito je Kardelju poslao pismo u kojem je pozvao na smanjivanje euforije te smanjivanje ambicioznih namjera tako da se ne daju neovisne inicijative. Kardelj je u govoru 26. rujna na plenarnoj sjednici Generalne skupštine OUN-a iznio stav o

¹⁰²¹ Isto, 21.

¹⁰²² Miletić, „Političko djelovanje Milovana Đilasa“, 437.

razmimoilaženjima između riječi i djela u međunarodnim odnosima. Naznačio je da se treba raditi na ravnopravnim i nezavisnim osnovama kao i nastojanjima za učvršćenje mira te da su ta pitanja neodvojiva od manjih zemalja tijesno povezanih s pitanjima njihovoga ekonomskog razvitka. Kardelj se osvrnuo u izlaganju na Višinskoga koji je u svom govoru osudio huškanje na rat, tvrdeći da je sovjetska Vlada pristalica ravnopravnosti među državama te da svoje sporove rješava mirnim sredstvima. Stoga je Kardelj prozvao Sovjetski Savez: „jugoslavenska delegacija mora istaći da je vlada SSSR obavezna da taj svoj stav prije svega u praksi primjeni tamo gdje to može najlakše učiniti, to jest prema jednoj zemlji koja se ne nalazi ni u kakvom bloku, koja ne ugrožava i koja geografski nije daleko od SSSR-a, to jest prema FNRJ“.¹⁰²³ Kardelj je istaknuo da je jugoslavenska delegacija zainteresirana za miroljubivu suradnju na ravnopravnoj osnovi. Od 1. srpnja 1948. do 1. rujna 1949. zabilježeno 219 oružanih incidenata od strane Albanije, Bugarske, Rumunjske i Mađarske, a uz to i povreda zračnoga jugoslavenskog prostora. Tadašnje grčko vodstvo Demokratske armije upotrebljava se kao argument da bi s trenutnim položajem u Grčkoj prozivala i klevetala Jugoslaviju, a ujedno su se i organizirali i provokatorski procesi kao što je slučaj Rajka u Mađarskoj, dok je sovjetska delegacija na čelu s Višinskim o tome svemu šutjela.¹⁰²⁴ Kardelj je i u svojim *Sećanjima* ponovio da je OUN bio idealna platforma za predstavljanje situacije u kojoj se našla Jugoslavija, a u kontekstu međunarodne suradnje i miroljubive politike.¹⁰²⁵

Za vrijeme održavanja sjednice OUN-a, održano je političko suđenje u Budimpešti od 16. do 24. rujna 1949. Radilo se o Laszlu Rajku, bivšem mađarskom čelniku i ministru vanjskih poslova koji je osuđen zbog izdaje i kovanja planova pomoći Titu te organiziranju pobune u zemljama pod sovjetskim nadzorom protiv Moskve. Budimpeštanski proces je Sovjetski Savez koristio u propagandi protiv Jugoslavije pa se i pozivao na njega kroz drugu Rezoluciju Informbiroa. Sovjetska reakcija na Kardeljev govor i stav jugoslavenske delegacije bilo je bilo je otkazivanje Ugovora o prijateljstvu između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza 28. rujna 1949. Idućih dana nastavljeno je sučeljavanje na političkoj areni zvanj OUN u kojem je jugoslavenska delegacija nastavila borbu za nestalnoga člana Vijeća sigurnosti OUN-a kroz prozivanje Sovjetskoga Saveza za uzurpaciju njezinoga suvereniteta. Ono što nije zabilježio jugoslavenski tisak, zabilježio je Vladimir Dedijer i *Bela knjiga*. Naime, dva dana poslije Kardeljevoga govora, 25. rujna 1949., govor u OUN-u održao je Dimitrije Z. Maunilski u kojem je napao Jugoslaviju. Rekao je da je Jugoslavija putem agenta potpaljivača rata istupala u ulozi zaštitnika malih naroda te istovremeno prozvao Jugoslaviju da ratuje za pristupanje malih zemalja paktu mira pet velikih država. Time je naglasio da je zapravo Jugoslavija istupila protiv sovjetskoga prijedloga o zaključenju pakta mira između pet stalnih članova u Vijeću sigurnosti.

¹⁰²³ „Govor druga Edvarda Kardelja“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 230., 27. rujna 1949., 1.

¹⁰²⁴ Isto, 1.

¹⁰²⁵ Kardelj, *Sećanja*, 142.

Manuilski je u govoru izostavio Kardeljeve tvrdnje te se usmjerio na branjenje pakta pet sila i prozivanje „za klevetu agenata bankrotirane grupe Titove Jugoslavije“.¹⁰²⁶

Jugoslavenski tisak neće pomno pratiti rad OUN-a sve do konca završetka rada Četvrtoga zasjedanja Generalne skupštine OUN-a, odnosno prije nego što Jugoslavija zbilja bude izabrana u Vijeće sigurnosti. U tisku su osim jugoslavenske diplomacije i dobiti OUN-a, najviše bili zaokupljeni sovjetsko-jugoslavenskim odnosima koji su se preselili na pozornicu zvana Generalna skupština OUN-a. U članku u *Oslobođenju* „Stav jugoslavenske delegacije na ovogodišnjem zasjedanju Generalne skupštine OUN“ ponovile su se Kardeljeve riječi o *velikim i malim* zemljama, jugoslavensko podržavanje demokracije i istinskoga mira, ali i stav da Jugoslavija više ne može pružati isključivu podršku Sovjetskom Savezu, budući da oni imaju raskorak između riječi i djela.¹⁰²⁷ Jugoslavija je bila do tada načelno za pomoć komunističkim gerilcima u Grčkoj, no preokretom, a kasnije argumentom da je to i praksa i djelokrug OUN-a. Tada je Jugoslavija dala glas za zaštitu grčkoga naroda i ne miješanje imperijalističkih sila u unutarnje stvari Grčke. Zatim su jugoslavenski delegati glasali protiv uplitanja u unutarnje stvari Koreje, ali su se „izjasnili protiv stavljanja na dnevni red kumintanške optužbe o tobožnjem djelovanju SSSR u Kini“.¹⁰²⁸ Štoviše, navedeno je da sovjetska delegacija nije podržala ni jedan jugoslavenski prijedlog, iako se suštinski slagala s njima. U članku svih analiziranih jugoslavenskih novina od 22. listopada 1949. prenesena je vijest sa zasjedanja od dana ranije. U njoj se osim hvaljenja Povelje OUN-a isticalo sovjetsko sprječavanje izbora Jugoslavije u Vijeće sigurnosti te njihovoj antijugoslavenskoj kampanji. Sovjetska kampanja protiv ulaska Jugoslavije u Vijeće sigurnosti bila je žestoka, ali su Sjedinjene Države bile konkretnije u pridobivanju potrebnih glasova. Višinski je dan prije glasanja, 18. listopada 1949., za Vijeće sigurnosti održao konferenciju za medije gdje je uložio mnogo truda u difamiranje Jugoslavije do te razine da je jugoslavenski izbor smatrao nezakonitim i nelegalnim aktom. Višinski je iznosio da bi izbor Jugoslavije doveo do ugrožavanja mira, a da je Sovjetskom Savezu na ovoj Skupštini bitno spriječiti izbor Jugoslavije, budući da je to protivno *sporazumu između džentlmena* Sjedinjenih Država i Sovjetskoga Saveza. Izbor Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom bila je Čehoslovačka.¹⁰²⁹ Kardelj je još jednom odbacio zakulisne igre s angloameričkim blokom, ističući da je jugoslavensko vodstvo bilo uvjereno da izbor Jugoslavije u tadašnjim trenutcima predstavlja

¹⁰²⁶ „Govor na Plenarnoj sednici. Odgovor na istupanje Edvarda Kardelja“, u: Dedijer, *Dokumenti 1948., knjiga druga.*, 347 – 349.

¹⁰²⁷ E., P., „Stav jugoslavenske delegacije na ovogodišnjem zasjedanju Generalne skupštine OUN“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 932., 19. listopada 1949., 3.

¹⁰²⁸ Isto, 1.

¹⁰²⁹ „Izbor Jugoslavije u Vijeće sigurnosti predstavlja ozbiljan doprinos djelu dosljednijeg poštovanja onih demokratskih i miroljubivih principa Povelje OUN bez kojih se trajan mir ne može zamisliti“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 251., 22. listopada 1949., 1., „Jugoslavija izabrana u Savez bezbednosti“, *Politika*, god. XLVI., br. 13374., 21. listopada 1949., 1.

ozbiljan doprinos držanju principa Povelje OUN.¹⁰³⁰

Jugoslavija je zajedno s Indijom i Ekvadorom izabrana za trećega člana Vijeća sigurnosti OUN-a te će tek nakon toga jugoslavenska delegacija prvi put konkretno izložiti vlastiti problem sa Sovjetskim Savezom pred Opću skupštinu OUN-a. U prvom glasanju rezultati su bili sljedeći: Ekvador 58 glasova, Indija 56, dok je Jugoslavija dobila 37, a Čehoslovačka 20 te Afganistan i Filipini po jedan glas. Za izbor u Vijeće sigurnosti bila je potrebna dvotrećinska većina koja je iznosila 39 glasova. Jugoslaviji su nedostajala dva glasa. U prvom glasanju u Vijeće sigurnosti ušli su Ekvador i Indija, dok je u drugom glasalo 58 delegacija, a od toga je Jugoslavija dobila 39, a Čehoslovačka 19 glasova. Tada je Jugoslavija izabrana u Vijeće sigurnosti, što je značilo da su ušla tri nova člana za period od sljedeće dvije godine. Pri glasanju, bile su suzdržane dvije države, Iran i Afganistan, dok su protiv bili Sovjetski Savez s Ukrajinom i Bjelorusijom te Poljskom i Čehoslovačkom.¹⁰³¹ Osim izbora Jugoslavije u Vijeće sigurnosti, bitna stavka bilo je odbacivanje jugoslavenskoga prijedloga deklaracije o pravima i dužnostima države. Tako je predstavnik grčke Vlade Joan Sporopulose, istupio izričito protiv jugoslavenskoga prijedloga deklaracije jer je time zabranjena svaka intervencija strane države u unutrašnje i vanjske poslove svake države. On je zauzeo poziciju da neka država koja ekonomski ili na druge načine pomaže jednu državu ima pravo postavljati određene uvjete toj državi, odnosno dopušteno joj intervenirati.¹⁰³²

Dakle, većinska podrška članica OUN-a očitovala se 20. listopada 1949. na sjednici Generalne skupštine kada je Jugoslavija, a ne Čehoslovačka izabrana kao nestalna članica Vijeća sigurnosti s dvotrećinskom većinom od 39 glasova s mandatom od 1. siječnja 1950. do 31. prosinca 1951. Izbor Jugoslavije prošao je pri drugom glasovanju s obzirom na to da je u prvom nedostajao jedan glas. Čehoslovačka je ostala na 20 glasova. Predstavnik Jugoslavije na Četvrtom zasjedanju u OUN-u u Vijeću sigurnosti bio je Aleš Bebler, zamjenik mu je bio Đuro Ninčić.¹⁰³³ U Komitet za kolektivne mjere i Komitet za Nacrt konvencije ušao je Bebler, dok je u Komitet za Nacrt konvencije o slobodi informacije Ratko Pleić, u Komisiji za ekonomiju, zaposlenje i razvoj ušao je Rikard Lang, u Socijalnu komisiju Gustav Vlahov, u Komisiji za ljudska prava Branko Jevremović, dok je u Stalni ured za opijum ušao Milan Ristić.¹⁰³⁴

¹⁰³⁰ „Izjava druga Edvarda Kardelja“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 251., 22. listopada 1949., 1., Izjava Edvarda Kardelja o izboru FNRJ u Savjet bezbjednosti“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 934., 22. listopad 1949., str. 1 – 2.

¹⁰³¹ Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 208.

¹⁰³² „Predstavnici SSSR i SAD usprotivili se donošenju deklaracije o pravima i dužnostima država“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 251., 22. listopada 1949., 4.

¹⁰³³ Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama*, 88. Prema Kardeljevim bilješkama u jugoslavenskom sudjelovanju na prvom zasjedanju Generalne skupštine 1946. Jugoslaviji je bio cilj da zauzme predsjedničko ili potpredsjedničko mjesto u Generalnoj skupštini i Ekonomskom-socijalnom savjetu. Tadašnja želja Jugoslavije bila je kandidatura za nestalnoga člana Vijeća sigurnosti, no tada nije dobila podršku. Jugoslavija je do tada imala jedno o mjesto i to u Potkomisiji za slobodu informacija. Jugoslavenski predstavnik bio je Stevan Dedijer., u: Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama*, 27.

¹⁰³⁴ Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama*, 27 – 28.

U *Borbi* je objavljen 24. listopada 1949. veliki članak „Povodom izbora Jugoslavije u Savjet bezbjednosti“ kojega je potpisao Milovan Đilas. U njemu se analizirala, kako je događaj nazvan, velika jugoslavenska pobjeda koja je bila plod intenzivnih jednomjesečnih napora, što je podrazumijevalo kontakt s diplomatskim predstavnicima većine zemalja, javna i tajna savjetovanja na konferenciji, ali i medijsku propagandu.¹⁰³⁵ Đilas je u analizi referata spomenuo da je sovjetska delegacija imala stav da se spor s Jugoslavijom tiče samo sovjetske vlade te ne spada u okvir borbe za mir i sigurnost u svijetu, pa time ni u okvir OUN-a. Đilas je tvrdio da je sovjetska taktika u Skupštini bila dvostruka; s jedne strane postavila se pred kapitalističkim zemljama tako da Jugoslavija spada u onu oblast u kojoj sovjetska vlada ima prema prirodnom socijalističkom pravu primat u sređivanju stvari, a s druge strane ona je socijalističkom svijetu htjela prikazati Jugoslaviju kao agenta anglo-američkoga imperijalizma i ratnoga provokatora. Đilas je napomenuo da je Kardelj odmah na početku rada Skupštine raskrinkao sovjetske pozicije i namjere, a zatim su sovjetska delegacija kao i zemlje pod sovjetskim nadzorom istupale u klevetanju Jugoslavije, što je izazvalo kontraefekt kod drugih delegacija. Đilas je dalje raščlanio pozicije tri najvažnije države pri glasovanju. Sjedinjene Države su prema njemu glasovale za socijalističku, ali nezavisnu državu Jugoslaviju, Velika Britanija je glasala za Čehoslovačku iz oportunih razloga, dok je Sovjetski Savez glasovao kao glavna udarna snaga istočnoga bloka. Đilas se osvrnuo na sovjetske manevre i krive procjene pri raspravi na Skupštini kroz političko-geografske argumente. Objasnio je da je jedan od argumenata bio taj da geografske cjeline određuje kandidate za Vijeće sigurnosti, a jedna od njih je Istočna Europa, iako Povelja OUN-a govori da članovi trebaju biti izabrani iz pojedinih geografskih cjelina. Višinski je smatrao da iz istočne Europe Sovjetski Savez treba odrediti kandidata jer je to njihova interesna sfera. I Đilas je u članku potvrdio da se jugoslavenski vrh nema razloga skrivati iza činjenice da su se obratili OUN-u za potporu te da su se odnosi među socijalističkim zemljama zaista odvijali prema načelima Marxa i Lenjina ne bi bilo neslaganja ili sporova među državama i vodstvima. Đilas se pitao hoće li problem odnosa između socijalističkih država, ujedno biti put hegemonije jedne socijalističke države i jednoga pokreta ili će se rješavati kroz ravnopravne odnose između socijalističkih država i pokreta, dodajući da će se taj problem dalje prelijevati na politiku svih država svijeta, bez obzira na društveno uređenje. Unatoč svemu, Đilas je na kraju apostrofirao da problem mira, problem slobodnoga razvitka nije toliko u različitoj društvenoj strukturi država, koliko u suzbijanju hegemonističkih tendencija. Dao je ocjenu da je socijalizam pobijedio kao društveni sistem, a kapitalizam nije u stanju sada tu stvarnost uništiti te da je socijalizam postao stvarnost Jugoslavije. Đilas je zaključio da bi svaki pokušaj nasilne uspostave hegemonije

¹⁰³⁵ „Povodom izbora Jugoslavije u Savez bezbednosti“, *Politika*, god. XLVI, br. 13377., 24. listopada 1949., 1 – 2., „Povodom izbora Jugoslavije u Savjet bezbjednosti“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 253., 24. listopada 1949., 1 – 2., „Članak druga Milovana Đilasa o izboru Jugoslavije u Savjet bezbjednosti“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 936., 25. listopada 1949., 1 – 2.

mogao izazvati ozbiljne međunarodne zaplete. Cilj je bio da Sovjetski Savez dobije moralnu osudu u OUN-u. Sovjetska Vlada time više nije mogla izbor Jugoslavije ignorirati u Vijeće sigurnosti kao ni njenu suverenost.¹⁰³⁶

Tako je Jugoslavija na polju vanjske politike doživjela, ponajprije u javno izrečenim stavovima, radikalnu preobrazbu. Od agresivne komunističke države postala je veliki zagovornik mira, ravnopravnosti i uvažavanja demokratskih odnosa, a usta su joj bila puna floskula poput mirne koegzistencije bez uplitanja u unutarnje odnose drugih država. S druge strane, u zamjenu za američku podršku i pomoć Tito je u ustupcima Austriji i Njemačkoj 1949., ali i zatvaranje granice prema Grčkoj te uskraćivanje podrške grčkim komunistima, napravio ono što se od njega tražilo. Može se ustanoviti da su navedeni ustupci jugoslavenskoga državnog vrha bili prvi koraci u stvaranju partnerskoga povezivanja sa Zapadom. Kardelj je pred kraj godine, na Trećem plenumu 1949., što nije bilo objavljeno u jugoslavenskom tisku,¹⁰³⁷ upozorio da postoji određena tendencija Zapada. Ona se ogledala u iskorištavanju trenutne suprotnosti u mišljenjima između socijalističkih država, kao što to i Jugoslavija radi na račun imperijalističkih unutarnjih suprotnosti. U govoru je Kardelj ocijenio da je Jugoslavija korisna Zapadu, pogotovo u području propagande, a sada su se Sovjetskom Savezu vratile optužbe u primjeru Jugoslavije kao vođenja agresivne imperijalne politike.¹⁰³⁸ Kardelj je u rujnu 1949. internacionalizirao sukob kroz prizmu unutarnjega komunističkog sukoba s agresivnom sovjetskom politikom, a Zapad je podupro jugoslavenski izbor u Skupštini OUN-a za odricanje dotadašnje politike. Dakle, jugoslavensko političko revolucionarno vodstvo moralo je priznati poraz te ući u političku trgovinu sa Zapadom.

U jesen 1949. Sjedinjene Države napustile su opreznu politiku prema Jugoslaviji i pomogle u promicanju kandidature za mjesto nestalnoga člana u Vijeću sigurnosti OUN-a, tada nasuprot aktivnoga sovjetskog otpora. Istovremeno, Tito i suradnici postepeno su počeli ideološki popuštati, a to je uključivalo osudu Staljinove revizionističke politike marksizma kao i odbijanje pomoći grčkim partizanima navodeći argument da su zauzeli antijugoslavenski stav. Istovremeno, jugoslavenski politički vrh počeo je tražiti interakciju s alternativnim komunističkim pokretima poput kineskoga ili azijskih i afričkih komunističkih partija, a ubrzo je počelo približavanje socijalistima. Do kraja 1949., pogotovo nakon usvajanja druge rezolucije Informbiroa, jugoslavenski politički vrh pronašao je

¹⁰³⁶ Isto, 1 – 2.

¹⁰³⁷ Treći Plenum CK KPJ održao se 29. i 30. prosinca 1949. u Beogradu. *Tanjug* je donio informaciju da je 31. prosinca 1949. zasjedanje Trećega plenuma završeno. Ključne su tri točke – problem školstva u borbi za socijalizam u Jugoslaviji, tekuća pitanja u borbi za Petogodišnji plan i vanjsko-politička pitanja. Navodi se da je u prvom donesena rezolucija o zadacima u školstvu, u drugoj su usvojeni zaključci, dok u trećoj je Plenum odobrio smjernice vanjske politike koje su bile izložene u referatu. Jednoglasno su bili usvojeni rezolucija i svi zaključci Plenuma., u: „Završeno zasjedanje Trećeg plenuma CK KPJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 310., 31. prosinca 1949., 1.

¹⁰³⁸ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 137.

alternativno rješenje u Zapadu.¹⁰³⁹ Time je OUN postao za Jugoslaviju važan medij za iskazivanje vanjske politike.¹⁰⁴⁰ Koliko je OUN tada bio važan medij, svjedoči niz članaka u jugoslavenskim tiskovinama gdje su se prenosili govori jugoslavenskih delegata u OUN-u. I u školstvu se dogodila promjena pa je od 1951. bio uveden novi praznik s povijesnom simbolikom. Naime, radilo se o 24. listopada kao Danu Ujedinjenih naroda (Dan ujedinjenih nacija), a Jugoslavija je bila jedna od 46 zemalja sudionica osnivačke skupštine OUN-a u San Franciscu u travnju 1945. te potpisnica Povelje OUN-a koja je stupila na snagu 24. listopada 1945. godine.¹⁰⁴¹

U daljnjim borbama, jugoslavenske metode bile su i podilaženje iseljenicima iz Sjedinjenih Država podrijetlom iz Jugoslavije pri čemu je Kardelj tražio suradnju između njih i Jugoslavije.¹⁰⁴² Kasnije je Kardelj konstantno ponavljao da se treba boriti za jačanje OUN-a i rješavanje međusobnih nesuglasica mirnim putem. Ono što je isticano jest da se Jugoslavija mora boriti za sporazumijevanje između velikih sila, ali ne na bazi podjele interesnih sfera, nego na poštovanju Povelje OUN-a, a time i pravo svakog naroda na – samoodređenje.¹⁰⁴³ Jugoslavenska vanjska politika više nije bila ratoborna i isključiva, nego naprotiv – konstantno je tražila kompromis i efikasno rješenje oko spornih pitanja kroz međusobnu suradnju. To je značilo promjenu paradigme jugoslavenske vanjske politike. Daljnjim obrazlaganjem i već naučenim floskulama Đilas je na Četvrtom zasjedanju generalne skupštine OUN-a, obrazlažući u referatu odbio prijedlog američko-britanske rezolucije oko veza i kontrole atomske energije.¹⁰⁴⁴ Ovim stavom jugoslavenska vanjska politika ukazala je da će bez obzira o kojoj se strani radilo zauzeti stav za koji smatra da je pravedan i raskrinkati „imparijalističke težnje“, kako je navođeno u priopćenjima.¹⁰⁴⁵ Tako su se i dalje zbivali slučajevi u kojima su Jugoslavija i Sovjetski

¹⁰³⁹ Anatoly Anikeev, „The Idea for a Balkan federation“, 182.

¹⁰⁴⁰ Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 3., 247 – 248. Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 104 – 106., Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 287 – 289.

¹⁰⁴¹ Službena stranica Organizacije Ujedinjenih nacija, članak United Nations Day, <http://www.un.org/events/unday/2007/>, pristupljeno 8. siječnja 2022., Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, 443., Štoviše, prva obljetnica u jugoslavenskom tisku koja će biti zabilježena, ne slučajno, pojavila se odmah 24. listopada 1949., u: Organizacija Ujedinjenih nacija predstavlja važan instrument mira i saradnje među narodima“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 253., 24. listopada 1949., 2. Povjesničarka Snježana Koren istaknula da je u programu povijesti za gimnazije za školsku godinu 1948./1949. o OUN se uopće nije spominjalo, već je i dalje „glavna snaga i organizator svjetskog mira“ još uvijek bio SSSR“, u: Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 443. Iako je kritika školstva na Trećem plenumu CK KPJ bila otvorena, ni Đilas, a ni ostali članovi ne spominju još Dan OUN., u: „Završeno zasjedanje Trećeg plenuma CK KPJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 310., 31. prosinca 1949., 1. U idućim brojevima kroz 1950. fokus jugoslavenskoga tiska je školstvo i petogodišnji plan, dok smjernice za vanjsku politiku nisu se pojavljivale u novinama., u: „Rezolucija Trećeg plenuma CK KPJ o zadacima u školstvu“, *Borba*, Zagreb, god. XV., br. 2., 3. siječnja 1950., 1., „Zaključci Trećeg plenuma CK KPJ o tekućim zadacima borbe za Petogodišnji plan“, *Borba*, Zagreb, god. XV., br. 2., 3. siječnja 1950., 1., „Milovan Đilas: Problem školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji“, *Borba*, Zagreb, god. XV., br. 2., 3. siječnja 1950., 2., „Milovan Đilas: Problem školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji“, *Borba*, Zagreb, god. XV., br. 3., 4. siječnja 1950., 2., „Milovan Đilas: Problem školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji“, *Borba*, Zagreb, god. XV., br. 4., 5. siječnja 1950., 2., „Treći plenum CK KPJ i zadaci Narodne omladine u srednjim, nižim i srednjim stručnim školama“, *Borba*, Zagreb, god. XV., br. 5., 7. siječnja 1950., 2.

¹⁰⁴² „Govor druga Kardelja našim iseljenicima u Americi“, *Naprijed*, god. VII., br. 46., 11. studeni 1949., 3.

¹⁰⁴³ „Edvard Kardelj o vanjskoj politici naše zemlje“, *Naprijed*, god. IX., br. 1.-2., 1. siječnja 1951., 5.

¹⁰⁴⁴ „Sa IV. zasjedanja Generalne skupštine OUN: Govor druga Milovana Đilasa u političkom komitetu“, *Naprijed*, god. VII., br. 47., 18. studeni 1949., 1 – 2.

¹⁰⁴⁵ „Završeno je četvrto zasjedanje Generalne skupštine OUN“, *Naprijed*, god. VII., br. 51., 16. prosinca 1949., 3.

Savez imali isti interes, pa su onda zauzimali i isti stav, bez obzira na lom koji se dogodio u njihovom odnosu.

Tito je u intervju francuskim medijima ustanovio da je upravo OUN vrlo efikasan čimbenik za iznošenje svojih ciljeva. Kada je riječ o odnosu Jugoslavije prema Sovjetskom Savezu priznao je da: „Ja mogu bez pretjerivanja kazati da ni jedan narod na svijetu nije bio tako kompaktno odan Sovjetskom Savezu kao što su to bili narodi Jugoslavije“.¹⁰⁴⁶ Dalje je argumentirao da kritika mora biti konstruktivna i kolegijalna. Tito je smatrao u kasnijoj fazi razmimoilaženja sa Sovjetskim Savezom da je djelovanje kroz OUN najbolji put očuvanja nacija te zbog treba čuvati jedinstvo OUN-a s obzirom na to da se radi o instituciji koja rješava sve međunarodne probleme. Tito je više puta naglašavao da se kroz aparat OUN-a manje-više jedino mogu rješavati poslijeratni problemi.¹⁰⁴⁷ Jugoslavenski osvrt na sovjetsku poziciju na Četvrtom zasjedanju u OUN-u bio je, nakon protjerivanja Mrazovića, a kasnije i druge rezolucije Informbiroa, otvorenije u iskazivanju protusovjetskoga stajališta i djelovanja.¹⁰⁴⁸

Stajanje na braniku OUN-a nije izostajalo pa se tijekom 1950. često ukazivalo da je OUN jedna od najpozitivnijih poslijeratnih tvorevina, ali i da je upravo Jugoslavija pred zapadnim svijetom u toj organizaciji razgolitila i pokazala pravi lik sovjetskih revizionista. Predstavnici Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom pokazali su otpor zbog prihvaćanja da Jugoslavija postane „zapadna“ članica u OUN-u. Jugoslavenska mantra o sukobu koji je nastao 1948. sa Sovjetskim Savezom krenula je odmah početkom 1950-ih godina. Jugoslavenski tisak držao je i dalje ulogu agitatora pa je tvrdio da se nije radilo o slučajnoj pojavi, nego o konkretnom sporu između imperijalističke i nezavisne zemlje što se zna dogoditi između dvije država ili kako su htjeli „sovjetski rukovodioci prikazati – spor zbog postupka prema njihovim instruktorima, spor zbog našeg tobožnjega skretanja s nauke marksizma-lenjinizma na put nacionalizma“, pri čemu je Sovjetski Savez napustio socijalističke principe u svojoj politici, kako unutrašnjoj, tako i vanjskoj.¹⁰⁴⁹

Javno razmimoilaženje na svjetskoj pozornici dobilo je novu dimenziju u sovjetsko-jugoslavenskim odnosima pri čemu su slijedili sovjetski odgovori odmazde zbog jugoslavenskoga svrstavanja ka Zapadu i obratno. Iako je kroz cijelu 1948. i veći dio 1949. Jugoslavija imala nadu da

¹⁰⁴⁶ „Odgovori maršala Tita na pitanja francuskog novinara g. Luja Dalma“, *Naprijed*, god. VII., br. 53., 30. prosinca 1949., 1., „Odgovori maršala Tita na pitanja francuskog novinara g. Luja Dalma“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 992, 30. studeni 1949., 1 – 2., „Odgovori maršala Tita na pitanja francuskog novinara g. Luja Dalma“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 308., 29. prosinca 1949., 1.

¹⁰⁴⁷ Štaubringer, *Titovo istorijsko NE staljinizmu*, 73

¹⁰⁴⁸ Mladen Čaldarović, „Klevetnička kampanja rukovodstva SSSR protiv Jugoslavije i posljednje zasjedanje Organizacije Ujedinjenih nacija“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 989., 27. prosinca 1949., 2., Mladen Čaldarović, „Klevetnička kampanja rukovodstva SSSR protiv Jugoslavije i posljednje zasjedanje Organizacije Ujedinjenih nacija“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 990., 28. prosinca 1949., 2.

¹⁰⁴⁹ „Mi smo pred naprednim svijetom uspjeli da razgolitimo i pokažemo pravi lik sovjetskih revizionista“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 4.

se spor sa Sovjetskim Savezom može riješiti unutar „bratske zajednice“, Jugoslavija je bezuspješno pokušala izgladiti spor kroz sporazumijevanje i miroljubivo rješenje.¹⁰⁵⁰ Međunarodna arena u obliku OUN-a ostala je i idućih godina do 1953. mjesto sučeljavanja između Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom i Jugoslavije.¹⁰⁵¹ U listopadu 1952. Jugoslavija je postala članica Ekonomsko-socijalnoga vijeća OUN-a. Ponovni kandidat Sovjetskoga Saveza bila je Čehoslovačka, koja je bila već pet godina bila članica foruma. Pri konačnom glasanju Jugoslavija je dobila 40 glasova, naspram 18 glasova Čehoslovačke te je tako izabrana u Ekonomsko-socijalno vijeće.¹⁰⁵²

Za Povelju OUN-a Tito je na Šestom kongresu izjavio da se treba boriti za njenu provedbu te da je to pakt mira i svih miroljubivih naroda, i velikih i malih te da nije potreban nikakav novi pakt mira, aludirajući na pakt pet sila.¹⁰⁵³ Na istom Kongresu, 1952., ustanovio je da su prijetnje iz istočnoga tabora dostigle kulminaciju 1949., a da je za vrijeme ljeta 1949. došlo i do prijetećih izjava Molotova i drugih članova sovjetskoga rukovodstva, kao i pritisaka kroz sovjetske note. Pritisak se nije smanjio sve do jeseni 1949. kada se sastala skupština OUN-a. Na zasjedanju je izabrana Jugoslavija u Vijeće sigurnosti. Time se Jugoslavija solidarizirala s OUN-om, koji je Jugoslaviji bio zaštitna mjera da se očuva mir.¹⁰⁵⁴ Zapravo je Jugoslavija postala tih godina instrument američke političke naspram Sovjetskoga Saveza i ostalih zapadnih zemalja pod sovjetskim nadzorom, što je vidljivo i u izboru tri godine kasnije za člana Ekonomsko-socijalnoga vijeća OUN-a. Nakon druge jugoslavenske pobjede, u tisku se prikazivao sovjetski rad u OUN-u kroz karikature pa je tako bilo poručeno da sovjetski delegati isprobavaju tekst za Generalnu skupštinu OUN-a pri čemu se ustanovljuje da su „riječi iste, samo ćemo melodije promijeniti“.¹⁰⁵⁵ OUN je postao jamac sigurnosti Jugoslavije, a time je u jugoslavenskim novinama bio intenzivno zastupljen.

¹⁰⁵⁰ *Bela knjiga*, 397 – 403. Izdana knjiga 1951. sadržavala je na navedenim stranicama naslov poglavlja „Predlozi Vlade FNRJ za časno i miroljubivo rešenje spora između Vlade SSSR i zemalja istočne Evrope s jedne, i FNRJ s druge strane.

¹⁰⁵¹ „Neuspeli pokušaj sovjetskog delegata da glasanje u savetu bezbednosti iskoristi u svrhe antijugoslavenske propagande“, *Politika*, god. XLVII., br. 13562., 25. svibnja 1950., 1 – 2.

¹⁰⁵² „Jugoslavija – član Ekonomsko-socijalnog vijeća UN“, *Naprijed*, god. X., br. 45., 31. listopada 1952., 7.

¹⁰⁵³ Tito, *Borba komunista Jugoslavije za socijalistički demokratiju*, 16.

¹⁰⁵⁴ Isto, 21.

¹⁰⁵⁵ „Generalna proba u Generalnoj skupštini“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1872., 24. listopada 1952., 2.

15. AMERIČKA EKONOMSKA I VOJNA POMOĆ JUGOSLAVIJI

Kongres Sjedinjenih Država usvojio je 1951. Program uzajamne sigurnosti pri čemu su ujedinjeni svi vojni i ekonomski programi pomoći koje je tadašnja najjača sila svijeta davala različitim zemljama u cilju daljnjega učvršćivanja bloka. Predsjednik Sjedinjenih Država dobio je tako diskrecijsko pravo da odlučuje koja će zemlja dobiti pomoć, ali u kojem iznosu, što se dalje podnosilo Senatu i Kongresu u obliku izvještaja u određenim rokovima. Nakon izvjesnoga vremena analiziranja situacije, ali i pregovora obje države, došlo je do Sporazuma o prijateljstvu i vojnoj pomoći između Sjedinjenih Država i Jugoslavije. Ključna je stavka kod Jugoslavena bila ta da nemaju nikakve posebne obaveze prema zapadnom bloku, odnosno preciznije rečeno one koje se tiču ulaska u otvorene saveze poput NATO pakta.¹⁰⁵⁶ Ministarstvo obrane Sjedinjenih Država vršilo je isporuku vojnoga materijala te se isporuka odvijala u dvije faze. U prvoj fazi bio je isporučivan prioritetni ratni materijal. Cilj isporuke bila je popuna praznina u jugoslavenskom naoružanju. Krajem 1951. počele su pristizati prve pošiljke. Tijekom 1952. isporuke materijala povećale su se. Program isporuke odvijao se po listama „A“ i „B“, a materijal se sastojao pretežno od teške vojne tehnike: tenkova, teške artiljerije, samohodni top, klipnih aviona, sredstava za vuču, kamiona za transport i goriva. U drugoj fazi isporuke koja je počela 1953. poslan je najvećim dijelom materijal za potpuno naoružanje jedinica u cjelini.¹⁰⁵⁷ Materijal od Sjedinjenih Država bio je realiziran 68 % od ukupne predviđene pomoći s obje liste, a isporuke su nakon toga bile sve manje i manje.¹⁰⁵⁸ Iako Jugoslavija nije ušla u NATO pakt, Zapadu je izvršila traženo pa je zatvorena jugoslavenska granica prema Grčkoj te je tako *de facto* ubrzala pobjedu prozapadnih snaga u grčkom građanskom ratu. Time je Jugoslavija dobila već 1950. pomoć u hrani.¹⁰⁵⁹ Jugoslavija je sama zatražila vojnu pomoć Sjedinjenih Država. U kolovozu 1950. stvorena je bila zakonska osnova za pružanje američke pomoći Jugoslaviji kroz pomoć u hrani. Nakon potpisane vojne pomoći Sjedinjenih Država i Jugoslavije, jugoslavenska skupština zauzvrat je prekinula ratno stanje sa Saveznom Republikom Njemačkom (SRNJ) te su bili uspostavljeni i diplomatski odnosi.¹⁰⁶⁰ Ujedno je Jugoslavija prekinula *ratno stanje* s Austrijom, što je bilo i objavljeno u jugoslavenskim novinama pod napomenom da nema više osnova za daljnje održavanje ratnoga stanja između Jugoslavije i Savezne Republike Austrije.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁶ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Strane obavještajne službe (šifra 2), Obavještajna služba SAD-a poslije Drugog svjetskog rata (šifra 204.2), Obavještajna i druga djelatnost američke vojne misije za vojnu pomoć SFRJ 1950-1956., Rad vojne misije SAD u Beogradu, UDB - FNRJ III. Odeljenje I. (broj 9)., 20. rujna 1956., 3.

¹⁰⁵⁷ Isto, 5.

¹⁰⁵⁸ Isto, 6.

¹⁰⁵⁹ Cviić, „Dinamika političke promjene unutar komunističke vlasti“, 37.

¹⁰⁶⁰ Ivo Goldstein, *Hrvatska : 1918.-2008.* (Zagreb: Europapress holding: Liber, 2008.), 482.

¹⁰⁶¹ „Jugoslavija prekida ratno stanje sa Austrijom“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1320., 20. siječnja 1951., 1.

Jugoslavensko povezivanje sa Zapadom, prvenstveno s Velikom Britanijom, a zatim sa Sjedinjenim Državama, zapadne zemlje nagradile su Jugoslaviju tako da su poduprli njezin izbor u Vijeću sigurnosti OUN-a, usprkos sovjetskom protivljenju. Time svakako „zapadnim silama nije bio cilj da Jugoslaviju privuku u svoju sferu i od nje učine demokratsku državu, nego da im ona, kakva je bila – komunistička, ali *nezavisna* – posluži kao klin za razbijanje dotada potpuno monolitnog sovjetskog bloka“.¹⁰⁶² Sjedinjene Države su Jugoslaviji pružile „ekonomsku pomoć vrijednu 598,5 milijuna dolara i vojnu pomoć vrijednu 588,5 milijuna dolara. Daljnjih 430 milijuna dolara stiglo je Jugoslaviji preko UNRRA-e. Ostale zapadne zemlje i Svjetska banka pružile su zajmove u ukupnoj svoti od preko 400 milijuna dolara“.¹⁰⁶³ Dakako, interes Zapada je bio da se stabilizira situacija u Jugoslaviji, čime su Sjedinjene Države 1950. dale besplatnu pomoć u hrani vrijednu 95,2 milijuna dolara, organizacija *Care* 35,5 milijuna. U jesen 1951. bio je potpisan je sporazum o vojnoj pomoći. Jugoslavensko rukovodstvo bilo je primorano ulaziti u nepovoljne trgovačke i kreditne aranžmane sa Zapadom da bi ublažilo nestašicu hrane.¹⁰⁶⁴ Jedan od pregovarača bio je i George Allen koji je prije imenovanja za američkoga veleposlanika u Beogradu, radio u Iranu. Kada su se Allen i Tito ponovno sreli u siječnju 1950. Tito je naglasio da izravni sovjetski napad nije realna opcija.¹⁰⁶⁵ Tako je većina zapadne pomoći otpadala na hranu, a tek u drugom redu na oružje. Kroz 1950. bile su mnoge akcije američkih kulturnih, socijalnih, vjerskih i drugih organizacija za pomoć Jugoslaviji pa je primjerice američka dobrotvorna organizacija *KER* zadnjih tjedana poslala u Jugoslaviju oko 3.000 paketa s različitim namirnicama. Osim namirnica, bila je predviđena i priprema za isporuku većih količina pošiljki u obliku konzervirane hrane te drugog materijala, a ujedno su se prikupljali hrana i potrepštine te novčani prilozi.¹⁰⁶⁶

Sjedinjene Države, Velika Britanija i Francuska dale su od 1951. do 1954. godine „pomoć u visini od 406,9 milijuna dolara, od čega je 82,5 posto američka vlada. Do 1952. godine pomoć Zapada iznosila je 20 posto izvan redovnog utroška i šteta nastalih zbog ekonomske blokade Istoka. Do 1952. godine pomoć Zapada iznosila je 20 posto izvan redovnog utroška i šteta nastalih zbog ekonomske blokade Istoka“.¹⁰⁶⁷ Kidrič je 5. listopada 1951. zatražio od Amerikanaca dodatnu pomoć u hrani i to uglavnom žitarice kukuruz, pšenica, ječam, raž pa zatim biljno ulje, šećer, grah, povrće, rižu te gnojivo.¹⁰⁶⁸ Zatražena je nova pomoć, iako je 11. siječnja 1951. Jugoslavija dobila novi kredit od dva milijuna funti za hitne potrebe u sirovinama, a tada je, početkom 1951., došlo i do pregovora o pružanju

¹⁰⁶² Cviić, „Dinamika političke promjene unutar komunističke“, 37.

¹⁰⁶³ Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 138.

¹⁰⁶⁴ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 34.

¹⁰⁶⁵ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 330 – 331.

¹⁰⁶⁶ „Akcija u SAD za pomoć Jugoslaviji“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 1278., 1. prosinca 1950., 1.

¹⁰⁶⁷ Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi* (Zagreb: Školska knjiga, 1978.), 163.

¹⁰⁶⁸ Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 214.

financijske pomoći Jugoslaviji za nabavku sirovina te opreme za daljnju izgradnju.¹⁰⁶⁹ U pomoći osim američke strane, sudjelovala je britanska i francuska u donesenoj tripartitnoj pomoći pa je Jugoslavija od Velike Britanije u razdoblju od 1951. do kraja 1953. osigurala 57,7 milijuna dolara.¹⁰⁷⁰ Pregovori između Velike Britanije i Jugoslavije tijekom 1950. godine bili su uvjetovani i velikom sušom. Ernest Bevin, britanski ministar vanjskih poslova, obavijestio je jugoslavenskoga veleposlanika u Londonu, Jožu Brileja, da je britanska vlada odobrila Jugoslaviji kredit od tri milijuna funti za kupovinu hrane na što je prihvaćena ponuda sa zaključenim sporazumom od 28. prosinca 1950. u Londonu.¹⁰⁷¹ Sporazum je predviđao razmjenu u razdoblju od pet godina i u visini od 110 milijuna funti sa svake strane, dok je sa Sjedinjenim Državama razmjena već 1949. dostigla predratni nivo.¹⁰⁷² Također, sastanak veleposlanika Popovića i ministra vanjskih poslova Kardelja s Achesonom na kojem su zatražili pomoć u hrani od 60 milijuna dolara te za sirovine 45 milijuna koje su trebale biti nabavljene preko izvoza hrane. Acheson je sredinom listopada, preciznije 16. listopada 1950. naglasio da će se učiniti sve što se može, ali da Jugoslavija treba sama sebi pomoći kroz podizanje svojih odnosa sa Sjedinjenim Državama i zapadnim susjedima na što je moguće viši nivo.¹⁰⁷³ Već na Trećem kongresu AFŽ-a Tito je 29. listopada 1950. zahvalio Sjedinjenim Državama što je omogućena pomoć Jugoslaviji, čime je bio osiguran najveći dio od 430 milijuna dolara.¹⁰⁷⁴ U 1951. bio je potpisan i preliminarni ugovor između jugoslavenske Vlade i OUN-a o pružanju tehničke pomoći, a izjava Gunnara Myrdala, švedskoga ekonomiste i političara te kasnijega nobelovca koji je djelovao u OUN-u, bila je da je uvjeren u to da će se Jugoslavija izvući iz ekonomske poteškoće uz veći industrijski kapacitet, ali i potrebnu kvalitetniju proizvodnju.¹⁰⁷⁵

Tanjug je donio vijest 10. travnja 1951. o sporazumu o pomoći američke Vlade Jugoslaviji kroz prehrambene artikle te da su vođeni razgovori s predstavnicima američke Vlade kako će se utrošiti financijska sredstva koja nastaju prodajom robe – prehrambenih artikala iz programa pomoći. Ljubo Babić, zamjenik ministra predsjednika Savjeta za promet robom jugoslavenske Vlade i predsjednik Komisije za izvanredni uvoz prehrambenih artikala jugoslavenske Vlade, dao je sljedeće objašnjenje: „Kao što je poznato, prehrambeni artikli koje Vlada SAD isporučuje FNR Jugoslaviji kao besplatnu pomoć, prodaju se potrošačima po nižim jedinstvenim cijenama. Sporazumom koji zaključen između Vlade SAD i Vlade FNRJ u ovoj pomoći, predviđeno je da će se dinarska sredstva koja se na ovaj

¹⁰⁶⁹ Isto, 214.

¹⁰⁷⁰ Štrbac, *Svedočastva o 1948.*, 93.

¹⁰⁷¹ Razmjena nota između Velike Britanije i Jugoslavije bila je o davanju kredita od 2.000.000 funti za kupovinu sirovina, „Odgovori maršala Tita na pitanja direktora „Njujork Tajmsa“ za Evropu G. L. Sulcbergera“, *Borba*, Zagreb, 9. studenog 1950., 1.

¹⁰⁷² Štrbac, *Svedočastva o 1948.*, 87.

¹⁰⁷³ Lees, *Održavanje Tita na površini*, 133.

¹⁰⁷⁴ Ramet, *Tri Jugoslavije*, 240.

¹⁰⁷⁵ „Potpisan je preliminarni ugovor između Vlade FNRJ i OUN o pružanju tehničke pomoći našoj zemlji“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1309., 7. siječnja 1951., 1.

način stvore koristiti prije svega za potrebe socijalno-zdravstvene zaštite ili pak za druge potrebe, već prema tome, kako sporazumno riješe dvije vlade. Između Vlade FNRJ i Vlade SAD postignut je sada okvirni sporazum o utrošku ovih sredstava, koja će iznositi oko 3 milijarde dinara. To predstavlja oko 11 od sto od ukupne sume predviđeno za socijalno-zdravstvenu zaštitu u opštedržavnom budžetu FNRJ, odnosno oko 1,75 od sto od cjelokupnog opštedržavnog budžeta FNRJ“.¹⁰⁷⁶ Prema ovom sporazumu, 10 % od ukupnoga iznosa namijenjenih sredstava bilo je rezervirano i utrošeno na američki program tehničke pomoći Jugoslaviji i na pomoć za proširenje radova u djelovanju medicine i poljoprivrede. Zatim, o utrošku datih sredstava kao i o pitanju programa tehničke pomoći posebno su se vodili razgovori između dviju vlada. Ostatak dinarskih sredstava u visini od 90 %, tj. 2 milijarde i 700 miliona dinara, planiralo je bilo za trošak u vidu poboljšanja socijalno-zdravstvene zaštite i na rješavanje najhitnijih zadataka iz ove oblasti. Primjerice, ova sredstva mogla su se iskoristiti za takve ustanove kao što su bolnice, ambulante, domovi za stare i iznemogle, domovi za defektnu djecu i siročad, itd. Naime, iz dodijeljenih sredstava planiralo je bilo da se nabavi potrebna oprema za ove ustanove. Drugi dio ovih sredstava išao je u svrhu poboljšavanja prehrane pa je tako u spomenutim ustanovama bila zamisao da se ide na povećanje obiteljskoga dohotka na djecu radi poboljšanja uvjeta za odgoj djece. Sva ova financijska sredstva trebala su se potrošiti zaključno s mjesecom lipnjem 1952. Nadalje, financijska sredstva bila su dodjeljivana za unaprijed istaknute svrhe kao primjerice redovne raspodjele proračunskih sredstava. U tom smislu jugoslavensko Ministarstvo financija izdavalo je potrebne upute o načinu izrade potrebnih predračuna za svaku ustanovu, kojoj će se konkretno dodijeliti određena sredstva iz navedenog fonda. Planirano je bilo da to postane odvojen predračun od redovnoga proračuna.¹⁰⁷⁷

Kada govorimo o američkoj pomoći Jugoslaviji, nezavisnost Jugoslavije poklapala se s interesima Zapada te je pomoć bila strateška. Glavna vijest u jugoslavenskom tisku u studenom 1951. bilo je potpisivanje sporazuma o vojnoj pomoći između američke i jugoslavenske vlade. Vladimir Velebit i Koča Popović bili su određeni za članove pregovaračke jugoslavenske delegacije, a u travnju 1951. bili su dogovoreni detalji isporuke.¹⁰⁷⁸ Pomoć je bila dogovorena u naoružanju, namirnicama, ali i u organizaciji komunikacijskoga sustava. U Sjedinjene Države bilo je poslano 15 časnika na čelu s generalom Kočom Popovićem, dok je s američke strane za dogovor bio zadužen general Eddelman.¹⁰⁷⁹ Popović je u Pentagonu bio prisutan na dvanaest sastanaka s američkom administracijom od svibnja do srpnja 1951. U tom razdoblju pokrenuta su razna strateška te materijalno-tehnička pitanja. U početnom razdoblju naoružanje koje su isporučili Amerikanci bilo je

¹⁰⁷⁶ „Sporazum između Vlade FNRJ i Vlade SAD o utrošku dinarskih sredstava stvorenih na osnovu programa pomoći SAD“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1390., 11. travnja 1951., 1.

¹⁰⁷⁷ Isto, 1.

¹⁰⁷⁸ Šušvar, *Vladimir Velebit: svjedok historije*, 176 – 177.

¹⁰⁷⁹ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 330.

većinom zastarjelo.¹⁰⁸⁰ Truman je 7. prosinca 1951. obavijestio sve potrebne komitete Kongresa da je Jugoslavija ispunila zahtjeve Zakona o međusobnoj sigurnosti te je poslao pomoć u vrijednosti od 77,5 milijuna dolara jugoslavenskoj Vladi. Sporazum koji je bio tjedan poslije trebao je u početku trajati samo godinu dana ili dok jedna od potpisnica ne zatraži da se prekine.¹⁰⁸¹ Američka javnost nije bila sklona pomoći Jugoslaviji.¹⁰⁸²

Naime, 14. studenoga 1951. u Beogradu je bio potpisan sporazum između dviju vlada. Sporazum su potpisali u ime jugoslavenske Vlade predsjednik vlade i vršitelj dužnosti ministra vanjskih poslova Jugoslavije Josip Broz Tito, a u ime američke Vlade američki veleposlanik u Jugoslaviji George Allen.¹⁰⁸³ U izdanom priopćenju od strane Ministarstva vanjskih poslova Jugoslavije naglasilo se da je sporazum potpisan u okviru Povelje OUN-a, čime se jača daljnji doprinos za obranu zemlje i smanjivanje napetosti od eventualne agresije. Američka Vlada je u smislu *Zakona o uzajamnoj sigurnosti* od 1951. pružila jugoslavenskoj Vladi: vojnu opremu, materijal, usluge te ostalu pomoć, uz naravno uvjete koji su sporazumno utvrđeni, a u suglasnosti s Poveljom OUN-a. U tisku se našao i cjelokupni tekst sporazuma po točkama s dvojicom potpisnika.¹⁰⁸⁴ Ugovor se sastojao od sedam članaka. U njima je sadržano da će Vlada Sjedinjenih Država pružati ili će nastaviti pružati jugoslavenskoj Vladi pomoć u opremi, materijalu, usluzi i drugu pomoć u suglasnosti s Poveljom OUN-a. Navodilo se da će se pomoć pružiti po svim odredbama, uvjetima i propisima o prestanku važenja zakona – *Zakona o uzajamnoj sigurnosti* iz 1951., *Zakona o izmjenama i dopunama tih zakona* i *Zakona o dodjeljivanju sredstava* donesenih na osnovu tih zakona. Bilo je dogovoreno da je Jugoslavija spremna koristiti pomoć isključivo za unaprjeđenje ciljeva Povelje OUN-a u svrhu unaprjeđenje mira i sigurnosti te jačanja obrane vlastite zemlje. Zatim se Jugoslavija obvezala da neće bez prethodnoga pristanka prenositi određenu imovinu ili posjed na neku drugu stranu. Jugoslavija je Sjedinjenim Državama nastavila davati olakšice u proizvodnji i prijenosu te pogodbi i uvjetima koji bi se sporazumno ustanovili, kao što su sirovine i poluproizvodi potrebnim Sjedinjenim Državama. Obje su se države obvezale da se javnost obavijesti o primjeni ovog sporazuma. Također, jugoslavenska Vlada pristala je sporazumom da će osloboditi Sjedinjene Države od carine i poreza na

¹⁰⁸⁰ Nemanja Milošević, „Jugoslavija u američkoj vojnopolitičkoj strategiji odbrane zapada od SSSR-a 1950–1954.“, *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961*. (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008.), 311 – 312.

¹⁰⁸¹ Lees, *Održavanje Tita na površini*, 158.

¹⁰⁸² Milošević, „Jugoslavija u američkoj vojnopolitičkoj strategiji odbrane zapada od SSSR-a 1950-1954.“, 313.

¹⁰⁸³ „Juče je u Beogradu potpisan sporazum između Vlade FNRJ i Vlade SAD o dodjeljivanju američke pomoći Jugoslaviji“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1309., 7. siječnja 1951., 1.

¹⁰⁸⁴ „Potpisan je sporazum između Vlade FNRJ i Vlade SAD o vojnoj pomoći“, *Borba*, Zagreb, god. XVI., br. 274., 15. studenog 1951., 1. „Sporazum o vojnoj pomoći između vlada FRNJ i USA“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2032., 15. studenog 1951., 1., „Potpisan je sporazum o vojnoj pomoći između Vlada FNRJ i USA“, *Naprijed*, br. 47., 16. studeni 1951., str. 2., „Tekst dvostrukog sporazuma između Vlade FNRJ i Vlade SAD o vojnoj pomoći“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1576., 16. prosinca 1951., 1., „Potpisan je sporazum između Vlade FNRJ i S.A.D. o vojnoj pomoći“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1576., 16. prosinca 1951., 3. Inače, godinu dana ranije 15. studenog 1950. stigla je u Jugoslaviju prva pošiljka, prema planu, namirnica iz Sjedinjenih Država u Jugoslaviju., u: „Prva pošiljka namirnica iz SAD stigla u Jugoslaviju“, *Borba*, Zagreb, god. XV., br. 276., 19. studenog 1950., 3.

uvoz i izvoz proizvoda, imovine, materijala i opreme uvezene ili izvezene. Uz to, suglasna je bila da će se američkom osoblju, slijedom iz sporazuma, pružiti olakšice dok promatra odvijanje pomoći, a pokušalo se da osoblje bude što manje brojno, dok će ono biti u rangu kao i drugo osoblje veleposlanstva Sjedinjenih Država, a priznalo im se punopravni diplomatski status. Jugoslavenska Vlada obvezala se da će sudjelovati u unaprjeđenju međunarodnoga sporazumijevanja i dobre volje u daljnjem održavanju svjetskoga mira te da će radi odstranjenja uzroka međunarodne zategnutosti poduzimati akcije kako bi se postigao uzajamni sporazum. Sporazum je stupio na snagu na dan potpisivanja i ostao je na snazi godinu dana, iako je američka Vlada zadržala svako pravo da obustavi pomoć Jugoslaviji. Sporazum je bio registriran kod generalnoga tajnika OUN-a.¹⁰⁸⁵ Dan poslije potpisivanja Ugovora dviju država Kardelj je na šestom zasjedanju Generalne skupštine OUN-a govorio o agresivnom pritisku sovjetske Vlade, o uzrocima i posljedicama takve politike kao i o tome da OUN osigurava kolektivnu sigurnost. Pri tome nije bilo spomena o ikakvom potpisu sporazuma, iako je na kraju izlaganja zahvalio Francuskoj kao domaćinu na naporima s ciljem očuvanja mira, poštovanju naroda i čovjeka te svim idejnim tekovinama koje je Francuska dala kroz povijest.¹⁰⁸⁶ U istom broju novina *Oslobođenje* kada je izašao sporazum i Kardeljev govor, izašao je tekst o vojnoj pomoći s ciljem daljnjega očuvanja mira u svijetu: „Vojna pomoć Jugoslaviji, obrazlaže se kako kod nas, tako i u SAD, od strane najviših zvaničnih pretstavnika, isključivo potrebom unapređenja ciljeva organizacije Povelje Organizacije Ujedinjenih nacija, radi obezbjeđenja svjetskog mira i radi jačanja odbrane FNRJ. Sigurno je da narodi Jugoslavije pod drugim uslovima ovu pomoć ne bi ni trebali“.¹⁰⁸⁷

Naime, mjesec dana nakon potpisa sporazuma između Sjedinjenih Država i Jugoslavije u Beograd je stigla američka vojna misija, koja se sastojala od 30 časnika. Misija je nosila naziv American Mission Assistance Staff (AMAS), odnosno Odjeljenje za vojnu pomoć pri veleposlanstvu Sjedinjenih Država u Beogradu.¹⁰⁸⁸ Navedeni program predstavljao je ono što danas predstavlja program *Partnerstvo za mir*. Američka pomoć u naoružanju odnosila se ponajviše na kopnenu vojsku, a dok zrakoplovstvo koje je do tada jedva postojalo, postalo je zahvaljujući opremi, letjelicama te obuci pilota od Sjedinjenih Država, Ujedinjenoga Kraljevstva, SR Njemačke, Francuske i Nizozemske solidna vojna snaga.¹⁰⁸⁹ Jugoslavija je tako „do 1957. od Sjedinjenih Država dobila dvjesto mlaznih zrakoplova, osam manjih brodova, veliki broj tenkova, vozila i ostale opreme“.¹⁰⁹⁰ Vrijednost pomoći iznosila je 296 milijuna dolara od 1952. do 1953., dok je ukupna planirana pomoć trebala dosegnuti

¹⁰⁸⁵ Isto.

¹⁰⁸⁶ „Demokratski odnosi među narodima jedan od glavnih uslova mira“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VIII., br. 1576., 16. studeni 1951., 1 – 3.

¹⁰⁸⁷ J., Š., „Sporazum o vojnoj pomoći – veliki doprinos očuvanju mira u svijetu“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VIII., br. 1576., 16. studeni 1951., 3.

¹⁰⁸⁸ *Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948-1983.*, 20.

¹⁰⁸⁹ Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici*, 38.

¹⁰⁹⁰ Isto, 40.

746,5 milijuna dolara. Richard F. Alen bio je specijalni pomoćnik američkoga veleposlanika u Beogradu te ujedno koordinator-promatrač programa za pomoć. Početkom siječnja 1951. dao je izjavu za tisak o raspodjeli hrane koja se dijeli prema programu pomoći te da je zadovoljan dosadašnjim tijekom raspodjele funkcioniranjem viših i nižih organa vlasti. Istaknuo je da isporuke funkcioniraju i da se hrana raspodjeljuje bez odlaganja: „Prema vanrednom programu za pomoć isporučit će se Jugoslaviji u hrani pomoć u vrijednosti od 70 miliona dolara. Preko fondova za ekonomsku saradnju Jugoslaviji će biti isporučeno među ostalim 110.000 tona brašna. Do 30. decembra 1950 godine polovina ovog brašna podijeljena sljedeće količine prehrambenih artikala: 1800 tona masti, 1100 tona konzerviranog mesa, 2000 tona jaja u prahu, a ostatak životnih namirnica koji će se dodijeliti prema programu vanredne pomoći biće, kako se previđa, isporučen i razdijeljen do kraja januara“.¹⁰⁹¹

Osim što je stigla američka pomoć u naoružanju, ono što se ispustilo jest činjenica da je bilo potrebno osposobiti dio kadra za rukovanje novim naoružanjem, a obuka je bila postavljena na dva načina. Jedan dio jugoslavenskih kadrova školovao se u američkim vojnim školama, u Sjedinjenim Državama ili NATO članicama u Europi. Drugi dio obuke se sastojao od tečajeva koji su održavali američki vojni i civilni stručnjaci. Brojka od 762 pripadnika JNA koji su se nalazili u obuci izvan Jugoslavije pokazuje da se jedan veći dio zapovjednoga kadra našao izvan Jugoslavije, dok se s druge strane nekoliko tisuća više pozicioniranih kadrova našlo u specijaliziranoj obuci u Jugoslaviji koju je obučavalo 18 ekipa s čak 48 američkih stručnjaka.¹⁰⁹² Predstavnici Sjedinjenih Država koji su djelovali u sklopu ove misije bili su pod nadzorom šefa diplomatske misije te su ujedno imali isti položaj kao osoblje veleposlanstva, odnosno oni su bili stavljeni pod diplomatski status.¹⁰⁹³

Sporazumom od 14. studenog 1951. Jugoslavija je bila uključena u Program pomoći za zajedničku obranu – Mutual Defence Aid Programme (MDAP). Predviđeno je bilo da pomoć ide iz tri zemlje i to prema listama – narudžbenicama. JNA je dobila novu vojnu tehniku, a prvi je kompletno bio naoružan korpus u Ljubljani što je djelomično bilo realizirano 1953., a 1954. dovršeno.¹⁰⁹⁴ Time je Jugoslavija dobila od 1951. do 1956. vojni materijal u vrijednosti od 717 milijuna dolara, dok od 1956. do 1963. samo u iznosu od 16 milijuna dolara.¹⁰⁹⁵ Kada se promatraju potpisnici sporazuma, jasno proizlazi da je Jugoslaviji ovaj potpis bio itekako važan pa je ni manje ni više Tito bio potpisnik, kao što je bio slučaj s Ugovorom o prijateljstvu koji je bio sklopljen sa Sovjetskim Savezom 11. travnja 1945. U potonjem slučaju potpisnik sa sovjetske strane bio je Molotov, ministar vanjskih poslova, a s američke strane bio je američki veleposlanik u Beogradu. Može se zaključiti da su Amerikanci i ovim putem Jugoslavenima dali do znanja tko vodi glavnu riječ, s obzirom na to da ugovor nije potpisao ni

¹⁰⁹¹ „Izjava Ričarda F. Alena o pomoći Jugoslaviji“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1311., 12. siječnja 1951., 1.

¹⁰⁹² Dimitrijević, „Jugoslavija i NATO 1951-1958.“, 259.

¹⁰⁹³ Petranović, Zečević, *Jugoslavija 1918.-1988.*, 1005.

¹⁰⁹⁴ Bojan Dimitrijević, *Bitka za Trst 1945.- 1953.* (Zagreb: Despot infinitus d.o.o., 2014.), 84.

¹⁰⁹⁵ Pirjevec, *Tito i drugovi*, 411.

ministar vanjskih poslova ili ministar obrane, nego veleposlanik. Politički smisao sporazuma imao je pozadinu da se Jugoslavija još više približi NATO savezu, dok je vijest o američkoj pomoći u naoružanju objavljena tek 11. veljače 1953. Naslov članka u novinama glasio je: „Danas stiže na Rijeku prva pošiljka američke vojne pomoći“.¹⁰⁹⁶

Nakon potpisivanja sporazuma o dijelu tzv. tripartitne pomoći koja je dana od strane Sjedinjenih Država, Velike Britanije i Francuske, a međusobnom izmjenom pisama od 11. listopada 1952. potonje su se sporazumjele da će se nastaviti ekonomska pomoć Jugoslaviji tijekom dvanaest mjeseci i od srpnja 1952. do lipnja 1953. Osim vojne pomoći, vlade triju država pružile su potporu za mir u svijetu, jačanju jugoslavenškoga gospodarstva te povećanje obrambene sigurnosti i očuvanja nezavisnosti. Države su odobrile iznose i to Vlada Velika Britanija 12,6 milijuna dolara, Vlada Francuske 8,4 milijuna dolara i Vlada Sjedinjenih Država čak 78 milijuna dolara. Pomoć na ovoj osnovi za 1952. i 1953. bila je ukupno 99 milijuna dolara.¹⁰⁹⁷ U kolovozu 1952. američki ministar vojske Frank Pace u pratnji još devetorice vojnih stručnjaka stigao je u Jugoslaviju radi upoznavanja situacije u europskim zemljama koje primaju vojnu američku pomoć. Zaključne riječi domaćina generala pukovnika Ivana Gošnjaka, kao i gosta Pacea, bile su da samo mir održava prosperitet.¹⁰⁹⁸ U rujnu 1952. na poziv jugoslavenske Vlade došao je u posjet zamjenik predsjednika britanske vlade i ministar vanjskih poslova Anthony Eden,¹⁰⁹⁹ koji je tada tražio uvid u troškovnik dobivene pomoći.

Tito je u studenom 1952. Šestom kongresu KPJ iznio da je ukupna pomoć iz inozemstva dosegla 267,2 milijuna dolara kredita i 286,6 milijuna dolara pomoći, dok je šteta od ekonomske blokade iznosila najmanje 429 milijuna dolara. Preko milijardu i 307 milijuna dolara bilo je utrošeno u svrhu obrane, a uz štete od elementarnih nepogoda, ponajviše suše, procjena je išla oko 880 milijuna dolara, što je značilo da je ukupan iznos bio preko dvije milijarde i 700 milijuna dolara.¹¹⁰⁰ I Milovan Đilas bio je sklon pomoći sa Zapada pri čemu je novinarima odgovorio: „Mogu da kažem da, nama, razumije se, nije stalo što će svijet da priča; ako nam se pruže dobri uslovi i ako ne nama potrebno da osiguramo i branimo našu zemlju, ako je u pitanju bezbjednost i nezavisnost naše zemlje – mi ćemo kupovati tamo gdje dobijemo najbolje uslove. Uostalom, i SSSR kupuje od Engleske reaktivne avione i strategijske sirovine“.¹¹⁰¹

Nadalje, do 1955. Sjedinjene Države su Jugoslaviji pružile ekonomsku pomoć vrijednu 598,5 milijuna dolara i vojnu pomoć u iznosu 588,5 milijuna dolara, dok su ostale zapadne zemlje i Svjetska banka pružile zajmove u ukupnom iznosu od preko 400 milijuna dolara.¹¹⁰² Prioritet zapadne politike

¹⁰⁹⁶ Dimitrijević, „Jugoslavija i NATO 1951-1958.“, 258.

¹⁰⁹⁷ „Tripartitna pomoć Jugoslaviji“, *Naprijed*, god. X., br. 43., 17. listopada 1952., 1.

¹⁰⁹⁸ „Posjeta američkog ministra vojske Jugoslavije“, *Naprijed*, god. X., br. 34., 15. kolovoza 1952., 3.

¹⁰⁹⁹ „Značajna posjeta g. Anthony Eden u Jugoslaviji“, *Naprijed*, god. X., br. 39., 19. rujna 1952., 1.

¹¹⁰⁰ Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, 212.

¹¹⁰¹ „Milovan Đilas: V. i VI. Kongres KPJ“, *Naprijed*, god. X., br. 45., 31. listopada 1952., 1.

¹¹⁰² Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 138.

bila je izuzetna trenutna stabilnost jugoslavenskoga režima. Jedan od pokazatelja je 1951. godina kada su u Münchenu uspostavljene formalno privatne, a zapravo od CIA-e upravljene radiopostaje *Radio Free Europe* i *Radio Liberty* sa zadatkom da posluže kao vanjska pomoć opoziciji režimima u sovjetskom bloku, dok je Jugoslavija bila ispuštena s popisa zemalja u koje se emitira.¹¹⁰³ Zapadne agencije su i nakon Đilasovoga razlaza s komunističkim vrhom promicale njegove ideje te distribuirale njegove knjige u komunističke zemlje, ali ne i u Jugoslaviji.¹¹⁰⁴ Zauzvrat, tražilo se da se zatvori jugoslavenska granica prema Grčkoj 1949. godine i tako *de facto* pospješi pobjedu prozapadnih antikomunističkih snaga u tamošnjem građanskom ratu.¹¹⁰⁵ To je dovelo do stišavanja britansko-jugoslavenskih sporova u zadnjoj godini rata i prvim godinama poraća te su i britanske institucije, prema riječima jednoga od njezinih ljudi, sudjelovale u kreiranju mita o Titu kao partizanskom vođi.¹¹⁰⁶ Dakako, ta okolnost je imala svoju stratešku pozadinu jer je Jugoslavija, iz britanske perspektive, postala „rudnik informacija o sovjetskom bloku“ i „središte sumnjivih poslova s Arapima i trećim svijetom, konkretno s oružjem“.¹¹⁰⁷ Između ostaloga, računica Sjedinjenih Država bila je i više nego zadovoljavajuća kada se u obzir uzmu vojno-taktičke strategije,¹¹⁰⁸ a „bacanjem plašta svojeg sigurnosnog jamstva, preko Titovih ramena“ Sjedinjene Države su stvorile jednu od svojih važnijih vanjskih politika.¹¹⁰⁹ Balkan je postala jedina regija u kojoj je Staljin u mirnodopsko vrijeme izgubio ono što je u ratu zauzeo oružjem i/ili ideološkim utjecajem.¹¹¹⁰ Jugoslavenska Vlada napravila je vanjski dug od 390 milijuna dolara, a od čega je veći dio načinjen poslije 1950., a ekonomska pomoć se smanjivala, tako da je planirana pomoć za 1954. trebala iznositi 75 milijuna dolara.¹¹¹¹ Ono što je ključno za shvaćanje jugoslavenske situacije bila je činjenica da je Jugoslaviji za stabilizaciju sustava bio potreban otpis duga, prvenstveno od Sjedinjenih Država.¹¹¹² S jedne strane američka pomoć je išla, dok je jugoslavenska politika najednom uspjela stabilizirati i zaključiti nestabilne vanjskopolitičke opcije. Time je ukinuto ratno stanje s Austrijom i Njemačkom, zatim za dvije godine pušteni su svi njemački ratni zarobljenici u Jugoslaviji, dok je ujedno prestala pomoć komunističkim gerilcima u

¹¹⁰³ Krsto Cvić, „Dinamika političke promjene unutar komunističke vlasti“, 37.

¹¹⁰⁴ Isto, 38.

¹¹⁰⁵ Isto, 37.

¹¹⁰⁶ Owen, *Balkanska odiseja*, 45.

¹¹⁰⁷ David Leigh, Ed Vulliamy, *Prljavština: Korupcija u Parlamentu* (Zagreb: Naklada Zadro, 1997.), 126., ; Ivo Lučić, „Karadorđevo: politički mit ili dogovor?“, *Časopis za suvremenu povijest*, 35 (1), 2003., 22.

¹¹⁰⁸ „Prvo je Truman, na osnovi predsjedničkih ovlaštenja, 24. studenog obavijestio Senat i Predstavnički dom da je odlučio na temelju Zakona o uzajamnoj obrambenoj pomoći (MDAA), izdvojiti 16 mil. dolara, a zatim je 29. studenog od istih organa zatražio da odobre daljnjih 38 mil. dolara za pomoć Jugoslaviji. Doista, 11. prosinca Senat je sa 60:21 glasova prihvatio Trumanov prijedlog, dok je Predstavnički dom to isto učinio 13. prosinca, sa 225:142 glasa. Protiv pomoći Jugoslaviji glasao je tzv. >>južnjački blok<<, na čelu sa senatorom Byrdom. (...) Naime, prema računici koju je senator Lucas iznio, opremanje i držanje jedne američke divizije u Evropi stoji 176 mil., a ovako se, za 38 mil. >>dobivaju 32 jugoslavenske divizije<<“, u: Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 230.

¹¹⁰⁹ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 112.

¹¹¹⁰ Isto, 87.

¹¹¹¹ Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948-1983., 98.

¹¹¹² Isto, 99.

Grčkoj. Uslijedio je Ankarski sporazum 1953., dok je godinu dana poslije potpisan i Balkanski sporazum. Ni Italija nije izostala pa je 1954. Jugoslavija potpisala Londonski memorandum, a krenulo se i u rješavanje situacije s Vatikanom.¹¹¹³ Američka administracija je u slučaju Jugoslavije pokazala svoju elastičnu strategiju kada s jedne strane vodi hladni rat, ali i onaj u Koreji s jednom komunističkom državom, dok drugu komunističku državu otvoreno vojni i ekonomski pomaže. Amerikanci su smatrali da je 1951. prilično sigurno prošla i neposredna opasnost od sovjetske vojne agresije protiv Jugoslavije.¹¹¹⁴

16. PROMJENE IMENA JAVNIH INSTITUCIJA

Unutarnje promjene u Jugoslaviji koje se događaju od početka 1951. bile su promjene naziva institucija, a mijenjao se i njihov sadržaj. Promjene se mogu označiti kao kozmetičke, no u totalitarnim sustavima ni kozmetičke promjene ne rade se bez nekoga cilja. Simbolika promjena naziva dvije najvažnije institucije, vojske i partije, nije bila beznačajna. Štoviše, promjena je izazvana vanjskim utjecajem, u prvom redu Sjedinjenim Državama. Jugoslavenska situacija u međunarodnim okvirima prije promjene naziva glavnih institucija bila je sljedeća: država čija je vladajuća stranka izbačena iz Informbiroa 1948. i s kojom su raskinuti svi međunarodni ugovori krajem 1949., istovremeno je putem američkoga posredništva uspjela osigurati da postane članica Vijeća sigurnosti OUN-a koju su predložile zapadne sile. Tada se još nije formalno uključila u Balkanski pakt 1953., odnosno pomirila sa Sovjetskim Savezom i ostalim zemljama pod sovjetskim nadzorom, ostajući od početka 1950. do sredine 1953. zemlja u „američkim rukama“.

Novonastale međunarodne odnose i promjene pravca vanjske politike, pratile su i promjene u unutarnjem planu u vidu „demokratizacije“ društva. To se očitovalo u promjenama naziva glavnih institucija, odnosno dvije glavne institucije. Jedna je Jugoslavenska armija (JA) koja je promijenila ime 1951. u Jugoslavenska narodna armija (JNA), a druga je KPJ koja je 1952. na Šestom kongresu promijenila ime u Savez komunista Jugoslavije (SKJ). Uz dvije glavne unutarnje promjene, dogodilo se i pomicanje Dana pobjede s 9. svibnja na 15. svibnja. Američkoj politici u Jugoslaviji bio je cilj stanovita liberalizacija te se i na deklarativnoj razini odmaknula od Sovjetskoga Saveza. To je značilo popuštanje pritiska režima u nekim sferama iz čega su proizlazili promjena imena, ali i sadržaja institucija.

¹¹¹³ Dukovski, *Povijest srednje i jugoistočne Europe*, 243.

¹¹¹⁴ Lees, *Održavanje Titaa na površini*, 10.

16.1. PREIMENOVANJE JUGOSLAVENSKE ARMIIJE U JUGOSLAVENSKU NARODNU ARMIJU

Jugoslavenska armija (JA) bila je vojska Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) koja je promijenila naziv 1951. u Jugoslavensku narodnu armiju (JNA).¹¹¹⁵ Armija je bila sljednica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ), koja je nastala 1941. pod okriljem KPJ. Vojska se razvijala pod Partijom, no postala je samostalni čimbenik u vrijeme nastanka Jugoslavije. Za datum stvaranja vojske pod imenom Armija uzima se 22. prosinac 1941. jer je 1. proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada tada ostvarila prvu vojnu pobjedu, ali i „svoje vatreno krštenje“.¹¹¹⁶ Koliko je Armija bila prosovjetskoga karaktera govori i činjenica da je osnovana u zapadnobosanskom selu Rude, dan prije rođendana Josifa Staljina, 21. prosinca 1941., što nije bilo slučajno. Istovremeno, za CK KPJ partizanski odredi bili su sila naroda, dok je 1. proleterska brigada bila stranačka jedinica, osnovana za borbu protiv klasnih neprijatelja. Ono što je obilježilo tadašnju vojsku bila je činjenica da je bila ustrojena prema sovjetskom uzoru. Vođenje NOVJ bilo je određeno pomoću partijskih organizacija u jedinicama, ali i pomoću institucije političkih komesara. Zapovjednici jedinica, od nižih operativnih – odreda do brigada i divizija bili su ujedno članovi KPJ. Stoga je Armija preuzela obilježja stranačke vojske. Jugoslavenska armija bila je u potpunosti financirana iz saveznoga proračuna. Rat je završila s oko 800.000 ljudi, od kojih je njih samo 70.000 bilo članovima KPJ, uz isti broj članova Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ). Armija je imala rukovodeću ulogu do učvršćivanja komunista na vlasti. Proces reorganizacije koji je zahvatio JNA doveo je do ukidanja dvostrukoga zapovijedanja, kao i ukidanja funkcije političkih komesara 1953. U svakom slučaju, JNA je postala za vrijeme Jugoslavije ključni sigurnosni temelj države.¹¹¹⁷ Osim uzora na sovjetski model Crvene armije organiziranja i ustrojavanja vojske Armija je prihvatila i njena doktrinarna opredjeljenja. Tome je zasigurno doprinijelo to što su sovjetski vojni i civilni stručnjaci bili stacionirani u Jugoslaviji te su davali instrukcije jugoslavenskoj vojsci, a ujedno su bili plaćani iz proračuna jugoslavenske države. Ideološka indoktrinacija jugoslavenske vojske očitovala se i u tome što su jugoslavenski oficiri bili upućivani na vojna učilišta u Sovjetskom Savezu.

Kada govorimo o obilježavanju obljetnice Armije, 22. prosinca, do 1949. ono je bilo u drugom planu naspram Staljinovoga rođendan, koji je bio dan ranije i koji je mnogo više slavljen i istican, nego li što je tada bila obljetnica Armije.¹¹¹⁸ Pompozna retuširana fotografija Staljina bila je neizostavan

¹¹¹⁵ U tekstu će se koristiti samo Armija što će objedinjavati oba navedena naziva.

¹¹¹⁶ Davor Marijan, „Jugoslavenska narodna armija – važnija obilježja“, *Polemos* 9 (1), 2006., 25 – 26., Davor Marijan, *Smrt Titove armije, Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* (Zagreb: Golden marketing. Tehnička knjiga – Hrvatski institut za povijest, 2008.), 40 – 41.

¹¹¹⁷ Isto.

¹¹¹⁸ „Rođendan velikog Staljin“, *Vjesnik*, god. VII., br. 820., 21. prosinca 1947., 1., Pedeset i osmi rođendan Josifa Visarionoviča Saljina“, *Politika*, god. XLIV, br. 12799., 21. prosinca 1947., 1., „Staljin prvoborac za slobodu i nezavisnost

detalj iz svih tadašnjih članaka.¹¹¹⁹ S druge strane, u idućim brojevima slika Armije je nedostajala, a u tekstu se nalazio Titov govor ili neke uvažnije osobe. Godine 1947. bila je izdana naredba broj 7 Vrhovnoga komandanta oružanih snaga i ministra obrane Tita koja je glasila da su na tadašnji dan prije šest godina stvorene prve regularne jedinice NOVJ, a iz njih je izrasla „moćna Armija“. Osim što je u govoru sadržan osvrt na hvaljenje događaja iz Drugoga svjetskog rata, težište govora bilo je na razvijanju i produbljanju tekovina borbe, zatim pozivanja na slične primjere junaštva i nadograđivanje vojno i ideološko-političkoga znanja, usavršavanju raznih strojeva kao i svladavanju daljnje taktike. U naredbi se pozvalo i starješine da moraju voditi brigu o svojim podčinjenima, o njihovom životu i radu te pojačavanju napora na usavršavanju Armije. Tito je naredio da se 22. prosinca 1947. u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Skoplju, Sarajevu, Novom Sadu, Zemunu i Splitu ispali po 10 artiljerijskih salvi u čast herojske Armije.¹¹²⁰ Osim naredbe, Tito je uputio poticajan govor na proslavi Dana jugoslavenske armije u Prvoj gardijskoj jedinici.¹¹²¹ Uz govor, bio je upriličen i dodatni događaj poput otkrivanja spomenika.¹¹²² Govor je bio u skladu s ideološkom naravi gdje se pozivalo na heroizam i bezgraničnu ljubav prema Jugoslaviji. Ranije najave obilježavanja obljetnice bile su uobičajene.¹¹²³ Proslavi Dana Armije u novinama bilo je posvećeno po nekoliko stranica.¹¹²⁴ Dakle, jugoslavenske tiskovine natjecale su se tko će izraziti veće počasti Armiji.¹¹²⁵ Upriličili su se veliki osvrti o snazi i borbi Armije. Iskazivali su se velike počasti vojsci te su u tome sudjelovale utjecajne osobe jugoslavenske politike i vojske poput Svetozara Vukmanovića Tempa, a preneseni govori znali su se protegnuti i na dva broja s istim naslovom, istim govornikom.¹¹²⁶ Razno iskazivanje pohvala u tisku bilo je poput međunarodne uloge Armije u borbi protiv fašizma.¹¹²⁷ O indoktrinaciji medija svjedoči i činjenica da se na prvoj godišnjoj skupštini Saveza novinarskih udruženja Jugoslavije pozvani novinari na sastanak. Cilj sastanka je bio dijeljenje uloga i zadataka svojih poslova i to od

naroda“, *Oslobođenje*, god. V., br. 359., 21. prosinca 1947., 1.

¹¹¹⁹ Isto, 1.

¹¹²⁰ „Naredba Vrhovnog komandanta oružanih snaga i ministra narodne odbrane FNRJ maršala Tita povodom Dana JA“, *Oslobođenje*, god. V., br. 359., 21. prosinca 1947., 1., „Naredba br. 7. Vrhovnog komandanta oružanih snaga i ministra Narodne odbrane FNR Jugoslavije za 22. prosinca 1947.“, *Vjesnik*, god. VII., br. 820., 21. prosinca 1947., 1.

¹¹²¹ „Govor maršala Tita na svečanoj proslavi Dana jugoslavenske armije u Prvoj gardijskoj brigadi“, *Oslobođenje*, god. V., br. 361., 23. prosinca 1947., 1., „Govor maršala Tita na proslavi Dana jugoslavenske armije u prvoj gardijskoj jedinici“, *Vjesnik*, god. VII., br. 822., 24. prosinca 1947., 1., „Govor maršala Tita na proslavi Dana Jugoslavenske armije u gardijskim jedinicama“, god. XLIV, br. 12801., 24. prosinca 1947., 1.

¹¹²² „U Rudom otkrivena je spomen-ploča palim borcima“, *Vjesnik*, god. VII., br. 822., 24. prosinca 1947., 1.

¹¹²³ „Jugoslavenska Armija, nasljednik i nosilac slavnih borbenih tradicija naših naroda“, *Politika*, god. XLIV., br. 12799., 21. prosinca 1947., 1., 4 – 5., „Narod je imao sa svojom sinovima, sa svojom narodnom vojskom“, *Politika*, god. XLIV., br. 12799., 21. prosinca 1947., 5.

¹¹²⁴ „Sinoć je priređena u Beogradu svečana akademija povodom proslave Dana Jugoslavenske armije“, *Politika*, god. XLIV., br. 12800, 21. prosinca 1947., 1 – 4.

¹¹²⁵ „Dan Jugoslavenske armije praznik naših naroda“, *Naprijed*, god. V., br. 51., 20. prosinca 1947., 1.

¹¹²⁶ „Jugoslavenska armija – zaštitnik nezavisnosti naše domovine“, *Oslobođenje*, god. V., br. 361., 23. prosinca 1947., 1 – 3.

¹¹²⁷ „Međunarodna uloga Jugoslavenske armije u borbi protiv fašizma“, *Oslobođenje*, god. V., br. 360., 22. prosinca 1947., 3.

političkoga vrha na čelu s Titom. Ujedno su bili zabilježeni i govori te referati ostalih čelnih ljudi pri čemu im je bila odaslana i Rezolucija o načinu izvještavanja iz jugoslavenskoga vodstva.¹¹²⁸

Paralelno uz obilježavanje Staljinovoga rođendana, slavila se i obljetnica osnutka Jugoslavenske armije.¹¹²⁹ Ovo je bila druga vijest u planu do 1949., a nadalje s ovom godinom postaje glavna naslovna vijest u svim ključnim tiskovinama u Jugoslaviji. Nešto što je prije 1949. bilo na drugoj stranici ili tek u kratkoj crtici na prvoj stranici novina, postala je krucijalna vijest.¹¹³⁰ Veličanje Armije bila je ključna vijest u razdoblju nakon 1949., a trajalo je za vrijeme čitavoga postojanja jugoslavenske države pri čemu je postala jedan od triju stupova tadašnje države, uz Tita i Partiju.¹¹³¹ Štoviše, vijesti o proslavi obljetnice Armije u nekoliko brojeva i s više članaka u jednom broju, zauzimajući i naslovnice novina.¹¹³²

Jugoslavenska armija je 1948. imala podjednak broj stranica u jugoslavenskom tisku kao godinu ranije. 22. prosinca 1948. uslijedit će i čestitka rođendana Staljinu.¹¹³³ Referat je podnio general-pukovnik Slavko Rodić na svečanoj akademiji povodom Dana armije. Članci o Armiji kao čuvaru Jugoslavije objavljeni su od njenoga nastanka.¹¹³⁴ Proslava Dana armije u mjestu Rudo gdje je formirana 1. proleterska brigada bili su nastavljeni u idućim godinama pa neće biti izostavljeni ni 1948.,¹¹³⁵ kao i Titov govor na smotri gardijskih jedinica Armije.¹¹³⁶

U 1949. obilježavanje Armije i ostale vijesti o glorificiranju jugoslavenskih vrijednosti dobilo je značajniji medijski prostor. U tekstovima je izostala rođendanska čestitka upućena Staljinu. Stoga je

¹¹²⁸ „Uloga i zadaci novinara štampe FNRJ u borbi za mir i demokratiju“, *Oslobođenje*, god. V., br. 361., 23. prosinca 1947., 5.

¹¹²⁹ „Jugoslavenska armija – nasljednik i nosilac slavni tradicija naših naroda“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 358., 20. prosinca 1947., 1.

¹¹³⁰ „Jugoslavenska armija – zaštitnik nezavisnosti naše domovine“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 360., 22. prosinca 1947., 1 – 2., 4.

¹¹³¹ Danilo Lekić, „Dan artiljerije Jugoslavenske armije“, *Naprijed*, god. VI., br. 41., 8. listopada 1948., 1.

¹¹³² „Iz života naše Armije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1438., 16. prosinca 1949., 1., „Svečana predaja odlikovanja Španjolske Republike našim državnim rukovodiocima i predstavnicima Jugoslavenske armije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1439., 17. prosinca 1949., 1., „Pred dan Jugoslavenske armije - Obrana istine o našoj Armiji – obrana marksizma-lenjinizma od revizije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1439., 17. prosinca 1949., 2., „Predana su odlikovanja predstavnicima najboljih omladinskih brigada Hrvatske“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1440., 18. prosinca 1949., 1., „Pred dan Jugoslavenske armije - Obrana istine o našoj Armiji – obrana marksizma-lenjinizma od revizije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1441., 19. prosinca 1949., 2., „Pred dan Jugoslavenske armije – Borba za oslobođenje Bihaća godine 1942.“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1442., 20. prosinca 1949., 2., „Osam godina Jugoslavenske armije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1443., 22. prosinca 1949., 1 – 2., „Govor maršala Tita gardijskim jedinicama na proslavi Dana Jugoslavenske armije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1444., 23. prosinca 1949., 1., „Svečanom primanju u Centralnom domu JA u Beogradu prisustvovao maršal Tito sa članovima Politbira CK KPJ“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1444., 23. prosinca 1949., 1.

¹¹³³ „Sedam godina jugoslavenske armije“, *Borba*, god. XIII., br. 305., 22. prosinca 1948., 1 – 2., „Sedam godina Jugoslavenske armije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 678., 23. prosinca 1948., 1 – 2.

¹¹³⁴ „Jugoslavenska armija budni čuvar socijalističke izgradnje naše zemlje“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 678., 23. prosinca 1948., 3.

¹¹³⁵ „Proslava Dana armije u Rudom“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 677., 30. prosinca 1948., 1., Datum je pogrešno napisan. Nije 30. prosinca, već 25. prosinca 1948., s obzirom da se radi o suboti, a četvrtak je bio 23. prosinca 1948.

¹¹³⁶ „Maršal Tito izvršio smotru gardijskih jedinica JA“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 677., 30. prosinca 1948., 1., „Maršal Tito prisustvovao proslavi Dana Armije u gardijskim jedincima“, *Borba*, god. XIII., br. 308., 23. prosinca 1948., 1.

21. prosinca 1949. objavljena Titova naredba za 22. prosinac 1949. kao što je bila prijašnjih godina.¹¹³⁷ Osim Titove naredbe, bila je naredba načelnika Glavne političke uprave Armije, general-pukovnika Otmara Kreačića.¹¹³⁸ Time se htio iskazati veći utjecaj i značaj predstavnika jugoslavenske Armije.

Pisali su se pompozni tekstovi o Armiji kao jamcu sigurnosti. Ono što će se razlikovati od ostalih obljetnica Armije bila je činjenica što se javno progovorilo o karakteru Sovjetskoga Saveza umjesto dosadašnjih hvaljenja. U elaboratu „Živjela JA siguran zaštitnik socijalističke izgradnje naše zemlje“, izdanom u novinama *Oslobođenje* iznijeli su se određeni argumenti u postupanju Armije naspram sovjetske politike, a to je bilo potrebno zbog *situacije* u kojoj se zemlja nalazila. U analizi se navelo da je Armija stvorena tijekom Drugoga svjetskoga rata, a KPJ je uspio riješiti nacionalno pitanje pa su svi bili uključeni, zatim da su se tek šesta i sedma neprijateljska ofenziva u Jugoslaviji vodile u uvjetima opće invazije Crvene armije te da su sudjelovale partizanske jedinice NOVJ u pomoći u zauzimanju Beograda krajem 1944. i 1945. U analizi se isticalo da se tijekom rata čelništvo Sovjetskoga Saveza sporazumijevalo sa zapadnim silama oko Draže Mihailovića te o podjeli interesnih sfera u Jugoslaviji po principu 50:50 na Veliku Britaniju i Sovjetski Savez i to u trenutku kada je veći dio Jugoslavije bio zauzet od partizanske strane. Napominjalo se da je zbog budnosti rukovodstva Partije, politika sovjetskih rukovoditelja bila osujećena pa nije imala utjecaja, a isticala se je činjenica da se daljnje razvijanje socijalizma odredilo putem vlastitih snaga.

U trenutku kada je sovjetsko rukovodstvo savjetovalo da se ne stvara vlastita vojska, jugoslavensko vodstvo oglušilo se na zahtjev. Naglašavalo se da je stvaranje moderne vojske bilo uvjet slobode i nezavisnosti Jugoslavije i da je CK KPJ na čelu s Titom kvalitetno procijenilo da treba uložiti sredstva za jačanje i razvoj domaće vojne industrije, kako bi se Armija naoružala i opremila materijalom koji se izrađuje u Jugoslaviji. U daljnjem tekstu „Živjela JA siguran zaštitnik socijalističke izgradnje naše zemlje“ hvalio se razvoj Armije te se prozivao Sovjetski Savez koji vodi nemarksističku politiku, a politika koju su vodili na Četvrtom zasjedanju OUN-a doživjela je krah kao i u ostalim procesima koji su se vodili protiv Jugoslavije.¹¹³⁹ Tito je u govoru od 21. prosinca 1949. istaknuo ulogu Armije: „Njen je zadatak u prvom redu da brani izgradnju socijalizma u našoj zemlji, da brani njen mirni razvitak. To je prvi i najvažniji zadatak naše herojske Armije. Drugi njen zadatak je u tome da budno čuva integritet i nezavisnost naše zemlje...Naša Armija nema za cilj ugrožavanje neke druge zemlje. Ona ima prema tome istinski karakter Armije zemlje socijalizma“.¹¹⁴⁰ Guste Šprljan je 11. veljače 1949. u

¹¹³⁷ „Naredba Vrhovnog komandanta oružanih snaga i ministra odbrane FNJR za 22. decembra 1949. godine“, *Borba*, god. XIV., br. 302., 21. prosinca 1949., 1., „Naredba“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 985., 21. prosinca 1949., 1., „Naredba Vrhovnog komandanta oružanih snaga i ministra narodne odbrane FNJR maršala Tita za Dan Jugoslavenske armije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1443., 22. prosinca 1949., 1.

¹¹³⁸ „Naredba načelnika Glavne političke uprave Jugoslavenske armije“, *Borba*, god. XIV., br. 302., 21. prosinca 1949., 2.

¹¹³⁹ „Živjela JA siguran zaštitnik socijalističke izgradnje naše zemlje“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 985., 21. prosinca 1949., 1.

¹¹⁴⁰ Isto, 1.

članku „Buržoaski nacionalizam i proleterski internacionalizam“ u *Naprijedu* prvi put spomenuo novi jugoslavenski patriotizam. Prema tome radilo bi se o usađivanju i produbljivanju mržnje prema imperijalistima, a novi patriotizam bi ujedno odgajao mase u duhu vjernosti i ljubavi prema Sovjetskom Savezu te prema svim demokratskim i revolucionarnim pokretima u svijetu. Šprljan je u njemu objašnjavao da su narodi Jugoslavije odbili sve optužbe u rezoluciji Informbiroa uključujući i optužbe o nacionalizmu vodstva KPJ te je jasno utvrdio da su protivnici svakoga nacionalizma i šovinizma, ali da su se od „Partije i njenog vodstva učili ljubiti svoju užu domovinu, Hrvatsku, Srbiju, Sloveniju i t. d. svoju zajedničku domovinu Jugoslaviju, naš bratski SSSR i sve druge slobodoljubive narode u svijetu“.¹¹⁴¹

Ono što treba istaknuti za 1949. kada je u pitanju Armija je njena reorganizacija. Prema naredbi vrhovnoga zapovjednika i ministra obrane od 24. srpnja 1949. izdan je novi plan *Biser*, a do stupanja na snagu ostao je i dalje mobilizacijski plan *Varijanta Jadran*. Sadržavao je nove formacije i novi mobilizacijski plan, što je uključivalo izmjenu vojnoga kadra – otpuštanje *starih* vojnika od 10. do 15. listopada 1949. te primanje novaka od 20. do 30. listopada. Početak reorganizacije planiran je od 1. studenoga 1949. Datum 15. ožujka bio je označen za završetak formacijskih promjena i stupanje na snagu novoga mobilizacijskog plana. Razlog za potonje, kako se navodilo, bilo je kompliciranje političke situacije sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom.¹¹⁴² Sve se poklapalo s potpunim razmimoilaženjima sa Sovjetskim Savezom u drugoj polovici 1949., a ne u prvoj polovici 1948. kako navodi historiografija.

Dana 21. prosinca 1949. u *Borbi* našli su se članci o žrtvama Drugoga svjetskog rata s partizanske strane,¹¹⁴³ proslava šeste godišnjice osnivanja Druge makedonske brigade,¹¹⁴⁴ o indoktrinaciji učenika o Jugoslavenskoj armiji u školama¹¹⁴⁵ i to sve u jednom broju novina. Na dan obljetnice Armije bio je upriličen naslov o osam godina postojanja te proslavi u Beogradu. Titova slika te razni referati bili su neizostavni u svim analiziranim tiskovinama.¹¹⁴⁶ Titovo prisustvovanje gardijskim jedinicama također je bilo upriličeno.¹¹⁴⁷ Osim proslave u Jugoslaviji, cilj je bilo pokazati da se proslava događala i izvan

¹¹⁴¹ Guste Šprljan, Buržoaski nacionalizam i proleterski internacionalizam, *Naprijed*, god. VII., br. 7., 11. veljače 1949., 2.

¹¹⁴² Bojan Dimitrijević, *Jugoslavenska narodna armija u Hrvatskoj i Sloveniji: 1945.-1968.* (Zagreb: Despot infinitus, 2017.), 61 – 62.

¹¹⁴³ „Značaj evidentiranja žrtava narodnooslobodilačkog rata“, *Borba*, god. XIV., br. 302., 21. prosinca 1949., 2.

¹¹⁴⁴ „Svečano je predstavljena šesta godišnjica osnivanja Druge makedonske brigade“, *Borba*, god. XIV., br. 302., 21. prosinca 1949., 1.

¹¹⁴⁵ „U školi u kojoj uče komandanti i komandiri Narodne armije“, *Borba*, god. XIV., br. 302., 21. prosinca 1949., 2.

¹¹⁴⁶ „Osam godina Jugoslavenske armije“, *Borba*, god. XIV., br. 303., 22. prosinca 1949., 1 – 2., „Dan Jugoslavenske armije svečano je proslavljen u celoj zemlji“, *Politika*, god. XLVI., br. 13427., 22. prosinca 1949., 1 – 2., „Naša Armija čuvar slobode i nezavisnosti domovine i izgradnje socijalizma u njoj“, *Naprijed*, god. VII., br. 52., 23. prosinca 1949., 1., „Osam godina Jugoslavenske armije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 986., 23. prosinca 1949., 1., „Osam godina Jugoslavenske armije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1443., 22. prosinca 1949., 1.

¹¹⁴⁷ „Maršal Tito prisustvovao proslavi u gardijskim jedinicama“, *Borba*, god. XIV., br. 304., 24. prosinca 1949., 1., „Maršal Tito na proslavi Dana armije u gardijskim jedinicama“, *Politika*, god. XLVI., br. 13428., 23. prosinca 1949., 1., „Govor maršala Tita na smotri gardijskih jedinica u Beogradu“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 987., 21. prosinca 1949., 1., „Govor maršala Tita gardijskim jedinicama na proslavi Dana Jugoslavenske armije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1444., 23.

Jugoslavije.¹¹⁴⁸

U 1950. ostalo je sve isto što se tiče obilježavanja kao i 1949. Najave o obilježavanju pojavile su se i nekoliko dana ranije budući da se dan ranije ne obilježava više Staljinov rođendan.¹¹⁴⁹ Obilježavanje i glorificiranje Armije ostalo je u dosljednosti prijašnjih godina.¹¹⁵⁰ Također, Titov govor na proslavi Dana Armije u gardijskim jedinicama u Beogradu bio je vjerno prenošen.¹¹⁵¹

Promjenom imena jugoslavenske vojske bio je naglašen njen, kako se tvrdilo, narodni i socijalistički karakter. Iako se radilo o deklarativnoj razini, Sjedinjene Države svojom ekonomskom pomoći doprinijele su postupnim promjenama u vojsci, kao ortodoksno-unitarističkoj skupini unutar jugoslavenskoga društva. Ista promjena zahvatila je i Partiju, pa se zbio prividni proces *demokratizacije*, pod izravnim utjecajem Sjedinjenih Država te neizravnim pogoršavanjem odnosa Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije, što je djelovalo na unutrašnji jugoslavenski razvoj. Kao što priliči jugoslavenskoj državi, nije se dogodila nikakva rasprava u jugoslavenskim medijima, nego je samo objavljen članak pod nazivom „Naša armija odsad se zove Jugoslavenska narodna armija“. Naredbu je izdao Tito, a Ordenom Narodnoga heroja bili su odlikovani Kardelj, Vukmanović Tempo, Mrazović, Viktor Abvelj, Vlado Šegrt, Janko Rudolf, vojni rukovoditelji i istaknuti borci, dok su odlikovane i vojne jedinice. Odlikovanje Ordena slobode dobili su Ivan Gošnjak i Konstatin Koča Popović. Radilo se o najvišem vojnom odlikovanju u Jugoslaviji, do tada ga je imao samo Tito, a sveukupno je bilo samo sedam nositelja za čitavo vrijeme postojanja Jugoslavije.

Tito je u proglasu 20. prosinca 1951. naredio: „Povodom proslave desetgodišnjice Jugoslavenske armije, a imajući u vidu da je naša Armija pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije, nastala i stvorena kao oružana snaga naših naroda u borbi za njihovo nacionalno i socijalno oslobođenje u toku Narodnooslobodilačkog rata i Narodne revolucije; da je ona tokom Oslobođilačke borbe bila osnovni nosilac bratstva i jedinstva naših naroda i odlučujući faktor u nastanku i razvijanju narodne vlasti; da je ona stvorila svoje kadrove od najboljih sinova našeg radnog naroda – radnika, seljaka i radne inteligencije – prekalila ih u borbi za slobodu naroda“.¹¹⁵²

Osim promjena naziva vojske, bila je promijenjena i zastava JNA. Naredbu o novoj zastavi dao je Tito na osnovu članka 3. i 69. Zakona o službi u Jugoslavenskoj armiji. Tito je naredio da se ustanovi

prosina 1949., 1.

¹¹⁴⁸ „Proslava Dana Armije u zemlji i inozemstvu“, *Borba*, god. XIV., br. 304., 24. prosinca 1949., 1. „Povodom Dana Armije maršal Tito je primio mnoge pozdravne telegrame iz naše zemlje i inozemstva“, *Borba*, god. XIV., br. 305., 25. prosinca 1949., 1. „Proslava Dana JA u pretstavništvu FNRJ u Beču“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 987., 21. prosinca 1949., 1.

¹¹⁴⁹ „Uoči 22 decembra“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1295., 20. prosinca 1950., 1.

¹¹⁵⁰ „Nepokolebljivi čuvar i neumoran graditelj“, *Vjesnik*, god. X., br. 1752., 22. prosinca 1950., 1. „Jugoslavenska armija budan čuvar slobode i nezavisnosti naših naroda“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1296., 22. prosinca 1950., 1.

¹¹⁵¹ „Govor maršala Tita pripadnicima gardijskih jedinica“, *Vjesnik*, god. X., br. 1753., 23. prosinca 1950., 1. „Govor maršala Tita na proslavi u gardijskim jedinicama“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1297., 23. prosinca 1950., 1.

¹¹⁵² „Naša armija odsad se zove *Jugoslavenska narodna armija*“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2062., 21. prosinca 1951., 1.

nova vojnička zastava za sve pješачke i konjičke pukove i brigade. Ona je bila crvene boje s nacionalnom trakom uz koplje, a ostalih pješadijskih i konjaničkih jedinica bila je državna trobojka s crvenom trakom uz koplje. Ministarstvo obrane reguliralo je veličinu, oblik i oznake na zastavi, a predavala se na dan 22. prosinca 1951., iako je naredba izdana 20. prosinca 1951., a vijest izašla 23. prosinca 1951.¹¹⁵³ Opisana je bila zamjena starih ratnih zastava i predaja novim jedinicama te je Titov govor pri svečanom uručivanju novih zastava glasio: „Ovog časa izvršen je jedan veliki čin za našu Armiju. Jedan dio naših vojnih jedinica dobio je nove zastave. Oni koji su ih imali predali su svoje stare zastave na pohranu, da za vječita vremena služe kao znak heroizma i nepobjedivosti, znak herojske borbe u toku prošlog rata – u toku četiri ratne godine, pod tim zastavama, koje danas idu na počasno mjesto, borili su se naši borci pod najtežim uslovima i časno ih nosili neokaljane“.¹¹⁵⁴ Zapovjednik 1. proleterske pukovnije iz Zone B Slobodnoga Teritorija Trsta (SST) prenio je prvi staru ratnu zastavu, a za njim su slijedili zastavnici preostalih 14 proleterskih pukovnja i brigada, uslijedile su tri gardijske i 23 posebno odabrane pješачke pukovnije. Parola na zastavi bila je *Za slobodu i čast socijalističke otadžbine*. Osim promjena imena vojske i zastave su sadržavale nekoliko deklarativnih odluka poput promjene oznaka na njima, koje su bile u smjeru odmaka od *sovjetizirane Armije*. U veljači 1951. bili su uvedeni novi činovi za aktivne dočasnike. Do tada su u sustavu bila tri, a sada se uvelo pet činova, pa su tako umjesto dotadašnjih – mlađega narednika, narednika, starijega narednika – uvedeni činovi s oznakom I. i II. klase, što je vrijedilo za dotadašnje činove narednika i starijega narednika. Zatim tijekom travnja 1952. čin zastavnika bio je preveden iz časničkoga u dočasnički rang, a ujedno je uveden i novi časnički čin – *satnik I. klase*. U tisku su često svoje izjave davali general-pukovnici, koji su do tada nosili sovjetski naziv – general-lajtnant. Uz daljnje promjene išla je i promjena termina pješачki, umjesto dotadašnjeg streljački, a vrijedilo je za sve jedinice od bojne do divizije, koje su bile pješачke, dok su streljački korpusi postali samo – korpusi.¹¹⁵⁵

Dana 22. prosinca 1951. opširni referat podnio je Tito na svečanoj akademiji u tadašnjem Kolarčevom sveučilištu te je osim borbe Armije spominjao njene početke formiranja 1941. pri čemu su se iznosili podatci da su partizanske snage potkraj 1941. iznosile 92 partizanska odreda s oko 80.000 boraca.¹¹⁵⁶ Također, u 1951. spominjali su se zasebni ratni putevi po republikama.¹¹⁵⁷ Veličanje Armije spominjalo se primjerice kroz opise borbe u 1943. gdje se borbeni moral dizao nakon protivničkih

¹¹⁵³ „Naredba Vrhovnog komandanta o novoj zastavi naše Armije“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2064., 23. prosinca 1951., 1.

¹¹⁵⁴ „Svečana zamjena starih ratnih zastava i predaja novih jedinicama naše armije“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1609., 24. prosinca 1951., 1.

¹¹⁵⁵ Dimitrijević, *Jugoslavenska narodna armija*, 84 – 85.

¹¹⁵⁶ „Desetgodišnjica naše Armije“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1607., 22. prosinca 1951., 1 – 7., „Deset godina naše Armije“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2063., 22. prosinca 1951., 1 – 2.

¹¹⁵⁷ „Razvoj rata u Hrvatskoj“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2063., 22. prosinca 1951., 3.

neuspjeha.¹¹⁵⁸ Tom prilikom bio je osvrtno i na Bihaćku operaciju.¹¹⁵⁹ Izvještavanje novina pratilo je kronologiju rata pa su bile opisane borbe za oslobođenje Srbije iz 1944., ali i borbe u Dalmaciji.¹¹⁶⁰ Tito je u Beogradu pozdravio Prvu proletersku brigadu povodom desetgodišnjice njezina osnivanja sljedećim riječima: „Drugovi i drugarice, borci Prve proleterske brigade u našoj Narodnoj revoluciji. Neobično sam sretan, što poslije deset godina možemo ponovno da ovako se zajedno sastanemo – razumije se, mi koji smo ostali živi u toku rata. Godine 1941. malo je tko mislio, da ćemo se poslije deset godina, punih teških dana, opet vidjeti i sreći“.¹¹⁶¹ Također, bili su opisi osnivanja Prve proleterske brigade uz brojke građana od 10.000 prisutnih.¹¹⁶²

Tito se osvrnuo na kvalitetu naoružanja te da su jugoslavenski borci i rukovodioci u vojsci utvrdili da je bilo poslano iz Sovjetskoga Saveza staro i prebojano oružje, kao što je bio slučaj s topovima.¹¹⁶³ Tito je priznao tada da nema dobro naoružanu armiju, a da kad je donesen Zakon o Petogodišnjem planu industrijalizacije i elektrifikacije Jugoslavije u to nije ušla izgradnja vojne industrije, jer, kako je Tito objasnio, Jugoslavija nije bila u sukobu sa Sovjetskim Savezom i drugim istočnim državama. Tada je, prema njegovim riječima, bilo vrlo teško uvjeriti više rukovoditelje, kao i civilni sektor u postojanje potrebe za izgradnjom vlastite tvornice oružja.¹¹⁶⁴ Tito je procijenio da je prijeko potrebna vlastita tvornica, a da je to postao prioritet s obzirom na to da su susjedne države napravile mobilizaciju svojih vojski. Prema Titovom izvještaju, priopćeno je da su Mađarska, Bugarska i Rumunjska podigle pripravnost vojnika i naoružanja. Potpisivanjem mirovnih ugovora Mađarskoj je odobreno da drži pod oružjem 63.000 stajaće vojske i graničnih jedinica, 5.000 ljudi u avijaciji, što je ukupno 70.000 vojnika. Mađarska armija, granične policije i policija brojile su 1947. ukupno 43.000 osoba, 1948. 69.000, dok je za 1949. brojka iznosila 103.000, od čega je armija obuhvatila 50.000, policija 58.000 te granične jedinice 15.000. Istovremeno, 1950. Mađari su na odsluženju kadrovske roka imali 1928. i 1929. godišta, što je iznosilo oko 150.000 osoba, tako da

¹¹⁵⁸ „Borbeni moral naših divizija još više rastao nakon neuspjeha neprijateljskih ofenziva“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2063., 22. prosinca 1951., 4.

¹¹⁵⁹ „Bihaćka operacija“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2063., 22. prosinca 1951., 5.

¹¹⁶⁰ „Razoružanje talijanskih trupa omogućilo nam je naoružavanje i stvaranje novih divizija i odreda“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2063., 22. prosinca 1951., 6.

¹¹⁶¹ „Maršal Tito na proslavi Prve proleterske brigade“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2065., 24. prosinca 1951., 5.

¹¹⁶² „Proslava na mjestu osnivanja Prve proleterske brigade“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1605., 23. prosinca 1951., 1.

¹¹⁶³ Pri tome je Tito naveo: „220 komada protivavionskih topova pod 85mm, isporučeni su generalno remontirani, iako je trebalo da budu potpuno novi; 55 komada komadnih računara za ove topove primljeno je sa starim podvoscima: izvjestan broj protivtenkovskih topova ZIS 76 mm nisu novi, već stari samo prefarbani pred isporuku: navlake za topove i računare su stare i pocijepane; jedan broj tenkova također nije nov, nego sa generalnog remonta: 30 komada pokretnih tenkovskih radionica, koliko ih je primljeno, nekompletne su – bez izvjesnih uređaja i većine alata. Automatske centrale su vrlo slabe, stare i ne mogu se upotrebiti: visoko frekventni uređaji su neispravni i danas se ne koriste, svi agregati su vrlo slabog kvaliteta, osovine im pri upotrebi odmah pucaju, tako da se vrlo teško koriste; dizel makare su stare i nekompletne; lopate i ašovi upotrebljani su i zarđali pofarbani, a od lošeg materijala, pošto se lim previja. Parko (mostovi) stari su i prefarbani, a neki su i nekompetetni: motorne testere isporučene su kao upotrebljavane i vrlo brzo se kvare“; u: „Ekspoze maršala Tita o vojnom budžetu za 1951. godinu“, *Naprijed*, god. VIII., br. 53., 29. prosinca 1950., 1.

¹¹⁶⁴ „Ekspoze maršala Tita o vojnom budžetu za 1951. godinu“, *Naprijed*, god. VIII., br. 53., 29. prosinca 1950., 1.

je ukupna brojka, računajući i zapovjedni kadar iznosila 165.000 osoba. Tako je Mađarska prebacila dozvoljeni kontingent mirovnim ugovorima za oko 95.000 osoba, odnosno od dozvoljenoga. Nadalje, Rumunji su također pojačali svoju armiju za 23 %, a polovinom 1949. godine izvršili su cjelokupnu reorganizaciju te su tako povećali brojku vojnika i graničara. U Bugarskoj je također došlo do povećanja oružanih snaga i to u svim granama pa je tako stajaća vojska, uključujući granične trupe, brojila 55.000 ljudi, zatim trupe u protuzračnoj obrani 5.200 osoba, a mogla je imati 70 aviona, uključujući rezerve. Tito je u elaboraciji zaključio da se ne može vjerovati zemljama pod sovjetskim nadzorom jer su odbacili bratsku ruku oprostaja i pomirenja te otišli putem novih pokrovitelja. Na kraju se utvrdilo da je potrebno braniti preko 2.500 kilometara kopnene granice, a od toga je čak 1.990 kilometara neposredno ugroženo.¹¹⁶⁵

Osim kršenja mirovnih sporazuma oko naoružanja i povećanja vojske zemlje pod sovjetskim nadzorom su kroz 1949. otkazale redom ugovore. Tako je čehoslovačka Vlada u lipnju 1949. otkazala investicijski ugovor, dok je mjesec dana prije obustavila svaki izvoz robe za Jugoslaviju. I poljska Vlada obustavila je isporuku robe za Jugoslaviju početkom srpnja 1949., dok je Mađarska raskinula 18. lipnja 1949. investicijski ugovor, kao i 15. lipnja 1949. ugovor o privrednoj suradnji na području aluminijske industrije. Mađarska vlada odbila je ikakve pregovore oko nadoknade iznosa od 26.502,000 dolara. Jugoslavija je uplatila iznos za robu koja nije bila isporučena. Kardelj je u ovom izvještaju istaknuo da najveća krivnja leži na Sovjetskom Savezu oko neisplaćenih mađarskih reparacija, preciznije 46.644,980 dolara, zato što se pitanje ratnih reparacija dalo na razmatranje predstavnicima diplomatskih misija, osim Sovjetskoga Saveza i Sjedinjenih Država te Velike Britanije.¹¹⁶⁶ Iako nije prošla ni godina od hvaljenja i bratske ljubavi prema Mađarskoj i Sovjetskom Savezu, sada se ukazuje na krive postupke sovjetske vlade. Uostalom, nije se navodilo da je bio problem u jugoslavenskoj vladi koja je popustila pred takvim aranžmanom, odrekla se ratnih reparacija i još veličala potpisani sporazum.

Kao što je vidljivo, tek se krajem 1950. i početkom 1951. počelo spominjati u jugoslavenskim novinama da je potrebno obrambeno jačati državu. Početkom siječnja 1951. Tito je na osnivačkom kongresu Saveza boraca Narodnooslobodilačkog rata najavio: „Radimo kao da će sto ili pet stotina godina biti mir, a spremajmo se kao da će sutra otpočeti rat“.¹¹⁶⁷ Iako su već izvan vojne aktivnosti različitoga profila organizacija (sportske organizacije, organizacija Narodne tehnike, protuavionske zaštite, vatrogastva i Crvenog križa) započele već u travnju 1950. kroz vojno obrazovanje svih aktera, nije se još aktivnije radilo na obrambenom proračunu niti se artikuliralo prema javnosti. Jedna od aktivnijih organizacija bio je Savez boraca koji je kroz 1950. održao 309 raznih akcija izvan vojnoga

¹¹⁶⁵ „Isto, 2.

¹¹⁶⁶ „Ekspoze druga Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VIII., br. 53., 30. prosinca 1949., 1 – 4.

¹¹⁶⁷ Franjo Benko, „Jačati obrambenu snagu zemlje“, *Naprijed*, god. VIII., br. 3., 12. siječnja 1951., 1.

odgoja. Broj sudionika, prema podacima u tisku, bio je preko 261.000 ljudi, a bili su organizirani u 242 partizanska manevra s 236.000 sudionika, zatim 43 desanta i forsiranja vodenih površina sa 16.700 sudionika i improvizirana napada na razne objekte i tvornice sa 8.970 sudionika. Navodno je u NR Hrvatskoj samo kroz 1950. godinu izvedeno 1.696 akcija, manjega i većega intenziteta, a sudjelovalo je čak preko 350.000 stanovnika.¹¹⁶⁸ Upozoravalo se da je upravo pitanje naoružanja i opreme za vojsku neophodno s obzirom na to da je da bilo tzv. informbiroovsko stanje i provokacije u susjednim zemljama koje izgrađuju vojnu industriju kršeći izravno mirovne ugovore proizašle iz Drugoga svjetskog rata.¹¹⁶⁹

U *Vjesniku* u članku „U općem frontu mira“ od 22. prosinca 1952. bila je naglašena crvena boja naslova, kao i istaknuti datum u čast slavljena dana Armije.¹¹⁷⁰ Prenio se tada Titov govor o stvaranju Prve proleterske brigade.¹¹⁷¹ Glorificiranja Armije neće nedostajati pa je u člancima bilo opisano kako je primjerice 17. udarna brigada ratovala osam dana bez predaha¹¹⁷² ili razni poduhvati Titovih vojnika.¹¹⁷³ Ono što je bila razlika u odnosu na 1951. jest činjenica da u tisku nije bilo negativnoga stava oko Sovjetskoga Saveza i njegovoga vodstva, nego ih se samo ignoriralo sa svim onim glorifikacijama kao čimbenikom stabilnosti.¹¹⁷⁴ To je bilo i 1953. zbog razmjene veleposlanika, a težište te godine bilo je na desetgodišnjici stvaranja Republike.¹¹⁷⁵ Bila je izdana naredba za 12-godišnjicu Armiju od strane Tita da se izvrši počasna paljba u nekim jugoslavenskim gradovima.¹¹⁷⁶ Dan poslije izašao je Titov intervju koji je dao uredniku lista *Narodna armija* u kojem je tvrdio da jugoslavenska Armija ima miroljubivu ulogu u svijetu, a da postoji i sporazum s Grčkom i Turskom: „Slični sporazumi obično su se uvijek shvaćali kao izvjestan element ne samo obrane, nego i mogućeg napada. Kod nas ovaj drugi oblik nikad ne dolazi u obzir. Kod nas se radi samo o obrani i uloga naše Armije u tom prijateljskom sporazumu ima jedino obrambeni karakter“¹¹⁷⁷.

¹¹⁶⁸ Isto, 1.

¹¹⁶⁹ „Jačanje naše obrambene snage“, *Naprijed*, god. VIII., br. 25., 15. lipnja 1951., 1.

¹¹⁷⁰ „U općem frontu mira“, *Vjesnik*, god., XII., br. 2411., 22. prosinca 1952., 1.

¹¹⁷¹ „Stvaranje I. proleterske brigade“, *Vjesnik*, god., XII., br. 2411., 22. prosinca 1952., 1 – 2.

¹¹⁷² „Osam dana bez predaha“, *Vjesnik*, god., XII., br. 2411., 22. prosinca 1952., 3.

¹¹⁷³ „Titovi vojnici“, *Vjesnik*, god., XII., br. 2411., 22. prosinca 1952., 4.

¹¹⁷⁴ „Siguran čuvar slobode i na zavisnosti naših naroda i važan faktor mira u Evropi“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1927., 22. prosinca 1952., 1.

¹¹⁷⁵ „Svečano je proslavljena desetgodišnjica Republike“, *Naprijed*, god. XI., br. 49., 4. prosinca 1953., 1.

¹¹⁷⁶ „Naredba Vrhovnog komandanta oružanih snaga FNRJ za 22. decembra 1953. godine“, *Borba*, god. XVIII., br. 314., 21. prosinca 1953., 1.

¹¹⁷⁷ „Naša Armija ima veliku miroljubivu ulogu u svijetu“, *Borba*, god. XVIII., br. 315., 22. prosinca 1953., 1.

16.2. PREIMENOVANJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE U SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE

Šesti kongres CK KPJ bio je održan u Zagrebu od 2. do 7. studenoga 1952. i na njemu je promijenjeno ime iz Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) u Savez komunista Jugoslavije (SKJ).¹¹⁷⁸ Uostalom, Šesti kongres je događaj koji se najavio pola godine ranije za razliku od Petoga kongresa, a uslijedili su i izvještaji o reorganizaciji najviših organa državne vlasti. Peti plenum CK KPJ održan je u Beogradu 25. svibnja 1952. s dnevnim redom – saziv Šestog kongresa KPJ za 19. listopada 1952. u Zagrebu. Predviđeni dnevni red bio je: Izvještaj o radu i analizi perioda od Petoga do Šestoga kongresa čiji je referent bio Josip Broz Tito, zatim izmjene i dopune statuta KPJ, Izvještaj Revizijske komisije, izbor CK KPJ te drugih organa.¹¹⁷⁹

Događaji koji su se zbili na Petom kongresu kada se konzultiraju arhivski zapisi i izvadci iz govora s Kongresa potpuno su oprečni od onoga što su sudionici toga Kongresa tvrdili. S druge strane, oko Šestoga kongresa nije bilo dileme i tu je bilo jasno odbacivanje Sovjetskoga Saveza, ali ne i njegovog naslijeđa koje je Jugoslavija prigrlila. No, i u slučaju Šestoga kongresa bilo je naknadnih reinterpetacija. Tako je Milovan Đilas tvrdio da se Šesti kongres zbilo na putu daljnijega razvitka demokracije i to kako je tvrdio – od unutarnjega života Partije i političkoga života čitave zemlje pa sve do daljnijega kretanja socijalizma s Petim kongresom kao polazišnom točkom u promjenama. Peti kongres je sadržavao unutarnju vrijednost i homogenost, dok je Šesti negacija naslijeđa Sovjetskoga Saveza.¹¹⁸⁰ Đilas je tvrdio da je Šesti kongres potvrda iskustava stečenoga Petim kongresom kao svenarodnim otporom prema „moskovskim velmožama“.¹¹⁸¹ Kongres je zastupao potvrdu političkoga, ideološkoga i sustavnoga distanciranja od Sovjetskoga Saveza.¹¹⁸² Promjene su donesene i u osnivanju poduzeća, o upravljanju sredstvima ili raspodjeli ukupnoga dohotka na Šestom Kongresu, što je regulirano zakonima.¹¹⁸³ Promjene koje su nastupile na Šestom kongresu KPJ bile su uvjetovane vanjskim okolnostima, preciznije rečeno približavanjem Sjedinjenim Državama.

Na Šestom kongresu se za razliku od Petoga potpuno otvoreno napao Sovjetski Savez i SKP (b) kao birokratska partija koja je prekinula svaku vezu s marksizmom u praksi te postala

¹¹⁷⁸ „Zapisnik sjednice Izvršnog komiteta CK Saveza komunista Hrvatske održane 20. novembra 1952. g. u Zagrebu“, Mario Fabekovac, ur., Branislava Vojnović, prir., *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1952.-1954.*, sv. 3. (Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2008.), 19.

¹¹⁷⁹ „Šesti kongres KPJ sazvan 19 oktobra 1952 godine“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. IX, br. 1774., 28. svibnja 1952., 1.

¹¹⁸⁰ „Milovan Đilas: V. i VI. Kongres KPJ“, *Naprijed*, god. X., br. 45., 31. listopada 1952., 1.

¹¹⁸¹ Isto, 1.

¹¹⁸² Milovan Đilas, „Pred Šestim kongresom KPJ“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 100., 25. travnja 1953., 1.

¹¹⁸³ Mićo Carević, *Jugoslavija između etatizma i samoupravljanja* (Banja Luka: Glas, 1987.), 83.

privjesak državnoga aparata. Iako je Sovjetski Savez raskinuo međudržavne veze s Jugoslavijom, u tisku se spominjalo da je mjesec dana između održavanja dva kongresa partija: XIX. kongres SKP (b) i VI. kongres KPJ da su to bitno različite partije kao i društveni odnosi. Prva je komunistička samo po imenu, a dok je druga i po imenu i po djelu.¹¹⁸⁴ Navodi se da je KPJ raskinula s Informbiroom, što je netočno, budući da je izbačena iz te iste organizacije.

Zagreb je tih dana postao kongresni grad s obzirom na to da je došlo oko 2.000 delegata koji su predstavljali 780.000 članova Partije. Novine *Oslobođenje* hvalile su Zagreb kao grad boraca koji je domaćin drugoga poslijeratnoga Kongresa. Naime, kako se isticalo, Zagreb je tu čast stekao tako da se mnogo puta upisao u svijetle stranice povijesti borbe jugoslavenskih naroda.¹¹⁸⁵ Prije i za vrijeme Kongresa poticalo se na slobodu izražavanja kao nešto što je postignuto.¹¹⁸⁶ U tisku se nalaze i pjesme koje su se pjevale na Kongresu.¹¹⁸⁷ Dana 2. prosinca 1952. otvoren je Šesti kongres sa skandiranjem „heroj Tito, i mi smo Titovi, Tito je naš“. Na Kongresu se odala velika počast Titu, a za razliku od Petoga kongresa na pročelju nalazila su se velika poprsja Marxa, Engelsa, Lenjina i Tita, dok se osim crvenih zastava sa svake strane u sredini nalazila državna zastava Jugoslavije. Iznad tribine nalazile su se parole *Živjela Komunistička partija Jugoslavije* i *Živjela socijalistička Jugoslavija*, a na zvučnicima bile su puštene borbene pjesme. Zatim su uslijedili telegrami koji su stigli Kongresu od raznih kolektiva, vojnih jedinica, partijskih i društvenih organizacija te diplomatskih predstavništva i pojedinaca iz inozemstva. Kongres je otvorio Tito, koji je pozdravio prisutne delegate i goste te razne delegacije. Tito je predložio da se izabere radno predsjedništvo od 33 člana na što je pročitao imena. Na svako ime bilo je skandiranje, kao i na svaku Titovu rečenicu. Prijedlogu se nitko nije usprotivio niti imao primjedbu pa je Tito odmah ustanovio da je prijedlog prihvaćen. Nakon prihvaćanja prijedloga Bakarić je pozdravio nazočne te je predložio tajnike i redakciju komisije koji su vodili kongresne materijale, što je isto bilo prihvaćeno bez primjedbe. Došao je na red prijedlog dnevnoga reda čija je prva točka sadržavala Titov referat o „Borbi komunista Jugoslavije za socijalističku demokraciju i diskusiju o referatu“, zatim prijedlog statuta KPJ i neka druga organizacijska pitanja, a referat je vodio Ranković. Ostale četiri točke bile su: izvještaj revizijske komisije CK KPJ te diskusija o izvještaju, zatim izbor Komisije za izradu rezolucije, izbor Komisije za statut

¹¹⁸⁴ M., K., „Šesti kongres KPJ“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1880., 2. studenog 1952., 1., „Pozdrav Kongresu“, *Politika*, god. XLIX., br. 14324., 2. studenog 1952., 1., „Cijela zemlja svečano dočekuje VI. Kongres naše Partije“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2362., 2. studenog 1952., 1. Radilo se o svečanom broju novina u čast Šestog kongresa KPJ pri čemu će cijeli broj novina biti popunjen Kongresom, a na 10. stranici *Vjesnika* naći će se i želje i pozdravi različitih kolektiva poput „Radni kolektiv *Vjesnika* šalje srdačne pozdrave VI. Kongresu Komunističke partije Jugoslavije“ ili „Tvornice higijensko-kozmetičkih sredstava šalju želje da živi Kongres KPJ“.

¹¹⁸⁵ B., I., „Zagreb – kongresni grad“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1880., 2. studenog 1952., 1.

¹¹⁸⁶ Čedo Vuković, „Slobodnoj misli“, *Politika*, god. XLIX., br. 14325., 2. studenog 1952., 1.

¹¹⁸⁷ Dušan Kostić, „Dok zbori Tito“, *Politika*, god. XLIX., br. 14325., 2. studenog 1952., 1.

te izbor CK KPJ i Centralne revizije komisije.¹¹⁸⁸ Vladimir Simić pozdravio je Kongres ističući da je NFJ masovna politička organizacija koji nema drugoga programa osim onih zadataka koje je postavila KPJ u svom programu, što je bilo utvrđeno kroz programsku deklaraciju Trećega kongresa NFJ. U svom govoru Simić je objašnjavao da je KPH zauzela stav s Petoga kongresu 1948. bez kolebanja u odbacivanju sovjetske teorije, metode i prakse u izgradnji socijalizma u Jugoslaviji te u odnosima između socijalističkih zemalja, ali i velikih i malih zemalja razvijajući jugoslavenski patriotizam. Simić je u govoru istaknuo ulogu i jugoslavenske Armije te ponovio da je ona garancija slobode i nezavisnosti socijalističke Jugoslavije, ali i čimbenik mira u svijetu. Simić se na kraju govora vratio na Narodni front za koji je istaknuo da je provjeren i prekaljen u nizu postavljenih zadataka, kao i put koji je utabao za učvršćivanje jedinstva i formiranje društvenoga javnog mnijenja te nositelj demokratske kontrole daljnjega razvitka Jugoslavije.¹¹⁸⁹ U idućim člancima uslijedili su opisi JNA,¹¹⁹⁰ govor Koče Popovića o Kongresu kao povijesnom trenutku¹¹⁹¹, zatim o podršci KPJ u ženskoj populaciji¹¹⁹², o pozdravnom pismu Narodne omladine Bosne i Hercegovine¹¹⁹³, kao i različitim pozdravima poput onih Narodne omladine, Saveza sindikata i Antifašističke fronte žena (AFŽ)¹¹⁹⁴ te o velikom broju gostiju na Šestom kongresu.¹¹⁹⁵

Drugi dan Kongresa obilježio je Titov govor u kojem je ponovno analizirao jugoslavenske-sovjetske odnose. U izlaganju je naglasio da svaka imperijalistička politika mora imati posljedice, a da je sovjetska politika obeshrabrila vjeru ljudi u Sovjetski Savez i njegove poštene ciljeve. Upravo je ta politika stvorila od nekada nezavisnih država kolonije u srcu Europe. Između ostaloga izrabljivačka je politika, prema Titu, daje Zapadu oružje protiv „progresivnih i miroljubivih snaga u svijetu, koji uslijed takve agresivne sovjetske politike, pod vidom borbe protiv komunizma, postaje pridobiti neobaviješteni svijet za krstaški pohod protiv socijalizma i svega što je napredno u svijetu.“¹¹⁹⁶ Konstantno je bilo pozivanje na grijeh Sovjetskoga Saveza,

¹¹⁸⁸ „VI. Kongres KP Jugoslavije počeo je jučer radom“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2363., 3. studenog 1952., 1., „Svečano je otvoren VI kongres KPJ“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1881., 3. studenog 1952., 1., „Sve i po hiljade delegata i gostiju priredili su oduševljene manifestacije drugu Titu prilikom otvaranja Kongresa“, *Politika*, god. XLIX., br. 14326., 3. studenog 1952., 1.

¹¹⁸⁹ Isto, 1.

¹¹⁹⁰ „Naša Armija stoji čvrsto u opštem frontu mira“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1881., 3. studenog 1952., 2.

¹¹⁹¹ „Govor general-pukovnika Koče Popovića“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2363., 3. studenog 1952., 1.

¹¹⁹² „KPJ ima snažnu podršku i u milionskim masama žena“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1881., 3. studenog 1952., 2.

¹¹⁹³ „Pozdravno pismo Narodne omladine Bosne i Hercegovine VI kongresu KPJ“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1881., 3. studenog 1952., 2.

¹¹⁹⁴ „Pozdravi Šestom kongresu“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2363., 3. studenog 1952., 2.

¹¹⁹⁵ „Veliki broj gostiju prisustvuje Šestom kongresu KPJ“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1881., 3. studenog 1952., 2. Između ostalog na Kongresu su prisustvovali, osim predsjednika različitih Narodnih skupština te drugih organizacija te kulturnih radnika na Kongresu, bili M. S. Gokhale, član Izvršnog pokreta Socijalističke partije Indije, Soebadi Sastrosatom, član Izvršnog komiteta Socijalističke partije Indonezije, Imam Slame, član Privrednog komiteta Rangunske konferencije i član Izvršnog odbora Socijalističke partije Indije.

¹¹⁹⁶ „Borba Komunisti Jugoslavije za socijalističku demokratiju“, *Politika*, god. XLIC., br. 15327., 1 – 3. „Borba

ali i na grijehe Zapada i njegove vanjske politike.¹¹⁹⁷ Tisak je stavio težište u Titovom dijelu referata na dio koji se odnosio na sovjetski revizionizam, što je Jugoslavija razotkrila pred *naprednim svijetom*.¹¹⁹⁸ Bio je osvrst na njemački-sovjetski pakt, sovjetsku imperijalističku politiku nad Jugoslavijom, o Staljinovoj misli i djelima jer ide putem ruskih careva, a sukob između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza dogodio se zbog čiste sovjetske agresivne politike. Tito je na kongresu istaknuo da je potrebno napraviti reviziju imperijalističke podjele poljskoga i njemačkoga teritorija koju je proveo Sovjetski Savez.¹¹⁹⁹ U članku „Birokratska kasta SSSR-a inicijator šematskog tretiranja problema savremenog kapitalizma“ novinama *Naprijed* izdanim 21. studenoga 1952. napadalo se stanje i duh vladajućih u Sovjetskom Savezu, a ponajviše zacrtane teze u znanosti koje su širile ili branile na temelju Staljinovih riječi ili postavki. Navodilo se da to upravo rade revizionisti u Sovjetskom Savezu.¹²⁰⁰ Promjena retorike bila je posve očita, do te razine da se prozivalo Engleze, Francuze, Belgijance, Talijane, Nizozemce i ostale što su nezahvalni na onoj pomoći koju su dobili od Sjedinjenih Država te se isticalo da su „njihove, a i druge zemlje, a to vrlo dobro znaju i moskovski upravljači, dobile poslije rata milijarde dolara pomoći od naroda Amerike i da ta pomoć teče i dalje. S druge strane, mi vrlo dobro čujemo kuknjavu naroda iz zemalja koje pljačkaju i porobljavaju sovjetski imperijalisti, pod parolom da druge zemlje moraju pomagati i jačati Sovjetski Savez kao neki navodni bedem mira“. ¹²⁰¹ Na Šestom kongresu nije samo bila promijenjena retorika prema Sovjetskom Savezu, odnosno Sjedinjenim Državama, nego je Tito promijenio stav prema svim onim spornim geopolitičkim temama poput ujedinjenja Njemačke, samostalnoga unutarnjeg njemačkog razvitka te da Njemačka treba postati jedan od glavnih stupova mira i suradnje u svijetu.¹²⁰² Od Dunavske konferencije u kolovozu 1948. do studenoga 1953. Jugoslavija se od rigidne, agresivne socijalističke države pretvorila u miroljubivu državu. Ovo vrijedi samo za vanjsku politiku. Nije se radilo samo o promjeni diskursa u pogledu Njemačke, nego i Turske i Grčke kao država s kojima se *upušta* u zajedničku obrambenu politiku, kroz promidžbu na djelu, ali i razmjenu ekonomske i vojne tehnike i pomoći, kao i u stvaranju zajedničkih prijateljskih odnosa. Iako su

komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1682., 4. studenog 1952., 1 – 3., „Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokraciju“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studenog 1952., 2.-3., „Referat Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokraciju, podnio je Josip Broz-Tito, generalni sekretar KPJ“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2364., 4. studenog 1952., 1.

¹¹⁹⁷ „Svestrana suradnja Jugoslavije sa svim miroljubivim zemljama na ravnopravnoj osnovi – to je naš princip u vanjskoj politici“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 1.

¹¹⁹⁸ „Naša borba bila je uspješna – mi smo pred naprednim svijetom uspjeli razgoliti i pokazati pravi lik sovjetskih revizionista“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2364., 4. studenog 1952., 3.

¹¹⁹⁹ Isto, 3.

¹²⁰⁰ Slobodan Branković, „Birokratska kasta SSSR-a inicijator šematskog tretiranja problema savremenog kapitalizma“, *Naprijed*, god. X., br. 48., 21. studeni 1952., 5.

¹²⁰¹ Tito, „Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju“, 10.

¹²⁰² Isto, 17 – 18.

obje države od 18. veljače 1952. članice NATO pakta, protivne svim načelima komunističke teorije i prakse.¹²⁰³ Naime, 1951. bilo je ukinuto ratno stanje s Austrijom i Njemačkom, a 1953. bili su pušteni svi njemački ratni zarobljenici.¹²⁰⁴ Ova potvrda promjena jugoslavenskoga diskursa na čelu s Titom bila je jasno vidljiva na Šestom kongresu KPJ (SKJ) pri čemu je Tito svim gornjim temama pristupio otvoreno i pomirljivo potičući njihovo rješavanje. Tito je govorio o njihovom unutrašnjem demokratskom uređenju s tim da je izrazio želju da njemački narod bude ujedinjen te da prebacuje odgovornost na Sovjetski Savez koji je zbog hegemonističke i eksploatatorske politike nalazio izgovore u nerješavanju njihovoga statusa.¹²⁰⁵ Također, Tito je o Grčkoj i Turskoj govorio kao o prijateljskim državama, zazivajući potrebu uspostavljanja učinkovitije suradnje.¹²⁰⁶

Kroz treći dan zasjedanja Kongresa najveći dio otpao je na nastup Borisa Kidriča koji je pojašnjavao o sovjetskoj teoriji o višku rada da je socijalistički model najkvalitetniji. Apostrofirao je da Sovjetski Savez još nije prešao u komunizam jer je prijelaz u komunizam bitan preduvjet da vlasništvo bude u državnim rukama. Zatim je obrazlagao o Oktobarskoj revoluciji, tvrdeći da je kontrarevolucionarno birokratsko artikuliranje proleterske revolucije pokazalo da se državno prisvajanje viška rada u svom daljnjem razvitku svodilo na ono čemu teži i razvitak privatnoga kapitalizma. Staljin je postavio tezu da investicije ne spadaju u sferu robne razmjene te da je navedena činjenica predstavljala najveće postignuće socijalizma, što je značilo da je Staljin u teoretskom smislu postigao obrnuto od onoga što je zapravo htio.¹²⁰⁷ U velikom elaboratu i Kardelj se u većoj mjeri dotakao Sovjetskoga Saveza i njegove politike, čime je njegova najveća odgovornosti za stanje permanentnoga hladnog rata u koji je svijet ubačen, a to je nastupilo kada se sovjetska vlada pojavila uopće kao pretendent na svjetsku hegemoniju. Podjelu svijeta zatražila je i prividno postigla sporazumima s Hitlerom 1939., a zatim na konferencijama u Teheranu, Jalti, Moskvi i Potsdamu te novim prijedlogom o paktu pet velikih sila, što bi značilo podjelu svijeta zapravo između dvije sile – Sjedinjenih Država i Sovjetskoga Saveza. Zato ne postoje dominantne suprotnosti o međunarodnim odnosima u karakteru država, nego zbog hegemonističke sovjetske politike.¹²⁰⁸ Đilas je u četvrtom danu Kongresa govorio o

¹²⁰³ Isto, 23., 45.

¹²⁰⁴ Dukovski, *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, II dio, 243.

¹²⁰⁵ Tito, *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju*, 21.

¹²⁰⁶ Isto, 23.

¹²⁰⁷ „Upornom borbom za razvitak našeg novog privrednog sistema i smislu produbljanja njegovog socijalističkog karaktera doprinesemo socijalizmu o svetu“, *Politika*, god. XLIX., br. 14328., 4. studenog 1952., 1 – 2., „Boris Kidrič: O nekim principijelnim pitanjima našeg novog privrednog sistema“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1883., 5. studenog 1952., 1 – 2.

¹²⁰⁸ „Međunarodni položaj Jugoslavije veoma se snažno pojačao i nema sumnje da će se ubuduće još više učvrstiti“, *Politika*, god. XLIX., br. 14328., 5. studeni 1952., 4 – 5., „Jugoslavija je za svaku međunarodnu saradnju koja vodi jačanju bezbjednosti naše zemlje i učvršćenju mira u svijetu“, *Borba*, Zagreb, god. XVII., br. 204., 5. studeni 1952., 4., „Edvard Kardelj: O antisocijalističkoj politici Sovjetskog Saveza“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1883., 5. studenog 1952., 4 – 5.

programu KPJ koji je zastario od Petoga kongresa KPJ te da bi stvarna osnova programa trebala biti Marxovo učenje. Program je trebao imati – kritiku birokratizma i državnoga kapitalizma te kritiku buržoaske demokracije.¹²⁰⁹ Jedini ispad na Kongresu dogodio se radi privatne naravi delegata Ljubodraga Đurića koji je iznio osobne probleme i klevetao Petra Stambolića da je imao ljubavnu aferu s njegovom suprugom. Tito je to okarakterizirao kao informbiroovski element: „Zato bih u vezi s tim incidentom htio da kažem nešto. Htio bih u prvom redu istupiti zbog toga da bi našim drugovima ovdje, svima vama delegatima, bilo jasno što stoji u pozadini toga. Na ovom Kongresu već treći dan nema političkih ni idejnih razmimoilaženja među delegatima. Nijedan pojedinac – razumije se, ako bi se našao - ne može istupiti kao informbiroovac, po idejnoj i ideološkoj liniji, a da ne bude odmah raskrinkan kao takav. Na pitanju idejnoj razmimoilaženja, ideološkog razmimoilaženja, pa i po liniji Informbiroa, ne bi mogao zadati neki moralni udarac Kongresu, nego bi, naprotiv, sam bio raskrinkan kao takav, kao neprijatelj. Prema tome, imamo indicija i ja sam duboko uvjeren da iza ovoga luđaka stoji neprijateljska ruka, koja je htjela jednim prljavim istupom da kompromitira naš Kongres i da mu zada moralni udarac“.¹²¹⁰ Prema transkriptu, pljeskanje i klicanje bilo je praktički nakon svake Titove rečenice.

U analizi članka Berta Černje objašnjava se novi oblik i novo ime Partije, a to je bez sumnje bila najvažnija odluka Šestoga kongresa KPJ koja je donesena na Titov prijedlog na Šestom kongresu dogovorena je nova uloga i ustanovljeni zadatci Partije, od odgoja stanovništva do više „demokracije u vlasti“ te većega radničkoga upravljanja. Zbog tih razloga mijenjalo se ime u Savez komunista Jugoslavije, koje nije trebalo biti samo formalnoga karaktera, nego kako su podvukli Tito i Kardelj, radilo se o razvijanju radničkoga pokreta i socijalizma, a promjene su se onda shodno tome događale i u Partiji. Upravo je Kardelj istaknuo da su u tadašnjim okolnostima partije začahurene u staljinskim šablonama „postale nesposobne da budu na čelu borbe naprednog čovječanstva za socijalizam“.¹²¹¹ U borbu za razvijanje socijalizma ušle su sve veće mase pa je time socijalizam postao dominantna društvena snaga za razliku od kapitalizma kojem moć opada. To se sve dogodilo zato što funkciju Partije preuzimaju različite društvene organizacije, udruženja ili neki drugi organi, a time se i širi uloga Partije koja postaje vođa radnoga naroda te na taj način Partija prestaje biti arbitar u sporovima jer nestaje potreba da se

¹²⁰⁹ „Milovan Đilas: Program Saveza komunista Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1884., 6. studenog 1952., 1., „Za program Saveza komunista“, *Politika*, god. XLIX., br. 14328., 6. studenog 1952., 1 – 2., „Refèrat Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokraciju, podnio je Josip Broz-Tito, generalni sekretar KPJ“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2366., 6. studenog 1952., 1 – 2.

¹²¹⁰ „Drug Tito o prljavom ispadi Ljubodraga Đurića“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1884., 6. studenog 1952., 2., Kasnije su se samo nizali članci o osudi Đurića, bez njegove izjave ni u insceniranom obliku., u: „Trudbenici osuđuju izdajnički istup Ljubodraga Đurića“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1884., 6. studenog 1952., 3., „Naši radni ljudi ogorčeno protestuju protiv neprijateljskog istupanja Ljubodraga Đurića“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1884., 6. studenog 1952., 5., „Trudbenici cijele Jugoslavije jednodušno osuđuju istup Ljubodraga Đurića“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1884., 6. studenog 1952., 5.

¹²¹¹ Berto Černja, „Saveza komunista Jugoslavije“, *Naprijed*, god. X., br. 47., 14. studeni 1952., 2.

miješa u svaku odluku. Promjenom imena partije stupila je *nova faza u razvitku radničke partije*, a ovime su komunisti postali najnapredniji dio radnoga naroda koji su organizirani „u slobodan savez, koji nema pretežnije ni prava ni na vlast, ni na privilegije“.¹²¹² Paralelno s mijenjanjem naziva Partije, mijenjao se i naziv Narodnoga fronta u Socijalistički savez radnoga naroda (SSRN) koji je trebao obuhvatiti širu političku liniju. Prema Marxovim postavkama, Savez komunista Jugoslavije zastupao je interese cijelog pokreta te se nije izdvojio u posebnu partiju prema drugim partijama. Dva su najvažnija načela kojima se rukovala tadašnja partija u kreiranju novoga statuta – prvo, odgajanje radnoga naroda, stanovništva, u duhu socijalizma pri čemu komunisti ne bi trebali imati nikakve privilegije, nego samo obaveze i da se ističu kao najaktivniji članovi društva, a drugo da je djelatnost SKJ otvorena i pristupačna svim slojevima društva. Ujedno, najvažniji zadatak tih istih komunista bila je borba za razvijanje socijalističke demokracije i izgradnju novih odnosa. I u završnoj rečenici analize Šestoga kongresa Černja se bio osvrnuo oko novoga Statuta SKJ: „Statut Saveza komunista Jugoslavije radikalno čisti i posljednje birokratske natruhe, osigurava razvoj unutrašnje demokracije i ozakonjuje načelo humanizma“.¹²¹³ Peti dan Kongresa otvorio je Rankovićev govor o prijedlogu novoga statuta KPJ te o osnivanju komisije koja je počela s radom u svibnju 1952. Ranković je pojašnjavao da je da je dotadašnji statut KPJ uglavnom bio prijepis Statuta SKP (b) usvojenoga na XVIII kongresu. Osnovni zadatak novoga Statuta bilo je neprekidno podizanje socijalističke svijesti u narodu i javna cjelokupna djelatnost Partije.¹²¹⁴

Dana 8. studenoga 1952. završen je Šesti kongres KPJ, čime je izabran CK SKJ s Titom na čelu. Iako je Kongres završio, naknadno se još i dalje koristilo u tekstovima naziv KPJ. U završnoj poruci na Šestom kongresu Tito se obratio članovima SKJ s riječima da Kongres ima povijesni značaj zbog toga što je došla do punoga izražaja pobjeda nad Informbiroom, zatim što je u izlaganjima i *diskusiji* osvijetljen put i rezultati daljnjega rada SKJ. Tito je objašnjavao da Jugoslavija ima mnogo prijatelja u svijetu te da nije sama, a istovremeno cijeli svijet gledao je na Jugoslaviju na avangardu uzimajući u obzir izdaju i revizionizam sovjetskih i informbiroovskih rukovoditelja. U završnoj rečenici u Titovom govoru potrebno je istaknuti poruku koja će se za vrijeme postojanja Jugoslavija još često ponoviti u svim svojim različitim varijantama, a glasi: „Jedinstvo i monolitnost su garancija naše budućnosti. Čuvajte to jedinstvo, jer jedinstvo našeg Saveza komunista Jugoslavije je ona snaga koja cementira jedinstvo našeg

¹²¹² Isto, 2.

¹²¹³ Isto, 2.

¹²¹⁴ „O predlogu novog statuta Komunističke partije Jugoslavije i nekim organizacionim pitanjima partije“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1885., 7. studenog 1952., 1 – 2., „Oko partije i druga Tita okupili su se svi naši narodi“, *Politika*, god. XLIX., br. 14330., 7. studenog 1952., 1 – 2., „Referat Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokraciju, podnio je Josip Broz-Tito, generalni sekretar KPJ“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2367., 7 studenog 1952., 1 – 2., 5.

naroda, naše zemlje“.¹²¹⁵ Nakon ovih rečenica nazočni su počeli izgovarati „Herroj - Tito, Mi smo Titovi - Tito je naš“, a zatim su zapjevali „Internacionalu“ i „Druže Tito, mi ti se kunemo“.¹²¹⁶

Na kraju Kongresa izdana je Rezolucija u ulozi SKJ u kojoj je stajalo da je potrebno nastaviti dosadašnju vanjsku politiku Jugoslavije u vidu očuvanja međunarodnoga mira i sigurnosti, za očuvanje nezavisnosti i slobodnoga unutrašnjeg razvitka, a da je za međunarodnu situaciju bitna uloga Sovjetskoga Saveza čija je vlada potencirala agresivnu imperijalističku politiku prema Jugoslaviji. Sovjetski Savez uspostavio je imperijalističku politiku nad nizom nezavisnih zemalja Istoka, a nastavio je politiku s daljnjim pritiscima na druge nezavisne zemlje, time ugrožavajući svjetski mir i mirnu suradnju među državama. U Rezoluciji se isticalo da je jugoslavenska vanjska politika pravilna i da je ojačaju u OUN-u, kao najpogodnijem instrumentu za rješavanje međunarodnih spornih pitanja. Isticalo se da je Jugoslavija pokazala svoju snagu i ozbiljnost. S druge strane, Sjedinjene Države tada su pokazale (diplomatsku) moć kroz razna međunarodna pitanja (Njemačka, Austrija, Daleki istok), dok je Sovjetski Savez onemogućavao rješavanja međunarodnih problema. Nadalje, Kongres je ocijenio da je jugoslavenska Vlada poduzela pravilne i opravdane mjere u cilju jačanja obrambenih snaga države, kao i u dobivanju ekonomske pomoći i naoružanja od Zapada te poduzimanju zajedničkih obrambenih mjera za nezavisnost s drugim državama – Grčkom i Turskom.¹²¹⁷ Kongres je dao i pozitivnu ocjenu nastavka i proširivanja suradnje s „naprednim demokratskim, a naročito socijalističkim i radničkim pokretom, poštujući principe ravnopravnosti i nenametanja svojih formi i iskustava drugim i osiguravajući poštovanje tih principa prema našim političkim i društvenim organizacijama“.¹²¹⁸ Iako se u nastavku navodilo da Jugoslavija nije bila ni u kakvom tajnom ili javnom komplotu protiv ma kojeg naroda ili države te da ide za stalnom normalizacijom odnosa sa svim državama bez ikakvih interesa, a nekoliko rečenica prije navelo se u Rezoluciji da će biti u združenim snagama s Grčkom i Turskom. Također, unatoč ekonomskoj blokadi organiziranoj od sovjetske strane, Jugoslavija je uspjela u naporima za ostvarenje Petogodišnjega plana čime su se udarili temelji daljnje industrijalizacije i socijalističkoga razvitka zemlje. Na kraju Rezolucije napomenulo se kako „Kongres smatra da razvitak društvenih odnosa u pravu svog

¹²¹⁵ „Izabran je Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije sa drugom Titom na čelu“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1886., 8. studenog 1952., 1., „Izabran je Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije“, *Politika*, god. XLIX., br. 14331., 8. studenog 1952., 1., „Poruka članovima Saveza komunista Jugoslavije“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 1.

¹²¹⁶ Isto, 1.

¹²¹⁷ „Rezolucija Šestog kongresa KPJ o zadacima i ulozi Saveza komunista Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1886., 8. studenog 1952., 1 – 2., „Rezolucija o zadacima i ulozi Saveza komunista Jugoslavije“, *Politika*, god. XLIX., br. 14331., 8. studenog 1952., 3 – 4.

¹²¹⁸ „Rezolucija VI. Kongresa KP Jugoslavije O zadacima i ulozi Saveza komunista Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2368., 8. studenog 1952., 1 – 2., „Rezolucija Šestog kongresa KPJ o zadacima i ulozi Saveza komunista Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1886., 8. studenog 1952., 1 – 2., „Rezolucija o zadacima i ulozi Saveza komunista Jugoslavije“, *Politika*, god. XLIX., br. 14331., 8. studenog 1952., 3 – 4.

neposrednog radničkog upravljanja i sve demokratskih oblika određuje kao osnovne dužnosti i uloge komunista – politološki rad na vaspitavanju masa. U vezi s tim Kongres odlučuje da se promijeni ime Komunističke partije Jugoslavije u Savez komunista Jugoslavije“. ¹²¹⁹

Osim poruka o jedinstvu i otporu prema Sovjetskom Savezu, ono krucijalno što se dogodilo na Šestom kongresu je promjena naziva Komunističke partije Jugoslavije u Savez komunista Jugoslavije. Moše Pijade objašnjavao je da novi naziv pravi razliku između jugoslavenske Partije i svih ostalih komunističkih partija, uključujući i SKP (b), a da je uzrok tome što je pristupajući „Internacionali“ europskih partija u vrijeme osnivanja 1919. uzela ime socijaldemokratsko, dok je konačno ime komunističke Partije prihvatila 1920. na kongresu u Vukovaru. Pijade je naglasio da je Sovjetski Savez pretvorio slobodne narode u tamnicu naroda, ¹²²⁰ a da je poslije raskida s Moskvom postalo jasno da je „staljinski“ ustav ujedno i napuštanje postavki koje su zadane od velikana socijalističke revolucije, a najvažnija je bila – jedinstvo vlasti. ¹²²¹

Osim Titovoga središnjeg govora, treba navesti još one koji su se istaknuli poput govora delegata Božidara Maslarića koji je pojašnjavao da je Savez komunista ime koje je Marx dao proleterskoj partiji, a upravo sadašnja jugoslavenska partija stoji na pozicijama i učenjima Marxa, a protiv svih vrsta revizionizma marksizma, što se ponajviše odnosi na Sovjetski Savez. ¹²²² Zapravo, Šesti kongres je protekao u „znaku potpune negacije staljinskog shvaćanja autoriteta“, ¹²²³ no kao što je vidljivo i ne Sovjetskoga Saveza, a pogotovo doktrine socijalizma, budući da su se svi delegati pozivali na izvorno učenje Marxa i Lenjina. U kasnijim analizama i govorima jugoslavenskoga vrha Tito je dao do znanja da je bio nezadovoljan sa Šestim kongresom te da su promjene na Kongresu bile iznuđene. ¹²²⁴

Dogodila se promjena djelovanja jugoslavenske vanjske politike koja je bila uvjetovana američkom pomoći. Razvio se tzv. „socijalizam na američkoj pšenici“. ¹²²⁵ Dakle, tek za Šesti kongres može se reći da je i formalno bio odmak od Sovjetskog Saveza koji je označen kao *imperijalistički, totalitaristički i birokratski*. Neki autori tvrde da je to „značilo povrat postavkama marksizma i lenjinizma“. ¹²²⁶ Jugoslavija je u tom trenutku slijedila vlastiti razvojni

¹²¹⁹ Isto.

¹²²⁰ „Doprinos naše Partije u međunarodnom radničkom pokretu“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1884., 6. studenog 1952., 3., „Novo ime naše Partije – Savez komunista Jugoslavije označava i formalno razgraničenje sa infrombiroovskim strankama“, god. X., *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 21.

¹²²¹ „Novi ustavni zakon bit će moćna poluga za daljnji napredak naše zajednice na putu socijalizma“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 22.

¹²²² „Komunističke partije u drugim zemljama nisu ništa drugo, nego sovjetske agenture“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 22.

¹²²³ „Dva suprotna shvaćanja autoriteta –Ljubomora birokratskog monopoliste-Kult ličnosti“, *Naprijed*, god. X., br. 48., 21. studeni 1952., 2.

¹²²⁴ Pero Simić, *Broz protiv Tita, Kako je doista počeo raspad Jugoslavije* (Zagreb: Despot infinitus, 2015.), 111.

¹²²⁵ Prvi ovu sintagmu – *socijalizam na američkoj pšenici* – upotrijebio je hrvatski povjesničar Tvrtko Jakovina u istoimenoj knjizi.

¹²²⁶ Šarić, *U vrtlogu komunizma*, 370.

put potpomognut i usmjeravan američkom kapitalističkom pomoći te se, stoga, ne može smatrati da je Šesti kongres ujedno povratak koncepcijama Marxa i Lenjina. Tadašnja promjena dogodila se političkim okolnostima kojima je Jugoslavija bila okružena.

17. OBNOVA DIPLOMATSKIH ODNOSA JUGOSLAVIJE SA SOVJETSKIM SAVEZOM I ZEMLJAMA POD SOVJETSKIM NADZOROM

Obnova sovjetsko-diplomatskih odnosa nije krenula s novim sovjetskim čelnim čovjekom Nikitom Hruščovom, nego su se prvi znakovi smirivanja odnosa mogli primijetiti već prilikom Staljinova sprovođa. Tadašnji podtajnik Ministarstva vanjskih poslova J. A. Malik pristupio je jugoslavenskom otpravniku poslova Dragoju Đuriću te mu pružio ruku pred cjelokupnom diplomacijom.¹²²⁷ Jugoslavija je nakon protjerivanja Karla Mrazovića 25. listopada 1949. zastupljena u Moskvi s otpravnikom poslova Dragom Đurićem koji je obnašao dužnost do rujna 1953. Jugoslavenska diplomacija u skladu s Titovom željom da se nesloga razriješi poslala je u sovjetsko veleposlanstvo Veljka Mićunovića. Tada, ni manje ni više nego Kardeljevoga zamjenika u Ministarstvu vanjskih poslova. Mićunović je u ime jugoslavenske Vlade izrazio sućut sovjetskom otpravniku poslova. Također, sovjetska strana je prihvatila dijalog te je Molotov pozvao i primio na sastanak 29. travnja 1953. Dragoju Đurića.¹²²⁸

Ponovno zbližavanje Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije, odnosno političkih vodstva dviju partija, SKJ i tadašnje Komunističke partije Sovjetskog Saveza (KPSS) napredovalo je idućih mjeseci, a diplomatska obnova odnosa otpočela je od 22. rujna 1953., kada je u Moskvu stigao novi jugoslavenski veleposlanik Dobrivoje Vidić. Osim Sovjetskoga Saveza, tada su sve zemlje pod sovjetskim nadzorom obnovile diplomatske odnose s Jugoslavijom, osim Poljske, koja je zadržala puno bolje diplomatske odnose i u ranijem razdoblju, nego ostale zemlje pod sovjetskim nadzorom. Vidić je dobio zadatak raditi na poboljšanju odnosa između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza.¹²²⁹ Dakle, jugoslavensko veleposlanstvo u Moskvi bilo je upražnjeno tri godine i jedanaest mjeseci. S druge strane, za sovjetskoga veleposlanika u Beogradu imenovan je od strane Sovjetskoga Saveza Vasilij V. Valjkov. I Mađarska i Bugarska također su tražile uspostavu diplomatskih odnosa putem razmjene veleposlanika. U jugoslavenskim tiskovinama, ali i historiografiji precizni podatci u lipnju i rujnu, odnosno ostalim mjesecima 1953. ne postoje. Postoji samo određeni broj članaka koji pobje

¹²²⁷ Andrej Borisovič Edemski, *Od konflikta k normalizaciji. Sovetsko-jugoslavenkie odnošenja v 1953-1956 godah* (Moskva: Nauka, 2008.), 59 – 60., Pirjevec, *Tito i drugovi*, 321.

¹²²⁸ Svetozar Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953-1957* (London: Routledge, 2013.), 44 – 45.

¹²²⁹ Pirjevec, *Tito i drugovi*, 322.

preciziraju stanje. Inače, u člancima je očit drugačiji diskurs pa se primjerice izvještavalo o novom predsjedniku mađarske vlada Imru Nagy, koji je kritizirao sudske ograne i policiju da nisu poštovali zakonitost te da je prijašnja vlast vršila zloupotrebu nad masama. Njegov govor se referirao na unutarnje stvari u državi.¹²³⁰ Preciznije, jugoslavenski tisak dao je podršku novom predsjedniku vlade, kritizirajući prijašnje dotadašnje mađarsko vodstvo.

Dakle, sovjetsko veleposlanstvo djelovalo je u Jugoslaviji nakon prve rezolucije Informbiroa i to sve do 16. kolovoza 1949. i opisanoga sukoba s Jugoslavijom oko bjelogardijaca. Drugim riječima, Sovjetski Savez je samoinicijativno povukao iz Beograda Anatolija Mihajlovića Lavrentjeva i to više od godinu dana nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa. Uostalom, Lavrentjev je bio drugi veleposlanik u Jugoslaviji koji je djelovao od 14. ožujka 1946. do 16. kolovoza 1949., dok je prije njega bio Ivan Sadčikov koji je stigao mjesec dana prije potpisivanja Ugovora o prijateljstvu između dvije države i kada je rat još trajao. Preciznije, došao je u Beograd 13. ožujka 1945., što je značilo pet mjeseci nakon ulaska sovjetske i jugoslavenske vojske u Beograd. Treći veleposlanik u Jugoslaviji bio je Vasilij A. Volkov koji je djelovao od 17. lipnja 1953. i bio na dužnosti do kolovoza 1955. Dakle, pozicija sovjetskoga veleposlanika u Beogradu bila je ispražnjena tri godine, deset mjeseci i jedan dan. Nakon dolaska novoga veleposlanika Volkova, Bebler je s njim obavio duži razgovor 1. rujna 1953.¹²³¹ Preciznije rečeno, jugoslavensko veleposlanstvo u Moskvi bilo je protjerano, a sovjetsko je samoinicijativno ostalo upražnjeno. Time je jugoslavensko veleposlanstvo u Moskvi bilo dulje od mjesec dana bez veleposlanika za razliku od sovjetskoga u Beogradu.

Kao što je napomenuto u nekoliko članaka kroz sadržaj teksta može se pronaći informacija da se dogodila razmjena veleposlanika pa je tako na pitanja novinara u intervju s Titom u kolovozu 1953. dano do znanja da je stigao sovjetski veleposlanik u Beograd. Mjesec dana kasnije, Tito je dao izjavu da je stigao sovjetski veleposlanik, ali i veleposlanici drugih zemalja pod sovjetskim nadzorom, no da je stanje i dalje nepromijenjeno. Uz to su se i dalje zbivali incidenti na granicama. U velikom intervju koji je izdan 11. srpnja 1953. Tito je odgovarao na pitanja dopisnika *United press*, novinarkе Helene Fischer. U odgovorima je naveo da je najvažniji događaj u zadnjih pet godina Staljinova smrt „jer se poslije nje pokazalo da su u sovjetskoj vanjskoj politici postojale latentne i nagomilane slabosti koje su uslovile da se dođe do izvjesnih promjena“.¹²³² Tito je na pitanje što predviđa za sljedećih pet godina kada je u pitanju Sovjetski Savez odgovorio da mu je teško išta reći, ali da zna da je Sovjetski Savez morao ići u postupak popuštanja u zemljama koje su pod njegovom dominacijom te da bi trebao promijeniti svoju taktiku i politiku. Tito je u intervju odbacio da će doći do približavanja odnosa

¹²³⁰ „Novi predsjednik mađarske vlade Imre Nađ oštro kritizirao cjelokupnu dosadašnju politiku u zemlji“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 171., 6. srpnja 1953., 1., 4.

¹²³¹ Pirjevec, *Tito i drugovi*, 325.

¹²³² „Sovjetski Savez je morao u sadašnjim uslovima promijeniti svoju politiku i taktiku“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 175., 11. srpnja 1953., 1.

Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, nego do njihove normalizacije.¹²³³ Idući intervju s Titom izašao je 13. kolovoza 1953., s *Associated Press* u kojem se doznaje da su zemlje pod sovjetskim nadzorom pristale na prijedlog mješovitih komisija za ispitivanje incidenata. Za Sovjetski Savez istaknuo je da se Jugoslavija ne može vratiti na postavke prije lipnja 1948. kada je u svim pitanjima Jugoslavija surađivala sa Sovjetskim Savezom i to bez obzira je li bilo u njenom interesu ili nije. Novinarsko pitanje sastojalo se od dva dijela: smatra li Tito uspostavu zajedničkih mješovitih komisija s Jugoslavijom i zemalja pod sovjetskim nadzorom prikladnom te smatra li što je Rusija poslala veleposlanika u Jugoslaviju, jedan odlučan korak znak volje Sovjetskoga Saveza, odnosno nade za pomirenje. Tito je odgovorio samo na drugo pitanje: „Razumije se to što su tri zemlje pristale na naš raniji prijedlog, da se stvore komisije koje će rješavati sukobe na granicama, rezultat je izmjene u sovjetskoj vanjskoj politici i njihove sugestije. No, ne treba tome pridavati preveliko značenje i ne može se zanositi suvišnim optimizmom. No to je ipak pozitivna stvar i to će prema mom mišljenju, ublažiti sukobe. Za nas je to pozitivno, jer će se pritisak na našu zemlju smanjiti i to će omogućiti normalizaciji odnosa s tim zemljama. Nadam se da će to biti prvi korak za normalizaciju odnosa s ovim zemljama, a nijedna ne želi da se njenim granicama stalno događaju sukobi. To je rezultat promjene u vanjskoj politici Sovjetskog Saveza, jer dok je Rusija vodila jedan oštar hladni rat i ti sukobi su bili sastavni dio hladnog rata, iako su padali mrtvi na granicama“.¹²³⁴ Tito je u daljnjem intervju istaknuo da Sovjetski Savez i dalje vodi „rat živaca“ prema Jugoslaviji, ali to ne čini direktno, nego preko zemalja pod sovjetskim nadzorom. Naglasio je da sovjetska diplomacija radi na postepenom ukidanju diskriminacije prema Jugoslaviji, izrazivši ujedno uvjerenje da će i jugoslavenski diplomati u Sovjetskom Savezu slobodno putovati i obavljati svoju dužnost.¹²³⁵ Osim intervjuja stranih novinara s Titom te govora o normalizaciji odnosa između dviju država, u ostalim člancima u novinama se ne pronalaze vijesti i informacije o ovom činu.

Tito je izjavio 14. rujna 1953. da u odnosima sa Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom nije ništa bitno promijenjeno, no Tito je dalje otkrio: „Mi smo uspostavili diplomatske odnose sa Sovjetskim Savezom na njegovo traženje – i već je izvršena razmjena ambasadora. Mađari su isto tako tražili ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa, i mi smo dali agreman za njihovog poslanika. Zatražili su i Bugari i njima smo isto dali agreman“.¹²³⁶ Tito je nadalje elaborirao zašto se tako lako pristala dati potvrda veleposlanicima zemalja koje su nanijele toliko zla Jugoslaviji te da je normalizacija odnosa jedan dugotrajan proces, a ne neko slijepo prijateljstvo. Tito je opisao stanje na

¹²³³ Isto, 1 – 2.

¹²³⁴ „Želimo da zadržimo svoj nezavisan stav kao nezavisna zemlja u svemu“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br., 204., 13. kolovoza 1953., 1.

¹²³⁵ Isto, 3.

¹²³⁶ „U odnosima sa SSSR-om i informbrovskim zemljama nije se ništa bitno izmijenilo“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 231., 14. rujna 1953., 2.

jugoslavenskim granicama te da se radilo o pola rata, pola mira. Drugim riječima, i o hladnim, ali i *vrućem ratu*.¹²³⁷ Nadalje, Tito je predočio da je već godinama jugoslavenska strana predlagala stvaranje zajedničkih mješovitih komisija za ispitivanje raznih provokacija, što je druga strana odbijala, ali onda prihvatila u konačnici. Tito je bio uvjeren da je to došlo na sovjetsku inicijativu, kao što su i ranije na njegovu inicijativu sve te zemlje otkazale ugovore i stvorile trenutno stanje. Također, naglasio je da u slučaju da pošalju svoje veleposlanike, a nastave dosadašnju praksu varaju se da će to biti normalizacija odnosa. Istaknuo je da se radilo samo o tome da će umjesto otpravnika poslova biti veleposlanik: „Uzmimo na primjer, Sovjetski Savez. U čemu je normalizacija? Do sada je ona samo u tome što su poslali ambasadora i ukinuli diskriminaciju prema našem otpravniku poslova u Moskvi, tako da ima isti status kao i diplomati drugih zemalja. I to je sve. Ali, oni su imali takve odnose, prije nego što su sklopili ugovor s nacističkom Njemačkom, imali i s tom zemljom, grdili su se međusobno, ali su imali ambasadore jedni kod drugih. A to nije dovoljno za normalizaciju odnosa. Istina, klevetnička kampanja i propaganda malo su smanjene, malo ublažene, malo su drugačiji izrazi, promijenio se karakter psovki. Ali gledano u cjelini, ništa se nije promijenilo“.¹²³⁸ Tito je nastavio da je jugoslavenska emigracija koja živi u Sovjetskom Savezu iskorištavana i klevetana, a propaganda preko medija je i dalje nastavljena. Zatim je prosvjedovao oko 63 djece koja su se nalazila i dalje u Sovjetskom Savezu. Tito je i otkrio da se kod Sovjeta nalazi vojnik Milan Marjanović, koji je uhapšen još 1949. kada je bio u Berlinu sa sovjetskom vojnom misijom. Sovjeti ga nisu vratili, nego su dali odgovor da je umro od tuberkuloze u zatvoru.¹²³⁹ Na istoj stranici našao se članak da klevete, provokacije, ubacivanje diverzanata te neredi na granicama sa zemljama pod sovjetskim nadzorom nisu bile prestale. Unatoč tome što je otvorena zajednička komisija s Bugarima za ispitivanje provokacija na granicama, oni su i dalje otvarali vatru i radili nereda na jugoslavensko-bugarskoj granici.¹²⁴⁰

Kada se govori o ostalim zemljama pod sovjetskim nadzorom, treba prvotno istaknuti njihove ugovore o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći s Jugoslavijom. S Poljskom je ugovor potpisan u Varšavi 18. ožujka 1946., s Čehoslovačkom 9. svibnja 1946. u Pragu, dok s Bugarskom u Evsinogradu 27. studenoga 1947., zatim s Rumunjskom 19. prosinca 1947. u Bukureštu. Jedino je s Albanijom bio potpisan ugovor u Beogradu i to 9. srpnja 1946. Ugovori su bili praktički jedinstveni te je stajalo da se države jedna drugoj obvezuju pružati vojnu pomoć sa svim sredstvima koje im stoje na raspolaganju. U slučaju da jedna bude uvučena u sukob i vojne akcije druga će reagirati, dok se svaka strana obvezala da neće ući ni u jedan savez niti poduzimati bilo kakvo sudjelovanje u nekoj akciji

¹²³⁷ Isto, 2.

¹²³⁸ Isto, 2.

¹²³⁹ Isto, 3.

¹²⁴⁰ „Mi produžujemo smjelo našim putem u izgradnju socijalizma“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 231., 14. rujna 1953., 3.

uperenoj protiv druge strane.¹²⁴¹ Trenutak kada su počele padati žrtve s jugoslavenske strane bitan je kao i trenutak kada su prestali incidenti koji su rezultirali ljudskim gubitcima. U članku „Pali na braniku domovine“ od 15. studenoga 1951. nalazi se popis osoba koje su smrtno stradale na granicama sa zemljama pod sovjetskim nadzorom. U članku se nalazi jedanaestero imena poginulih. Prva žrtva nije bila 1948., nego 20. svibnja 1949. Radilo se o Ivku Jovanoviću koji je poginuo na rumunjskoj granici. Druga žrtva bio je Vejsil Rus koji je poginuo na albanskoj granici 8. rujna 1949. te je u toj godini poginuo i Mirar Vojnović, 7. listopada 1949. na albanskoj granici. Kroz 1950. dvojica su bila poginula i to oba na albanskoj granici: Meho Kramarić, 5. listopada 1950. i Milorad Đurić, 12. listopada 1950. Sljedeće godine njih šestorica i to 22. siječnja 1951. Slavoljub Miljković na mađarskoj granici, Stanoje Vukojević 13. lipnja 1951. na rumunjskoj granici, zatim Ivan Šimec također na rumunjskoj granici 8. kolovoza 1951., dok su na albanskoj granici poginuli Miodrag Stojanović 2. rujna 1951. i Dujo Puharić, 2. listopada 1951. te Milan Milentijević na bugarskoj granici 27. listopada 1951.¹²⁴² Dakle, prva žrtva informbirovske kampanje *pala* je sredinom 1949., u svibnju, a ne kako bi se očekivalo nedugo nakon lipnja 1948.

Potrebno je istaknuti Poljsku s obzirom na to da je zadnja obnovila diplomatske odnose, iako je poljski veleposlanik Jan Karol Wende u Jugoslaviji djelovao i nakon prve i druge rezolucije Informbiroa. On je bio veleposlanik u Beogradu od 1945., pa sve do 1950. i zbog toga nije bilo potrebno razmjenjivati veleposlanike. Postoji njegov izvještaj koji je pripremio o jugoslavenskoj politici u odnosu na rezoluciju Informbiroa. Bio je mišljenja glede toga da je početna panika koja je zavládala unutar KPJ nakon lipnja 1948. te da je političko vodstvo uspjelo ovladati tadašnjom nepovoljnom situacijom za Jugoslaviju. Prema mišljenju Wendea, tek osam mjeseci nakon jugoslavenskoga izbacivanja iz Informbiroa, jugoslavenski politički vrh počeo je jačati antisovjetsku retoriku. I tek nakon toga ograničena je nabava i distribucija sovjetskoga tiska i knjiga, ali nije bila nikada potpuno zabranjena.¹²⁴³

Unatoč istovremenoj obnovi diplomatskih odnosa, odnosno razmjene veleposlanika Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom, kao i sa zemljama pod sovjetskim nadzorom, u periodu od ožujka do rujna 1953. smirivanje se nije počelo događati. Štoviše, nedugo nakon Staljinove smrti osvanuo je 14. ožujka 1953. članak u *Borbi* „Sovjetski oficiri rukovode ubacivanjem albanskih diverzanata“. Naime, 13. ožujka 1953. bila je konferencija za tisak s dvojicom albanskih časnika koji su imali zadatak da organiziraju špijunsku mrežu u Makedoniji. U izjavama opisuju koji su im bili zadatci te da su se došli boriti protiv fašista, ali su naišli na patriote. Na konferenciji su dobili pitanje novinara je li istina da na jugoslavenskoj granici postoje specijalni obavještajni centri te su dali odgovor da ih postoji pet na

¹²⁴¹ Dediđer, *Novi prilozi za biografiju*, 1., 444.

¹²⁴² „Pali na braniku domovine“, *Borba*, Zagreb, god. XVI., br. 277., 18. studeni 1951., 3.

¹²⁴³ Wawryszuk, „Poljsko-jugoslavenski odnosi od 1948. do 1955.“, 92.

albanskom teritoriju i da je sav državni aparat stavljen na raspolaganje sovjetskoj obavještajnoj službi koja rukovodi radom tih centara. Ujedno su dali svoje mišljenje da je Koçi Xoxe heroj, a da se protiv režima Envera Hoxhe bore oružani odredi u Albaniji.¹²⁴⁴ Na istoj stranici nalazi se članak o povredama jugoslavenskoga zračnoga prostora od strane Mađara, ali i povredi zemljanoga teritorija, budući da su mađarski graničari zapalili salaš na jugoslavenskom teritoriju.¹²⁴⁵

Prema jugoslavenskoj statistici, broj graničnih incidenata je porastao od 3. ožujka do kraja svibnja na brojku od 887.¹²⁴⁶ Tako je i u rubrici „Nagađanja i stvarnost“ ustanovljeno 25. travnja 1953. da se kampanja Sovjetskoga Saveza nastavlja istim intenzitetom protiv Jugoslavije.¹²⁴⁷ Primijetilo se tek sredinom svibnja 1953. da su počele prve najave popuštanja zemalja pod sovjetskim nadzorom kada je u pitanju antijugoslavenska propaganda.¹²⁴⁸ Jugoslavensko diplomatsko osoblje bilo je i dalje napadano, kao primjerice u lipnju 1953. u Bukureštu. Zbog toga je jugoslavenska vlada u Bukureštu predala rumunjskom ministru vanjskih poslova notu pri čemu se protestiralo zbog mjera i postupka rumunjskih vlasti prema osoblju jugoslavenskoga veleposlanstva u Bukureštu kao i na zasjedanju specijalne komisije Dunavske komisije u Bukureštu. Osim što su jugoslavensku delegaciju zadržali preko tri sata rumunjski graničari, veći incident je izbio kada je 20. lipnja fizički napadnut jugoslavenski opunomoćenik saveznoga ministra, Slavoljub Petrović, nakon čega je uspio pobjeći.¹²⁴⁹ Nadalje, u jugoslavenskom tisku i dalje su se bilježili pogranični incidenti. Tako je u lipnju 1953. prenesena informacija o ubojstvima jugoslavenskih graničara od strane zemalja pod sovjetskim nadzorom. Jugoslavenske vlasti odaslale su prosvjedne note Albaniji i Bugarskoj povodom tih događaja. *Tanjug* je izvijestio 26. lipnja 1953. da su bugarski pogranični organi izvršili još jedan zločin na jugoslavenskoj granici te da je ubijen graničar Anton Hlebec. Jugoslavenska Vlada je u noti poslanoj bugarskoj Vladi tražila da se najstrože kazni krivce odgovorne za navedeni zločin te je tražila i naknadu za materijalnu štetu. Nekoliko puta je jugoslavenska Vlada odaslala, a zadnji put je bio 10. lipnja 1953., čime je tražila osnivanje mješovitih komisija. One bi bile zadužene za ispitivanje pograničnih incidenata, ali je bugarska vlada ignorirala jugoslavenske prijedloge. Također, istog dana je upućena i nota albanskoj Vladi od Državnoga tajništva za vanjske poslove. Opisao se događaj od 4. lipnja 1953. u kojem je ubijen jugoslavenski graničar Boško Žiljović od strane albanskih državljana. Jugoslavenska strana, kao i u slučaju bugarskoga slučaja, protestirala je zbog takvog čina, tvrdeći da

¹²⁴⁴ „Sovjetski oficiri rukovode ubacivanjem albanskih diverzanata“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 72., 14. ožujka 1953., 3.

¹²⁴⁵ „Mađarski avionu povrijedili jugoslavensku granicu“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 72., 14. ožujka 1953., 3.

¹²⁴⁶ U posljednje vrijeme broj antijugoslavenskih graničnih provokacija sovjetskog bloka se udvostručio“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2535., 25. travnja 1953., 1 – 2.

¹²⁴⁷ Ž. Brihta, „Kampanja SSSR-a protiv Jugoslavije nastavlja se istim intezitetom“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 100., 25. travnja 1953., 3.

¹²⁴⁸ Cvetković, *Jugoslavenska politika*, 9.

¹²⁴⁹ „Fizički napadnut diplomata FNRJ“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2585., 23. lipnja 1953., 1.

se radi o organiziranom činu s ciljem ubacivanja na jugoslavenski teritorij sa zadatkom ubijanja pripadnika oružanih snaga Jugoslavije. Potraživanja su bila ista kao i u slučaju note Bugarskoj.¹²⁵⁰ Nadalje, 18. srpnja 1953. *Tanjug* je donio da su ubijena tri stanovnika Jugoslavije na albanskoj granici, a radilo se o Dragoljubu Jovanoviću, Blagoju Maksimoviću te Bošku Žiljoviću. U članku se navelo da su provokatorski ispadi koje organiziraju albanske vlasti i obavještajna služba posljednjih mjeseci sve veći, pa su tako u siječnju 1951. zabilježena četiri incidenta, u veljači sedam, dok u ožujku tri, a najveći broj bio je u travnju, njih 13 te u svibnju 16, što je značilo da je od početka 1953. do objave članka bilo čak 58 graničnih incidenata na jugoslavensko-albanskoj granici.¹²⁵¹ Istovremeno, jugoslavenska strana predložila je Mađarskoj da se održi sastanak delegacija radi osnivanja mješovitih komisija koje bi bile zadužene da se razmotre granični incidenti,¹²⁵² dok je s druge strane s Rumunjima bilo dogovoreno održavanje prvoga takvog sastanka u Temišvaru 27. srpnja 1953.¹²⁵³

Ubojstva i zločini susjednih zemalja pod sovjetskim nadzorom su nastavljeni pa su ubijena dva jugoslavenska građana na albanskoj granici u srpnju 1953. te je postavljen isti zahtjev kao u prethodnim slučajevima.¹²⁵⁴ Primjerice, jugoslavenski tisak je propagirao žetvu u općini Končanica s povećom fotografijom, što nije bio slučaj u ovom razdoblju s drugim manjinama koje su bile u Jugoslaviji, a pripadali su nacionalnostima onih zemalja pod sovjetskim nadzorom.¹²⁵⁵ No, Jugoslavija nije dijelila granicu s Čehoslovačkom te nije ni moglo biti graničnih incidenata, a samim time i brža je bila uspostava diplomatskih odnosa za razliku od susjednih zemalja. Ujedno je upitna vjerodostojnost vijesti s obzirom na to da je Končanica prilično močvarno područje i puna je ribnjaka sa slatkovodnom ribom.

S druge strane, 29. rujna 1953. jugoslavensko državno tajništvo za vanjske poslove poslalo je notu bugarskom ministru vanjskih poslova o daljnjim akcijama na granicama pri čemu je 17. rujna 1953. u 19.30 ubačen diverzant s bugarskoga teritorija Radomir Mladenović, zvani Adžija. On je s još jednim diverzantom ranio dva policajca, a zatim su njih dvojica u noći s 20. na 21. rujna 1953. izvršili ubojstva policajca Tomislava Veljovića te Dragoslava Nikolića, seljaka, dok su još dvije uniformirane osobe ranili.¹²⁵⁶ Uz bugarske prepade, u Ohridu su bili naprasno prekinuti jugoslavenski-albanski razgovori o radu mješovitih komisija za ispitivanje i utvrđivanje graničnih incidenata. Navelo se da je razgovore prekinula jugoslavenska strana, točnije savjetnik u Državnom tajništvu za vanjske poslove Ante

¹²⁵⁰ „Kominformovski diverzanti ubijaju naše graničare“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2588., 27. lipnja 1953., 1.

¹²⁵¹ „Pedeset i osam incidenata na jugoslavensko-albanskoj granici“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 190., 19. srpnja 1953., 2.

¹²⁵² „FNRJ predložila Mađarskoj sastanak delegacija“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 190., 19. srpnja 1953., 2.

¹²⁵³ „Prvi sastanak za osnivanje mješovite jugoslavensko-rumunjske komisije održat će se 27. jula u Temišvaru“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 190., 19. srpnja 1953., 2.

¹²⁵⁴ M., N., „Novi zločini albanskih špijuna i diverzanata“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 160., 16. srpnja 1953., 1.

¹²⁵⁵ „Sa žetvenih svečanosti Čehoslovaka u Končnici“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 208., 18. kolovoza 1953., 1.

¹²⁵⁶ „Bugarska vlada i dalje vodi politiku neprijateljstva prema FNRJ“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 244., 29. rujna 1953., 1.

Rukavina, budući da je albanska delegacija uporno odbijala jugoslavenske prijedloge, navodno kompromisne, te je uz to vrijeđala pojedine članove jugoslavenske delegacije. Članovi jugoslavenske delegacije izjavili su uredniku *Tanjuga* da kvalitetna rasprava s albanskom delegacijom nije bila moguća.¹²⁵⁷ U listopadu 1953., unatoč komisijama i raznim apelima s jugoslavenske strane pa i razmjeni veleposlanika na granicama nije bilo mira. Tako je na jugoslavensko-rumunjskoj granici šest rumunjskih časnika 4. listopada 1953. ujutro, 3,5 kilometra od sela Nimčićevo otvorilo vatru na jugoslavenske graničare Milana Beševića i Cvetka Mirjevskog te se dogodio obostrani vatreni okršaj. Poginulih nije bilo.¹²⁵⁸ Mirno nije bilo ni na mađarskoj granici, budući da je i tamo 5. listopada izazvan novi granični incident u kojem je isto došlo do pucnjave.¹²⁵⁹ Također, 5. listopada 1953. došlo je povrede jugoslavenskoga zračnog prostora od strane albanskoga aviona.¹²⁶⁰ Dakle, incidenti na granicama počinju 1949., a traju sve do kraja 1953.

17. ODRAZ ODNOSA SOVJETSKOGA SAVEZA I JUGOSLAVIJE NA UNUTARNJE PRILIKE U JUGOSLAVENSKOM TISKU

U idućem poglavlju dat će se presjek nekoliko opsegom manjih tema o refleksiji odnosa Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije na unutarnje prilike u Jugoslaviji kroz prikaz jugoslavenskoga tiska. I kroz ovaj dio teksta bit će vidljivo da se sovjetsko-jugoslavenski lom zbio u zadnjoj četvrtini 1949., što se odrazilo i na oblikovanje vijesti o Sovjetskom Savezu. Naime, sve do druge polovice 1949. jugoslavenski tisak izvještavao je prosovjetski u svojim člancima, kao što su bili i prosovjetski govori ključnih osoba jugoslavenskoga političkog vrha. Iz problematike obračuna s domaćim informbiroovcima izdvojen je primjer Sretena Žujovića. Način na koji je u jugoslavenskim tiskovinama tretiran njegov slučaj, pokazuje do koje su mjere jugoslavenske vlasti bile oprezne i suzdržane u informiranju vlastite i svjetske javnosti o spomenutoj temi. U idućem potpoglavlju donosi se prikaz promjene načina na koji je prikazivan Staljin – od njegovoga glorificiranja do demonizacije. Kompletno uredništvo svih analiziranih pet tiskovina imalo je jasno usklađenu politiku izvještavanja te se nije radilo o slučajnom „propustu“ kada je uredništvo diktirano *odozgo* tek koncem 1949. pisalo negativno o Staljinu i njegovoj politici.

Najveće potpoglavlje posvećeno je slavljenju različitih obljetnica. Zbog različitih datuma

¹²⁵⁷ „Odbijanje jugoslavenskih kompromisnih prijedloga dovelo do prekida razgovora s Albanijom“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 244., 29. rujna 1953., 1., 3.

¹²⁵⁸ „Rumunjski oficiri otvorili vatru iz automara na naše graničare“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 250., 30. rujna 1953., 1.

¹²⁵⁹ „S mađarskog teritorija izazvan nov granični incident“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 250., 30. rujna 1953., 1.

¹²⁶⁰ „Albanski avion povrijedio jugoslavenski zračni prostor“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 250., 30. rujna 1953., 1.

slavljenja uzeto je u analizu pet obljetnica koje su raspoređene duž cijele kalendarske godine. One su bitne za razumijevanje sovjetsko-jugoslavenskih odnosa jer su u jugoslavenskom unutarnjem životu bile krucijalne manifestacije za isticanje prosovjetskih stavova u kojima je glavnu riječ vodila jugoslavenska Partija, Agitprop, odnosno tisak. S obzirom na to da su različiti datumi obljetnica, uvidjet će se usklađenost uredničke politike tiskovina. Naime, tek u obilježavanju obljetnica 1950., pa onda idućih godina izbačeni su iz izvještavanja Sovjetski Savez, Staljin i ostatak prigodničarskih floskula koje su se upotrebljavale u tisku, odnosno kada je pokrenuta negativna kampanja pisanja o Sovjetskom Savezu i Staljinu. Ovo je važno naglasiti zato što u tisku primjerice ne samo obilježavanje, nego i veličanje Crvene armije prestaje tek 1950. Isti slučaj bio je i s obilježavanjem Lenjinove smrti. Prigodom obilježavanja Lenjinove smrti, odavala se ujedno i velika počast Staljinu i Sovjetskom Savezu pa i Crvenoj armiji i 1948. i 1949. Godine 1948. navedeni subjekti kroz obilježavanje obljetnica ne ističu izbacivanje KPJ iz Informbiroa. Razlog je jednostavan, pravi se *lom* nije dogodio 1948., nego u zadnjem kvartalu 1949., dok će se iz javnoga diskursa navedeni subjekti izbačeni tek 1950.

18.1. OBRAČUN S DOMAĆIM INFORMBIROOVCIMA U JUGOSLAVENSKOM TISKU – PRIMJER SRETENA ŽUJOVIĆA

Sreten Žujović nadimkom *Crni* bio je ministar financija u jugoslavenskoj Vladi i član Politbiroa CK KPJ. Prebjegao je u jesen 1932. iz Kraljevine Jugoslavije u Sovjetski Savez u kojemu je boravio do početka Drugoga svjetskog rata. Radilo o čovjeku koji je zajedno s Andrijom Hebrangom bio uhićen 7. svibnja 1948., iako ih ne veže „zajednički grijeh“, ali ni zajednička sudbina s obzirom na to da je Žujović živio do 1976., dok je Hebrangu okončan život 11. lipnja 1949. u jeku sovjetsko-jugoslavenskih razmimoilaženja. Žujović je bio optužen za suradnju sa sovjetskim tajnim službama i sovjetskim veleposlanstvom. U zatvoru se nalazio više od dvije godine kada je pušten 1950. Za jugoslavenski tisak, *Borbu*, priznao da je da održavao vezu s Lavrjentjevim, sovjetskim veleposlanikom u Beogradu te ga izvještavao o sjednicama CK KPJ, tijekom i dinamici rasprava na njima, a dao mu je i rukom pisane bilješke koje je zapisivao tijekom sastanaka.

Dana 1. prosinca 1950. na konferenciji za novine izjavio je da nije bio mučen, iako se opredijelio za rezoluciju Informbiroa. Ostaju otvorena pitanja pod kojim okolnostima su iznuđeni Žujovićevi odgovori i kada je dao izjavu s obzirom na to da se čekalo dvije godine da se obavijesti jugoslavenska i međunarodna javnost o *slučaju* Žujović. Kasnije je Đilas svjedočio da je Žujović bio u Glavnjači i

da je bio samo izoliran bez ikakve istrage. Ono što je jasno da je nakon izlaska iz zatvora rehabilitiran, ne u onim funkcijama koje je imao, ali i dalje ne manje važnim. Po izlasku iz zatvora Žujović i Vladimir Dedijer radili su zajedno u *Borbi*, Dedijer kao direktor *Borbe*, a Žujović kao tehnički direktor. Žujoviću je Dedijer bio kum na vjenčanju poslije rata, ali u razdoblju prije nego što su ga zatvorili.¹²⁶¹ Osim funkcije tehničkoga direktora lista *Borbe*, nakon izlaska iz zatvora bio je i direktor Privrednoga instituta, a imao je i čin generala-potpukovnika JNA u rezervi pa bi na različitim obljetnicima bio za stolom u prisustvu starih boraca Armije. Kao što je vidljivo, Žujović je imao drugačiji tretman i put od Hebranga, koji je okončao život u zatvoru. Tretman se odnosio i na članove njegove obitelji. Njegov sin Zoran Žujović, nakon rata postao je član lista *Borbe*, za vrijeme rezolucije Informbiroa bio je u Moskvi kao student atomske fizike, da bi nakon razmimoilaženja sa Sovjetskim Savezom postao jedan od urednika lista *Mladost*, komentator *Međunarodne politike*, ali i nakon prelaska u novine *Politika*, njen dugogodišnji dopisnik iz Pariza i Moskve. Dakle, Sreten Žujović, iako je bio struja Milana Gorkića, za što ga je Tito prozvao na sjednici Politbiroa CK KPJ, jasno se opredijelio za sovjetsku stranu i ne podizanje daljnjih tenzija. Bio je pošteđen te je dobio je nakon izlaska iz zatvora visoke i odgovorne funkcije za obnašanje, kao i njegov sin. Dakle, nije bio obilježen ni on, a ni sin kao drugi informbiroovci koji nakon osude ne bi mogli participirati na bitnijim funkcijama.

O procesu protiv Žujovića jugoslavenski je tisak donio vijest 6. svibnja 1948. u kojoj stoji da je na osnovu članka 74. točke 13. jugoslavenskoga Ustava na prijedlog predsjednika Vlade, Prezidijuma Narodne skupštine Jugoslavije Ivana Ribara odlučeno da se razriješe dužnosti ministar financija Sreten Žujović te ministar lake industrije Jugoslavije Andrija Hebrang. Novi ministri postali su Dobrivoje Radosavljević koji je preuzeo resor financija te Savo Zlatić, resor lake industrije.¹²⁶² Nakon rekonstrukcije Vlade uslijedio je članak ispod navedenoga o biografiji novoga ministra Savezne jugoslavenske vlade Dobrivoja Radosavljevića. Iako su Hebranga i Žujovića jugoslavenske vlasti zajedno *uvezale*, njihovi su slučajevi odvojeni. Dvije vijesti izlaze u jugoslavenskom tisku od 30. lipnja 1948. Riječ je o vijestima o rezoluciji Informbiroa *O stanju u KPJ* i odgovor KPJ. Treća ključna vijest bila je isključenje Hebranga i Žujovića iz CK KPJ. U članku se navelo da je na osnovi odluke Plenuma CK KPJ od 13. travnja 1948. sastavljena partijska komisija koja je bila zadužena za ispitivanje *antipartijskih* djelatnosti ministara Sretena Žujovića i Andrije Hebranga. Sastav komisije bio je: Blagoje Nešković, Ivan Gošnjak¹²⁶³ i Vida Tomšić. Komisija je predala izvještaj i prijedlog odluke o slučaju Politbirou CK KPJ. Oni su u potpunosti usvojili zaključke i prijedloge Partijske

¹²⁶¹ Dedijer, *Novi prilozi*, 1., 638.

¹²⁶² „Ukaz o rekonstrukciji vlade FNRJ“, *Borba*, god. XIII., br. 109., 6. svibnja 1948., 1., „Rekonstrukcija Vlade FNRJ“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 476., 7. svibnja 1948., 1.

¹²⁶³ U *Oslobođenju* o vijesti navodi se I. Gošnjak, no svakako je riječ o Ivanu Gošnjaku, što precizno donosi *Borba*, *Politika*, *Vjesnik* i *Naprijed*.

komisije da se radi o slučaju antipartijske djelatnosti dvojice ministara.¹²⁶⁴ Izvještaj i prijedlog partijske komisije dostavio se svim članovima Partije te glasi: „U prilogu se dostavlja članstvu izvještaj i prijedlog partijske komisije po slučaju antipartijske djelatnosti S. Žujovića i A. Hebranga kao i odluka Politbiroa CK KPJ po slučaju A. Hebranga i S. Žujovića od 19. IV. 1946. godine“.¹²⁶⁵ Sve tiskovine napravile su istu *tiskarsku grešku* te su isključenje, odnosno izvještaj i prijedlog komisije označile da je bilo 19. travnja 1946. Teško da je tada moglo biti isključenje po dvojici ministara, s obzirom na njihovo obnašanje djelatnosti, no svakako se vidi odnos sprege vlasti-medija, odnosno kako je svaka tiskovina *pustila* u javnost identičan tekst s jasnom *tipografskom greškom* koji je dobila od *Tanjuga*, odnosno nekoga iz političkog vrha KPJ.

Članci o dvojici ministara u svim analiziranim novinama išli su dalje te je bilo određeno da se radi o dokumentu, odnosno prilogu broj dva o obavijesti isključenja dvojice ministara, dok je broj jedan imao sadržaj Izjave CK KPJ koja je bila upućena zasjedanju Informbiroa od 20. lipnja 1948. Dakle, u prilogu dva, navodilo se da je tročlana partijska komisija koja je izabrana na plenarnom zasjedanju CK KPJ od 13. travnja 1948. dobila zadatak ispitati Hebrangov i Žujovićev stav. Komisija je dostavila sljedeći sadržaj: „Andrija Hebrang i Sreten Žujović čvrsto su povezani antipartijski elementi, koji su radili protiv Komunističke partije Jugoslavije i Centralnoga komiteta KPJ. Oni su pokušali da razbiju komunističku partiju Jugoslavije, ali u tome nisu uspjeli zahvaljujući čvrstini i jedinstvu Komunističke partije Jugoslavije i budnosti Centralnog komiteta KPJ“.¹²⁶⁶ Dakle, zadatak su dobili 13. travnja 1948., a izvještaj je podnesen već 19. travnja 1948., što znači da su u roku pet dana, uključujući i vikend, ispitali, prikupili dokaze, donijeli, izglasali i napisali odluku. U tekstu se spominjala odluka od 19. travnja 1946. te zapravo ni jednom nije izrijekom napisano da se radi o 1948. U izvještaju je partijska komisija donijela četiri točke, odnosno šesnaest podtočaka protiv dvojice ministara, a predložila je tek 8. svibnja 1948. da se Hebranga isključi iz Partije kao antipartijskoga elementa, izdajnika i klasnoga neprijatelja te da se Žujovića isključi iz Partije kao frakcionaša te klevetnika Partije i države. Naglašeno je bilo da rad obojice potrebno ispitati kroz mjerodavne organe vlasti.¹²⁶⁷ I zadnja vijest, odnosno prilog koji se donio o ovom *slučaju* u istom broju je *Odluka Politbiroa CK KPJ po slučaju Andrije Hebranga od 19. travnja 1946.* pri čemu je komisija predložila CK-u KPJ da se Hebrang odstrani iz Politbiroa CK KPJ, a osim toga Komisija je predložila da

¹²⁶⁴ „Odluka Centralnog komiteta Komunističke partije o isključenju Andrije Hebranga i Sretena Žujovića iz Komunističke partije Jugoslavije“, *Borba*, god. XIII., br. 156., 30. lipnja 1948., 4., „Svim članovima Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2., „Odluka Politbiroa CK KPJ o isključenju Andrije Hebranga i Sretena Žujovića iz Komunističke partije Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 1.

¹²⁶⁵ Isto.

¹²⁶⁶ „Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, *Borba*, god. XIII., br. 156., 30. lipnja 1948., 5., „Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2., „Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 1.

¹²⁶⁷ Isto.

Hebrang napusti položaj ministra industrije u Saveznoj vladi i položaj predsjednika Privrednoga savjeta. Hebrang je ostao na poziciji položaja predsjednika Planske komisije. Navelo se da je Žujovićevo istupanje bilo na sjednici CK-a od 19. travnja povodom Hebrangova pisma čime je dao podršku Hebrangu u njegovom odnosu prema CK-u i Titu. Datum vijesti Politbiroa CK KPJ ponovno je otisnut 19. travnja 1946.¹²⁶⁸ Ono što odudara jest činjenica da je to vijest bila još od 19. travnja 1946. i vrijedila je samo za Hebranga, a ne i za Žujovića koji je bio jedan od glavnih aktera na sjednicama Politbiroa CK KPJ od ožujka do svibnja 1948., a ne 1946. Dakle, jugoslavensko vodstvo nakon što je izbačeno iz Informbiroa, objavilo je vijest dva dana poslije o smjeni Hebranga i Žujovića i to još naznačuje da se radi o procesu koji je od 19. travnja 1946. te isključivo vrijedi za Hebranga. Dvije godine poslije u tisku se našla vijest o Hebrangu, a pridružen mu je bio i Žujović koji je uhićen u svibnju 1948., nakon izvještaja komisije od 8. svibnja 1948. da ih se isključi iz Partije, a ne 19. travnja 1948. U tekstovima jugoslavenskoga tiska došlo je do konfuznosti oko datuma upravo zato što se radilo o dva odvojena slučaja – Hebranga i Žujovića koji su oni spojili u jedan slučaj. U svakom slučaju, Odluka Politbiroa od 19. travnja 1948. ne može biti točna s obzirom na to da je Komisija svoj izvještaj poslala tek 8. svibnja 1948., a Politburo se vodio njenim zaključcima. Stoga, Hebrang je očito na *tankom ledu* bio 1946., a to dokazuje i izvještaj Partijske komisije u kojem se navodi: „da je A. Hebrang 1946. godine kažnjen i isključenjem iz Politbiroa CK KPJ i partijskom kaznom, strogim ukorom i istovremeno je smijenjen s funkcije pretsjednika Privrednog savjeta, zbog pokušaja da svoje neslaganje s privrednom politikom CK KPJ i Vlade FNRJ zamaskira ličnom netrpeljivošću druga Tita prema njemu“.¹²⁶⁹ Dakle, Hebrang je ušao u osobni sukob s Titom, a ne kao čovjek koji je stao na stranu CK SKP (b) za vrijeme razmimoilaženja dviju Partija, kao što je slučaj sa Žujovićem. Nadasve, vijest je plasirana u onom trenutku u kojem je bila potrebna jugoslavenskom vodstvu zbog obračuna s CK SKP (b).

Nakon članka o smjenama ministra, u jugoslavenskom tisku se više nije spominjao dvojac ministara te o njima više nema polemike u jugoslavenskim novinama. Jedino se pojavio referat Borisa Kidriča. On je na Petom kongresu KPJ 28. srpnja 1948. polemizirao o njihovom štetnom radu za državu i Partiju te je u podnaslovu na trećoj stranici „O teorijama i radu Hebranga i Žujovića“.¹²⁷⁰

Sličan scenarij bio je i s Brankom Petričevićem i Vladimirom Dapčevićem koji su bili uhićeni

¹²⁶⁸ „Odluka Politbiroa CK KPJ po slučaju Andrije Hebranga i Sretena Žujovića od 19. aprila 1946. godine“, *Borba*, god. XIII., br. 156., 30. lipnja 1948., 4., „Odluka Politbora CK KPJ po slučaju Hebranga i Sretena Žujovića od 19. IV. 1946. godine“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 2., „Odluka Politbiroa CK KPJ po slučaju Andrije Hebranga i Sretena Žujovića od 19. aprila 1946. godine“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 3.

¹²⁶⁹ „Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, *Borba*, god. XIII., br. 156., 30. lipnja 1948., 5., „Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 523., 30. lipnja 1948., 2., „Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 981., 30. lipnja 1948., 1.

¹²⁷⁰ „O izgradnji socijalističke ekonomike FNRJ“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 181., 28. srpnja 1948., 1 – 3., „Izgradnja socijalističke ekonomike u FNR Jugoslaviji“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1005., 27. srpnja 1948., 4 – 6., O izgradnji socijalističke ekonomike FNRJ“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 549., 29. srpnja 1948., 1 – 5.

u kolovozu 1948., a suđenje im je počelo u lipnju 1950., čiji su dijelovi transkripata i osvrt na njihov slučaj objavljeni naknadno u jugoslavenskom tisku.¹²⁷¹

U jugoslavenskim dnevnim tiskovinama 25. studenoga 1950. izlazi glavna vijest o tome da je javno tužiteljstvo dan ranije obustavilo kazneni postupak protiv Sretena Žujovića te da je izdalo nalog da ga se oslobodi. Priopćenje jugoslavenskoga Javnog tužiteljstva glasilo da je 21. studenoga 1950. obustavilo kazneni postupak protiv okrivljenoga Žujovića te da ga se pusti na slobodu. Rješenje je glasilo: „Krivični postupak protiv Sretena Žujovića iz Beograda, zbog krivičnog djela iz čl. 2 stava 1 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države na osnovu člana 125 u vezi s članom 112 tačke 2 Zakona o krivičnom postupku, obustavlja se, a okrivljeni pušta na slobodu, i to iz ovih razloga: Okrivljenom je za vrijeme isljeđenja pružena mogućnost da se iz dnevne štampe i publikacija obavijesti o događajima koji su se poslije njegovog hapšenja odvijali u zemlji i svijetu, a posebno o neprijateljskim akcijama Vlade SSSR i njenih satelita protiv naše zemlje i borbi koju naša zemlja vodi za svoju nezavisnost i socijalističku izgradnju. Isto tako, okrivljenom je pružena puna mogućnost da se od optužbi koje su stavljene na teret brani prema svom nahođenju. U takvim mogućnostima odbrane okrivljeni je 11 novembra 1950 godine dao izjavu u kojoj je priznao svoje ilegalne veze sa sovjetskim organima i priznao i razotkrio svoju neprijateljsku djelatnost protiv socijalističke Jugoslavije zbog koje je protiv njega bio pokrenut krivični postupak. Ocjenjujući činjenice koje je okrivljeni priznao, a naročito činjenicu da je okrivljeni iz vlastitih pobuda osudio svoju neprijateljsku djelatnost. Javno tužništvo je došlo do zaključka da je time u slučaju okrivljenog postignuta glavna svrha krivičnog pravosuđa naše socijalističke zemlje i da će se okrivljeni ubuduće kloniti takve djelatnosti. Usljed toga, a polazeći od činjenice da je naše krivično zakonodavstvo usmjereno u pravcu prevaspitavanja građana socijalističke Jugoslavije, dalji krivični postupak protiv okrivljenog ukazao se suvišnim, pa je valjalo obustaviti i narediti da se okrivljeni pusti na slobodu“.¹²⁷²

U *Borbi* pa slijedom i u ostalim tiskovinama izašla je Žujovićeva izjava koju je dostavio redakciji. Izjava je datirana od 11. studenoga 1950. U njoj je detaljno iznio svoj slučaj *smatrajući da javnost o tome treba znati*. U izjavi je naznačio da je tek kada je saznao istinu i shvatio svoje pogreške mogao izaći pred CK i Partiju, a greške koje je počinio su krupan prijestup protiv Partije i interesa zemlje te naroda i državnosti. Žujović se u zatvoru potpuno *preodgojio* što je vidljivo u njegovoj izjavi. Zahvalio je Titu i Partiji koji su rukovodili događajima te budnosti CK i snazi Partije te jedinstvu radnih masa u zemlji i naporima za izgradnju socijalizma. Razotkriveni su bili svi neprijateljski planovi

¹²⁷¹ „Pred Vojni sud izneseni su Branko Petričević i Vladimir Dapčević“, *Politika*, god. XLVII., br. 13569., 2. lipnja 1950., 3., „Počelo je suđenje izdajnicima naših naroda, bivšim oficirima Branku Petričeviću i Vladimira Dapčeviću, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1122., 2. lipnja 1950., 3.

¹²⁷² „Javno tužništvo obustavilo krivični postupak protiv Sretena Žujovića i naredilo da se okrivljeni pusti na slobodu“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1273, 25. studeni 1950., 1., „Saopćenje Javnog tužništva FNRJ“, *Vjesnik*, god. X., br. 1730., 25. studenog 1950., 1.

koji su bili usmjereni protiv Partije i protiv slobode zemlje. U nastavku je potvrdio da ga je Partija spasila kao i milijune ljudi te da mu je omogućila da dođe na put istine. Žujović je u svojoj izjavi nastavio da ga je Partija spasila i lažnih položaja u kojima se nalazio kao i lažnoga uvjerenja o *višim razlozima o disciplini* kojom je bio okružen. Žujovićevo obrazloženje ide i dalje, a može se promatrati kao duh onog vremena: „Partija mi je dala da mogućnost da sagledam istinu, pomogla mi da ponova nađem sebe i svoju Partiju. Osjeća sada da sam apsolutno dužan da izađem pred Partiju s istinom. Inače ne bih imao nikakvog moralnoga prava da se ma za šta obratim Partiji. Sve do momenta dok se nisam upoznao s proteklim događajima da je naš CK na krivom putu i da zastranjuje u svom stavu i odnosu prema SKP (b) i Sovjetskom Savezu. To uvjerenje kod mene formiralo se poslije sjednice od 1. marta 1948. godine. Prije ovoga osjećao sam da ima nešto nejasno između nas i Sovjetskoga Saveza“.¹²⁷³ Žujović je tvrdio da je već od 1. ožujka 1948. doneseno mišljenje o sovjetsko-jugoslavenskim odnosima te da ih se trudio shvatiti, ali da ih nije mogao razumjeti jer je smatrao da je sve prolaznoga karaktera te da postoji jednostavno objašnjenje između dvaju rukovodstava. Navodi i da je Lavrentjevu rekao da traži objašnjene i razrješenje situacije, ali da tada nije spoznao one promjene koje su se dogodile kod rukovoditelja CK SKP (b), a bile su i kroz unutarnju politiku i njihove vanjskopolitičke poteze. Zaprepastilo ga je što se dvije *bratske* partije ne mogu složno dogovoriti o gledanjima na određene stvari, a najmanje je mogao tada očekivati da bi moglo doći do ovoga. Zato je smatrao da CK SKP (b) zna pravilno riješiti odnos, a zapravo bi se jugoslavensko rukovodstvo našlo u teškom položaju jer bi se sovjetsko išlo obračunati, što bi uključivalo i nezavisnost zemlje i njeno ekonomsko podređivanje. Žujović je tvrdio da je on bio samo *slijepo oružje* u rukama CK SKP (b) protiv interesa države i naroda. Pokajnički Žujovićev izvještaj ide i dalje te je obrazložio da je radio protiv Partije od onoga trenutka kada je Lavrentjeva poslušao da ne treba svom vodstvu reći da ga je obavijestio o sjednici 1. ožujka 1948., a pogotovo jer nije dao nikakvo kvalitetno objašnjenje za svoje postupke. Žujović je naglasio da se trebalo raspravljati na sjednicama kako bi se moglo doći do odgovora. Smatrao je da su ostali bili svjesni sadržaja i posljedica, dok on nije: „Danas mi je potpuno jasno da bi svaka diskusija na Plenumu bila i besplodna i besciljna, prosto nepotrebna. Radilo se o obračunu, kao što rekoh: naš Plenum je pravilno radio što je odbacio pismo CK SKP (b) i osjetivši opasnost koja prijete Partiji, preduzeo mjere za samoodbranu Partije i njenu pripremu za krupnu ideološku borbu, koja je pretstojala“.¹²⁷⁴ Žujović je istaknuo da je njegova najveća zabluda bila ta što je smatrao da su SKP (b) i Sovjetski Savez krajnji arbitri te da se bez njih ne može pa i po cijenu

¹²⁷³ „Javno tužništvo obustavilo krivični postupak protiv Sretena Žujovića i naredilo da se okrivljeni pusti na slobodu“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1273, 25. studeni 1950., 3., „Izjava Sretena Žujovića redakciji *Borbe*“, *Vjesnik*, god. X., br. 1730., 25. studenog 1950., 1 – 2.

¹²⁷⁴ „Javno tužništvo obustavilo krivični postupak protiv Sretena Žujovića i naredilo da se okrivljeni pusti na slobodu“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1273, 25. studeni 1950., 3., „Izjava Sretena Žujovića redakciji *Borbe*“, *Vjesnik*, god. X., br. 1730., 25. studenog 1950., 1 – 2.

očiglednih nepravilnosti, iako se radilo o određenom stavu jedne partije i država prema drugoj partiji i državi. Za metode koje je zastupao Sovjetski Savez rekao je da odbacuje: „Iako sam bio u zatvoru, ja sam se osjećao slobodnim, otkad sam se od njih oslobodio. Oslobodila me Partija, naša Komunistička partija Jugoslavije, CK KPJ, oslobodili su moju misao od njihovih mračnjačkih okova. Partija je u pravu. Partija je ispravno postupila prema meni, jer sam bio oružje, i to slijepo, neprijateljske politike s kojom su neprijatelji naše Partije htjeli da ruše našu Partiju i porobe našu zemlju. Partija me nije uhapsila, već me je otela od njih i spasila me“.¹²⁷⁵

Žujović je dalje prepričavao o Đilasu, pismima koje je dobio od Lavrjentjeva koji mu je uostalom i dao da pročita pismo CK SKP (b) od 27. ožujka 1948. te kako mu je Lavrjentjev rekao da bi „svaki komunist trebao i mogao doći slobodno u sovjetsku ambasadu jer je to komunističko poslanstvo i to ne da nije poniženje, nego je i dužnost komunista“.¹²⁷⁶ O nabavi auta za sovjetsko veleposlanstvo rekao je da je bila Lavrjentjeva ideja. Đilas je tada imao primjedbu na Žujovićev način rada s riječima na što su spali ministri jedne vlade. U završnom dijelu govora Žujović je konstatirao o posljednjim rečenicama iz izjave od 11. studenoga 1950. CK KPJ: „poslije dvadeset pet godina rada i života u Partiji, u pedeset drugoj godini svog života, došao sam do ovog rezultata i do ove istine: Kriv sam i isključen sam iz Partije, dok oko mene ključa život Partije u izgradnji socijalizma. Hvala vam drugovi, što ste me spasili, ponovo vidim Partiju i osjećam je u sebi. Radi se o mojoj daljnjoj sudbini. Smatram, drugovi, da nemam prava da vas molim ma za šta, osim za jedno. Riješite je. Vašu odluku ću izvršiti“.¹²⁷⁷ Na kraju izjave je datum 23. studenoga 1950., pa proizlazi da je tada data izjava za medije. Sve u svemu, pokajnički stav i preodgoj Žujovića te način njegova kasnije puštanja kao i njegove izjave oslikavaju tadašnje jugoslavensko društvo u kojem je čelna osoba jugoslavenskoga vodstva vodila suvereno politiku te kažnjavala neistomišljenike. Unatoč odsluženoj zatvorskoj kazni u razdoblju od dvije i pol godine i nikad izrečenom kaznom ili sudskom presudom, Žujović po izlasku iz zatvora nije bio marginaliziran, nego je dobio odgovorne i utjecajne funkcije, kao i njegov sin, u kojima su prosperirali u daljnjem jugoslavenskom društvu.

¹²⁷⁵ Isto, 3.

¹²⁷⁶ Isto, 3.

¹²⁷⁷ Isto, 3.

18.2. STALJIN – OD OBOŽAVANJA DO MRŽNJE

Kada govorimo o Staljinovom prikazivanju u jugoslavenskom tisku, tu je temu najbolje promatrati kroz prizmu Staljinovoga rođendana. Naime, jugoslavenski tisak svesrdno je obilježavao i veličao Staljinov rođendan, a Titovi brzojavi bili su u prvom planu. Kroz čestitke jugoslavenskoga vrha može se ustanoviti ozračje sovjetsko-jugoslavenskih odnosa, a time se može secirati *modus operandi* jugoslavenskoga političkog vrha prema Sovjetskom Savezu i Staljinu.

Slavljenje Staljinovoga rođendan 18. prosinca u jugoslavenskim novinama završilo je 1949. U razdoblju od 1945. do 1948. Staljinu se rođendan čestitao i slavio kao glavna vijest na naslovnica s velikim slikama.¹²⁷⁸ Objava tekstova u kojima se slavilo Staljina započela bi nekoliko dana prije rođendana, a Tito bi bio taj koji je upućivao posebnu čestitku. On je u ime naroda Jugoslavije slao tople želje riječima „da živite dugo na sreću naroda Sovjetskog Saveza i na dobrobit cjelokupnog naprednog čovječanstva“.¹²⁷⁹ Iako je KPJ bila izbačena iz Informbira, to nije spriječilo da se u tisku i u 1948. proslavi 69-ti rođendan Staljina.¹²⁸⁰ Naime, u toj se godini dao nešto veći prostor obljetnici sedam godina postojanja Jugoslavenske armije¹²⁸¹, ali obje vijesti bile su na naslovnoj stranici. Od 1949. pa nadalje do 1952. vijest je bila potpuno izostavljena i prešućena. Nema telegrama, ni brzojava ni pompozni čestitki Tita kao i ostalih rukovodećih osoba. Iako je KPJ bila izbačena iz Informbira od strane Sovjetskoga Saveza kojem je na čelu bio Staljin, to nije spriječilo odobrenje jugoslavenskoga političkog vodstva da čak pola godine kasnije čestita tom istom Staljinu rođendan. Obilježavanje Staljinovih rođendana kroz jedno divljenje u obliku božanstva, bilo je nešto što je bila uobičajena pojava. Osim vijesti na naslovnoj stranici, na njoj su se isticali telegrami upućeni generalisimusu Staljinu od strane Tita: „Dragi Josife Visarionoviču, dozvolite mi da Vam u svoje ime i u ime naroda Jugoslavije najsrdačnije čestitam rođendan, s najtoplijim željama, da živite dugo na sreću naroda Sovjetskog Saveza i na dobrobit cjelokupnog naprednog čovječanstva“.¹²⁸² Velike čestitke upućene Staljinu povodom rođendana bile su gotovo uvijek preko cijene stranice novina, a uz njegov rođendan slavio se i Dan Jugoslavenske armije.¹²⁸³ Obljetnica Armije zamijenila je 1949. ulogu čestitanja i slavljenja. Do tada je navedena obljetnica bila u drugom planu.

¹²⁷⁸ „Šezdeset osmi rođendan generalisimusa Staljina“, *Borba*, Beograd, br. 303., 21. prosinca 1947., 1., Staljin prvoborac za slobodu i nezavisnost naroda“, *Oslobođenje*, god. V., br. 359., 21. prosinca 1947., 1.

¹²⁷⁹ „Čestitka maršala Tita generalisimusa Staljinu“, *Oslobođenje*, god. V., br. 360., 22. prosinca 1947., 1.

¹²⁸⁰ „Šezdeseta godišnjica Velikog Staljina“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 675., 22. prosinca 1948., 1 – 2.

¹²⁸¹ „Naredba Vrhovnog komandanta oružanih snaga i ministra Narodne odbrane maršala Tita povodom 22 decembra Dana Jugoslavenske armije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 675., 22. prosinca 1948., 1 – 2., „Sedam godina Jugoslavenske armije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 676., 23. prosinca 1948., 1 – 2.

¹²⁸² „Šezdeset osmi rođendan generalisimusa Staljina“, *Borba*, Beograd, br. 303., 21. prosinca 1947., 1.

¹²⁸³ „68 godišnjica rođenja generalisimusa Staljina“, *Naprijed*, god. V., br. 42., 20. prosinca 1947., 1.

Član CK KPJ, Dobrivoj Radosavljević na svečanoj sjednici Društva za kulturnu suradnju Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza iskazao je riječima oduševljenje Staljinu koji je 21. prosinca 1948. navršio 69 godina života. Jugoslavenska vanjska politika i politika uredništva novina bazirala se na Staljinovom kultu, a uzor se pronalazio u Sovjetskom Savezu. Tako je Radosavljević naveo da je dan Staljinovoga rođenja potrebno slaviti zbog svih njegovih zasluga, a to su izvojevane pobjede u Drugom svjetskom ratu, borbe za ostvarenje Petogodišnjega plana i borbe za mir protiv imperijalističkih potpaljivača. Radosavljević je tada istaknuo: „Govoriti o Staljinu, znači govoriti o veličanstvenom putu, o izgradnji socijalizma, putu na kome su sovjetski narodi, pod rukovodstvom Boljševičke partije na čelu sa Staljinom, prvi put u historiji čovječanstva, krčili put i savladivali sve prepreke ka cilju – izgradnji novog besklasnog društva“.¹²⁸⁴ Tu se on nije zaustavio, tvrdeći da su sovjetski narodi likvidirali zaostalost, postali najmoćnija zemlja u svijetu, a prelazak iz socijalističkoga u komunističko društvo je došlo pod rukovodstvom Staljina, koji je ujedno omogućio ogroman porast ugleda i utjecaja Sovjetskoga Saveza u međunarodnim odnosima. Završio je riječima: „Živeo vođa naprednog čovečanstva“.¹²⁸⁵ Kao što se može primijetiti po datumima čestitanja to je išlo gotovo uvijek nekoliko dana ranije, a nekad i u više brojeva. Tako je čestitka u novinama *Naprijed* objavljena 20. prosinca 1947., a 1948. četiri dana kasnije. *Naprijed* je bio tjednik, no opet se nije ništa prepustilo slučaju, kao primjerice što se 1947. moglo čestitati obljetnicama u novinama 27. prosinca 1947. To se nije dogodilo iz poštovanja prema Staljinu, budući da je jugoslavenski tisak na prvim stranicama s velikom pompoznom Staljinovom fotografijom odao divljenje i čast. Također, čak i punih pola godina nakon isključenja, u Jugoslaviji je u novogodišnjem periodu objavljen kalendar za novu, 1949. godinu sa Staljinovom slikom i njegovim člancima.¹²⁸⁶ Iako je Jugoslavija službeno i javno izbačena iz Informbiroa, to nije spriječilo jugoslavenski tisak da svesrdno i oduševljeno idealizira i promiče Sovjetski Savez i njegovu politiku, a ključnoga protagonista ponosno glorificira.

Slavljenje Staljinova rođendana bilo je upriličeno redovno od 1945. do 1949. sa svim počastima. Do 1949. u novinskim člancima nalaze se različita laskanja poput: „s njegovim imenom vezani su najznačajniji i najveći događaji povijesti. Staljin je genijalni mislilac, državnik, rukovodilac milijunskih narodnih masa Sovjetskoga Saveza u pobjedi socijalizma; on je pouzdanje i simbol najširih slojeva čovječanstva, koji se bore za napredak, za mir i demokraciju u svijetu. Stoga njegov rođendan uz narode velikog Sovjetskog Saveza praznikuje i čitavo napredno čovječanstvo“.¹²⁸⁷ Tekstovi nisu

¹²⁸⁴ „Šezdeset devet godina velikog Staljina“, *Naprijed*, god. VI., br. 52., 24. prosinca 1948., 1. Čestitke su bile poslane i prije i posije donošenja rezolucije Informbiroa. Često se događalo da su prenašane čestitke u razne svrhe od Nove godine do raznih obljetnica., Čestitka Društva za kulturnu saradnju Jugoslavije sa SSSR generalisimusa Staljinu“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 370., 3. siječnja 1947., 1.

¹²⁸⁵ Isto, 1.

¹²⁸⁶ *Republikanska Božićnica: Hrvatski seljački kalendar za proslu godinu 1949.*, ur. Franjo Gaži i Stanko Škare, (Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke: Zagreb, 1948.), 57 – 64.

¹²⁸⁷ „Rođendan velikog Staljina“, *Vjesnik*, god. VII., br. 820., 21. prosinca 1947., 1.

bili potpuno isti, nego su se u redakcijama novina natjecali tko će dati veće počasti pa se iskazivalo da je pod rukovodstvom Lenjina, a točnije pod Staljinom započela nova epoha čovječanstva. Zatim da je Staljin nastavio Lenjinovo djelo za izgradnju socijalizma kroz novi društveni-ekonomski poredak s razlikom bez eksploatacije čovjeka kao što je slučaj s imperijalističkim zemljama ili nabranje Staljinovih djela i pobjeda kroz njegov snažni utjecaj u rukovodstvu.¹²⁸⁸ Osim hvaljenja bila je upriličena redovna javna čestitka Tita Staljinu za rođendan.¹²⁸⁹

Glorificiranja su nastavljena kroz 1948., a čestitka Tita Staljinu nije izostala ni 1948. u kojoj je čestitao rođendan i poželio mnogo uspjeha u radu Sovjetskoga Saveza i cijeloga naprednog svijeta.¹²⁹⁰ Dakle, hvaljenje Staljina 1948. nije bilo prekinuto ili smanjeno. Fotografije su i dalje bile u upečatljivoj veličini kao i prije, a tekst po sadržaju hvaljenja neće biti nimalo manje sadržajni. Štoviše, da nije poznata činjenica da su se dogodila razmimoilaženja između CK KPJ i CK SKP (b) ne bi se prema jugoslavenskim novinama moglo ni razumjeti da se dogodio lom između dviju partija.

U tekstovima se iskazivalo i da jugoslavenski narodi slave veliki dan: „Pojava Staljina u istoriji radničkog pokreta u Rusiji, u istoriji Sovjetskog Saveza i međunarodnog radničkog pokreta u istoriji čovečanstva je takva da je nju teško osvetliti u jednom prikazu. Govoriti o Staljinu znači govoriti o istoiskoj epohi u razvoju čovečanstva, iz kapitalističkog društvenog uređenja u novo socijalističko koje označava prelaz po rečima Engelsa *iz castva nužnosti u carstvo slobode*. Govoriti o Staljinu, znači govoriti o Boljševičkoj partiji, njezinom stvaranju u borbi i pobjedi naroda carske Rusije na čelu sa proletarijatom za novu sovjetsku vlast, za stvaranje Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, prve zemlje socijalizma, osnovne snage napretka i demokratije u svetu“.¹²⁹¹ Broj stranica glorificiranja nije se smanjio, štoviše povećao se.¹²⁹² Analizirane jugoslavenske novine, naravno, povele su se za središnjim partijskim novinama iskazujući oduševljenje Staljinom.¹²⁹³ Veličanje velikoga genija Staljina, čovjeka koji je izbacio KPJ iz zajednice Informbiroa, nije se libilo spomenuti u tekstu od jedne stranice čak jedanaest puta u vezi glorificiranja Oktobarske revolucije u kojoj je zapravo imao zanemarivu ulogu.¹²⁹⁴ Praćenje vijesti iz zemalja pod sovjetskim nadzorom nije prestalo, štoviše,

¹²⁸⁸ „Šezdeset i osmi rođendan Josifa Visarionoviča Staljina“, *Politika*, god. XLIV., br. 12799., 21. prosinca 1947., 1., J., M., „Staljin prvoborac za slobodu i nezavisnost naroda“, *Oslobođenje*, god. V., br. 359., 21. prosinca 1947., 1., „68. godišnjica rođenja generalisimusa Staljina“, *Naprijed*, god. V., br. 51., 20. prosinca 1947., 1.

¹²⁸⁹ „Telegram maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Politika*, god. XLIV., br. 12799., 21. prosinca 1947., 1., „Čestitka maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Oslobođenje*, god. V., br. 360., 22. prosinca 1947., 1., „Brzobjavna čestitka maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Vjesnik*, god. VII., br. 820., 21. prosinca 1947., 1.

¹²⁹⁰ „Telegram maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Borba*, god. XIII., br. 307., 21. prosinca 1948., 1., „Brzobjav maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1133., 22. prosinca 1947., 1., „Telegram maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 676., 23. prosinca 1948., 1.

¹²⁹¹ „Šezdeset devet godina velikog Staljina“, *Borba*, god. XIII., br. 307., 21. prosinca 1948., 1.

¹²⁹² Isto, 2.

¹²⁹³ „Šezdeset devet godina velikog Staljina“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1133., 22. prosinca 1948., 1 – 2., „Šezdesetdeveta godišnjica velikog Staljina“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 675., 22. prosinca 1948., 1 – 2., „Šezdesetdeveta godišnjica velikog Staljina“, *Naprijed*, god. VI., br. 52., 21. prosinca 1948., 1 – 2.

¹²⁹⁴ I. U., „Veliki Oktobar“, *Naprijed*, god. VI., br. 45., 5. studeni 1948., 1.

dodatno je prošireno.¹²⁹⁵

Divljenje Staljinu jugoslavenskih vlasti i medija bilo je isticano sve do druge polovice 1949. Nazivalo ga se velikim čovjekom, pa zatim genijalnim vođom koji je obogatio naprednu sovjetsku vojnu znanost novim, genijalnim postavkama: o čimbenicima koji trajno utječu na sudbinu rata, o aktivnoj obrani i zakonima ofenzive i kontraofenziva, o odnosu rodova vojske, o ulozi ratne tehnike i svim onim epitetima o kojima mogu samo maštati svi drugi državnici, pogotovo kada je riječ o drugoj državi. Novine *Naprijed* objavile su tekst 18. listopada 1947. bez kritičkoga osvrsta da je Staljin rukovodio obnovom i izgradnjom socijalizma te politikom Sovjetskoga Saveza, koji se politikom bori za trajni mir u svijetu, ravnopravnost svih naroda za oslobođenje porobljenih naroda i rasa za demokraciju i slobodu u svim zemljama svijeta.¹²⁹⁶ Naime, radilo se o drugom popunjenom izdanju Staljinove biografije koje je bilo dostupno široj jugoslavenskoj javnosti. Osim naručenih i fabriciranih članaka koji nisu bili potpisani, znalo se naći i potpisanih članaka u jugoslavenskim novinama. Konkretno u *Naprijedu* se nalazio članak majora Jugoslavenske armije Stane Kinga koji je istaknuo da su Sovjetski Savez i njegova Armija najveća poluga za čvrst i trajan mir, a da 30 godina osnutka sovjetske armije slavi čitavo slobodno čovječanstvo. Armija je ujedno i čuvar mira koja se odgaja na ratnim vještinama sovjetske armije.¹²⁹⁷ Naravno, ni drugi listovi nisu propustili veličati snagu sovjetske vojske pri čemu se priznalo, što se kasnije nijekalo, da je sovjetska vojska „prekoračila u našu zemlju da nam pruži bratsku pomoć za definitivno oslobođenje septembra 1944 godine pa do kraja rata, u zajedničkim borbama Sovjetske i naše Armije“¹²⁹⁸ pri čemu su istaknute tri najvažnije bitke u kojima je dala ogroman obol sovjetska vojska. Radilo se o Beogradskoj operaciji, Batinskoj bitki i bitki kod Balatona. Daljnji je opis nudio sliku da su se spojile vojske pod komandama generala Ždanova i Peke Dapčevića, a da je prolivenom krvlju obje vojske na ulicama Beograda zacementirano bratstvo dvaju naroda.¹²⁹⁹ Potpisnik ovih redova bio je pukovnik Vukašin Subotić. Čestitke i Staljinove slike preko cijelih stranica u novinama bile su uobičajene kroz čitavu 1948., a slavljenje 30 godina sovjetske vojske bilo je u svim novinama obilježeno.¹³⁰⁰ Također, Titovi telegrami i čestitka nisu bili izostali.¹³⁰¹ Bile su i čestitke Titu za rođendan od strane Staljina i Molotova te njegova zahvala

¹²⁹⁵ „Kako da se proučava komunizam“, *Naprijed*, god. VII., br. 4., 21. siječnja 1949., 2.

¹²⁹⁶ B. S., „Uz drugo popunjeno izdanje biografije J. V. Staljina na našem jeziku“, *Naprijed*, god. V., br. 42., 18. listopada 1947., 4.

¹²⁹⁷ Stane King, „Sovjetska armija – siguran čuvar mira i demokracije u svijetu“, *Naprijed*, god. VI., br. 8., 20. veljače 1948., 1.

¹²⁹⁸ Vukašin Subotić, „Iz zajedničkih borbi sovjetske i jugoslavenske armije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 413., 22. veljače 1948., 2.

¹²⁹⁹ Isto, 2.

¹³⁰⁰ „Trideset godina Sovjetske armije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 414., 23. veljače 1948., 1 – 2.

¹³⁰¹ „Telegram maršala Tita Generalisimusu Staljinu“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 414., 23. veljače 1948., 1.

„Telegram maršala Tita sovjetskim ratnicima“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 414., 23. veljače 1948., 1.

njima.¹³⁰² Slavljenje sovjetske armije nastavilo se i u 1949. kroz obilježavanje 31. obljetnice.¹³⁰³

Iako je Staljin izostavljen nakon 1949., to nije bilo uvijek te će se negdje ipak provući, kao što je bio slučaj u *Naprijedu* 8. studenoga 1952. gdje se zapravo hvalila Lenjinova izgradnja socijalizma koju je kasnije dodatno razvio Staljin, a upravo kako se navelo da: „svjetski demokratski antimperijalistički front ubrzava pobjedu demokracije i socijalizma, vezuje ruke ratnim hušakcima“.¹³⁰⁴ Izostavljanje Staljina bila je vrlo česta pojava od 1949., a kritiziranje Sovjetskoga Saveza da odstupa od osnovnih teoretskih socijalističkih misli i postavki velikih učitelja: Marxa, Engelsa i Lenjina još i češće.¹³⁰⁵ Od 1951. krenulo je intenzivnije spominjanje Staljina u negativnom kontekstu pa se u jugoslavenskom tisku našlo izrugivanje kako Sovjetski Savez i zemlje pod sovjetskim nadzorom prikazuju Staljina, poput *Staljin – izabranik Božji* i *Staljin – lokomotiva* u kojima se pri tom ismijavala kultura Sovjetskoga Saveza koja ga proglašava „orlom, suncem, vrhuncem, zvijezdom, krotiteljem zvijezda, genijem, oplođivačem zemlje i oplođivačem uopće“ te kako se navodilo da su ga u *Pravdi* proglasili *lokomotivom historije*. Uz navedeno, *Vjesnik* je dodao: „Ali na mrtvom kolosijeku“.¹³⁰⁶ Negativna konotacija bila je zastupljena u tekstovima u kojima se omalovažavalo Staljina.¹³⁰⁷ Kroz negativno spominjanje, bilo je sve više karikatura koje ismijavaju Staljina.¹³⁰⁸ Nije naodmet još jednom spomenuti da se do kraja 1949. jugoslavenski tisak natjecao i veličao da budu što bolje zastupljeni superlativi o Sovjetskom Savezu sa Staljinom na čelu.

Dakle, u 1949. u jugoslavenskim novinama ne postoji čestitka rođendana Josifu Staljinu, a to će vrijediti i za iduće godine. Dvije crtice potrebno je izdvojiti za ustanovljenje oduševljenosti Tita kao jugoslavenskoga lidera u Staljina. Prvu donosi dugogodišnji sovjetski diplomat i ruski ministar vanjskih poslovanja Jevgenij Primakov koji je naveo je u knjizi sjećanje *Minsko polje politike*: „Nakon puno, puno godina, već poslije Titove smrti, bio sam u Beogradu, u njegovoj kući. Na moju molbu onamo su me doveli jugoslavenski prijatelji. Kako sam se začudio, kada sam na polici za knjige vidio Staljinovu fotografiju. Što je to – čovjek koji je brižljivo čuvao fotografiju svojega neprijatelja ili znak poštovanja prema protivniku?“¹³⁰⁹. Dakle, Tito je, prema Primakovu, na polici za knjige držao Staljinovu sliku, odnosno ostala mu je stajati i nakon njegove smrti. U drugoj crtici riječ je o slovenskom komunistu Ivanu Mačeku Matiji koji je nakon Titove smrti ustanovio da je Tito „celog

¹³⁰² Pozdravni telegram generalisimusa Staljina maršalu Titu, Čestitka Molotova, Telegram maršala Tita J. V. Staljinu, *Oslobođenje*, god. V., br. 184., 29. svibnja 1947., 1.

¹³⁰³ „Tridesetprva godišnjica sovjetske armije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 730., 24. veljače 1949., 1 – 2.

¹³⁰⁴ „Projekt programa Komunističke partije Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VI., br. 27., 2. srpnja 1948., 1.

¹³⁰⁵ „Govor maršala Tita na Drugoj partijskoj konferencije gardijske divizije, *Naprijed*, god. IX., br. 9., 23. veljače 1951., 1.

¹³⁰⁶ „Staljin – izabranik Božji“, *Vjesnik*, god. XI., br. 1858., 24. travnja 1951., 3., „Staljin – lokomotiva!“, *Vjesnik*, god. XI., br. 1858., 24. travnja 1951., 3.

¹³⁰⁷ „Staljin – vrhovni kompozitor i dirigent“, *Vjesnik*, god. XI., br. 1880., 21. svibnja 1951., 3.

¹³⁰⁸ „Vrti se Staljin u krugu?“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1863., 14. listopada 1952., 1.

¹³⁰⁹ Primakov, *Minsko polje politike*, 19.

života (...) bio internacionalist“, ali je uvijek – i nakon sukoba sa Staljinom – „do neke mere priznavao autoritet prve zemlje komunizma“. ¹³¹⁰ Jugoslavensko političko vodstvo na čelu s Titom imalo je i krajem 1948. i dalje pozitivan stav o Staljinu pri čemu se navodilo da Staljin nije u pravu, ali zato ga se istovremeno nazivalo: „najvećim živim autoritetom u demokratskom svijetu, koji nigdje nije više voljen i poštovan, osim u SSSR-u, nego u Jugoslaviji. On je bio, jest i bit će smatran u našoj Partiji kao jedan od najvećih korifeja, marksizma. Na njegovim su se djelima učili i danas se uče, a i ubuduće će se učiti članovi naše Partije i radni ljudi naše zemlje“. ¹³¹¹ Interpretacija povjesničarke Snježane Koren može se smatrati preciznom: „iako se sljedećih mjeseci priznavalo da razmimoilaženja postoje, javno se i dalje se izražavala nada da se sukob može izgaditi, Staljina i SSSR još se nije javno kritiziralo, a optužbe na račun Jugoslavije pripisivale su se Informbirou. Potkraj godine škole su i dalje proslavljale godišnjicu Oktobarske revolucije, a novine su i dalje bilježile Staljinov rođendan. Primjerice, *Omladinski borac*, list *Narodne omladine Hrvatske*, donio je – iako više ne, kao prethodnih godina, na naslovnoj stranici – članak „Pred godišnjicu rođenja velikog vođ sovjetskih naroda“. ¹³¹²

Pod patronatom novoga saveznika Sjedinjenih Država došlo je do savezništva između Jugoslavije, Grčke i Turske. Primjerice, 1952. i 1953., kako je bilo intenzivnije zbližavanje s navedenim zemljama, bilo je i divljenje grčkoj i turskoj vojsci s obrazloženjem da i dalje postoji opasnost i starih i novih osvajača, iako se navelo da je prelomljena informbiroovska blokada. Paradoksalno je što se umjesto veličanja Staljina, na tu istu obljetnicu spominjao Sovjetski Savez kao najgori neprijatelj, pa će Sovjetski Savez zamijeniti u negativnom smislu čestitke Staljinu. ¹³¹³ Čestitke Armiji bile su od različitih političkih aktera, kao i od različitih ustanova, kao što je Mjesno sindikalno vijeće Zagreb koje je navelo da sa svojih 100.000 organiziranih članova slavi 22. prosinac kao praznik junačke Armije. ¹³¹⁴

¹³¹⁰ Milomir Marić, *Deca komunizma*, 2. izd. (Beograd: Mladost, 1987.), 102.

¹³¹¹ „Još jednom o nepravednim i neistinitim optužbama“, *Borba*, god. XIII., br. 241., 4. listopada 1948., 2., Pero Simić, *Tito: fenomen stoljeća: prva politička biografija* (Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2009.), 256.

¹³¹² Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, 435.

¹³¹³ „Naša Armija“, *Naprijed*, god. X., br. 52., 19. prosinca 1952., 1.

¹³¹⁴ „Mjesno sindikalno vijeće Zagreb sa 100 hiljada sindikalno organiziranih radnika i službenika čestita“, *Naprijed*, god. X., br. 52., 19. prosinca 1952., 10.

18.3. VELIKE OBLJETNICE

Velike obljetnice koje su se obilježavale u jugoslavenskoj javnosti mijenjale su se kao što je vidljivo u prethodnom slučaju Staljinovoga rođendana. Određene obljetnice poput spomenute, zatim obljetnice 27. ožujka ili Dana Crvene armije najednom su bile izostavljene, dok su se primjerice Praznik rada i Oktobarska revolucija nastavile obilježavati, ali bez veličanja Sovjetskoga Saveza i Staljina. Zato je potrebno dati pregled obilježavanja obljetnica, odnosno ustanoviti u kojem trenutku jugoslavenski tisak mijenja *raspoloženje* prema određenom događaju. Prekretnica u odnosima sovjetsko-jugoslavenskim odnosima bila je druga polovica 1949. To se odnosilo i na spomenute obljetnice pa se do tada glorificirao Staljin i Sovjetski Savez. Ovisno u kojem razdoblju zapadne određeni događaj (ožujak, svibanj, lipanj ili listopad), budući da će u nekoliko mjeseci u jugoslavenskom tisku biti potpuno oprečno stajalište naspram Sovjetskoga Saveza, on neće zavisiti o događajima iz lipnja 1948. Nadalje, u tisku se uz godišnjicu Lenjinove smrti Staljin više nije spominjao, samo Marx i Engels. Primjerice od 1950. Staljin je kroz sjećanja na obljetnice bio izostavljen. Paralelno s tiskom, identično stanje se održavalo i u školama i ljetopisima diljem Jugoslavije, pa ovo svakako nije bio izolirani slučaj, nego je jugoslavenska vlast projicirala diskurs u novinama prema vlastitim tendencijama. Oktobarska revolucija se od 1950. nastavila obilježavati u školama i to u godinama nakon narušavanja sovjetsko-jugoslavenskih odnosa. Razlika je u tome što se Sovjetski Savez usputno spominjao, a revolucija se odnosila na *cijelo napredno čovječanstvo*.¹³¹⁵ Nastavno na ovo, i u kalendarima su se nastavljali obilježavati određeni datumi.

Prijelomna godina bila je svakako 1949. Preciznije rečeno, posljednja godina u kojoj se odudaralo od kasnije proklamirane jugoslavenske historiografije. Rade Žigić upriličio je u Hrvatskom narodnom kazalištu (HNK) govor o obljetnici Oktobarske revolucije. U govoru koji je bio potpuno posvećen navedenom događaju, isticao je snagu i sovjetske države kao i sposobnosti Staljina i Lenjina. Ujedno se radilo, prema Višnjiću, o zadnjoj manifestaciji u Zagrebu na kojoj Staljin javno spomenut.¹³¹⁶ Kako se može pratiti u tisku jugoslavenski odnos prema Sovjetskom Savezu, tako se može pratiti i sovjetski odnos prema Jugoslaviji. Najbolje oslikava ove tvrdnje proslava Titovoga rođendana. Već 25. svibnja 1948. sovjetska čestitka je izostala. Među mnoštvom čestitki za 56. rođendan u jugoslavenskom tisku našli su se na prvim stranicama novina čestitke poput onih republičkih ogranaka primjerice CK KPH¹³¹⁷, Zemaljskoga odbora Narodne fronte Hrvatske¹³¹⁸,

¹³¹⁵ Isto, 438.

¹³¹⁶ Višnjić, *Partizansko ljetovanje*, 142.

¹³¹⁷ „Brzjav Centralnog komiteta Komunističke partije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 951., 26. svibnja 1948., 1.

¹³¹⁸ „Čestitka Zemaljskog odbora Narodne fronte Hrvatske“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 951., 26. svibnja 1948., 1.

Centralnoga odbora jedinstvenih sindikata Jugoslavije¹³¹⁹, Izvršnoga odbora Hrvatske republikanske seljačke stranke¹³²⁰, Glavnoga odbora Srba u Hrvatskoj¹³²¹, Izvršnoga odbora Gradskoga NO-a Zagreb¹³²². Svoje mjesto u novinama dobile su i čestitke istaknutih pojedinaca poput Vladimira Nazora¹³²³ i Vladimira Bakarića.¹³²⁴ U idućim brojevima objavljene su čestitke vođa zemalja pod sovjetskim nadzorom poput Dimitrova¹³²⁵, Lajosa Dinnyesa, predsjednika mađarske Vlade¹³²⁶, zatim republički pozdravi poput predsjednika Prezidijuma Narodne skupštine NR Slovenije Josipa Vidmara¹³²⁷, predsjednika Prezidijuma Narodne skupštine NR Srbije, Siniše Stambolića¹³²⁸, predsjednika Narodnog sobranja za Makedoniju Blagoja Foteva¹³²⁹, predsjednika Prezidijuma Narodne skupštine NR Crne Gore Milana Rašovića¹³³⁰ i od Svetozara Rittiga.¹³³¹ Kao što je vidljivo izostala je najznačajnija čestitka, ona Staljinova ili nekog drugoga sovjetskog dužnosnika.

Osim slavljenja Praznika rada, obostrano su obilježeni i neki drugi datumi poput Dana pobjede nad neprijateljem gdje bi Tito odaslao bratski telegram Staljinu, a on bi ga vratio s prijateljskim pozdravima i s najljepšim željama. Telegrami obojice prenijele bi sve jugoslavenske relevantne novine.¹³³² Vidljivo je da bi Tito najčešće bio prvi koji bi čestitao ili pozdravio Staljina pa bi mu ovaj odgovorio. Ne bi se dugo čekalo na odgovor. U ovom slučaju četiri dana. Već 1948. godine, povodom obilježavanja 9. svibnja, izostali su međusobni telegrami.¹³³³

¹³¹⁹ „Čestitka Centralnog odbora Jedinstvenih sindikata Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 951., 26. svibnja 1948., 1.

¹³²⁰ „Čestitka Centralnog odbora Jedinstvenih sindikata Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 951., 26. svibnja 1948., 1.

¹³²¹ „Čestitka Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 951., 26. svibnja 1948., 1.

¹³²² „Brzovjav Izvršnog odbora Gradskog NO-a Zagreb“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 951., 26. svibnja 1948., 1.

¹³²³ „Brzovjav Vladimira Nazora“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 951., 26. svibnja 1948., 1.

¹³²⁴ „Brzovjav predsjednika vlada Narodne Republike Hrvatske dra Vladimira Bakarića“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 951., 26. svibnja 1948., 1.

¹³²⁵ „Čestitka Georgija Dimitrova“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 952., 27. svibnja 1948., 1.

¹³²⁶ „Čestitka predsjednika vlada Republike Mađarske Lajosa Dinnyesa“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 952., 27. svibnja 1948., 1.

¹³²⁷ „Čestitke predsjednika Prezidijuma Narodne skupštine NR Slovenije Josipa Vidmara“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 952., 27. svibnja 1948., 1.

¹³²⁸ „Brzovjav predsjednika Prezidijuma Narodne skupštine NR Srbije dra Siniše Stankovića“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 952., 27. svibnja 1948., 1.

¹³²⁹ „Čestitka predsjednika Narodnog sobranja za Makedoniju Blagoja Foteva“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 952., 27. svibnja 1948., 1.

¹³³⁰ „Pozdrav predsjednika Prezidijuma Narodne skupštine NR Crne Gore Milana Rašovića“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 952., 27. svibnja 1948., 1.

¹³³¹ „Brzovjav Monsignora dra Rittiga“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 952., 27. svibnja 1948., 1.

¹³³² „Telegram maršala Tita generalisimusu Staljinu povodom dana pobjede“, *Oslobođenje*, , god. V., br. 167., 9. svibnja 1947., 1., Telegram generalisimusa Staljina maršalu Titu“, *Oslobođenje*, god. V., br. 171., 13. svibnja 1947., 1.

¹³³³ „Na dan pobjede“, *Borba*, god. XIII., br. 111., 9. svibnja 1948., 1.

18.3.1. OBLJETNICE 27. OŽUJKA

Jedna od važnijih obljetnica bila je 27. ožujka 1941., odnosno 27. marta 1941., kako je naznačeno u jugoslavenskim novinama. Na taj datum obilježavao se državni udar koji se dogodio u Kraljevini Jugoslaviji. U tisku se slavila pobjeda, a kao najzaslužniji čimbenik isticao se Sovjetski Savez: „Na poziv Komunističke partije izašle su narodne mase na ulice kličući: *Bolje rat nego pakt!*, one su rekle u oči fašističkim napadačima da su na strani naprednih snaga svijeta, na strani bratskog Sovjetskog Saveza, jedinog iskrenog zaštitnika slobode slavenskih naroda i svih ostalih demokratskih i slobodoljubivih naroda. (...) Te snage koje su 27. marta izrazile svoju privrženost i ljubav prema svojoj domovini Sovjetskom Savezu i ostalim demokratskim narodima došle su do punog izražaja i Narodno-oslobodilačkoj borbi, izvojevavši potpunu pobjedu nad fašističkim okupatorima i domaćim izdajnicima, stvorivši svoju istinsku domovinu, domovinu ravnopravnih i sretnih jugoslavenskih naroda“.¹³³⁴ U 1948. godini taj se događaj slavio uz isticanje da je Jugoslavija bratski povezana sa Sovjetskim Savezom i ostalim slavenskim i drugim demokratskim zemljama.¹³³⁵ I u 1949. veličao se Sovjetski Savez kroz ovaj događaj: „takvi pozivi Partije, upućeni radnim masama i svim poštenim rodoljubima Jugoslavije učvrstili su vjeru naših naroda u vlastite snage za borbu protiv fašista, učvrstili su i njihovo opravdanu nadu u pomoć koju će im u toj borbi pružiti Sovjetski Savez“.¹³³⁶

Kroz iduće godine, u razdoblju 1950.-1953., obilježavao se datum, bez isticanja Sovjetskoga Saveza, nego je sva zasluga pripala KPJ. Datum se nije obilježavao, kao što je do tada bio slučaj, u svim novinama na grandiozan način na naslovnim stranicama, nego je u određenim novinama bio ispušten. Događalo se i da se obljetnica pojavi na drugoj stranici, kao primjerice 1950. u *Oslobođenju*.¹³³⁷ Prešućivanje obljetnice događalo se 1951.¹³³⁸, 1952.¹³³⁹ i 1953.¹³⁴⁰

¹³³⁴ „27. marta 1941.“, *Naprijed*, god. V., br. 12., 22. ožujka 1947., 1.

¹³³⁵ „Dvadesetsedmi mart“, *Borba*, god. XIV., br. 73., 27. ožujka 1948., 1., „27. marta 1941.“, *Naprijed*, god. VI., br. 13., 26. ožujka 1948., 1., „Veličina 27. marta“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 901., 27. ožujka 1948., 1., „27. mart“, *Oslobođenje*, god. VI., br., 442., 27. ožujka 1948., 1.

¹³³⁶ H. Š., „27. marta 1941.“, *Naprijed*, god. VII., br. 13., 25. ožujka 1949., 1., „Dan ponosa naših naroda“, *Politika*, god. XLVI., br. 13195., 27. ožujka 1949., 1., „Dvadeset sedmi marta“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1214., 27. ožujka 1949., 1., „Dvadeset sedmi mart“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 757., 28. ožujka 1949., 2.

¹³³⁷ U novinama *Naprijed* u godini VIII., brojevima 13. i 14., 24. ožujka 1950. i 30. ožujka 1950., u novinama *Politike* u godini XLVIII., brojevima 13511. i brojevima 13512., odnosno 27. ožujka 1950. i 28. ožujka 1950., u novinama *Vjesnik* u godini X., u brojevima 1522., 27. ožujka 1950. i u brojevima 1523., 28. ožujka 1950.,

¹³³⁸ U novinama *Naprijed* u godini IX., brojevima 13. i 14., koje su izdane 23. ožujka 1951. i 30. ožujka 1951. nema spominjanja Sovjetskoga Saveza.

¹³³⁹ U novinama *Naprijed* u godini X., brojevima 13. i 14., koje su izdane 21. ožujka 1952., i 28. ožujka 1952., u novinama *Politike* u godini XLIX. u br. 14136. i br. 14137., odnosno 27. ožujka 1952. i 28. ožujka 1952. U novinama *Vjesnik* u godini XII., u brojevima 2146. i 2147., odnosno 27. ožujka 1952. i 28. ožujka 1952. U novinama *Oslobođenje* u godini IX., u brojevima 1689. 1690., odnosno 26. i 28. ožujka 1952.

¹³⁴⁰ U novinama *Naprijed* u godini X. (novine za 1953. i dalje imaju klasifikaciju broj X., iako bi trebala biti godina XI.) za brojeve 12., 13. i 14., odnosno datume 20. ožujka 1953., 27. ožujka 1953., 3. travnja 1953., u novinama *Politike* u godini L., br. 14465., 27. ožujka 1953., u godini L., br. 14466., 28. ožujka 1953. U novinama *Vjesnik* u godini XIV., u brojevima 2506. i 2507., odnosno 27. ožujka i 28. ožujka 1953. U novinama *Oslobođenje* u godini X., u brojevima 2020. i 2021.,

Ponekad se dogodilo kao primjerice u *Oslobođenju* 1950.¹³⁴¹ ili u *Vjesniku i Oslobođenju* 1951. da se naglasila obljetnica 27. ožujka, ali bez konteksta Sovjetskoga Saveza. Primjerice, tajnik Politbiroa CK KP Jugoslavije Aleksandar Ranković je preko *Radio-Beograda* poslao opširnu poruku: „Dvadesetisedmog marta navršava se punih deset godina od dana, kada su se narodi Jugoslavije odlučno pobunili protiv gnusne izdaje zemlje od strane vladajućih reakcionarnih krugova, protiv njihova zločinačkog pokušaja, da našu domovinu i njenu slobodu i nezavisnost potčine tuđinskim fašističkim porobljivačima. U tim historijskim danima, narodne i istinski demokratske snage naše zemlje, pod rukovodstvom Komunističke partije, u težnji za svojom nezavisnošću i nacionalnim opstankom zbacile s vlasti izdajničko-kapitulantsku vladu Cvetković-Maček“.¹³⁴² U nastavku se Kraljevini Jugoslaviju prikazalo tamnicom naroda, dok režimi nisu imali nikakvo uporište u narodu, već se vlast održavala samo pomoću sile. Naglasak je bio da je srpski narod zauzeo posebno mjesto zbog svoje tadašnje reakcije protiv izdajničke klike.¹³⁴³ Premda su ovo bili izdvojeni slučajevi, ostale obljetnice ujednačeno su pratile navedeno obilježavanje.

18.3.2. OBLJETNICE CRVENE ARMIJE

Unatoč izbacivanju KPJ i konstantnoj negativnoj kampanji koja je dolazila iz Sovjetskoga Saveza, nastavio se hvaliti Sovjetski Savez, pa i Staljin. Feljton pod naslovom „Iz bratskog Sovjetskog Saveza“ izlazio je tih godina s različitim vijestima, ali sve u svrhu glorificiranja Sovjetskog Saveza i Staljina.¹³⁴⁴ Nije izostalo ni glorificiranje Crvene armije koja je budno nudila sigurnost državnih granica i miran razvoj zemlje. Kako se navodilo, zapadni imperijalisti se nikad nisu mogli pomiriti s postojanjem Sovjetskoga Saveza, dok su jugoslavenski narodi i Armija dali svoj obol, prema mogućnostima, u borbi u Drugom svjetskom ratu. Na čelu te borbe stajao je Sovjetski Savez koji i dan danas sudjeluje u borbi protiv kapitalističkoga Zapada kao i jugoslavenski narod.¹³⁴⁵ Također, veličao se i Dan sovjetske avijacije s glorificiranim tekstovima o tome da su od 168 međunarodnih rekorda 62 osvojili sovjetski avijatičari u predratnom periodu. Pilot Gromov postavio svjetski rekord letenja u daljini po kružnoj liniji, a svi ovi uspjesi mogući su zato što imaju „odvažnost i upornost, neustrašivost,

odnosno 27. i 28. ožujka 1953.

¹³⁴¹ „Dvadeset sedmi mart“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1066., 27. ožujka 1950., 1.

¹³⁴² „Deset godina slavnih stranica borbi i pobjeda naroda Jugoslavije“, *Vjesnik*, god. XI., br. 1834., 27. ožujka 1951., 1., „Narodi Jugoslavije su 27 marta pokazali cijelom svijetu da su spremni da pođu novim putem nepomirljive borbe za svoju slobodu i nezavisnost“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1377., 27. ožujka 1951.

¹³⁴³ Isto, 2.

¹³⁴⁴ „Laureati Staljinove premije“, *Naprijed*, god. VI., br. 37., 10. rujna 1948., 4.

¹³⁴⁵ „Tridesetprva godišnjica Sovjetske armije“, *Naprijed*, god. VII., br. 9., 25. veljače 1949., 1.

poznavanje svoga posla – takav je lik sovjetskog pilota koga je odgojio veliki Staljin“.¹³⁴⁶ Osim očitoga idealiziranja Sovjetskoga Saveza bio je čest i element dodvoravanja Sovjetskom Savezu u vidu obavljanja zadataka koji su preslikani iz sovjetskoga modela pa će biti riječi da je „devetomjesečni plan proizvodnje cjelokupne sovjetske industrije ispunjen [je] za 103 od sto posto“.¹³⁴⁷ Takve vijesti objavljivale su se preko cijele prve stranice: „Sovjetski Savez postao avangarda međunarodnog oslobodilačkog pokreta protiv imperijalizma, a Boljševička partija rukovođena Lenjinom i Staljinom, otvorila je radnim masama nove perspektive borbe i pobjede“.¹³⁴⁸ Hvaljenje slavni Staljinovih petoljetki čime je jugoslavensko gospodarstvo primijenilo učenje Lenjina i Staljina na gotovo tridesetogodišnjem postojanju Sovjetskoga Saveza i njegove povijesne uloge u svijetu su samo dio propagiranja koja su uslijedila. Tito je na čelu Partije mogao je obogatiti riznicu revolucionarnih iskustava na primjeru sovjetskoga modela, dok je, kako se navodilo - u praksi model pokazao svoju ispravnost. Upravo su teoretska otkrića velikih učitelja Lenjina i Staljina povećale njihovo značenje. U članku se tumačilo da su zahvaljujući postojanju i borbi Sovjetskoga Saveza nastale zemlje pod sovjetskim nadzorom nakon Drugoga svjetskog rata, a time se razvio demokratski pokret unutar kapitalističkih država, posebno u kolonijama.¹³⁴⁹ Osim glorificiranja od urednika i uredništva novina, prenošeni su govori istaknutih jugoslavenskih političara pa je tako Pavle Gregorić dao svoj obol o Oktobarskoj revoluciji.¹³⁵⁰ Nisu izostali ni panegirici koje je Molotov uputio u čast godišnjice Oktobarske revolucije.¹³⁵¹ Sve se vjerno prenosilo pa čak i govor generala Crvene armije i kasnije ministra obrane Semjona Timošenka.¹³⁵²

U jugoslavenskim novinama 23. veljače bio je rezerviran za Crvenu armiju. Proslava dana Crvene armije spada u red onih proslava koje su bile manifestacije slavljenja Sovjetskoga Saveza uz Oktobarsku revoluciju, Lenjinovu smrt, zatim smrti Maksima Gorkog, Prvoga svibnja ili obilježavanje dana napada Njemačke na Sovjetski Savez. Njih skupno je obilježavala „ogromna ljubav prema prvoj zemlji socijalizma i drugu Staljinu“.¹³⁵³ Tako primjerice i za događaje poput nošenja Titove štafete ciljano se veličao Tito, ali i značajne osobe socijalizma poput Marxa, Engelsa i Lenjina, a Staljin se od 1950. izostavljalo što svjedoči i sljedeći naslov članka *Politike*: „Tito posledni borac za pobjedu velikih ideja Marksa, Engelsa i Lenjina“.¹³⁵⁴ Kako u jugoslavenskom tisku, tako se i javno na vidljivim

¹³⁴⁶ „Zrakoplovstvo Sovjetskog Saveza“, *Borba*, Beograd, br. 183, 3. kolovoza 1947., 4.

¹³⁴⁷ „Izvještaj Centralne statistike državnog plana SSSR“, *Borba*, Beograd, br. 247., 16. listopada 1947., 2.

¹³⁴⁸ L. U., „Veliki Oktobar“, *Naprijed*, god. VI., br. 45., 5. studeni 1948., 1.

¹³⁴⁹ Isto, 1.

¹³⁵⁰ Pavle Gregorić, „Tridesetprva godišnjica oktobarske socijalističke revolucije, *Oslobođenje*, god. VI., br. 638., 8. studeni 1948., 1 – 2.

¹³⁵¹ „Govor V. M. Molotova na svečanoj sjednici Moskovskog sovjeta“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 639., 9. studeni 1948., 1 – 2.

¹³⁵² „Govor maršala Timošenka na Crvenom trgu u Moskvi“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 640., 10. studeni 1948., 1.

¹³⁵³ HR-HDA-1220-CK SKH, Kotarski komitet KPH Donja Stubica, 25. kolovoza 1948., 1.

¹³⁵⁴ „Tito posledni borac za pobjedu velikih ideja Marksa, Engelsa i Lenjina“, *Politika*, god. XLVII., br. 13562., 25. svibnja 1950., 1 – 2.

mjestima obilježavalo divljenje *prvoj zemlji socijalizma i velikom vođi*. Gornji datumi slavili su se u formi praznika, a razni mitinzi počinjali su i završavali s parolom *Tito-Staljin*, što je posebno vidljivo bilo na Petom kongresu. Na zidovima državnih institucija bila je Staljinova slika odmah uz Titovu.

Dakle, važniji događaj poput obilježavanja dana Crvene armije je specifičan datum budući da je riječ o 23. veljače. Naime, radilo se o početku godine 1949. kada se potpuni prekid odnosa te godine nije još dogodio. Tako se obljetnica u 1949. godini popratila u tisku, ali ne i u 1950., gdje primjerice u brojevima novina *Naprijed* za 1950. (br. 9.), 1951. (br. 9.) i 1952. (br.10) nema spominjanja. U novinama je obilježavanje obljetnice Crvene armije bilo predviđeno za naslovnu stranicu pa je tako usporedbe radi povodom 29-godišnjice objavljen tekst naslova „Izvori snage i moći sovjetske Armije“.¹³⁵⁵ Također, u istom osmom broju novina *Naprijed* za 1948. obljetnica je popraćena člankom naslova „Sovjetska armija – siguran čuvar mira i demokracije u svijetu“.¹³⁵⁶ Radilo se o opsežnim člancima sa slikama sovjetskih vojnika. Ni obilježavanje 1949. nije izostalo pa se tako u devetom broju novina *Naprijed* naznačila u istom formatu kao prijašnjih godina tridesetprva godišnjica sovjetske Armije.¹³⁵⁷ I središnje novine Partije nisu propustile priliku za obilježiti godišnjicu s time da je članak potpisao general-pukovnik Đoko Jovanić, a istoga je reda veličine i pozicije kao i prijašnjih godina, kao da se ništa nije dogodilo.¹³⁵⁸ Također je 1950. obilježavanje izostalo kao i sljedećih godina. Uz obilježavanje Dana Crvene armije 1948.¹³⁵⁹, Tito je Staljinu s velikim počastima i uvažavanjem slao brzojav¹³⁶⁰, kao što je i sovjetskim vojnicima slao brzojave podrške i čestitanja poput: „Koristim ovu priliku da još jedanput izrazim duboku zahvalnost ratnicima Sovjetske armije za velike zasluge na djelu ukazivanja pomoći pri oslobođenju naroda Jugoslavije od fašističkih okupatora u teškim danima velikoga Oslobođilačkog rata. Želim daljnji procvat velikoj zemlji socijalizma i učvršćenje moći Sovjetske armije, za očuvanje tekovina Oktobarske revolucije, za zaštitu mira i demokracije. Neka jača čvrsto prijateljstvo naroda Sovjetskog Saveza i naroda Jugoslavije! Neka živi herojska Sovjetska armija i njen Vrhovni komandant generalisimus Josif Visarionovič Staljin!“¹³⁶¹ Štoviše, Tito je 22. veljače 1948. i u pismu lista *Krasnaja zvezda* veličao ulogu i značaj sovjetske vojske, Oktobarske revolucije i Staljina i socijalizma.¹³⁶²

Za 1949. nema posebnih Titovih brzojava, ali obilježavanje sovjetske Armije je i dalje

¹³⁵⁵ „Izvori snaga i moći sovjetske Armije“, *Naprijed*, god. V., br. 8., 23. veljače 1947., 1.

¹³⁵⁶ „Sovjetska armija – siguran čuvar mira i demokracije u svijetu“, *Naprijed*, god. VI., br. 8., 20. veljače 1948., 1.

¹³⁵⁷ „Tridesetprva godišnjica sovjetske Armije“, *Naprijed*, god. VII., br. 9., 25. veljače 1948., 1.

¹³⁵⁸ Đoko Jovanić, „Tridesetprva godišnjica sovjetskih oružanih snaga“, *Borba*, god. XIV., br. 46., 23. veljače 1949., 1.

¹³⁵⁹ „Tridesetgodišnjica sovjetske Armije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 873., 23. veljače 1948., 1.

¹³⁶⁰ „Brzojav maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 873., 23. veljače 1948., 1.

¹³⁶¹ „Brzojav maršala Tita sovjetskim ratnicima“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 873., 23. veljače 1948., 1.

¹³⁶² „Pozdrav predsjednika Ministarskog saveta FNRJ, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, sovjetskim ratnicima preko lista *Krasnaja zvezda* povodom tridesetogodišnjice stvaranja sovjetske Armije“; *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1948*, 57.

ustrajno.¹³⁶³ Nema vijesti o obilježavanju Dana Crvene armije 23. veljače 1950. za godinu X. u broju 1496., kao ni u broju prije 1495. za 22. veljače ili u broju 1497. poslije 24. veljače. Za 23. veljače 1951. u *Vjesniku* u broju 1806. nema spomena o Crvenoj armiji, kao ni u brojevima prije ili poslije. Vijest je izostala i 1952. u broju 2117. za godinu XII., kao i 23. veljače 1953. u broju 2473. za XIV. godinu izlaženja. *Politika* i *Oslobođenje* nisu iznimka pa tako i jedne i druge imaju vijest o obilježavanju 1948. i 1949., dok od 1950. pa nadalje nemaju. *Modus operandi* je identičan s telegramima upućenim Staljinu¹³⁶⁴ i sovjetskim vojnicima.¹³⁶⁵ Sadržaj članka bio je identičan kao i ostalim tiskovinama s tom razlikom što je bila otisnuta Staljinova slika, a ne sovjetskoga vojnika i članak je bio na dvije stranice.¹³⁶⁶ Staljinova zahvala u primitku brzogjava i čestitkama je izostala. Za razliku od ostalih novina slika sovjetske vojske u *Oslobođenju* nije izostala te se nalazila slika vojne parade Crvene armije, ali i tekst na opširne dvije stranice.¹³⁶⁷ Povjesničar Tvrtko Jakovina utvrdio je u knjizi *Američki komunistički saveznik, Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945.-1955.* da se nekoliko dana nakon što je Staljin povukao civilne i vojne stručnjake iz Jugoslavije u ožujku 1948. proslavila i obilježila svečana tridesetogodišnjica Crvene armije, na način da su na pune tri stranice bili tiskani brzogjavi i slike kako bi se iskazala snaga i važnost vojske. Ujedno su te novine redovito objavljivale rubriku „Kroz Sovjetski Savez“ te su tiskana i specijalizirana glasila samo za Sovjetski Savez. Osim što će kroz rubriku slaviti Sovjetski Savez jugoslavenski tisak optuživao je Zapad za falsifikate, pogotovo protiv Sovjetskoga Saveza,¹³⁶⁸ iako će se u kasnijem narativu pridružiti navedenim optužbama. Ne samo da će jugoslavenski tisak, odnosno vrh iskazivati počast Crvenoj armiji 1948., već je isti slučaj bio i 1949.

18.3.3. OBLJETNICE LENJINOVE SMRTI

Kada govorimo o obljetnici smrti Vladimira Iljiča Lenjina 21. siječnja 1924. jugoslavenski tisak je slično kao i s danom Crvene armije obilježavao Lenjinovu smrt u kojoj je naglasak bio i na Sovjetski Savez i Staljina te Crvenu armiju, dok će od siječnja 1950. Staljin biti izbačen. Nakon toga će se problematizirati djelovanje Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom protiv Jugoslavije. U siječnju 1948. godine nastavljen je trend iz prijašnjih godina što je i logično s obzirom

¹³⁶³ „Dan sovjetske Armije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1186., 23. veljače 1949., 1.

¹³⁶⁴ „Telegram maršala Tita generalisimu Staljinu“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 414., 23. veljače 1948., 1.

¹³⁶⁵ „Telegram maršala Tita sovjetskim ratnicima“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 414., 23. veljače 1948., 1.

¹³⁶⁶ „Trideset godina sovjetske Armije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 414., 23. veljače 1948., 1 – 2.

¹³⁶⁷ „Tridesetprva godišnjica sovjetske Armije“, *Oslobođenje*, god. VII., br. 730., 23. veljače 1948., 1 – 2.

¹³⁶⁸ „Demaskirani falsifikatori“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 48., 25. veljače 1948. 1.

na to da još nisu bili održani sastanci jugoslavenskoga rukovodstva sa Staljinom, a nije počela ni razmjena pisma dviju partija.

Izvještaji i obilježavanja Lenjinove smrti nalazili su se na prvoj stranici jugoslavenskih novina s njegovom fotografijom. Glorificiranje Lenjina bilo je prisutno u cijelom tekstu, a počelo je od prvoga retka: „Nitko kao Lenjin nije toliko zadužio čovječanstvo. Razvijajući nauku Marksa i Engelsa, on je ljudima osvijetlio put kojim se može doći do oslobođenja, izveo ispod kapitalističkog jarma jednu šestinu zemljišne kugle i tako pokazao da se narodi vlastitim snagama mogu osloboditi od vjekovnog ugnjetavanja i da mogu postati gospodari svoje sudbine“.¹³⁶⁹ Uslijedili su epiteti o moćnom Sovjetskom Savezu, Crvenoj armiji i CK SKP (b), kao i Staljinu koji je nastavio Lenjinov put.¹³⁷⁰

Razmimoilaženja početkom 1949. bila su javna među dvjema partijama, KPJ je izbačena iz Informbiroa, bilo je razmjene više nota, Jugoslaviji je smanjen trgovački ugovor od Sovjetskoga Saveza, događali su se incidenti na granicama sa zemljama pod sovjetskim nadzorom, no unatoč svemu nabrojanom jugoslavenski tisak povodom Lenjinove smrti glorificirao se Sovjetski Savez, Crvenu armiju i njenoga vođu – Staljina. U siječnju 1949. navršilo se 25 godina od Lenjinove smrti. U središnjem partijskom glasilu *Borbi* osim nastavka slavljenja Lenjinovog lika i djela, nisu izostavljeni ni gornji elementi: „Narodi Sovjetskog Saveza, idući lenjinskim putem, a pod rukovodstvom druga Staljina, ostvarili su veliko djelo izgradnje socijalizma i stupaju na put izgradnje komunističkog društva. Od zaostale Rusije stvorili su moćnu industrijsku zemlju koja je postala oslonac i nada svih onih koji se bore za oslobođenje od imperijalističkog ropstva. Zahvaljujući postojanju moćne socijalističke zemlje i nepobjedive Crvene armije, slomljen je pokušaj fašističkih hordi da porobe svijet, stvoreni su uslovi da se niz drugih naroda istragne iz imperijalističkog ropstva i stupi na put socijalizma. (...) Komunistička partija Jugoslavije rukovodeći se Lenjinovim i Staljinovim učenjem izvojevala je ogromne pobjede. Ona je organizirala oslobodilački rat naših naroda i predvodila ih u teškim i kompliciranim uslovima borbe. (...) Naša Partija, na čelu sa svojim herojskim Centralnim komitetom dovela je, uz pomoć bratske Crvene armije, naše narode do pobjede u oružanoj borbi protiv okupatora i domaćih eksploatora, do oslobođenja od zavisnosti prema imperijalističkom svijetu. (...) Rukovodstvo naše Partije, učeći od Lenjina i Staljina, znalo je da stvaralački primjenjuje marksizam-lenjinizam na naše konkretne uslove, da pronalazi najbrže i najsigurnije putove do pobjede“.¹³⁷¹ Kada se govorilo o sovjetskoj pobjedi u Drugom svjetskom ratu potrebno je istaknuti: „Veliki domovinski rat pokazao je cijelom svijetu herojsku veličinu i moć zemlje socijalizma i svu historijsku ispravnost puta koji su označili Lenjin i Staljin. Taj je rat, u kojem je Sovjetski Savez, na

¹³⁶⁹ „Veliki učitelj i vođ naprednog čovječanstva“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 386., 21. siječnja 1949., 1.

¹³⁷⁰ „Lenjin“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 844., 21. siječnja 1948., 1., „Veliki učitelj i vođ naprednog čovječanstva“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 386., 21. siječnja 1949., 1., „Besmrtno djelo V. I. Lenjina“, *Naprijed*, god. VI., br. 4., 22. siječnja 1948., 1.

¹³⁷¹ „Četvrt vijeka od smrti velikog Lenjina“, *Borba*, god. XIV., br. 17., 20. siječnja 1949., 1.

čelu antihitlerovske koalicije, podnio glavni teret borbe, spasivši civilizaciju i demokraciju fašističkog divljaštva, ponovno dokazao nepobjedivost sovjetskog socijalističkog sistema sovjetske zemlje, sovjetskih ljudi i lenjinsko-staljinske teorije i prakse¹³⁷². Ni *Oslobođenje* nije ostalo imuno na veličanje Staljina kroz obljetnice Lenjinove smrti: „Djelo Lenjina i Staljina u praksi je dokazalo da je u epohi imperijalizma moguća izgradnja socijalizma u jednoj zemlji. (...) Pod rukovodstvom najbližeg Lenjinovog saradnika – Staljina, postao je Sovjetski Savez moćna socijalistička zemlja koja je u borbi protiv fašizma bila predvodnica slobodoljubivih naroda svijeta. Zahvaljujući postojanju i borbi Sovjetskog Saveza i Crvene armije, spaseno je čovječanstvo od najmračnijeg ropstva, a niz novih zemalja stupio je na put socijalizma“¹³⁷³. Na slici je Lenjin koji govori, a odmah pored njega Staljin. Također, jugoslavenski tisak se osvrnuo i na međunarodna pitanja i sovjetski doprinos socijalističkoj fronti: „U tome frontu veliku snagu predstavljaju narodi Kine, Grčke, Indonezije, Vietnama, narodi kolonijalnih i zavisnih zemalja zajedno sa proletarijatom kapitalističkih zemalja. Ujedinjene u borbi protiv agresivnih planova anglo-američkog imperijalizma“¹³⁷⁴. *Vjesnik* je u ovom slučaju najmanje od svih novina glorificirao Staljina, Sovjetski Savez, Partiju i Crvenu armiju, no i dalje je vrlo jasno iskazivao „da se diktatura proletarijata može ostvariti samo ako njome rukovodi jedna partija, partija komunista, koja ne može dijeliti rukovodstvo s drugim partijama; da se bez gvozdene discipline i jedinstva partije ne mogu ostvariti zadaci diktature proletarijata. To je bila partija novog tipa partija Lenjina-Staljina, koja se principijelno razlikovala i razlikuje kako po svojim ideološkim, teoretskim i organizacionim osnovama od partija II. Internacionale. (...) Takva snažna i monolitna partija, partija lenjinsko-staljinskog tipa jest i Komunistička partija Jugoslavije“¹³⁷⁵. Ujedno su se u Jugoslaviji održavale i priredbe za 25. obljetnicu Lenjinove smrti.

Iduće godine, 1950., izmijenjen je javni diskurs jugoslavenskoga vodstva pa je izbačeno spominjanje Staljina i Crvene armije, a Sovjetski Savez je spominjan u negativnom kontekstu. Naglasak je bio na tome da sovjetski rukovoditelji rade mimo Lenjinovih zamisli i riječi: „Lenjin je u svoje vrijeme govorio: „Marksizam nije dogma, nego rukovodstvo za akciju. (...) Samo ove Lenjinove riječi dovoljno ukazuju na svu besmislenost i neodrživosti informbiroovskih naklapanja, iza kojih se krije hegemonistička politika rukovodilaca SSSR. (...) Neka je vječna slava velikom neumrlom Lenjinu“¹³⁷⁶. U člancima se i dalje slavi Lenjina, njegovo učenje u provedbi socijalističke ideje naspram imperijalizma. Staljin je izbačen u nabranju kada su u pitanju socijalistički teoretičari te se ostalo na tri imena – Marxa, Engelsa i Lenjina.¹³⁷⁷ Jure Kaštelan zapisao je i zaključio: „Lenjinov

¹³⁷² „Veliki Lenjin“, *Naprijed*, god. VII., br. 5., 21. siječnja 1949., 1.

¹³⁷³ „Dvadesetpeta godišnjica smrti velikog Lenjina“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 700., 22. siječnja 1949., 1.

¹³⁷⁴ Isto, 1.

¹³⁷⁵ „25-godišnjica smrti velikog Lenjina“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1158., 21. siječnja 1949., 1.

¹³⁷⁶ „Dvadeset šesta godišnjica smrti velikog Lenjina“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1010., 19. siječnja 1950., 1., Dvadeset šest godina od Lenjinove smrti“, *Politika*, god. XLVII., br. 13453., 21. siječnja 1950., 1.

¹³⁷⁷ „Dvadeset šest godina od smrti velikog Lenjina“, *Borba*, Zagreb, 21. siječnja 1950., 1., „Dvadeset šest godina od

primjer daje i našoj Komunističkoj partiji Jugoslavije i svima radnim ljudima nesalomljivu snagu i izdržljivost u izgradnji i obrani svoje socijalističke domovine, koja je stvorena, raste i razvija se, na živim, revolucionarnim i stvaralačkim principima Lenjinove nauke“.¹³⁷⁸ I u drugim novinama se tvrdilo da je Lenjin veliki učitelj onima koji izgrađuju socijalizam u svojoj domovini, a izgraditi socijalizam u Jugoslaviji značit će izgraditi spomenik Lenjinu te će narodi Jugoslavije moći reći: „Lenjin je umro, ali lenjinizam živi“.¹³⁷⁹

U 1951. članak o Lenjinu se sasvim smanjilo na pola stranice teksta i s manjom slikom, iako se zadržala naslovna stranica. Za 27. godišnjicu o Sovjetskom Savezu se konstatiralo: „U SSSR-u socijalističku demokraciju *razvijaju* tako što uništavajući princip samoupravljanja neposrednih proizvođača pretvaraju demokratski centralizam u birokratski centralizam, uvode komandiranje odozgo, sputavaju svjesno široku samoinicijativu masa“.¹³⁸⁰ Pišući o trenutnoj političkoj situaciji Živko Vnuk, hrvatski novinar, uskladio je mišljenje s tadašnjom retorikom: „U današnjoj ozbiljnoj situaciji kada postoji mogućnost jedne nove svjetske ratne katastrofe, naši narodi i naša Partija s Titom na čelu visoko drže zastavu Lenjina i nema te sile koja bi je skrenula sa Lenjinovoga puta istinske borbe za socijalizam i svjetski mir ravnopravnih i slobodnih naroda. Neka je vječita slava neumrlom Vladimiru Iliću Lenjinu“.¹³⁸¹ Sovjetski Savez se prozivao da je izdao Lenjinovu revoluciju: „Gledajući realnije na stvarnost SSSR-a, stavljajući pod mjerilo Lenjinovih principa, zahvaljujući učenjima koja su dalje razvili drugovi Tito, Kardelj, Đilas i ostali naši rukovodioci i teoretski radnici, nama je danas jasno da su u SSSR-u još davno sašli s kolosijeka socijalizma i otišli u izdaju Lenjinove revolucije. SSSR je primjer toga kako se tekovine socijalističke revolucije mogu izopčiti i postati žrtva birokratsko-despotskih elemenata“.¹³⁸² Isticalo se da je Lenjin obranio Marxovo i Engelsovo učenje od revizionista, a s druge strane da je „birokratska državna mašina postala [je] sila iznad društva, njegov gospodar. Rukovodioci SKP (b)-a koji su izgrađivali taj državno-kapitalistički monstrum licemjerno tvrde, da su odavna prevladali nepovsku fazu odstupanja i izgradili socijalizam, a sada da izgrađuju komunizam. To je ruganje s Lenjinom, pokušaj varanja historije“.¹³⁸³

Jugoslavenski tisak 1952. ostao je pri istom stavu kao i godinu dana ranije te je 28. godišnjicu obilježio na prvoj stranici novina uz sve počasti Lenjinu, izostavljajući pritom u tekstu Staljina, a Sovjetski Savez prozivao tvrdeći da se radi o kasti koja vlada državom koja radi mimo Lenjinovoga

Lenjinove smrti“, *Politika*, god. XLVII., br. 13453., 21. siječnja 1950., 1,

¹³⁷⁸ Jure Kaštelan, „Slava besmrtnom Lenjinu“, *Naprijed*, god. VIII., br. 4., 20. siječnja 1950.

¹³⁷⁹ G. S., „Slava Lenjinu“, *Vjesnik*, god. X., br. 1463., 21. siječnja 1950., 1.

¹³⁸⁰ Živko Vnuk, „Povodom dvadesetsedme godišnjice smrti Vladimira Ilića Lenjina“, *Naprijed*, god. VIII., br. 4., 19. siječnja 1951., 1.

¹³⁸¹ Isto, 1.

¹³⁸² „Dvadeset sedma godišnjica Lenjinove smrti“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1321., 21. siječnja 1951., 1.

¹³⁸³ „Besmrtna misao“, *Vjesnik*, god. XI., br. 1778., 21. siječnja 1951., 1.

nauka.¹³⁸⁴ U *Oslobođenju* obljetnica Lenjinove smrti prvi puta nije bila prikazana na prvoj stranici, nego na drugoj. Za razliku od prijašnjih velebnih najava, 28. godišnjica počinje: „Vrijeme prolazi, stoljeća se smjenjuju, a s njima ili sasvim ili djelomično blijede djela mnogih ljudi. Najduže ostaju u sjećanju, predanju i uspomeni djela onih ljudi koja imaju opšteljudski karakter i vrijednost, koja su dana od čovjeka za čovjeka i čovječanstvo djela onih ljudi čiji je sam život dio društvene istorije. (...) Lenjinovi biografi i savremenici su različito tumačili njegov životni put i njegovo djelo – malo njih kao zlo, a veliki broj kao sreću za čovječanstvo“.¹³⁸⁵ Zatim se navodilo da je u ime Lenjina i lenjinizma pobijena ili osuđena, i to bez suda ili suđenja na ropski rad cijela jedna plejada revolucionara koji su bili nastavljači Lenjinovoga djela. Ujedno, analiziralo se u tekstu kako se postupa s Lenjinovim djelima, a to je da se može iskoristiti u cilju zlouporabe kao kriterij istine, primjerice zbog autoriteta. Tada su se Lenjinove misli prekrajale po praktičnim potrebama diskursa ili su se jednostavno prešućivale.¹³⁸⁶ *Vjesnik* čak više nije naznačivao naslovom da je Lenjinova obljetnica smrti, nego je to bilo vidljivo samo iz podnaslova. U članku se pozivalo na Lenjinov govor s VIII. Kongresa partije od 19. ožujka 1919. pri čemu je bilo naglašeno da je potrebno boriti se protiv birokratizma i vratiti se na prijašnje izvorne postavke.¹³⁸⁷

Godine 1953. izostalo je veliko obilježavanje datuma Lenjinove smrti na naslovnim stranicama ključnih jugoslavenskih tiskovina kao što je do tada bio slučaj.¹³⁸⁸ U *Naprijedu* 1953. u četvrtom broju na trećoj stranici obilježeno je 29 godina od Lenjinove smrti. Živko Vnuk potpisao je članak u kojem započinje da Jugoslavija nije u ratu, ali se ne živi ni mirnodopskim životom. Napomenuo je da je istok mračan od sjena crnih vješala i pokriven bezimenim grobovima, a Lenjin skoro trideset godina leži balzamiran u mauzoleju, dok su njegovi nasljednici zaštitili raspadanje države naročitim postupkom, no ona se već raspala po duhovnim, ideološkim i praktičnoj ostavštini za koju je Lenjin živio, dok Crvena armija dalje militarizira svijet.¹³⁸⁹ Štoviše, u *Politici* je bio naslov članka „Lenjin optužuje“ u kojem se apostrofiralo da sadašnja sovjetska vlast kroz iskrivljeni Lenjinov nauk optužila Jugoslaviju kao što čini različite zločine.¹³⁹⁰

¹³⁸⁴ „Lenjin“, *Naprijed*, god. IX., br. 5., 25. siječnja 1952., 1.

¹³⁸⁵ Lj. Tadić, „Lenjin i naše vrijeme“, *Oslobođenje*, god. IX., br. 1633., 21. siječnja 1952., 1.

¹³⁸⁶ Isto, 1.

¹³⁸⁷ „Iz referata na VIII. Kongresu KP (b)R 19. marta 1919.“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2089., 21. siječnja 1952., 2.

¹³⁸⁸ U *Oslobođenju* u godini X., br. 1956., 21. siječnja 1953., nema spomena o obljetnici Lenjinove smrti.

¹³⁸⁹ „U znak hegemonije izrabljivanja i terora“, *Naprijed*, god. X., br. 4., 23. siječnja 1953., 3.

¹³⁹⁰ „Lenjin optužuje“, *Politika*, god. L., br. 14401., 21. siječnja 1953., 2.

18.3.4. OBLJETNICE PRAZNIKA RADA

Što se tiče slavljenje Praznika rada prigodno po potrebi je ubacivano slavljenje ili izostavljanje Sovjetskoga Saveza i Staljina, odnosno ovisno o razdoblju. Tako se u novinama *Naprijed* za 1947. slavio Sovjetski Savez. U 1948. štivalo se Staljina uz prigodnu fotografiju, dok je 1949. bio izostavljen, ali ne i Sovjetski Savez. Iduće godine, 1950., nije se spominjalo ni jedno ni drugo. U 1951. Sovjetski Savez se napao na način: „I ove godine naša domovina dočekuje međunarodni praznik rada. 1. maj u neobično snažnom poletu i naporima oko ekonomskog i društvenog preobražaja u radu na očuvanju mira u svijetu, u borbi naroda Jugoslavije za obranu nezavisnosti od osvajačkih težnji vlade Sovjetskog Saveza i njoj podređenih istočnoevropskih vlada“.¹³⁹¹ Također, napadi su uslijedili i 1952. i 1953. godine. Žestoki napad za vrijeme Praznika rada glasio je da je birokratizam s diktatorskom kastom što je na čelu države pobijedio u Sovjetskom Savezu te je uspostavio truli državno-kapitalistički poredak.¹³⁹²

Prvi svibnja, kao Praznik rada bio je nezaobilazan datum u veličanju i isticanju prosovjetskih stavova.¹³⁹³ Jugoslavija se natjecala sama sa sobom u iskazivanju što većih počasti i panegirika upućenih Sovjetskom Savezu, a obavezno su se prenosile parole Centralnoga komiteta Svesavezne komunističke partije (boljševika) povodom 30-godišnjice Vlade oktobarske socijalističke revolucije i to za 1947. *TASS* ih je prenosio čak 48 različitih. Parole su glasile: Živjeli heroji Sovjetskog Saveza i heroji socijalističkog rada – najbolji sinovi i kćeri naše velike Otadžbine.¹³⁹⁴ U zaglavlju stranice veliki font slova – „Živio Sovjetski Savez – pouzdani bedem mira i bezbjednosti, slobode i nezavisnosti naroda!“ Također, bile su i parole CK KPJ za 1948. koje će Agitprop poticati, a treba istaknuti sljedeće: „Živeo moćni Sovjetski Savez, uporište demokratskog i miroljubivog čovječanstva! Živeo Sovjetski Savez, zaštitnik mira i prijateljske saradnje medju narodima! Živeo genijalni vodj naprednog čovečansva u borbi za mir i demokratiku, generalisimusa Staljina! Živeo demokratski front mira na čelu sa Sovjetskim Savezom. (...) Živeo Sovjetski Savez, zemlja slobode, napretka i srećnog života sovjetskih ljudi, Živeo veliki Sovjetski Savez, zaštitnik slobode i nezavisnosti naroda! Živeo veliki

¹³⁹¹ „Prvomajski proglas Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije građanima Jugoslavije!“, *Naprijed*, god. IX., br. 18–19., 30. travnja 1951., 1.

¹³⁹² „Narod koji zna što hoće i umije da se herojski bori za ostvarenje svojih revolucionarnih ciljeva – nepobjediv je“, *Naprijed*, god. X., br. 19., 1. svibnja 1952., 1.

¹³⁹³ „Parole Centralnog komiteta Svesavezne Komunističke partije (boljševika) povodom Prvog maja“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 157., 27. travnja 1947., 6.

¹³⁹⁴ „Parole Centralnog komiteta Svesavezne komunističke partije (boljševika) povodom 30-godišnjice Velike oktobarske revolucije“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 262., 3. studeni 1947., 1., „Prvomajske parole“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 98., 24. travnja 1948., 1., „Prvomajske parole centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 466., 24. travnja 1948., 1., „Prvomajske parole“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 925., 24. travnja 1948., 1., „Prvomajske parole Centralnog komiteta SKP(b)“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 103., 29. travnja 1948., 1., „Prvomajske parole Centralnog komiteta SKP(b)“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 472., 1. svibnja 1948.

vodj i učitelj naprednog čovečanstva drug Staljin! Živeo herojski sovjetski narod, prvoborac na putu ka komunizmu! Neka živi neraskidivo borbena bratstvo naše i Sovjetske armije“.¹³⁹⁵ Dakle, kroz 1948. vidljiva je potpuna sovjetska agenda. Obilježavanje Prvoga svibnja bilo je na naslovnoj stranici, a ispisane su bile čak 54 parole koje su odavale počast Sovjetskom Savezu.¹³⁹⁶

U 1949. slavio se i dalje Praznik rada, ali je Sovjetski Savez izostavljen, odnosno CK KPJ šalje glavnu parolu za 1949., a ona je glasila: „Klevetnička kampanja protiv Jugoslavije slabi jedinstvo socijalističkog sveta u borbi za mir i demokratiju“.¹³⁹⁷ U 1949. i 1950. nije bila toliko naglašena kritika Sovjetskoga Saveza i Staljina kao primjerice 1951. Tako se zbililo da su se Staljin i Sovjetski Savez u kratkom roku od velikoga pravедnika i zaštitnika ugnjetavanih naroda preobrazili u jugoslavenskom tisku u ratnohuškačku silu ili hegemonističku vlast koja ugrožava svjetski mir.¹³⁹⁸ Zaokret je jasno vidljiv, a upute za 1950. Agitpropa CK KPJ o proslavi Prvoga svibnja u zemlji i u Beogradu zorno će oslikavati tadašnju situaciju¹³⁹⁹

Dakle, parole o veličanju Sovjetskoga Saveza završavaju s 1948. Jugoslavija se do 1948. u parolama nije javno vezala za izgradnju socijalizma. Kasnije se posebno vezala uz proslavu važnijih državnih praznika. Isticali su se elementi za lenjinizam-marksizam koji su preuzeli sovjetsku ulogu, poput: „Stalna borba protiv kapitalističkih ostavka – garancija izvršenja plana i pobjede socijalizma“, „Jačanjem i proširivanjem Narodnog fronta ubrzavamo izgradnju socijalizma“, „Živjele hrabre žene Jugoslavije, slavni borci u ratu, graditelji socijalizma u miru“, „S Titom u borbi za slobodu, s Titom u borbi za socijalizam“¹⁴⁰⁰ Takav model nastavio se u godinama koje su slijedile bez osvrta na Sovjetski Savez.¹⁴⁰¹ Novi diskurs bio je usvojen te je kao takav bio zastupljen u prigodničarskim obljetnicama, ali i u svakodnevnom narativu sadržaja novina.

¹³⁹⁵ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvjeđivanje, Proslava I. maja 1945-1948.-1951., Parole CK KPJ za Prvi maj 1948. godine, 1948., 1 – 8.

¹³⁹⁶ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 100.

¹³⁹⁷ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvjeđivanje, Proslava I. maja 1945-1948.-1951., Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske, Uprava propagande i agitacije, broj 2680., 8. travnja 1949., 1949., 1 – 6.

¹³⁹⁸ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 6, Proslava Prvog maja, dopis Uprave propagande i agitacije CK KPH oblasnim komitetima o parolama za Prvi maj“, 1951., 1., Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 437.

¹³⁹⁹ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 6 Proslava Prvog maja, dopis Uprave propagande i agitacije CK KPJ republičkim agitpropima o organizaciji prvomajске proslave., 1950., 1., Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 437., Višnjić, *Partizansko ljetovanje*, 284.

¹⁴⁰⁰ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 6, Proslava Prvog maja, dopisi Agitpropa CK SKJ s prvomajskim parolama, 20. i 21. travnja 1948., 1.

¹⁴⁰¹ „Prvomajski proglas“, *Politika*, god. XLVII., br. 13542., 1. svibnja 1950., 1.

18.3.5. OBLJETNICE OKTOBARSKE REVOLUCIJE

Oktobarska revolucija u tiskovinama se prometnula u događaj koji se nikako nije mogao zaobići. Štoviše, dobio je počasno mjesto u isticanju Sovjetskoga Saveza i njegovih vođa Staljina i Lenjina s pompoznom i nezaobilaznim fotografijama. Događaj je bio obilježen putem tiska, ali i pisanih objava, naredbi, uputa, proglasa, a provodio se putem različitih manifestacija. Prva zabilježena proslava bila je 1944. U proglasu za dvadesetsedmu obljetnicu Oktobarske revolucije Vladimir Bakarić je zapisao: „Nikada još naši narodi nisu imali tako neposrednog razloga, da slave rođendan Sovjetskog Saveza, te velike i slavne zemlje radnika i seljaka i bratske zajednice naroda. Pobjeda je Oktobarske revolucije u Rusiji silno djelovala na polet demokratskih narodnih masa u borbi za njihova prava u godinama svršetka prošlog rata i prvih poslijeratnih godina i u našoj zemlji“.¹⁴⁰² Bakarić je o Crvenoj armiji napisao da je njezina herojska borba, kao i borba čitavoga sovjetskog naroda omogućila narodima Jugoslavije uspješno vođenje oslobodilačkog rata, a opisao je da su junačke borbe sovjetskih partizana povezale jugoslavenski narod sa Sovjetskim Savezom. Nadalje, istaknuo je da je jugoslavenski vrh bio svjestan kako je doprinos Crvene armije smanjio broj žrtava s jugoslavenske strane, budući da se borila rame uz rame u Srbiji, Vojvodini, kod Srijemske Mitrovice te u oslobađanju ostalih krajeva. U tekstu se istaknulo da su VII. korpus kao i narod Dalmacije svjesni značaja Crvene armije koja je pomogla u borbama. Bakarić je na kraju naveo da će se očuvanjem bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda sa Sovjetskim Savezom najbolje odužiti dio jugoslavenskog duga prema Sovjetskom Savezu, kao „velikom bratu“.¹⁴⁰³

U priopćenju izdanom od CK KPJ, u studenom 1944. godine, obilježavalo se 7. studenoga 27 godina obljetnice Oktobarske revolucije: „Danas, kad se navršava 27 godina od Velikog Oktobra, herojska borba Crvene armije, zajedno s našom slavnom vojskom bješe velike bitke za oslobođenje čitave naše domovine. Dijeleći bratski slavu i žrtve Crvena armija i Narodno-oslobodilačka vojska Jugoslavije oslobodile su skoro čitavu Srbiju i Vojvodinu. Zajedničkim jurišima i naporima one su oslobodile herojski i mučenički Beograd, glavni grad demokratske i federativne Jugoslavije“.¹⁴⁰⁴ U daljnjem proglasu istaknulo se da i dalje vrebala opasnost od različitih imperijalista te da je potrebno još čvršće zbiti redove „Jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte te čuvati bratstvo i jedinstvo kao zjenicu svoga oka“. Osim Crvene armije, naglašeno je da treba živjeti genijalni vođa Staljin, a na kraju

¹⁴⁰² HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., Dvadesetsedma godišnjica velike Oktobarske socijalističke revolucije, Uprava propagande i agitacije, 7. studeni 1944., 1.

¹⁴⁰³ Isto, 1 – 2.

¹⁴⁰⁴ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., „Narodi Jugoslavije! Radnici, seljaci, građani: Vojnici, podoficiri, oficiri i politički radni Narodno-oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije! Omladino Jugoslavije!“, Uprava propagande i agitacije, studeni 1944., 1.

je postavljena sveobuhvatna parola – „Sve za pobjedu antihitlerovske koalicije Engleske, SSSR i Amerike“.¹⁴⁰⁵ Parole poput navedene bile su uobičajene za navedeno razdoblje.

Za proslavu 29. listopada 1945. izdavane su bile direktive CK u svim republikama. CK KPH izdao je upute o proslavi 29. listopada 1945. te je naznačio pet točaka u kojima se tražilo da se u svim partijskim organizacijama održavaju referati o povijesnom značenju Oktobarske revolucije pri čemu se tražilo da budu obavezni osvrći na *oslobodilačku* ulogu Sovjetskoga Saveza protiv fašizma. Tražilo se da u tisak treba obavezno uvrstiti tekstove za proslavu godišnjice - snagu i ulogu sovjetske države, o Crvenoj armiji, o Sovjetskom Savezu kao vodećoj slavenskoj državi, zatim o ulozi Lenjina i Staljina kao učiteljima naprednoga čovječanstva i graditeljima Sovjetskoga Saveza, dok je o Sovjetskom Savezu potrebno istaknuti da su zaštitnici slobode, nezavisnosti, napretka malih naroda, o značaju sovjetske kulture. Ujedno se tražilo da se na dan revolucije napišu članci o povijesnoj ulozi Sovjetskoga Saveza. Osim tekstova, izdan je nalog svim oblasnim i okružnim komitetima da se održe predavanja po naseljima i selima o povijesnom značenju Oktobarske revolucije, a gdje je moguće da budu svečane akademije i programi s prigodnim referatima. Izdala se naredba da se što šire zahvati promidžba, koliko god je moguće, poput poduzeća, gradova, sela te da se organiziraju čestitke povodom 28. godišnjice Oktobarske revolucije rukovoditeljima Sovjetskoga Saveza na čelu sa Staljinom i Molotovom te maršalima, zatim partijskim i državnim rukovoditeljima CK SKP (b), Vrhovnom Sovjetu, kao i svim drugim, pa i sovjetskom veleposlanstvu u Beogradu. Čestitke je bilo potrebno slati na veleposlanstvo u Beogradu. Također, potrebno je bilo održavati razne skupove zbog izborne situacije.¹⁴⁰⁶ Za 28. godišnjicu Oktobarske revolucije jugoslavenski tisak je kao i do tada cijele tekstove posvetio samo Sovjetskom Savezu i Staljinu, narodu i vojsci, kao najvažnijim osloboditeljskim čimbenicima. U tekstovima je iskazivana potpuna zahvalnost i odanost Sovjetskom Savezu poput primjerice sljedećega: „Pomoć Sovjetskog Saveza našim narodima postala je naročito značajna u danima kada je dalje jačanje našoj borbi bilo potrebno međunarodno priznanje. Sovjetski Savez svim svojim ugledom zalagao se na međunarodnim savezničkim konferencijama da se našim narodima oda dušno priznanje i da se odbace sramne izdajice naše zemlje. Konačno je došao dan kada su se sinovi sovjetskih naroda sastali s borcima naše Jugoslavenske armije. Tada je postalo jasno i posljednjem čovjeku naše zemlje da pomoć sovjetske braće nije samo obična pomoć. Na ulicama naših gradova, za slobodu i sretniji život naših naroda, sinovi Sovjetskog Saveza dobrovoljno su davali svoje živote skupa s borcima naše Armije“.¹⁴⁰⁷

Agitprop je slao svim partijskim komitetima KPH dopis za proslavu 29. godišnjice Oktobarske

¹⁴⁰⁵ Isto, 2 – 3.

¹⁴⁰⁶ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., dopis CK KPH svim oblasnim i okružnim komitetima u Hrvatskoj, Uprava propagande i agitacije, 29. listopada 1945., 1.

¹⁴⁰⁷ S. Tomić, „Tekovine velikog Oktobra – spas čovječanstva“, *Naprijed*, god. III., br. 130., 3. studenog 1945., 1.

revolucije za 1946. U dopisu su sadržane slične upute kao i za 1945. Razlika je što se pojačao rad tako da se slala podloga predavanja u slučaju da su predavači slabi. Ujedno su se slali referati na akademije kao i na zborove u okružnim i kotarskim centrima, dok su predavači sami trebali sastaviti predavanja. U njima se zadala forma koja se pitanja trebaju obraditi poput opisa pobjeda i u kakvoj se situaciji slavi revolucija, zatim zašto je uopće došlo do Oktobarske revolucije, tko je njome rukovodio i za koji se program borilo, uloga boljševičke partije pod vodstvom Lenjina i Staljina u revoluciji, što je omogućila pobjeda, a što je donijela narodima Oktobarska revolucija te koje su njene tekovine i značaj. Postavilo se pitanje gdje i kako provjeravati znanje o „tekovinama revolucije“. Naglasak je bio na nepobjedivosti Sovjetskoga Saveza i Crvene armije zbog strukture nove države, budući da je karakter nove sovjetske vlasti izazivao ljubav i požrtvovanje sovjetskih naroda. Nadalje, stavljao je daljnje težište na borbu protiv fašizma, čime je trebalo biti zahvalno čitavo čovječanstvo, budući da je spašena kultura i civilizacija. U dopisu se tražilo da se naglasi uloga Sovjetskoga Saveza u borbi za uspostavljenje mira te ostvarenje slobode i prava, odnosno borbe protiv međunarodne reakcije i svih međunarodnih imperijalističkih tendencija koje se javljaju u kapitalističkim zemljama, a to je bilo vidljivo na Pariškoj konferenciji.

U zadnjim dvjema točkama tražilo se da se istakne uloga Sovjetskoga Saveza u obrani pravednih zahtjeva u pogledu Trsta i Julijske Krajine, kao i zahvalnost prema Sovjetskom Savezu što su oslobođeni svi slavenski narodi njegovom zaslugom, kao i što je došlo između slavenskih naroda do bratskih odnosa. Također, nezaobilazni su teoretičari Marx, Engels, Lenjin i Staljin, a preporučuje se i literatura kojom se treba služiti: *Borba od 7. studenog 1945.*, *Historija CK SKP (b), VI. i VII. glava*, *Staljin-Oktobarska revolucija i taktika ruskih komunista*, *Međunarodni značaj Oktobarske revolucije*, *govori Molotova i Kardelja na Mirovnoj konferenciji u Parizu*, *Staljinove dnevne zapovjedi povodom Oktobarske revolucije od 1941-1945.*¹⁴⁰⁸ U proglasima su se nalazili i veliki opisi kako se proslavljao Veliki Oktobar u Jugoslaviji pa su se navodili primjeri od 1936. pa sve do 1944.¹⁴⁰⁹

Godine 1947. date su također instrukcije za proslavu 30-te obljetnice Oktobarske revolucije. CK KPJ izdao je 13. listopada 1947. upute za način proslave, a one su sadržavale informacije da je potrebno ranije krenuti s pripremama. Naime, naređeno je da se proslava organizira na svečani način i da se pri tome mobilizira što više stanovnika kako bi joj se mogao pripisati karakter općenarodne proslave. Rukovoditelj Vlahović izdao je upute da tisak već u listopadu, a posebno poslije 15. listopada krene u intenzivnu kampanju. Tražilo se da se donese niz članaka koji će tretirati pitanja povezana s 30-godišnjicom Oktobarske revolucije. Članci koji se budu pisali, zahtijevalo se da budu originalni i

¹⁴⁰⁸ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., dopis Agit-prop CK KPH svim partijskim Komitetima K.P.H., Uprava propagande i agitacije, 1946., 1 – 2.

¹⁴⁰⁹ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., Kako je proslavljen Veliki Oktobar kod nas, Uprava propagande i agitacije, 7. studeni 1946., 1 – 4.

prethodno pregledani u republičkim Agitpropovima. Dana 7. studenoga trebali su se u što većem broju objaviti u novinama, čime bi se proslavila 30-ta godišnjica. Osim pismene propagande, poticala se i usmena agitacija. Primjerice od 15. listopada do 7. studenoga zadatak je bio da se održi niz manjih predavanja u kojima se glorificirao značaj Oktobarske revolucije. Mjesta provedbe su bila široka od poduzeća i trgovina, do raznih ustanova, sveučilišta i u svim većim selima te je prilikom izbora tema trebalo uzeti u obzir koja je publika, odnosno radi li se o predavanjima za radnike, seljake ili studente. Što se tiče predavača bilo je potrebno angažirati što veći broj predavača, a posebno iz republičkih centara te ih je bilo potrebno slati u razna poduzeća i unutrašnjost zemlje. Također, predavanja su mogla biti kombinirana s prikazima sovjetskih filmova i to temama iz vremena Revolucije. Osim filmova poticali su se i zborovi, folklorne i umjetničke grupe. Izdao se nalog da se 6. studenoga u glavnom gradu Republike organizira svečana akademija te se osvijetli grad, a u drugim većim gradovima tražilo se da svečane priredbe obilježe uoči 7. studenoga. Zatim se dala naredba da se od 1. do 7. studenoga organizira slanje pozdravnih pisama odgovarajućim organizacijama i ustanovama u Sovjetskom Savezu. Također, poticala su se i kazališta da u svoj repertoar uvrste neki sovjetski komad tijekom prve dekade studenoga. Radio-stanice isto su trebale dati svoj obol. Na kraju naloga izdalo se objašnjenje da je cijela instrukcija samo orijentacija prilikom proslave 30-te obljetnice Oktobarske revolucije. Bilo je potrebno fokus staviti na što raznovrsniji i svečaniji program.¹⁴¹⁰ Kako se radilo o okrugloj obljetnici pojačala se dodatno propaganda u listopadu te je Agitprop CK KPH po naredbi CK KPJ Agitprop odaslao više dopisa u kojima je secirao nalog te su tražili izvještaji po obavljenim poslovima. U izvještaju je bio i detaljan opis i broj predavanja povodom obljetnice Oktobarske revolucije, odnosno tko ih je održao, zatim gdje i kako su održana predavanja te kako je protekla čitava proslava. Također se izdala literatura kojom se može služiti te je u odnosu na 1946. pridodano: Milovan Đilas, *Povodom 27-e godišnjice Oktobarske revolucije*, Fjedorov, *Boljševička partija u borbi za diktaturu proletarijata, Borba 7. i 8. studenog 1946.*, *Staljinove dnevne zapovijedi povodom godišnjice Oktobarske revolucije od 1941/45.* Za 1947. izdala se i uputa da se za međunarodne i unutarnje događaje te njihov odnos u vezi Oktobarske revolucije upotrijebe materijali: *Govori na posljednjem zasjedanju Organizacije Ujedinjenih naroda, Referati na II Kongresu Narodne Fronte Jugoslavije, Deklaracija savjetovanja devet komunističkih partija.*¹⁴¹¹

U daljnjim tezama postavljala su se pitanja te su se na njih davali opširni odgovori u kojima se veličala uloga Sovjetskoga Saveza te Lenjina i Staljina.¹⁴¹² U propagandi za Oktobarsku revoluciju

¹⁴¹⁰ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., Instrukcije u vezi sa proslavom 30-te godišnjice Oktobarske revolucije, Uprava propagande i agitacije, broj 21.772., 13. rujna 1947. g., 1 – 2.

¹⁴¹¹ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., Teze povodom 30.g. Oktobarske revolucije, Uprava propagande i agitacije, 1947., 1 – 2.

¹⁴¹² HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., Teze za tridesetu godišnjicu Oktobarske revolucije, Uprava propagande i agitacije, 1947., 1 – 16.

istaknula se Antifašistička fronta žena (AFŽ) koja je primjerice slala dopis u Moskvu ženama i majkama te drugaricama Sovjetskoga Saveza za djela koja su učinile skupa sa Staljinom.¹⁴¹³ Osim AFŽ, dopis su slali i narod, omladina pa primjerice i vojska garnizona Otočac.¹⁴¹⁴ Kotarski komitet KPH Otočac dostavio je 10. prosinca 1947, sukladno uputama, izvještaj o proslavi Oktobarske revolucije u kojem su naznačili da su se u Otočcu održala dva predavanja u vezi proslave, a da je na predavanju Josipa Radoboje prisustvovalo 500 ljudi te da se radilo o uspješnom predavanju, a na drugom predavanju koje je održao *jedan drug* bilo je nazočno 600 ljudi. Uoči dana revolucije, održani su u svim selima masovni sastanci koji su se pretvorili u narodna veselja, a na svim brjegovima bili su paljeni krijesovi, dok je u Otočcu priređena bakljada. Navelo se da je u bakljadi sudjelovalo 2.000 ljudi, a sudjelovala je vojska, sindikati, omladina, građani Otočca. U manifestaciji sudjelovali su i tamburaški omladinski zborovi, a s akademije su bili poslani telegrami. U dopisu se krivo naznačuje da se radi o 6. rujnu.¹⁴¹⁵

Obljetnica Oktobarske revolucije¹⁴¹⁶ se nije propuštala te su za glorificiranje revolucije bila rezervirana mjesta u novinama.¹⁴¹⁷ Navelo se da je jedan od glavnih povijesnih dokumenata društvenih promjena bio *Dekret o miru* koji je pozvao sve narode da prekinu s imperijalističkim ratom, dok je sovjetska socijalistička država pvela narode u borbu za mir i bratsku uzajamnu suradnju. U tisku se veličalo 30 godina miroljubive vanjske politike Sovjetskoga Saveza kojeg je osnažila Crvena armija i to kako je naglašeno - prva armija u svijetu, koja je stvorena za borbu protiv imperijalističkih težnji.¹⁴¹⁸ Beograd je 1947. na svečan način proslavio tridesetogodišnjicu Oktobarske revolucije, što se i najavilo u tekstu „Beograd će na svečan način proslaviti tridesetogodišnjicu Oktobarske revolucije“.¹⁴¹⁹ Idealiziralo se sve u Sovjetskom Savezu, od kazališta, kulture, i do radišnosti djece u Sovjetskom

¹⁴¹³ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., Ženama S.S.S.R., Uprava propagande i agitacije, 1947., 1.

¹⁴¹⁴ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., Svesaveznoj Komunističkoj partiji/Boljševika, Uprava propagande i agitacije, 1947., 1.

¹⁴¹⁵ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., Izvještaj povodom proslave 30 god. Oktobarske revolucije, Centralnom komitetu KPH-a Agit-propu, Uprava propagande i agitacije, Kotarski komitet KPH-a Otočac Agitpropu, broj: 476/47., 10. studenog 1947., 1.

¹⁴¹⁶ Štoviše, Oktobarska revolucija najavljivala se nekoliko mjeseci ranije kao što je bio slučaj 1947. pa je tako *Borba* izvještavala o događaju u Zenici koji se dogodio 13. srpnja 1947.: „Na svom putu po Jugoslaviji sovjetska sindikalna delegacija na čelu s vođom delegacije Berezinom stigla je u Zenicu. Delegaciju je sačekala masa naroda i omladine, kličući Sovjetskom Savezu, generalissimisu Staljinu i sovjetskim sindikalistima. U ime Uprave gradilišta Omladinske pruge delegaciju je pozdravio Jovan Bućan. Na pozdrav je odgovorio vođa sovjetske sindikalne delegacije Berezin: „U ime 29 miliona sindikalno organiziranih radnika Sovjetskog Saveza isporučujem vam tople bratske pozdrave. Istovremeno, u ime sindikalne delegacije zahvaljujem se na srdačnom i bratskom dočeku. Ove godine sovjetski narodi praznuju svoj veliki praznik – tridetogodišnjicu Velike oktobarske socijalističke revolucije“; u: „Omladina na Pruzi oduševljeno dočekala sovjetsku sindikalnu delegaciju“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 166., 14. srpnja 1947., 3.

¹⁴¹⁷ „Srdačni prijem sovjetske sindikalne delegacije dokaz je bratskih osjećanja naroda Jugoslavije prema Sovjetskom Savezu“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 175., 26. srpnja 1947., 2. Kao i članak o promjenama i zadacima koje Partija mora izvršiti., u: „J. V. Staljin: Partija poslije osvajanja vlasti“, *Borba*, god. XII., Beograd, br. 255., 26. listopada 1947., 2.

¹⁴¹⁸ „Trideset godina miroljubive spoljne politike Sovjetskog Saveza“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 305., 18. listopada 1947., 2.

¹⁴¹⁹ „Beograd će na svečan način proslaviti tridesetogodišnjicu Oktobarske revolucije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 306., 19. listopada 1947., 1.

Savezu, a bila je i posebna rubrika u novinama „Kroz Sovjetski Savez“.¹⁴²⁰ Parole Centralnoga komiteta SKP (b) povodom 30-godišnjice Velike oktobarske socijalističke revolucije bile su parole u svim analiziranim novinama.¹⁴²¹ Povodom 30-godišnjice Oktobarske revolucije uputio je i Opšteslovenski komitet posebne pozdrave Staljinu kao borcu za progres i sreću čovječanstva.¹⁴²² Bila je euforično najavljivana Oktobarska revolucija s čitavim opusom glorificiranja.¹⁴²³ Tiskovine su ovakve čestitke prenosile i to na prvim stranicama novina. Zatim su se našle slike Lenjina i Staljina preko cijele stranice,¹⁴²⁴ a sovjetska armija bila je proglašena osloboditeljicom.¹⁴²⁵ Godine 1947. obljetnica je pompozno obilježena s crvenim naslovom te s Lenjinom i crvenim zastavama. Sve misli u tekstu počinjale su i završavale sa Sovjetskim Savezom koji je „najvažniji faktor u današnjem društvenom zbivanju, on je postao najvažniji faktor u političkim zbivanjima svijeta, on je postao ogroman faktor u svjetskoj privredi i ekonomiji. Bez toga faktora danas se u međunarodnom političkom i ekonomskom životu ne može uspješno riješiti nijedno važno pitanje. Sovjetska država postala je moćna i snažna zahvaljujući slavnoj Boljševičkoj partiji i genijalnom Lenjinu i Staljinu, koji su bili najvjerniji nosioci borbenih težnji i zahtjeva radnog naroda Rusije i koji su znali da probude i organiziraju ogromnu energiju i stvaralačku inicijativu radnih masa. Bez Partije boljševika, bez Lenjina i Staljina ne može se ni zamisliti ne samo pobjeda Oktobarske revolucije, već i sva ona ogromna postignuća koja su sovjetski narodi svojim slobodnim socijalističkim radom stekli od revolucije do danas“.¹⁴²⁶ Cijeli broj novina, svi članci bili su povezani sa Sovjetskim Savezom te je veličanje bilo samo nastavljeno iz broja u broj.¹⁴²⁷ Istovremeno u člancima se Zapad ocrnjivao kao propagator atomskoga naoružanja.¹⁴²⁸ Posvetio se i veći prostor Molotovu i njegovom govoru.¹⁴²⁹ Ujedno je i Staljin uzvratio zahvalu Titu na pozdravima i željama koje je dobio od njega i jugoslavenske vlade.¹⁴³⁰ Povjesničar Jakovina istaknuo je da se tridesetogodišnjica Oktobarske

¹⁴²⁰ „Kroz Sovjetski Savez“, *Borba*, Beograd, br. 241., 9. listopada 1947., 5., „Kroz Sovjetski Savez“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 54., 3. ožujka 1948., 5.

¹⁴²¹ „Parole Centralnog komiteta SKP(b) povodom 30-godišnjice Velike oktobarske socijalističke revolucije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 319., 3. studeni 1947., 1.

¹⁴²² „Telegram Opšteslovenskog komiteta generalisimusu Staljinu povodom 30-godišnjice Velike oktobarske socijalističke revolucije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 321., 5. studeni 1947., 1.

¹⁴²³ „Uoči proslave Velikog Oktobra“, *Politika*, god. XIV., br. 12760., 6. studeni 1947., 1 – 2.

¹⁴²⁴ „Tridesetogodišnjica Oktobarske revolucije“, *Borba* Beograd, god. XII., br. 266., 1., „Trideset godina zemlje socijalizma“, *Oslobođenje*, god. V., br. 322., 7. studeni 1947., 2.

¹⁴²⁵ „Sovjetska armija osloboditeljica“, *Oslobođenje*, god. V., br. 322., 7. studeni 1947., 7. Danima prije najavljivala se Oktobarska revolucija u svim mogućim varijantama pa će se i propagirati i *sovjetsku ženu*., u: „Sovjetska žena – aktivna učesnica političkog, privrednog i kulturnog života SSSR“, *Vjesnik*, Zagreb, god. VII., br. 770., 23. listopada 1947., 3.

¹⁴²⁶ Rikard Sutlović, „30-godišnjica Velikog Oktobra“, *Vjesnik*, god. VII., br. 783., 7. studeni 1947., 1.

¹⁴²⁷ „Naredba ministra oružanih snaga SSSR“, „Svečana akademija u Sarajevu povodom 30-godišnjice Velike oktobarske revolucije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 323., 8. studeni 1947., 1 – 3. (drugi članak) „30-godišnjica Oktobarske socijalističke revolucije svečano je proslavljena u svim narodnim republikama Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 323., 8. studeni 1947., 3.

¹⁴²⁸ „Propagatori atomskog naoružanja“, *Oslobođenje*, god. V., br. 331., 17. studeni 1947., 6.

¹⁴²⁹ „Referat B. M. Molotova povodom tridesetogodišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije“, *Politika*, god. XIV., br. 12762., 8. studeni 1947., 1 – 2.

¹⁴³⁰ „Odgovor generalisimusa Staljina maršalu Titu na čestitku povodom 30-godišnjice Velike Oktobarske socijalističke

revolucije slavila bučnije u Beogradu, nego što se slavilo u Moskvi, a ujedno da se na dan Jugoslavenske armije slavio Staljinov rođendan 21. prosinca (1947.), a ne kao što se kasnije slavilo 22. prosinca.¹⁴³¹ Osim veličanje svega sovjetskoga, bio je poslan i Titov brzojav Staljinu u kojem mu se divi zbog heroizma boraca sovjetske Armije kao i heroizma sovjetskih radnih ljudi na izgradnji socijalizma te Staljinu i Sovjetskom Savezu kao *bratskoj zemlji*.¹⁴³²

Obljetnice Oktobarske revolucije bile su obilježavane i to najčešće kao glavne vijesti u razdoblju od 1945. do 1949., dok se recimo u *Naprijedu* za 1950. vijest našla na trećoj stranici, a u 1951. nije bila obilježena. Također, očita je i razlika u broju 46. i najavi članaka 8. studenoga 1952. prije i za vrijeme obljetnice. U studenom 1952. godini našla se kao vijest na naslovnici uz pompozni naslov: „Duh oktobra i misao Marksa, Engelsa i Lenjina žive u srcima i dušama sviju nas“. Vidljivo je kako je izostavljen Staljin u pobrojavanju, što do 1949. nije bio slučaj, iako veličanje revolucije nije izostajalo: „Oktobarska revolucija znači i uvijek će znati prvu veličanstvenu pobjedu proletarijata u jednoj i to velikoj zemlji, značiće početak epohe socijalizma“. ¹⁴³³ Naime, 7. studenoga 1948. u *Borbi* je izašao referat Pavla Gregorića, člana CK KPJ i ministar Savezne vlade pod nazovom: „Svečana akademija u čast tridesetprve godišnjice Oktobarske socijalističke revolucije“ u kojem se prikazao obrazac obilježavanja obljetnice kao i prijašnjih godina. Objavilo se da je u Narodnom kazalištu u Beogradu održana svečana akademija povodom tridesetprve godišnjice Velike oktobarske revolucije. Organizator je bio Mjesni komitet KPS za Beograd, Izvršni odbor Narodnog odbora Beograda i Društvo za kulturnu suradnju Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom. Pozornica je bila ukrašena sovjetskim i jugoslavenskim zastavama te bistama Lenjina, Staljina i Tita. Na akademiji je prisustvovao veći dio jugoslavenskoga političkog vrha iz Politbiroa CK KPJ: Edvard Kardelj, Milovan Đilas, Aleksandar Ranković, Ivan Gošnjak, Moša Pijade, Boris Kidrič i Blagoje Nešković. Uz njih su prisustvovali i predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Jugoslavije Ivan Ribar s potpredsjednikom Prezidijuma Markom Vujačićem, članovi Savezne vlade, članovi vlade Narodne Republike Srbije na čelu s Petrom Stambolićem, general-pukovnikom Kočom Popovićem, predstavnici Mjesnog komiteta KP Srbije za Beograd, masovnih organizacija, kulturnoga i javnoga života. Uz jugoslavenski politički vrh prisustvovao je veleposlanik Sovjetskoga Saveza Anatolij Josifović Lavrentjev s članovima veleposlanstva i predstavnicima diplomatskoga kora u Beogradu.¹⁴³⁴ Pavle Gregorić je povodom Oktobarske revolucije započeo referat sa sljedećim riječima: „U predvečerju smo dana kad cijelo

revolucije“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. V., br. 338., 25. studeni 1947., 1.

¹⁴³¹ Đilas, *Vlast i pobuna*, 182.

¹⁴³² „Brzojav maršala Tita generalisimusu Staljinu“, *Vjesnik*, god. VII., br. 783., 7. studenog 1947., 1.

¹⁴³³ „Duh oktobra i misao Marksa, Engelsa i Lenjina žive u srcima i dušama sviju nas“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 1.

¹⁴³⁴ „Svečana akademija u čast tridesetprve godišnjice Velike oktobarske socijalističke revolucije“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 270., 7. studeni 1948., 1., Pavle Gregorić, „Tridesetprva godišnjica oktobarske socijalističke revolucije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 638., 8. studeni 1948., 1 – 2.

napredno čovječanstvo zajednički sa narodima Sovjetskog Saveza slavi 31. godišnjicu Velike oktobarske socijalističke revolucije – najvećeg društvenog preokreta u povijesti čovječanstva, preokreta kojim je otpočelo novo poglavlje u razvitku ljudskog društva – socijalističko društveno uređenje“. ¹⁴³⁵ U idućim rečenicama u referatu nastavila se glorifikacija Sovjetskoga Saveza, Staljina i Lenjina kao rukovodećih revolucionara. Za razliku od godinu dana poslije kada se govorilo o podjeli na interesne sfere Velike Britanije i Sovjetskoga Saveza, ističući u negativnom kontekstu potonju državu. U ovoj godini istaknulo se: „Svjetski imperijalizam pokušao je ponovo da organizira napad na prvu zemlju socijalizma, pomažući i iskoristivši Hitlerovu fašističku Njemačku u tu svrhu“. ¹⁴³⁶ U nastavku je slijedilo daljnje veličanje Sovjetskoga Saveza i Staljina kojega se citiralo da je pobjedonosna Oktobarska revolucija zadala težak udarac svjetskom imperijalizmu. Gregorić je istaknuo da narodi Jugoslavije stoje čvrsto uz moćni Sovjetski Savez, a završio je referat s usklicima: „Neka živi moćni SSSR, najsigurniji oslonac naroda u borbi za mir i demokraciju! Neka živi nesalomljivo bratstvo i prijateljstvo naroda nove Jugoslavije i SSSR! Neka živi vođa naroda Sovjetskog Saveza i učitelj naprednog čovječanstva Staljin“. ¹⁴³⁷ Iako je samo Molotov bio potpisnik pisama rezolucije Informbiroa o izbacivanju KPJ iz nje, to neće spriječiti jugoslavenske medije da pola godine poslije, točnije, 12. studenoga 1948. objave u *Naprijedu* Molotov govor prilikom proslave 31-godišnjice Oktobarske revolucije. Molotov je naglasio u kontekstu prijedloga Sovjetskoga Saveza za smanjivanjem atomskoga naoružanja, koji želi mir za razliku od agresivnih zapadnih zemalja, kao i pompozno glorificiranje Sovjetskog Saveza i Crvene armije. ¹⁴³⁸

U 1949. nastavilo se s obilježavanjem Oktobarske revolucije kroz veličanje Sovjetskoga Saveza, ali s izostavljanjem Staljina. U ključnim jugoslavenskim novinama *Borbi* za trideset i drugu obljetnicu Oktobarske revolucije opisalo se da je na istoj lokaciji u Narodnom kazalištu u Beogradu održana svečana akademija koju je priredio Gradski komitet CK KP Srbije za Beograd. Akademiji su prisustvovali predstavnici CK KPJ, jugoslavenske Vlade, CK KP Srbije, Vlade Narodne Republike Srbije, Jugoslavenske armije, masovnih organizacija, javni i kulturni radnici Beograda kao i članovi Gradskoga komiteta KP Srbije za Beograd. Poimence za goste kao 1948. nema popisa. U članku koji obilježava Oktobarsku revoluciju izložen je referat Milke Minić, člana CK KPS i predsjednika Komiteta za visoke škole i naučne ustanove Narodne Republike Srbije u kojem se pozitivno u prvom dijelu opisao Sovjetski Savez. Primjerice, da je od prvih dana postao jedan od oslonaca međunarodnoga radničkog pokreta, ali i nada svih ugnjetavanih u svijetu. Zatim, istaknula se pobjeda

¹⁴³⁵ „Govor dra Pavla Gregorića povodom proslave 31-godišnjice Velike oktobarske socijalističke revolucije“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1094., 7. studeni 1948., 1 – 2., „Svečana akademija u čast tridesetprve godišnjice Velike oktobarske socijalističke revolucije“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 270., 7. studeni 1948., 1., Pavle Gregorić, „Tridesetprva godišnjica oktobarske socijalističke revolucije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 638., 8. studeni 1948., 1 – 2.

¹⁴³⁶ Isto, 1.

¹⁴³⁷ Isto, 1.

¹⁴³⁸ Isto, 1.

protiv Trećega Reicha te je bilo objavljeno: „Prva zemlja socijalizma kao glavna snaga antihitlerovske koalicije slobodoljubivih naroda odigrala je najvažniju i presudnu odluku u spasavanju čovječanstva od fašističkog gospodstva i ropstva. Ugled SSSR-a je ogromno porastao“.¹⁴³⁹ Kao što je vidljivo, u referatu je za opis korišten perfekt, dok se u drugom dijelu podijelile moralne lekcije Sovjetskom Savezu tako da je rečeno da su rukovoditelji Sovjetskoga Saveta stvorili nemarksističku i nelenjinističku teoriju o rukovodećoj ulozi Sovjetskog Saveza i CK SKP (b) u socijalističkom svijetu i demokratskom pokretu, i da na toj osnovi provede daljnju politiku podčinjavanja drugih socijalističkih zemalja te komunističkih i radničkih partija. Na kraju se zaključilo da je svakim danom sve jasnije da sovjetsko rukovodstvo „srlja u sve teže i teže pogreške, i da danas jedno govori, a drugo radi, da su njihove riječi jedno, a djela drugo. Sve to neizbježno smanjuje ugled Sovjetskog Saveza“.¹⁴⁴⁰ Za razliku od 1948., kada se veličao Sovjetski Savez i Staljin te ih se na kraju referata parolama dodatno uzdizalo, ovoga puta su parole usmjerene samo na Oktobarsku socijalističku revoluciju, međunarodnu solidarnost svih radnika u borbi za mir, demokraciju i socijalizam te ravnopravnost svih naroda.¹⁴⁴¹ U istom broju *Borbe* bio je i Lenjinov referat od 16. i 17. siječnja 1923., koji je bio objavljen u *Pravdi* 30. svibnja 1923., a u kojem je bila riječ o razvoju i napretku revolucije.¹⁴⁴²

Na naslovnoj stranici novina *Naprijed* 4. studenoga 1949. bila je zauzeta čitava stranica. Naime, Tode Ćuruvija je u članku „KPJ i jugoslavenski narodi stoje na braniku tekovina Velikog Oktobra“ naveo da Oktobarska revolucija „rodila prvu proletersku državu u svijetu i time ostalim revolucionarnim pokretima ne samo pokazala primjer kako se boriti i kuda ići, već im stvorila nepobjedivi materijalni oslonac u teškoj borbi protiv imperijalizma i protiv fašizma. Nije to više carska Rusija, koja je u tajnim ugovorima s ostalim imperijalistima dijelila svijet, bio je to Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika – država zasnovana na sasvim novim principima, a potpuno novom politikom“.¹⁴⁴³ U nastavku je nastavio uzdizati Sovjetski Savez tvrdeći da je na temelju Oktobarske revolucije rasla i razvijala se snaga Sovjetskoga Saveza kao i da su Jugoslaveni ponosni što su braneći svoju slobodu branili ujedno i slobodu Sovjetskoga Saveza i tekovine Oktobra. Ćuruvija je u drugom dijelu članka izrazio da se sramna djela sovjetskih rukovoditelja ne mogu prikriti, budući da se radi o imperijalnoj sili koja je još 1944. dijelila Europu i Jugoslaviju sa Zapadom te da radi suprotno velikom Lenjinu, a poruka je bila da će propasti planovi revizionista iz tabora Informbiroa. Ćuruvija je konstatirao: „Mjerilo revolucionarnosti za njih nije više oružana beskompromisna borba protiv

¹⁴³⁹ „Tridesetdruga godišnjica Velike oktobarske socijalističke revolucije“, *Borba*, Zagreb, god. XIV., br. 263., 7. studeni 1949., 1 – 2.

¹⁴⁴⁰ Isto, 1.

¹⁴⁴¹ Isto, 1.

¹⁴⁴² „V. L. Lenjin O našoj revoluciji“, *Borba*, Zagreb, god., XIV., br. 263., 7. studeni 1949., 2.

¹⁴⁴³ Tode Ćuruvija, „KPJ i jugoslavenski narodi stoje na braniku tekovina Velikog oktobra“, *Naprijed*, god. VII., br. 45., 4. studeni 1949., 1.

imperijalizma, već servilno klanjanje CK SKP (b), Vladi SSSR. Njima smetaju ugled i slava istinskih revolucionara. Njima su miliji rukovodioci koji mirno čekaju oslobodilačku ulogu Crvene armije. (...) Svojom dubokom revizijom marksizma-lenjinizma, svojim postupcima prema socijalističkoj Jugoslaviji i jugoslavenskim narodima rukovodioci Boljševičke partije ruše ugled Sovjetskog Saveza – te dragocjene tekovine Oktobarske revolucije¹⁴⁴⁴. Za razliku od ostalih tiskovina *Vjesnik* je bio u ovom slučaju najviše izražen u indoktrinaciji s obzirom na to da neće biti spomena negativnih rečenica niti konteksta prema Sovjetskom Savezu. Naime, radilo se o referatu Rade Žigića na svečanoj akademiji u Hrvatskom narodnom kazalištu (HNK) koja je bila održana u čast 32. godišnjice Oktobarske revolucije. U HNK će sudjelovati tajnik Politbiroa CK KPH Vladimir Bakarić s članovima Politbiroa Antunom Biberom, Ivanom Krajičićem, Milom Počućom, Duškom Brkićem, Markom Belinićem, Ankom Berus, Nikolom Sekulićem, Dragutinom Saili i Zvonkom Brkićem. Uz njih su bili predsjednik Prezidijuma Sabora NR Hrvatske, Karlo Mrazović i predsjednik Sabora dr. Zlatan Sremec, članovi Vlade NRH na čelu s potpredsjednikom Franjom Gažijem, general-pukovnik Milanom Kuprešaninom, zatim su bili nazočni general-majori Ivan Šibl i Veljko Drakulić, predsjednik Gradskoga narodnog odbora Zagreba Mika Špijak te ujedno predstavnici mnogih masovnih organizacija te kulturnih radnika.¹⁴⁴⁵ U nastavku teksta bilo je izostavljeno pozitivno izvještavanje o Staljinu, ali se o Sovjetskom Savezu nastavljalo pisati panegirike. Dalje je rečeno da je sudbina Jugoslavije vezana za Sovjetski Savez, ali da će Jugoslavija tražiti odgovornost za nastale odnose među socijalističkim zemljama kod onih koji ne žele raspravljati ili od nje bježe. Za razliku od ostalih tiskovina, u *Vjesniku* se završilo: „Živjela Velika Oktobarska revolucija! Živio bratski SSSR! Živio Josip Broz Tito“.¹⁴⁴⁶ Osim slavljenja Oktobarske revolucije, bile su velike čestitke povodom Nove godine. Sve do 1950. čestitku za Novu godinu bio je uključen i Sovjetski Savez i Staljin. Nakon toga čestitanja više nema, štoviše, radilo se na karikaturama koje su bile usmjerene prema Sovjetskom Savezu.¹⁴⁴⁷ Primjerice, naziv *Velika socijalistička oktobarska revolucija* je naziv koji se još koristi u školskim programima (1950./51.), dok je iza toga ponovno postala samo *Oktobarska revolucija*. Ujedno se i Staljin više nije spominjao kao njezin vođa.¹⁴⁴⁸

Slavljenje Oktobarske revolucije 7. studenoga 1950. u *Vjesniku* bilo je s velikim naslovom „Tridesetreća godišnjica Velike oktobarske socijalističke revolucije“ te središnjom slikom Lenjina. Govor povodom obljetnice održao je Nikola Sekulić, član Politbiroa CK KPH, izlažući o značaju Oktobarske revolucije i nasljeđu koje su ostavili Marx, Engels i Lenjin. Središnja ličnost referata bio

¹⁴⁴⁴ Isto, 1 – 2.

¹⁴⁴⁵ „Govor druga Rade Žigića na svečanoj akademiji povodom 32-godišnjice Velike oktobarske revolucije“, *Vjesnik*, god. IX., br. 1406., 7. studeni 1949., 1.

¹⁴⁴⁶ Isto, 1.

¹⁴⁴⁷ Stjepan Separov, „Naše nove godine“, *Naprijed*, god. XI., br. 1., 1. siječnja 1953., 1.

¹⁴⁴⁸ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 148.

je Lenjin i značaj njegovoga utjecaja na razvoj socijalističke doktrine i Sovjetskog Saveza te CK SKP (b). U jednom dijelu govori se i o Staljinu i to u kontekstu razvoja Sovjetskoga Saveza i njegove vanjske politike, čime je bio naznačen 18. kongres SKP (b) na kojem je Staljin podnio izvještaj u kojem je smatrao da je utvrdio da u sovjetskom društvu nema više eksploatacija i eksploatatorskih klasa te da je Sovjetski Savez izgradio prvu nižu fazu socijalizma, dok državna i centralistička vlast postoje zbog vanjskoga okruženja kapitalizma.¹⁴⁴⁹ Sekulić je završio govor riječima: „Živjela Velika Oktobarska socijalistička revolucija – slava njenom organizatoru besmrtnom Lenjinu. Neka živi Komunistička partija Jugoslavije i drug Tito, koji vode našu zemlju svijetlim putevima socijalizma!“.¹⁴⁵⁰ Naznačilo se da je i u Beogradu održana svečana akademija u čast Oktobarske revolucije, a govorio je član CK KPJ Milajko Todotović. Prisutni su bili Đilas, Gošnjak, Nešković, Kidrič, Leskošek, članovi CK KPJ i KP Srbije, potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Jugoslavije Marko Vujačić, tajnik Prezidijuma Mile Perunčić, članovi Savezne vlade, partijskih i masovnih organizacija iz Beograda.¹⁴⁵¹ U istom broju izašao je članak „Lenjin o Staljinu“ u kojem se apostrofiralo da je Lenjin imao pravo, a da će povijest to još jednom potvrditi: „Historija je dala i dat će pravo Lenjinu. Jer, ideale Oktobarske revolucije Staljin, zajedno sa svojim suradnicama, nemilosrdno gazi i time diskreditira sebe i koči pravilan razvitak socijalizma u SSSR-u i svijetu. To se na današnji dan, na 32-godišnjicu Oktobarske revolucije, treba zapamtiti“.¹⁴⁵² S druge strane, u *Politici* se nije davao toliki prostor Oktobarskoj revoluciji, nego se na pola stranice predstavilo tekovine revolucije koje je KPJ spremno prihvatila, a Sovjetski Savez je skrenuo s tračnica.¹⁴⁵³ U Sarajevu na svečanoj akademiji proslavljena je Oktobarska revolucija, a govor je održao Rudi Kolak, član Politbiroa CK KP BiH te je pritom najveći prostor posvetio imperijalističkoj politici Sovjetskoga Saveza prema Jugoslaviji i drugim zemljama pod sovjetskim nadzorom.¹⁴⁵⁴ U novinama *Naprijed* obilježavanje Oktobarske revolucije bilo je potpuno sporedna stvar. Naznačilo se da zbog shvaćanja sovjetskih rukovoditelja bio odraz suprotnosti koje su se razvijale u sovjetskom društvu, što je dovelo do birokratiziranja, napetosti i despotstva jedne vladajuće kaste unutar SKP (b).¹⁴⁵⁵

Kada govorimo o 1951. i slavljenju obljetnica Oktobarske revolucije 7. studenoga daju se i dalje upute CK KPJ pri čemu se inzistiralo da se predavanja organiziraju s glazbenim programom, a predavači trebaju biti članovi CK republika. U nalogu se skretala pozornost na to da osim partijskih i

¹⁴⁴⁹ „Trideset treća godišnjica Velike oktobarske socijalističke revolucije“, *Vjesnik*, god. X., br. 1715., 7. studenog 1950., 1 – 2.

¹⁴⁵⁰ Isto, 2.

¹⁴⁵¹ „Svečana akademija u čast 33-godišnjice Oktobarske revolucije u Beogradu“, *Vjesnik*, god. X., br. 1715., 7. studenog 1950., 1.

¹⁴⁵² J., P., „Lenjin o Staljinu“, *Vjesnik*, god. X., br. 1715., 7. studenog 1950., 1.

¹⁴⁵³ „Proslava Trideset treće godišnjice Oktobarske revolucije“, *Politika*, god. XLVII., br. 13705., 8. studeni 1950., 1.

¹⁴⁵⁴ „Trideset treća godišnjica Velikog Oktobra“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1258., 7. studenog 1950., 1., 3.

¹⁴⁵⁵ „Povodom 33 godišnjice Velike Oktobarske revolucije“, *Naprijed*, god. VIII., br. 46., 10. studeni 1950., 3.

državnih službenika prisustvuje i širi krug ljudi, frontovaca, odnosno članova Partije, kako bi se postigao masovni karakter. Naložilo se da 29. studenoga treba proslaviti u cijeloj zemlji budući da se taj dan obilježavao dan Republike. Ujedno su nove upute sadržavale: „u referatima na akademijama i priredbama, u štampi, u predavanjima treba obraditi ne samo istoriski značaj 29 novembra, nego i smernice našeg unutrašnjeg razvitka danas, a naročito značaj novih mere naše Partije i Vlade na polju demokratizacije narodne vlasti i državnog i privrednog aparata, kao i borbu naše zemlje za nezavisnost, ravnopravnost i mir u svetu. Ne treba ispustiti iz vida ni činjenicu da ovogodišnji 29 novembar pada u okvir proslave desetogodišnjice ustanka“.¹⁴⁵⁶ Izdala se uputa da treba za široke mase organizirati na dan 29. i 30. prosinca veselja s različitim programima uključujući i sportska događanja i to na više mjesta u gradu. Stoga se naložilo da treba 29. studeni obilježiti kao veliki praznik, a da svaka organizacija po svom karakteru odabere najpogodniji način proslave za svoje članstvo. Program treba biti sveobuhvatan, a osim tiska i mjesečnih publikacija i radio-stanice su kanali prenošenja te se naznačuje: „predavanja ne moraju da iznose samo istoriski značaj i današnje rezultate u razvitku narodne vlasti, nego mogu iznositi pojedine momente iz razvitka narodnog odbora tog kraja ili mesta“.¹⁴⁵⁷ Također se tražilo da se izvrši dekoracija gradova, mjesta i naselja zastavama, cvijećem, vatrama, bakljadama te da sve kuće u selima i gradovima budu ukrašene zastavama.¹⁴⁵⁸ O danu Armije, 22. prosinca naznačilo se da proslavama trebaju rukovoditi štabovi vojnih oblasti i armija, a napomenulo se da je značajno da se posebno frontovska i partijska rukovodstva u republikama i kotarima povežu s vojnim štabovima te zajednički organiziraju proslave. Navedenom proslavom završila se i desetogodišnjica ustanka.¹⁴⁵⁹

U 1951. bili su tiskovinama ispisani naslovi uoči 34.-godišnjice Oktobarske revolucije „Od prve zemlje socijalizma do reakcionarne agresorske velesile“.¹⁴⁶⁰ Održali su se razni referati s osvrtom na trenutni odnos sa Sovjetskim Savezom pa je referat održao Todo Kurtović: „Cijelom svijetu je danas jasan lik nove Jugoslavije, a i lik njenih neprijatelja. Danas više sovjetskoj propagandi nije lako da ma koga uvjeri da agresivni pritisak na novu Jugoslavije, a i lik njenih neprijatelja. Danas više sovjetskoj propagandi nije lako da ma koga uvjeri da agresivni pritisak na novu Jugoslaviju znači borbu za jačanje socijalizma. Borbu za suzbijanje agresije i slično. Danas je svakome jasno da je cilj sovjetskog pritiska na našu zemlju porobljavanje“.¹⁴⁶¹ U novinama *Naprijed* nema obilježavanja

¹⁴⁵⁶ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 9, Narodno prosvječivanje, Proslava Oktobarske revolucije 1945./1947. g., Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske, Uprava propagande i agitacije, broj 9709., 16. listopada 1951., 1 – 2.

¹⁴⁵⁷ Isto, 2.

¹⁴⁵⁸ Isto, 2.

¹⁴⁵⁹ Isto, 3.

¹⁴⁶⁰ „Od prve zemlje socijalizma do reakcionarne agresorske velesile“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1566., 4. studeni 1951., 3.

¹⁴⁶¹ „Jugoslavija pod rukovodstvom Tita nastavlja veliko djelo Oktobra“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1569., 7. studeni 1951., 1 – 2.

obljetnice Oktobarske revolucije.¹⁴⁶² U Zagrebu je na proslavi 34. godišnjice Oktobarske revolucije u akademiji govorio Antun Biber-Tehek, član Politbiroa CK KPH. Naznačeno je da su u HNK bili prisutni Vladimir Bakarić s članovima Politbiroa Zvonkom Brkićem, Ankom Berus, Ivanom Krajačićem, Mile Počučom, Nikolom Sekulićem i Jakovom Blaževićem, a bio je i Franji Gaži, potpredsjednik vlade NR Hrvatske s članovima vlade. Biber je naznačio da u Sovjetskom Savezu neprekidno jača birokratski državni aparat u Staljinovim rukama, dok se provokacije od strane Sovjetskoga Saveza pojačavaju na jugoslavenskoj granici.¹⁴⁶³

Zadnji dan Šestoga kongresa KPJ, 7. studenog 1952., pala je obljetnica Oktobarske revolucije. Milovan Đilas je održao govor povodom obljetnice. U početnom dijelu je naznačio da se svi mogu radovati jer Odluke i rad Šestoga kongresa padaju na „najepohalniji događaj u modernoj historiji čovječanstva“.¹⁴⁶⁴ Đilas je u govoru naglasio da su taj događaj morali priznati i neprijatelji, a značaj Revolucije ne može umanjiti ni sovjetska birokracija na čelu sa Staljinom. U govoru se izrazila vjera u duh Oktobra, Marxa i Lenjina koji ne mogu biti nikada ugušeni. Istaknulo se da je sve dobro donijela socijalistička revolucija. Floskule su išle u smjeru da je povijest osudila na propast sve one koji stanu na put revoluciji pa i ona birokratska kasta koja vlada.¹⁴⁶⁵ U 1952. spominjala se 35 godina obljetnice Oktobarske revolucije u Sovjetskom Savezu gdje su i dalje radnici u tvornicama i poduzećima kao roblje podvrgnuti samovolji direktora-birokrata.¹⁴⁶⁶ Uvodni govor osigurao je Đilas dugotrajan pljesak. Đilas je produžio govor o ruskim radnicima i seljacima koji su pod vodstvom genija strategije i taktike revolucije Lenjina oborili s vlasti buržoaziju te tako započeli novu epohu. Praktički svakom rečenicom Đilas bi dobio pljesak publike uz dugotrajno odobravanje. U zadnjem dijelu govora Đilas je naglasio da su i svi neprijatelji Oktobarske revolucije morali priznati njen značaj koji se ne može ničim umanjiti pa čak ni kasnije napuštanje svih onih principa i tekovina koje je izdala sovjetska birokracija na čelu sa Staljinom. Ovime je dobio dugotrajno odobravanje.¹⁴⁶⁷ U članku „Značaj Oktobarske revolucije za čovečanstvo i socijalizam ne može da umaći kasnija izdaja koju je izvršila Sovjetka birokratija sa Staljinom na čelu“ Staljin je negativno ocijenjen, ali ostala tri socijalistička nositelja se spominju pozitivno u tekstu. Sovjetski Savez tada je bio okarakteriziran kao imperijalistička sila koja je skrenula s tekovina revolucije.¹⁴⁶⁸ Vijest je zauzela sedmu stranicu, a ne prvu ili eventualno drugu kao u prijašnjim prilikama.

¹⁴⁶² U godini VIII., br. 46., 9. studenog 1951. nema obilježavanja.

¹⁴⁶³ „Vjerni ideji Oktobra odlučno gradimo socijalizam“, *Vjesnik*, god. XI., br. 2026, 8. studeni 1951., 1.

¹⁴⁶⁴ „Duh Oktobra živi i razvija se u našoj Revoluciji“, *Vjesnik*, god. XII., br. 2367., 7. studeni 1952., 1.

¹⁴⁶⁵ Isto, 1., 5.

¹⁴⁶⁶ „Mi smo pred naprednim svijetom uspjeli da razgolitimo i pokažemo pravi lik sovjetskih revizionista“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 4.

¹⁴⁶⁷ „Duh oktobra i misao, Marksa, Englesa i Lenjina žive u srcima i dušama sviju nas“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 1.

¹⁴⁶⁸ „Značaj Oktobarske revolucije za čovečanstvo i socijalizam ne može da umaći kasnija izdaja koju je izvršila Sovjetska birokratija sa Staljinom na čelu“, *Politika*, god. XLIX., br. 14330., 7. studeni 1952., 7.

Dakle, od 1945. do 1949. obilježavanje Oktobarske revolucije bila je glavna vijest. Od 1950. pa nadalje bila je sporedna vijest, pri čemu je u nekim tiskovinama bila izostavljena ili stavljena na rubno mjesto u novinama. Određeni događaji su prešućeni ili isticani, što je ovisilo o odnosima sa Sovjetskim Savezom ili međunarodnim okolnostima – sporazumom sa Sjedinjenim Državama.

18.4. SOVJETSKI SAVEZ – OD SREDIŠTA SVJETSKE REVOLUCIJE DO GLAVNOGA IZVORA RATA U SVIJETU

Utjecaj Sovjetskoga Saveza na prilike i politiku u Jugoslaviji bio je svakodnevan i sveobuhvatan. Primjerice, izvještavalo se u tisku o sovjetskoj sindikalnoj organizaciji koja je poslije ručka posjetila izgradnju Pionirske pruge u Košutnjaku, a zatim i Pionirski grad, logor, kao i odmaralište djece-pionira.¹⁴⁶⁹ Sovjetska sindikalna delegacija posjetila je i graditelje tvornica u Železniku kao i ponovno u Pionirskom gradu Košutnjaku: „U želji da nastavimo takvim putem mi ćemo se u našem daljnjem radu odgajati u ljubavi prema domovini i nesebično zalagati za izgradnju socijalizma na svijetlim primjerima slave SKP (b) i herojskog Komsomola. – Glavni štab omladinskih radnih brigada na gradnji autoputa „Bratstvo-jedinstvo“.¹⁴⁷⁰ Komunistička indoktrinacija bila je neizostavni dio medija. Usporedbe radi *Borba* donosi podatak da je sovjetski kalendar za 1948. bio tiskan u 20.000 primjeraka na 240 stranica papira za bakrotisak.¹⁴⁷¹ Osim uzdizanja sovjetske vojske i Staljina, hvalilo se i sovjetski narod koji uspijeva stvoriti velike uspjehe u poljoprivredi i industrijalizaciji i to kroz čitavu 1948. i veći dio 1949. godine. U tiskovinama je konstantno objavljivan već spominjani feljton „Iz bratskog SSSR“ gdje su se apostrofirale pobjede pod rukovodstvom Partije boljševika na čelu s velikim Staljinom.¹⁴⁷² Svečane govore u povodu tridesetogodišnjice sovjetske Armije održale su uvažene osobe poput Svetozara Vukmanovića Tempa.¹⁴⁷³ Sovjetsku vojsku se često isticalo kao veličanstvenu koja je porazila Hitlerovu Njemačku¹⁴⁷⁴, a vidljivo je da je ovdje isticana sovjetska vojska tri dana prije nego što će biti donesena rezolucija Informbiroa. Dakle, sve je bilo podređeno Sovjetskom Savezu.

Prenosili su se ulomci tekstova iz *Pravde*, a o provođenju novčane reforme u Sovjetskom Savezu pisalo se u superlativima, da je njeno provođenje donijelo ogromnu materijalnu korist

¹⁴⁶⁹ „Sovjetska sindikalna delegacija posjetila je graditelje fabrike u Železniku i Pionirski grad u Košutnjaku“, *Borba*, Beograd, god. XII., br. 174., 23. srpnja 1947., 2.

¹⁴⁷⁰ „Telegram graditelja autoputa „Bratstvo-jedinstvo“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 158., 3. srpnja 1948., 4.

¹⁴⁷¹ „Tvornica papira u Zagrebu osvarila mesečni plan dva dana pre roka“, *Borba*, god. XIII., br. 27., 1. veljače 1948., 1., Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 96.

¹⁴⁷² „Ofenziva protiv suše u SSSR“, *Naprijed*, god. VI., br. 51., 17. prosinca 1948., 4.

¹⁴⁷³ „Tridesetogodišnjica Sovjetske armije“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 46., 23. veljače 1948., 1.

¹⁴⁷⁴ „Historijska pobjeda Sovjetskog Saveza“, *Naprijed*, god. VI., br. 26., 25. lipnja 1948., 1.

stanovništvu, a posebno radnicima. Najveći teret preuzela je država, za razliku od zapadnih država, te se navelo da je „smanjenje pozicija u budžetu prihoda u vezi sa sniženjem cijena, iznose kako je već naprijed rečeno, preko 57 milijardi rubalja“.¹⁴⁷⁵ Navodilo se da će se gubici nadoknaditi, a ubrzo i premašiti zbog produktivnosti rada, veće proizvodnje i jačega razvijanja robnoga prometa. Novčana reforma pokazala je svu prednost sovjetske ekonomije i socijalističkog sistema.¹⁴⁷⁶ Iako je KPJ formalno već izbačena iz organizacije Informbiro i dalje se sveobuhvatno isticao Sovjetski Savez pa se tako elaboriralo da je metoda prikupljanja sredstava ušteda od stanovništva putem narodnih zajmova postala u Sovjetskom Savezu osnovna metoda kojom se motiviralo stanovništvo u svrhu izvršenja planova. Isticalo se da su narodni zajmovi postigli veliki uspjeh.¹⁴⁷⁷ Oni su imali pretežno produktivan karakter, a uspješno je izvedena novčana reforma s upisanim zajmom od preko 22 milijardi rubalja neposredno iza izvršene novčane reforme. Time su, kako se navodilo, bile nadmašene i 1946. i 1947. kada se radilo o ukupnom iznosu od 44,9 milijardi rubalja. Tvrdilo se da je to jedan od najuspjelijih zajmova u Sovjetskom Savezu koje zemlja pamti zbog uvođenje rublja u opticaj sa sniženjem cijena u trgovinama pogotovo jer se radilo o polovini godine, a radnička nadnica je ostala ista.¹⁴⁷⁸ Koliko je Jugoslavija unatoč svemu pokušavala preslikati sovjetski model, svjedoči i činjenica da se pet mjeseci nakon što je KPJ izbačena iz Informbiroa, točnije 24. studenoga 1948., dostavlja molba Zavoda za primijenjenu umjetnost u predmetu Organizacija primijenjene umjetnosti u Sovjetskom Savezu Narodnoj Republici Srbije, Ministarstvu industrije.¹⁴⁷⁹ U dopisu sadržaja se tražilo: „Molimo vas preko ambasade u Moskvi dostavite podatke o tome kako je u Sovjetskom Savezu izvršena organizacija primjenjene umjetnosti“.¹⁴⁸⁰ Tražilo se da se dostave projektiranje, izrada i umnožavanje predmeta iz raznih područja primijenjene umjetnosti, a to uključuje projektiranje dezena, nacрта i modela za industriju, projektiranje opreme i reklama industrijske robe poput etiketa, plakata, prospekata, ambalaža, zatim rada na umjetničkoj radinosti, projektiranju i izradi dekoracija za proslave te sva iskustva Sovjetskoga Saveza koja mogu pomoći.¹⁴⁸¹

Kao što je bilo prisutno glorificiranje Staljina, tako je u još većoj mjeri na djelu bilo veličanje Sovjetskoga Saveza. U prikazima slike o Sovjetskom Savezu nema ni trunke objektivnosti. Sve je idealizirano, pogotovo prikaz boljševičke revolucije, a tvrdilo se neprestano da je Sovjetski Savez

¹⁴⁷⁵ „Inflacija u kapitalističkim zemljama i novčana reforma u SSSR“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 13., 15. siječnja 1948., 2.

¹⁴⁷⁶ „Povodom novčane reforme u Sovjetskom Savezu“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 41., 17. veljače 1948., 4.

¹⁴⁷⁷ Kiro Gligorov, „Narodni zajmovi u Sovjetskom Savezu“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 157., 1. srpnja 1948., 3. Vidi više o investicijskim radovima s narodnim zajmovima u istim novinama, istom broju kao i na istoj stranici.

¹⁴⁷⁸ Isto, 3.

¹⁴⁷⁹ Pero Simić-Zvonimir Despot, *Tito – strogo povjerljivo. Arhivski dokumenti* (Zagreb: Večernji posebni proizvodi d.o.o., 2010.), 190.

¹⁴⁸⁰ Isto, 190.

¹⁴⁸¹ Isto, 190 – 191.

borac za mir i demokraciju.¹⁴⁸² U jugoslavenskom tisku tvrdilo se da je sve kvalitetno i pozitivno što dolazi od Sovjetskoga Saveza. Tako se poticalo preuzimanje sovjetskoga modela u industriji i poljoprivredi, pa čak i način zidanja. Prenošnje članaka o sovjetskim radnim iskustvima je nešto što je uobičajeno, a kopiranje je više nego poželjno. Citati poput: „Dakako, Stahanov se i nije mogao roditi u Engleskoj ili bilo kojoj kapitalističkoj zemlji, jer takve ljude rađa samo socijalizam“¹⁴⁸³ su logičan slijed indoktrinacije. Članci o Alekseju Stahanovu, ljudima poput njega, stahanizmu kao pojavi te isticanju prevaljivanja normi satnica je nešto što danas izaziva podsmijeh. U onom vremenu radilo se ipak o kreiranju stvarnosti koju se nije smjelo propitkivati, nego su službene vijesti u novinama bile nešto u što se sigurno vjeruje i ne ispituje.

Jedan od klasičnih primjera sovjetske propagande u jugoslavenskim novinama je vijest o Ždanovljevoj smrti. Svi utjecajni dnevni listovi su zdušno s velikom tugom prenijeli vijest o tom događaju. U rujnu 1948. *Naprijed* je donio veliku vijest iz Moskve preko cijele naslovnice. U tekstu je naglašen pijetet prema Andreju Aleksandroviču Ždanovu, popraćen veličanjem Staljina, Ždanova i Sovjetskoga Saveza. Potrebno je istaknuti sljedeću rečenicu: „Vjerni učenik i saradnik velikog Staljina, drug Ždanov se vatrenom energijom borio za stvar komunizma“.¹⁴⁸⁴ Na istoj stranici, ispod njegove fotografije, nalazi se telegram CK KPJ upućen CK SKP (b), pri čemu se izrazilo duboko žaljenje i težak gubitak vjernog suradnika Staljina.¹⁴⁸⁵ Prilikom pogreba Andreja Ždanova, posmrtni govor održao je Molotov. Jugoslavenski tisak prenio je vijest na pola stranice novina bez obzira na to što je taj isti čovjek prije dva mjeseca bio jedan od odgovornih za izbacivanje KPJ iz zajednice bratskih naroda.¹⁴⁸⁶ Sovjetski Savez i Staljin su u poimanju komplementarni i nerazdvojni, odnosno Sovjetski Savez je Staljin i obrnuto.

Sve analizirane novine imale su zastupljenu prosovjetsku rubriku kao što je već spomenuto „Kroz Sovjetski Savez“, koja je bila u *Borbi*, „Iz bratskog Sovjetskog Saveza“ u *Vjesniku* ili „Kroz bratski SSSR“ u novinama *Naprijed*. Smisao tih rubrika je idealiziranje Sovjetskoga Saveza i svih njegovih elemenata kroz sve pore pa će primjerice biti u ovoj potonjoj nabranje pomoći svim sovjetskim republikama i zaključak: „Trudbenici svih sovjetskih republika bore za izvršenje poslijeratne Petoljetke za četiri godine. Uspješno ostvarivanje poslijeratne Petoljetke je novi dokaz životne sposobnosti socijalističkog ekonomskog sistema, koji ujedinjuje u jedinstvenu cjelinu narodnu

¹⁴⁸² S. T., „Sovjetski Savez u borbi za mir i demokraciju“ „*Naprijed*, god. V., br. 456. 6. studeni 1947., 3.

¹⁴⁸³ Martina Furlan, „Prenošnje i primjena sovjetskih radnih iskustava“, *Naprijed*, god. VI., br. 18., 30. travnja 1948., 5.

¹⁴⁸⁴ „Umro je Andreja A. Ždanov“, *Naprijed*, god. III., br. 36., 3. rujna 1948., 1. Isto navedena treća godina, a radi se o šestoj godini izlaženja., „Umro je Andrej Aleksandrijevič Ždanov“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 581., 4. rujna 1948., 1., „Smrt sekretara Centralnog komiteta SKP(b) A. A. Ždanova“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1037., 2. rujna 1948., 1.

¹⁴⁸⁵ „Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije“, *Naprijed*, god. III., br. 36., 3. rujna 1948., 1.

¹⁴⁸⁶ „Govor Molotova na svečanoj sahrani Andreja Aleksandroviča Ždanova“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 582., 6. rujna 1948., 2.

privredu mnogo nacionalne sovjetske države“.¹⁴⁸⁷ Sve analizirane tiskovine imale su posebnu rubriku o Sovjetskom Savezu, a nazivi će biti slični pa praktički i identični. I nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa i Petoga kongresa i dalje je prisutan prosovjetski stav u jugoslavenskim novinama s naslovima i obljetnicama poput Dana sovjetskih rudara.¹⁴⁸⁸

U novu 1949. nastavilo se s propagandom o tome da se petogodišnji plan Sovjetskoga Saveza izvršava prije roka, s čime se njegov narod s pravom ponosio. To je posebno bilo istaknuto u usporedbi s ekonomskim položajem kapitalističkih zemalja Zapadne Europe.¹⁴⁸⁹ Kao što je objašnjeno u prethodnim poglavljima, od jeseni 1949. promjena jugoslavenskoga diskursa u novinama je očigledna. Do tada je nezamjetna kritika, a bila je poglavito usmjerena na sovjetsku vanjsku politiku, a od jeseni 1949. krenula je izražajnije na sovjetski unutarnji poredak, poput spomenutoga birokratizma. Unatoč tome, kritika usmjerena na Sovjetski Savez bila je izostavljena pa su primjerice parole koje su date Agitpropovima da produciraju na Dan Republike 1949. nisu sadržavale negativnost prema Sovjetskom Savezu.¹⁴⁹⁰ Tako je primjerice *Vjesnik* uveo dvije nove rubrike koje su za cilj imale ismijavanje politika i stanje zemalja pod sovjetskim nadzorom. Radit će se o „Informbiroovska kronika“ i „Žeravica“.¹⁴⁹¹ Novak ne navodi godinu uvođenja rubrika. To neće biti ni 1948., ni 1949., a čak ni 1950., nego 1951.

Kroz 1950. i daljnje godine često se uspoređivala sovjetska vlast sa zapadnom, imperijalističkom, kako se nazivala u jugoslavenskom tisku. Tito je na predizbornom skupu u tadašnjim Titovim Užicama naglasio: „Ako pogledate što radi Informbiro, vi neće ništa drugo čuti da piše nego o Jugoslaviji i o našem tobožnjem izdajstvu. Oni toliko lažu da se čovjeku prosto koža ježi, oni izmišljaju i izvrću sve tumbe i naopako, ali ne samo ovo danas, nego isto tako i ono što je bilo za vrijeme rata, onu nadčovječansku borbu i muke naših naroda“.¹⁴⁹² Također, Tito je u Užicama naglasio da vanjska politika Jugoslavije mora biti u skladu sa socijalističkim, komunističkim principima, a da je uspostavljanje odnosa i suradnja s drugim kapitalističkim zemljama posljedica prekida trgovinskih odnosa zemalja na Istoku. Tito se osvrnuo 24. veljače 1950. u Užicama na informbiroovski tisak te je povukao paralelu sa zapadnim tiskom.¹⁴⁹³ S druge strane, vlastitu politiku nije bazirao na incidentima

¹⁴⁸⁷ P. Maksimov, „Uzajamno ekonomsko pomaganje sovjetskih republika“ „*Naprijed*, god. VI., br. 28., 9. srpnja 1948., 5.

¹⁴⁸⁸ „Dan Sovjetskih rudara“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 574., 27. kolovoza 1948., 1 – 2.

¹⁴⁸⁹ Birman, A., „Petogodišnji plan SSSR izvršava se prije roka“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 684., 1. siječnja 1949., 13.

¹⁴⁹⁰ HR-HDA-1220-CK SKH, Agitprop, 6 Proslava Dana Republike, 1949, Dopis Uprave propagande i agitacije CK KPJ Upravi za agitaciju i propagandu CK KPH, 29. listopada 1949., 1.

¹⁴⁹¹ Novak, *Hrvatsko novinstvo u 20. stoljeću*, 462.

¹⁴⁹² „Osloniti se na sopstvene snage“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1036, 20. veljače 1950, 1., „Oslonimo se na vlastite snage, Govor predsjednika Vlade FNRJ maršala Tita na velikom predizbornom narodnom zboru u Titovom Užicu“, *Naprijed*, god. VIII., br. 9., 24. veljače 1950., 1 – 2.

¹⁴⁹³ Tito je naveo slijedeće riječi: I kad pogledate njihovu štampu, na primjer budimpeštanski „Szabad Nep“ ili „Tribuna Ludu“, vidjet ćete da se ništa ne razlikuje po svom pisanju recimo od lista „Chicago Tribune“ u kome je neki bezobrazni tip napisao dug članak i nazvao naš narod „ušljivim i prljavim“ ili „Scantea“ koja izlazi u Bukureštu, „Prace“ koji izlazio u Pragu, bugarsko „Rabotničesko delo“ i reakcionarni listovi kao „World Telegram“ „Daily Peoples World“,

koji su se događali na granicama sa zemljama pod sovjetskim nadzorom sve do trenutka dok to nije bilo potrebno jugoslavenskom vodstvu. Ignorirao je konstantne incidente na granicama koji su se umanjivali ili posve prešućivali u medijima.

Iako se Tito u govoru približio Zapadu, na kraju je podvukao da će radije hodati gol i bos dok se ne stvori vlastitim snagama ono što je potrebno, budući da je upravo dosljednost i principijelnost neprekidnoga držanja ono što se prije ili kasnije nagrađuje.¹⁴⁹⁴ Na ovaj govor, Allen je izvijestio Washington da je ovo govor bio za domaću upotrebu te mu ne treba pridavati veliki značaj te da je krajnji cilj - marksistička država, neovisna od Moskve koja odgovara američkim interesima te dugoročno obnova demokratskih institucija u Jugoslaviji.¹⁴⁹⁵ Unatoč američkoj pomoći i pritiscima, ključno je što se Tito nikada nije odrekao komunističkoga modela upravljanja, ali što je važnije - žaljenje za razmimoilaženjima u odnosima sa Sovjetskim Savezom te što se primorao na dijalog i sporazum sa mrskim Zapadom. Najbolji primjer jugoslavenskoga poniznog stava bio je jasno ocrtan u članku „Riznica marksizma-lenjinizma“ u kojem se slavilo deset godina povijesti SKP (b) pod rukovodstvom Lenjina i Staljina i to tri mjeseca nakon što je KPJ izbačena iz Informbiroa. U članku se tumačilo da je boljševička partija raskinula lance imperijalizma i to na jednoj šestini zemaljske kugle, a da je djelo Lenjina samo nastavio Staljin te je pod njegovim vodstvom izgrađena prva socijalistička zemlja u svijetu, čime je marksizam podignut na viši nivo. Povijest i razvitak SKP (b) ne bi bio moguć bez Lenjina i Staljina, a djelo ovog potonjega je prava riznica marksizma-lenjinizma. Nadalje je istaknuto da su se odgovori na važna daljnja pitanja i nedoumice o razvitku dati jasni i određeni odgovori koji su u skladu sa socijalističkom državom i povijesnom trenutku.¹⁴⁹⁶ Koliko su Sovjeti bili involvirani u jugoslavensku politiku svjedoči i činjenica da unatoč zatvorenosti sustava te zategnutim odnosima, oni 1950. godine kreiraju dokument s Titovom najvažnijom imovinom te su naveli da ima 22 posjeda, a iz toga dokumenta vidljivo je da ima jedan posto teritorija Jugoslavije.¹⁴⁹⁷ Unatoč svim problemima koje su na granicama radile države pod sovjetskim nadzorom, to se u većoj mjeri prešućivalo u jugoslavenskom tisku. Tek su se u kasnijoj fazi pogoršanja odnosa objavljivale prosvjedne note u kojima su se opisivali događaji na granicama. Tako je primjerice jugoslavenski tisak

„Washington Post, „Daily News“, u: „Oslonimo se na sopstvene snage“, *Borba*, god XV., br. 42., 19. veljače 1950., 1. – 2., „Oslonimo se na vlastite snage, Govor predsjednika Vlade FNRJ maršala Tita na velikom predizbornom narodnom zboru u Titovom Užicu“, *Naprijed*, god. VII., br. 9., 24. veljače 1950., 1 – 2.

¹⁴⁹⁴ „Oslonimo se na sopstvene snage“, *Borba*, god XV., br. 42., 19. veljače 1950., 1. – 2., „Oslonimo se na vlastite snage, Govor predsjednika Vlade FNRJ maršala Tita na velikom predizbornom narodnom zboru u Titovom Užicu“, *Naprijed*, god. VII., br. 9., 24. veljače 1950., 1 – 2.,

¹⁴⁹⁵ Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 144.

¹⁴⁹⁶ „Riznica marksizma-lenjinizma“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. VI., br. 604., 2. listopada 1948., 1.

¹⁴⁹⁷ Prema tome uvrstili su u posjedovanje: „kraljevski dvorac na Dedinju, raskošna vila u Rumunjskoj ulici u Beogradu, cijeli otok Brijuni na Jadranskom moru s dvorcima, plažama, zvjerinjacima, flotilom plovila za razonodu, nekoliko raskošnih vila na obali Jadranskog mora, na Brdu (kod Kranja) u Sloveniji, na Plitvicama u Hrvatskoj, ogromno imanje s kućama za odmor i podzemnim vojnim bazama u Han-Pijesku- pravo feudalno imanje, imanja u Belju, Iloku, Bačkoj, imanje u Zemunu, vinogradi i vinski podrumi u Vršcu. Tito ima u posjedu zemlju koja predstavlja 1% teritorija Jugoslavije – više od 250.000 ha (pašnjaci, šume, vinogradi, plaže i imanja“, u: Simić - Despot, *Tito – strogo povjerljivo*, 192.

25. siječnja 1951. izvijestio jugoslavensku javnost o ubojstvu jugoslavenskoga graničara Slavoljuba Milikovića. U članku se objavilo da su mađarski pogranični organi izvršili prepad 22. siječnja na jugoslavensko-mađarskoj granici kod Donje Lendave. Kroz prosvjednu notu Jugoslavije protestiralo se protiv zločina mađarskih graničnih službenika. Tražilo se od mađarske vlade da pozove na odgovornost one koji su izvršili zločin te da se nadoknadi odšteta obitelji poginuloga jugoslavenskoga graničara. Uz to se navelo da se prestane s izazivanjima graničnih incidenata te da se ne ugrožava jugoslavenski suverenitet.¹⁴⁹⁸ Dana 8. kolovoza 1952. objavljen je novinski članak da na granici ima i ubojstava, budući da su se do tada u jugoslavenskim tiskovinama spominjali manji pogranični ekscesi poput provokacija na granicama, dok slučajevi poput ubojstava, pucnjave, terora i diverzija nisu bili spominjani. Naime, u članku „Krv na granici“ opisuje se događaj koji se zbio 5. kolovoza 1952. kada su se trojica terorista pokušala ubaciti na jugoslavenski teritorij, a jugoslavenski graničari „dočekali su ih svojim rafalima i protjerali onamo odakle su i došli - u Albaniju. A u toj borbi, hrabro je poginuo kod sela Trujak, na albansko-jugoslavenskoj granici, još jedan naš sin. Hrabar borac, odan narodu i Partiji, kapetan UDB-e Branko Vujović dao je svoj život, kao časnu žrtvu za obranu svoje domovine“.¹⁴⁹⁹ U nastavku članka objašnjavalo se da se radi o plaćenicima i slugama Moskve, a da su na račun agresorskoga i imperijalističkoga Sovjetskoga Saveza učinili na tisuće ispada i zločina. U članku se objašnjavalo da je to diplomatska metoda Sovjetskoga Saveza i njegovih satelita od špijunaže, maltretiranja i povreda eksteritorijalnosti jugoslavenskoga diplomatskog osoblja. Samo u 1951. informbiroovske pogranične i ostale bande, kako ih se nazivalo, učinile su oko 1.500 graničnih incidenata i zločina s tendencijom rasta. S jedne strane mađarski informbiroovci pale šume i polja uz granice, dok bugarski organi pucaju iz zasjede na civilno stanovništvo i to na žene i djecu.¹⁵⁰⁰

Sljedeće godine, preciznije 3. srpnja 1953. izašao je članak o ubojstvima na granici u novinama *Naprijed*. Kritizirala se politika Sovjetskoga Saveza gdje se istovremeno mahalo graničicama mira i teoretiziralo o stišavanju i primirju na granicama, a s druge strane događala su se ubojstva jugoslavenskih graničara. Navodi se da ni dan nije prošao bez incidenata i krvoprolića, a ubojstva na granici s Bugarskom i Albanijom dogodila su se na stari izdajnički način radi raspirivanja neprijateljstva i netrpeljivosti među narodima. Ni jedna vlada nije odgovorila na proteste i apele Jugoslavije te kako se navodilo – šutnjom se potvrđuje da nastavljaju s činjenjem zločina, a izjave o miru, kako se tvrdilo, nisu bile ni malo dobronamjerne. Isticalo se da je to stara praksa Sovjetskoga Saveza i satelita. Incidenti su počeli po nalogu Moskve i nema nikakvoga osnova za vjerovanje da po istom nalogu Bugarska, Rumunjska, Makedonija i Albanija ne nastavljaju, zaključuju iz *Naprijeda*.¹⁵⁰¹

¹⁴⁹⁸ „Nota Vlade FNRJ mađarskoj Vladi“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1325., 26. siječnja 1951., 1.

¹⁴⁹⁹ „Krv na granici“, *Naprijed*, god. X., br. 33., 8. kolovoza 1952., 1.

¹⁵⁰⁰ Isto, 1.

¹⁵⁰¹ P., „Ubistva na granici“, *Naprijed*, god. XI., br. 27., 3. srpnja 1953., 1.

U kasnijoj fazi zategnutih sovjetsko-jugoslavenskih odnosa pokušalo se na razne načine docirati Sovjetskom Savezu s jugoslavenske strane pa je tako 22. kolovoza 1952. u *Naprijedu* izašao članak pod nazivom: „Zašto se već 13 godina nije održan kongres SKP(b)“ u kojem se podsjećalo na 29. statut SKP(b), donesen na XVIII. kongresu godine 1939., a kojim se predviđjelo da se partijski kongresi održavaju svake treće godine. Potom je upozoreno da je prošlo čak trinaest godina od prošloga zasjedanja SKP (b).¹⁵⁰² U četvrtoj točki XIX. Kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza donesena je promjena naziva u Svesaveznu Komunističku partiju (boljševika) te se raspravljalo i ostalim promjenama u statutu partije. *Naprijed* je spominjao da novi nacrt obiluje prijetnjama i raznim kaznama partijskom članstvu zbog korupcije, nemoralna, raskalašenoga privatnog života...¹⁵⁰³ Napadi nisu prestali pa su se postavljale teze da se stvar okrenula u pravcu da SKP(b) ne radi više za radničku klasu, nego da je postala oružje upereno protiv nje.¹⁵⁰⁴ Time je dana i analiza kako se umiralo u Politbirou CK SKP(b): „4 prirodnom smrću, za dvoje se isto to smatra, šest ubijenih, 1 samoubojstvo, 1 osuđen na zatvor, 3 nepoznate sudbine“.¹⁵⁰⁵

Informacije o raspuštanju Informbiroa počele su se u jugoslavenskom tisku spominjati u listopadu 1952. Obrazlagalo se da to nije potvrđeno sa službene strane, bilo s moskovske, bilo od preživjelih aktera bukureštanske Rezolucije, nego da su to tvrdili zapadni listovi te da se isto iščitavalo iz poteza stanovitih sovjetskih predstavnika. Jugoslavenski tisak analizirao je da čak nije ni bitno raspada li se Informbiro, budući da je organizacija već dublje vrijeme u krizi i tihoj likvidaciji. Jugoslavenski argumenti za raspuštanje Informbiro bili su zapravo moskovska taktika s obzirom na to da je, prema njima, Sovjetski Savez već ostvario zacrtano (usporedba s raspuštanjem Treće internacionale), pa bi tako rasformiranje bio pokazatelj svijetu da Moskva ne dirigira zemljama u okruženju te bi ujedno Sjedinjenim Državama i ostatku Zapada izbili mogućnost da prigovaraju kako vlada Sovjetskoga Saveza dirigira radom ostalih komunističkih partija.¹⁵⁰⁶

Sovjetski Savez tako se preobrazio iz središta svjetske revolucije u glavni izvor rata i problema u svijetu. Tito je u svom referatu na Šestom kongresu „Borba komunista Jugoslavije za socijalistički demokratiju“ naveo za sovjetske rukovoditelje: „Oni govore da je socijalizam već izgrađen i da se ide u komunizam, a milioni sovjetskih građana čame u logorima smrti i prisilnog rada, milioni ljudi neruskih nacija nemaju svoja prava, raseljavaju se u sibirske tajge i tamo uništavaju“.¹⁵⁰⁷ O Staljinu se reklo da jača državu na unutrašnjem planu, kako bi što lakše mogao podčiniti radnike sistemom eksploatacije, dok je u vanjskim okvirima zadržao imperijalističku politiku. Prozivao se sovjetski

¹⁵⁰² „Zašto se već 13 godina nije održan kongres SKP(b)“, *Naprijed*, god. X., br. 35., 22. kolovoza 1952., 1 – 2.

¹⁵⁰³ „Nacrt novog statuta Staljinove partije“, *Naprijed*, god. X., br. 40., 26. rujna 1952., 2.

¹⁵⁰⁴ Berto Černja, „Proklamacija državnog kapitalizma“, *Naprijed*, god. X., br. 43., 17. listopada 1952., 5.

¹⁵⁰⁵ „Kako se umire u Politbirou CK SKP(b)“, *Naprijed*, god. X., br. 43., 17. listopada 1952., 5.

¹⁵⁰⁶ „Raspustanje Kominforma“, *Naprijed*, god. X., br. 45., 31. listopada 1952., 7.

¹⁵⁰⁷ Tito, „Borba komunista Jugoslavije za socijalistički demokratiju“, 27.

državni vrh na čelu sa Staljinom za likvidaciju čelnih osoba u zemljama pod sovjetskim nadzorom: „Šta se dogodilo s članovima rukovodstva komunističkih partija koji iz bilo kojih razloga više nisu bili u milosti Kremlja ili su počeli da se bune protiv imperijalističke politike, pljačke i ugnjetavanja od strane SSSR-a? Kostov i drugi u Bugarskoj, Kočo Džodže i drugi u Albaniji, Rajk i drugi u Mađarskoj, Gomulka i drugi u Poljskoj, Geminder i drugi u Čehoslovačkoj, Ana Pauker i drugi u Rumunjskoj – likvidirani su“.¹⁵⁰⁸

Kao što je jugoslavenski tisak do preokreta u odnosima sa Sovjetskim Savezom isticao sve u superlativima što je vezano za njega, tako će i u istoj mjeri pisati nepovoljno u svim aspektima. Negativna promidžba prema Sovjetskom Savezu prenosila se i na sport. Primjerice, sport je bio predviđen za zadnje stranice novina uz kratke oglase pa je tako nogometna utakmica između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije koja je završila 3:3 u okviru olimpijskoga turnira bila na petoj stranici novina. Zato 23. srpnja 1952. u novinama utakmica završava na prvoj stranici s velikim naslovom: „Jugoslavija –SSSR 3:1“, čime se hvalila velika igra nogometne reprezentacije Jugoslavije. Nalazila se karikatura Staljina ispred televizije. Sadržaj teksta govorio je o pobjedi jugoslavenske reprezentacija: „Ovaj veliki uspjeh naše momčadi, koja je u ovom, drugom susretu s reprezentacijom SSSR dostojno reprezentovala našu zemlju na naš sport od srca pozdravljaju svi građani naše socijalističke otadžbine“.¹⁵⁰⁹

Ističući sovjetski način života kao nešto uzorno i hvalevrijedno bila je svakodnevica u jugoslavenskim novinama, ali i usporedba zemlja pod sovjetskim nadzorom. Albanija je često bila predmet kritike, pa su tako pojavljivali podnaslovi poput „Bolje žive ruske svinje – nego albanski seljaci“, ili „Državna dobra – logori neposlušnih seljaka, pljačka albanske privrede, tamnice, logori i prisilni rad“.¹⁵¹⁰ Jugoslavenski tisak ni ovim putem se nije mogao odvojiti od usporedbe sa Sovjetskim Savezom, iako je postojao zazor prema snažnijoj kritici života u Sovjetskom Savezu. Jugoslavenski rječnik i kritika u novinama nisu poznavali granice u ocnjivanju Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom, kao što je prije nekoga ne dalekog vremena bila slična situacija sa zapadom. Osim sovjetskoga modela, bilo je kritike i njegove unutarnje prilike i postupke prema stanovništvu te da su Staljinove čistke rezultat jedne katastrofalne politike.¹⁵¹¹ O ubojstvima i čistkama u Sovjetskom Savezu pisalo se bez iznošenja faktografskih podataka s osnovnom porukom da se radilo o jednom stravičnom sustavu koji je pošao krivim putem.¹⁵¹² U jugoslavenskim novinama bili su razni feljtoni koji su izlazili u nastavcima poput feljtona „Bio sam Staljinov ministar“. Radilo se o knjizi koja je izašla u Meksiku, autobiografiji Jesúa Hernándezza Tomása, bivšeg španjolskoga komunističkog vođe

¹⁵⁰⁸ Isto, 32.

¹⁵⁰⁹ „Jugoslavija –SSSR 3:1“, *Oslobođenje*, god. IX, br. 1792., 23. srpnja 1952., 1.

¹⁵¹⁰ „Stvarnost u najmanjem satelitu SSSR-a“, *Naprijed*, god. XI, br. 4., 23. siječnja 1953., 5.

¹⁵¹¹ Hrvoje Šarinić, „Čistke i progoni“, *Naprijed*, god. XI, br. 6., 6. veljače 1953., 1.

¹⁵¹² Živko Vnuk, „U znaku hegemonije, izrabljivanja i terora“ *Naprijed*, god. XI, br. 4., 23. siječnja 1953., 3.

koji je jedno vrijeme proveo i u Moskvi, a 1953. napisao je knjigu u kojoj je kritizirao Staljinovu ulogu u građanskom ratu. Tijekom Španjolskoga građanskog rata (1936.–1939.) bio je ministar prosvjete i likovnih umjetnosti, zatim ministar prosvjete i zdravstva. Nakon rata otišao je u egzil u Oran, Moskvu i zatim Meksiko. Izbačen je iz stranke 1944. zbog nelojalnosti vodstvu i izbrisan iz službene povijesti stranke nakon što je 1953. napisao knjigu u kojoj je kritizirao Staljinovu ulogu u građanskom ratu.¹⁵¹³ Ovo je bio samo jedan od načina difamacije Sovjetskoga Saveza i sustava kao takvoga. U feljtonu je bila je bila objavljivana i karikatura, a karikaturisti su se natjecali tko će više ocrniti Sovjetski Savez. Dotada hvaljen neosporni sovjetski model postao je predmet kritiziranja, posebno njegova čelna osoba. Navodilo se da potrebe društva nisu zadovoljene od kada se napravila pretvorba u komunistički sustav, odnosno da su sniženi uvjeti življenja stanovništva.¹⁵¹⁴ Odmakom od Lenjinovoga modela pri čemu se samo ponekad uvrstilo ime Lenjina kao *dokaz* da se ide *ispravnim putem*, a istovremeno nema više nijednoga Lenjinovog suradnika.¹⁵¹⁵

19. ODRAZ ODNOSA SOVJETSKOGA SAVEZA I JUGOSLAVIJE NA PRIKAZ VANJSKOPOLITIČKIH DOGAĐAJA U JUGOSLAVENSKOM TISKU

Odnosi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza na vanjskopolitičkom planu kakvi su vladali do sredine 1949. i izbora Jugoslavije u OUN preklapali su se s interesima Moskve. U opredjeljivanjima prema tadašnjim aktualnim događajima poput uspostave komunističkoga režima u Kini, Korejskoga rata, zatim Ho Ši Minova komunističkoga režima u Vijetnamu 1950., jugoslavenska vlast stala je na stranu Sovjetskoga Saveza, odnosno nasuprot stavu i djelovanju Sjedinjenih Država i Zapada. To se događalo i u slučaju odnosa između Sjedinjenih Država naspram Irana, budući da je Tito podupirao Iran. U slučaju grčkoga građanskoga rata Titova Jugoslavija prestala je podupirati grčke komuniste tek nakon dogovora sa Sjedinjenim Državama. Na vanjskopolitičkom planu Jugoslavija je ostala vjerna komunističkim stavovima, a kratki diplomatski manevar bio je od 1949. do 1953. uvjetovan američkim utjecajem. Krajem 1949. Jugoslavija je otvoreno stala u OUN-u nasuprot Čehoslovačkoj, odnosno Sovjetskom Savezu na strani Zapada, kao što se dogodilo i dvije godine kasnije. Jugoslavenska promjena smjera politike pod paskom Zapada, a trajala je do potpisivanja Beogradske,

¹⁵¹³ Jesus Hernandez, „Bio sam Staljinov ministar“, *Naprijed*, god. XI., br. 13., 27. ožujka 1953., 3.; Zatim se pojavljuje i u slijedećim brojevima novina *Naprijed*: br. 14., 3. travnja 1953., 3.; br. 15., 10. travnja 1953., 3.; br. 15... zadnji broj br. 19., 8. svibnja 1953., 9.

¹⁵¹⁴ Zv. Rihtman, „Vrti li se Staljin u krugu“, *Naprijed*, god. XI., br. 1., 1. siječnja 1953., 6 – 7.

¹⁵¹⁵ Živko Vnuk, „U znaku hegemonije, izrabljivanja i terora“ *Naprijed*, god. XI., br. 4., 23. siječnja 1953., 3.

odnosno Moskovske deklaracije.

Iako je tih godina dobivala obilatu zapadnu pomoć, Jugoslavija je zadržala borbeni komunistički stav, osim u onim trenucima kada bude ozbiljno pritisnuta od Zapada, kao u slučaju Grčke.¹⁵¹⁶

Prva vidljiva promjena obrasca na vanjskopolitičkom planu nastupila je spomenute 1949. godine. Sovjetski Savez je na svim mogućim relacijama bio negativno nastrojen prema Jugoslaviji kao zemlji koja je izdala komunistički poredak i otišla *u ruke* Zapadu. Bio je vidljiv sovjetski protujugoslavenski stav, odnosno preciznije iskorištavanje ili odbacivanje Jugoslavije u onim situacijama gdje god je to bilo moguće. Time se pokazivala sovjetska snaga naspram Jugoslavije. Jugoslavenska diplomacija nije imala previše mogućnosti za manevar s obzirom na to da je ostala sama, budući da Zapad nije sudjelovao u komisijama ili sporazumima poput Dunavske komisije. Jugoslavija je ostala marginalizirana i okružena Sovjetskim Savezom i zemljama pod sovjetskim nadzorom. U tisku se problematizirao takav odnos prema Jugoslaviji, a kasnija historiografija je to izostavljala pod krilaticom *ne Staljinu* te se primjeri događaja nisu isticali poput Dunavske komisije ili stava o njemačkom-sovjetskom ili britansko-sovjetskom paktu. Prijašnji jugoslavenski stav koji je bio do 1949. izostavljao se, budući da se radilo o porazima jugoslavenske diplomacije ili o promjenama stavova uvjetovanim prilikama. S druge strane, jugoslavenska diplomacija napravila je transformaciju prema Sovjetskom Savezu, gdje je u kontekstu pakta pet sila, britansko-sovjetskoga dogovora i njemačko-sovjetskoga pakta promijenila vlastiti javni diskurs. On je bio uvjetovan razvojem sovjetsko-jugoslavenskih odnosa pri čemu je navedene događaje i inicijative prešućivala ili branila sve do kraja 1949. Tek od 1950. napadala je Sovjetski Savez za interesnu imperijalističku politiku. Jugoslavenska historiografija izostavila je činjenicu da je jugoslavenska politička elita bila prva na crti u obrani sovjetskih interesa između 1945. i 1949. i to nauštrb Jugoslavije. Obrat se dogodio tek nakon druge rezolucije Informbiroa u studenom 1949.

19.1. PRIKAZ NJEMAČKO-SOVJETSKOGA PAKTA

Kada je došlo do izbacivanja KPJ iz Informbiroa, do 1949. godine jugoslavenski tisak je bezrezervno branio Sovjetski Savez. U periodu do jugoslavenskoga izbacivanja uslijedili su napadi na sve aktere na međunarodnoj pozornici koji su bili antipodi Sovjetskom Savezu ili su bili neutralni. Između ostaloga, u čast obilježavanja tri godine od završetka Velikoga ruskog domovinskog rata u *Borbi* se podsjetilo na iskušenja pred kojim se našao sovjetski narod protiv razbojničkoga fašizma.¹⁵¹⁷

¹⁵¹⁶ Theodora Gota, „Grčka, Turska i Jugoslavija u Balkanskom paktu 1953-1953 – novi pogledi“, *Tokovi istorije*, 2, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011.), 116 – 122.

¹⁵¹⁷ „Podvig sovjetskoga naroda“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 149., 22. lipnja 1948., 2.

Također, nije izostala poprilična argumentacija njemačko-sovjetskoga pakta u vidu zašto je to bilo potrebno sklopiti i kako su zapadne zemlje gurale Njemačku u bitku sa Sovjetskim Savezom.¹⁵¹⁸ Opravdanje Sovjetskoga Saveza bilo je učestalo u tisku pa čak i pod naslovom „Zašto je bilo potrebno falsifikovati istoriju“ tako da sami priznaju da je jugoslavenska historiografija falsificirana i da je tada bilo potrebno zbog konteksta koji se godinama poslije promijenio.¹⁵¹⁹ Jugoslavenski tisak bio je ustrajan u obrani Sovjetskoga Saveza tvrdeći da su zapadne sile gurnule Hitlera u rat i da su pomogle u pripremi rata.¹⁵²⁰ Tek nakon druge rezolucije Informbiroa krenula je jugoslavenska ofenziva protiv Sovjetskoga Saveza zbog potpisivanja njemačko-sovjetskog pakta. Dakle, događaj koji je do tada bio prešućen u jugoslavenskom tisku.

U *Borbi* je 16. veljače 1948. objavljen članak pod nazivom „Falsifikatori povijesti“, u kojem su se štitili interesi Sovjetskoga Saveza protiv „američkih imperijalista i zapadnih klevetnika“ koji su putem OUN-a i raznim diplomatskim putevima pokušali narušiti sliku o Sovjetskom Savezu. Navodilo se da su sovjetski predstavnici uspješno rušili iskrivljene tvrdnje svoj nepobitnim argumentima kao i „milosrdne“ planove pomoći za porušenu Europu. Dapače, iz dana u dan konstruirali su nove „argumente“, kako bi potkopali autoritet Sovjetskoga Saveza i diskreditirali njegovu *miroljubivu i konstruktivnu* ulogu u tadašnjem svijetu.

Prvo mjesto među tim argumentima zauzimala je svakako „senzacionalna zbirka izvješća i raznih bilježaka iz dnevnika hitlerovskih diplomatskih činovnika, koju krajem siječnja pod tajanstvenim naslovom *Nacističko-sovjetski odnosi 1939.-1941.* objavilo američko ministarstvo vanjskih poslova u suradnji s organima britanske i francuske vlade“.¹⁵²¹ Istovremeno, s objavljivanjem spomenute zbirke u Sjedinjenim Državama i državama naslonjenim na njih, razvila se bila nova kampanja klevetanja u vezi njemačko-sovjetskoga pakta o nenapadanju iz 1939. Tvrđilo se da je pakt bio uperen protiv zapadnih sila.¹⁵²² *Naprijed* je argumentirao kako se radilo o klevetanjima i lažima uperenim protiv Sovjetskog Saveza „koji je na svojim leđima ponio glavni teret hitlerovske agresije i svojim žrtvama spasio čovječanstvo od sredovječnog ropstva“.¹⁵²³ Demantirali su američka prozivanja koja su naglašavala potrebu utvrđivanja povijesne istine.

Falsifikatore povijesti – kako ih se nazivalo – razotkrila je namjera izdavača zbirke s obzirom na to da su uz Hitlera upravo krivnju rata snosili *američki monopolisti i englesko-francuski vladajućí krugovi u to vrijeme*. Upravo su zapadne sile vodile politiku izolacionizma prema Sovjetskom Savezu te odricanju kolektivne sigurnosti, a zatim su bile financirane američkim novcem. *Naprijed* je donio

¹⁵¹⁸ „Zašto je Sovjetski Savez 1939 godine sklopio s Njemačkom ugovor o nenapadanju“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 430., 13. ožujka 1948., 2.

¹⁵¹⁹ P. Jermašov, „Zašto je bilo potrebno falsifikovati istoriju?“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 417., 27. veljače 1948., 1.

¹⁵²⁰ Deborin, G., „Ko je pomogao Hitleru da pripremi rat?“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 429., 12. ožujka 1948., 2.

¹⁵²¹ „Falsifikatori historije“, *Borba*, Beograd, god. XIII., br. 40., 16. veljače 1948., 4.

¹⁵²² Isto, 4.

¹⁵²³ „Dostojan odgovor falsifikatorima historije“, *Naprijed*, god. VI., br. 8., 20. veljače 1948., 8.

podatak da je 1933. sklopljen u Rimu pakt sporazuma i suradnje između Velike Britanije, Francuske, Italije i Njemačke, a Sovjetski Savez bio je stavljen pred dvojbu – ili prihvatiti njemački prijedlog o zaključenju pakta o nenapadanju ili ga pak odbaciti. Zbog dobivanja na vremenu Sovjetski Savez bio je primoran izvršiti izbor te sklopiti pakt o nenapadanju s Njemačkom. I kako zaključuje *Naprijed* – Sovjetski Savez je ostao u očima slobodoljubivoga svijeta budan čuvar mira i istinski prvoborac za demokraciju i suradnju među narodima.¹⁵²⁴ Godinu dana poslije, jugoslavenski stav oko pitanja navedene teme radikalno se promijenio.

Nadalje, veličanje Sovjetskoga Saveza nastavljeno je, kao i prijenosi članaka iz Moskve, odnosno *TASS-a* koji su objavljeni u *Pravdi*. U članku „Sovjetska armija – osloboditeljica porobljenih naroda Evrope“ opisalo se da je Sovjetski Savez obranio slobodu, čast i nezavisnost vlastite domovine te da je oslobodio ugnjetavane i porobljene narode u Europi.¹⁵²⁵ Obilježila se u svim analiziranim tiskovinama sedma obljetnica napada Njemačke na Sovjetski Savez pri čemu je sovjetska armija postala osloboditelj porobljenih naroda Europe.¹⁵²⁶ Kroz čitavu 1948. i 1949. nije bilo spomena njemačko-sovjetskoga pakta, a kada su i krenuli napadi na Sovjetski Savez u drugoj polovici 1949., jugoslavenski komunisti nisu raspravljali niti isticali o periodu simbioze nacionalsocijalizma i komunizma. Tako primjerice Tito nije spominjao u svojim političkim izvještajima njemačko-sovjetski pakt, odnosno zaokret u sovjetskoj politici, Kominterne pa i svih komunističkih partija u svijetu.¹⁵²⁷

Godine 1951. izlazi zbirka dokumenata pod nazivom: *Staljin pomagač Hitlera: službeni dokumenti o sovjetsko-njemačkim odnosima 1939.-1941.*, u izdanju društva novinara NR Hrvatske u Zagrebu na 285 stranica. Alfred Seidl bio je urednik i osoba koja je napisala predgovor knjige.¹⁵²⁸ Dakle, prikaz njemačko-sovjetskoga pakta po godinama je takav da još 1949. Tito nije govorio o paktu, a već 1951. je izašla spomenuta knjiga. Kroz godine 1951. i 1952. svaka se prigoda koristila za diskreditiranje Sovjetskoga Saveza. Primjerice, 6. kolovoza 1951. u Bačkom Petrovcu prilikom otvaranja tradicionalne slovačke narodne manifestacije u svrhu promicanja pripadnika slovačke nacionalne manjine u Jugoslaviji bilo je osvrta na difamaciju Sovjetskoga Saveza. U članku se navelo da je otvaranju svečanosti prisustvovalo nekoliko tisuća Slovaka, a među gostima bili su uvaženi članovi poput člana Politbiroa CK KPJ Moša Pijade, potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Srbije Aleksandar Šević i ministar Vlade Srbije Rista Antunović. Na manifestaciji je prisustvovao i bivši čehoslovački ministar Bohumil Laušman. Nakon uvodnoga dijela i čestitanja Slovacima u sudjelovanju u NOB slijedile su prozivke Sovjetskoga Saveza, a prvi je započeo Moše Pijade: „Godine

¹⁵²⁴ Isto, 8.

¹⁵²⁵ „Sovjetski Savez štitiće do kraja interese općeg mira“, *Borba*, Zagreb, god. XIII., br. 152., 23. lipnja 1948., 3.

¹⁵²⁶ „Sovjetska armija – osloboditeljica porobljenih naroda Evrope“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 517., 23. lipnja 1948., 4.

¹⁵²⁷ Josip Broz Tito, „Politički izvještaj“, u: *V. kongres Komunističke partije Jugoslavije. Izvještaji i referati* (Beograd: Kultura, 1948.), 9 – 166.

¹⁵²⁸ Alfred Seidl, „Staljin pomagač Hitlera: službeni dokumenti o sovjetsko-njemačkim odnosima 1939.-1941.“ (Zagreb: Izdanje društva novinara NR Hrvatske, 1951.).

1936., 1937. i 1938. nestalo je s lica zemlje u Sovjetskom Savezu oko 3 miliona ljudi – to nije bila, drugovi, buržoazija, jer je ona davno prije toga likvidirana, sve pod firmom da su to špijuni, fašisti i Hitlerovi agenti. I kad je on njih istrijebio Staljin je onda napravio sporazum s Hitlerom, o podjeli Poljske, prigrabljivanje Estonije, Litvanije itd. Danas se on trudi da, gdje god može stvori svoje pete kolone, a da zemlje koje je podvrgao pri kraju rata svojoj dominaciji, tako dobro očisti od svega naprednog, od svega samostalnog da može u tim zemljama imati topovsku hranu, poslušna oružja za svoje osvajačke planove. Da bi to, drugo postigao, on je pružio svoju krvavu pesnicu i na Jugoslaviju“.¹⁵²⁹ Zatim se Pijade osvrnuo na jedan govor Molotova koji je bio održan u Varšavi te naglasio da je to onaj isti Molotov koji je potpisao s Ribbentropom pakt. Optužio je Molotova da je 1937. išao s još dva člana Politbiroa u Ukrajinu gdje je sakupio cijeli CK Ukrajinske komunističke partije koji nije bio obaviješten da će Molotov doći. Zatim je stigao sa specijalnim grupama NKVD iz Moskve koje su opkolile četvrt u Kijevu. Tamo je bio Ukrajinski CK koji se nije usuglasio s Molotovljevim prijedlogom o promjeni sastava ukrajinskoga Politbiroa zahtijevajući da određeni članovi budu izbačeni, a kasnije nakon što je ostao samo Politbiro ukrajinske Partije u prostoriji ni oni se nisu usuglasili s danim prijedlogom. Molotov se vratio u Moskvu, a u ubrzo je ukrajinski Politbiro dobio poziv da dođe u Moskvu. Čitav ukrajinski Politbiro završio je u zatvoru.¹⁵³⁰

Tito je na Šestom kongresu KPJ na više mjesta u svom govoru u različitim temama spomenuo sovjetsku imperijalističku politiku pri čemu je nastradala Poljska, a da su Njemačka i Sovjetski Savez podijelile državu.¹⁵³¹ Na Šestom kongresu KPJ Tito je spomenuo imperijalističku politiku Sovjetskoga Saveza te da se ona prakticirala još od Drugoga svjetskog rata, stvarajući pakt s Hitlerom te dijeleći interesne sfere i osvajajući tuđe teritorije.¹⁵³² Na Šestom kongresu KPJ Tito će prozvati Sovjetski Savez da ide putem imperijalističkoga ekspanzionizma te da je poslije 1939. Sovjetskom Savezu omogućeno da znatno proširi svoje sfere utjecaja prigrabljivanjem čitavih područja i podčinjavanjem samostalnih i neovisnih država na Baltiku. To je bilo omogućeno putem pakta s Hitlerom.¹⁵³³ Kroz 1952. kada se govorilo o Sovjetskom Savezu kao imperijalističkoj sili u tom kontekstu, naći će se opaska o sporazumu Ribbentrop-Molotov na sjednici Generalne skupštine u Parizu 1952. te je dopisnik *Tanjuga* iznio: „Francuska, Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države predložile su da se oni dijelovi sovjetske rezolucije koji se odnose na problem razoružanja upute na razmatranje novostvorenoj komisiji Savjeta bezbjednosti za atomsku energiju i klasično naoružanje. (...) Delegat Haitija Belegarde je rekao da slobodoljubive nacije ne mogu vjerovati sovjetskim riječima o miru kada

¹⁵²⁹ „Bjesomučna hajka protiv Jugoslavije potrebna je Molotovu zbog unutrašnje situacije u Sovjetskom Savezu“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1490, 7. kolovoza 1951., 1.

¹⁵³⁰ Isto, 1.

¹⁵³¹ Tito, *Borba komunista Jugoslavije*, 17.

¹⁵³² Isto, 24.

¹⁵³³ Isto, 13 – 14.

se dobro sjećaju rata SSSR protiv Finske, sporazuma Ribentrop-Molotov¹⁵³⁴, sovjetskih razgovora s Hitlerom o podjeli svijeta na interesne sfere itd. Uostalom, nastavio je on, današnja sovjetska praksa demantuje sovjetske riječi o miroljubivosti, što se može najjasnije vidjeti iz neprijateljskih postupaka Sovjetskoga Saveza prema Jugoslaviji¹⁵³⁵. Česte su bile usporedbe Sovjetskog Saveza s Njemačkom i Hitlerom. Koristila se svaka prilika za diskreditiranje Sovjetskoga Saveza i njegovoga političkog vrha. Tito je primjerice pri otkrivanju spomenika borcima NOB-a u Doljanima dao spomenutu usporedbu. Jedna od učestalijih optužbi bila je da Sovjetski Savez ima za cilj daljnje porobljavanje zemalja.¹⁵³⁶ Osim što se dogodila potpuna promjena diskursa prema njemačko-sovjetskom paktu, isto tako se u jugoslavenskoj historiografiji i periodikama negativno isticao značaj i uloga Sovjetskoga Saveza. To je bilo naglašavano i poretkom dionika samoga pakta pri čemu se uvijek Sovjetski Savez stavljao na prvo mjesto – *sovjetsko-njemački pakt, sovjetsko-britanski dogovor*.

19.2. PRIKAZ BRITANSKO-SOVJETSKOGA DOGOVORA IZ 1944.

Jugoslavenski tisak, odnosno jugoslavenski politički vrh tek je početkom 1950. ulaziti u problematiku sovjetskih odnosa sa zapadnim silama prije i tijekom Drugoga svjetskog rata. Do 1950. to je zabranjena tema s određenim izuzetcima, kao primjerice u slučaju obilježavanja Oktobarske revolucije 1949., kada je jugoslavenski tisak primjerice prozivao sve tri sile, Sovjetski Savez, Sjedinjene Države i Veliku Britaniju za podjelu svijeta, kao na primjeru Grčke. Tisak je usputno spominjao da je Sovjetski Savez s Churchillom dogovorio određene ustupke. Jugoslavenski tisak prozvaio je sve tri sile oko imperijalističkih težnji i trgovine interesima po pitanju Grčke: „I dok lideri istočnog i zapadnog bloka trguju interesima Grčke, dok se cjenkaju i upotrebljavaju probleme Grčke za ugrožavanje drugih naroda – dotle monarhofašisti nastavljaju najsramniji teror i progone grčke patriote. Svakodnevno strijeljaju i odvede u koncentracione logore na stotine Grka u kojima je na srcu sloboda i nezavisnost Grčke“.¹⁵³⁷ Tisak je i dalje revolucionarno podržavao borbu grčkih komunista, iako je riječ o kraju 1949.

Prekidom međudržavnih odnosa i okretanjem ka Zapadu, Sovjetski Savez počinjao je u tisku biti prikazivan kao još jedan imperijalist, odnosno ni bolje, a ni lošije od Sjedinjenih Država, Velike

¹⁵³⁴ Osim pakta jugoslavenski tisak proširio je sovjetsko-njemačku suradnju i na ostale aspekte, poput mornarice. U: Kapetan Franjo Ferenc, „Iz dokumenata na Ninberškom procesu. Saradnja sovjetske i Hitlerove mornarice“, *Jugoslavenski mornar*, god. VIII., br. 1., 1952., 37.

¹⁵³⁵ „Većina delegacija izjasnila se protiv sovjetske rezolucije“, *Oslobođenje*, god. IX, br. 1629., 16. siječnja 1952., 1.

¹⁵³⁶ „Mi idemo putem čuvanja nezavisnosti po svaku cijenu“, *Oslobođenje*, god. IX, br. 1875., 27. listopada 1952., 1

¹⁵³⁷ D., C., „Stav jugoslavenske delegacije u OUN po pitanju Grčke i pravima države“, *Naprijed*, god. VII., br. 45., 4. studeni 1949., 1.

Britanije ili Trećega Reicha. O Churchill-Staljinovoj podjeli na interesne zone u listopadu 1944. u Moskvi nije bilo govora, no godine 1950. počela se pojavljivati u tisku. Prvi takav članak bio je odmah za Novu godinu 1950. pri čemu je sadržaj članka bio usmjeren na sovjetsku vanjsku politiku. U članku se prozvaao Sovjetski Savez i njegova ocjena međunarodnih odnosa o dva tabora – američki imperijalistički i socijalistički kojim rukovodi Sovjetski Savez. Iako ne tako davno, Jugoslavija je beskompromisno podržavala takvu politiku kroz unutarnju i vanjsku politiku, a to se pokazalo kroz istupanje u OUN-u, raznim konferencijama ili jednostavno kroz tisak. U jednom se članku citirao Đilas: „svijet kapitalizma u kome pojedini narodi nastoje da se istrgnu ispod američkog gospodstva i svijet ravnopravnih socijalističkih država i ravnopravnih radničkih i demokratskih pokreta“.¹⁵³⁸ U članku se isticalo da je teorija Sovjetskoga Saveza potpuno nepravilna i da su pošli krivim putem, a to se primjerice odnosilo na podjelu interesnih sfera s Anglo-Amerikancima 1944. Potom je povučena paralela tako da se tvrdilo da su Sovjeti nametnuli drugim socijalističkim državama svoje vrhovništvo.¹⁵³⁹

Jugoslavija je početkom 1950-ih počela voditi jednu naizgled neutralnu, miroljubivu vanjsku politiku, dok je osuda Sovjetskoga Saveza bila sve češća i sve izražajnije. U jugoslavenskom tisku je bilo često vraćanje u prošlost o događajima koji su zbili, a koje je jugoslavenska Vlada, kao i tisak prihvatili bez ikakvoga propitkivanja. Primjerice, riječ je bila o Staljinovoj diobi Jugoslavije s Churchillom na utjecajne sfere 50:50. Naime, Churchill je u listopadu 1944. pošao u Moskvu te mu izložio kako je nazvao „nemili dokument“ o interesnim sferama u kojem bi između ostaloga udio interesa u Jugoslaviji bio ravnomjerno raspoređen.¹⁵⁴⁰ U tisku se negativno isticalo da se radilo o sporazumu sa zemljom koju je Staljin uvijek napadao, kao i da je skrenuo razvoj Sovjetskoga Saveza nakon Teheranske konferencije, čime se pokazala sovjetska ekspanzionistička politika bez poštivanja suvereniteta malih naroda. Usporedba je bila da nije ništa bolji od carističke Rusije na čije je putove došao.¹⁵⁴¹ Unatoč trenutnoj sovjetskoj politici, u jugoslavenskim medijima se ukazivalo na ispravnu vanjsku politiku Jugoslavije koja treba biti zasnovana na Marxovom učenju te su slijedile konstante kritike birokratizma i buržoazije. Kako se isticalo: „Nijesmo mi za demokratiju ni zbog Zapada ni zbog Istoka, a ponajmanje zbog buržoaskih otpadaka, nego zbog samih sebe, zbog svoje radničke klase i svog naroda, zbog socijalizma – jer bez demokratije nema i ne može biti socijalizma!“¹⁵⁴²

U jugoslavenskom je tisku tek 4. prosinca 1949. izašao članak o sporazumu o interesnim

¹⁵³⁸ Teujik Selimović, „O nekim pitanjima spoljne politike Sovjetskog Saveza“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 994., 1. siječnja 1950., 4.

¹⁵³⁹ Isto, 4.

¹⁵⁴⁰ Paul Johnson, *Moderna vremena* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2017.), 451.

¹⁵⁴¹ „Svestrana suradnja Jugoslavije sa svim miroljubivim zemljama na ravnopravnoj osnovi – to je naš princip u vanjskoj politici“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 3.

¹⁵⁴² „Jugoslavija je za svaku međunarodnu suradnju koja vodi jačanju bezbjednosti naše zemlje i učvršćenje mira u svijetu“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 16 – 19.

sferama između Sovjetskoga Saveza i Velike Britanije iz listopada 1944. na račun Jugoslavije. U članku se osvrnulo i na Jaltsku konferenciju iz veljače 1945. te da su zaključci konferencije bili ti da je bio potreban poznati sporazum između Tita i Ivana Šubašića, ministra vanjskih poslova u privremenoj Vladi Jugoslavije. Kako se navodilo, i prije Jalte, boljševičko je rukovodstvo tražilo da se ostvari sporazum sa Šubašićem, ali i da se dogovori sporazum s Dražom Mihailovićem, zapovjednikom kraljevske Jugoslovenske vojske u otadžbini te da se privremeno prizna monarhija. Time je bilo planirano da se pitanje vlasti rješava tek poslije pobjede i to parlamentarnim putem. Navodilo se da je od Sovjeta stigao savjet o raspuštanju partijskih organizacija u vojsci te da se ukinu zvanja političkih komesara. U članku se spominjala knjiga američkoga ministra vanjskih poslova Cordella Halla. Knjiga je bila objavljena u kolovozu 1948. U njoj je sadržano da su pregovori *velike trojice* o Balkanu i podjeli interesnih sfera vođeni između Sovjetskoga Saveza i Velike Britanije. U knjizi su istaknuti pregovori koji su bili vođeni u listopadu 1944. te da su se dvije sile sporazumjele da će u Jugoslaviji biti jednak utjecaj, 50:50. Bilo je dogovoreno da će odlučujući utjecaj Sovjeti imati u Bugarskoj, Mađarskoj i Rumunjskoj, dok će u Grčkoj biti veća dominacija Britanaca. Nitko nije iz Sovjetskoga Saveza to demantirao. Članak je završio tako da će nekoga teško uvjeriti da oni koji su se dogovarali s Churchillom teško naći opravdanje da je kriva Jugoslavija.¹⁵⁴³

Početkom 1950-ih u jugoslavenskim medijima bilo je intenzivno i često vraćanje u 1948. kojom je Sovjetski Savez doživio potpun neuspjeh, čime se aludiralo da je tražio 100 % interesne sfere te da mu je 50 % postalo malo. Analiza je išla dalje pri čemu se navodilo da je Sovjetski Savez koristio oprobani recept tako da sporazumom s velikim silama dobije 50 ili više ili manje postotaka utjecaja. Zatim bi na temelju toga, mogao osvojiti silom i svih 100 %, a to je praksa koja mu je od pakta s Hitlerom do 1948. donijela krupne koristi.¹⁵⁴⁴ Dakle, sve dok su odnosi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza bili „bratski“ vijesti o britansko-sovjetskom dogovoru su se ispuštale. U trenutku prekida diplomatskih veza, ali i donošenja druge rezolucije Informbiroa našao se članak koji daje javnosti vijest o sporazumu interesnih sfera između dvije imperijalne sile s osvrtom da se Sovjetski Savez pokazao kao „lažan“ i „pokvaren“.

¹⁵⁴³ Dedijer, 505 – 506.

¹⁵⁴⁴ „Svestrana suradnja Jugoslavije sa svim miroljubivim zemljama na ravnopravnoj osnovi – to je naš princip u vanjskoj politici“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 3.

19.3. JUGOSLAVENSKA INFERIORNOST PRED SOVJETSKIM SAVEZOM NA PRIMJERU SOVJETSKO-JUGOSLAVENSKIH DRUŠTAVA JUSTA I JUSPAD

Govor Edvarda Kardelja u ožujku 1950. na velikom skupu u Mariboru bio je popraćen u svim relevantnim jugoslavenskim novinama, a probleme s Informbiroom sveo je ponajviše na ekonomski dio. Potvrđujući da je na djelu informbiroovska blokada od 1948. i da je prouzrokovala štetu na tri načina. Jedan je taj što se moralo hitno tražiti nova međunarodna tržišta, drugo što se kasnilo u nabavci za jugoslavenska postrojenja i treće što se dogodila disproporcija između onoga zadanoga i napravljenoga prema Petogodišnjem planu. Time su se povećali zadaci za 1950. i 1951. te su se određeni poslovi pomaknuli do 1952. i dalje. Kardelj je isticao da previše zaposlenih u birokraciji guši sustav, a da se i dalje previše troši određenih sredstava, kao što je papir na nepotrebne birokratske formalnosti. Unatoč zategnutim odnosima, Kardelj je naglasio da je između Jugoslavije i informbiroovskih zemalja od trenutka izbijanja sukoba pa do 1950., razmijenjeno preko 300 nota raznih vrsta, a upravo je odstupanje od Petogodišnjeg plana i od socijalizma, kako je naglasio, samo povratak u zaostalost i otvaranje zapadnom kapitalu i restauraciji kapitalizma.¹⁵⁴⁵ Prema tome, Kardelj poručuje da informbiroovski pritisak gura Jugoslaviju natrag u kapitalizam.

Frane Barbieri, novinar i publicist, usporedio je u *Vjesniku* u ožujku 1950. Jugoslaviju sa Sovjetskim Savezom. Priznao je da je puno veća produktivnost rada u Sovjetskom Savezu. Time je naglasio nerealnost Petogodišnjega plana te da je neostvariva ideja o elektrifikaciji i industrijalizaciji Jugoslavije. Barbieri je opisao nekoliko događaja u kojima se ogleda sovjetska dominacija nad Jugoslavijom, a iz kojih je proizlazilo da je jugoslavenska vlada bila obavezna da ne učini nijedan vanjsko-politički korak bez prethodnoga odobrenja Sovjetskoga Saveza.¹⁵⁴⁶ U predizbornoj kampanji i skupovima po cijeloj zemlji Tito je prisustvovao i na velikoj manifestaciji u Splitu, gdje se tvrdilo da je bilo preko 80.000 ljudi. Na manifestaciji, Tito se osvrnuo da se na Sovjetski Savez treba ugledati samo u onim primjerima koji su ocijenjeni pozitivnima, dok je negativne valjalo odbaciti. Na kraju je Tito završio riječima: „Mi ćemo čvrsto držati neokaljanu zastavu socijalizma, zastavu Marksa-Engelsa-Lenjina, i nikakva nas sila u tome ne će spriječiti“.¹⁵⁴⁷ Očito je da se iz nabranja izbacio Staljin koji bi došao poslije Lenjina, no ono što je bitnije je da je jugoslavensko vodstvo i dalje u stopu pratilo sovjetski komunistički model.

¹⁵⁴⁵ „Govor druga Edvarda Kardelja na velikom predizbornom mitingu u Mariboru“, *Naprijed*, god. VIII., br. 10., 3. ožujka 1950., 1 – 2.

¹⁵⁴⁶ F. Barbieri, „Čvrsti temelji naše nezavisnosti“, *Naprijed*, god. VIII., br. 10., 3. ožujka 1950., 3.

¹⁵⁴⁷ „Mi ćemo čvrsto držati neokaljanu zastavu socijalizma i nikakva nas sila u tome ne će spriječiti“, *Naprijed*, god. VIII., br. 11., 10. ožujka 1950., 1 – 2.

Tito je nastavio sa skupom u Drvaru na kojem se osvrnuo na trgovačke ugovore sa Sovjetskim Savezom te gubitcima koje je Jugoslavija imala potpisivanjem ugovora, a koji su bili zaključeni u travnju 1945., lipnju 1946. i srpnju 1947. Zatim, rekao je da je Sovjetski Savez prodao Jugoslaviji od 1945. do 1948. robu u vrijednosti od 541,6 milijuna rubalja te dodijelio, na molbu jugoslavenske vlade, kredit u iznosu od 795 milijuna rubalja. Tito je tada pobrojio robnu trgovačku razmjenu sa Sovjetskim Savezom: „Mi smo od njih dobili naftnih derivata, benzina i drugoga 386.063 tone valjanog materijala, 57.265 tona papira i celuloze 69.570 tona, pamuka 25.283 tone, hemljskih artikala, 29.900 tona keksa i antracita 300.143 tone i za 5435 dolara razne gume i gumenih sirovina. U dolarima to iznosi svega 75.367. To su glavni, ključni artikli koji se plaćaju dolarima, a osim njih bilo je i drugih sitnih stvari. Koliko smo mi izvezli njima? Olova smo od 1945 do 1949 godine izvezlo u Sovjetski Savez 51.259 tona. To je vrlo skupocjena roba i možeš je prodati gdje god hoćeš za dolare. Bakra smo izveli 13.691 tona, a ostale rudače, mangan i druge 298.497 tona, kudelje 17.990 tona, duvana 16.540 tona, vinskog destilata 8449 tona, špiritusa 10.000 tona, šećera 9922 tone, maslinovog ulja 1590 tona, cementa preko 70.000 tona, suvih šljiva 14.230 tona. Ukupno smo izvršili ugovor za oko 84 miliona dolara, što znači da smo više mi njima dali na osnovu trgovinskih ugovora, nego oni nama. Oni su pomogli nama, a mi smo još više pomogli njima u robnoj razmjeni. Nikakve drukčije pomoći tu nema nego što je obična pomoć kad se trguje s kapitalističkim zemljama, s kojima također trgujemo na istoj osnovi: roba za novac – novac za robu. Negdje čak možemo i jeftinije kupiti. Tako stoji stvar s tom razmjenom, s tom pomoći“.¹⁵⁴⁸ Tito je u svom govoru priznao da se moglo i puno bolje poslovati, a to se potvrdilo u njegovom daljnjem navođenju da Jugoslavija nije imala povlaštene ugovore sa Sovjetskim Savezom, nego naprotiv – nepovoljne. Sovjetsko smanjivanje trgovačke razmjene s Jugoslavijom dogodilo se u prosincu 1948., a ono je trajalo i kroz 1949. Sporazum o naoružanju i za vojno-tehničke potrebe zaključen je 30. lipnja 1947. godine i prema njemu se vlada Sovjetskoga Saveza obvezala da će isporučiti vrijednost robe u iznosu od 78 milijuna dolara, a kredit je bio na deset godina te je trebao krenuti s otplatom godinu dana poslije, 1948., što se i dogodilo. Prva rata je bila 2.196.000 dolara s kamatama.¹⁵⁴⁹ Očito je da je iznos od 78 milijuna dolara bilo nemoguće otplatiti za deset godina

¹⁵⁴⁸ „Govor maršala Tita na velikom predizbornom mitingu u Drvaru“, *Naprijed*, god. VIII., br. 12., 17. ožujka 1950., 1 – 2.

¹⁵⁴⁹ Isto, 1 – 2., O poslovanju i trgovačkim gubicima ostalih zemalja pod sovjetskim nadzorom, uključujući i Sovjetski Savez prvi put se u tisku se spomenulo tek u drugoj polovici 1951. Do tada se prešućivala sovjetska eksploatacija: Jugoslavenske novine *Naprijed* objavile su da je u prvom polugodištu 1951. udio Sovjetskog Saveza i njegovih satelita u vanjskoj trgovini Čehoslovačke iznosilo oko 57 % od ukupnoga obujma vanjske trgovine, a navodi se da su *neka* mišljenja išla i do brojke 70%. Podaci o globalnom kretanju vanjske trgovine Čehoslovačke od rujna 1950. više se ne objavljuju. Naime, Čehoslovačka je na pritisak Sovjetskoga Saveza bila prisiljena na najveći dio tog uvoza sirovina prebaciti na Sovjetski Savez i tako je postala još ovisnija. To je ujedno značilo da je Sovjetski Savez bio „preprodavač“ bez kojeg se nije moglo. Primjerice, Rumunjska je svoju naftu izvozila u Čehoslovačku da je prvo uvezio Sovjetski Savez koji je onda prodaje Čehoslovačkoj ili nekoj drugoj državi ili kao što je i Sovjetski Savez otkupljivao od Čehoslovačke za pet godina cjelokupnu proizvodnju kristalnoga stakla koju onda on dalje preprodavao unosnije. Time je nekoliko puta zarađivao od one prvotne cijene., u: *Ekonomska suradnja SSSR-a sa Čehoslovačkom*“, *Naprijed*, god. IX., br. 47., 16. studeni 1951., 2.

uzimajući u obzir prvu ratu. Preciznije rečeno, već pri prvoj rati Jugoslavija je kasnila s otplatom kredita. Dakle, ugovori i kreditno zaduženje nisu bili nimalo prijateljski, nego lihvarski. U međuvremenu se ispostavilo da je poraznija bila situacija s isporukama. Tako je Tito naveo da su se naručili torpedni čamci, ali su zadržani na putu u Mađarskoj, a potom vraćeni u Sovjetski Savez, a radilo se o narudžbi na osnovu gornjega kredita. Tito je sam priznao da „tako stoji stvar s tom 'bratskom' pomoći koja nije ništa drugo, nego ironija“. Nepovoljno poslovanje Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom nastavilo se i dalje. Naime, Tito je ustanovio da je Sporazum o isporuci industrijskih postrojenja i uređaja potpisan 25. lipnja 1947. godine predviđao kredit u iznosu od 135 milijuna dolara i to je bio najveći kredit na osnovu kojeg su se trebali dobiti strojevi, industrijska postrojenja.... Tito, a prije toga i Kardelj otkrili su da je od tog kredita primljeno materijala za 800.000 dolara, a oni su isporučili u vrijednosti od samo 135.000 dolara, te su prestali dalje ispunjavati.¹⁵⁵⁰ Kroz kredite bila je dogovorena gradnja industrijskoga postrojenja u Doboju, željezare u Mostaru pa velike tvornice aluminija i koksa. Zatim su sovjetski pregovarači naveli da izgradnja tvornice u Doboju propada jer se neprijateljski odnosilo prema njima, što je značilo da je Jugoslavija ishodila samo 800.000 dolara robe, a da je 135 milijuna dolara *palo vodu* s obzirom na to da Sovjetski Savez nije ništa više isporučio, niti odradio poslove.¹⁵⁵¹

U opširnom izvještaju Kardelj je istaknuo da je krajem prosinca 1948. tadašnji ministar vanjske trgovine Sovjetskog Saveza Artjom Ivanovič Mikojan izjavio jugoslavenskom ministru vanjskih poslova da je izvršenje sporazuma prekinuto jer su se uvjeti promijenili, dok je sovjetska službena agencija TASS dala priopćenje da politika jugoslavenske vlade prema Sovjetskom Savezu nije prijateljska. Također, Uprava sovjetske imovine u Austriji nije željela izvršiti ni jednu obavezu iz ugovora zaključenih 1947. i 1948. između nje i Ministarstva elektroprivrede Jugoslavije. Prema tome, Uprava je trebala isporučiti Jugoslaviji šest turbina u vrijednosti od 1.363,815 dolara u godini dana (od studenoga 1948. do studenoga 1949.), iako je, prema Kardelju, Jugoslavija isplatila cijeli avans te dospjele rate u iznosu od 773.650 dolara. Prije samo tri godine Tito je, u izvještaju o jugoslavenskoj vanjskoj politici, naglasio da Jugoslavija ide sa Sovjetskim Savezom jer upravo ne ugrožava nezavisnost i ima razumijevanja za jugoslavenske patnje i žrtve.¹⁵⁵² Dakle, Tito i Kardelj govore o lošem tretmanu od Sovjetskoga Saveza u trgovini i ostalim područjima tek 1950. Unatoč otkazivanju svih ekonomskih aranžmana s Jugoslavijom, Sovjetski Savez nije otkazao već spominjana mješovita sovjetsko-jugoslavenska društva *Justa* i *Juspad* zato što je na osnovu tih ugovora imao određenu dobit

¹⁵⁵⁰ „Ekspoze druga Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VIII., br. 53., 30. prosinca 1949., 1 – 4., „Govor maršala Tita na velikom predizbornom mitingu u Drvaru“, *Naprijed*, god. VIII., br. 12., 17. ožujka 1950., 1 – 2.

¹⁵⁵¹ „Govor maršala Tita na velikom predizbornom mitingu u Drvaru“, *Naprijed*, god. VIII., br. 12., 17. ožujka 1950., 1 – 2.

¹⁵⁵² „Ekspoze maršala Tita o spoljnoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Oslobođenje*, god. V., br. 135., 1. travnja 1947., 1.

na štetu Jugoslavije. Stoga je jugoslavenska Vlada predložila likvidaciju tih društava, što je i učinjeno.

Praksa poslovanja društva *Justa* i *Juspad* ukazala je i potvrdila da mješovita društva ne mogu i nisu oblik ekonomske suradnje koji daje garanciju ravnopravnih odnosa dvaju ili više partnera. Društvo *Juspad* prevozilo je sovjetsku robu i to bruto za 12 do 18 para po kilometar tona, dok je istovremeno jugoslavenski prevozilo bruto po 42 para. Društvo *Justa* uzelo je cjelokupnu kontrolu civilnoga zračnog prometa nad Jugoslavijom, odbijajući čak priopćavati kontrolne podatke jugoslavenskim državnim zračnim organima.¹⁵⁵³ Iako je na djelu bila konstanta eksploatacija, jugoslavenska „pobuna“ došla je tek kroz 1949., točnije prijedlog za likvidaciju društava došao je tek 16. ožujka 1949. s argumentima da društva ne opravdavaju svoje ciljeve koji su pred njih zadani s argumentima da negativno posluju, čime je nanesena šteta jugoslavenskom gospodarstvu. Sovjetska Vlada je od 25. ožujka 1949. pristala na likvidaciju mješovitih jugoslavensko-sovjetskih društava, ali je odbila točnost činjenica koje je iznijela jugoslavenska nota.

Iduća nota bila je 2. travnja 1949. te je jugoslavenska strana zatražila da se odmah pristupi likvidaciji društava. Sovjetsko vodstvo naznačilo je svoje predstavnike i nije htjelo polemizirati, jer je izjavilo da će se, nakon suglasnosti objiju vlada, ustanoviti pri likvidaciji pravo stanje.¹⁵⁵⁴ Dakle, jugoslavenskoj strani bilo je potrebno čitavih godinu dana da uputi sovjetskoj strani zahtjev za likvidaciju društava, iako je 1. travnja 1948. A. Čeper, pomoćnik ministra prometa, dao mišljenje da druga strana teži dominaciji koja se ne može dobro odraziti na daljnji rad.¹⁵⁵⁵ Jugoslavenska strana nije poslala nikakav daljnji upit oko kontrole izvještaja. Rasprava na sjednici Komisije za likvidaciju društava *Justa* i *Juspad* bila je od 1. lipnja 1949. kada se raspravljalo o daljnjem statusu društva. Jugoslavensko izaslanstvo tvrdilo je da se dogodila povreda jugoslavenskoga suvereniteta. Društvo *Justa* ignoriralo je čak i dužnost obavještenja vlasti o nadletanju i sletanju međunarodnih aviona, stavljajući jugoslavenske vlasti pred gotov čin. Grubo kršenje uzrokovalo je i avionsku nesreću od 27. studenoga 1947.¹⁵⁵⁶ Tada se bio srušio putnički avion *Juste* na pruzi Beograd-Podgorica. U nesreći je poginulo 17 putnika i 5 članova posade, a do nesreće je došlo zbog nemogućnosti orijentacije pilota u gustoj magli i niskim oblacima. Uprava *Juste* nije, nakon više upozorenja jugoslavenskih vlasti, opskrbila avione propisanim radiouređajima. Osim propusta oko propisanih uređaja, bio je i problem oko opskrbe s benzinom te je sovjetsko veleposlanstvo u Beogradu iskoristilo navedeni jugoslavenski propust, intervenirajući 17. travnja 1948. kod jugoslavenske Vlade. Time ju je optužilo da je dovela u pitanje daljnji opstanak *Juste*, ostavljajući samo jednu zračnu liniju.

¹⁵⁵³ *Bela knjiga*, 35.

¹⁵⁵⁴ „Mešovita Jugoslavensko-sovjetska društva“, u: *Bela knjiga*, 287.

¹⁵⁵⁵ „Obavještenje ministarstva saobraćaja FNRJ od 1. aprila 1948. godine o nameri direktora *Juspad-a*, sovjetskog građanina, da društvo uključi u kartel sovjetskih mešovitih dunavskih parobradskih društava ministarstvu inostranih poslova“, u: *Bela knjiga*, 287 – 288.

¹⁵⁵⁶ U jugoslavenskim novinama navedeni događaj i nesreća nisu spomenuti, a rubrika poput *crne kronike* tada nije ni postojala.

Naime, Rumunjska je u prvoj polovici 1948. počela obustavljati Jugoslaviji isporuku naftnih derivata te je Jugoslavija bila u nemogućnosti uredno ispunjavati svoje obaveze. Sovjeti su protestirali oko benzina, kao i početnoga jugoslavenskog kapitala koje je Jugoslavija unijela u društvo *Juspad*. Jugoslavija se branila da je unijela najbolji dio svog riječnog plovnog parka te da njen partner sam može birati koja će plovila i objekte izabrati kao ulog u društvo. Osim plovila, bilo je sporno i brodogradilište koje je trebalo biti na lokaciji Adi Ciganliji kod Beograda. Jugoslavenske vlasti zamolile su da se lokacija prebaci s argumentom da će kočiti daljnji razvitak Beograda te je u to ime 1. rujna 1947 ministar prometa Todor Vujašinović poslao molbu, na koju sovjetska strana nije odgovorila. Osim lokacije i benzina, problem su bili nefunkcionalni, stari i neadekvatni brodovi od jugoslavenske strane od kojih su većina na remontu, na što im je sovjetska strana prigovorila. Jugoslavenska strana to nije opovrgavala, nego je konstatirala da su na raspolaganje stavljeni najbolji brodovi koje je imala u svojem posjedu te da ih je izabrala sovjetska strana koja je imala konkretne podatke o njima. Naime, Jugoslavija je unijela u društvo *Juspad* 137 plovnih objekata, od čega 14 teretnih brodova, 103 šlepe i 20 tankova, a od 14 teretnih brodova samo su tri išla na generalni popravak, a sovjetski stručnjaci izabrali su najbolja jugoslavenska plovila. U daljnjim zapisnicima doznalo se od jugoslavenskoga predstavnika da je jugoslavensko državno riječno brodarstvo izvršilo 39.207 kilovat-sat na račun *Juspad* 1948., dok je sovjetska strana iste godine imala 509.037 kilovat-sat.

U daljnjim raspravama govorilo se o pretrpljenoj šteti i lošim odlukama te ekonomskoj računici. Jugoslavenska strana, odnosno sovjetsko-dunavsko društvo parobrodarstva prevozilo je prazne teretnjake iz Izmaila za Peštu, a *Juspad* je morao iz Beograda slati prazne teretnjake za Brailu. To je podrazumijevalo oko 1.000 kilometara radi preuzimanja antracita umjesto da je tu robu tovarilo u prazne teretnjake iz Izmaila, koji su bili stacionirani samo 131 kilometar od Braile. Ovo je samo jedan od primjera štete koja je nanesena. Šteta je, prema procjeni jugoslavenskoga predstavnika, bila u iznosu od 1.400,00 dinara i to 972.000 dinara razlike između vožnje rude i antracita, što je značilo dnevni gubitak od 400.000 dinara. Sovjetski odgovor bio je da je sovjetsko brodarstvo vuklo pune brodove *Juste* iz luka.

Likvidacija dviju strana bila je dogovorena uz pet ključnih uvjeta. Prvi je bio za to da se sva uložena imovina u društva *Justa* i *Juspad* od strane Sovjeta izveze u Sovjetski Savez. Radilo se o imovini koja je zatečena na dan likvidacije. Druga točka predviđala je da se isplati naknada prema knjigovodstvenim cijenama za svu potrošenu imovinu tijekom rada društva, a koja je bila unesena od sovjetske strane. Kroz tu točku dogovoreno je da se sva uložena gotovina vrati u Sovjetski Savez koja je uložena od sovjetske strane kao akumulacijski kapital. U četvrtoj fazi bilo je predviđeno da sve obveze prema trećoj strani preuzme jugoslavenska Vlada. Izuzetak su bile ona zaduženja koja su se

nalazila u Sovjetskom Savezu, osim remorkera „Taš“. Obje strane obvezale su se da će zajednički snositi troškove. I zaključna točka predviđala je da će provedbu likvidacije i nastale troškove snositi jugoslavenska Vlada. Ovim dogovorom jugoslavenska Vlada obvezala se da će udovoljiti gotovo svim zahtjevima koje je postavio sovjetski predstavnik. Jugoslavenska Vlada je znala da u tom trenutku preuzima gubitak u iznosu od 80.000,00 dinara na sebe.¹⁵⁵⁷

Protokol o likvidaciji navedenih društava bio je potpisan 31. kolovoza 1949. Sukladno dokumentu, Sovjetima je pripala sva imovina koja je bila unesena u društvo, dok su jugoslavenskoj strani ostali značajni tereti, budući da su društva poslovala u negativnoj bilanci.¹⁵⁵⁸ Osim neravnomjerne kasnije raspodjele, još je nepovoljniji bio omjer ulaganja u jugoslavensko-sovjetska društva, budući da je Sovjetski Savez do kraja 1948. uložio u *Juspad* 9,83 % udjela, dok je Jugoslavija uložila čak 76,25%. Još poraznija činjenica je ta da je Jugoslavija izvukla samo 40 % svih prijevoza *Juspada* koji su išli za potrebe Jugoslavije, a plaćala je kompletnu tarifu u iznosu od 100 %.¹⁵⁵⁹ Zanimljivost je time veća što jugoslavenske vlasti nisu protestirale kao ranije oko ovakvih ugovora koji joj nisu išli u prilog. Jugoslavija je pokušala riješiti problem materijalne i druge pomoći, koja je trebala biti dana od strane Sovjetskoga Saveza te staviti na dnevni red sjednica OUN-a. Sovjetski delegati i delegati ostalih zemalja pod sovjetskim nadzorom zanemarivali su i blokirali jugoslavenske prijedloge.¹⁵⁶⁰ Naime, Tito je formalizirao da su upravo neravnopravni odnosi između socijalističkih zemalja prvi korak ka gubitku nezavisnosti, drugi je ekonomsko potlačivanje, a treći je pokoravanje na unutarnjem i vanjskom planu, što je Sovjetskom Savezu bilo u planu.¹⁵⁶¹ I krajem 1950. Tito je na drugom zasjedanju Narodne skupštine Jugoslavije održao izvještaj o vojnom budžetu za 1951. pri čemu je naglasio da bi trebao biti veći od onoga iz 1950. i to za 300 milijuna dinara. Izdatci bi išli na redovno izdržavanje vojske, proizvodnju oružja te druge obrambene potrebe, a u budžet nisu uvršteni izdatci za industrijska poduzeća, kao recimo za brodogradnju. Iz izvještaja treba primijetiti da je Jugoslavija dobila naoružanje od Sovjetskoga Saveza, ali da je to bilo dosta skupo, a ujedno je Sovjetski Savez *podvalio* u isporukama robe neadekvatno oružje.

¹⁵⁵⁷ *Bela knjiga*, 289 – 298. Radi se o izvadcima stenografskih zapisnika sjednice Komisije za likvidaciju društava *Justa* i *Juspad* od 1., 3. i 7. lipnja 1949.

¹⁵⁵⁸ „Ekspoze druga Edvarda Kardelja“, *Naprijed*, god. VII., br. 53., 30. prosinca 1949., 1 – 4.

¹⁵⁵⁹ T., D., „Nepokolebljiv zaštitnik mira i demokracije“, *Naprijed*, god. VII., br. 43., 21. listopada 1949., 3.

¹⁵⁶⁰ Isto, 3.

¹⁵⁶¹ „Nastavak ekspozea predsjednika Vlade FNRJ maršala Tita“, *Naprijed*, god. VIII., br. 18., 23. travnja 1950., 4.

19.4. JUGOSLAVENSKI DIPLOMATSKI PORAZ U DUNAVSKOJ KOMISIJI

Nakon diplomatske kapitulacije u slučaju *Justa* i *Juspad*, kao i one u protjerivanju jugoslavenske vojne misije u DRNJ, Jugoslavija je slično prošla i u Dunavskoj komisiji. Prošlo je više od godinu dana od kada je jugoslavensko vodstvo na međunarodno-diplomatskoj konferenciji bilo stajalištem za Sovjetski Savez, odnosno zemlje Informbiroa, protiv Zapada, unatoč što je KPJ bila izbačena iz te iste organizacije. Dunavskom konferencijom izradila se nova konvencija o režimu plovidbe Dunavom, a predviđalo se konvencijom i stvaranje nove Dunavske komisije. Dogovoreno je da članovi budu isključivo podunavske zemlje. Uz komisiju, dogovorene su i dvije specijalne riječne administracije koje bi bile na tjesnacu Đerdap na jugoslavensko-rumunjskoj granici te na ušću Dunava na sovjetsko-rumunjskoj granici.

Prvo zasjedanje Dunavske komisije bilo je u studenom 1949., a drugo zasjedanje održalo se ožujku 1950.¹⁵⁶² Postoje djelomično dostupni transkripti govora, i to ne kao u slučaju *Justa* i *Juspad*, nego samo s jugoslavenske strane u jugoslavenskom tisku i objavljenj dokumentaciji. Jugoslavenska delegacija se unatoč negodovanju i otvaranju rasprave povukla pred sovjetskom delegacijom i pristala na sovjetske uvjete. Još važnija činjenica je ta da su vođeni sastanci u studenom 1949. kao i ožujku 1950., što je značilo iza prve i druge rezolucije Informbiroa. U govoru jugoslavenskoga delegata od 13. studenoga 1949. negodovalo se oko prijedloga Sovjetskoga Saveza o statutu i poslovniku Dunavske komisije. Jugoslavenski predstavnik bio je mišljenja da je neprihvatljivo da Dunavska komisija ne može smijeniti tajnika kojem je mandat trajao od tri godine te da nije odgovoran pred Komisijom, nego samo pred svojom Vladom. Osim ovoga razloga, jugoslavenski predstavnik žalio se na rad Komisije. U žalbi je bilo navedeno da tajnik Komisije upoznaje članove kroz izvještaje na dan sjednice.¹⁵⁶³

Tanjug je prenosio vijest iz Bukurešta da je na drugoj sjednici Dunavske komisije na dnevnom redu bilo pitanje izbora predsjednika, potpredsjednika i tajnika komisije. Bugarski delegat koji je presjedao podnio je prijedlog da se izabere rumunjski delegat Teodor Rudenko, a da se za potpredsjednika izabere Ljubomir Linnard te za tajnika komisije Morozov. Jugoslavenski delegat Radoš Jovanović na bugarski prijedlog izjavio je da jugoslavenska delegacija u ovome vidi dva odvojena pitanja, način izbora i način kandidiranja za pojedini položaj. Jugoslavenska delegacija nije se složila s bugarskim prijedlogom, tvrdeći da je potrebno tajno glasovanje te da bi šest socijalističkih zemalja trebalo tako glasati. Jovanović je iznio da se poslovnikom navedeno pitanje treba regulirati

¹⁵⁶² *Bela knjiga*, 190.

¹⁵⁶³ „Iz govora jugoslavenskog delegata na sednici Dunavske komisije 13 novembra 1949 godine o nedemokratičnosti sovjetskog predloga o statutu i poslovniku Dunavske komisije“, u: *Bela knjiga*, 189 – 190.

tako da se po isteku perioda od tri godine biraju redom predstavnici svih zemalja te da se omogućí predstavniku svake zemlje članice komisije da s vremenom dođe na svako od vodećih mjesta. Naglasio je da se polovica srednjega toka Dunava nalazila se na jugoslavenskom teritoriju. To je zahtijevalo velike troškove za održavanje plovidbenoga puta, pa je jugoslavenski predstavnik tvrdio kako je Jugoslavija najvažnija članica komisije. Iako je jugoslavenska delegacija popustila, pristavši da sjedište komisije bude u Galcu, a ne Beogradu, zato se smatralo da za predsjednika komisije treba biti izabran jugoslavenski predstavnik. Ostali delegati suprotstavili su se tom mišljenju. Većinom od pet glasova bio je izglasan bugarski prijedlog te je time predsjednik postao rumunjski delegat, dok je jugoslavenska delegacija glasala za svoga kandidata, a za potpredsjednika i tajnika glasala je suzdržano.

Nakon ove sjednice, zakazana je nova s ciljem izrade poslovnika.¹⁵⁶⁴ Istog dana u Galcu, 14. studenoga 1949., održan je nastavak sjednice Dunavske komisije. Jugoslavenska delegacija prije početka sjednice predala je Tajništvu svoj nacrt poslovnika. Prvi je govorio jugoslavenski delegat Radoš Jovanović, koji je naglasio da je poslovnik važan sam po sebi jer regulira rad Komisije te da je potrebno da bude donesen na temelju ravnopravnosti i suvereniteta članica. Jovanović je upozorio na propuste sovjetskoga prijedloga. Naveo je razloge zašto je potrebno uzeti jugoslavenski nacrt poslovnika kao bazu. Glavni argument sovjetskoga predstavnika Morozova bio je taj da su se sve delegacije izjasnile za sovjetski prijedlog.¹⁵⁶⁵ Jovanović je negodovao protiv načina donošenja poslovnika Konferencije. U govoru je upozorio da se uloga Komisije, odnosno njenih članova svodi na plenarne sjednice u stvarnosti, a ne postoji ni jedan propis koji bi predvidio da se članovi Komisije uključe u sudjelovanje i prate kvalitetno rad Komisije.¹⁵⁶⁶ Odbor je po Konvenciji pomoćni organ Komisije, no izglasanim Pravilnikom na prvom zasjedanju Dunavske komisije prenijela se nadležnost Komisije na odbor i servise, a rukovođenje njima bilo je u djelokrugu tajnika Komisije. Tajnik Dunavske komisije bio je istovremeno delegat svoje vlade te je polagao račun jedino svojoj vladi jer drugim pravilnicima nije predviđena njegova odgovornost pred Komisijom. Dakle, Pravilnikom i Statuom su sva ovlaštenja iz Konvencije dana u ruke jednoga delegata, odnosno jedne zemlje. Ovime se formalno-pravno napravila hegemonija nad Dunavskom komisijom, čime se postiglo da oni *nepoželjni* budu maknuti pri odlučivanju. Time Jugoslavija nije dobila ni jedno izborno mjesto kao ni jedno od ključnih administrativnih mjesta. Dakle, na prvom zasjedanju Dunavske komisije u Galcu, na drugoj plenarnoj sjednici od 12. studenoga 1949. izabran je na prijedlog bugarske delegacije G. N.

¹⁵⁶⁴ „Nedemokratski postupci delegata SSSR-a i ostalih zemalja Informbiroa u Dunavskoj komisiji“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 955., 15. studenog 1949., 4.

¹⁵⁶⁵ „Sovjetski nacrt poslovnika onemogućuje članica ravnopravno učešće u radu Dunavske komisije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 956., 16. studenog 1949., 2.

¹⁵⁶⁶ „Iz govora jugoslavenskog delegata na sednici Dunavske komisije 16 novembra 1949 godine posle donošenja poslovnika Komisije“, u: *Bela knjiga*, 190 – 191.

Mozorov, šef sovjetske delegacije s pet glasova. Jugoslavenska delegacija ostala je suzdržana pri glasanju.¹⁵⁶⁷

Jugoslavenski tisak pri donošenju vijesti s Dunavske komisije imao je potrebu prisjetiti se kolovoza 1948. i Međunarodne dunavske konferencije gdje je Jugoslavija neprikosnoveno podržala Sovjetski Savez. U retrospektivnoj analizi jugoslavenski tisak osvrnuo se na riječi Višinskoga o prijedlogu konvencije pri čemu je naglasio da je dao prijedlog koji će zadovoljiti sve pravedne zahtjeve. Time su trebale biti, kako je naglašeno, zadovoljene podunavske države uzimajući u obzir sve privilegije zapadnih imperijalista iz konvencije 1921. Jugoslavenski tisak navodio je da se radilo samo o teoriji, budući da se zasjedanje Dunavske komisije nije poklapalo s riječima Višinskoga. To je bilo vidljivo i na prvom zasjedanju iz studenoga 1949., kao i na drugom redovnom zasjedanju koje se održalo od 23. do 27. ožujka 1950. Oba su zasjedanja pokazala sovjetske namjere da se Dunavsku komisiju pretvori u instrument sovjetske Vlade. Jugoslavenskom delegatu Jovanoviću odbačene su bile jednoglasno sve primjedbe, poput odgode razmatranja dnevnoga reda na četiri dana.

Usvojeni budžet Komisije za 1950. bio je 43 milijuna dinara. Jugoslavenska delegacija usprotivila se predviđenim isplata i izdacima Komisije, podnoseći podatak da je budžet stare Komisije iznosio samo oko 2,6 milijuna dinara godišnje, a udio Jugoslavije u tom budžetu iznosio je oko 5 milijuna dinara i to za 21 godinu. Prema novom budžetu, samo za 1950. trebao je iznositi oko 6 milijuna dinara godišnje. Jugoslavenski prijedlog bio je odbijen i to bez rasprave. Razlog povisivanja budžeta ležao je u tome što je predloženo i usvojeno bilo da administrativni aparat Komisije ima 70 službenika koji će biti plaćeni iz sredstava Komisije. U svim točkama zbio se mehaničko nadglasavanje Jugoslavije, najčešće bez rasprave.¹⁵⁶⁸ Jugoslavenski predstavnik otvoreno je prozvao da su odluke donesene potpuno u korist Sovjetskoga Saveza: „očigledna tendencija da se Dunavska komisija od jedne međunarodne organizacije pretvori u direkciju koja će služiti interesima plovidbe SSSR i od koje će baš Sovjetski Savez – s obzirom na to da raspolaže s najvećom tonažom – preko takozvanih mješovitih društava izvlačiti glavnu korist, dok će s druge strane, zadatak pribrežnih država biti da snose financijske izdatke na Dunavsku komisiju. Znači sav ovaj glomazni aparat od 70 službenika, kojeg bi trebalo da plate razne sovjetske plovidbene institucije, plaćaću ustvari podunavske zemlje“.¹⁵⁶⁹

Postoji i treći transkript istupa jugoslavenskoga predstavnika od 24. ožujka 1950. na drugom zasjedanju Dunavske komisije. Riječ je bila o pitanju odnosa tajnika komisije, sovjetskoga delegata prema jugoslavenskoj delegaciji u vezi sa zakazivanjem druge dunavske Komisije. Istup se ponajviše odnosio na žalbu da su 28. veljače 1950. tajnik i podpredsjednik preko Ministarstva vanjskih poslova Rumunjske obavijestili jugoslavenske predstavnike. Ujedno je oskudne materijale primila tek pred

¹⁵⁶⁷ *Bela knjiga*, 191.

¹⁵⁶⁸ R., M., „Povodom zasjedanja Dunavske konvencije“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1065., 29. ožujka 1950, 2.

¹⁵⁶⁹ Isto, 2.

zasjedanje Komisije, čime je došlo u pitanje neravnopravnost članica Komisije.¹⁵⁷⁰ Tri dana poslije, jugoslavenski predstavnik uspoređivao je Sovjetski Savez s imperijalistima koji su u prošlosti imali prevlast na plovnom toku Dunava uz opasku da takvi postupci nemaju ništa zajedničko s *plemenitim socijalističkim ciljevima*.¹⁵⁷¹ Unatoč negativnom stavu jugoslavenskoga predstavnika prema Sovjetskom Savezu, ali istovremeno marginalizaciji jugoslavenske delegacije u Komisiji, jugoslavenska delegacija je svejedno prihvatila neravnopravnu raspodjelu mjesta u aparatu Dunavske komisije.

U jugoslavenskom pismu istaknuto je da je za vrijeme drugoga zasjedanja Dunavske komisije, jugoslavenski stalni delegat u Dunavskoj komisiji Radoš Jovanović postavio konkretni zahtjev. Tražilo se da od 62 stalna mjesta, Jugoslaviji ustupi sedam službeničkih mjesta u tajništvu i aparatu Komisije. Jugoslavenska delegacija smatrala je da je jugoslavenski zahtjev korektan s obzirom na to da se vodilo računa o ukupnom broju, ali i važnosti predviđenih službeničkih mjesta te je tražila minimalan broj mjesta koji joj pripadaju u ravnopravnoj raspodjeli. Sovjetski odgovor nije objavljen, ali je znano da su Sovjeti ponudili četiri mjesta i to sporedna. Nije bilo ponuđeno ni jedno rukovodeće mjesto, što je značilo da od šesnaest rukovodećih mjesta, redom predsjednik, potpredsjednik, tajnik, dva pomoćnika tajnika i jedanaest šefova sekcija, Jugoslavija kao predstavnik neće dobiti ništa. Poruka delegata je bila da se radi o jugoslavenskom neravnopravnom položaju i o diskriminaciji, budući da je Jugoslavija kao predstavnik potpuno izolirana. Jovanović je pristao da se jugoslavenskim državljanima popune samo četiri službenička mjesta, ali da onda kriterij raspodjele bude važnost mjesta. U pozitivnom odgovoru Jovanovića tražilo se da jedno od dva mjesta budu pomoćnici tajnika Komisije, da dva mjesta budu šefovi sekcija, po mogućnosti šef tehničke sekcije i šef hidrometeorološke sekcije te službe navigacije. U slučaju da to nije moguće, predložio je mjesto plana i statistike, kao i riječnoga nadzora i računovodstva. Jovanović je u pismu prihvatio da jedno od službeničkih mjesta bude pravnik, referent za takse ili neko mjesto u računovodstvu. Na Jovanovićevo pismo, kao i na njegovu ponovnu primjedbu od 11. lipnja 1950. tajnik Dunavske komisije u svom odgovoru od 15. lipnja dao je isti prijedlog kao i 28. ožujka 1950. Prijedlog je bio identičan te su se nudila četiri sporedna administrativna mjesta u Dunavskoj komisiji.

Ponovnim protestom Radoša Jovanovića od 13. rujna 1950. protestiralo se protiv diskriminatorских postupaka te je bio ponovljen prethodni zahtjev.¹⁵⁷² Sovjetski odgovor nije bio naznačen. Šef

¹⁵⁷⁰ „Iz govora šefa jugoslavenske delegacije na II zasjedanju Dunavske komisije 24 marta 1950 godine u Galcu o pitanju odnosa sekretara komisije, sovjetskog delegata, prema jugoslavenskoj delegaciji u vezi sa zakazivanjem II zasjedanja Komisije“, u: *Bela knjiga*, 191 – 192.

¹⁵⁷¹ „Iz govora šefa jugoslavenske delegacije na II zasjedanju Dunavske komisije 27 marta 1950 godine u Galcu, povodom negativnih rezultata rada Komisije zbog diktata koji u Komisiji sprovodi sovjetska delegacija“, u: *Bela knjiga*, 193 – 194.

¹⁵⁷² „Pismo stalnog delegata FNRR u Dunavskoj komisiji od 1 juna 1950 godine upućeno sekretaru Dunavske komisije u Galcu kao odgovor na njegovo pismo od 28 aprila 1950 godine o pitanju pravedne raspodele mesta u aparatu Dunavske komisije“, u: *Bela knjiga*, 194 – 195.

jugoslavenske delegacije Drago Đurić osvrnuo se da je prošlo dvije godine od Konferencije u Beogradu, a da je prošlo već godina dana kako je Konvencija osnovana te da je Dunavska komisija počela funkcionirati. Đurić je nastavio da se time samo potvrdio jugoslavenski stav da je Komisija instrument jedne zemlje, a ne aparat svih podunavskih zemalja i da Jugoslavija nije nigdje zastupljena unutar Dunavske komisije.¹⁵⁷³

Na trećoj sjednici Dunavske komisije donesen je opći pravilnik plovidbe Dunavom, a izradilo ga je tajništvo Dunavske komisije kojim je rukovodio sovjetski predstavnik Morozov. Nacrt je dan prije sjednice, a glasanje je bilo mehaničko pa se lako osigurala većina. Rumunjska, bugarska, mađarska i čehoslovačka uz sovjetsku delegaciju glasale su potvrdno, dok je jugoslavenska delegacija otvorila raspravu o načinu i interesima djelovanja Komisije. Jugoslavenska delegacija podnijela je 51 amandman na nacrt općega pravilnika plovidbe Dunavom.¹⁵⁷⁴ Svi amandmani su bili odbijeni, a i radna skupina dobila je pravo izglasavanja članove nacрта o plovidbi Dunavom, iako je njen zadatak trebao biti samo razmatranje nacрта do konačne izrade teksta.¹⁵⁷⁵

U člancima u jugoslavenskom tisku bili su osvrtni na samovoljne i nedemokratske odredbe o plovidbi Dunavom te da Jugoslavija to nije prihvatila. Zapravo, Jugoslavija je bila potpuno izolirana u glasanju i prinuđena prihvatiti odredbe. Nacrti općega pravilnika o plovidbi Dunavom jugoslavenske delegacije bili su svi odbijeni u Dunavskoj komisiji. Većina se, osim Jugoslavije, izjasnila za prijedlog što ga je predložio sovjetski predstavnik Morozov, a riječ je bila o odredbi zabrane splavarenja Dunavom. Jugoslavenski šef delegacije Dragoje Đurić iznio je podatke zašto Jugoslavija ne može pristati na taj prijedlog, a riječ je bila o prometu koji se transportira Dunavom, oko 100.000 kubičnih metara drvene građe. On prolazi Jugoslavijom te zabranu splavarenja nikada nisu tražile dunavske zemlje ni za vrijeme *režima* zapadnih sila. Zatim je Đurić govorio kako Sovjetski Savez raspolaže najvećom flotom na Dunavu kojoj su pridružene i sovjetsko-mađarska te sovjetsko-rumunjska društva, a ujedno je Sovjetski Savez inzistirao samo na obvezama malih sila, a sebe je štutio.¹⁵⁷⁶ Jugoslavenska delegacija, kao i vlada i tisak, mogli su se *boriti* protiv sovjetskih odluka karikaturama, što su znali i činili pa je tako objavljena karikatura Otta Reisingera pod naslovom *Dunavski problem* pri čemu je na slici bomba na kojoj se nalazi sovjetska kapa.¹⁵⁷⁷ Osim karikatura, jugoslavenska vlast borila se apelima koji su upućivani Dunavskoj komisiji o tome da će jugoslavenska Vlada izraditi svoja pravila

¹⁵⁷³ „Dunavska komisija nije organ svih podunavskih zemalja već instrumenat jedne od njih“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1289., 13. prosinca 1950., 1.

¹⁵⁷⁴ „Jugoslavenska delegacija se odlučno suprotstavila gaženju ekonomskih interesa malih podunavskih zemalja“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1430., 29. svibnja 1951., 2., „Jugoslavenska delegacija ustaje protiv narušavanja dunavske konvencije“, *Vjesnik*, god. XI., br. 1886., 28. svibnja 1951., 1.

¹⁵⁷⁵ „Većina krši odredbe Dunavske konvencije“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1431., 30. svibnja 1951., 1.

¹⁵⁷⁶ „Jugoslavija ne će prihvatiti samovoljno i nedemokratski donesene odredbe o zabrani splavarenja Dunavom“, *Vjesnik*, god. XI., br. 1888., 31. svibnja 1951., 1.

¹⁵⁷⁷ „Dunavski problem“, *Vjesnik*, god. XII., br. 1891., 3. lipnja 1951., 1.

plovidbe Dunavom, a radilo se o većini odredbi koje su *nepravедno* odbijene na četvrtom zajedanju dunavske konvencije.¹⁵⁷⁸

Na Petom zasjedanju Dunavske komisije od 13. prosinca 1951. u Galcu održan je sastanak članova Komisije. Tom prilikom razmatrali su se planovi rada za 1952. Time je prijedlog bio jednoglasno prihvaćen, dok je rasprava o izvještaju tajnika za rad Dunavske komisije bila dramatična. Sve članice Dunavske komisije imale su pozitivno mišljenje o radu Komisije, uključujući i jugoslavenskoga šefa delegacije Đurića koji je istakao: „da se u Dunavskoj komisiji u posljednje vrijeme prešlo na rad po radnim grupama, to jest metoda za koji se jugoslavenska delegacija zalagala od postanka ove komisije. Reklo bi se da se u ovoj komisiji najzad prešlo na demokratske metode koje i priliče jednoj međunarodnoj organizaciji“.¹⁵⁷⁹ Iako je pohvalio do jedne razine rad Komisije, Đurić je smatrao da se i dalje metode rješavanja provode na način mimo i protiv Jugoslavije te njenih interesa i da ne služi općem cilju. Sjednica je održana samo formalno, bez razmatranja pravih problema zbog koji su se sastali: „Ja pitam pretstavnike koji su prisustvovali sjednici radne grupe da li su tamo više saznali nego što su saznali iz izvještaja Sekretarijata. Čitav rad radne grupe sveo se na to što su rukovodioci pojedinih servisa samo ponovili neke dijelove izvještaja Sekretarijata koji su nam već bili poznati, a učešće ostalih pretstavnika podunavskih zemalja, osim pretstavnika Jugoslavije, sastojalo se isključivo u njihovom prisustvu. Oni nisu tražili nikakva razjašnjenja, a niti su postavljali ma kakva pitanja. Takav rad ne vodi ničemu“.¹⁵⁸⁰ Đurić je nastavio da su nedemokratski postupci u Dunavskoj komisiji rezultat političke situacije u ovom dijelu svijeta pa se ni Dunavska komisija nije mogla odvojiti od toga te se jugoslavenska delegacija ne može pomiriti s takvim radom. Đurić je naglasio da će se Jugoslavija boriti na bazi miroljubive suradnje i poštovanja suverenih prava svake podunavske države protiv diskriminacija i dominacija. Izvještaj tajnika ipak je pokazao primjenu nedemokratskih metoda, budući da su tajnik i tajništvo konzultirali pojedine članove komisija dunavskih zemalja i njihove eksperte, izostavljajući Jugoslaviju. Ovim činom i riječi zapisane u Konvenciji nisu se provodile, već je ostajalo samo u teoriji te da je upravo zbog toga jugoslavenska delegacija napustila prošlu sjednicu, istaknuo je Đurić. Jugoslavenska Vlada bila je u potpunosti u suglasju s činom jugoslavenske Dunavske delegacije, smatrajući da ni jedna suverena država ne bi mogla pristati na navedeni tretman.¹⁵⁸¹

Nakon ove sjednice uslijedila je sjednica u srpnju 1952. kada je Đurić ustanovio da jugoslavenski projekt ima 58 članova, koji su podijeljeni na osam glava, a jugoslavenska delegacija vodila je računa

¹⁵⁷⁸ „Nota ministarstva vanjskih poslova FNRJ Dunavskoj komisiji“, *Vjesnik*, god. XI., br. 1960., 24. kolovoza 1951., 1., 4.

¹⁵⁷⁹ „Dunavska komisija se koristi za donošenje odluka potpuno protivnih interesima podunavskih zemalja“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1600., 14. prosinca 1951., 1.

¹⁵⁸⁰ Isto, 1.

¹⁵⁸¹ Isto, 1.

da se Dunavskoj komisiji omogući pozitivan i konstruktivan rad na bazi ravnopravne suradnje kakva nije postojala po tadašnjem poslovniku. Sovjetska delegacija napala je jugoslavensku da je nezahvalna jer se nudi da jugoslavenski službenici budu postavljeni na mjesto pomoćnika tajnika i još četiri mjesta u tajništvu i aparatu komisije, čime bi se uklonilo dotadašnje stanje.¹⁵⁸² I kroz 1952. bilo je razmimoilaženja između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom te je jugoslavenski rad bio blokiran u Komisiji. Događao se konstatni model preglasavanja ostalih članica.

19.5. PAKT PET VELIKIH SILA

Pakt pet velikih sila je naziv za diplomatsku inicijativu Sovjetskoga Saveza koja je intenzivno trajala od druge polovine 1949. do kraja 1952. godine. Jugoslavenski tisak potencirao ju je kroz čitavu 1951. i 1952. godine. Sovjetski su diplomati tu inicijativu predlagali na dva načina, bilateralno i unilateralno, odnosno preko ustanove OUN-a ili neposredno komunicirajući s američkim državnim vrhom. Predloženi koncept pakta obuhvaćao je pet najjačih država svijeta: Francusku, Kinu, Sjedinjene Američke Države, Veliku Britaniju i Sovjetski Savez, a temeljio se na konceptu utjecajnih sfera svake od tih pet država. Pri tome je neposredni cilj toga plana bio spriječiti širenje utjecaja zapadnjačkih vojnih saveza, prvenstveno NATO-a.

Plan pakta velikih sila od strane Zapada je odbijen, te je nakon toga ubrzo zaboravljen u historiografskim krugovima kao relativno nevažan događaj iz ranoga razdoblja hladnoga rata usprkos tome što je bio glavna tema na sjednicama OUN-a pune dvije godine. Naime, sovjetska delegacija na čelu s Višinskim u Parizu na Generalnoj skupštini dala je prijedlog da pet velikih sila smanji naoružanje: „Sovjetski Savez, kao što je poznato, podvlači potrebu da se bez odlaganja zabrani upotreba atomskog oružja i da se uspostavi efikasna međunarodna kontrola za provođenje te odluke. Potreba zabrane atomskog oružja proizlazi iz samog karaktera oružja te vrste, oružja agresije, namijenjenog za napade, za uništenje gradova, za masovni pomor mirnog stanovništva“.¹⁵⁸³ Istovremeno, u *Vjesniku* se 26. rujna 1948. prenio stav Višinskoga o Sjedinjenim Državama: „Poslije svršetka drugog svjetskog rata Sjedinjene Američke Države su izmijenile svoju vanjsku politiku. Vlada Sjedinjenih Američkih Država zamijenila je politiku borbe protiv snaga agresije politikom ekspanzije i ostvarivanja ciljeva u svojim planovima svjetske dominacije“.¹⁵⁸⁴ Jugoslavenski tisak stao

¹⁵⁸² „Revizijom sadašnjega poslovnika otklonila bi se dosadašnja nemoguća situacija u Dunavskoj komisiji“, *Oslobođenje*, god. IX, br. 1773., 1. srpnja 1952., 1.

¹⁵⁸³ „Sovjetska delegacija predlaže da pet velikih sila smanje naoružanje na jednu trećinu“, *Vjesnik*, god. VIII., br. 1058., 26. rujna 1948., 1.

¹⁵⁸⁴ Isto, 1.

je uz prijedlog Sovjetskog Saveza, dok je o Sjedinjenim Državama prenio govor Višinskoga o agresivnoj američkoj politici.¹⁵⁸⁵

Naime, jugoslavenski tisak povremeno je izvještavao jugoslavensku javnost oko zbivanja u vezi pakta pet velikih sila. Zanimljivost je veća što je 4. travnja 1949. nastao Sjevernoatlantski savez (NATO pakt), a unatoč tome Sovjetski Savez želio je stvoriti organizaciju gdje bi bio izravno uključen u pakt s kapitalističkim zemljama. Dva mjeseca prije stvaranje Sjevernoatlantskoga pakta, Ministarstvo vanjskih poslova Sovjetskoga Saveza isticalo je činjenicu da sjeverno-atlantski savez direktno sabotira postojanje OUN-a. U priopćenju se navelo da upravo: „stvaranje Sjevero-atlantskog saveza predstavlja definitivni prekid između sadašnje američke i britanske politike i politike koje su vlade SAD, Velike Britanije i Sovjetskog Saveza jednodušno provodile zajedno s mnogim drugim nacijama prilikom stvaranja Organizacije Ujedinjenih nacija“.¹⁵⁸⁶ Jugoslavenski tisak podržavao je sovjetsko priopćenje pri čemu je zauzeo stav da je samo postojanje Sovjetskoga Saveza i ostalih *narodno-demokratskih* država uz jaku Kinu zapreka postojanju svjetske kapitalističke imperijalističke dominacije.¹⁵⁸⁷ S druge strane, jugoslavenski vrh izdao je priopćenje da je Edvard Kardelj pozdravio *prijedlog Sovjetskog Saveza za zaključenje pakta velikih sila* koji bi trebao sačuvati svjetski mir. U nastavku se argumentiralo da je problem inicijative što bi se i ostali miroljubivi narodi trebali priključiti paktu. Mir koji se zagovarao bio bi zapravo mir interesnih sfera, a jugoslavenski narod, kao i ostali narodi ne bi mogli to prihvatiti kao garanciju za očuvanje vlastitoga nacionalnog i državnog suvereniteta.¹⁵⁸⁸

Sovjetski Savez je više puta iskušao OUN-u kao platformu za stvaranje novoga pakta. Višinski je u listopadu 1950. izašao s poznatim prijedlogom prema kojem bi OUN trebao dati petorici velikih sila otvorene ruke. One bi trebale, prema sovjetskom modelu, urediti stanje te poslije rješenja nametnuti ostalom članstvu u OUN-u dogovorene stvari. Višinski je u OUN-u po običaju napadao Sjedinjene Države, ali je ujedno poželio da se vrati ona „Rooseveltova era prijateljskih osjećaja između zapada i Sovjetskog Saveza“.¹⁵⁸⁹ U izjavi je naglasio da bi se *stvari* „mogle promijeniti“, ali da se Sovjetski Savez ne će podčiniti pritisku, bio on otvoren ili prikriven, nego da će „izići ususret svojim partnerima do izvjesne točke“, to jest ako i oni popuste. Amerikanci su inicijativu odbili, a i sami komentari bili su odbijajući.¹⁵⁹⁰ U jugoslavenskom tisku često je bilo umetanje dio nečijega govora iz OUN-a ili usputne analize o sovjetskom prijedlogu pakta pet velikih sila. Stav je bio da je jugoslavenska delegacija u OUN za prijedlog pakta jer se tako održava mir, ali da u njega uđu i u male

¹⁵⁸⁵ Isto, 1., 3.

¹⁵⁸⁶ „D., G., „Sjevero-atlantski pakt“, *Naprijed*, god. VII., br. 6, 4. veljače 1949., 3.

¹⁵⁸⁷ „Isto, 3.

¹⁵⁸⁸ „Mi smo za mir“, *Naprijed*, god. VII., br. 40, 1. listopada 1949., 5.

¹⁵⁸⁹ „Što nosi Daleki istok“, *Naprijed*, god. VII., br. 43, 20. listopada 1950., 3.

¹⁵⁹⁰ Isto, 3.

države.¹⁵⁹¹ Kroz 1949. i veći dio 1950. bila je za prijedlog, ali da se uključe male države, dok je kroz 1951. i pretežno 1952. jugoslavensko vodstvo proklamiralo stav da je dovoljan OUN te da se radi o imperijalističkoj politici Sovjetskoga Saveza.

Sovjetska delegacija pretrpjela je težak diplomatski poraz. Zapad je zauzeo jasan stav o odbijanju prijedloga. Plan o paktu pet velikih sila, ujedno je bilo negiranje Povelje OUN-a i razdvajanje Generalne skupštine, a shodno tome i rušenje čitave organizacije OUN, kako se objašnjavalo u jugoslavenskom tisku. Višinski je na sjednici pokušao sa zvučnim nazivom „mjere za suzbijanje opasnosti novog rata i za jačanje mira i prijateljstva među narodima“ razuvjeriti zapadne predstavnike, ali potpuno bezuspješno s obzirom na to da je prihvaćena odluka o daljnjem jačanju i izgradnji kolektivne sigurnosti.¹⁵⁹² S druge strane, Generalna skupština OUN-a prihvatila je jugoslavensku rezoluciju povodom žalbe Jugoslavije u OUN-u, a odnosila se na agresivne postupke Sovjetskoga Saveza i zemalja pod sovjetskim nadzorom prema Jugoslaviji. Sovjetski Savez je u nekoliko svojih prijedloga inzistirao prema Generalnoj skupštini da je nespojivo sudjelovanje u NATO paktu s članstvom u OUN-u, zatim da se obustave ratne aktivnosti u Koreji, zaključi primirje i da se u roku od deset dana strane trupe povuku na 38. paralelu, kao i to da u roku od tri mjeseca potpuno povuku iz Koreje. Nadalje zahtijevali su sazivanje svjetske konferencije za razoružanje i smanjivanje naoružanja za jednu trećinu i zaključno stvaranje pakta pet velikih sila. Procjena jugoslavenske politike s vremenom bila je da je daleko najopasniji upravo zadnji prijedlog, a to je vidljivo po broju novinskih članaka za razliku od Korejskoga rata.

Osim propagandnih težnji Sovjetskoga Saveza, održavala se i stvarna težnja vlade Sovjetskoga Saveza da se takav pakt uistinu ostvari jer bi podjela svijeta na sfere utjecaja bila porazna za male narode. Odbijanje sovjetskih prijedloga bio je jasan stav OUN, a prijedlog naoružanja trebalo je dostaviti dalje novoosnovanoj Komisiji za atomsku energiju i klasično naoružanje.¹⁵⁹³ Iako su Sovjeti bili odbijeni, to nije spriječilo Nikolaja Shvernika, predsjednika Prezidijuma SSSR-a, da napiše pismo predsjedniku Sjedinjenih Država Trumanu u kojem se u čudu pita koji su razlozi američkoga odbijanja sovjetske inicijative o zaključenju pakta pet velikih sila kojega su već dva puta predložili. Jugoslavenski tisak opisao je da Sovjetski Savez otvoreno i javno podržavao hegemoniju nad drugim narodima te da je njegova politika sišla s pozicija socijalizma i antiimperijalizma te se pretvorila u onu svojstvenu kapitalističkim zemljama.¹⁵⁹⁴ U tisku su se ponavljali i zapitkivali zašto bi uopće bio potreban pakt velikih sila, kada postoji Povelja OUN-a koja osigurava mir i koja je već efikasan model

¹⁵⁹¹ „Iza sovjetskog prijedloga deklaracije o miru krije se nedemokratska i agresivna praksa sovjetske politike“, *Oslobođenje*, god. VI., br. 1253., 1. studeni, 1950., 2.

¹⁵⁹² P. P., „Novi neuspjeh sovjetske delegacije“, *Naprijed*, god. IX., br. 5., 25. siječnja 1951., 3.

¹⁵⁹³ Isto, 3.

¹⁵⁹⁴ „Sovjetska politika objektivni pomagač reakcije“, *Naprijed*, god. VIII., br. 14., 31. ožujka 1950., 4

protiv agresije.¹⁵⁹⁵ Tada protiv NATO pakta nije bilo negativnih članaka.

Jugoslavenski tisak je pomno pratio situaciju u Sovjetskom Savezu pa je tako popratio i izlaženje novoga časopisa *News* u Moskvi na engleskom jeziku. Naime, radilo se o časopisu koji je započeo s člancima istaknutih javnih osoba u Sovjetskom Savezu koji su pisale da su potrebni bolji odnosi između Sovjetskoga Saveza s jedne te Velike Britanije i Sjedinjenih Država s druge strane. Teza je bila o nagodbi velikih sila, kako bi one međusobno podijelile svijet. Nikolai Shvernik izričito je poticao pakt velikih sila i to sve od pakta s Hitlerom. Mišljenje jugoslavenskoga tiska bilo je da Sovjetski Savez ne može držati korak (ekonomsko-gospodarski, vojno-tehnološki) sa Zapadom pa da je ovo novi način taktiziranja. Jugoslavenski tisak opet je isticao sve jaču ulogu i značaj OUN-a te je naglašavao da se treba dosljedno pridržavati Povelje odbacujući svaki akt agresije.¹⁵⁹⁶ U tekstovima se isticalo da je „načelo o nemiješanju u unutrašnje poslove jedno od osnovnih načela u međunarodnim odnosima“¹⁵⁹⁷, a da to ne vrijedi za Sovjetski Savez. Zapitali su se kako bi se danas čovječanstvo moglo pomiriti bez protestiranja da netko vrši zločine genocida, prisilnog raseljavanja i uništavanja čitave ljudske grupe.¹⁵⁹⁸

Sovjetski prijedlozi iz 1949. za pakt pet velikih sila sadržavali su prijedlog podjele svijeta na interesne sfere velikih i malih, kao i opće ograničenje naoružanja i zabrane atomskog naoružanja.¹⁵⁹⁹ Nakon odbijanja sovjetskoga prijedloga pakta pet velikih sila, Sovjetski Savez je bojkotirao veliku većinu organa OUN-a pod izlikom da brane prava kineskoga naroda.¹⁶⁰⁰ Iako je Sovjetski Savez nudio prijedlog smanjivanja naoružanja, to u praksi nije bilo tako. Naprotiv, prema jugoslavenskom tisku bilo je 14 divizija zemalja pod sovjetskim nadzorom, a 1951. bilo je 25 divizija (od 53 divizije zemalja pod sovjetskim nadzorom) te je jugoslavenska vlada podnijela žalbu Generalnoj skupštini protiv neprijateljskih postupaka sovjetske vlade i vlade ostalih zemalja pod sovjetskim nadzorom. Jugoslavija je, prema Kardelju, podnijela zahtjev iz dva razloga. Jedan je bio taj što su se nagomilali postupci država u okruženju prema Jugoslaviji, a drugi što je jugoslavenska vlada smatrala da OUN može otkloniti situacije koje se mogu s vremenom razviti u neposrednu opasnost za mir. Postavljalo se pitanje koji je krajnji cilj sovjetske vlade, budući da ne postoje nikakva specijalna sporna pitanja koja bi objasnila agresiju, a ujedno narodi Jugoslavije nemaju nikakvu mržnju niti zle namjere prema susjednim državama. Naslov članka da je Jugoslavija „trofejna roba“ iz Drugoga svjetskog rata bilo je

¹⁵⁹⁵ „Još jedno licemjerstvo“, *Naprijed*, god. IX., br. 33, 10. kolovoza 1951., 3.

¹⁵⁹⁶ P., P., „Nove makinacije moskovske politike“, *Naprijed*, god. IX., br. 35., 24. kolovoza 1951., 4.

¹⁵⁹⁷ Isto, 4.

¹⁵⁹⁸ Isto, 4. Ove tvrdnje nisu bile problem za jugoslavensku politiku kada su godinu dana prije izvršili likvidaciju stanovništva i prisilno ga preselili. Vidi više: Danijel Jurković, „Korištenje jugoslavenskog represivnog aparata na aktere Bune 1950“, *Podplješivički graničari I.-2018.*, (ur.) Želimir Prša, (Zagreb: Udruga „Podplješivički graničari“, 2019.), 119 – 146.

¹⁵⁹⁹ „Najnoviji sovjetski manevar“, *Oslobođenje*, god. VIII., br. 1492., 10. kolovoza 1951., 2.

¹⁶⁰⁰ „Učvršćenje OUN – doprinos miru, *Naprijed*, god. VIII., br. 23., 2. lipnja 1950., 3.

daljnje aludiranje na sovjetski imperijalizam. Nadalje, Kardelj je tvrdio da je jugoslavenski međunarodni stav bio uvijek - miroljubiv stav s težištem na sporazumno rješavanje spornih pitanja. Na kraju izlaganja na Generalnoj skupštini OUN citirao je i članke Povelje OUN-a za mirnim rješavanjem problema.¹⁶⁰¹

Istovremeno, Jugoslavija je podnijela zahtjev Generalnoj skupštini da se u dnevni red Šestoga zasjedanja uvrsti točka: „Neprijateljski postupci vlade SSSR i vlada Bugarske, Mađarske, Rumunjske, Albanije, kao i vlada Čehoslovačke i Poljske protiv Jugoslavije“.¹⁶⁰² Delegati Sovjetskoga Saveza i Poljske nisu uspjeli spriječiti stavljanje jugoslavenskoga prijedloga na dnevni red. Prošle godine, 1950., Jugoslavija je pokušala pred Generalnu skupštinu staviti prijedlog poziva da se sa svakom susjednom zemljom sklopi sporazum o trajnom miru i nenapadanju. Poziv je tada prošao bez odgovora.¹⁶⁰³ Kardelj je u OUN-u zagovarao sve suprotno od onoga što se događalo u vlastitoj zemlji, tako je dao izjavu: „više demokracije u međunarodnim odnosima, toliko više garancije za održavanje mira“.¹⁶⁰⁴ Tito je na Šestom kongresu KPJ ustanovio da su postojale tijekom rata dvije grupacije sila – fašistička sila koja silom oružja želi osvojiti, a druge su nastojale zadržati već stečene sfere utjecaja. Naime, naglašavalo se da je Sovjetski Savez htio zamijeniti fašističku grupaciju te je stoga, propovijedao o sporazumu velike petorice, što bi bio sporazum malih naroda.¹⁶⁰⁵ Naime, Tito je Kongresu spominjao da nije potreban novi pakt, budući da postoji Povelja OUN-a jer je to pakt svih naroda, i velikih i malih.¹⁶⁰⁶

Kardelj je znao tih godina često spominjati agresivnu i hegemonističku politiku Sovjetskoga Saveza, izostavljajući Sjedinjene Države, što nije bio nimalo učestao slučaj.¹⁶⁰⁷ O sovjetskom prijedlogu pakta pet velikih sila rečeno je na zasjedanju u OUN-u da u svijetu već postoji pakt mira i međunarodne suradnje koji ne uključuje pet sila, nego 60 država, a to je Povelja OUN-a.¹⁶⁰⁸ U Parizu je 20. siječnja 1952. Plenum Generalne skupštine odbacio s 45 protiv i pet glasova za te šest suzdržanih sovjetski prijedlog rezolucije pri čemu se tražilo od OUN-a da NATO pakt proglaše agresivnim, a ujedno članstvo u njemu nespojivim s članstvom u OUN-u. Bili su odbačeni i sovjetski prijedlozi da se u Generalnoj skupštini detaljno raspravi o sovjetskom prijedlogu – bezuvjetne zabrane atomske bombe i kontrole nad zabranom, kao i prijedlog o smanjenju oružanih snaga kod pet velikih sila za jednu trećinu. Plenum Generalne skupštine glasovao je s 40 glasova *sovjetskoga* bloka te tri suzdržana

¹⁶⁰¹ Sovjetska je vlada smatra Jugoslaviju svojom *trofejnom robom* iz Drugog svjetskog rata“, *Naprijed*, god. IX., br. 47., 16. studeni 1951., 1.

¹⁶⁰² Isto, 2.

¹⁶⁰³ Isto, 2.

¹⁶⁰⁴ „Da se odrekne planova o podčinjavanju Jugoslavije“, *Naprijed*, god. VIII., br. 48 – 49., 27. studeni 1951., 1.

¹⁶⁰⁵ Tito, *Borba komunista Jugoslavije za socijalistički demokratiju*, 15.

¹⁶⁰⁶ Isto, 16.

¹⁶⁰⁷ „Da se odrekne planova o podčinjavanju Jugoslavije“, *Naprijed*, br. 48 – 49., 27. studeni 1951., 1.

¹⁶⁰⁸ „Većina delegacija izjasnila se protiv sovjetske rezolucije“, *Oslobođenje*, god. IX, br. 1629., 16. siječnja 1952., 1.

glasa pa je odlučeno da se sve točke iz sovjetskoga prijedloga rezolucije o problemu naoružavanja upute dalje na proučavanje novostvorenoj komisiji Savjeta sigurnosti za razoružanje. Jugoslavenski predstavnik Bebler je konstatirao: „Ostala je još parola o paktu mira pet velikih sila. Ova parola je možda najmanje prozirna. Zaista, ljudi dobre volje mogu da se zapitaju zašto pet velikih sila ne bi potpisale dokument u kome bi svečano izjavile da neće nikad ratovati jedna protiv druge. Na ovu se stvar mora odgovoriti da bi takvo svečano obećanje bilo ravno obećanju datom od strane bilo koje velike sile da se nikada neće poslužiti svojom vojnom moći u cilju odbrane teritorijalnoga integriteta i političke nezavisnosti jedne trećine sile ni države koja ne bi bila velika sila, pošto bi pristizuci u pomoć žrtvi agresije jedne druge sile, došla u opasnost da povrijedi pakt pet velikih sila. To je ustvari, i bila suština sporazuma sklopljenih između velikih sila u periodu između dva rata, sporazuma pomoću kojih se pokušavalo otkloniti opasnost neizbježnog rata“.¹⁶⁰⁹ Jugoslavensko vodstvo potpuno se odmaklo od vlastite agresivne politike prema svojim susjedima koju su vodili do polovice 1949. Višinski je govorio o prijedlozima za otklanjanje opasnosti novoga rata te daljnje jačanja mira i prijateljstva među zemljama.¹⁶¹⁰

Upravo je Višinski zahtijevao da Odluku o tome tko je agresor, donese Vijeće sigurnosti na kojem je potrebno jednoglasje svih pet članica. Jugoslavenska delegacija podržala je prijedlog triju zapadnih sila o smanjenju i kontroli naoružanja te je podržala prijedlog o ukidanju Specijalne komisije za Balkan i osnivanju potkomisije za promatranje na Balkanu u okviru Komisije OUN-a.¹⁶¹¹ U jugoslavenskim tiskovinama nalazili su se razni članci koji su bili upereni protiv prijedloga sovjetske vlade oko promjene modela kolektivne sigurnosti, a cilj je bilo prikazati da se radi o sovjetskoj opstrukciji kolektivne sigurnosti.¹⁶¹² Stoga bi pakt pet velikih sila zasigurno podijelio svijet na nove sfere utjecaja što bi dovelo do novoga svjetskog rata.¹⁶¹³ Analiza u jugoslavenskom tisku o paktu velikih sila govori da je bio cilj stvoriti legalnu organizaciju velikih sila za podjelu svijeta pri čemu bi pet zemalja o svemu odlučivalo. U tisku se obrazlagalo da je pakt nepotreban, ako postoji Povelja OUN-a. Staljinovom Sovjetskom Savezu bio je u tom trenutku potreban pakt s obzirom na to da se radilo o slabijoj strani u odnosu na Zapad. Na tragu toga, Sovjetski Savez postao bi saveznik Zapadu u kojem bi interesne sfere bile podijeljene, a ujedno bi se dogovorilo oko daljnjih trgovačkih i gospodarskih interesa, kao i dobivanje ratne odštete. U tisku se naglašavalo da su, prema tome prijedlogu, interesi Jugoslavije potpuno zanemareni.¹⁶¹⁴

¹⁶⁰⁹ „Propali manevri sovjetske delegacije“, *Oslobođenje*, god. IX, br. 1633., 21. siječnja 1952., 1.

¹⁶¹⁰ Isto, 1.

¹⁶¹¹ „Na braniku mira i međunarodne suradnje, *Naprijed*, god. X., br. 7., 8. veljače 1952., 1.

¹⁶¹² „Predlog sovjetske vlade uperen je protiv sistema kolektivne sigurnosti“, *Politika*, god. XXIX., br. 13673., 1. listopada 1952., 1 – 2.

¹⁶¹³ „Pakt pet velikih sila podijelio bi svet na sfere utjecaja i takav mehanizam doveo bi do novog svjetskog rata“. *Politika*, god. XXIV., br. 14080., 22. siječnja 1952., 1 – 2.

¹⁶¹⁴ „Svestrana suradnja Jugoslavije sa svim miroljubivim zemljama na ravnopravnoj osnovi – to je naš princip u vanjskoj

I na sedmom zasjedanju generalne skupštine OUN Višinski je predložio zaključenje pakta pet velikih sila s optužbom da su zapadne sile zaključile Sjevernoatlantski pakt: „grupa zemalja zaključila [je] pakt iza leđa Sovjetskog Saveza i da stoga članstvo u Atlantskom paktu ne može da se dovede u sklad s članstvom u Ujedinjenim nacijama. Zatim je Višinski naglasio da Sovjetski Savez traži zaključenje pakta pet velikih sila, kako je to ranije zahtijevao i kako je to posebno naglašeno u poljskom prijedlogu za mir“.¹⁶¹⁵ Zaključno, sovjetska delegacija pretrpjela je potpun neuspjeh u svojim pokušajima pri stvaranju pakta velikih sila, a zatim i u pokušaju razdvajanja Generalne skupštine OUN. Bila je propala inicijativa da se prihvate odluke koje bi značile negaciju Povelje UN, a time i rušenje čitave organizacije OUN-a. S druge strane jugoslavenska strana koja je branila suverenitet komunističkoga pokreta na čelu sa Sovjetskim Savezom, priklonila se Zapadu da pakt nije potreban te je isticala da su organi OUN-a sasvim dovoljni za daljnju konsolidaciju svijeta, što do tada nije bio slučaj.

19.6. STALJINOVA SMRT

Jugoslavenski tisak¹⁶¹⁶ obavijestio je javnost o Staljinovoj bolesti na način da je Staljin doživio moždani udar. Bilo je opisano da mu je zbog izljeva krvi u mozak bila potpuno oduzeta desna strana tijela te je bio time izgubio i moć govora. Ono što je najviše opterećivalo jugoslavenski vrh bila su predviđanja o njegovom nasljedniku. Jugoslavenski izvještaji, preneseni iz Pariza od *Agence France Presse* (AFP) koji preuzimaju vijesti od *Radio Moskve* bili su da je Staljin tijekom noći 2. ožujka dobio izljeve te da mu je bio zahvaćen glavni dio mozga, a ubrzo su bile paralizirane desna noga i desna ruka, čime je izgubio mogućnost govora. Izvještaj je potpisao sovjetski ministar zdravlja Tretljakov koji je naveo da Staljin boluje od teške bolesti. U priopćenju CK SKP (b) i ministarskoga savjeta bilo je da pozivaju stanovništvo na jedinstvo i budnost te uvjerenje o odanosti naroda sovjetskoj vladi.

Jugoslavenski tisak preuzeo je britansko mišljenje da se previše toga neće promijeniti u Sovjetskom Savezu, a da će se vlast vjerojatno koncentrirati u rukama jedne osobe. Smatrali su mediji i diplomatski promatrači da je Georgij Maljenkov označen za novoga šefa države. U analizama se spominjalo da bi poslije Staljinove smrti moglo doći do formiranja jednoga komiteta trojice ili petorice njegovih najvjernijih suradnika za daljnje vođenje državom. Prema mišljenjima u Londonu, predviđala

politici“, *Naprijed*, god. X., br. 46., 8. studeni 1952., 3.

¹⁶¹⁵ „Višinski ponovo predlaže zaključenje pakta pet velikih sila“, *Oslobođenje*, god. X, br. 2033., 11. travnja 1953., 2.

¹⁶¹⁶ Jugoslavenski tisak mjesec dana prije Staljinove smrti, 7. veljače 1953., izdao je opširan izvadak iz knjige Vladimira Dedijera o biografiji Tita pod naslovom: „Jedna večer kod Staljina“, *Politika*, god. L., br. 14418., 7. veljače 1953., 4. Članak je sadržavao izvadak o sastanku jugoslavenske delegacije sa Staljinom 1946., a cilj će bila difamacija Staljina.

se borba za vlast pri čemu su trebali svi kandidati biti okupljeni u duhu svoga mrtvog vođe.¹⁶¹⁷ Dana 5. ožujka 1953. nastavljeno je promišljanje o Staljinovom nasljedniku. U političkim krugovima u Beogradu bila su tri otvorena pitanja. Prvo je pitanje nasljednika. Tri kandidata su se isticala – Maljenkov, Berija i Molotov te je u obzir dolazio i netko četvrti, iako bi to, prema svim analizama, bilo iznenađenje. Drugo pitanje otvaralo je oblike metoda u borbi među rivalima za Staljinovu stolicu. Treće pitanje je bilo ono što se može očekivati u daljnjim fazama, odnosno kakve se posljedice mogu očekivati od promjena koje budu zahvatile Kremlj.¹⁶¹⁸ Analiza tiska ide i dalje, a to je bojaznost od novoga nasljednika pa se isticalo: „I pored bezobzirnih metoda kremaljskog diktatora i njegovih stalnih agresivnih manevara, na Zapadu se često isticalo da je Staljin prilično veliki realist, da je svjestan unutrašnjih slabosti svoje satrapije i da ima toliko osjećanja mjere da se upušta samo u one pothvate u koje može ući sa sigurnošću pobjednika. Utoliko se nekako umanjivala opasnost od sovjetskog zveckanja oružjem na Zapadu. (...) Razapeti na strašnim unutrašnjim suprotnostima unutar kominformovskog bloka, budući kremaljski vlastodršci biće primorani da još više zaoštre pitanja na spoljno-političkom planu“.¹⁶¹⁹

Joško Palavršić pisao je za *Vjesnik* da je priroda saveznik pravde, a da je Staljin prema svim zločinima koje je učinio međunarodnom proletarijatu, vlastitom i drugim narodima, a posebno Jugoslaviji davno trebao biti *justificiran*. Palavršić je u tekstu naveo da ga jugoslavenska strana ne žali što ga je pravda učinila mrtvacem s obzirom na to da će svijet biti „lišen prljave aktivnosti jednog monstruma na kojeg će historija s gnušanjem ukazivati“.¹⁶²⁰ Navodno su *Vjesnikovu* redakciju konstantno zvali građani tražeći informacije o Staljinu. Kako se neslužbeno tvrdilo, radilo se o zadovoljstvu građana što je pravda učinila svoje. Moskva je emitirala da se dogodio moždani udar, ali da je moguće da se radi i o nekoj zavjeri, kao tisuću sličnih u Sovjetskom Savezu. Palavršić je također otvorio pitanje kako će se Staljinova smrt odraziti na međunarodnu politiku te da optimizam dolazi, ali „takve su nade bazirane na krivim temeljima i uzimaju kao točnu pretpostavku, da je sve zlo što dolazi od SSSR-a djelo jednog čovjeka, konkretno Staljina. Ma koliko da je lična odgovornost sovjetskog diktatora ogromna, ne treba izgubiti iz vida kako je čitav sistem u SSSR-u degeneriran u tolikoj mjeri, da agresivnost i politika hegemonije proizlaze upravo iz tog fakta“.¹⁶²¹ Kada je u pitanju nasljednik, Palavršić je na istom tragu kao i ostali jugoslavenski tisak: „Uglavnom može se govoriti o trojici: Maljenkov, Molotov i Berija. (...) Ne bi bilo iznenađenje kad bi se među tom trojicom nastala

¹⁶¹⁷ „Staljina udarila kap“, *Politika*, god. V., br. 14444., 5. ožujka 1953., 1. „Staljina udarila kap“, *Oslobođenje*, god. X, br. 1999., 5. ožujka 1953., 1., „Staljina je udarila kap“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2483., 5. ožujka 1953., 1.

¹⁶¹⁸ D., U., „Oko pitanja nasljednika kremaljskog diktatora“, *Oslobođenje*, god. X, br. 1999., 5. ožujka 1953., 1 – 2., „Šta se može očekivati?“, *Politika*, god. L., br. 14444., 5. ožujka 1953., 1.

¹⁶¹⁹ Isto, 1 – 2.

¹⁶²⁰ Joško Palavršić, „Nestanak Staljina ne će izmijeniti sovjetski kurs“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2483., 5. ožujka 1953., 1.

¹⁶²¹ Isto, 1., 3.

borba za vlast. To je konačno i u tradiciji staljinskog načina vladavine: da se čiste konkurenti“.¹⁶²²

Naprijed donosi da se senzacija o Staljinovoj bolesti toliko brzo proširila i da svi govore samo o tome. Navodi se da se službeno moskovsko priopćenje pojavilo nakon što se događaj skrivao više od dva dana od javnosti, a suprotno dotadašnjoj praksi. Svjetska javnost bila je informirana o događaju prije nego sovjetska javnost s obzirom na to da je moskovsko priopćenje bilo objavljeno u 5.15. po Greenwichu, u redovnoj emisiji sovjetske službene agencije TASS za tisak u inozemstvu. Dnevni listovi zemalja pod sovjetskim nadzorom do tada nisu uopće registrirali događaj, a radio stanice prenijele su za zakašnjenjem. Također, komentari mnogih novina tvrdili su i vjerovali su da je Staljin već mrtav, ali da se to skriva, dok se ne riješi pitanje nasljednika. U daljnjem izvještaju obrazlaže se da je propaganda tih zemalja napuhala mit o Staljinu kao o bogu, iako je Staljin od diktature proletarijata učinio diktaturu tiranije te završavaju s riječima: „Historija će ocijeniti koliko zlo i odgovornost leži na tom čovjek koji je izdao ideje Oktobra, međunarodne radničke solidarnosti i socijalizma kao što će i budući događaji odraziti u kolikoj je mjeri crv rastakanja, koji se okomio na njega, nagrizao i njegovo djelo“.¹⁶²³

Ključna vijest u jugoslavenskim novinama 6. ožujka 1953. bila je Staljinova smrt, a prenijela ju je sovjetska novinska agencija s riječima: „Staljin [je] umro 5. marta u 21.50 po moskovskom vremenu ili po našem u 23.50 časova. Vijest o Staljinovoj smrti objavljena je u zajedničkom saopštenju Centralnog komiteta Komunističke partije Sovjetskog Saveza i sovjetske vlade koja je upućena stanovništvu SSSR“.¹⁶²⁴ Već u idućim redcima postavilo se ponovno pitanje nasljednika, odnosno suparništva tri „preostala nasljednika“ te da su izvještaji *New York Times* usmjereni, osim na nasljednika, i na moguće slabljenje Sovjetskoga Saveza, budući da se neće lako razriješiti pitanje Staljinovoga nasljednika.¹⁶²⁵

Paralelno sa Staljinovom smrću, 5. ožujka, obaviještena je jugoslavenska javnost da je jedan moskovski eksponent uklonjen s političke scene. Riječ je bila o generalnom tajniku grčke Komunističke partije Nikosu Zaharijadisu koji je izgubio povjerenje Kremlja te time pao u nemilost. Prema izvještajima *Jugopresa* i to navodno pouzdanoga izvora, tvrdilo se da se Zaharijadis nalazio interniran u Budimpešti. Moskva je za nasljednika izabrala Petrosa Pusosa koji je uživao njezino povjerenje. Nadalje se navodilo da je: „slučaj likvidacije Nikosa Zaharijadisa dovodi [se] u vezu sa opštom atmosferom previranja i krizom koja je zahvatila kominformovske i ostale agenture Kremlja i uslijed stalnih neuspjeha i opadanja političkog utjecaja Moskve na međunarodnom planu“.¹⁶²⁶ U

¹⁶²² Isto, 3.

¹⁶²³ T., „Diktator na umoru“, *Naprijed*, god. X., br. 10., 6. ožujka 1953., 1.

¹⁶²⁴ „Staljin umro sinoć oko 20 sati“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 64., 6. ožujka 1953., 1., „Staljin je umro“, *Oslobođenje*, god. X, br. 2000., 6. ožujka 1953., 1., „Staljin je umro“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2484., 6. ožujka 1953., 1., 3.

¹⁶²⁵ Isto, 1.

¹⁶²⁶ „Sekretar KP Grčke Zaharijadis pao u nemilost“, *Oslobođenje*, god. X, br. 2000., 6. ožujka 1953., 1.

članku Ivana Kahaivanova analizirala se situacija kada su nakon Lenjinove smrti 1924., započele otvorene borbe za poziciju šefa Kominterne, Staljin se surovo obračunao s opozicijom u zemlji, a kasnije će to isto napraviti i s opozicijom izvan zemlje gdje je provodio čistke. U članku je Staljinov lik prikazan kao istrebljivač ljudi, što je započeo još za vrijeme borbi za poziciju, a nastavio sve do svoje smrti.¹⁶²⁷ U kasnijim izvještajima o odrazu Staljinove smrti jugoslavenski tisak prenio je informacije iz Rumunjske. Navodno je Staljinova smrt izazvala pomutnju među informbirovcima te se time nastavljalo slabljenje nestabilnih pozicija režima u Rumunjskoj, iako je rumunjski narod primio s prikrivenim zadovoljstvom vijest o Staljinovoj smrti te su se nadali da će doći do slabljenja sovjetskoga utjecaja u Rumunjskoj i na politički državni vrh.¹⁶²⁸

Već 7. ožujka 1953. na naslovnici nalazila se vijest da je Georgij Maljenkov imenovan predsjednikom vlade i tajnikom CK KP Sovjetskoga Saveza, dok su Berija, Molotov, Kaganović i Bulganjin postali potpredsjednici, Molotov je ostao na poziciji ministra vanjskih poslova, kao i Višinski koji je sačuvao poziciju stalnoga predstavnika u OUN-u. U daljnjoj reorganizaciji vlade Berija je imenovan ministrom unutarnjih poslova, Bulganjin ministrom obrane.¹⁶²⁹ Za razliku od prijašnjih događaja, jugoslavenski tisak u punoj većoj mjeri prenosio je reagiranja iz svijeta. Tako su objavljene izjave američkih diplomata u Washingtonu koji su isticali da će se rukovoditi načelom nemiješanja, dok iz Londona nije bilo još službenih izjava, ali je tada bilo poznato da će se sastati Eisenhower i Eden, britanski ministar vanjskih poslova. Iz francuske diplomacije reagiranja su bila da promjene ne treba očekivati odmah, a japanska diplomacija dala je mišljenje da Staljinova smrt neće izazvati veće promjene u orijentaciji sovjetske politike.¹⁶³⁰ Svjetska štampa isticala je u svojim komentarima da je brzina imenovanja nove vlade i reorganizacije aparata plod bojazni da sovjetski režim ne oslabi. Javljalo se da je Maljenkov koncentrirao vlast u svojim rukama te se podsjetilo da se radi o Staljinovoj desnoj ruci. Time se moglo očekivati da postane apsolutni vladar kao i Staljin, ali da će se povesti borbe oko toga. Britanski tisak obavijestio je da će na sprovođu zastupati britansku vladu njihov veleposlanik, a ne neki viši državni dužnosnik.¹⁶³¹ Nadalje su se prenosile vijesti iz inozemstva, kao i iz Moskve u kojoj je stanovništvo pozvano na zbijanje redova oko Partije te na *stalnu budnost u čuvanju interesa sovjetske države*. Tu su zapovijed uputili maršal Bulganjin i viceadmiral Kuznjecov.¹⁶³² Nova vijest je bila je o obavljenom Staljinovom pogrebu čiji su ostaci

¹⁶²⁷ „Ivan Karaivanov, „Staljin i Kominterna“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2484., 6. lipnja 1953., 1., 3.

¹⁶²⁸ „Pometnja među rumunjskim informbirovcima“, *Oslobođenje*, god. X, br. 2007., 13. ožujka 1953., 1.

¹⁶²⁹ „Sastavljena nova sovjetska vlada“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 65., 7. ožujka 1953., 1., „Maljenkov imenovan predsjednikom vlade“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2485., 7. lipnja 1953., 1.

¹⁶³⁰ „Strani komentari povodom Staljinove smrti“, *Borba*, god. XVIII., br. 64., 7. ožujka 1953., 3., „Reagiranjia u svjetu na smrt Staljina“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2485., 7. lipnja 1953., 3.

¹⁶³¹ „Maljenkov koncentrirao vlast u svojim rukama“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2486., 8. lipnja 1953., 3.

¹⁶³² „U SSSR-u se ponovno poziva na budnost“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2487., 8. lipnja 1953., 1.

preneseni u Lenjinov mauzolej, dok su se u Moskvi bojali panike i nesloge.¹⁶³³

Jugoslavenski tisak potpuno je preuzeo zapadni narativ, pa je jedan članak glasio „Maljenkov je već nagovijestio teror Staljinovog tipa“ po uzoru na zapadne članke.¹⁶³⁴ U komentarima *New York Timesa* od 10. ožujka isticalo se da sve dok Maljenkov ne zadobije potpuni autoritet među suradnicima da se nova garnitura u Moskvi neće stabilizirati. Nadalje, da se kod uspona Maljenkova na vlast ponavlja Staljinov obrazac korištenja zavjera i izdaja.¹⁶³⁵

Netom prije Staljinove smrti u jugoslavenskom tisku izašla je vijest da se Churchill spremio sastati sa Staljinom. Churchill je dao izjavu da će ministar Anthony Eden u Sjedinjenim Državama nastaviti diskusiju o perspektivama sovjetsko-američkih odnosa, ali i o mogućem sastanku Eisenhowera i Staljina u koji bi i on bio uključen. Churchill je dao izjavu da britanska vlada ostaje pri svojoj politici u kojoj bi se izbjeglo svako proširenje rata na Dalekom istoku, a ujedno je britanska vlada priznala kinesku vladu 6. siječnja 1950. pri čemu je cilj bio uspostava normalnih diplomatskih odnosa.¹⁶³⁶

Druga važna vijest u jugoslavenskom tisku u ožujku 1953. bio je Titov posjet Velikoj Britaniji.¹⁶³⁷ Zbog Staljinove smrti u jednom trenutku Titov odlazak u London pao je u drugi plan. Tek nakon nekoliko dana, Titov posjet Londonu postalo je najpopraćenija tema u tisku. Izvještaji o Titovoj posjeti Velikoj Britaniji bili su svakodnevni i radilo se o popriličnom broju članaka u istom broju, ali će se u većoj mjeri prenositi i britanski tisak.¹⁶³⁸ Tito je ujedno odgovarao na pitanja direktora *Tanjuga Radija Beograda*. Pitanja su išla u smjeru: kakvi su osjećaji pri dolasku u prijateljsku i savezničku državu Veliku Britaniju. Tito je na to odgovorio: „Približavamo se Britaniji i ja s velikom željom i interesovanjem očekujem da stignem tamo. Želim to iz više razloga: prvo, zato da lično vidim hrabri narod Velike Britanije, s kojima nas u toku dva svjetska rata vezuju zajedničke patnje i naponi, drugo, zato što se nadam da ću imati mogućnosti da porazgovaram s odgovornima ljudima Velike Britanije o mnogim problemima koji se tiču obiju zemalja“.¹⁶³⁹ Kampanja u tisku bila je u punom zamahu.¹⁶⁴⁰ Propagiranje Titovoga odlaska u Londonu i gostoprimstvo Velike Britanije bili su suštinska suprotnost od svega onoga što je jugoslavenski tisak do tada pisao o imperijalističkom Zapadu u koji se ponajviše

¹⁶³³ „U Moskvi se boje panike i nesloge“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2488., 10. lipnja 1953., 1.

¹⁶³⁴ Maljenkov je već nagovijestio teror Staljinovog tipa“, *Oslobođenje*, god. X, br. 2005., 11. ožujka 1953., 1.

¹⁶³⁵ Isto, 1.

¹⁶³⁶ „Churchill je spreman sastati se sa Staljinom“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2481., 3. ožujka 1953., 1.

¹⁶³⁷ „Posjet maršala Tita Vel. Britaniji prilog uzajamnoj prijateljstva“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2481., 3. ožujka 1953., 1.

¹⁶³⁸ „Britanska javnost srdačno očekuje predsjednika Tita“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2492., 14. ožujka 1953., „Britanija pretsjednika FNRJ Velikoj Britaniji“, *Oslobođenje*, god. X, br. 2009., 15. ožujka 1953., 1.

¹⁶³⁹ „Želim sa ovog puta da ispružim narodima Jugoslavije moje najtoplije pozdrave“, *Oslobođenje*, god. X, br. 2010., 16. ožujka 1953., 1.

¹⁶⁴⁰ „Tito, dobro nam došao“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2493., 15. ožujka 1953., 1., „Tita ćemo dočekati kao rijetko koga“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2493., 15. ožujka 1953., 1., „Britanija je spremna da dočeka maršala Tita“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2494., 16. ožujka 1953., 1., „Tito će biti primljen kao najviše cijenjeni gost“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2494., 16. ožujka 1953., 1., „Predsjednik Republike maršal Tito svečano dočekan i pozdravljen u Londonu“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2495., 17. ožujka 1953., 1., „U čast maršala Tita održan vojni aeromiting“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2498., 19. ožujka 1953., 1.

ubrajala i isticala Velika Britanija. Cilj je bilo pokazivanje da Jugoslavija na čelu s Titom može surađivati samostalno sa Zapadom te da može voditi nezavisnu politiku od Sovjetskoga Saveza. Vijesti poput „Britanija i Jugoslavija imale su zajednički životni interes da se očuva mir“ su ispisivale u tom trenutku jugoslavenske stupce. Istovremeno, bio je prenošen pozdravni Titov govor u Londonu čime se isticala srdačna dobrodošlica od prijateljski nastrojenih Britanaca.¹⁶⁴¹ Jugoslavenske novine izvještavale su domaću javnost o povratku Tita u Jugoslaviju na *Galebu* te o dolasku u Zagreb iz Londona.¹⁶⁴² Vijesti su dalje cirkulirale, a prenijela se Churchillova izjava koja se osim na mogućnost suradnje sa socijalističkom Jugoslavijom, osvrnuo na zaključeni ugovor s Grčkom i Turskom, ali i boljom suradnjom s Italijom: „U odnosu na važnost koju britanska vlada pridaje upotpunjuju posljednje praznine u obrani južne i jugoistočne Evrope, mi posebno pozdravljamo ugovor koji je prošlog mjeseca zaključen između Jugoslavije i njenih susjeda Grčke i Turske. Bilo nam je naročito drago da čujemo od predsjednika Tita njegovu čvrstu rješenost za poboljšanje odnosa s Italijom“.¹⁶⁴³ O suradnji između zapadnih demokratskih država i komunističke Jugoslavije svjedoče članci: „Titova posjeta mogućnost saradnje između zapadnih demokratija i komunizma“ te se isticalo da su svi listovi iz New Yorka objavili opširne izvještaje iz Londona o Titovom dolasku, a ujedno su donosili i fotografije na preko pola stranice. Mediji su izvještavali da se radi o najvažnijem vanjsko-političkom događaju te o daljnjem produbljivanju odnosa Jugoslavije i Zapada. U izvještajima se prenosilo da je Titu odana počast tako da ga je dočekala najelitnija delegacija Velike Britanije te da se radi o povijesnom događaju prvoga reda, budući da je u Veliku Britaniju prvi put došao lider jedne socijalističke države.¹⁶⁴⁴ Zaključci posjeta bili su istovjetni onima od prije toga događaja – Britanija i Jugoslavija mogu prisno surađivati na očuvanju mira čemu svjedoči korisna razmjena mišljenja o odnosima dviju država, kao i novim odnosima i sporazumima između Jugoslavije, Grčke i Turske.¹⁶⁴⁵

¹⁶⁴¹ „Britanija i Jugoslavija imaju zajednički životni interes da se očuva mir“, *Oslobođenje*, god. X, br. 2011., 17. ožujka 1953., 1.

¹⁶⁴² „Predsjednik u Zagrebu na povratku iz Londona u Beograd“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2511., 1. travnja 1953., 1.

¹⁶⁴³ „Posjet maršala Tita bio je neocjenjiv uspjeh“, *Vjesnik*, god. XIV., br. 2512., 2. travnja 1953., 1.

¹⁶⁴⁴ „Titova posjeta mogućnost saradnje između zapadnih demokratija i komunizma“, *Oslobođenje*, Sarajevo, god. X, br. 2012., 18. ožujka 1953., 1.

¹⁶⁴⁵ „Britanija i Jugoslavija su se obvezale da će prisno surađivati na očuvanju mira“, *Borba*, Zagreb, god. XVIII., br. 79., 21. ožujka 1953., 1.

20. ZAKLJUČAK

Politički razvoj socijalističke Jugoslavije razlikovao se od ostalih socijalističkih država Europe. Uz dogovor Churchill-Staljin i podjelu Jugoslavije na interesne sfere, ključna razlika bila je promjenjiv odnos prema Sovjetskom Savezu. Početni iznimno dobri odnosi definirani Ugovorom o prijateljstvu od 11. travnja 1945. unaprijeđeni su 1947. Te je godine osnovan Informbiro, pri čemu je Jugoslavija određena kao središte te međunarodne komunističke organizacije. Nepunih godinu dana kasnije, 28. lipnja 1948., KPJ je bila isključena iz Informbira. Taj je događaj na simboličkome planu označio početak promjene u odnosima Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza. Politička važnost toga događaja bio je poziv članovima KPJ, naveden na kraju teksta rezolucije Informbira o isključenju KPJ, da sruše svoje partijsko vodstvo.

Nekoliko mjeseci nakon isključenja KPJ iz Informbira, Sovjetski Savez i države istočne Europe pod sovjetskim nadzorom započele su politiku ekonomske blokade Jugoslavije. Prvi znak ekonomske blokade bio je otkaz jugoslavensko-sovjetskoga trgovinskog sporazuma od 31. prosinca 1948. nakon čega je dotadašnja trgovinska razmjena dviju država smanjena za čak osam puta. Sovjetska novinska agencija *TASS* drastično smanjenje ekonomske suradnje interpretirala je time da zbog neprijateljske jugoslavenske politike prema Sovjetskom Savezu dotadašnja ekonomska suradnja više nije moguća. Sovjetsku ekonomsku politiku prema Jugoslaviji slijedile su i ostale države pod sovjetskim nadzorom. Čehoslovačka je otkazala turistički ugovor s Jugoslavijom, dok su Bugarska, Rumunjska i Mađarska posve prekinule ekonomske odnose s Jugoslavijom. Pri tome je Mađarska ostala dužna 25 milijuna dolara koje je unaprijed primila te je prestala plaćati i ratne reparacije iz mirovnoga ugovora. Iz jugoslavenske note od 4. prosinca 1948. upućenoga Rumunjskoj vidljivo je da je Rumunjska već sredinom kolovoza 1948. obustavila potpuno isporuku naftnih derivata prema Jugoslaviji. Jugoslaviji je tada bila nanesena šteta u vrijednosti oko 430 milijuna dolara. Vrhunac sovjetske ekonomske politike protiv Jugoslavije dogodio se u siječnju 1949., kada je Jugoslavija isključena iz Ekonomskoga vijeća za istočnu Europu, međunarodne ekonomske organizacije za istočnu Europu pod sovjetskim nadzorom.

Osim zbog početne otvorene ekonomske blokade protiv Jugoslavije, godina 1949. za povijest jugoslavensko-sovjetskih odnosa važna je zbog toga što su te godine diplomatski odnosi dviju država prekinuti. Prekid diplomatskih odnosa dogodio se na inicijativu sovjetske strane. Sovjetsko je vodstvo protjeralo jugoslavenskoga veleposlanika Karla Mrazovića sa sovjetskoga teritorija, dok je svoga veleposlanika u Jugoslaviji Anatolija Mihajloviča Lavrentjeva povuklo jednostranom akcijom. Navedenu diplomatsku akciju Sovjetskoga Saveza slijedile su i ostale zemlje pod sovjetskim

nadzorom. Jedina država pod sovjetskim nadzorom koja nije prekinula odnose s Jugoslavijom bila je Poljska.

Prekid diplomatskih odnosa u jugoslavenskoj i međunarodnoj javnosti stvorio je prividni dojam da je oružani napad Sovjetskoga Saveza (i država pod sovjetskim nadzorom) na Jugoslaviju vrlo izgledna mogućnost. Unatoč tome, Sovjetski Savez nije oružano napao Jugoslaviju, u razdoblju od prekida diplomatskih odnosa Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza do smrti sovjetskog državnika Josifa Staljina u ožujku 1953., dok su oružani sukobi nižega intenziteta duž jugoslavenske granice s onim državama koje su bile pod sovjetskim nadzorom bili su iznimno brojni. Te države bile su Albanija, Bugarska, Mađarska i Rumunjska. Prema podacima iz jugoslavenskoga tiska, u oružanim sukobima jugoslavenskih snaga i vojski tih država u razdoblju do sredine studenoga 1951. smrtno je stradalo ukupno jedanaest pripadnika jugoslavenske vojske. Prvi jugoslavenski vojnik stradao je 20. svibnja 1949., a prema tisku posljednji je stradao 27. listopada 1951. Dakako, stradanja vojnika i međusobni incidenti na granicama nastavili su se i poslije 1951., kao i poslije Staljinove smrti.

Za stabilnost političkoga poretka u Jugoslaviji, mnogo opasniji čimbenik od oružanih sukoba nižega intenziteta na granicama bila je ekonomska blokada koju je protiv Jugoslavije organizirao Sovjetski Savez. Prema podacima veleposlanstva Sjedinjenih Država u Jugoslaviji, ta je blokada skoro dovela do urušavanja političkoga poretka u Jugoslaviji. U jednom od izvješća toga ministarstva, Jugoslavija je uspoređena s bolesnikom kojega samo intenzivna pomoć može spasiti.

Iako su posljedice blokade za jugoslavensku privredu bile iznimno teške, do sloma političkoga poretka nije došlo zbog povezivanja sa zapadnim državama, i to prvenstveno sa Sjedinjenim Državama. Nova politika Jugoslavije prema Zapadu, javnosti je obznanjena Titovim govorom u Puli 10. srpnja 1949. U tom govoru Tito je izjavio kako će zbog ekonomskih teškoća biti prisiljen prihvatiti ekonomsku pomoć Zapada, odnosno sklopiti kreditne ugovore sa zapadnim državama. Američka ekonomska pomoć Jugoslaviji bila je toliko velika da je samo tijekom 1950. Jugoslavija od Sjedinjenih Država dobila besplatnu pomoć u hrani vrijednu 95,2 milijuna dolara. U idućem je razdoblju ekonomska pomoć prerasla u vojnu pomoć. Nova jugoslavenska vanjska politika formalizirana je 14. studenoga 1951. Toga su dana u Beogradu Josip Broz Tito i američki veleposlanik u Jugoslaviji George Allen potpisali sporazum o vojnoj suradnji dviju država. Američka pomoć Jugoslaviji bila je dogovorena u naoružanju, namirnicama, ali i u organizaciji komunikacijskoga sustava. U Sjedinjene Države bilo je tada poslano petnaest časnika na čelu s generalom Kočom Popovićem, dok je s američke strane za provedbu dogovora bio zadužen general Eddelman. U jugoslavenskom je tisku objavljen cjelokupni tekst sporazuma s imenima dvojice potpisnika. Objava teksta sporazuma u jugoslavenskim listovima bila je obveza iz sporazuma prema kojoj su države-potpisnice toga sporazuma o njegovu sadržaju trebale upoznate javnost u svojim državama. Smisao te odredbe bilo je učiniti sporazum

javnim i tako naglasiti važnost američke pomoći Jugoslaviji. Međutim, i prije potpisivanja toga sporazuma jugoslavenski je tisak promijenio dotadašnje nepovoljno pisanje o Sjedinjenim Američkim Državama. Prvi korak u tome smjeru učinio je Tito koji je na Trećem kongresu Antifašističkoga fronta žena, održanom 29. listopada 1950., zahvalio Sjedinjenim Državama na pomoći.

Američka politika ekonomske i vojne pomoći Jugoslaviji donesena je na osnovi odluke američkoga predsjednika Harryja Trumana od 18. veljače 1949. godine. Glavna parola te politike bila je „*Keeping Tito afloat*“. Američka pomoć Jugoslaviji ostala je na snazi i nakon Staljinove smrti. Međutim, u tome razdoblju se drastično smanjila. Jasan primjer za to su brožčani pokazatelji pomoći u vojnoj opremi koje su Sjedinjene Države poslale Jugoslaviji. U razdoblju od 1951. do 1956. ta vrsta pomoći iznosila je 717 milijuna dolara, dok je u razdoblju od 1956. do 1963. ta vrsta pomoći smanjena na iznos od 16 milijuna dolara.

Sovjetska strana isticala je pomoć Sjedinjenih Država Jugoslaviji, pri čemu je pokušala konstruirati tvrdnju da je Tito plaćenik Zapada. Međutim, bila je to tvrdnja upitne točnosti, jer je do povezivanja Jugoslavije i Sjedinjenih Država došlo zbog ekonomske blokade Jugoslavije od strane Sovjetskoga Saveza i država pod sovjetskim nadzorom. Drugim riječima, ključni uzrok nove politike Jugoslavije prema Sjedinjenim Državama i Zapadu bila je ekonomska blokada Jugoslavije inicirana sa sovjetske strane. U jugoslavenskim historiografskim radovima u kojima je analizirana vanjska politika Jugoslavije toga doba, mogla se pročitati tvrdnja kako je cilj američke politike prema Jugoslaviji bilo davanje primjera drugim komunističkim državama, kako je odmetanje od Moskve itekako moguće, ali i isplativo. Ta se tvrdnja prema relevantnim izvorima ne može prihvatiti kao izgledna, jer je Jugoslavija bila u različitom položaju od država pod sovjetskim nadzorom, odnosno „satelitskim zemljama“. Naime, u tim su se državama nalazile postrojbe sovjetske vojske, što u Jugoslaviji nije bio slučaj. Također, u Jugoslaviji nije došlo do „odmetanja od Moskve“, nego do politike isključivanja Jugoslavije iz zajednice država pod sovjetskim nadzorom. Bila je to politika koju je inicirala sovjetska, a ne jugoslavenska politika. S druge strane, pravi cilj američke politike prema Jugoslaviji bilo je uz davanje primjera, među ostalim, drugim potencijalnim „odmetnicima“ iz istočnoga tabora, pomaganje Jugoslaviji da se ne uruši režim koji je bio odbačen od Moskve i da ga se u barem nekom obliku (vanjskopolitičkom i vojnom) veže uz Zapad kao i najvažnije – postojanje komunističke države koja je neovisna od Moskve, odnosno daljnje destabiliziranje i potkopavanje Sovjetskoga Saveza.

Smrću Josifa Staljina u ožujku 1953. došlo je do promjene u odnosima Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza. Promjena u odnosima dviju država dogodila se na inicijativu sovjetske diplomacije. Prvi korak u tome smjeru bio je dolazak sovjetskoga veleposlanika Vasilija A. Volkova u Jugoslaviju 17. lipnja 1953. Približno tri mjeseca kasnije, 22. rujna 1953., u Sovjetski Savez je upućen novi jugoslavenski

veleposlanik Dobrivoje Vidić, čime su diplomatski odnosi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza u potpunosti obnovljeni. Staljinovu smrt kao prekretnicu u odnosima dviju država naveo je Josip Broz Tito u razgovoru za list *United press* od 11. srpnja 1953. Opisane vrste aktivnosti Sovjetskoga Saveza protiv Jugoslavije u razdoblju od 1948. do 1953.; propagandna, ekonomska i vojna, uzrok su imale u različitoj politici Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza prema području jugo-istočne Europe.

Politika Sovjetskoga Saveza na području jugo-istočne Europe temeljila se na dogovoru s vodstvom Velike Britanije, odnosno s britanskim premijerom Winstonom Churchillom od listopada 1944. Bit te politike bila je podjela jugoistočne Europe na britansko i sovjetsko područje utjecaja. Postojanje toga dogovora potvrdio je britanski premijer Winston Churchill američkom novinaru Cyrusu Sulzbergeru u intervjuu od 10. srpnja 1956. Prema tom dogovoru, Sovjetski je Savez uspostavio politički i vojni nadzor nad Rumunjskom i Bugarskom, dok je Velika Britanija „spasila Grčku“. Integralni dio dogovora bila je zajednička politika Sovjetskoga Saveza i Velike Britanije prema Jugoslaviji. Postojanje toga dogovora Churchill je izričito naveo u pismu koje je uputio Titu 2. prosinca 1944. Iz sadržaja pisma vidljivo je kako je pismom Churchill htio upozoriti Tita kako jugoslavenske snage ignoriraju britanske interese na dijelu jugoslavenskoga teritorija. Jugoslavenska vanjska politika u znatnoj mjeri je ignorirala postojanje britansko-sovjetskoga dogovora na području jugoistočne Europe. Jugoslavensko ignoriranje britanskih interesa na tome područje došlo je do izražaja u slučaju Grčke. U Grčkoj je još od kraja Drugoga svjetskog rata trajao građanski rat. Taj su rat vodili komunisti protiv monarhističke vlade kojoj su pomagale britanske postrojbe. Britanske su se snage u Grčkoj nalazile od 1944. godine.

Grčki komunisti u svom su djelovanju imali podršku Albanije, Bugarske i Jugoslavije, pri čemu im je najveću podršku davala Jugoslavija. Jugoslavija je grčkim komunistima pomagala u oružju, streljivu i lijekovima, dok su se važna logistička središta grčke komunističke vojske, poput kampova za obuku, nalazili na jugoslavenskome teritoriju. Uostalom, glavna radio-stanica grčkih komunista pod nazivom *Slobodna Grčka* nalazila se u Jugoslaviji, te je u presudnoj mjeri bila pod nadzorom jugoslavenskih vlasti. Jugoslavija je pomagala grčke komuniste ne samo iz ideoloških razloga, nego i zbog toga što su približno polovicu pripadnika grčke komunističke vojske činili Makedonci slavenskoga podrijetla, odnosno osobe identitetski povezane s Jugoslavijom. Ova činjenica iznimno je značajna za razumijevanje političkih ciljeva koje je Jugoslavija imala u građanskom ratu u Grčkoj jer se na osnovi nje može zaključiti kako je Jugoslavija u tome ratu sudjelovala na osnovi etničkoga, a ne samo ideološkoga kriterija. Drugim riječima, vlast u Jugoslaviji grčke komuniste nije pomagala samo zbog ideološke bliskosti, nego zbog toga što je pobjedu grčkih komunista smatrala načinom rješenja makedonskoga nacionalnoga pitanja. Radilo se o koncepciji stvaranja velike Makedonije unutar jugoslavenske države, odnosno o priželjkivanom ujedinjenju vardarske, pirinske i egejske

Makedonije, od kojih se treća nalazila unutar tada međunarodno priznatih grčkih granica. Osim sa svoga teritorija, jugoslavenske su snage grčke komuniste pomagale i s teritorija Albanije. Dostupni izvori pokazuju kako su se na albanskom teritoriju nalazile dvije divizije Jugoslavenske armije (JA).

Politika Jugoslavije prema Grčkoj dovela je do reakcije u OUN-u. Grčki predstavnici u OUN-u optužili su Albaniju, Bugarsku i Jugoslaviju za potpirivanje građanskoga rata i za izazivanje građanskih incidenata. Jugoslavenska diplomacija na te je optužbe odgovorila tvrdnjama da su grčke vlasti krive za izazivanje međugraničnih incidenata. Kao argument za to navedeno je da je grčka vojska izvela čak 79 manjih oružanih akcija uz granicu s Jugoslavijom u razdoblju od svibnja 1945. do prosinca 1946. Također, Jugoslavija je optužila Grčku da je njezina politika bila usmjerena ka „sistematskom istrebljenju makedonske manjine“. Na osnovi podataka grčkih predstavnika u OUN-u, Balkanska komisija OUN-a donijela je zaključak u svibnju 1947. (u omjeru od osam glasova za i dva glasa protiv) prema kojem su Albanija, Bugarska i Jugoslavija odgovorne za podržavanje pobune na teritoriju Grčke. U debati koja je uslijedila Sjedinjene Države su pokušale navesti Glavnu skupštinu OUN-a da usvoji rezoluciju u kojoj bi se navelo da te tri države svojim ponašanjem ugrožavaju mir u svijetu. Američki državni tajnik George Marshall je u okviru instrukcija američkoj delegaciji u OUN-u, istakao da se glavna kritika uperi prema Jugoslaviji. Američka diplomacija kritizirala je politiku Albanije, Bugarske i Jugoslavije prema Grčkoj, jer je na području jugoistočne Europe podržavala britanske interese. Razlog zašto je najodgovornijom od te tri države američko vodstvo označilo Jugoslaviju, bilo je u tome što su jugoslavenske snage grčke komuniste podržavale i s teritorija Albanije slanjem dvije divizije početkom 1948. na teritorij Albanije.

Taj je događaj imao širu međunarodnu važnost jer je bugarski predsjednik Georgi Dimitrov u svome govoru u Bukureštu od siječnja 1948. iznio namjeru stvaranja jedne federacije koja će obuhvatiti sve države istočne Europe, uključujući i Grčku. Glavni sovjetski list *Pravda* je u svome članku od 29. siječnja 1948. osudio je govor Dimitrova, što je bio znak da sovjetska diplomacija ne podržava izražene namjere bugarskoga vodstva. Sovjetsko je vodstvo osudilo politiku Bugarske usmjerenu prema stvaranju federacije u koju bi ušla Grčka, kao i jugoslavensko pomaganje grčkim komunistima, jer su ti postupci mogli dovesti do neposrednoga oružanoga sukoba sa Sjedinjenim Državama i Velikom Britanijom.

Rizika opisane politike prema Albaniji i Grčkoj bilo je svjesno jugoslavensko vodstvo. Dokaz za to je tekst zapisnika sa sastanka Politbiroa KPJ od 1. ožujka 1948. U tom zapisniku navedeno je kako je sovjetsko je vodstvo kritiziralo upućivanje jugoslavenske vojske u Albaniju jer je taj čin mogao dati „Amerikancima povoda za napad“ i to upravo u razdoblju kada sovjetsko vodstvo „želi postići takvo stanje s Amerikancima da postignu neki mir“. Pri tome je Tito naveo kako o upućivanju jugoslavenskih snaga u Albaniju nije obavijestio Sovjete. Osim na toj sjednici, slanje jugoslavenskih

postrojbi na teritorij Albanije kao razlog pogoršanja odnosa sa Sovjetskim Savezom, Tito je naveo i na sjednici Centralnoga komiteta KPJ održanoj 12. i 13. travnja 1943. U zapisniku s te sjednice zabilježene su Titove riječi kako je između Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza *prvi sukob izbio zbog Albanije*, odnosno zbog upućivanja jugoslavenskih postrojbi na teritorij te države.

Na jugoslavensku vanjsku politiku prema Albaniji i Grčkoj sovjetska je diplomacija reagirala povlačenjem svih vojnih savjetnika i instruktora iz Jugoslavije pod argumentacijom da se prema njima ne postupa prijateljski. Navedena odluka dovela je do reakcije jugoslavenskoga vodstva, odnosno Josipa Broza Tita osobno. On je sovjetskom ministru vanjskih poslova Vjačeslavu Molotovu uputio pismo 20. ožujka 1948. u kojem je problematizirao tu sovjetsku odluku. Titovim slanjem pisma Molotovu započela je jugoslavensko-sovjetska razmjena pisama koja je dovela do isključenja KPJ iz Informbiroa, a posljedično, i do prekida diplomatskih odnosa Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza godinu dana kasnije.

Na Titovo pismo sovjetsko je vodstvo odgovorilo tjedan dana kasnije. Prvo pismo sovjetskoga partijskoga vodstva imalo je datum 27. ožujka 1948. U sovjetskome odgovoru kao jedan od problema u odnosima dviju strana naveden je visok položaj kojega ima Vladimir Velebit u jugoslavenskoj vlasti. Naime, on je bio zamjenik jugoslavenskoga ministra vanjskih poslova, a sovjetskoj strani je bio sporan zbog svojih veza s Velikom Britanijom. U pismu je taj odnos definiran tako da se Velebita optužilo da je „engleski špijun“. Ta je optužba vrlo vjerojatno bila povezana s time što je od 1944. Velebit bio zapovjednik Vojne misije Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) u Velikoj Britaniji. Misija je bila važna jer su preko nje britanske snage opskrbljivale postrojbe NOVJ vojnom opremom.

Uz ovu optužbu, u sovjetskome pismu od 27. ožujka 1948. navedene su još dvije tvrdnje. Prva tvrdnja odnosila se na odnos vodećih jugoslavenskih dužnosnika prema sovjetskim instruktorima u jugoslavenskoj vojsci. Taj je odnos definiran kao „zakulisni“ i „klevetnički“. Bio je to drugi način da se ustvrdi kako jugoslavenska politika u sovjetske instruktore nije imala povjerenja. U pismu je ta tvrdnja formulirana tako da su sovjetski instruktore izloženi sustavu nadzora koji nad sovjetskim dužnosnicima postoji „u buržoaskim zemljama“, odnosno u državama u kojima komunističke partije nisu na vlasti. Druga tvrdnja odnosila se na činjenicu da KPJ vlast obnaša preko Narodne fronte. U pismu je ova činjenica formulirana tako da se KPJ nalazi u „polu-legalnom položaju“. Obje te tvrdnje trebale su poslužiti kao osnova za zaključak da Jugoslavija nije komunistička država i da je po svojoj politici bliža Velikoj Britaniji, nego Sovjetskom Savezu.

Na navedeno sovjetsko pismo od 27. ožujka 1948., jugoslavenski je odgovor uslijedio 13. travnja 1948. U jugoslavenskome pismu od toga datuma navodi se kako su Sreten Žujović i Andrija Hebrang odgovorni za davanje netočnih informacija sovjetskim predstavnicima glede situacije u Jugoslaviji. Sovjetska strana je nakon toga poslala novo pismo. To je pismo nosilo datum 4. svibnja

1948., a značajno je bilo po tome što je osim na Tita bilo naslovljeno i na Edvarda Kardelja. U pismu je jugoslavensko vodstvo optuženo po osnovi od devet točaka, pri čemu su glavne optužbe bile ponovljene iz prvoga sovjetskog pisma. U pismu je naglašeno kako su s ključnim podacima jugoslavensko-sovjetskoga spora upoznate sve članice Informbiroa te je upućen prijedlog da se spor riješi na sljedećem sastanku Informbiroa. Na konkretan sovjetski zahtjev jugoslavenska strana nije pristala. To se može zaključiti iz jugoslavenskoga pisma od 17. svibnja 1948. u kojem je jugoslavenska strana negodovala na prijedlog da se spor rješava na sastanku Informbiroa. Nakon toga, sovjetsko vodstvo uputilo je svoje iduće pismo, s datumom od 22. svibnja 1948. U pismu je navedeno da će tema jugoslavensko-sovjetskoga spora biti tema idućega sastanka Informbiroa, neovisno o tome hoće li jugoslavenski predstavnici prisustvovati sastanku.

Na osnovi navedenoga sadržaja jugoslavenskih i sovjetskih pisama, očito je kako je uzrok rezolucije Informbiroa o isključenju KPJ bio u tome što Jugoslavija svoju vanjsku politiku nije htjela uskladiti s vanjskom politikom Sovjetskoga Saveza. Prema tome, pozadina rezolucije bila je razmimoilaženje u vanjskoj politici dviju država, a ne ideološki spor među komunističkih partija. Pri tome, cilj Sovjetskoga Saveza nije bio u tolikoj mjeri uspostaviti onu vrstu nadzora koju je Sovjetski Savez imao nad istočnoeuropskim državama poput Bugarske, Rumunjske ili Mađarske. Umjesto toga, cilj Sovjetskoga Saveza bio je prisiliti jugoslavensko vodstvo na promjenu vanjske politike prema području jugoistočne Europe, a sovjetska politika je tada bila uvjetovana neposjedovanjem atomske bombe. U situaciji neposlušna jugoslavenskoga vodstva prema zahtjevima iz Moskve, Sovjetski Savez povlači svoje civilne i vojne stručnjake iz Jugoslavije te izbacuje njeno vodstvo iz zajednice koju je sam kreirao, a nije kadrovski ili vojno intervenirao. Tek u kasnijoj fazi su upućeni pozivi jugoslavenskim komunistima da sruše vlastito vodstvo na čelu s Titom.

Kratkoročno promatrano, Sovjetski Savez u tome nije uspio, jer je Jugoslavija nastavila pomagati grčke komuniste. Logična posljedica toga bila je ekonomska blokada Jugoslavije od strane Sovjetskoga Saveza (i država pod sovjetskim nadzorom). Politika ekonomske blokade se pokazala uspješnom, budući da je Jugoslavija do sredine iduće, 1949. godine, promijenila politiku prema Grčkoj. U govoru u Puli od 10. srpnja 1949. Tito je najavio prihvaćanje ekonomske pomoći sa Zapada, odnosno ulazak u kreditne ugovore sa zapadnim državama. Spominjanjem navedenih dviju čimbenika u istome govoru, Tito je po svemu sudeći htio navesti kako je nova politika Jugoslavije prema Grčkoj iznuđena, a ne dobrovoljna. Pri tome je Zapad označio kao krivca. Međutim, bila je to samo polovična istina, jer su Zapad i Sovjetski Savez prema građanskome ratu u Grčkoj imali u osnovnim crtama istovjetno stajalište. Osim na odnosu prema Jugoslaviji kao svojevrsnom „neutralnom području“ između područja neposrednoga političkog i vojnog utjecaja dviju strana, istovjetno stajalište Zapada i Sovjetskoga Saveza prema Grčkoj bilo je uvjetovano time što ni Zapad niti Sovjetski Savez nisu imali

namjeru oružano se sukobiti na europskome kontinentu. Ova okolnost bila je konstanta u odnosima dviju strana do sloma Sovjetskoga Saveza 1991., jer Europa (za razliku od Afrike, Azije i Južne Amerike) nije bila ratište na kojem su se Zapad i Sovjetski Savez oružano sukobljavali. Zbog jugoslavenske politike prema Grčkoj, Europa je to mogla postati te je, kako bi se to spriječilo, Sovjetski Savez ekonomski, politički i sigurnosno izolirao Jugoslaviju od ostalih socijalističkih država u Europi tako da se napravi pokušaj slamanja vodstva te stanovite kontrole.

Za temu jugoslavensko-sovjetskoga diplomatskog spora odnos Jugoslavije prema grčkim komunistima značajan je kao glavni razlog koji je doveo do spora u vodstvu dviju država. Međutim, spor Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza sredinom 1949. razvio se neovisno o jugoslavenskoj politici prema Grčkoj i doveo je do prekida diplomatskih odnosa dviju država. Prema diplomatskoj noti Sovjetskoga Saveza upućenoj neposredno prije prekida diplomatskih odnosa, razlog tomu bio je progon jugoslavenskih državljana koji su politički bili privrženi Sovjetskom Savezu. Radilo se prvenstveno o etničkim Rusima u Jugoslaviji. Njih su jugoslavenske vlasti u Jugoslaviji zatvarale i protjerivale iz Jugoslavije pod optužbom da su „sovjetski agenti“. Zbog toga je sovjetska diplomacija politički poredak u Jugoslaviji definirala pojmom „fašistički“, dok je jugoslavensko vodstvo označilo „ubojicama i špijunima“. Neovisno o tim optužbama i o posljedičnom prekidu diplomatskih odnosa dviju država, vanjska politika Jugoslavije u Africi i Aziji slijedila je vanjsku politiku Sovjetskoga Saveza. Radilo se o dijelovima svijeta u kojima se Sovjetski Savez ne samo promidžbeno, nego i politički i vojno konfrontirao sa Zapadom.

Sagledavajući ovu okolnost, može se zaključiti kako je vanjska politika Jugoslavije do sredine 1949. u osnovnim crtama slijedila vanjsku politiku Sovjetskoga Saveza. U Europi je to značilo poštivanje sporazuma o podjeli područja utjecaja Zapada i Sovjetskoga Saveza, dok je izvan Europe, odnosno u dijelovima svijeta poput Afrike i Azije, to značilo pomaganje komunističkih (i općenito protu-kolonijalnih) pokreta koji su bili otvoreni protivnici Zapada u političkom i vojnom smislu.

Promatrano iz perspektive jugoslavensko-sovjetskoga spora započetog početkom 1948., uočljivo je kako je Jugoslavija promijenila vanjsku politiku zbog koje je i došlo do jugoslavensko-sovjetskog spora. Nova vanjska politika Jugoslavije nije bila suprotna sovjetskim interesima, iako ju je sovjetska diplomacija javno osuđivala (nazivajući je „fašističkom“). U promidžbenoj kampanji protiv Jugoslavije Sovjetski Savez je osim Informbiroa koristio i tisak socijalističkih država. Ti promidžbeni napadi, kao i aktivnost jugoslavenske diplomacije koja je naglašavala kako je Jugoslavija ugrožena od Sovjetskoga Saveza, u međunarodnoj su javnosti stvorili dojam kako je vojna intervencija Sovjetskoga Saveza i europskih država pod sovjetskim nadzorom protiv Jugoslavije moguća. Međutim, za tu mogućnost nisu navedeni konkretni dokazi. Također, tadašnje procjene američkih i britanskih službi smatrale su kako sovjetska vojna intervencija nije izgledna. Prema tome, na osnovi

dostupnih izvora može se zaključiti kako sovjetsko vodstvo nije imalo namjeru vojno napasti Jugoslaviju. Umjesto toga, cilj politike Sovjetskoga Saveza prema Jugoslaviji u razdoblju od 1947. do 1953. bio je jugoslavensku vanjsku politiku uskladiti sa sovjetskom vanjskom politikom. Jugoslavija je izmijenila svoju dotadašnju vanjsku politiku pod opisanim utjecajima, ali bilo je tu i nusproizvoda sukoba sa Sovjetskim Savezima, kojima vodstvo Sovjetskoga Saveza nije moglo biti zadovoljno. Izravno su izbjegli mogući direktan sukob sa Zapadom u kojih je ih moglo uvući jugoslavensko pomaganje grčkih komunista i planovi o balkanskoj federaciji. Postigli su svoj cilj, ali uz određene gubitke, razne resurse, vlastite kapacitete i energiju, kao i štetu, ali i reputaciju zauzetu u dotadašnjem komunističkom pokretu. Dakle, postigao se cilj, ali tek u uvjetima ekonomske blokade i jugoslavenskoga povezivanja sa Zapadom, odnosno sa Sjedinjenim Američkim Državama i Velikom Britanijom.

Pregledom jugoslavenskog tiska uočavaju se znatna odstupanja od gore opisanih hipoteza. Prvom rezolucijom Informbiroa ne dolazi do prekida sovjetsko-jugoslavenskih odnosa, nego se odnosi nastavljaju, kao što je bio slučaj i sa zemljama pod sovjetskim nadzorom. Rezolucijom se, dakle, nije došlo do prekida odnosa, nego je tada KPJ izbačena iz novostvorene organizacije potkraj 1947. nazvane Informbiroa. Radilo se o savjetodavnom organu devet komunističkih partija na čelu s KP SKP (b). Dakle, odnosi se nisu prekinuli između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije, nego između KPJ i KP SKP (b). Ni druge tadašnje Partije nisu bile na zasjedanju Informbiroa poput partija Istočnih Nijemaca, Grka, Albanaca ili Kineza, a s njima je SKP (b) imala itekakav kontakt. Dakle, razmimoilaženja su se dogodila prvenstveno na međupartijskim osnovama u procesu vođenja vanjske politike, a ključnu je ulogu imala sovjetska strana s obzirom na to da je ona potaknula ostale članice Informbiroa da potpišu tekst rezolucije, ali i ostale partije svijeta da se slože s rezolucijom.

Kada se govori o tijelu kontrole sustava medija razumijevanje Agitpropa ključno je s obzirom na to da se radilo o subjektu koji je bio direktna veza između vlasti i medija. Štoviše, svaki republički Agitprop, kao i savezni Agitprop, imao je člana iz Politbiroa u svom sastavu koji je imao izvršnu funkciju. Uz to, nerijetko su članovi Agitpropa sačinjavali najvažnije funkcije u tiskovinama od glavnoga ili izvršnoga urednika koji su vodili politiku koja je dolazila iz središnjice. Agitprop se postavljao kao autoritativna institucija u sustavu informiranja koja je oblikovala politiku medija, a ujedno dala ideološke i osnovne smjernice za uređivačku politiku novina, kao i kontrolu kadrova, provedbu zadanih smjernica pa i arbitra u raznim konkretnim pitanjima. Republički Politbiro je delegirao svoga člana unutar Agitpropa koji bi zatim dalje dijelio smjernice za rad, ali i kompletne tekstove koji bi se slali na adresu *Tanjuga*, čime bi tiskovine preuzimale tekstove i objavile za krajnje korisnike. Stoga cjelokupna analizirana periodika *Borba*, *Vjesnik*, *Politika*, *Naprijed* i *Oslobođenje* treba gledati kao jedno tijelo. To je potpuno vidljivo tijekom izvještavanja pri čemu se osim istog

sadržaja članka, to ogleda i u primjeru istoga naslova ili pozicije u tekstu novina. U člancima među analiziranim periodikom nije bilo odstupanja, već se radilo o jednoj cjelovitoj, potpuno identičnoj uređivačkoj politici.

U radu se pokazala značajka medija, odnosno u ovom konkretnom slučaju novina kao povijesnoga izvora koji mijenja paradigmu o arhivskom gradivu i literaturi. Mediji su povijesni izvori koji sublimiraju usmenu predaju i povijesnu baštinu. Stoga ih treba ispravno kontekstualizirati kao povijesni izvor od nemjerljive važnosti za spoznavanjem događaja. Oni osiguravaju usmenu predaju oblikovanu prema duhu vremena, ali što je još važnije – oblikovanu prema zamislama tadašnjega jednopartijskoga vodstva. Ujedno, prijenos transkripta raznih govora ili intervjua utjecajnih političara jugoslavenskoga i sovjetskoga političkog vrha doprinosi da novine postaju autorizirani arhivsko-tonska zapis. Unatoč ideološkoj obojenosti novina, može se konkretno uočiti prijelazne faze ili lomovi jugoslavenske politike bilo sa Sovjetskim Savezom ili Sjedinjenim Državama. Kada se analizira duh vremena važno je ustanoviti da su mediji u Jugoslaviji potpuno integrirani u postojeću društvenu elitu, a nadzor je obavljen na više razina, dok je ključni sustav bio Agitprop.

Jugoslavenska vanjska politika prema susjedima – Bugarskoj, Grčkoj i Albaniji bila je samostalna i agilna u odnosu na Sovjetski Savez. Jugoslavenski politički vrh na čelu s Titom kreirao je vlastitu politiku na jugoistoku Europe bez konzultacija i suglasja političkog partijskog vrha Sovjetskog Saveza. Tri glavna uzroka bila je opisana bliska suradnja s Bugarskom po pitanju federacije dviju država, sveobuhvatna pomoć komunistima u Grčkom građanskom ratu te slanje vojne pomoći Albaniji kao i utjecaj na tamošnju partiju. Kroz naizgled tri odvojena, ali međusobno povezana slučaja zorno se može rekonstruirati namjera jugoslavenskog vrha – kreiranje vlastite regionalne politike te postavljanje sebe kao regionalnoga predvodnika. Želja za dominacijom bila je vidljiva u imperijalnim težnjama za dijelovima austrijskoga i talijanskoga teritorija – Koruške i Trsta, a to se iskazivalo željom da Beograd nakon Moskve bude drugi centar revolucionarne komunističke politike. S druge strane, sovjetska politika nakon Drugog svjetskog rata pritegnula je kočnicu te zaustavila daljnju agresivnu imperijalističku politiku. Razlog je bio jasan. Želja za izbjegavanjem daljnjih zaoštavanja odnosa s tada moćnijim Zapadom i ulaženje u mogući novi svjetski rat. Sovjetski Savez tada nije posjedovao najmoćnije oružje u tom trenutku – atomsku bombu, a Staljin, kao pragmatik i realpolitičar, ograničio se na crtu osvojenog 1945. te nije imao namjeru nastaviti s daljnjim pretenzijama za razliku od svog „mlađega brata“, koji je nakon osvajanja vlasti iste godine naumio širiti komunističku politiku i indoktrinaciju i izvan svojih granica. Unatoč tome što je jugoslavenski politički vrh, na čelu s trojicom kreatora Titom, Đilasom i Kardeljem odgovara Sovjetima, odbio u lipnju 1948. arbitražu Informbiroa te optužio Sovjete za neprincipijelno vođenu politiku prema Jugoslaviji pri čemu su osporili ishod sukoba i stavljanja na teret svih optužbi, oni su godinu i pol dana potvrđivali i dalje svoju odanost

Sovjetskom Savezu, socijalizmu, doktrini marksizma-lenjinizma pa i samoj Crvenoj armiji. Najvidljiviji i dalje pozitivan način ophođenja prema Sovjetskom Savezu bio je onaj iz tiska, a posebno se osim svakodnevnih vijesti isticali i njihovi govori.

Koliko je odmak od sovjetske politike bio težak za jugoslavensko vodstvo najviše svjedoči činjenica da je nakon lipnja 1948., odnosno preciznije u siječnju 1949. kolektivizacija sela bila na vrhuncu moći. Dokazivanje i opravdanje jugoslavenskoga vodstva nad sovjetskim vodstvom ogledalo se ponajviše u povećanju brojnosti članova Partije kao i kolektivizacijom sela. Postojala su dva osnovna cilja. Prvo, demonstrirati ideološku ispravnost jugoslavenskoga političkog vodstva, odnosno odaslati poruku Staljinu da se ispravlja sve ono što je prigovarano u pismu od CK SKP (b) na čelu sa Staljinom i Molotovom. Drugo, represijom od seljaka pribaviti potreban kapital kako se režim ne bi urušio, što je imalo učinka na kratke staze, budući da se u konačnici ipak morala tražiti pomoć od Zapada. Stoga se razdoblje prve rezolucije Informbiroa pa sve do druge rezolucije Informbiroa može se nazvati *prijelaznim* razdobljem tijekom kojega jugoslavensko vodstvo jača ideološku rigidnost i s dodatnom žestinom provodi staljinizaciju što se očituje u kolektivizaciji i omasovljenju članstva, a kako bi pobilo sovjetske optužbe za ideološko zastranjenje. Koliko je jugoslavenski politički vrh bio ideološki indoktriniran Sovjetskim Savezom svjedoči i činjenica da se nakon prve rezolucije Informbiroa ozbiljno nastavila primjenjivati doktrina o *dva tabora* – onom imperijalističkom zapadnom i miroljubivom istočnom, koja je bila prihvaćena na zasjedanju Informbiroa na temelju teorije jednoga od vodećih sovjetskih ideologa nakon Drugoga svjetskog rata – Andreja Ždanova. Primjerice, prozivke CK SKP (b) na račun KPJ zbog nedostatka demokracije u KPJ ili utapanja KPJ u redove NFJ bio je pokušaj potpunoga podređivanja Jugoslavije, odnosno jugoslavenskoga vodstva Sovjetskom Savezu. Nije se radilo o sovjetskom napadu na jugoslavensku državu, kako je bio pokušaj jugoslavenske interpretacije, nego podređivanje jednoga vodstva volji drugog vodstva. Pokojni profesor Ivo Banac ustanovio je 1990. u poznatoj knjizi *Sa Staljinom protiv Tita: informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu* da se razmimoilaženje dogodilo u onom aspektu tko vlada u Jugoslaviji, a samim time i u jugoistočnoj Europi – Staljin ili Tito.

Unatoč tome što je Staljin 1948. izbacio KPJ iz Informbiroa, on nije učinio ništa po pitanju vojnoga napada na Jugoslaviju. Kada se analiziraju dostupni podatci, tek nekoliko godina kasnije nakon 1948. Jugoslavija se vojno naoružava, dok je prvotno težište bilo na ekonomsko-gospodarskoj razini. Ekonomska blokada ili incidenti na jugoslavenskoj granici potaknuti od zemalja pod sovjetskim nadzorom, bili su više sredstvo opomene jugoslavenskom vrhu, nego ozbiljne prijetnje. Primjerice, ujednačenost jugoslavenske novinarske politike bila je do te mjere da se kroz čitavu 1948. i dio 1949. potpuno prešutjeli incidenti koji su se događali na jugoslavenskoj granici zbog nade da će se odnosi ubrzo popraviti. Nadalje, u Jugoslaviji su od 1948. stradavali prosovjetski kadrovi uz iznimku Đilasa

i Dedijera 1954. U najvećoj mjeri zato što je vrlo mali broj jugoslavenskih kadrova bio u nekoj mjeri naklonjen Zapadu.

Koliko je situacija bila složena svjedoči i činjenica da je izbacivanje KPJ iz Informbiroa, bilo uvjetovano poglavito vanjskim čimbenicima, kao što je bilo i uskraćivanje i protivljenju pomoći grčkim komunistima. U oba se slučaja radilo da je sovjetska strana popustila britansko-američkoj strani. Iako je razlika bila očigledna, Tito je bio na vlasti, dok grčki komunisti nisu bili. U globalnom kontekstu sovjetskog sukobljavanja s američko-britanskom stranom, Jugoslavija je bila samo jedna u nizu država iz koje su se Sovjeti povukli. Sve do kraja 1949. Sovjetski Savez bio je inferiorniji u odnosu na Zapad jer nije posjedovao atomsku bombu. Ono što je bila bitna razlika u povlačenju Sovjeta iz Jugoslavije bila je ta što je jugoslavensko vodstvo bilo izrazito prosovjetsko. To je upravo vidljivo na svim opisanim postupcima 1948. i 1949. Nakon izbacivanja KPJ, jugoslavensko vodstvo nije odmah shvaćalo da je isključeno i prekrizi, nego da se odnosi mogu popraviti, a kada su diplomatski odnosi postali potpuno narušeni, povratka nije bilo. Jedina mogućnost koja je Jugoslaviji preostala bilo je – okretanje Zapadu. Posljedica toga bila je naknadna interpretacija događaja i konstrukcija mita o obračunu sa Staljinom. Na Petom kongresu KPJ, mjesec dana nakon donesene i objavljene rezolucije Informbiroa, Milovan Đilas je u svom govoru primjerice upozorio da se može pojaviti sumnja u zastupanu ideologiju marksizma-lenjinizma, ali da je upravo zato potrebno biti spreman na takve i slične mogućnosti, a to je da se svaki revizionistički fenomen mora likvidirati i to teoretski, ali i politički i to na samom njegovom početku. Sovjetsko-jugoslavenski odnosi mogu se podijeliti u nekoliko faza. Prva je ona od nastanka Jugoslavije pa sve do početka 1948. kada su odnosi dviju država bili na najvišoj mogućoj razini. Druga je trajala od sastanka jugoslavenskoga vodstva sa Staljinom do lipnja 1948. pri čemu se kroz pisma i razne postupke pokušavalo izgladiti razmimoilaženja, no ni jedna strana nije htjela popustiti u svojim stavovima. Treća faza započela je donošenjem i objavom rezolucije Informbiroa, čime je KPJ izbačena iz te zajednice, ali su odnosi između dviju država i dalje postojali. Potonja je faza trajala sve do jeseni 1949. Tada se događa internacionalizacija sukoba kroz OUN. Ova podjela ima dvojnju dinamiku u kojoj se u drugoj polovici 1948. i prvoj polovici 1949. jugoslavenski politički vrh na sve načine pokušavao dodvoriti Sovjetskom Savezu i normalizirati odnose. Sovjetskom notom o bjelogardejcima, otkazivanjem Ugovora o prijateljstvu, protjerivanjem jugoslavenskog veleposlanika, turbulencijama OUN-a oko izbora člana Vijeća sigurnosti te na kraju drugom rezolucijom Informbiroa donesenom 29. studenog 1949. stavlja se sa sovjetske strane točka na i. Četvrta faza trajala je sve do Staljinove smrti. U njoj Jugoslavija ulazi u pogodbu sa Zapadom, dok je na djelu kohabitacija sa Sovjetskim Savezom. Zadnji analizirani dio u radu i peta podjela trajala je od ožujka, odnosno lipnja 1953. pa do rujna 1953. u kojoj se Jugoslavija i Sovjetski Savez dobrim dijelom vraćaju na prijašnje pozicije, ali ne na one iz 1945. ili 1947. pa ni

prve polovice 1948., nego one koje su najbliže onima koje su bile na snazi u razdoblju od lipnja 1948. do studenoga 1949. Zašto je tome tako? Zato što su međunacionalni odnosi bili zamijenjeni međupartijskim odnosima. Pomirba je izvršena na državnoj osnovi, a ne na partijskoj razini pa su ponovno razmijenjeni veleposlanici i diplomatsko osoblje.

Dakle, Sovjeti su izbacili KPJ, ali nisu prekinuli diplomatske odnose, dok su ujedno pretkraj iste godine smanjili ekonomsku pomoć što se u Jugoslaviji doživjelo kao ekonomska blokada (1948.). Potpuni prekid državnih odnosa zbio se godinu i pol nakon rezolucije Informbiroa, 29. studenoga 1949., a prethodila je sovjetska nota u kojem se jednostrano raskinuo Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj suradnji između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije od 28. rujna 1949. i protjerivanje jugoslavenskoga veleposlanika Karla Mrazovića iz Moskve, 25. listopada 1949. Nakon prekida državnih odnosa 1949. takvo stanje je ostalo na snazi idućih četiri godine sve do 1953. U tom razdoblju Jugoslavija se našla u teškom položaju te joj od 1951. ekonomski pomažu Sjedinjene Države. Tek od 1951. dolazi, kao posljedica američke ekonomske pomoći, do preobrazbe jugoslavenskoga sustava u vidu promjene naziva ključnih institucija i žestoke protu-sovjetske propagande u jugoslavenskom tisku.

Unatoč prekinutim diplomatskim odnosima 1949., Jugoslavija je sve do 1951. u svim ključnim vanjskopolitičkim pitanjima zastupala sovjetsko stajalište. Promjena se događa pod američkim pritiskom, a došlo je i do promjene naziva JA u JNA te se ukinula pozicija političkih komesara u vojsci. Jugoslavenski-sovjetski odnosi 1951. bili su na vrlo niskoj razini, a jugoslavenskom vrhu trebalo je više od godinu dana, cijela 1950. i po mjesec u 1949. i 1951., da se okrene prema Zapadu. Promjena nije bila laka ni jednostavna, a iziskivala je suradnju sa Zapadom u zamjenu za dobivanje ekonomske pomoći. Ponajviše se to očitovalo u priznanju Austrije kao suverene države te prekidu pomoći komunistima u Grčkoj. Može se ustanoviti da je jugoslavenskom političkom vrhu i dalje vladao animozitet prema Zapadu, a prihvaćena pomoć, kao i odstupanje od trenutne vlastite politike bilo je nužno zlo. Jugoslavija je bila primorana na takav razmak u kontekstu vanjske politike dojučerašnjih prijatelja i saveznika. Koliko je teško jugoslavenskom vodstvu bilo promijeniti diskurs svjedoči i osvrt na obljetnice pobrojane u radu ili naknadno spominjanje njemačko-sovjetskoga pakta iz 1939. ili britansko-sovjetskoga dogovora iz 1944. Također, jugoslavensko vodstvo bilo je izrazito u podređenom položaju što i svjedoči analiza rada Dunavske komisije i sovjetsko-jugoslavenskih društava i pri čemu je Jugoslavija bila slabija strana koja je izvukla „deblji kraj“.

Nadalje, Titovo „ne“ Staljinu konstrukcija je jugoslavenske historiografije i publicistike koja se protekom vremena u suvremenoj postjugoslavenskoj historiografiji preoblikovala u tvrdnju da se radilo o sukobu 1948. „Tito-Staljin“ s mogućnošću ozbiljne ugroze jugoslavenskoga teritorija od strane sovjetske invazije. Prvotno je jugoslavenska beletristika dala obol ovoj temi pa je krajem

sedamdesetih godina proniknula dalje u publicistiku, čime je titoistički mit o povijesnom *ne Staljinu* konstruiran ponajviše tijekom zadnjih 15 godina postojanja Jugoslavije, a to se nastavilo i u *postjugoslavenskoj* historiografiji. Pojmovi „rascjep“ pa i „konflikt“ ili „sukob“ za razdoblje sovjetsko-jugoslavenskih odnosa u historiografiji se obično koristi u neutralnom smislu, no u radu se zato najviše i koristio pojam – razmimoilaženje. Dakle, sovjetsko vodstvo na čelu sa Staljinom reklo je „ne“ jugoslavenskom vodstvu na čelu s Titom.

Upravo zbog ideološke matrice jugoslavenskoga vodstva vrlo brzo se prešlo preko svih neugodnosti prema Jugoslaviji koje je prouzrokovao Sovjetski Savez, kao i zemlje naslonjene na njega pa je stoga nada da će doći s vremenom do promjene na Istoku bila prizivana. To se ubrzo i dogodilo – Staljinovom smrću. Njegova smrt rapidno je promijenila sovjetske-jugoslavenske odnose, čime su se ubrzo uspostavili uravnoteženi odnosi. Jugoslavija se oslobodila dotadašnjega zavisnoga položaja oslanjajući se do tada u atmosferi hladnog rata isključivo na samo jednu stranu – na „mrski“ Zapad. Očuvanje režimske vrhuške dobivalo je prednost pa i nauštrb interesa države i stanovništva. Postavlja se pitanje u kojoj mjeri je nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa, u politici jugoslavenskoga komunističkog režima bila prisutna ideološka zanesenost Sovjetskim Savezom, a u kojoj mjeri želja za očuvanjem vlastitih pozicija. Naime, u obilježavanju različitih obljetnica bilo je prisutno obožavanje svega sovjetskoga, od sovjetske Crvene Armije pa do Staljina, što se onda ogledalo i u brojnim pokušajima pomirenja s *velikim bratom* i *vraćanje na stare pozicije*, no uz zadržavanje vlastitih stavova i suverenosti. Internacionalizacijom sukoba u OUN-u bilo je jasno da se sovjetsko-jugoslavenski odnosi ne mogu lako izgaditi. Zapad na čelu sa Sjedinjenim Državama ušao je u međuprostor te postao ključni jugoslavenski saveznik u periodu od kraja 1949. do početka 1953. Tadašnjoj jugoslavenskoj eliti bio je cilj zadržati vlastite pozicije nauštrb ideološke suprotnosti, a dobivanje ruke pomoći je prijelazno rješenje za konsolidaciju i stabilizaciju vlasti, koje je bilo prouzrokovana opisanim odnosima.

Međuperiod koji je trajao od prosinca 1949. pa sve do lipnja 1953. može se shvaćati samo kao međustanica konsolidacije političke i ekonomske situacije Jugoslavije kao tampon-zonom Zapada na čelu sa Sjedinjenim Državama pri čemu se su se nanovo definirali principijelni stavovi jugoslavenskoga vodstva, a oni su vodili velikom bratu – Sovjetskom Savezu. Dakle, povijest socijalističke Jugoslavije je povijest obuzdavanja sovjetskog utjecaja unutar te države. Taj utjecaj je bio najjači u razdoblju od 1945., 1946. i 1947., a najslabiji od 1950. do 1953. Nakon toga se utjecaj opet obnavlja, te svaki put kada iz američkoga kuta gledanja pređe dopuštenu crtu, onda netko iz partijskog vrha strada. Osuda sovjetske politike u zadnjim godinama života Josifa Staljina – koja je bila jedna od osnovnih preduvjeta jugoslavenske vanjskopolitičke doktrine o “nesvrstanosti” – uslijedila je tek u naknadnom razdoblju, odnosno sredinom 1950-ih godina. Istovremeno, ključna

rezolucija Informbiroa bila je ona druga iz studenog 1949. u kojem su i *de facto* završili međudržavni odnosi, a prethodilo je nekoliko nizanih događaja iz druge polovice 1949.

BIBLIOGRAFIJA:

NEOBJAVLJENI ARHIVSKI IZVORI

1. Arhiv Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1947.
2. Državni arhiv Republike Makedonije (DARM). fond: 1101 kutija br.: 0021. Centralnog komitet na Komunistička partija na Jugoslavija. godina: 1929.-1951.
3. Državni arhiv Republike Makedonije (DARM). fond: 0776. kutija br.: 0033. Dimitar Vlahov, narodni poslanik. godina: 1946.-1951.
4. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH: Hrvatska. Hrvatski državni arhiv. Zagreb. fond 1561. Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.
5. HR-HDA-1220-CK SKH: Hrvatska. Hrvatski državni arhiv. Zagreb. fond 1220. Agitprop. Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske.
6. The National Archives London, FCO.

OBJAVLJENI ARHIVSKI IZVORI

1. *V. kongres Komunističke partije Jugoslavije. Izvještaji i referati.* (1948). Beograd: Kultura.
2. *V. kongres Komunističke partije Jugoslavije.* 21.-28. jula 1948., stenografske bilješke. (1949). Zagreb: Kultura.
3. *Bela knjiga o agresivnim postupcima vlada SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije prema Jugoslaviji.* (1951). Beograd: Ministarstvo inostranih poslova Federativne Narodne Republike Jugoslavije.
4. *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju.* (1952). VI kongres KPJ Beograd: Kultura.
5. Dedijer, Vladimir. (1979). *Dokumenti 1948.* knjiga prva. ur. Miljenko Kovačević i Dušan Papadopolos. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“.

6. Dedijer, Vladimir. (1979). *Dokumenti 1948*. knjiga druga. ur. Miljenko Kovačević i Dušan Papadopolos. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“.
7. Dedijer, Vladimir. (1953). *Josip Broz Tito: prilozi za biografiju*. Zagreb: Kultura.
8. Dedijer, Vladimir. (1981). *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 1. Rijeka: GRO „Liburnija“ – Zagreb: IKRO „Mladost“.
9. Dedijer, Vladimir. (1981). *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*. Tom 2. Liburnija Rijeka. Zagreb: Mladost.
10. Dedijer, Vladimir (1984). *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*. Tom 3. Beograd: „Rad“.
11. *Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948-1983*.(2009). prir. Momčilo Pavlović. Beograd: Institut za savremenu istoriju. Univerzitet u Beogradu – Fakultet Bezbednosti, Službeni glasnik Republike Srbije.
12. *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije : 1948*. (1989). ur. Čedomir Štrbac. prir. Despotović, Pavle, Jovanović, Steven. Obradović, Konstantin. Beograd: Jugoslavenski pregled.
13. *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*. (2009). ur. Tomislav Badovinac. Zagreb: Savez društva „Josip Broz Tito“ Hrvatske.
14. *Glavna politička uprava Jugoslavenske armije*. (1949). Beograd: Politička biblioteka za vojnike.
15. *Izvori za istoriju SKJ*. (1983). Beograd: Komunist.
16. *Osmo redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda: 16-28 decembra 1949: stenografske beleške*. (1949). Beograd: Prezidijum Narodne skupštine FNRJ.
17. Petranović, Branko, Zečević, Momčilo (1985). *Jugoslavija 1918-1984.*, zbirka dokumenata, Beograd: „Rad“.
18. *Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948–1952*. (1985). Beograd: Komunist.
19. *Stav Jugoslavije na IV zasedanju Organizacije ujedinjenih nacija*. (1950). Beograd: Narodni font Jugoslavije.
20. Simić Pero-Despot Zvonimir. (2010). *Tito – strogo poverljivo. Arhivski dokumenti*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi d.o.o.

21. Službena stranica Organizacije Ujedinjenih nacija, članak United Nations Day, <https://www.un.org/>
22. Štrbac, Čedomir. (1984). *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, sukob KPJ i Informbiroa*. Beograd: Prosveta.
23. Terzić, Milan, Basara, Mihajlo, Tasić, D Mitar. (2015). *Informbiro i jugoslavenska (narodna) armija, Zbornik dokumenata*. Beograd: Službeni glasnik.
24. Tito, Josip Broz. (1959). *Govori i članci. knjiga IV*. Zagreb: Naprijed.
25. Tito, Josip Broz (1980). *Intervjui*. Beograd – Zagreb: Mladost.
26. Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske. (2005). 1945-1952. Svezak 1. 1945-1948. priredila Branislava Vojnović. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
27. Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske. (2006). 1945-1952. Svezak 2. 1949.-1952. priredila Branislava Vojnović. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
28. Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske. (2008). Svezak 3. 1952.-1954. priredila Branislava Vojnović. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

PERIODIKA

1. *Borba organ Komunističke partije Jugoslavije*, 1947.-1953. (Zagreb, Beograd).
2. *Jugoslavenski mornar*, 1952.
3. *Naprijed organ Komunističke partije Hrvatske*, 1947.-1953.
4. *Narodne Novine*, 1945.
5. *Oslobođenje, organ Narodnog odbora Narodnog fronta Bosne i Hercegovine*, 1947.-1953.
6. *Politika*, 1947.-1953.
7. *Službeni list DFJ*, 1945.
8. *Vjesnik Narodne fronte Hrvatske*, 1947.-1953.

LITERATURA

1. Assman, Jan. (2005). *Kulturno pamćenje: pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*. Zenica: Vrijeme.
2. Banac, Ivo. (1990). *Sa Staljinom protiv Tita: informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*. Zagreb: Globus.
3. Barker Elisabeth. (1978). *Britanska politika na Balkanu u Drugom svjetskom ratu*. Zagreb: Globus
4. Bencetić, Lidija. (2017). *Komunizam u slici, društveni i politički život Jugoslavije u karikaturama Vjesnika i Borbe (1945. – 1962.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
5. Bekić, Darko (1990). *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949—1955*. Zagreb: Globus 1988.
6. Biber, Dušan. (1981). *Tito-Churchill: Strogo tajno*. Beograd: Arhiv Jugoslavije / Zagreb: Globus.
7. Bilandžić, Dušan. (1978). *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Bilandžić, Dušan. (1999). *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
9. Blažević, Jakov. (1980). *Suprotstavljanja Suprotstavljanja - - - i ljudi ; Za novu Jugoslaviju po svijetu*. Zagreb: Mladost; Beograd: Prosveta; Sarajevo: Svjetlost.
10. Bjelica, Mihailo. (1983). *Štampa i društvo: istraživanje istorije novinarstva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
11. Bjelica, Mihailo. (1985). *Velike bitke za slobodu štampe*. Beograd: Narodna knjiga Beograd.
12. Boffa, Giuseppe. (1985). *Povijest Sovjetskog Saveza II, Od Domovinskog rata do položaja druge velesile Staljin i Hruščov, 1941.-1964*. Opatija: Otokar Keršovani.
13. Bogetić, Dragan. (2000). *Jugoslavija i Zapad 1952-1955: jugoslavensko približavanje NATO-u*. Beograd: Službeni list SFRJ.
14. Carević, Mićo. (1987). *Jugoslavija između etatizma i samoupravljanja*. Banja Luka: Glas.
15. Deutscher, Isaac. (1977). *Staljin: Politička biografija*. Zagreb: Globus.

16. Đilas, Aleksa (2009). „Iz emigracije, patriota ili despot? – mit o Titu“, Izabrani eseji, članci, intervju i dokumenti, 1980-1990., ur. Aleksa Đilas. Beograd: Društvena misao, Službeni glasnik.
17. Bohlen, Charles E. (1979). *Svjedok povijesti 1929.-1969.* Zagreb: Globus.
18. Bokovoy Melissa K. (1998). *Peasants and Partisans: The Politics of the Yugoslav Countryside, 1945.-1953.* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
19. Briggs, Ass, Burke, Peter. (2011). *Socijalna povijest medija: Od Gutenberga o interneta.* Zagreb: Naklada Pelago.
20. Bukvić, Nenad. (2017). *Sabor Narodne Republike Hrvatske: organizacija i djelovanje (1945.-1953.).* doktorska disertacija. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.
21. Calic, Marie-Janine. (2019). *A History of Yugoslavia.* West Lafayette, Indiana: Purdue University Press.
22. Calvocoressi, Peter. (2003). *Svjetska politika nakon 1945.* Zagreb: Nakladni zavod Globus.
23. Cvetković, Vladimir Lj. (2012). *Jugoslavenska politika prema zemljama Narodne demokratije u susedstvu 1953-1958. godine.* doktorska disertacija. Beograd: Sveučilište u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd.
24. Dedijer, Vladimir. (1978). *Izgubljena bitka J. V. Staljina.* (Beograd: Rad).
25. Dimitrijević, Bojan. (2014). *Bitka za Trst 1945.- 1953.* Zagreb: Despot infinitus d.o.o.
26. Dizdarević, Raif. (2018). *Sudbonosni podvig Jugoslavije, Podsjećanje na istorijsko NE staljinizmu – događaj koji je oprijedjelio budućnost Jugoslavije.* Sarajevo: Udruženje za modernu historiju/ Udruga za modernu povijest.
27. Dragišić, Petar. (2007). *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944 – 1949.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
28. Edemski, Andrej Borisovič. (2008). *Od konflikta k normalizaciji. Sovetsko-jugoslavenkie odnošenja v 1953-1956 godah.* Moskva: Nauka.
29. Gaddis, John Lewis. (1987). *The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War.* New York: Oxford University Press.
30. Gavranov, Velibor, Stojković, Momir. (1972). *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije.* Beograd: Savremena administracija, Izdavačko-štamarsko preduzeće.

31. Girenko, Jurij S. (1991). *Stalin-Tito*. Moskva: Izdat. Političeskoj Literatury.
32. Kržišnik-Bukić, Vera. (1991). *Cazinska buna 1950*. Sarajevo: „Svjetlost“.
33. Dimić, Ljubodrag. (1988). *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji*. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“.
34. Dimitrijević, Bojan. (2017). *Jugoslavenska narodna armija u Hrvatskoj i Sloveniji: 1945.-1968*. Zagreb: Despot infinitus.
35. Doknić, Branka, (2013). *Kulturna politika Jugoslavije 1946-1963*. Beograd: Službeni glasnik.
36. Dukovski, Darko. (2005). *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, II dio, 1914. do 1999*. Zagreb, Alineja.
37. Đilas, Milovan. (1983). *Vlast*. London: Naša reč.
38. Đilas, Milovan. (2009). *Vlast i pobuna*. Zagreb: Europapress holding.
39. Goldstein, Ivo. (2008). *Hrvatska 1918.-2008*. Zagreb: Novi Liber; Europapress holding.
40. Grbelja, Josip. (1998). *Cenzura u hrvatskom novinstvu: 1945.-1990*. Zagreb: Naklada Jurčić.
41. Gredelj, Stjepan S. (1986). S onu strana ogledala, Istraživanje promena modela komunikacije u jugoslavenskom društvu na osnovu analize sadržaja pisanja listova Borbe i Politike u periodu od 1945. do 1975., Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
42. Hobsbawm, Eric. (2009). *Doba ekstrema: Kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991*. Zagreb: Zagrebačka naklada.
43. Jakovina, Tvrtko. (2002). *Socijalizam na američkoj pšenici: (1948-1963)*. Zagreb: Matica hrvatska.
44. Jakovina, Tvrtko. (2003). *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945.— 1955*, Zagreb: Profil International.
45. Jakovina, Tvrtko. (2013). *Trenutci katarze, Prijelomni događaji XX. stoljeća*. Zagreb: Fraktura.
46. Jandrić, Berislav. (2005). *Hrvatska pod crvenom zvijezdom, Komunistička partija Hrvatske, 1945.-1952. Organizacija, uloga, djelovanje*. Zagreb: Srednja Europa.
47. Janjetović, Zoran. (2011). „Od Internacionale do komercijale. Popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991“. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

48. Jantol, Tomo. (2004). *Politička javnost*. Zagreb: Birotisak.
49. Johnson, Paul. (2007). *Moderna vremena. Povijest svijeta od 1920-ih do 2000*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
50. Jovanović, Jadranka. (1985). *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama (1945-1953)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
51. Lees, Lorraine M. (2003). *Održavanje Tita na površini, Sjedinjena Države, Jugoslavija i Hladni rat*. Beograd: BMG.
52. Leigh, David, Vulliamy, Ed. (1997). *Prljavština: Korupcija u Parlamentu* (Zagreb: Naklada Zadro.
53. Lopušina, Marko. (1997). *Ubij bližnjeg svog, I*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
54. Kardelj, Edvard. (1965). *Problemi naše socijalističke izgradnje*, knjiga III. Beograd: Kultura.
55. Kardelj, Edvard. (1977). *Historijski koreni nesvrstavanja*. Beograd: Marksistički centar CK SKS.
56. Kardelj, Edvard. (1980). *Sećanja – Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957*. Beograd: Radnička štampa; Ljubljana: Državna založba Slovenije.
57. Kardelj, Edvard. (1977). *Historijski koreni nesvrstavanja*. Beograd: Marksistički centar CK SKS.
58. Kisić-Kolanović, Nada. (1996). *Andrija Hebrang: Iluzije i otrežnjenja*. Zagreb: Institut za savremenu povijest.
59. Korošić, Marijan. (1989). *Jugoslavenska kriza*, drugo izdanje. Zagreb: Naprijed.
60. Koren, Snježana. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960), Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti i historiografija*, Zagreb: Srednja Europa.
61. Kunczik, Michael, Zipfel, Astrid. (2006). *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert.
62. Kullaa, Rinna Elina. (2011). *From the Tito-Stalin split to Yugoslavia's finnish connection: neutralism before non-alignment, 1948-1958*. Charleston: BiblioBazaar.
63. Malcolm, Noel. (2011). *Bosna, kratka povijest*. Sarajevo: Buybook.
64. Malović, Stjepan. (2004). *Novine*. Zagreb: Sveučilišna tiskara.

65. Marić, Milomir. (1987). *Deca komunizma*, 2. izd. Beograd: Mladost.
66. Marijan, Davor. (2008). *Smrt Titove armije, Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb: Golden marketing. Tehnička knjiga – Hrvatski institut za povijest.
67. Marković, Dragan, Milovanović, Nikola, Rebić, Đuro. (1984). *Ratnici mira*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. knj. 2., Hladni rat. Beograd: Sloboda.
68. Marković, Predrag J. (1996). *Beograd između Istoka i Zapada 1948-1965.* Beograd: Službeni list.
69. Miletić, Aleksandar V. (2019). *Političko djelovanje Milovana Đilasa (1944–1954)*, doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet Sveučilišta u Beogradu.
70. Milošević, Nemanja. (2008). „Jugoslavija u američkoj vojnopolitičkoj strategiji odbrane zapada od SSSR-a 1950-1954.“. *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
71. Morača, Pero, Bilandžić, Dušan, Stojanović, Stanislav. (1977). *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, kratak pregled, drugo izdanje. Beograd: Izdavačko poduzeće „Rad“.
72. Najbar-Agičić, Magdalena. (2013). *Kultura, znanost, ideologija : prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i znanosti.* Zagreb: Matica hrvatska.
73. Najbar-Agičić, Magdalena. (2013). *U skladu s marksizmom ili činjenicama, Hrvatska historiografija 1945-1960.* Zagreb: Ibis grafika.
74. Nieburh, Robert Edward. (2008). *The Search for a Communist Legitimacy: Tito's Yugoslavia*, doktorska disertacija. Boston: Boston College University Libraries.
75. Nikolić, Miodrag. (1989). *Informbiro*, sv. 2. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
76. Novak, Božidar. (2005). *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
77. Owen, David. (1998). *Balkanska odiseja.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada / Hrvatski institut za povijest.
78. Petranović, Branko. (1988). *Istorija Jugoslavije 1918.-1988.*, treća knjiga, Socijalistička Jugoslavija 1945.-1988. Beograd: Nolit.

79. Petrungraro, Stefano. (2009). *Pisati povijest iznova, Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa.
80. Pirjevec, Jože. (2012). *Tito i drugovi*. Zagreb: Mozaik knjiga.
81. Pleterski Janko, et. al. (1985). *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, ur. Ljubiša Vujošević. Beograd: Komunist - Narodna knjiga – „Rad“.
82. Polojac, Fjodor. (2010). *Novinske agencije i agencijsko novinarstvo*. Zagreb: Plejada.
83. *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*. (1985). Beograd: Izdavački centar Komunist - Narodna knjiga – „Rad“.
84. Požar, Petar. (1988). *Rezolucija Informbiroa (prije i poslije)*. Zagreb: Radničke novine.
85. Previšić, Martin. (2019). *Povijest Golog otoka*. Zagreb: Fraktura.
86. Primakov, Jevegenij. (2011). *Minsko polje politike*. Zagreb: CEMA – centar za političke analize.
87. Radelić, Zdenko. (2006). *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. - Od zajedništva do razlaza*. Zagreb, Školska knjiga.
88. Radonjić, Radovan. (1976.) *Sukob KPJ sa Kominformom i društveni razvoj Jugoslavije: (1948-1950)*, Zagreb: Centar za aktualni politički studij.
89. Rajak, Svetozar. (2013). *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953-1957*. London: Routledge.
90. Ramet, Sabrina Pedro. (2009). *Tri Jugoslavije, Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005*. Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga.
91. Republikanska Božićnica: *Hrvatski seljački kalendar za proslu godinu 1949*. (1948). Franjo Gaži i Stanko Škare (ur.). Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke, Zagreb.
92. Ridley, Jasper.(2000). *Tito. Biografija*. Zagreb: Prometej.
93. Seidl, Alfred. (1951). „Staljin pomagač Hitlera: službeni dokumenti o sovjetsko-njemačkim odnosima 1939.-1941.“. Zagreb: Izdanje društva novinara NR Hrvatske.
94. Selinić, Slobodan. (2010). *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945 – 1955*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

95. Simić, Pero. (2005). *Tito, svetac i magle. Tito i njegovo vreme u novim dokumentima Moskve i Beograda*. Beograd: Službeni list SCG.
96. Simić, Pero. (2009). *Tito: fenomen stoljeća: prva politička biografija*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi.
97. Simić, Pero. (2015). *Broz protiv Tita, Kako je doista počeo raspad Jugoslavije*. Zagreb: Despot infinitus.
98. Sparks, Colin, Reading, Anna. (1998). *Communism, Capitalism and the Mass Media* London: Sage.
99. Spehnjak, Katarina. (2002). *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.–1952*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet.
100. Spehnjak, Katarina. (2006). *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
101. Stopić, Zvonimir. (2022.) *Revolucionari, revizionisti, dogmatičari, pseta i ludaci, Kina i Jugoslavija od 1948. do 1971*. Zagreb: Srednja Europa.
102. Sulzberger, Cyrus Leo. (1980). *Memoari 7 kontinenata i 40 godina*. Zagreb: Globus.
103. Šarić, Tatjana. (2017). *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945: 1954*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
104. Štaubringer, Zvonko. (1976). *Titovo istorijsko NE staljinizmu*. Beograd: Radnička štampa.
105. Štaubringer, Zvonko. (1980). *Ne staljinizmu*. Zagreb: Globus.
106. Štrbac, Čedomir. (1975). *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja: sukob KPJ i Inforbiroa*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
107. Štrbac, Čedomir. (1989). *Svedočastva o 1948.: fragmenti za istoriju*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
108. Šuvar, Mira. (2001). *Vladimir Velebit: svjedok historije*. Zagreb: Razlog.
109. Višnjjić, Čedomir, (2003). *Partizansko ljetovanje Hrvatska i Srbi 1945.-1950*. (Zagreb: Srpsko kulturno društvo Prosvjeta.
110. Velebit, Vladimir. (1983). *Sećanja*. Zagreb: Globus.

111. Vojtěchovský, Ondřej. (2016). *Iz Praga protiv Tita! : jugoslavenska informbiroovska emigracija u Čehoslovačkoj*. Zagreb : Srednja Europa.
112. Vučetić, Radina. (2012). *Koka-kola socijalizam*. Beograd: Službeni glasnik.
113. Vukamanović Tempo, Svetozar. (1971). *Revolucija koja teče*, Memoari, knjiga druga. Beograd: Komunist.
114. Watchel, Andrew Baruch. (1998). *Making a Nation, Breaking a Nation, Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*, Stanford: Stanford University Press.
115. Westad, Odd Arne. (2009). *Globalni hladni rat: Velike sile i Treći svijet*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
116. Žukov, Georgij Konstantinovič. (1969). *Uspomene i razmišljanja*. Beograd: Prosveta.

ČLANCI

1. Ančić, Mladen. (2022). „Neuspjela emancipacija. Hrvatska akademska historiografija i parcijalna kolektivna pamćenja“. *Hercegovina : Časopis za kulturno i povijesno nasljeđe*, sv. 8. 179.-251.
2. Anikeev, Anatoly (2011). „The Idea for a Balkan federation: the Civil war in Greece and Soviet-Yugoslav conflict 1949“. *The Balkan in the Cold war*, ed. Vojislav G. Pavlović, special ed. 116. Beograd: Institute for Balkan studies of the Serbian Academy of sciences and arts. 169.-184.
3. Bećirović, Denis. (2011). „Protukomunističke grupe i organizacije u Bosni i Hercegovini prije izbijanja Cazinske bune (1948.-1950.) – historijski kontekst, aktivnosti, hapšenja i suđenja“. *Bošnjačka pismohrana*. br. 32.-33. sv. 10 (5). 225.-237.
4. Bencetić, Lidija. (2012). „Doprinos Vladimira Velebita jugoslavenskoj diplomaciji“. *Jugoslavenska diplomatija 1945-1961*. Zbornik radova. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije. 256.-270.
5. Cvijić, Krsto. (2010). „Dinamika političke promjene unutar komunističke vlasti: primjer SFRJ“. *Disidentstvo u suvremenoj povijesti*. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa. Zagreb: Hrvatski institut za povijest. 23.-40.

6. Dimitrijević, Bojan. (2008). „Jugoslavija i NATO 1951-1958., skica intenzivnih vojnih odnosa“. *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961.* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije. 255.-274.
7. Dimitrijević, Bojan. (2011). „Yugoslav-Soviet Military relations 1945-1948“. *The Balkan in the Cold war.* ur. Vojislav G. Pavlović. Beograd: Institute for Balkan studies of the Serbian Academy of sciences and arts. 141.-158.
8. Dragišić, Olivera. (2015). „Percepcija Istoka, Zapada i percepcija sebe u jugoslavenskom tisku 1948–1949. godine“. *Tokovi istorije 2.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije. 155.-174.
9. Đilas, Milovan (1949). „O nacionalnoj istoriji kao vaspitanom predmetu“. *Komunist*, III (1).
10. Filipović, Muhamed. (2011). „Cazinska krajina i pitanje o Ustanku Krajišnika 1950. godine“. *Bošnjačka pismohrana.* br. 32.-33. sv. 10 (1). 23.-29.
11. Gota, Theodora. (2011). „Grčka, Turska i Jugoslavija u Balkanskom paktu 1953-1953 – novi pogledi“. *Tokovi istorije, 2.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije. 116.-122.
12. Gulić, Milan. (2013). „Beogradska Dunavska konferencija 1948.“, *Tokovi istorije, 1,* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije. 173.-202.
13. Hebrang Grgić, Ivana. (2000). „Zakon o tisku u Hrvatskoj 1945. do danas". *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske.* sv. 43 (3)., 116.-135.
14. Jakovina, Tvrtko. (2009). „Značenje Rezolucije IB-a 1948. za svijet i Jugoslaviju“, u: *1948. Povijesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom?*. ur. Tomislav Badovinac. Zagreb: Savez društava „Josip Broz Tito" Hrvatske. 81.-111.
15. Jovanović, Jadranka. (1984). „Borba Jugoslavije protiv pritisaka SSSR-a i istočnoevropskih država u Organizaciji ujedinjenih nacija (1949-1953): Glavni momenti“. *Istorija 20. veka.* 2 (1-2). Beograd: Institut za savremenu istoriju. 85.-111.
16. Jurković, Danijel. (2019). „Korištenje jugoslavenskog represivnog aparata na aktere Bune 1950“. *Podplješivički graničari I.-2018.*, (ur.) Želimir Prša. Zagreb: Udruga „Podplješivički graničari“. 119.-146.
17. Jurković Danijel (transkribirao) (2020.) „Borba za idejnost i čistoću u nauci – osvrt na predavanje iz psihologije“. *Povijesni razvoj primijenjene psihologije u Hrvatskoj tijekom prve polovice XX. stoljeća: Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu (1931. – 1948.)*. ur. Vlatka Vukelić, Mijo Beljo, Vlatko Smiljanić. Zagreb: Hrvatski studiji. 139.-152.

18. Jurković, Danijel. (2020). „Hrvatska politička emigracija: nastanak, podjela, kontroverze“. *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću. Zbornik radova s međunarodne konferencije: 21.-22. veljače 2019.* (ur.) Marin Sopta, Vlatka Lemić, Marija Benić Penava. Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljništva. 41. – 56.
19. Kašić, Biljana. (1991). „Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)“. *Časopis za suvremenu povijest*. sv. 23 (1-3). 243.-259.
20. Kašić, Biljana. (1993). „Marksizam-lenjinizam i KPJ 1945.-1950.“. *Časopis za suvremenu povijest*. sv. 6 (1). 141.-215.
21. Katz, Vera. (2007). „Siromaštvo kao odrednica privrednog razvoja u Bosni i Hercegovini (1945.-1950.)“. *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije: Zbornik radova*. Sarajevo: Institut za istoriju. 321.-336.
22. Kramer, Mark. (2010). „Stalin, Soviet Policy, and the Consolidation of a Communist Bloc in Eastern Europe, 1944-1953“. *Divinatio*, 31. Sofia: Maison des Sciences de l’Homme et de la Société, 53.-100.
23. Klasić, Hrvoje. (2017). „Fiskultura u službi naroda. Uloga tjelesnog odgoja u stvaranju jugoslavenskog socijalističkog društva 1945.-1952.“. *Stvaranje socijalističkoga čovjeka, Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma.* (ur.) Igor Duda. Zagreb-Pula, Srednja Europa – Sveučilište Jurja Dobrile. 201.-220.
24. Lučić, Ivo. (2003). „Karadžorđevo: politički mit ili dogovor?“. *Časopis za suvremenu povijest*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, god. 35., br. 1. 7.-36.
25. Marijan, Davor. (2006). „Jugoslavenska narodna armija – važnija obilježja“, *Polemos* 9 (1). 25.-44.
26. Maticka, Marijan. (1999). „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine“. *Zbornik Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za hrvatsku povijest. 387.-401.
27. Matijević, Sanjin (2007.) „Odjeci Rezolucije Informbiroa u Riječkom listu (1948.-1949.)“, *Klepsidra*, 2.
28. Mugoša, Dragica. (1983). „Sjedinjene Američke Države i Jugoslavenska 1948.“. *Istorija 20. veka*, 2. Beograd: Institut za savemenu istoriju. 59.-89.

29. Najbar Agičić, Magdalena. (2017). „Agitprop među novinarima, Uspostava komunističke vlasti i nadzor nad medijima“. Stvaranje socijalističkoga čovjeka, Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma. (ur.) Igor Duda. Zagreb-Pula, Srednja Europa – Sveučilište Jurja Dobrile. 177.-200.
30. Ražnjević, Tomislav. (2022). „O Slavenskom komitetu Hrvatske kao instrumentu prosovjetske propagande 1946. – 1948.“, *Časopis za suvremenu povijest*. sv. 54 (1). 109.-137.
31. Repe, Božo. (2020). „The Tito-Stalin Conflict: Yugoslavia as the Westernmost Part of the Eastern World“, *The Tito-Stalin Split 70 years after*, ur. Jakovina., Tvrtko, Previšić Martin. *Historia* 31. Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Zagreb-Ljubljana.
32. Rossidis, Zafirios. (2009). „Raskid Tito-Staljin prema viđenju grčkog tiska 1948. godine“. *Časopis za suvremenu povijest*. sv. 41 (2). 367.-390.
33. Spehnjak, Katarina. (1993). „Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945. – 1952.“. *Časopis za suvremenu povijest*. sv. 25 (2-3), 165.-181.
34. Spehnjak, Katarina. (1995). „Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949.“. *Časopis za suvremenu povijest*. 27 (2). 209.-231.
35. Šarić, Tatjana. (2010). „Djelovanje Agitpropa prema književnom radu i izdavaštvu u NRH, 1945-1952.“. *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. sv. 42. (1), 387.-424.
36. Vukelić, Vlatka. Šumanović, Vladimir. (2019.) „Arso Jovanović – an erased biography“, *Balkanica Posnaniensia Acta et studia*, 25, 161. – 180.
37. Životić, Aleksandar. (2008). „Zašto je reorganizovana jugoslavenska armija 1948? Ratni plan „Maksimum“. *Istorija 20. veka*, 1. Beograd: Institut za savremenu istoriju. 57.-71.
38. Wawryszuk, Paweł. (2018). „Poljsko-jugoslavenski odnosi od 1948. do 1955.“, *Historijski zbornik*, 71 (1), 87.-104.

INTERNETSKI IZVORI

1. Tito-Staljin, dve nijanse crvene - 2. deo,
<https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=MgDKnTDCo0M&t=838s> (stranica posjećena: 20. ožujka 2023.).

ŽIVOTOPIS AUTORA

Danijel Jurković rođen je 22. studenoga 1990. godine u Dobrenici, Bihaću. U Velikoj Gorici pohađa Osnovnu školu Jurja Habdelića, a u istom gradu upisuje Gimnaziju Velika Gorica, opći smjer. Maturirao je lipnju 2009. godine, a iste godine upisuje preddiplomski sveučilišni studij povijesti i komunikologije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. U rujnu 2012. godine stječe diplomu sveučilišnoga prvostupnika povijesti i komunikologije te upisuje diplomski sveučilišni studij povijesti, znanstveni i nastavnički smjer, na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirao je s 15. srpnja 2015. s temom „Cazinska buna kao pokazatelj karaktera Federativne Narodne Republike Jugoslavije“ pod mentorstvom prof. dr. sc. Ive Lučića s težinskim prosjekom ocjena na znanstvenom smjeru 4.776 i na nastavničkom smjeru 4.550. Drugi diplomski studij iz komunikologije upisuje 2013. godine, smjer odnosi s javnošću. Uspješno brani diplomski rad „Geopolitika Franklina Delana Roosevelta u Drugom svjetskom ratu“ pod mentorstvom doc. dr. sc. Jelene Jurišić, koji završava 30. rujna 2016. godine s težinskim prosjekom ocjena 4.561. Upisuje 2017. godine Poslijediplomski doktorski sveučilišni studij povijesti na Hrvatskim studijima. Između ostaloga, 5. svibnja 2020. godine završava za Voditelja ureda u Institutu za menadžment, Učilište za poslovno upravljanje u Zagrebu. Od važnijih poslova radio je kao nastavnik povijesti u Osnovnoj školi Eugena Kvaternika u Velikoj Gorici (2016.-2017.), zatim kao suradnik u odnosima s javnošću u agenciji Manjgura d.o.o. (2016.-2017.) i više od pet godina različite dužnosti u svojstvu stručnoga suradnika u Pročelnikovom i Dekanovom uredu na Fakultetu hrvatskih studija (od 2018.). Dobitnik više različitih nagrada i priznanja od kojih treba izdvojiti da je kao dio tima osvojio međunarodnu prestižnu nagradu *Polaris* za političku komunikaciju u kategoriji Cjelokupnih kampanja. Temu doktorskoga rada „Odnosi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza od 1947. do 1953. u kontekstu Informbiroa prema vodećim jugoslavenskim tiskovinama“ obranio je pod mentorstvom doc. dr. sc. Wollfyja Krašića 20. srpnja 2020.

POPIS RADOVA:

1. Jurković, Danijel; Smiljanić, Vlatko, „Učinci Hrvatskoga proljeća na politiku i društvo u Koprivnici“, *Podravina : časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 21 (2022), 41; 180.-194. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/406635>.
2. Smiljanić, Vlatko; Jurković, Danijel, „Odjeci Hrvatskoga proljeća u Virovitici 1971. i 1972.“, *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, 54 (2022), 2; 107-125. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/429487>.
3. Beljo, Mijo; Jurković Danijel, „Contributions to Research of the Role of Foreign workers in the Homeland War; Example of Prozor-Rama Municipality“, *Gastarbajterska iseljenička poema - od stvarnosti do romantizma: zbornik radova*, ur. Jurić, Tado ; Komušanac, Monika; Krašić, Wollfy, Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko katoličko sveučilište, 2022., 99-114. Preuzeto s <https://www.bib.irb.hr/1236907>.
4. Jurković, Danijel, „Hrvatska politička emigracija: nastanak, podjele, kontroverze“, *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću: zbornik radova s međunarodne konferencije, Zagreb, 21. i 22. veljače 2019.*, ur. Sopta, Marin ; Lemić, Vlatka ; Benić Penava, Marija, Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljništva, 2020. 1, 23. Preuzeto s <https://www.bib.irb.hr/987709>.
5. Jurković, Danijel, „Politika Franklina D. Roosevelta prema Velikoj Britaniji od ulaska u Drugi svjetski do Atlantske povelje“, *Polemos : časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, XXII, 2019., 44 (45), 39.-55. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/344802>.